

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

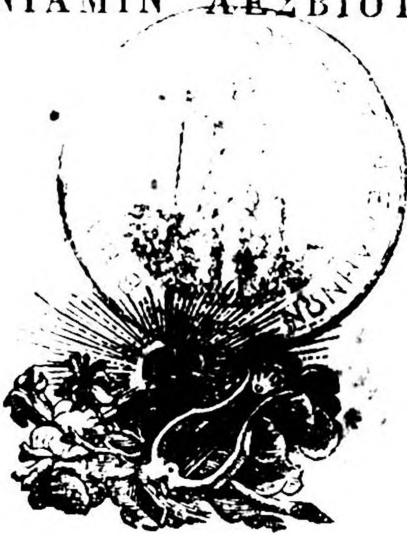
ΤΗΣ

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ

ΠΑΡΑ

756

BENIAMIN AEBBIOT.

ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σειῆερ.

1820.

ΤΩ ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΩ ΑΡΧΟΝΤΙ ΒΑΡΩΝΩ ΚΥ-
ΡΙΩ ΓΕΩΡΓΙΩ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΩ.

Α' φερῶν, ὦ Ἀρχον Βαρῶνε, ταύτην σοι τὴν βίβλον,
ἐγὼ ἐπελὼ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὶ νὰ ἐνδῶτω ἐκόν τε ἀέκων
εἰς ἡδυτάτην καὶ δικαιοτάτην ἀρχήν. Καθότι εἶναι τοῖς
πᾶσιν ὁρατὸν πῶς ἡ προσφορὰ γίνεται πρὸς οὐδένα ἄλ-
λον, εἰμὶ πρὸς οὐπὲρ νομιζει ἡδονὴν ἄλλο οὐδὲν, παρὰ
τὴν ἐπανόρθωσιν διὰ τῆς παιδείας τοῦ ἰδίου γένους, οὐ-
τενος ἐγὼ εἰμὶ μέλος.. εἰμὶ ἐξ οὐπὲρ βλέπει αὐτὴ ἡ
Εὐρώπη καθ' ἐκάστην ἰδίους καὶ ἀφθόνοισ ἀναλώμασι πεμ-
πομένους νέους τῶν Ἑλλήνων διψῶντας, ὡς οἱ ἔλαφοι,
τῶν τῆς παιδείας καθαυτῶν ναμάτων, ὡς μηδενὸς ἄλλου
βέβαια, ἐκτὸς σοῦ, ἀφαιροῦντος τὴν δίψαν αὐτῶν.. εἰ-
μὶ πρὸς οὐπὲρ οἱ πτωχοὶ μεταφρασαὶ καὶ παραφρασαὶ
ἀδυνατοῦντες νὰ ἐκδώσωσιν εἰς φῶς τὰ ἑαυτῶν πονήμα-
τα, ἔνθα ἐδαπάνησαν ἀπάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐ-
τῶν, κατατρυχόμενοι ὑπὸ τε τῆς ἐνδείας καὶ τῶν ὑπερ-
βολικῶν κόπων, καταφεύγουσιν ὡς εἰς κοινὴν παραμυ-

Θίαν, ὡς μηδενὸς ἄλλου, ὡς φαίνεται, ὀρέγοντος αὐτοῖς
 χεῖρα βοηθείας. Ποῖον — λοιπὸν ἄλλο δίκαιότερον, εἰ-
 μὴ πρὸς τὸν νέμοντα ἀμφοτέροις ταῖς χερσὶν εἰς τὸ γένος
 αὐτοῦ χάριτας, νὰ ἀποδοθῇ μικρόν τι ἄνθος παρ' αὐτοῦ;
 Η" — ποῖα μείζων ἰδούη, ἢ τὸ νὰ βλέπητις ἑαυτὸν
 ταπτόμενον ἐν τῇ τάξει ἐκαίνων, οἵτινες γινώσκουσι τοὺς
 εὐεργέτας τοῦ ἰδίου γένους καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἔθνων τι-
 μωμένους;

Ἡ φύσις, ὡς Ἄρχον Βαρῶν, ἔθετο ὅρια εἰς τὰ
 πάθη τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, πλην ὅχι καὶ εἰς τὰ τῶν
 Ελλήνων. Οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπόκειντο οὔτε τὸ πάλαι,
 οὔτε τὰ νῦν εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ἡ μήτηρ, τὸ
 πάλαι, παρέδιδεν ἕνεκα τῆς ἰδίας πατρίδος εἰς θάνατον
 τὰ τέκνα αὐτῆς. Θησεὺς καὶ Πιπτακὸς ἄρξαντες χρόνον
 τινα τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀπέδωκαν τὸ σέμμα τῇ ἰδίᾳ
 αὐτῶν πατρίδι, ὅπερ τὴν σήμερον νομίζεται μὴ γήϊνον,
 ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπων. Τότε δ' οὖν, λέγει ὁ Λαέρτιος,
 τὸν Πιπτακὸν ἰσχυρῶς ἐτίμησαν οἱ Μιτυληναῖοι, καὶ τὴν
 ἀρχὴν ἐνεχείρισαν αὐτῷ, ὁ δὲ δέκα ἔτη κατασχὼν καὶ
 εἰς τάξιν ἀγαγὼν τὸ πολίτευμα, κατέθετο τὴν ἀρχήν.
 Τί θαί, τὴν σήμερον ἐκτελοῦσιν οἱ Ἕλληνες μικρά τινα;
 Ἀλλ' οὗτοι ἄνευ συντάγματος, ἄνευ ἐξουσίας, ἄνευ δι-
 σικήσεως: ὅ ἐστιν ἀπούσης πάσης δυνάμεως πρὸς τὸ θα-
 σμοφορεῖν καὶ συλλέγειν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ χρήματα, ἄνευ

πλούτου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑπερήματος αὐτῶν συνισῶσι σχολ-
 λεία, πέμπουσι νέους εἰς σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν εἰς ξέ-
 νας γὰρ πρὸς τελειοποίησιν τῶν ψυχῶν αὐτῶν, ἐνθα-
 ρύνουσι τοὺς λογίους διὰ τῆς ἑαυτῶν ὑπερασπίσεως, ὡς
 σὺ αὐτὸς εἰ παράδειγμα ζωηρόν. Καὶ οἱ μὲν οἰκονομι-
 κοὶ πολιτικοὶ τὴν σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην θέλουσι και-
 νῶς δύο τιθεὺς πάσης ἐπικρατείας: τὴν γεωργικὴν καὶ
 τὸ ἐμπόριον, πλὴν εἰς μὲν τὴν Ἑλλάδα τὸ πρᾶγμα ἔ-
 χεται ἀληθείας, ὅχι ὁμῶς καὶ μετὰ αὐτῶν. Καθότι
 τιθεὶς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὄργανον διορισθὲν ἐκ φύ-
 σεως πρὸς κατασκευὴν τροφῆς πολλῶν ἀτόμων. Ἀλλ'
 εἰς μὲν τὴν Εὐρώπην ἐμπορευόμενός τις καὶ κερδίζων,
 οὔτε ὀβολὸν παρέχεται εἰς τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς αὐ-
 τοῦ.. εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα τὸ πρᾶγμα ἔχει διαφόρως.
 Ἐνταῦθα λέγω, ὡς αὐτὸς τὸ πρᾶγμα ἀπέδειξας, τὸ
 γάλα δὲν εἶναι διωρισμένον ὑπὲρ ἑνὸς καὶ μόνου ἀτόμου,
 ἀλλ' ὑπὲρ πολλῶν πεινασμένων, καὶ ἔτι πλέον οὐχ ὑπὲρ
 σωματικῆς πείνης, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἀρετῆς καὶ τε-
 λειοποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Καθότι σὺ
 τρέφεις ὅχι ὀλίγους ἔντε τῇ Ἑλλάδι καὶ Εὐρώπῃ προ-
 σκειμένους εἰς τὴν παιδείαν, οἵτινες, εὐελπὶς εἰμὶ, ἐπι-
 σραφέντες θέλουσι θρέψει ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὴν μητέρα
 ἡμῶν καὶ εὐεργέτιδα καὶ αὐτῆς τῆς Εὐρώπης. Ὅντος
 λοιπὸν τοσούτου ζήλου ἐν τῇ σῇ ψυχῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλά-

δος, ὥς νά ἐρεθίζῃς ἅπαντας τοὺς εἰς τὴν παιδείαν ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀφιερωθέντας, ἐνθαρρύνων καὶ ὑπερασπιζόμενος αὐτοὺς καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ γραμμάτων, καὶ διὰ χρημάτων, ἅπερ οἱ λοιποὶ λατρεύουσιν ὡς θεὸν κεκλεισμένον ἐν σκότει, ἔλλειψις βέβαια τοῦ καθήκοντος ἤθελεν εἶναι, ἂν τὸ κοινόν, σῦντος ἐγὼ εἶμι μέλος καὶ τῶν λογίων εἰς, δὲν ἡσθάνετο τῆς τοιαύτης εὐποιίας, ὥς οἱ ἐμοῦ νά σοι ἀποδώσῃ τὴν χάριν, ἀποκαθίσων ἐπίμονον τὴν μνήμην τοῦ σοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ εἰς τὸ μέλλον αὐτὴν μεταφέρων.

Ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων ἀνδρῶν εἶναι τῶνδε ἔπαινος ὅχι αὐτῶν, ἀλλ' ὅλου τοῦ ἔθνους, ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, εἶναι ἔπαινος αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ὡς εἰς τοὺς ἑτεροθενοὺς ἀποδεικνύοντος, ὅποιοι εἰσιν οἱ ὁμοθενοὶ αὐτοῦ, εἴτε οὗτος αὐτὸς, καὶ ὅχι ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης κατὰ τὴν δοξάν αὐτῶν. Ὡς οὗτος εἶναι τρόπος ξένος ἐπαινοῦ ἑαυτοῦ, χωρὶς ποτὲ οἱ ἐναντίοι νά δυνηθῶσι νά ὀνομάσωσιν αὐτὸν ἐγωΐστην ἢ ἀδιάκριτον, ὡς τούτων ὁμολογοῦντες ἀληθῆ καὶ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέτην. Πάν, κατὰ τὸν Ἰερακλέα, ὁ ἀμείνονα τὴν ψυχὴν παιεῖ, τοῦτα ἔτιως ἀρετὴ καὶ φιλοσοφίας νόμος.

Βενιαμὴν Λέσβιος.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

Ε'ξερχόμενος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν χειρῶν τῆς φύσεως ἔχει οὐδεμίαν ἄλλην μετ' αὐτῆς κοινωνίαν, εἰμὴ τὴν διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων, δεχόμενος τὰς προσβολὰς, εἴτε ἡδονικὰς, εἴτε ἀλγεινὰς τῶν περὶ ἑαυτὸν σωμάτων: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὁ ἄνθρωπος γεννηθεὶς εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἔξωθεν σωμάτων. Πλὴν τὸ θεῖατρον τοῦτο τῆς φύσεως ἀπ' ὀλίγου ὀλίγου ἐκτυλίττον τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀποκαθίστησιν ἐν αὐτῷ ὁρατὰς καὶ ἄλλὰς δυνάμεις: τὴν μνήμην λέγω, τὴν φαντασίαν, τὸ λογικόν, καὶ συνείησιν, ἅπερ εἶναι ἄλλα μέσα κοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τῆς φύσεως, καὶ οὕτως ἡ διάνοια, εἴτε ἡ χρεία τοῦ συλλογίζεσθαι ἀποκαθίσταται τοσοῦτον ἀναγκαία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσον καὶ αἱ φυσικαὶ αὐτοῦ χρεῖαι. Ἀλλὰ — τοῦτο τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀποφυγὴ ἀγνοίας; Ὡς ὁ ἄνθρωπος φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται, ὥς ὢν ἐκ φύσεως λογικὸς, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὁ ἄνθρωπος ἐξέρχεται φύσει ἔξωθεν αὐτοῦ πρὸς τὴν φύσιν, ἀποκτῶν νέας σχέσεις καὶ ἀναφορὰς μετ' αὐτήν. Ἐξερχόμενος ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἔξω δὲν εὐχαρισεῖται παντελῶς εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ζητεῖ πάντα τρόπον διὰ καὶ

μάθη καὶ τοὺς λόγους τῶν φαινομένων, ὅπερ, κατὰ τὸν Σιμωνίδην, εἶναι Θεοῦ μόνου ἰδίου ἢ Θεὸς ἂν ἔχῃ μόνος τοῦτο γένος, καὶ ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ εἰδέναι ἐπιδιώκει τὸ ἐπίσασθαι, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ λογικοῦ ἔχει ὑποκείμενα ἅπαντα τὰ ὄντα. Ὡς εἰς μὲν τὸ πρῶτον συμβεβηκὸς αἱ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου (ἂν πρέπῃ νὰ λάβωσι καὶ τὸ τοιοῦτον ὄνομα) εἶναι ἀτομικαί, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, γενικαὶ καὶ καθόλου, εἴτε περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν τῶν φαινομένων, ὅπερ καὶ ἐπισήμη λέγεται. καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον συμβεβηκὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓν μέρος τοῦ ὅλου, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, κόσμος ὅλος, δι' ἀμφοτέρων ὅμως αὐτὸς ἔχει σκοπούμενον τὴν ἀλήθειαν, τὸ ὠραῖον, καὶ συμφέρον. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ φαινόμενα εἶναι ὅχι μονοειδῆ, ἀλλὰ πολλῶν ειδῶν, ἀκόλουθον ἦν αἱ ἐπισήμαι νὰ μὴ ᾔναι μία, ἀλλὰ πολλαί. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅχι μόνον πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν σώματα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπικείμενα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, ἐξ ὧν τινα μὲν κινεῖνται, ἄλλα δ' ἀκίνητιζουσιν ἀλλάττοντα οὐδέποτε τοποθεσίαν, ἔνθα βέβαια πρέπει νὰ δοθῇ λόγος τις καὶ ἀρχὴ τῆς τε κινήσεως καὶ ἡρεμίας, καὶ ἔτι διατὶ νὰ περιφέρωνται κυκλικῶς περὶ κέντρον περιφορᾶς, καὶ ὅχι κατ' εὐθείαν γραμμὴν. Ἐπειτα οὔτε τὰ ἐπὶ γῆς σώματα εἶναι ἐκτατὰ μόνον καὶ πολλὰ, ἐξ οὗ προέκυψεν ἡ μαθηματικὴ, ἀλλὰ καὶ βαρέα, ἀλλὰ καὶ κινητὰ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀπλᾶ, κξ, δι' ὅπερ ἦν ἀνάγκη νὰ ἀναφανῶσι πολλαὶ ἐπισήμαι, εἴτε κλάδοι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἡ ἐπισήμη λοιπὸν τῶν λόγων ἐκάστης τούτων τῶν ἐπισημῶν καὶ τεχνῶν

εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ὀνομάζεται μεταφυσικὴ. Ὡς ἐκ-
κἀση τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἔχει ἰδίαν μεταφυσικὴν :
τουτέστιν ἰδίας ἀρχὰς καὶ λόγους, καὶ τούτου ἕνεκεν αὐ-
τὴς ἐρωτήσῃ ἀστρονόμον τινα, ἢ ὀπτικόν, ἢ γεωμέτρην,
ἢ μουσικόν, ἢ ζωγράφον, ἢ κξ, περὶ τῆς ἐπιστήμης αὐ-
τοῦ ἢ τέχνης, ὁ ἐρωτώμενος θέλει ἐκθίσει οὐδὲν ἄλλο,
εἰμὴ τὴν μεταφυσικὴν τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστήμης ἢ τέχνης.

Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἐπιστήμαι καὶ τέχναι εἶναι οὐδὲν
ἄλλο, ἢ γνώσεις ἀνθρώπιναι ἐνυπάρχουσαι ἐν τῷ ἐγκε-
φαλῷ αὐτῶν, ἐπόμενου εἶναι ἡ θεωρία τῶν λόγων τῶν
ἐπιστημῶν νὰ ᾖναι λέξεις συνώνυμος μὲ τὴν θεωρίαν τῶν
λόγων τῶν ἰδεῶν, ἢ γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων.
Ὡς ἡ πραγματεία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἢ ἐνεργειῶν
αὐτῆς : τουτέστιν ἰδεῶν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μεταφυσι-
κὴ. Δῆλον δ' ὅτι διδεται καὶ μεταφυσικὴ μεταφυσικῆς,
καὶ ταιαύτη ἠθελεν εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ
Θεοῦ εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας πραγματείαν, ὡς οὗτος τοῦ
Θεοῦ ἀρχῆς καὶ αἰτίας ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων.
Ὡς λοιπὸν τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες
εἰσέρεται, οὕτως καὶ τῆς μεταφυσικῆς, συστήσαντες συ-
στήματα περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν.

Ἔως οὗ ὅμως ὁ ἀνθρώπος πρόσκειται εἰς τὴν γνῶ-
σιν καὶ θεωρίαν τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ὅτε ἐτασῆς καὶ
τὸ ἐταζόμενον εἶναι ὅχι τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ διάφορα, εὐθὺς
δ' ὁποῦ ἄρξεται τις νὰ θεωρῇ τὰς δυνάμεις ἢ φύσιν τῆς
ψυχῆς, τότε ἡ ψυχὴ ἀποκαθίσταται καὶ ἐτασῆς καὶ ἐτα-
ζόμενον, καὶ θεωρὸς καὶ θεωρούμενον. Ἀλλ', ὡς φαίνε-
ται, ἡ γνῶσις ἑαυτοῦ εἶναι πολλὰ ἐργωδεστέρα, ἢ τῶν

λοιπῶν, δι' ὅπερ ἐδόθη καὶ χρητμός τὸ, γινώσκει σαυ-
τοῦ. Πλὴν εἰς τὴν δυσκολίαν τοῦ πράγματος προσετέθη
ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν σοφιστῶν, δαπανῶσα
τὸ πολυτίμον κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου: τὸν χρόνον λέγω,
εἰς μωρὰς συζητήσεις καὶ ἀκυρολογίας: ὅ ἐστιν ἂν αἱ κα-
θόλου ιδέαι ἦναι οὐσίαι, ἂν ἡ ὕλη ἦναι ἀναρχος, εἰ ἔστι
κενόν, εἰ ἔστι κίνησις, κξ. Τὴν σήμερον ὅμως ἐξοστρακί-
σαυτες οἱ μεταφυσικοὶ ἀπάσας ταύτας τὰς συζητήσεις,
ἐκτιθέασιν οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ τὰ ἐν τῇ ἀνθρώπῳ φαινό-
μενα, ὡς καὶ οἱ ἀστρονόμοι τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, ζητοῦντες,
ὅπου εἶναι θύνατον, καὶ τὸν λόγον καὶ ἀρχὴν τῶν φαι-
νομένων.

Οὗτος λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου αἰσθητικοῦ, ἀνάγκη
ἦν ἐκθέσεως πραγματείας ὅλης περὶ τῶν αἰσθήσεων αὐ-
τοῦ, οὔτε παρεωραμένου τοῦ πῶς τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν
ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων αὐτοῦ, ἢ πῶς ἐκ τῆς ἀπλῆς προσ-
βολῆς τὸ πρᾶγμα μετουσιεῖται εἰς κατάληψιν. Πλὴν
ὄντος τοῦ ἀνθρώπου ὅχι μόνον αἰσθητικοῦ, ἀλλὰ καὶ
λογικοῦ, δῆλον ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκτεθῇ καὶ ἄλλη πραγ-
τεία περὶ τῶν γνωστικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἢ ιδεῶν,
ἵς διαφόρως θεωρουμένη ἤθελε λάβει τρεῖς ὀνομασίας:
ιδεολογία, γενικὴ γραμματικὴ, καὶ λογική. Καθότι ἄν-
τις θεωρῇ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὰς εἰκόνας τῶν ὄν-
των, καὶ ὅτι αὗται εἶναι πολυειδῶς διάφοροι, τοῦτο λέ-
γεται ιδεολογία ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ
ιδεαζόμενος εἶναι ὅχι εἰς μόνον, ἀλλὰ πολλοί: ὅ ἐστιν
ἐπειδὴ αἱ ιδέαι δὲν ἔγιναν ἐπὶ ματαίῳ, ὥς νὰ διαμέ-
νωσιν ἐνταφιασμένοι ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου τινός, ἀλλὰ

νὰ γίνονται ἐπιστηταὶ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους διὰ σημείων ἢ λέξεων, κατὰ τοῦτο αἱ ἰδέαι θεωρούμεναι λέγονται γραμματικῇ. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἅπαντα τὰ ἔθνη εἶναι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, ὡσαύτως καὶ ἅπαντα τὰ ὄντα ἀπανταχοῦ εἶναι τὰ αὐτὰ, ὁῖον ὅτι ἅπαντες ἔχουσι τὰς αὐτὰς ἰδέας: γενικὰς λέγω καὶ μερικὰς, ἀσχηματιστάς καὶ συγκεκρασμένας, ἐξ οὗ τὸ πρᾶγμα ὠνόμασται γενικὴ γραμματικῇ. Ἄν ὅμως καὶ ἀντινὰ θεωρήτις ἀπλῶς τὰς ἰδέας, ἐξετάξῃ αὐτὰς κατὰ τὸ εἶναι: τούτῳ ἂν ἦναι βέβαιον, ἢ μὴ (καὶ τοῦτο ἢ ἐξ ἑαυτῶν ἢ ἐξ ἄλλων), ἂν ἦναι πιθανόν, ἢ μὴ, ἂν ἦναι δυνατόν, ἢ μὴ, τότε τὸ πρᾶγμα λέγεται λογικῇ. Ὡς ἐνεκα τῶν ἰδεῶν ἡμεῖς ἔχομεν τρεῖς πραγματείας: ἰδεολογίαν, γενικὴν γραμματικὴν, καὶ λογικὴν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ἰδεολογία δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ δύο τρόπους, τούτου ἕνεκεν αὔξη δύναται νὰ λάβῃ καὶ ἄλλο ὄνομα. Καθότι ἐπειδὴ καὶ αἱ ἰδέαι δύναται νὰ θεωρηθῶσι καὶ καθ' ἑαυτὰς, ἔνθα καὶ ἰδεολογία ὠνομάσθηται, καὶ ἐπὶ τῶν ὧτων, κατὰ τὴν ἐκείνην κλίπιν τὴν σημασίαν ἔλαβον ὄνομα ὀντολογία.

Ἡ θεωρία λοιπὸν τῶν τε αἰσθητικῶν καὶ γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μεταφυσικὴ τῶν κινήσεων αὐτοῦ: ἐκουσίῳ δηλονότι καὶ ἀκουσίῳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ αἷτιον τῶν ἐκουσίῳ τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων ὠνόμασται παρ' ἡμῖν βούλησις, φυσικῶς πως ἔρεται τὸ βούλεσθαι νὰ ἦναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦτε αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ διανοεῖσθαι. Πλὴν ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ τῶν κινήσεων εἰς μὲν τὸ αἰσθάνεσθαι εἶναι ὑπόστατον καὶ ἐν τοῖς σώμασι, εἰς δὲ τὸ διανοεῖσθαι ἄπειρον ὁλοτελῶς

πᾶσα κίνησις ἐκ τῶν σωμάτων, τοῦτου ἔνεκεν ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ αὐτεξούσιος.

Ἄλλ' — ἡ θεωρία ἀπατῶν τούτων τῶν δυνάμεων : τουτέστιν αἰσθήσεως, μνήμης, φαντασίας, λογικοῦ, συνειδήσεως, βουλήσεως, καὶ αὐτεξουσίου τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ θεωρία τιῶς ὄντος, ὅπερ ἔλαβεν ὄνομα ψυχῆ; Ὡς ἂν ἐκ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μεταβῇ τις εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς, τοῦτο ὀνομάζεται ψυχολογία, οὕσα μεταφυσική τις τῶν ἐκτεθέντων.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ γνώσις τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἀπαιτεῖ τὴν γνώσιν τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄντων : τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄλλος οἶκοθεν ὅτι εἶναι ἀναγκασία καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις, ὅπερ καὶ φυσικὴ θεολογία ὠνόμασαι.

Ὡς ἡ γνώσις ἑαυτοῦ, εἴτε τὸ ὑποκείμενον ταύτης τῆς βίβλου, εἶναι γνώσις τῶν αἰσθήσεων, τῶν ἰδεῶν, τῆς γενικῆς γραμματικῆς ἢ διαλέκτων, τῆς λογικῆς, τῶν κινήτικῶν δυνάμεων, τοῦ αὐτεξουσίου, τῆς ψυχῆς, καὶ Θεοῦ. Καὶ ἂν μὲν τὸ ἡμέτερον γένος ἦν προβεβηκὸς κατὰ τὴν παιδείαν, ἔπρεπε βέβαια καὶ ἐκάστη τούτων τῶν ὑλῶν νὰ ταχθῇ ἀνὰ μέρος ἐκπληροῦν ἰδίαν πραγματείαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς εὕρισκόμεθα ἔτι εἰς τὰ σπάργανα τῆς παιδείας, ἀνάγκη εἶναι ἅπαντα ταῦτα νὰ συνέχωνται ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ βίβλῳ. Πεφύκασιν, ὡς φαίνεται, χρεῖαι νὰ αὐξάνωνται ἀναλόγως μὲ τὸν πλοῦτον.. καὶ εἰς τοὺς πένητας εἶναι πάντοτε ὀλίγα τά τε οἰκητήρια καὶ οἱ θάλαμοι. Καὶ τοιοῦτοι, ὡς φαίνεται, ἐσμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τὴν σήμερον παραβαλλόμενοι

μὲ τοὺς πρῶν, οὕτω πρῶν ὑπερπτώχους κατοίκους τῆς οὐσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ γεννᾶται οὐδὲν τέλειον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' αὐξάνονται πάντα ἐκ σμικροτάτων, ἀμφιβάλλει οὐδεὶς ὅτι καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ταχθεὶς ἤδη εἰς τὴν σειράν τῶν βαυνόντων πρὸς τὴν γνώσιν τῶν ὄντων, καὶ ἀφ' ἐαυτῶν ἀποξυόντων τὴν ἀγγραμματίαν, θέλει τελειοποιήσῃ τὴν τε ἀνὰ χεῖρας πραγματείαν καὶ ἀπάσας τὰς λοιπὰς ἐπισήμας καὶ ἀνθρωπίνας γνώσεις, ἀναλαβὸν τὸν ἑαυτοῦ πρῶν χαρακτῆρα.

Ἐ Συγγραφεύς.

Π Ι Ν Α Ξ.

	Σελ.
ΚΕΦ. Α'. Περὶ Αἰσθήσεως καὶ Κινήσεως . . .	1
— Β'. Περὶ τοῦ Αἰτίου τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς κινήσεως	30
— Γ'. Περὶ τοῦ νοῦς ἢ γνωστικῶν δυνάμεων καὶ πρώτου περὶ Ἀντικλήψεως	49
Περὶ Συνειδήσεως	55
Περὶ Προσοχῆς	57
Περὶ Ἐνθυμήσεως	60
Περὶ Φαντασίας καὶ Μνήμης	62
Περὶ Ἐκδηλικεύσεως τῶν Ἰδεῶν	81
Περὶ ἀφαίρεσεως καὶ συνθέσεως τῶν ιδεῶν	87
Περὶ Συγκρίσεως τῶν ιδεῶν, ἢ Ἀπο- φάνσεως καὶ Διακρίσεως	96
Περὶ Λογικοῦ	100
Περὶ Λογιστικοῦ	110
— Δ'. Περὶ Εἰδῶν τῶν Ἰδεῶν	116
— Ε'. Περὶ Συνθέσμου τῶν Ἰδεῶν, ἢ Νοή- ματος	128
— ΣΤ'. Περὶ Ποιοτήτων	141

	Σελ.
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ Διαλέκτων καὶ Γραμμάτων .	155
— Η. Περὶ ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἢ ἀληθείας	190
— Θ'. Περὶ ὑπάρξεως σωμάτων . . .	209
— Ι'. Περὶ ἀληθείας	226
— ΙΑ'. Ὅτι ἡ πλὴθὺς τῶν ἀγαθότηριων εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ γνώσεις ἀνθρωπίνας	254
— ΙΒ'. Περὶ Βουλῆσεως	278
— ΙΓ'. Περὶ Αὐτεξουσίου	296
— ΙΔ'. Περὶ βουλευτῶν καὶ ὁρεκτῶν, ἢ ἀγα- θοῦ καὶ κακοῦ	309
— ΙΕ'. Περὶ Παθῶν	337
— ΙΣΤ'. Περὶ Ὁρμεμφύτου καὶ Συμπαθείας	360
— ΙΖ'. Περὶ ὕπνου, ἐνυπνίων, νυκτεῶνος, παραφροσύνης καὶ μωρίας . . .	371
— ΙΗ'. Περὶ Ψυχῆς	401
— ΙΘ'. Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ . . .	435

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ.

Κ Ε Φ. Α'.

Περὶ Αἰσθήσεων καὶ Κινήσεως.

1. **Π**οτήσωμεν, εἶπεν ὁ Θεὸς (α), ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἄλλον Θεὸν δηλονότι, ὥς ἐν ἡμῶν τὰ θεῖα δημιουργήματα (β). Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ ἡμεῖς ὁρώμεν τοσαύτην ἔφεσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕνεκα τῆς μαθήσεως καὶ τελειοποιήσεως αὐτοῦ. Ὡς ἄριστα καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν (γ) ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι τείνουσιν ἐκ φύσεως εἰς τὸ ἐν ἀπεκδυθῶσι τὴν ἀμάθειαν καὶ ἐν τελειοποιήσωσιν ἑαυτούς.

(α) Γενέσεως κεφ. α'.

(β) Πᾶν λογικὸν ἀντιξοῦσιν, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Γ' ὥν. Δαμ. εἰς τὸ Θεολ.

(γ) Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὁρέγονται φύσει. Σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις. Καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' ἑαυτάς· τῶν μετὰ τὰ φυσικά· τὸ Α τὸ μείζον.

Καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη τοιοῦτος, ὥς ἐ λέγω νὰ μὴ διαμένῃ εἰς τὴν περ γεννᾶται κτηνώδη ζωὴν, ἀλλὰ νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰς τὴν γνῶσιν τῶν θείων δημιουργημάτων, μάρτυς ἀνακτιρόρητος ἡ ἡδονή, ἣν περ ἕκαστος ἡμῶν δοκιμάζει εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μιᾶς ἀληθείας. Καθότι ἐπειδὴ ἅπαντες ὁμολογοῦσι τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀλγηδύνας ὅτι εἶναι προῖξ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δεδομέναι ἐξ οὐθενὸς ἄλλου, εἰμὴ ἐκ τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ, δῆλον ὅτι ἡ μάθησις εἶναι ἐκ φύσεως. Ἀλλ' αὖ, ἤθελεν εἶποι τις, καὶ εἶναι ἡδονὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ μάθησις ἀπλῶς τῆς τε φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἔξωθεν σωμάτων, πολὺ πλέον ἤθελεν εἶναι τοιοῦτον εἰς αὐτὸν ἢ μάθησις καὶ γνῶσις τῆς ἰδίας φύσεως, ὅπερ εἶναι τὸ γινῶθαι σαυτοῦ: τοιούτῳ πῶς αὐτὸς αἰσθάνεται, πῶς κινεῖται, πῶς διανοεῖται, κτξ. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς Μεταφυσικῆς. Καθότι ἅπασαι μὲν αἱ λοιπαὶ τῶν ἐπιστημῶν εἶναι γνῶσις τῶν ἔξωθεν ἡμῶν σωμάτων ἢ ἰδιοτήτων αὐτῶν, ἢ δὲ Μεταφυσική, αὐτῆς τῆς ψυχῆς, εἴτε τῶν δυνάμεων αὐτῆς. Ὡς ἡ Μεταφυσική εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ θεωρία καὶ ἐπισήμη τῶν ἰδίων δυνάμεων τοῦ θεωρητοῦ, ἐν ᾗ ἡ θεωρία τῶν λοιπῶν ὄντων χαρακτηρίζει τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας. Καὶ ἐντεῦθεν εἰς μὲν τὰς λοιπὰς τῶν ἐπιστημῶν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει δι' ὑποκείμενον οὐράνια καὶ ἐπίγεια σώματα.. εἰς δὲ τὴν μεταφυσικὴν αὐτὸς ἑαυτὸν: τοιούτῳ εἶναι καὶ ἑτασῆς καὶ ἑταζόμενον ὁ ἄνθρωπος.

Ὡς ἐκ τῆς οὐσίας λοιπὸν τῆς Μεταφυσικῆς, ἤθελεν εἶποι τις, πρέπει νὰ προσηγῇται ἡ διδασκαλία ταύτης τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν.. διότι δηλονότι πᾶς τις πρέπει νὰ ἄρ-

χεται ἐκ τῆς ἰδίας γνώσεως, καὶ οὕτως ἀ μεταβαίνει εἰς τὴν τῶν ξένων καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε ἡ αἰσθησις εἶναι ἀπλῶς αἰσθησις, ἀλλὰ τῶν ἔξωθεν σωμάτων, οὔτε ἡ νόησις ἀπλῶς νόησις, ἀλλὰ τῶν νοητῶν: τουτέστι τῶν ἔξωθεν, ὥσως ἤθελεν εἶναι ἀδιάφορος ἡ τάξις αὐτῆς. Οἱ παλαιοὶ ὅμως ἔταττον αὐτὴν μετὰ τὰ φυσικὰ: ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε.

2. Ἀνίστην τοὺς ἑμοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ βλέπω τὸν οὐρανὸν.. βλέπω τὴν γῆν.. βλέπω θάλασσαν.. βλέπω ξηρὰν.. βλέπω ἀνθρώπους ὁμοίους με ἐμὲ.. βλέπω ζῶα.. βλέπω φυτὰ, ὄρη, πεδιάδας, φάραγγας, ποταμοὺς, κτξ. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνα, ἅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν αἰσθήματα, αἰσθήματα ὅμως ὅχι ἀπλῶς ἀλλὰ τῆς ὁρώσεως. Ὀμιλεῖ δέ τις, καὶ ἐγὼ ἀκούω τῆς φωνῆς αὐτοῦ.. κρούει τις κώδινα ἢ καμπάναν, καὶ ἐγὼ ἀκούω τοῦ ἤχου αὐτῶν. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι δευτέρου εἴδους αἰσθήματα, αἰσθήματα δὲ τῆς ἀκοῆς λεγόμενα. Ἐμβαίνω ἐτι ἐν τῇ κήπου γεμάτου ῥόδων, καὶ αἰσθάνομαι εὐωδίας τινός.. ἢ προσεγγίζω εἰς τινα κόπρον καὶ αἰσθάνομαι δυσωδίας τινός. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι τρίτου εἴδους αἰσθήματα, αἰσθήματα δὲ τῆς ὀσφρησεως λεγόμενα. Λαμβάνω ἀνὰ χεῖρας μῆλον.. τὸ ~~βλάλλω~~ ^{ἔτι} τὸ σῶμα μου.. ἄρχομαι νὰ τὸ τρώγω, καὶ αἰσθάνομαι χυμοῦ τινός: τουτέστι προσγίνεται εἰς τὴν ἐμὴν γλῶσσαν καὶ ἐμὸν οὐρανίσκον διάθεσίς τις. Τοῦτο λοιπὸν εἶναι τετάρτου εἴδους αἰσθημα, ὀνομαζόμενον δὲ αἰσθημα γεύσεως, ἥ τις εἶναι κριτὴς τῶν χυμῶν. Τέλος θλίβω διὰ τῶν ἐμῶν χειρῶν τὸ εἰρημένον μῆλον, καὶ αἰσθάνομαι ἀντιτυπίας.. καὶ ἐτι ἐπιφέρων τὴν ἐμαυ-

τοῦ χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ αἰσθάνομαι λειότητος τινός.. καὶ ἂν ἐφάψωμαι τοῦ πυρός, αἰσθάνομαι θερμότητος.. καὶ ἂν τῆς χιόνης, ψύχους. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι πέμπτου εἴδους αἰσθήματα, αἰσθήματα δὲ τῆς ἀφ᾽ ἧς λεγόμενα.

Ὡςγε ἔνεστιν ἐν ἐμοὶ δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι: ἢ ἂν θερμότητος, δύναμις τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς ἰδίας διαθέσεως ἕνεκα τῶν προσβολῶν τῶν ἐξώθεν σωμάτων, εἰς ἣν περ δίδεται ὄνομα αἰσθησις. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς ἰδίας διαθέσεως τῆς ἕνεκα τῶν ἐξώθεν σωμάτων γίνεται, ὡς λέλεκται, ὅχι οἱ ἑνὸς μόνου μέσου, ἀλλὰ διὰ πέντε, τούτου ἕνεκα καὶ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι ὅχι μία, ἀλλὰ πέντε: ὅστις ὄρασις, ἀκοή, ὁσφρησις, γεύσις, ἀφή.

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι αἰσθησις εἶναι ἀντίληψις τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, ἢ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἀλλοιώσις τις (α), ἢ ἄγγελος τῶν ἐξώθεν αἰσθητῶν, καὶ ὅτι ἐν αἰσθημα εἶναι εἰς τρόπον ὑπάρξεως, καὶ διὰ τοῦτο διάφορα αἰσθήματα εἶναι διάφοροι διαθέσεις τοῦ ἐγώ. Ἐκαστος δ' ἐξ ἐαυτοῦ γινώσκει τὸ τί ἐστὶν αἰσθημα καὶ δεῖται οὐδεμιᾶς ἐξηγήσεως περὶ τούτου.

3. Τὰ μέλη ὅμως ἡμῶν ἐκεῖνα, ἐνθα εὐρίσκονται αὐταὶ αἱ δυνάμεις, ὀνομάζονται αἰσθητήρια, ἢ ὄργανα αἰσθητηρίων. Οὕτως οἱ μὲν ὀφθαλμοί μου ὀνομάζονται αἰσθητήριον τῆς ὀράσεως.. τὰ δὲ ὠτα μου, τῆς ἀκοῆς.. ἡ δὲ ῥίνα μου, τῆς ὁσφρήσεως.. ἡ δὲ γλῶσσα καὶ οὐρανίσκος μου, τῆς γεύσεως.. καὶ αἱ χεῖρές μου τῆς ἀφῆς.

(α) Αἰσθησις ἀλλοιώσις τις εἶναι δοκεῖ. Περὶ ψυχῆς τὸ β'. κεφ. δ'.

Δήλον ὅμως ὅτι ἡ ἀφῆ προτιδιάζει ὄχι μόνον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαν τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔτι καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τέσσαρα αὐτοῦ αἰσθητήρια: τουτέστιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὠτα, ῥίνα, καὶ στόμα. Καθότι ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκεινται εἰς τὰς ἀληθοῦς τῶν πληγῶν, τῆς φλογόσεως καὶ τῆς καταβλίψεως, εἰς τὴν θέρμην, εἰς τὸ ψύχος, κ. τ. ξ, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὰ ἡδονάς.. ἐφεδριάζει ὅμως ἡ ἀφῆ κυρίως εἰς τὴν παλάμην, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων, δι' ὧν περ ἡμεῖς διακρίνομεν ἀρίστως καὶ καθ' ὑπεροχὴν τὰς ἀπτάς ποιότητας τῶν σωμάτων: τουτέστι τὴν θέρμην, τὸ ψύχος, τὴν ὑγρότητα, τὴν ξηρότητα, τὴν μαλακότητα, τὴν σκληρότητα, τὸ λεῖον, τὸ ἀνώμαλον, κ. τ. ξ.

4. Πλὴν ἡ δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι ἔνεστιν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς. Οὕτως οὐσης τῆς αἰσθητικῆς ἀγγέλου τῶν ἔξωθεν σωμάτων (?), ἡ πείνα, ἡ δίψα, ἡ ναυτία, ὁ χολερικός πόνος, ὁ πόνος τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ στομάχου, ἡ ἡδονὴ τῆς ἐκροῆς τῶν ἀφροδισίων, ἡ νάρκωσις, τὸ γαργαλισμα, κ. τ. ξ, εἶναι ἄγγελοι ὄχι τῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ τῶν ἐσωτερικῶν. Εἰς ἑκάτερα λοιπὸν ταῦτα: εἰς τὴν ἔξω λέγω καὶ ἔσω αἰσθητικὴν, δίδω ὄνομα αἰσθητικότητα. Ὡς αἰσθητικότης ἠθέλεν εἶναι ἀφή τις καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἐκάστου ἐσωτερικοῦ μορίου. Καὶ τούτου ἕνεκεν ὁ ἄνθρωπος ὠνόμασαι αἰσθητικός: ὡς ἐκ τῆς αἰσθητικότητος λέγω.

5. Πλὴν εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι ἔνεστιν ὄχι μόνον τὸ ἀπλῶς διατίθεσθαι τινὰ (2) ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ἔξωθεν

σωμάτων ἢ ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ σύνεσι καὶ τὸ οὕτως. Καὶ τοῦτο ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἡδονὴν, ἢ καὶ ἀλγηδύνα. Ἐκαστος δὲ γινώσκει ἐξ ἑαυτοῦ, ὅποιον τι ἐστὶν ἡδονὴ καὶ ἀλγηδὼν, καὶ δέεται οὐδεμιᾶς περὶ τούτου ἐξηγήσεως. Ὡς τὸ αἰσθάνεσθαι ἰσοδυναμεῖ μὲν τὸ ὑπέρσασθαι καὶ οὕτως. Ὅθεν ἡ αἴσθησις εἶναι ὄχι μόνου ἄγγελος τῶν ἔξωθεν (αὐθόθι), ἀλλὰ καὶ τοῖς θεῖς. Αἱ ἡδοναὶ ὅμως καὶ ἀλγηδῶνες τῶν πέντε αἰσθητηρίων δὲν εἶναι ἴσαι οὔτε κατὰ τὸ μέγεθος, οὔτε κατὰ τὴν πυκνότητα, ἀλλ' αἱ μὲν τῆς ἀφῆς εἶναι καὶ μείζονες καὶ πλείονες, τῶν δὲ λοιπῶν καὶ μικρότεραι καὶ ὀλιγώτεραι.

6. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τὸ αἰσθητικὸν διαφέρει τῶν αἰσθητῶν, τούτου ἕνεκεν πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ διεγείρει εἰς ἐμὲ αἰσθημά τι, τὸ ὀνομάζω σῶμα. Ὡς πᾶν αἰσθητὸν τοῦτο καὶ σῶμα, καὶ πᾶν σῶμα ἴσως καὶ αἰσθητόν.

Καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ αἰσθάνομαι ὄχι μόνου δι' ἐνὸς αἰσθητηρίου, ἀλλὰ διὰ πέντε (3), τούτου ἕνεκεν ἐκ τῶν σωμάτων τινὰ μὲν ἔλαβον ὄνομα ὁρατά, ἄλλα ἀκουσά, ἄλλα ὀσφραυντά, ἄλλα γευσά, καὶ ἄλλα ἀπτά.

β'. Ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἄλλα μὲν ἐμποιοῦσιν ἡδονὴν εἰς ἐμὲ, ἄλλα δὲ πόνον (5), καὶ ἄλλα οὐδέτερον, τούτου ἕνεκεν τὰ σώματα ἐδιαιρέθησαν εἰς ἡδονικά, εἰς ἀλγεινά, καὶ εἰς οὐδέτερα: καὶ τὰ μὲν ἡδονικά ὀνομάζονται ἀγαθὰ, τὰ δὲ ἀλγεινὰ κακὰ.

7. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὅπου ἀλγηδῶν, ἐκεῖ καὶ ἔκκλησις.. καὶ ὅπου ἡδονὴ, ἐκεῖ τάσις τις καὶ ῥοπή ἐκ φύσεως, τούτου ἕνεκεν ἔνεσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ φύσεως ἐκκλησις ἐκ τῶν ἀλγεινῶν, καὶ τάσις ἢ ῥοπή πρὸς τὰ ἡδο-

νικά. Συμὸν λοιπὸν ὀνομάζουσι τὸ πρῶτον, καὶ ἐπιθυμίαν τὸ δεύτερον· καὶ ὁρᾷεν ἑκάτερα, διαφόρως ὁμῶς θεωρούμενα. "Οπου, λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (α), αἰσθησις, λύπη καὶ ἡδονὴ παρακολουθεῖ, ὅπου δὲ ταῦτα, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐπιθυμία. "Οθεν ἐπιθυμία ἤθελεν εἶναι μέλλουσα ἐνέργεια. "Ὡς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικόν, ἢ ὁρεκτικόν.

8. Ἀλλὰ - τὸ νὰ ῥέπη τις πρὸς τι ἢ νὰ ἐκκλίνη ἔκ τινος, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον; "Ὡς ὁ ἄνθρωπος καθ' αἰσθητικὸς, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ βέβαια ζῶα, κινεῖται. Καὶ ἐπομένως τὰ ἀλγεῖνὰ καὶ ἡδονηκὰ ἀντικείμενα: ἢ αὖ θέλης αἱ ἀλγηδόνες καὶ αἱ ἡδοναί, εἶναι αἱ δύο ἐλατῆρες τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων, ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τοῦτο ἄριστα εἶπεν (β). "Ὡς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον κινητικόν.

9. Ἀλλ' ἐγὼ κινουμαι ὅχι μόνον ἕνεκα τῆς ἐνεργείας τῶν ἀλγεῖνῶν καὶ ἡδονικῶν σωματίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν. Καθότι ἐγὼ ὑψῶ.. ἐγὼ καταβιβάζω.. ἐγὼ φέρω ἐκ τῶν δεξιῶν πρὸς ἀριστερά καὶ ἐκ τῶν ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν ἐμαυτοῦ χεῖρα.. ἐγὼ κάθημαι.. ἐγὼ ἐγείρω ἐμαυτόν.. ἐγὼ ἴσταμαι εἰς ἓνα τόπον.. ἐγὼ μεταφέρω ἐμαυτόν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅταν θέλω.. καὶ παύω, ὅταν θέλω.. ἐγὼ ἄρχομαι νὰ συλλογίζωμαι ποῖον διεγείρει εἰς ἐμὲ τὰ αἰσθήματα, καὶ παύω, ὅταν

(α) Περί ψυχῆς τὸ Β κεφ. γ'.

(β) Οὐδὲν γὰρ μὴ ὀρεγόμενον ἢ φεῦγον, κρεῖται, ἀλλ' ἢ βίβη. Περί ψυχῆς τὸ Γ κεφ. δ'.

Θέλω. Ὡς ἐντεν ἐν ἐμοὶ δυνάμεις κινήτικη, βάλλουσα εἰς κίνησιν ἢ ἐν μέλῳ τοῦ ἐμοῦ σώματος, ἢ ἐλόκληρου τοῦ σώματός μου, καὶ ἥτις κινεῖ καὶ τὸν νοῦν μου εἰς τὴν θεωρίαν ἐνὸς πράγματος. Εἰς ταύτην λαμβάνω τὴν δύναμιν διδῶ ὄνομα βούλησις.

10. Καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ βλέπω ὅτι κινῶ τὴν ἐμαυτοῦ χεῖρα, ὅταν θέλω, καὶ παύω, ὅταν θέλω, καὶ ἐπακολουθῶ ὅτον θέλω, ὡταύτως καὶ εἰς τὰ νοητά: τουτέστιν ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ θεωρῶ ταύτην τὴν ἰδέαν, ὅτον θέλω, καὶ παύω, ὅταν θέλω, συνάγω ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐμῆς βουλήσεως κείται ἐν ἐμοί: τουτέστιν εἶναι κίνησις ἐκούσιος.

Καθότι ἐκούσιον ὀνομάζεται, ὅταν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἦναι ἐν τῷ ποιῶντι, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀκούσιον καὶ βίβαν, ὅπερ καὶ λυπηρὸν, εἶναι οὐτινος ἡ ἀρχὴ εἶναι ὄχι ἐν τῷ ποιῶντι, ἀλλ' ἐξωθεν, οἷα εἶναι ἡ κίνησις τοῦ πλοίου, ἡ πτώσις τοῦ λίθου, ἡ ἔλξις τοῦ ἀνθρώπου, κ.τ.ξ. ὄχι ὁμοίως καὶ ἡ κίνησις τῆς χειρός. Καθότι ἐγὼ καίομαι, τοῦτο αἶσθημα. ἐγὼ αἰσθάνομαι ὅτι καίομαι ὑπὸ τοῦ πυρὸς, τοῦτο ἀναφορὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ πόνου. ἐγὼ ἔλκω τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ πυρὸς, τοῦτο βούλησις, εἴτε δυνάμεις ἐν ἐμοί.

11. Ἐν πρώτοις λαμβάνω λέγω ὅτι πᾶν αἶσθημα καὶ πᾶσα κίνησις γίνεται δι' οὐδενὸς ἄλλου, εἰμὴ διὰ τῶν νεύρων, καὶ ἡ ἱερικὴ καὶ ἡ ἀνατομία συντρέχουσιν εἰς τὴν τούτου ἀπέδειξιν.

Ὁ ἐγκέφαλος κατέχει τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ἀνθρώπινου σώματος: τουτέστι τὴν κεφαλὴν, ὅστις εἶναι οὐ-

δὲν ἄλλο, ἢ μυελὸς κατέχων τὴν διαχώρησιν τοῦ κρανίου καὶ ἐπεκτεινόμενος μέχρι τῶν σπονδῆλων, ἔνθα λαμβάνει ἴδιον ὄνομα νωτιαίος ἢ ἀκανθώδης μυελός, καὶ ὅστις εἶναι ἐνδεδυμένος ὑπὸ δύο ὑμένων: σκληροῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ μαλακοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἐκ τούτου λοιπὸν καὶ ἐκ τοῦ ἀκανθώδους μυελοῦ: τουτέστιν ἐκ τῆς καλότητος τῶν σπονδῆλων, ὡς ἀπὸ κέντρου τινός, προκύπτουσι φάκελλοι νεύρων, φάκελλοι δ' ὡς ἀπὸ ῥίζης κλάδοι τινὲς ἀνὰ δύο, ὅθεν καὶ ζεύγη ὀνομάζονται, οἵτινες μετὰ μυρίους ὑποκλαδισμοὺς φθάνουσι μέχρι τῶν περάτων τοῦ σώματος. Οἱ παχεῖς λοιπὸν κλάδοι συνέχουτιν ἐν ἑαυτοῖς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐνδύματος ἄλλους κλάδους λεπτοτέρους, καὶ οὗτοι πάλιν ἄλλους, καὶ οὕτως ἐφεξῆς, εἰς τρόπον ὅπου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σῶρη τις ἐν νεῦρον, ὅσον λεπτὸν καὶ ἂν ἦναι, ὅπερ νὰ μὴ συνέχῃ ὅτι πολλὰ λεπτότερα. Ταῦτα λοιπὸν ἅπαντα τὰ λεπτάτα νεύρα (καὶ ἦναι μ'. ζεύγη: ἰ. ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ λ'. ἐκ τοῦ νωτιαίου) ἐπικλαδίζόμενα διανέμονται εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος οὕτως, ὥς ἐκάστη ἐν τῶν μυόνων, εἴτε κρέατος, παράκειται ἐραπτομένη νήματος νευρικοῦ, καὶ ἔστιν οὐδὲν μόριον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνθρωπίνου δέρματος, ἔνθα δὲν περατοῦται νῆμα νευρικόν.

Τὸ δὲ δῆγμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ φύλλων σπογγοειδῶν ὀπωστοῦν πυκνῶν, ἐξ ἀγγείων λεπτοτάτων, καὶ ἐκ νημάτων νευρικῶν. Ἐν ᾧ ὅμως τὰ νεύρα περατοῦνται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος, εἴτε εἰς τὴν ἐπιδερμίδα, ἀπεκδύονται τοῦ ἑαυτῶν πρώτου ἐνδύματος καὶ ἐξαπλοῦνται οὕτω πως, ὥς τὸ πρῶ-

ρας αὐτῶν καὶ λαμβάνη σχῆμα τιθέν. Ὅν ὅμως ἕκασον τῶν νευρικῶν νημάτων εἰς τοιαύτην κατὰστασιν εἶναι ὀλοτελῶς γυμνόν, ἀλλ' ἐνδεδυμένον ὑφ' ἐνός πυκνοῦ σπογγωειδοῦς ὑφάσματος εἶδος ὑμένος ἔχοντος. Οἱ τούτων ὅμως τιθοὶ οἰκοῦσιν ἐντός αὐλάκων τοῦ δέρματος, ὥς καὶ διατηρῶνται ὑπὸ τῆς δυνατῆς ἐνεργείας τῶν ἐξώθεν σωμάτων. Εἰς τὰ ἄκρα ὅμως τῶν δακτύλων καὶ αἱ αὐλακες εἶναι βαθύτεροι καὶ οἱ τιθοὶ ἀφθονέστεροι. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἀρχόμενα τὰ νεῦρα περατοῦνται καὶ εἰς ἕκασον τῶν λοιπῶν τεσσάρων αἰσθητηρίων: δύο λέγω κλάδι εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, δύο εἰς τὰ ὦτα, καὶ νήματά τινα εἰς τὴν γλῶτταν καὶ στόμα, ἔνθα ὅμως οἱ ἐπὶ γλώττης τιθοὶ τῶν νεύρων εἶναι μᾶλλον αἰλτικοὶ, καὶ μᾶλλον πλατεῖς. Ἐντός δ' ἀπάντων τῶν νεύρων εὐρίσκεται ρευστόν τι, ὅπερ νευρικὸν ρευστόν ὀνομάζουσιν, ἢ κατὰ τὸν Θεῖον Δαμασκητὸν πνεῦμα ζωτικόν, ἔχον τὴν ἐαυτοῦ πηγὴν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Καθότι ποσότης πολλὴ αἵματος πεμπομένη ἀπὸ τῆς καρδίας πρὸς τὸν ἐγκέφαλον συντρέχει πρὸς αὔξησιν, τροφήν, καὶ γένεσιν τοῦ νευρικοῦ ρευστοῦ, οὗτος μέσος πρὸς ὑπαρξιν τῶν αἰσθημάτων καὶ κινήσεων.

Οὕτω λοιπὸν ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ καθήμερινὴ παρατήρησις θέλει ὅτι ἂν ἐν νεῦρον ἐνός μέλους κοπή, ἢ βλαφθῇ, ἢ καταβληθῇ, πᾶσα αἰσθησις καὶ ἐνεργεια αὐτοῦ φθείρεται ὀλοτελῶς. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἂν βλαφθῇ τὸ ὀπτικὸν νεῦρον, ἢ αἰσθησις τῆς ὁράσεως μηδενίζεται. ὅτι ἂν ὁ ἀκανθώδης μυελὸς καταβληθῇ ἕνεκα μετατοπίσεως, τότε ὅλα τὰ νεῦρα τὰ ὑποκάτω

ταύτης τῆς μετατοπίσεως διαμένουσιν ἀναίσθητα, καὶ παραλυτικά τὰ μέλη, εἰς ἅπερ ἐπικλαδίζονται. ὅτι ἂν ὁ ἐγκέφαλος δοκιμάσῃ μεγάλην βλάβην, αἱ ἐκούσται κινήσεις, ἡ μνήμη, καὶ τὸ διανοεῖσθαι ἢ διόλου μηδενίζονται, ἢ βλάπτονται ἱκανῶς. Καὶ ἂν ἡ πληγὴ ᾖ μεγάλη, κοινοῦνται τὸ πρᾶγμα ἀμέσως καὶ εἰς τὰς ζωτικὰς κινήσεις: τούτῃσι τῆς ἀναπνοῆς, κ. τ. ξ. καὶ πολλαῖς φέρει καὶ θάνατον. Ὡς ἂν ὅπου φθορὰ νεύρου, ἐκεῖ μηδενισμὸς αἰσθητικότητος, δῆλον ὅτι ἡ αἰσθητικότης προσιδιᾷ εἰς μόνον τὰ νεῦρα.

12. β'. Λέγω ὅτι καὶ τὸ αἰσθανόμενον καὶ τὸ κινεῖν οἰεῖ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ.

Ἐγὼ κόπτω ἢ δεσμῷ ἓνα κλάδον νεύρου, ὥς ἐπικλαδίζεται εἰς ἓν μέρος: εἰς τὸν πόδα φέρῃ εἰπεῖν ἐνὸς ζώου, καὶ ἀμέσως ὁ πούς αὐτοῦ μένει καὶ ἀναίσθητος καὶ ἀκίνητος. Ἀλλ' οὔτε ὁ δεσμὸς οὔτε ἡ διατομὴ ἀφαιρεῖ ἐκ τῶν νεύρων τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τὸν δεσμὸν καὶ τὴν διατομὴν διαμένουσιν ἐπίσης νεῦρα, ὡς καὶ πρότερον, τὰ δὲ μέρη, εἰς ἅπερ ἐπικλαδίζονται, διαμένουσι καὶ ἀναίσθητα καὶ ἀκίνητα. Ὡς πρὸς ὑπαρξιν αἰσθήσεως καὶ κινήσεως δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ὑπαρξὶς τῶν νεύρων (11), ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία αὐτῶν μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐτι δ' ἡ ἀνατομία θελεῖ ὅτι εἰς τὴν ἀποπληξίαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀσθενείας τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς κινήσεως παρατηρεῖται ἐν γένει ἀταξία τις εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἕνεκα βέβαια τῆς πλημμύρας τοῦ αἵματος ἢ χυλοῦ ἐκεῖ γεγεννημένης. Καὶ ἡ νάρκωσις δ' εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐλάττωσις τῆς αἰσθητικότητος καὶ ἀδυνα-

μία τῆς κινήσεως ἔνεκα τῆς καταβλήψεως τινὸς νεύρου, ἐμποδίζομένης ὁηλαδὴ τρόπου τινὰ τῆς κοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐπεὶ ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι παρατηροῦνται κινήματα τινὰ τακτικὰ εἰς τι μέλος (ὡς διὰ τὸν γαργαλισμὸν τῶν ποδῶν), ἅπερ, ὡς εἶδομεν (αὐτόθι), κρέμονται ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν νεύρων, χωρὶς νὰ γίνηται ἐκεῖ παντελὴς προσβολή τις, ἀλλ' εἰς ἄλλα μέλη, ἅτινα ἔχουσιν οὐδεμίαν κοινωνίαν μὲ ἐκεῖνα, εἰμὴ διὰ τοῦ ἐγκεφάλου. Ὡς τὸ αἰσθανόμενον καὶ κινεῖν τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου ἐφευρίσκει κυρίως ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ τὰ νεῦρα μεταχειτεύουσιν ἐκεῖ τὰς προσβολὰς τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθημάτων, ὅθι ἀποκαθίστανται αἰσθήματα. Ἐπεὶ ἡμεῖς ἔχομεν παραδείγματα, ὅθι μετὰ τὴν τοιμὴν χειρὸς ἢ ποδὸς, ὁ ἄνθρωπος ἡσθάνετο πόνου χειρὸς καὶ ποδός, ἐν ᾧ λέγω ἔλλειπεν αὐτοῦ καὶ ἡ χεὶρ καὶ ὁ ποὺς, ὅπερ ὁλονομίαι δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ χώραν, ἂν τὰ αἰσθήματα εἶχον τὴν ὑπαρξίν, ὅθεν γίνονται αἱ προσβολαὶ (α). Ὡς ἔρ-

(α) « Ἐῖχον συνῆθεον νὰ δεσμῶσι τοὺς ὀφθαλμοὺς μετὰ νύκτας. Ἐ-
 « ταν ὁ χειρουργὸς ἦρχετο νὰ ἀλλάξῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς αὐ-
 « τῆς, ὡς μὴ φερούσης τὴν ὄρασιν τοῦ πράγματος. Αἰσθηθείσης
 « ὅμως τῆς γαγγραινῆς, ἔκοψαν τὸν ἥμισυν βραχίονα αὐτῆς, χω-
 « ρὶ ὅμως νὰ ὠσώσιν εἶδησιν τινὰ εἰς αὐτὴν διὰ νὰ μὴ τὴν λυ-
 « πήσωσι προσάψαντες ὑπαλλήλως ἱμάτια, εἰς τὸν τοίκον τοῦ
 « ἀφαιρεθέντος μέλους. Ὡς παρήλθε χρόνος πολὺς χωρὶς αὐτὴν
 « νὰ γνωρίσῃ τὸ πρᾶγμα· πλὴν εἶναι αξιοσημείωτον ὅτι αὕτη δὲν
 « ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ νὰ αἰσθάνηται πόνου, ὡς αὕτη ἔλεγεν, εἰς ἣν
 « περ δὲν εἶχε πλέον χεῖρα, καὶ ὑπὸ τοῦ νὰ παραπονῇται ὅτι
 « ἡσθάνετο τώρα εἰς τὸν ἕνα, καὶ τώρα εἰς τὸν ἄλλον ὀακτύλου
 « πόνου. » Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Καρτεσίου.

κέφαλος εἶναι ἡ ἐξία τῆς αἰσθητικότητος καὶ πηγὴ τῶν κινήσεων.

13. γ'. Ἐγὼ λέγω ὅτι τὸ αἰσθανόμενον καὶ κινεῖν τὰ μέλη εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ ψυχὴν ὀνομάζω: ὁ ἔστιν ἡ αἰσθησις καὶ ἡ βούλησις εἶναι δυνάμεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος.

Καθότι α'. ἐπειδὴ καὶ πᾶν αἶσθημα καὶ πᾶσα κίνησις γέεται ὀλοτελής ἄνευ νεύρων (11).. καὶ ἐπειδὴ καὶ τὸ αἰσθανόμενον καὶ τὸ κινεῖν (εἴτε τὸ ἔχει τὴν βούλησιν) οἰκοῦσιν ἀμφοτέρω εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων, εἴτε εἰς τὸν ἐγκέφαλον: τουτέστιν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, ἐπόμενον εἶναι νὰ ταυτίζωνται.

β'. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι εἰς πᾶν αἶσθημα, εἴτε δυσάρεστον, εἴτε ἀρεστόν: ὁ ἔστιν εἰς πᾶσαν ἀλγηδόνα ἢ ἡδονὴν, ἀκολουθεῖ ἀκαριαίως καὶ διὰ παντὶς κίνησις εἰς ἡμᾶς. Καθότι εὐθὺς ὁποῦ ἐγὼ ἴδω ὅφιν τινα πρὸς με ἐρχόμενον, αὐτῇ τῇ στιγμή πηδῶ εἰς τὰ ὀπίσθεν.. καὶ ἂν ἐγὼ ἀκούσω ἡχοῦ τινος μηνύοντός μοι πτώσιν ἐπικειμένου μοι σώματος, τρέχω φεύγων ἐκεῖθεν. "Ὡς, ὅπερ κινεῖ τὰ μέλη μου, τοῦτο καὶ αἰσθάνεται. "Ὅμοιον τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ἡδονικῶν αἰσθημάτων: ὅτι δηλονότι ἐμποιοῦσι κίνησιν, εἴτε βάλλουσιν εἰς ἀπόφασιν τὴν βούλησιν.

Ουδαμῶς ὅμως ὀλιγώτερον ἔχει ὑπαρξιν ἐν ταῖς οὔσι καὶ τὸ τούτου ἐναντίον: ὁ ἔστιν ἐγὼ κινεῖσθαι ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ ὑπὲρ αἰσθήματος.. διότι ἐγὼ τρώγω: τουτέστι κινῶ τὰ ἐμαυτοῦ μέλη, ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ διότι πεινῶ: τουτέστιν ὑπὲρ αἰσθήματος.. ἐγὼ πίνω: τουτέστι κιν-

νῦν τὰ ἑαυτοῦ μέλη ἔχει ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν οἰφής.. ἐγὼ ὑπάγω εἰς περιδιάσσειν: τουτέστι κινεῖσθαι ἔχει ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἰδῶ ἀρεσὰ ἀντικείμενα.. ἐγὼ σπουδάζω: τουτέστι κοπιᾶζω ἔχει ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ νὰ μάθω. "Ὡς ἡ αἰσθησις καὶ ἡ βούλησις εἶναι δυνάμεις ἔχει δύο ὄντων, ἀλλ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ.

14. Ἄλλ' ἂν ἡ αἰσθητικότης, ἤβηεν εἰποιτις, ἀνήκει εἰς μὴ τὰ νῦρα.. καὶ ἂν ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναίσθητα — τίς ἔνεκεν ἕκαστον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος νὰ ᾖ αἰσθητικόν; Ὁ λόγος βέβαια τοῦτου τοῦ φαινομένου εἶναι ὅτι ἡ διατομὴ τῶν νευρικών νημάτων γίνεται εἰς ἑκάστην ἵνα κρέατος (11). Ἐκδοτε ἐπειδὴ καὶ ἅπαντα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἵνες κρέατος.. καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀνατομίαν ἑκάστη ἵν κρέατος συνοικεῖ μὲ ἵνα νευρικὴν, τοῦτου ἔνεκεν ἕκαστον μέρος τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἵνα νευρικὴν, ἥτις ἔχουσα κοινωνίαν μὲ τὸν ἐγκέφαλον, εἴτε μὲ τὴν ἐξίαν τῆς αἰσθητικότητος, μετοχετεύει ἐκεῖ τὸ αἶσθημα. Καὶ ἐπειδὴ καὶ ἅπαντα τὰ νευρικὰ νήματα ἔχουσι κοινὸν κέντρον τὸν ἐγκέφαλον, ἐπόμενον εἶναι ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔχουσι κοινωνίαν καὶ μὲ τὸν ἐγκέφαλον καὶ πρὸς ἄλληλα.

15. Οἱ Ἀνατόμοι ὅμοι, οἱ Φυσιολόγοι, καὶ οἱ Χυμικοί: ἅπαντες λέγω ὁμοῦ ἐμεταχειρίσθησαν ἅπασαν τὴν ἑαυτῶν δύναμιν πρὸς εὑρεσιν διαφορᾶς τινος τῶν νῦρων τῶν πέντε αἰσθητηρίων, πλὴν εὑρον οὐδέν. Ἀπελπισθέντες λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ματαιοπονίας ἄφησαν εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐξηγήσῃ, πῶς ὄντα ἀπαράλλακτα ἐκτελοῦσι

τούτου διαφορά αποτελέσματα, οἷα λέγει εἶναι τὰ χρώματα, οἱ ἤχοι, κ. τ. ξ.

Εἶναι ὅμως ἀληθέστατον ὅτι τὰ πέρατα τῶν νεύρων τῶν πέντε αἰσθητήριων, ἐνθα ὁρῶνται γίνονται αἱ προσβολαὶ τῶν ἔξωθεν σωμάτων, ἔχουσι διάφορον σχῆμα καὶ μορφήν. Καθότι εἰς μὲν τὸ ὄργανον τῆς γεύσεως, ὅπερ δέχεται τὸ ἐν νεῦρον τοῦ ἐννάτου ζεύγους τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ φύσις ἐμσταχειρίσθη σχεδὸν τὴν αὐτὴν κατασκευὴν, ἣν περ καὶ εἰς τὴν ἀφὴν (10). "Ἐτι δ' ἡ ἔδρα τῆς γεύσεως εἶναι ὅχι μόνον ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ οὐρανίσκος καὶ τὰ ἐντὸς τῶν σιαγόνων. Καθότι ἡ ἀνατομία ἔχει παραδείγματα, ἐνθα τινες οἱ ἀσθένειαν ἀπολέσαντες τὴν γεῦσιν ἀπὸ τῆς γλώττης δὲν ἔμεινον διόλου ἐςερεμένοι γεύσεως. Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ τῆς γλώττης γεῦσις εἶναι ἰσχυροτέρα τῶν λοιπῶν μερῶν, καὶ ἔτι πλέον ἢ τῆς ἄκρας τῆς γλώττης. Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς γλώττης ὠθισμὸς τῶν φαγητῶν πρὸς τὸ παλάτιον εἶναι ἀναγκαῖος ὡς πρὸς τὴν γεῦσιν, καθὼς καὶ ἡ τριβὴ τῶν δακτύλων ὡς πρὸς τὴν ἀφὴν. Τὰ νεῦρα λοιπὸν τῆς γλώττης, εἴτε τῆς γεύσεως, περατοῦνται εἰς τιθούς, ὡς καὶ τὰ τῆς ἀφῆς, πλὴν οἱ τούτων τιθοὶ εἶναι πλέον ἀλτικοὶ, πλέον σπογγοειδεῖς, καὶ πλέον πλατεῖς.

Ὁ δὲ φλεγματώδης ὕμην, ὅστις ἐνδύει τὰς κοιλότητας τῆς ρινὸς καὶ τὸν κόλπον τῶν σιαγόνων, ὧν συγκαταμενὸς ἐκ φλεγματώδους ὑφάσματος, ἐκ πλήθους ἀδένων, καὶ ἐξ ἀναριθμητῶν νημάτων νευρικῶν, εἶναι ἡ ἔδρα τῆς ὀσφρήσεως, κυρίως ὅμως τὰ ἐντὸς τῆς ρινὸς, ἐνθα ἔρχεται τὸ πρῶτον ζεύγος τοῦ ἐγκεφάλου. Τὰ πέρατα λοι-

πῶν τῶν νεύρων τούτου τοῦ αἰσθητηρίου εἶναι μαλακώτερα ἢ τῶν τῆς ὀσφρήσεως καὶ ἀφῆς (καὶ ἴσως ἔνεκα τῆς ἀπουσίας τῆς ἀφῆς τῶν ὀσφραντικῶν), πλὴν οἱ τιτθοὶ αὐτῶν εἶναι μικρότεροι, ἢ τῆς γεύσεως.

Ἡ θερμὴ ὁμως, ἡ ἀνάτριψις, καὶ ἡ ζύμωσις αὐξάνουσι τὴν ὁρμὴν τῶν σινομάτων. Καὶ ὕταν θείλη τις να δεχθῇ ὁρμὴν δύνατὴν, κάμνει εἰσπνοὰς καὶ ἐκπνοὰς ταχείας καὶ ἀλλεπαλλήλους, ὅπερ εἶναι ὡς ἡ ἀφῆ τῶν δακτύλων πρὸς τὸ ἀνατριβομένου σώμα, ἢ τῆς γλώττης πρὸς τὸν οὐρανίσκον.

Τὸ δ' ὄργανον τῆς ἀκοῆς περιορίζεται εἰς τὰ δύο μόνον ὤτα, εἴτε εἰς τὰ δύο ἀκουσικὰ νεύρα, ὅπερ εἶναι τὸ ἔκτον ζεύγος τοῦ ἐγκεφάλου. Τὸ ταύτης ὁμως νευρικὸν σύστημα εἶναι μαλακώτερον, ἢ τῶν ἐκτεθέντων αἰσθητηρίων. Καθότι τὰ ἄκρα τούτων τῶν νεύρων, ὅπερ περατοῦνται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κλίμακα τοῦ κοχλίου καὶ εἰς τὰς ἡμικυκλικὰς αὐλακας, εἶναι σχεδὸν γυμνὰ παντὸς ἐνδύματος καὶ βεβρεγμένα ὑπὸ τοῦ χυλώδους ῥεύσου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀκοὴ συντείνει μᾶλλον τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου, τούτου ἔνεκεν, ὡς φαίνεται, ἡ φύσις ἐχαράκωσε τὸ ὄργανον αὐτῆς δι' ὅσον ἰσχυρῶν, φυλάττουσα αὐτὸ ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ἐξωθεν σινομάτων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπαφῆς, καθασκευάσασα αὐτὸ μαλακώτερον τῶν ὀσφραντικῶν.

Τέλος πάντων τὸ ὄργανον τῆς ὀράσεως εἶναι μαλακώτερον, ἢ τῆς ἀκοῆς, περιοριζόμενον καὶ αὐτὸ εἰς μόναι τὰ δύο ὀπτικὰ νεύρα, ὅπερ εἶναι τὸ δεύτερον ζεύγος τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ ἀμφιβληστροειδὴς λοιπὸν χιτῶν: ταύτης

ἡ ἐξάπλωσις τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου, εἶναι μία μύξα νευρώ-
 δης πλείυσα. Ὁ ὕμην δὲ, ὅστις ἐνδύει τοῦτον τὸν χιτῶ-
 να, εἶναι τοσοῦτον λεπτός καὶ τοσοῦτον διαφανής, ὅσον
 δὲν εἶναι τὸ καθαρώτερον νερόν, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀγ-
 γείων, ἅπερ συνέρχονται πρὸς ὕψος τοῦ ἀμμιβλησροει-
 δοῦς χιτῶνος, ἐμποιοῦσιν οὐδεμίαν σκιαρότητα εἰς αὐτόν.

16. Εἰς τὰ διαρροετικὰ λοιπὸν ταῦτα πέρατα τῶν
 νεύρων τῶν πέντε αἰσθητηρίων γίνονται αἱ προσβολαὶ τῶν
 ἐξώθεν σωμάτων, καὶ ἐντεῦθεν μετοχρετεύονται διὰ τῶν
 νεύρων, ὡς διὰ σωλήνων, εἰς τὴν πηγὴν αὐτῶν, εἴτε εἰς
 τὴν ἐξίαν τῆς αἰσθητικότητος (11), ἔνθα καὶ αἰσθήματα
 ἀποκαθίζονται.

Πλὴν, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλλειψαν ἐκ τῶν ἀνατό-
 μων νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ ἐξία τῆς αἰσθητικότητος
 δὲν εἶναι ὁλόκληρος ὁ ἐγκεφάλος, ἀλλ' ἐν μέρος μόνον,
 καὶ τοῦτο εἶναι τὸ τηλῶδες σῆμα.

Μεταξὺ τῶν δύο ἡμισφαίριων τοῦ ἐγκεφάλου κεῖται
 σωματίον τι λευκόν, ἐπίμηκες, σφαιρὸν κατά τι, σχεδὸν
 κεχωρισμένον τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου, οὗτινος
 ἡ ὕλη εἶναι μυελώδης, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ τηλῶδες
 σῶμα.

Τοῦτο λοιπὸν νομίζει ὁ Πειρώσιος ὅτι εἶναι ἡ καθε-
 δρὰ τῆς ψυχῆς, ἀποδείξας διὰ πολλῶν πειραμάτων ὅτι
 ἂν τοῦτο μόνον τὸ μέρος τοῦ ἐγκεφάλου βλαφθῇ, εἶναι
 ἀδύνατον εἰς τὰς λειτουργίας τῆς ψυχῆς νὰ μὴν δοκιμά-
 σωσιν ἀνάλογον τὴν βλάβην, ἐν ᾧ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ
 ἐγκεφάλου βλαφθέντων, αἱ λειτουργίαι τῆς ψυχῆς διαμέ-
 νουσιν ἀβλαβεῖς. Εἰς ὅμως ἄλλος ἀνατόμος Γάλλος ἐπο-

λέμῃσιν τοῦτο τὸ πρόβλημα δι' ἐναυτίον πειραμάτων ὄχι ὀλιγωτέρως πιθανόν, διηγουρίζομενος νὰ ἀποδείξει ὅτι δὲν εἶναι τὸ τηλῶδες σῶμα ἡ καθέδρα τῆς αἰσθητικότητος, ἀλλ' ὁ ἀκαυδῶδης μυελός, εἴτε ἡ βάσις τοῦ ἐγκέφαλου. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐν ᾧ ἡμεῖς συλλογίζομεθα πολλά, ἡ περὶ οὐτιωδῶν (καὶ ὁ συλλογισμός εἶναι τῆς ψυχῆς), ἀλγοῦμεν ὄχι κατὰ τὸν ἀκαυδῶδην μυελὸν ἢ ἄλλοθεν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὥς τοῦτου ἕνεκεν ἡ καθέδρα τοῦ διανοουμένου πρέπει νὰ ᾖ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὄχι ἄλλο μέρος τοῦ σώματος.

17. Ἀγκαλιὰ καὶ ὁ χώρος τῆς αἰσθητικότητος εἶναι ὁ ἐγκέφαλος, πλην δίδονται καὶ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, ἅτινα ἔχουσι τοσαύτην ἰσχὺν ἀπ' αὐτὸν, ὥς νὰ ἀλλοιοῦσι καὶ τὰς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ τοῦτου ἕνεκεν καὶ μικραὶ ἐς ἵαι ὑπὸ τῶν ἀνατόμων ὀνομάζονται. Καὶ εἶναι τρεῖς: ὁ φρενητικὸς χώρος, ὁ ἥπατικὸς, καὶ ὁ γεννητικὸς. Καὶ ὀνομάζεται χώρος φρενητικὸς ἐκεῖνος, ὅστις περιέχει τὸ διάφραγμα καὶ τὸν σόμαχον, οὗτινος τὸ ἄνω σόμιον εἶναι τοσοῦτον αἰσθητικόν, ὥς Οὐανήλμων ἔβητο ἐκεῖ τὴν εὐραν τῆς αἰσθητικότητος. Ἡπατικὸς δὲ χώρος ὀνομάζεται ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπερ περιέχει τὸ ἥπαρ, τοὺς νεφροὺς, καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν ἐντέρων, ἀμφοτέρω ὅμως ταῦτα τὰ χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δέχονται κοινὸν ὄνομα ἐπιγάστριον. Καὶ τέλος πάντων χώρος γεννητικὸς ὀνομάζεται ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπερ περιέχει τὰ γεννητικὰ ὄργανα, τὰ τοῦ οὔρου, καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν ἐντέρων, ὅπερ καὶ ὑπογάστριον ὀνομάζεται. Ἡμεῖς λοιπὸν βλέπομεν πολλοὺς νὰ μετα-

θάλλονται εἰς μωρούς, ἄλλους εἰς ὑποχονδριακοὺς, καὶ ἄλλους ἄλλους, καὶ τοῦτο ἔχει δι' ἄλλο, εἰμὴ ἕνεκα πά-
θους τινὸς τῶν εἰρημένων χώρων. Ὡς αὐταὶ αἱ μικραὶ
ἐξαιεῖ ἔχουσιν ἐπὶ ῥακίαν ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἐπο-
μένως καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἐπ' αὐτάς, ὡς τοῦτο θελομεν
ἰδεῖ ἐχομένως.

18. Ἀγναλὰ καὶ ἡ λειτουργία τῶν πέντε αἰσθη-
τηρίων ἐκτελεῖται μόνον διὰ τῶν νεύρων (11), πλην ὅχι
καὶ διὰ τοῦτο ἅπαντα τὰ αἰσθητήρια εἶναι τῆς αὐτῆς ду-
νάμεως. Καθότι ἡ μὲν ἀφή καὶ ἡ γεῦσις ἀδυνατοῦσι νὰ
ἐκτελέσωσιν τι, ἂν τὰ ἀπτά καὶ ὑσφραγὰ δὲν ἐφάπτων-
ται τῶν τιθῶν τῶν νεύρων: ὥς μεθερμηνεύμενον ἡ
δύναμις τῆς ἀφῆς καὶ γεύσεως δὲν ἐπεκτείνεται ἀποτέρω
τῆς ἐπιδερμίδος.

Ἡ δύναμις ὅμως τῆς ὑσφρήσεως δὲν περιορίζεται
εἰς τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ ἀνθρώπου, ἐξέρχεται καὶ περαι-
τέρω: τοιούτοις τὰ ὑσφραγὰ ἐνεργοῦσιν ἐπ' αὐτῆς καὶ
μακρόθεν.

Ἡ ἀκοὴ ὅμως ὅχι μόνον ἐπεκτείνεται μᾶλλον τῆς
ὑσφρήσεως, εἰς τρόπον ὅπου ἀκούει τις μακρὰν ὄντων τῶν
ἀκουσῶν περὶ 20 ἢ 30 μίλλια, ἀλλὰ καὶ διακρίνει εὐ-
κολωτέρως καὶ τὴν εὐθυβολίαν, ἐξ ἧς ἔρχεται ὁ ἦχος.

Ἡ ὄρασις ὅμως ἐνεργεῖ ἀσυγκρίτως δυνατωτέρως
τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων. Καθότι ἡ δύναμις ταύτης ὑπερ-
πηδᾷ τὴν γῆιν σφαῖραν, διαβαίνει τοὺς πλανήτας, καὶ
φθάνει μέχρι τῶν ἀπλανῶν, ὥπερ ἡ ἀπόστασις εἶναι
ἐπέκεινα βέβαια τῶν διλλιονίων λεγῶν καὶ ἔτι ταυτοχρό-
νως ὁρᾷ πάμπολλα ἀντικείμενα. Γενικὴ λοιπὸν αἵσθησις

εἶναι ἡ ὄρασις, καὶ μερικαὶ αἱ λοιπαὶ τέσσαρες. Καθότι οὔτε ἡ ἀφή, οὔτε ἡ γεῦσις, οὔτε ἡ ὀσφρησις, οὔτε ἡ ἀκοή δύναται ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ νὰ ἔχῃ δι' ὑποκείμενον πλεον τοῦ ἐνὸς ἀντικειμένου, ἐν ᾧ ἡ ὄρασις δύναται ἀκαριαίως νὰ καθορᾷ σράτευμα ὁλόκληρον, ἀγέλην κτηνῶν, δάσος ἐνδρόων, καὶ ἐν γέει ἅπαντα τὰ οὐράνια σώματα. Καὶ ἂν μὲν ταυτοχρόνως φωνάζωσι πρὸς τὸ οὗς δέκα ἄνθρωποι, τὸ οὗς ἔχει νὰ διακρίνῃ οὐδεμίαν τῶν δέκα φωνῶν. Εἰ δὲ καὶ ἐνεργοῦσι ταυτοχρόνως χίλιοι εἰς τὴν ὄρασιν, ἡ ὄρασις ὅχι μόνον διακρίνει ἕκαστον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑκάστου ἀπόστασιν.

Εὐθὺς ὅμως ὅπου σερηθῇ τις τῆς ὁράτεως, ἀφιερουταὶ διόλου εἰς τὴν ἀφήν. Καὶ τότε ἀποκτᾷ τοσαύτην γύμνασιν δι' αὐτῆς, ὥς νὰ διακρίνῃ ἄριστα τὰ ἀντικείμενα καὶ δι' αὐτῆς.

"Ετι ἡ μὲν ὄρασις παρίσχηται ταυτοχρόνως τὸ μέγεθος ἐνὸς σώματος, τὸ σχῆμα, καὶ τὸ χρῶμα: ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον εἶναι τὸ μένον μέσον εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸς διάκρισιν τῶν ἀντικειμένων, ἐν ᾧ ἡ ἀφή διακρίνει μόνον τὸ μέγεθος καὶ σχῆμα, πλην καὶ ταῦτα βραδύτατα καὶ ἀτελῶς. Γίνεται, ναί, κατ' ἀρχὰς τρόπον τινὰ ἡ ἀφή διδάσκαλος τῆς ὁράσεως, πλην ἀκολούθως αὕτη ἀποφασίζει ἀκαριαίως ἄνευ ἐκείνης, καὶ ἔτι ἐνθα ἐκείνη ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφωνήσῃ τι.

19. Τὰ αἰσθήματα διαμένουσι χρόνον τινὰ εἰς τὴν ψυχὴν μετὰ τὸν ἀπομακρυσμὸν τῶν αἰσθητῶν.

Καθότι ἂν περιστρέψῃ τις κυκλικῶς ἄνθρακα ἀναμμένον χρόνον τινὰ, ἅπας ὁ κύκλος θέλει φανῇ πυρροειδής.

σημείον λοιπὸν, ὅτι τὸ αἰσθημα τοῦ ἀνθρώπου (τὸ ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ κύκλου) διαμένει ἐντετυπωμένον εἰς τὸ ἡμέτερον αἰσθητήριον, ἕως οὗ ὁ ἄνθρωπος νὰ φθάσῃ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ διαστήματος. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἀκολουθεῖ καὶ ἂν τις ἔχη ἔμπροσθεν αὐτοῦ χρόνον πολὺν λαμπράδα ἀναμμένην, καὶ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Ἐὰ δ' ἡ αὐτὴ ἐπακολουθήσῃ καὶ διαμονὴ τοῦ αἰσθήματος συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀκοήν, ἂν ᾖ ἡ συντροφισμένη μετὰ ἤχου δύνατοῦ. Τῆς ἀσφρήσεως ὅμως καὶ γέυσεως καὶ ἀφῆς τὰ αἰσθήματα δὲν φαίνονται φανερώς ὅτι ἔχουσι χρονισμὸν τινα μετὰ τὸν ἀπομακρυσμὸν τῶν αἰσθητῶν, ἀλλ' ἀκαριαίως ἐκλείπουσι. Τὰ δ' αἰσθήματα τῆς θερμότητος καὶ ψυχροῦ διαμένουσι μετὰ τὸν ἀπομακρυσμὸν τῶν θερμῶν καὶ ψυχρῶν χρόνον τινά, πλὴν πολλοὶ τῶν μεταφυσικῶν δυσαρεστοῦνται νὰ τάξωσι ταῦτα εἰς τὴν ἀφῆν. Ὡς εἰς ἅντις θελήσῃ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἀφῆν τὰ αἰσθήματα τῆς θερμότητος καὶ ψυχροῦ, τότε καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀφῆς ἐγχρονίζουσι. Καὶ τοῦτο λοιπὸν ἄλλο σημεῖον τοῦ ὅτι ἡ ὄρασις εἶναι δρασιμωτέρα τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων.

20. Ἐπεὶ ἡμεῖς εἶδομεν (7) ὅτι αἱ αἰσθήσεις εἶναι ὀχιμόνουν ἄγγελοι τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτοι τινές: ὅτι εἰς τὰ αἰσθήματα εἶναι ὀχι μόνον ἀπλὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡδονικαί, ἢ ἀλγειναί, ἢ οὐδέτεραι. Ὡς εἰς καιρὸν ἀλγηδόνης οἱ τιτθοὶ τῶν νεύρων συσφίγγονται δυνατώτατα, καὶ οὕτω συσέλλουσι καὶ ἀναχατίζουσιν εἰς τὰ ὀπίσω τοὺς κλάδους τῶν νεύρων, ὧν περὶ ὁδηλοῦντι οὗτοι εἶναι πέρατα. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ ἀνά-

παλιν εἰς καιρὸν ἡδονῆς : τούτέσιν οἱ τιτθοὶ τῶν νεύρων ἐν-
πλατύνονται, καὶ ἐκ τούτου ἐκπλατύνουσι καὶ τὴν δια-
χώρητιν αὐτῶν.

Ὡς εἰς μὲν τὸ πρῶτον συμβεβηκὸς ὁ ἄνθρωπος συ-
στῆλκει ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ, διὰ τὰ ἀγρήστη, ὅπου εἶναι δυνα-
τὸν, μικρὰν τὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὴν προσδελὴν τοῦ ἀλγει-
τικοῦ σώματος.. εἰς δὲ τὸ δεύτερον, φαίνεται ὅτι ἅπαντα
τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου βαίνοντα πρὸς τὴν ἡδύαν προσδο-
λὴν ἐξαπλοῦσιν ἑαυτὰ, τὸ δυνατόν, διὰ τὰ παρὰσίησισι
μεγάλῃ τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ γὰρ γαλιταῖος ὅμως φαίνεται
ὅτι εἶναι αἰσθήμα σύμμετον ἐς ἡδονὴν καὶ ἀλγηδύνας, καὶ
τούτου ἕνεκεν ἐπεκταθεὶς ἐμποιεῖ γέλωτα καὶ ἀλγηδύνας.
Καὶ ἐν πλεονίᾳ ἄχρῳ καὶ ἐπαχρύῳ εὐφρονῶς μεταξὺ τῶν
χειλέων ἐμποιεῖ μὲν ἐκεῖ κυσμά, εἰς δὲ τὸν εἰσωφάγρον,
ἐμετόν.

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἐν γένει αἱ ἡδονικαὶ προσδο-
λαὶ ἢ διὰ τὴν πυκνότητά ἢ τὸ ἐπίμονον τῆς ἐνεργείας αὐ-
τῶν μεταβάλλονται εἰς ἀηδεῖς καὶ ἀλγεινάς. Καὶ ἐξ ἐναν-
τίας αἱ ἀλγειναὶ προσδολαὶ διὰ τὸ ἔθνος μεταβάλλονται εἰς
οὐδαιτέρας καὶ ἡδονικὰς, μετὰ τὸ νὰ ἐκκαλῶσιν ἐκεῖ ῥοήν
ἀρκετὴν νευρικοῦ ῥεύσου.

21. Ἡτε ὅμως ἀλγεινὰ εἴτε ἡδονικὰ εἶναι τὰ αἰ-
σθήματα, ἐνατέροις ἀναγγέλουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν
ἰδίαν ὕπαρξιν καὶ τρόπον τινὰ προσάπτουσιν αὐτὸν τοῦ νὰ
διαφυλάτῃ ἑαυτὸν ἐκ παντὸς ἐπικειμένου κινδύνου. Καὶ
τὸ τελικὸν αἷτιον βέβαια τῶν αἰσθήσεων εἶναι οὐδὲν ἄλ-
λο, εἰμὴ τὸ νὰ ἀναγγέλλωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅποιον
τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἀγαθόν, καὶ ὅποιον κακόν. Καὶ

φαίνεται ὅτι ἡ φύσις ἐκατασκεύασεν οὕτω πως τὸν ἄνθρωπον, ὥς νὰ ἀδυνατῇ καὶ αὐτὸς οὗτος τοῦ νὰ μὴ φυλάττῃ ἑαυτὸν. Καὶ διὰ μὲν τῶν αἰσθήσεων αὕτη τώρα μὲν διαφυλάττει αὐτὸν ἐκ παντὸς ἐπικειμένου κινδύνου, τώρα δ' ἀναγγέλει εἰς αὐτὸν πῶς νὰ διατηρῇ καὶ νὰ διαφυλάξῃ ἑαυτὸν, διὰ δὲ τῆς αἰσθητικότητος (4), καὶ ἐν ᾧ αὐτὸς κοιμάται, ἐκείνη ἐπαγρυπνοῦσα δίδει εἰς αὐτὸν ζωὴν καὶ διασώζει αὐτὸν ἐκ τοῦ θανάτου διὰ τῶν ἀκουσίων κινήσεων.

22. Ἐπειδὴ δὲ τότε αἰσθανόμενον καὶ τὸ κινεῖν τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (12).. καὶ ἐπειδὴ ἅπαντα κινήσεις γίνονται διὰ τῶν νεύρων (11).. καὶ ὁ ἄνθρωπος κινεῖ τὰ ἑαυτοῦ μέλη ἐκούσιως (9), ἐπόμενον ἦν νὰ συνάξῃ τις ὅτι ἅπαντα αἱ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι κινήσεις εἶναι ἐκούσαι, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὡς φαίνεται. Καθότι ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι κινήσεων ἀλλαι μὲν εἶναι ἐκούσαι, ἀλλαι δὲ ἀκούσαι.. καὶ ἀκούσαι εἶναι ὅσαι δὲν κρέμονται παντελῶς ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως: ἢ ἂν θέλῃς, ὅτε ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως δὲν κεῖται ἐν ἡμῖν (αὐτόθι). Ἀκούσαις λοιπὸν εἶναι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, ἡ περισταλτικὴ κίνησις τῶν ἐντέρων, καὶ ἅπαντοι αἱ ἐκκρίσεις, αἱ τινες ὅχι μόνον εἶναι ἀκούσαι, ἀλλ' οὔτε δύναμεθα ἡμεῖς νὰ ἐμποιήσωμεν ἐπ' αὐτῶν ἀλλοίωσιν τινά. Ἐκούσαι δ' εἶναι, ὅσαι κρέμονται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως (αὐτόθι). Δῆλον ὅμως ὅτι ὡς αἱ ἐκούσαι ἐκτελοῦνται διὰ μέσου τῶν νεύρων, οὕτω καὶ αἱ ἀκούσαι. Καὶ πρὸς πληροφορίαν φθάνει τις ἢ νὰ κόψῃ ἢ νὰ δέσῃ νεῦρον ἐπικλαδιζόμενον εἰς τι μέλος, καὶ θέλει

ἰδῇ τὴν παντελὴ ἀπώλειαν ἐκείθεν πάσης τε αἰσθητικότητος καὶ κινήσεως (11).

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἔστιν αἰσθητικότης εἰς τι μέρος, ἐνθα ἐλλείπει αἰσθήσις.

23. Ἄν λοιπὸν ἡ ψυχὴ καὶ αἰσθάνηται καὶ κινή τὰ μέλη τοῦ σώματος διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου: τῶν νεύρων λέγω, ὁρθῶς ἤθελε συναΐξοι τις ὅτι ἡ αἰσθήσις καὶ ἡ κίνησις ἀδυνατοῦσι νὰ διαχωρισθῶσιν ἀλλήλων ἀπὸ τῶν νεύρων, ἀλλὰ παρόντος τοῦ ἐνός, εἶναι ἀναγκὴ νὰ συνυπάρχῃ καὶ τὸ ἕτερον. Πλὴν ἡμεῖς ἔχομεν λόγους δυνατούς, οἵτινες μᾶς βιάζονται νὰ δοξάζωμεν τὸ ἐναντίον: τουτέστιν ὅτι εἶναι δυνατόν θάτερα τούτων μόνη νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα, καὶ ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς μιᾶς δὲν φθείρει τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐτέρας, πλὴν ἤθελεν εἶναι ἄσπερος ἐνταῦθα ἡ τούτου ἀπόδειξις. Ἡ ἱατρικὴ ὁμῶς ἐξορία, κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἀκαδημίας τοῦ Παρισίου, παρίσισιν ὅτι ἐδόθησαν μέλη ἀνθρώπων ἐξερημένα μὲν πάσης αἰσθήσεως, εὐμοιροῦντα δὲ κινήσεως, καὶ ἐξ ἐναντίας ἄλλα ἐξερημένα κινήσεως, εὐμοιροῦντα δὲ αἰσθήσεως. Καὶ ἔπειτα δὲν εἶναι σπάνιον νὰ ἴδῃ τῆς εἰς ἀποπληξίας, χεῖρας καὶ πόδας ἐξερημένα θάτερας τούτων τῶν δυνάμεων. Ὡς δὲ διδεται αἰσθήσις καὶ κίνησις ἀνὰ μέρος ἄνευ τῆς παρουσίας τῆς ἐτέρας.

24. Ἄν ὁμῶς παρατηρήσῃ τις μὲ περίεργον ὀφθαλμὸν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἤθελεν ἰδοῖ εἰς αὐτὸ ἀναλογίαν τινὰ ἀξιοσημείωτον μεταξὺ τῶν αἰσθητικῶν καὶ κινήτικῶν δυνάμεων: ὅσον δηλ. αἱ δυνάμεις τῶν μυῶνιν σπικρύνονται, τοσοῦτον ἡ ἰσχὺς τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ

υὸς νὰ μεγεθύνηται καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὕτω βλέπει τις ὅτι οἱ αἰσθητικώτατοι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδύνατοι. Καὶ τοῦτο ὅχι διότι τὸ πολὺ τῆς αἰσθητικότητος εἶναι γότος τῆς ἀδυναμίας τῶν κινητικῶν ὀργάνων ἢ μυῶνων, ἀλλ' ὅτι ἡ κινητικὴ δύναμις ἢ αὐθιγῆς ἢ νευρική, ὑφ' ἧς δηλονότι καὶ ζωογονοῦνται καὶ βλάλλονται εἰς κίνησιν οἱ κινητῆρες· τουτίσιν οἱ μυῶνες (11), ἐνασχολούμενη εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν αἰσθημάτων, παραβλέπει τὰς κινητήρας. Καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅσον αἱ αἰσθήσεις, εἴτε τὰ αἰσθήματα εἶναι ἥττον ζωηρά, τοσοῦτον μεγεθύνεται ἡ δύναμις τῶν μυῶνων. Οὕτως οἱ μαυιώδεις, ὡς περὶ ἡ δύναμις τῶν μυῶνων εἶναι μεγάλη, ἥτις αἰξάνει μάλιστα κατ' αὐτὴν τὴν σιγμὴν τῆς μαυίας, ἀποκαθίστανται σχεδὸν ἀναίσθητοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐξώθεν σωματίων. Ἔτι οἱ ἡλίθιοί τε καὶ οἱ ἐπιλειπτικοὶ ἐν γένει ἔχουσι τὰς αἰσθήσεις ναρκώδεις. Καὶ γενικῶς πάντες, ὅσοι αἰσθάνονται ἀδυνατώσως, φαίνεται ὅτι ἔχουσι τὰς δυνάμεις τῶν μυῶνων ἰσχυρωτέρας. Ὅθεν καὶ τινες τῶν παρατηρητῶν θέλουσιν ὡς γενικὸν τὸν κανόνα τὸ, ἡ δύναμις τῶν νεύρων καὶ μυῶνων ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας λόγον ἀντιπεπονητότα. Δῆλον δ' ὅμως ὅτι δέχεται ἐξαίρεσιν ὁ κανὼν, ὡς καὶ πάντες οἱ λοιποί.

25. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν εἶναι ζῶον αἰσθητικὸν καὶ κινητικόν. Καὶ αἱ αἰσθήσεις εἶναι τοσοῦτον ἀναγκαῖαι εἰς αὐτόν, ὥς ἄνευ αὐτῶν ἦν ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅχι μόνον νὰ λάβῃ εἴδησιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐξώθεν σωματίων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ τοῦ ἰδίου. Καθότι ἄνευ τῶν αἰσθητηρίων πῶς - ἤθελεν ὁ ἄνθρωπος ἐξέλθαι εἰς τὰ ἐξω σῶ-

ματα : ὃ ἐστὶ πῶς ἤθελε διατεθῇ ὑπὸ τῶν σωμάτων, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη διάθεσις, εἴτε ἐνέργεια εἶναι ἢ γνῶσις τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ; Καθότι ἀφαίρεσον ἐξ' ἑνὸς ἀνθρώπου τὴν ὄρασιν, εἴτα τὴν ἀκοήν, εἴτα τὴν ὄσφρησιν, εἴτα τὴν γεύσιν, εἴτα αὐτὴν τὴν ἀσκήν, καὶ τότε θέλεις ἰδεῖν, ἂν οὗτος ὁ ἀνθρώπος ἔχῃ πλέον ἰδέαν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως : τουτέστιν ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, ἐν ᾧ εὐθύς ὁποῦ ἡμεῖς αἰσθανοῦμεν, αὐτίκα, ὁσυνόμεθα τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως.

Ὅταν δὲ παρασάλλομεν πρὸς ἀλλήλα τὰ αἰσθήματα, ἅπερ εἰς ἡμᾶς ἐμποιεῖ ἐν σώμα διὰ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας, καὶ ἐπειδὴ ἐμποιεῖ τὰ αὐτὰ οὐδὲν ἄπὸν, τότε ἡμεῖς πληροφοροῦμεθα ὅτι ἔστι τι ἔξωθεν ἡμῶν, ὅπερ διατίθῃσι τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια : ὃ ἔστιν ὅτι ἔστι τι πλὴν ἡμῶν. Καὶ τοῦτο ὡς φαίνεται εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνῶσιν τῶν ὄντων.

26. Ἄν λοιπὸν ἡμεῖς ἡμεν ἐςερημένοι μιᾶς τῶν αἰσθήσεων, ἠθέλαμεν εἶσθαι ἀτελέστεροι πρὸς τὸ ζῆν καὶ ἔλλειπεις, εἴτε ἥττον ἐπιτήδαιοι πρὸς τελειοποίησιν .. καὶ ἂν δύο, ἔτι πλέον .. καὶ ἂν τριῶν, ἔτι .. καὶ ἂν τεσσάρων, ἔτι πλέον : τουτέστι τότε ἡμεῖς ἠθέλαμεν ἔχειν τὴν τάξιν τῶν ἀτελεστέρων ὄντων, ὡς ἔχοντες μόνον ἐν μέσσω πρὸς γνῶσιν τῆς τε ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῶν ἔξωθεν ἡμῶν σωμάτων, χωρὶς νὰ ἔχωμεν αἰσθήματα διαφόρων αἰσθητηρίων, διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ὁποίων νὰ διακρίνωμεν καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν διαφορὰν ἐκάστου, καὶ οὕτως ἢ γνῶσις ἡμῶν περὶ αὐτῶν ἤθελεν εἶναι τοσοῦτον σκοτεινὴ, ὥς νὰ ἐξισοῦται μὲ τὴν παυτελῆ ἄγνοιαν, ἥτις ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀνυπαρξίαν. Καὶ τέλος ἂν ἡμεῖς ἡμεν ἐςερημέ-

νοι καὶ τῶν πέντε αἰσθητηρίων, τότε ἡμεῖς οὔτε γινώσκοντες ἤμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμεῖς ἡδέλαμεν παύσαι ἀπὸ τοῦ καὶ ὅθεν ζῆτα εἰς ψυχήν, ὡς περ τὸ χαρακτηριστικόν, εἶναι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ κινεῖσθαι.

27. Τὸ πλῆθος λογικῶν τῶν αἰσθητηρίων χρησιμεύει ὅχι μόνον πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον αὐτῶν τελειοποιεῖται ὑπὲρ ἑκάστου.

Καὶ οὕτως ἡ ἑκτασις ὡσαύτως καὶ τὸ σχῆμα τῶν σωματικῶν εἶναι βέβαια ὑποκείμενον τῆς ἀφῆς, πλὴν μὲν καὶ οὐκ ὡς, καὶ ὅχι ἀπεριορίσως. Καὶ οὕτως ἐπειδὴ καὶ τότε ἀπτόμενον καὶ τὸ ὁρώμενον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ λαβούσα ἡ ἑκτασις τὸ πρᾶγμα ἐκ τῆς ἀφῆς ἀποφασίζει καὶ ἀκαριαίως καὶ μακρόθεν περίτε τῆς ἑκτάσεως καὶ τοῦ σχήματος τῶν σωματικῶν, ἐν ᾧ ἡ ἀφή μόνη ἠδελὺν ἐκτελέσσει οὐδὲν τῶν τοιούτων.

β'. Τὰ δύο αἰσθητήρια: τῆς ὀσφρήσεως λέγω καὶ γεύσεως εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμένα ὑπὲρ ἀλλήλων, ὥστε τοῦ ἑνὸς διατεθειμένου, συνδιατίθεται καὶ τὸ ἕτερον. Ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν ὀσφρησις εἶναι ὁδηγὸς τῆς γεύσεως, ἡ δὲ γεύσις τοῦ σωμαχίου, καὶ ὁ σόμαχος, εἴτε ἡ ἀφή, τῆς υγιείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πολὺ πλέον τοῦτο εἰς τὰ κτήνη, ἅπερ γεροῦνται ἀλλων μέσων πρὸς διάγνωσιν τῆς τῶν φαγητῶν ποιότητος. Οὐδαμῶς ὅμως ὀλιγώτερον ἡ ὀσφρησις εἶναι ὁδηγὸς καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ οὕτως ὅπου ἀνθρώπων ὡδὴ, ἐκεῖ καὶ ὁ εἰσπνεύμενος ἀὴρ ἀγαθὸς, καὶ ὅπου σήψεις, δυσωδία, ἀναθυμιάσεις, ἐκεῖ ἡ ὀσφρησις βιάζει

τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς εἰσπνοῆς ἐκείνου τοῦ αἰέρος, ὅς τις βέβαια εἶναι ἐπιβλαβής.

28. Ἡ κατασκευὴ δὲ τῶν αἰσθητηρίων καὶ ἡ τοποθεσία αὐτῶν εἶναι τὸ σοφώτατον δημιουργήμα τῆς φύσεως. Καθότι ἡ τοποθεσία τῶν αἰσθητηρίων τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἶναι ὁρατὸν, εἶναι ἡ κεφαλὴ, οὕσα ἄλλη ἀκρόπολις πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιτηδαιστάτη πρὸς διαταγὴν τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων.

Οἱ ὀφθαλμοὶ λοιπὸν ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι διττοί τε καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, κατέχοντες τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ ἀνθρώπου πέμπουσιν, ὅσον εἶναι δυνατόν, μακρότατα τὰς ὕψεις αὐτοῦ. Τοῦτο δ' αὐτὸ θεωρεῖται καὶ εἰς τὰ δύο ὠτα. Ἡ δ' ὄσφρησις ἐτέθη καὶ ἐν τόπῳ ὑψηλῷ καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ ἀναγγέλλῃ εἰς αὐτὸν τὰ εὐώδη, ἢ δυσώδη τῶν σωμάτων, παρακειμένα δὲ πλησίον τῆς γεύσεως νὰ ἐμποδίσῃ αὐτήν ἀπὸ τῶν ἀηδῶν φαγητῶν. Ἡ δὲ γεῦσις οὕσα κριτὴς τῶν χυμῶν τῶν φαγητῶν καὶ ποτῶν, ἐτέθη ὅχι ἄλλοθι, εἰμὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σωλήνος, εἰ οὐ κατέρχονται τὰ φαγητὰ εἰς τὸν στόμαχον. Τέλος πάντων ἡ ἀρὴ ἐδιωρίσθη φύλαξ ἀπάσης τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὥς μνηύουσα εἰς αὐτὸν τὰς τε ὀλεθρίους ἐπαφὰς τῶν σωμάτων καὶ τὴν ὑπερβολικὴν θέρμην καὶ ψύχος καὶ ἄλλα πάμπολλα διασώζει αὐτὸν ἀβλαβῇ. Ποῖος - λοιπὸν θνητὸς τεχνήτης ἤθελε φθάσει ποτὲ νὰ κατασκευάτῃ τοιαύτην μηχανὴν, οἷα εἶναι οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὠτα τοῦ ἀνθρώπου;

29. Ἄν δέ τις παραβῇ τὰ αἰσθητήρια τοῦ ἀνθρώπου μὲν τὰ τῶν κτηνῶν, οὗτος θέλει ἀπαντήσῃ πολλά

εἶδη κτηνῶν, καὶ νὰ ὑπερέχωσι τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ ὑπερέχωνται ὑπὸ αὐτοῦ : νὰ ὑπερέχωσι λέγω αὐτὸν κατὰ τὴν τελειότητα τῶν αἰσθητηρίων τῆς ὁράσεως, ἢ ἀκοῆς ἢ ὀσφρήσεως, καὶ ἅπαντα νὰ ὑπερέχωνται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἀφῆν. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι οὐδὲν εἶδος ζώου δύναται νὰ διακρίνη, καὶ ἀτελῶς πως, τὰς ἀπτάς ποιότητας τῶν σωμάτων, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος ὅχι μόνον διακρίνει αὐτὰς ἐντελέσματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς συσχετισμοὺς αὐτῶν. Γιαὶ ἡμεῖς ἔχομεν παραδείγματα, ἐνθα ἔφθασαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ὀρῶσι διὰ τῆς χειρὸς : τουτέστι νὰ διακρίνωσι καὶ αὐτὰ τὰ χρώματα διὰ τῆς ἀφῆς τῶν δακτύλων. Καὶ ὁ λόγος, νομίζω ἐγὼ, εἰ ὅν τινὰ εἶδη ζώου ὑπερέχουσι τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν τελειότητά τινος τῶν αἰσθητηρίων εἶναι οὐδεὶς ἄλλος, ἢ ἡ ἀκατάπαυστος ἐκείνου χρήσις καὶ γύμνασις. Καθότι — ποῖα ἐξ αὐτῶν εἶναι ὀξυδερκέστερα, ἢ τὰ ζῶντα ἐκ τῆς θήρας : ὅ ἐστι τὰ διευθύνοντα τὴν ἑαυτῶν αἰσθητικότητα πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς ; Καὶ — ποῖα τῶν ζώων εἶναι μᾶλλον ἀκουσικά, ἢ τὰ θειλότατα ; ὅ ἐστι τὰ διευθύνοντα τὴν ἑαυτῶν αἰσθητικότητα πρὸς τὰ ὦτα ; Καὶ — ποῖα τῶν ζώων εἶναι μᾶλλον ὀσφραντικά, ἢ τὰ ζῶντα ἐκ τῆς θήρας : τουτέστι τὰ διευθύνοντα τὴν ἑαυτῶν αἰσθητικότητα πρὸς τὴν ὀσφρησιν ; πρᾶγμα, ὅπερ ἐδύνατο νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ἐπίσης καὶ ὁ ἄνθρωπος. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν τοὺς ἀγρίους τῆς Ἀμερικῆς νὰ διακρίνωσι διὰ τῆς ὀσφρήσεως ὅχι μόνον ὅτι διὰ τούτου τοῦ τύπου ἐπέρασεν ἄνθρωπός τις, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ τάδε, ἐν ᾧ, ὡς ἐγὼ νομίζω, εἷς κύων (τὸ ὀσφραντικώτατον τῶν ζώων) μόλις γνωρίζει ὅτι ἐπέρασε διὰ τινος τό-

30 Περὶ τοῦ Αἰτίου τῶν αἰσθημάτων

που εἰς λαγνείας, καὶ ὅχι ὅτι καὶ ὁ τάδε. Τώρα – ἐχόντων τὴν ἀγνοίαν ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ἔπρεπεν ἀραγε διὰ τοῦτο νὰ ἀποδώσῃ τις ἄλλην φύσιν εἰς αὐτοὺς; Ἐγὼ νομίζω ὅχι.

Κ Ε Φ. Β'.

Περὶ τοῦ Αἰτίου τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς κινήσεως.

30. **Τ**ὸ αἰσθάνεσθαι ἀντιπάσχει μὲ τὸ τί καὶ πῶς διεγείρονται εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα. Δὲν δίδεται, λέγω, ἄλλοτε τοσοῦτον ψηλαζήτῳ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσον τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τοσοῦτον ἄδικτον πρόβλημα εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ὅσον πῶς τὰ σώματα διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα, καὶ τούτου ἕνεκεν οἱ μεταφυσικοὶ ἢ ἄφησαν τὸ πρᾶγμα παντελῶς ἀνεξήγητον, ἢ ἐξήγησαν αὐτὸ οὕτω πως, ὥστε νὰ διαμύνῃ ἐπίσης ὡς καὶ πρότερον κεκαλυμμένον. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν εὐχαριστεῖται νὰ ἀγνοῇ οὔτε τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει ἴσως νὰ ἐκτεθῇ ὅπως οὖν ἡ τῶν ἐλλογιμωτέρων περὶ τούτου νομιζομένη ἐξήγησις.

Ἐστὶν οὐδεὶς, ὅς τις δὲν δοξάζει ὅτι τὰ αἰσθήματα διεγείρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ἑξωθεν σωματίων, ἐξ ὧν βέβαια αὐτὸς εὐρίσκεται ἀκαταπαύσως περιεκεκλωμένος. Ἀλλ' ἕως οὗ τὰ αἰσθητὰ ἐνερ-

γούσι πρὸς μόνα τὰ δύο αἰσθητήρια: τῆς ἀφ᾽ ἧς λέγω καὶ γεύσεως, τὸ πρᾶγμα κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπάγει ἄρι-
σα. Καθότι ἐφάπτομαι, φερ' εἰπεῖν, λίθου τινός, καὶ αἰ-
σθάνομαι ἀντιτυπίας καὶ σερρότητας, ἢ λειότητός τινος,
καὶ ἐντεῦθεν ἐγὼ ἀποφασίζω ὅτι ὁ λίθος διήγειρεν εἰς
ἐμέ τὰ δύο αἰσθήματα τῆς τε ἀντιτυπίας καὶ τῆς λειό-
τητος. Ὡσαύτως βάλλω εἰς τὸ σῶμα μου μέλι, καὶ αἰ-
σθάνομαι γλυκύτητος, καὶ ἐντεῦθεν ἐγὼ ἀποφασίζω ὅτι
τὸ μέλι διήγειρεν εἰς ἐμέ τὸ αἶσθημα τῆς γλυκύτητος,
εἴτε ὅτι ἡ γλυκύτης εἶναι ἀποτέλεσμα εἰς ἐμέ τοῦ μέλι-
τος. Πλην τοῦτο, ἐπαφή λέγω, δὲν ἔχει χώραν καὶ
εἰς τὰ λοιπὰ τρία αἰσθητήρια: τῆς ὁσφρίσεως ὁληαδῆ,
ἀκοῆς, καὶ ὁράσεως. Καθότι ἐνταῦθα τὰ ἐνεργούντα
εἰς τὸν ἄνθρωπον σώματα οὐδαμῶς ἐφάπτονται τοῦ σώ-
ματος αὐτοῦ, ἀλλ' ἴσανται μακρόθεν. Καὶ ἔτι πλέον με-
ταξὺ τοῦ αἰσθανομένου καὶ τῶν αἰσθητῶν ἐπίκεινται πυ-
κνὰ ἄλλα σώματα. Ὡς - οὔτε τῆς ψυχῆς τοῦ αἰσθανομένου
ἐξερχομένης ἔξωθεν αὐτοῦ, οὔτε τῶν αἰσθητῶν εἰσέρχο-
μένων εἰς αὐτόν, πῶς τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν, εἴθα οὐκ
εἰσὶν, ἢ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τῶν μακρόθεν
κειμένων;

» Ἐκ τῶν σωμάτων, ἀποκρίνεται ὁ πρῶτος τῶν
μεταφυσικῶν Λόγιος (α) ἔρχονται πρὸς ἡμᾶς μόρια
» διόλου ἀνεπαίσθητα εἰς ἡμᾶς, ἅπερ προσβάλλοντα εἰς
» τὰ ὄργανα τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων διεγείρουσιν εἰς

» εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ἔκτασις,
 » τὸ σχῆμα, ὁ ἀριθμὸς, καὶ ἡ κίνησις τῶν σωμάτων ὁρῶν-
 » ται διὰ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν μακρόθεν, ἀκόλουθον
 » εἶναι σώματι τινὶ ἀνεπαίσθητα νὰ ἔρχονται ἐκ τῶν
 » ὁρωμένων μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, καὶ ἐντεῦθεν νὰ
 » ἐμπούωσιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἡμῶν κινήσεις τινάς, αἱ
 » τινες διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα. Καθότι εἶναι
 » ἀδύνατον εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἐν σῶμα ἐνεργεῖ
 » ἐπ' ἄλλου ἄνευ ἐπαφῆς, καὶ μετὰ τὴν ἐπαφὴν ἄνευ
 » ὠθῆσεως. Τοῦτο αὐτὸ βέβαια ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν
 » λοιπῶν ποιότητων τῶν σωμάτων : τουτέστιν ὅτι ἀποσπῶν-
 » ται μόρια λεπτότατα ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀνεπαίσθητα, καὶ
 » ὅτι προσβάλλοντα εἰς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια, διεγεί-
 » ρουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα. Καθότι εἶναι οἴκο-
 »θεν σαφές, ὅτι εἶναι πλῆθος σωμάτων τοσούτου σμε-
 » κρῶν, ὥστε εἰς οὐδεμίαν τῶν αἰσθήσεων ὑποπίπτουσιν,
 » οὔτε κατὰ τὸ πάχος, οὔτε κατὰ τὸ σχῆμα, οὔτε κατὰ
 » τὴν κίνησιν, καὶ τοσούτου ἀσύνδετα πρὸς ἄλληλα, ὅπου
 » δὲν εἶναι τὰ μόρια τοῦ νεροῦ καὶ ἀέρος ὡς πρὸς τὰ μόρια
 » τῶν λοιπῶν σωμάτων. Ἄν λοιπὸν δοθῇ ἡ ὑπαρξίς εἰς
 » τὰ εἰρημένα σώματα, καὶ διαφορὰ εἰς αὐτὰ κατὰ τε
 » τὴν κίνησιν, σχῆμα, παχύτητα, καὶ ἀριθμὸν, καὶ ὅτε
 » προσβάλλουσιν εἰς τὰ ὄργανα τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων,
 » ἀκόλουθον εἶναι νὰ διεγείρωσιν εἰς ἡμᾶς διάφορα χρώ-
 » ματα καὶ ὀσμάς. Καὶ ἐν τῷν, φέρ' εἰπεῖν, ἐμποιεῖ εἰς
 » ἡμᾶς διὰ μὲν τῆς ὀράσεως αἰσθημα χρώματος κυανοῦ,
 » διὰ δὲ τῆς ὀσφρήσεως αἰσθημα εὐωδίας : τουτέστι προ-
 » ξενεῖ ταῦτα διὰ τῆς ὠθῆσεως τῶν εἰρημένων ἀνεπαι-

»σθῆτων μορίων: ἰδίου σχήματος δηλονότι καὶ ἰδίας πα-
 »χύτητος, ἅπερ διαφόρως ταραττόμενα ἔρχονται καὶ πλήτ-
 »ττειν τὰ αἰσθητήρια τῆς ὀράσεως καὶ ἀφῆς. "Ὅπερ δὲ
 »ἐλέχθη περὶ χρωμάτων καὶ ὁσμῶν, ἤθελε λεχθῆ καὶ
 »περὶ ἡχῶν καὶ χυμῶν τῆς γεύσεως: τουτέστιν ὅτι τὰ αἰ-
 »σθητήρια πλήττονται ὑπὸ ἀπορροίας τινός. «

Οἱ χημικοὶ ὅμως σοχάζονται τὸ πρᾶγμα διαφόρως:
 τουτέστιν οὗτοι θέλουσιν, ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν αἰσθημάτων
 τῆς γεύσεως γεννᾶται ὅχι ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν σωμάτων
 ἐπὶ τῆς γλώττης, ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν αλάτων, ἅπερ
 εὐμυκόμενα ἐντὸς τῶν γευσῶν καὶ πλήττοντα διαφόρως
 τοὺς τιθούς τῆς γεύσεως, διεγείρουσι καὶ διάφορα αἰσθή-
 ματα. Ὁ δὲ Χαρτλεῆς θέλει ὅτι τὰ ἔξωθεν σώματα ἐμ-
 ποιῶσι παλμούς ἐπὶ τῶν νεύρων, καὶ ὅτι οὗτος ὁ παλμὸς
 φέρει τὴν ἐνέργειαν τῶν σωμάτων μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου.

31. Ἐγὼ ὅμως λέγω ὅτι ὁ ἀποσπασμὸς τῶν μο-
 ρίων ἀπὸ τῶν σωμάτων εἶναι φαντασόν. Καὶ ἰδοὺ πῶς.
 Ο' ἀποσπασμὸς εἶναι βέβαια ὡδὲν ἄλλο, ἢ ἀποτελεσμα.
 Ὡς οὖν δυοῖν θάτερον, ἢ τὰ μόρια ἀποσπῶνται ἐξ ἑαυτῶν,
 ἢ δυνάμεις ἀποσπασικῇ ἔνεσιν ἐν τοῖς σώμασι καὶ ἀπο-
 σπᾷ αὐτὰ, ἀλλέως πρέπει νὰ δοθῇ ἀποτελεσμα ἄνευ αἰ-
 τίας, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ, κατὰ τοὺς φυ-
 σικοὺς, τὰ σώματα εἶναι ἀδρανῆ, εἶναι ἀδύνατον εἰς τὰ
 μόρια νὰ ἀποσπῶνται οἰκοθεν. Μένει λοιπὸν τὸ ἕτερον:
 ὅ ἐστι νὰ δοθῇ δυνάμεις ἀποσπασικῇ εἰς ἑκάστον τῶν σω-
 μάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐν ταυτῷ εἶναι ἀξίωμα τῆς φυ-
 σικῆς ὅτι ἔνεσιν ἐν ἑκάστῳ σώματι δυνάμεις ἐλκτική,
 ἧς περ ἕνεκα ἑκάστων σώμα ὃν ἄθροισμα ἀπειρῶν μορίων

34 Περὶ τοῦ Αἰτίου τῶν αἰσθημάτων

διαμένει ἐν, ὡς τοῦτο ὁρῶμεν καὶ ἡμεῖς ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, ἐπόμενον εἶναι νὰ συνυπάρχωσι ταυτοχρόνως ἐν ἐκάσῳ σώματι δύο δυνάμεις, ἡ μία ἐλκτική καὶ ἡ ἑτέρα ἀποσπαστική, ἡ τις ἀφαιρεῖ ἀκαταπαύσως μόρια ἐξ αὐτοῦ. Ὡς αὐταὶ αἱ δύο δυνάμεις ἢ εἶναι ἴσαι ἀλλήλαις, ἢ ἄνισοι, ὧν περ ἐκάτερον εἶναι ἀδύνατον. Καθότι ἂν ἦναι ἴσαι ἀλλήλαις, τότε ἐπειδὴ καὶ ἐν ταυτῷ εἶναι ἐκ διαμέτρου ἐναντίαι, ἔπρεπε νὰ προκύψῃ μηδὲν ἀποτέλεσμα: ὃ ἔστιν ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ ἀνεπαίσθητα τὰ σώματα, καὶ μὴ συνοχὴ μορίων, ἀλλὰ βλέπομεν, ὅτι δὲν εἶναι. Ἐξωσαν λοιπὸν ἄνισοι. Ἀλλὰ καὶ τότε δύο ἐν θάτερον, ἡ ἡ ἐλκτικὴ δυνάμις ἠθέλεν εἶναι μείζων τῆς ἀποσπαστικῆς, ἢ τὸ ἀνάπαλιν. Καὶ ἂν μὲν μείζων ἡ ἐλκτικὴ, οὕτων ἐκ διαμέτρου ἐναντίων, αὕτη ἔπρεπε νὰ μηδενίσῃ τὴν ἀποσπαστικὴν, καὶ ἐπομένως τὰ σώματα νὰ μένωσιν ἀνεπαίσθητα, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐν τοιοῦτον δὲν ἀκολουθεῖ. Εἰ δὲ καὶ ἐξεναντίας εἶναι μείζων ἡ ἀποσπαστικὴ τῆς ἐλξεως, τότε ἔπρεπε τὰ σώματα νὰ ἀφανισθῶσιν ὑπ' αὐτῆς, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἠκολούθησε τοιοῦτον τι μέχρι τῆς σήμερον. Προσεθείσθω ἔτι καὶ τοῦτο ὅτι πᾶσα ιδιότης ἐνὸς σώματος εἶναι ιδιότης ὅχι μόνον τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ ἰδίως ἐκάστου μέρους αὐτοῦ. Ὡς καὶ ἡ ἀποσπαστικὴ δυνάμις ἐνὸς σώματος ἔπρεπε νὰ εὐρίσκηται καὶ ἐν ἐκάσῳ μέρει αὐτοῦ: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, αἱ μερικαὶ ἀποσπαστικαὶ δυνάμεις ἔπρεπε νὰ ἀντίκηνται πρὸς ἀλλήλλας, καὶ ἐχομένως νὰ μηδενισθῶσιν ὑπ' ἀλλήλων, καὶ ἀπουσῆς τῆς ἐλξεως. Καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἠκολούθησε τοιοῦτον τι μέχρι τῆς σήμερον.

32. Πλὴν τὸ πρᾶγμα δὲν ἴσεται ἕως ὧδε. Καθότι ἡ ὑπόθεσις τῆς προσβολῆς τῶν σωματικῶν μορίων εἰς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια δὲν σημαίνει μόνον ἀποσπασμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ σημαίνει καὶ κίνησιν τινά. Καὶ ἔτι πλέον.. ὅχι μόνον ἀπλῶς κίνησιν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν εὐθυβολίαν, καὶ ἴσως καὶ κίνησιν ἰσοταχῇ. Καθότι ἐστὶν οὐδὲν τῶν μερῶν ἐνὸς σώματος ὅπερ δὲν εἶναι ἢ ὀσφραντὸν, ἢ ἀκουστὸν, ἢ ὄρατὸν ἐκ παντὸς μέρους. Ὡς αὕτη ἡ δύναμις πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅχι μόνον ἀποσπασικῇ, ἀλλὰ καὶ κινητικῇ.. καὶ ἔχει μόνον κινητικῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν εὐθυβολίαν: ὅςτις σφαίραν καταγράφουσα.

Εἰς ἄλλος ὁμως ἤθελε προσθέσῃ καὶ τὸ, τίνος - ἕνεκεν αὕτη ἡ ἀποσπασικῇ δύναμις οὕσα μία, νὰ ἀποσπᾷ μόρια διάφορα καὶ κατὰ τὸ μέγεθος, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ κατὰ τὸ σχῆμα, καὶ κατὰ τὴν κίνησιν (30); Καὶ πρὸς τούτοις τίνος - ἕνεκεν ἐν εὐῶδες νὰ πληροῖ ἔτη-πρῶτα θαλάμους ὁλοκλήρους ἐκ τῶν μορίων αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ λαμβάνῃ αἰσθητὴν τινὰ ἐλάττωσιν, ὡς ἡ παρατήρησις θέλει;

33. Πλὴν τὸ πρᾶγμα περιπλέκεται ἔτι ἐργωδεσέως. Καθότι ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι αἱ προσβολαὶ τῶν σωμάτων εἰς τοὺς τιτθοὺς τῶν νεύρων δὲν εἶναι αἰσθήματα, ἀλλ' ὅτι τὰ αἰσθήματα γίνονται εἰς τὸν ἐγκέφαλον (12). Ὡς ἐπρεπεὶ εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς νὰ ἐξηγήσωσι καὶ πῶς-ταῦτα τὰ ὑλικά ἀποσπώμενα μόρια προσβάλλοντα εἰς τὰ πέρατα τῶν νεύρων διεγείρουσιν ὅχι ἐκεῖ τὰ αἰσθήματα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων; ὅςτις πῶς - αἱ προσβολαὶ

τῶν εἰρημένων μορίων μεταβαίνουσιν ἐκ τῶν τιθῶν εἰς τὸν ἐγκέφαλον ;

Σχεδὸν ἅπαντες οἱ μεταφυσικοὶ καὶ φυσιολόγοι κλίνουσι νὰ δοξάσωσι τὰ νεῦρα ἀγωγοὺς τινάς, ἢ σωληνας γεμάτους νευρικοῦ ῥεύσου, καὶ ὅτι γινόμενης τῆς προσβολῆς τῶν σωματίων εἰς τὰ πέρατα τῶν νεύρων τῶν πέντε αἰσθητηρίων, κίνησίς τις διαπορθεύεται διὰ τοῦ νευρικοῦ ῥεύσου μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ τις ἐκεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἀποκαθίσχεται αἴσθημα. Ὁμολογοῦσιν ὅμως ἐν ταυτῷ ὅτι οὐδεμία παρατήρησις μέχρι τῆς σήμερον ἐδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ εἰς αὐτοὺς οὔτε τὴν ὑπαρξίν τῶν εἰρημένων σωληναρίων, οὔτε τὸ ἐν αὐταῖς ῥευστόν. Πλὴν ἐπειδὴ ὁ δεσμός παντὸς νεύρου ἀφαιρεῖ πᾶσαν αἴσθησιν, ἐξ οὗ μίλους ἐπικλαδίζεται (12), τοῦτο ἔδωκε χώραν εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς νὰ φυσιολογήσῃσιν οὕτως, καὶ ἴσως οὐκ ἀπιθάνως. Καὶ κατὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ καὶ Νεύτων, λέγων (α) ὅτι πᾶν αἴσθημα γίνεται, καὶ τὰ μέλη τῶν ζώων κινοῦνται διὰ τῆς ἐνεργείας ἐνὸς ῥεύσου λεπτοτάτου κινουμένου διὰ μέσου τῶν τριχειδῶν τῶν νευρικών σωληναρίων ἕκτε τῶν ἐξωτερικῶν ὀργάνων τῶν αἰσθητήριων μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τοὺς μυῶνας.

Δὲν ἔλλειψαν ὅμως ναίτινες τῶν μεταφυσικῶν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνλάβῃσι τὰ νεῦρα ὡς ἄλλας χορδὰς, ὥς ἐδηλονότι ἡ προσβολὴ τῶν ἐξώθεν σωματίων νὰ διαδιδῶται διὰ

(α) Εἰς τὸ τέλος τῶν ὀρχῶν αὐτοῦ.

παλμοῦ μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἐκεῖ νὰ ἀποκαθιστᾷται αἰσθημα εἰς τὴν ψυχὴν. Πλὴν, ὡς φαίνεται, αὕτη ἡδόξα ἔσχευ ὀλίγους τοὺς ὑπαδούς.

34. Ἰδοὺ ὁμως πῶς ἐκάτερα ταῦτα τὰ συστήματα εἶναι ἀδύνατα πρὸς ἐξηγήτην τοῦ πράγματος.

Εἶναι ταῖς πᾶσι γνωστὸν, ὅτι τὰ ὑποκείμενα τῶν πέντε αἰσθητηρίων εἶναι ὅχι μόνον διαφόρου φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἀμέτρου διαφορᾶς. Καθότι κατὰ μὲν τοὺς φυσι-
κούς, τὸ μὲν ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως εἶναι τὸ φωτογώ-
νον, τῆς δὲ ἀκοῆς ὁ ἀήρ.. κατὰ δὲ τοὺς μεταφυσικοὺς, τὸ μὲν ὑποκείμενον τῆς ὁσφρήσεως εἶναι μόρια ἀπυσιώμενα τῶν σωματίων (32), τῆς δὲ γεύσεως καὶ ἀφῆς, ἅπαντα τὰ σώματα. Ἀλλ' εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι αἱ μὲν ἡλιακαὶ ἀκτίνες καὶ τὸ θερμογόνον, πρόσθετες καὶ τὸ ἡλε-
κτρικὸν καὶ τὸ γαλουανικὸν ῥεύσιν εἶναι ἀπείρως λεπτὰ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ αἰσθητὰ.. οἷον ἐκεῖνα διέρχονται ἀναντιρ-
ρήτως καὶ διὰ τῶν ὑλικῶν μορίων τούτων ὡς εἰς τὴν φυ-
σικὴν ἀπεδείξιμην, πολλῶ δὴ μᾶλλον διὰ τῶν πόρων αὐ-
τῶν, αἵτινες βεβύλια εἶναι ὡς ἄλλοι φάραγγες. Ὡς πῶς εἶναι δυνατὸν ὅσα τοσαύτης ἀχανοῦς διαφορᾶς νὰ ἐνερ-
γῶσι πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν: τὸ νευρικὸν ῥεύσιν ἢ τὰς νευρώδεις ἰσας, καὶ νὰ ἐκτελῶσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀποτε-
λεσμα: αἰσθημα λέγω εἰς τὴν ψυχὴν; Καθότι τὸ νευρι-
κὸν ῥεύσιν ἢ εἶναι παχὺ καὶ πορώδες ὡς τὰ ἅπτα, ἢ λε-
πτότατον ὡς αἱ ὀκτίνες, ἢ τὸ θερμογόνον, ἢ τὸ ἡλεκτρι-
κόν, ἢ γαλουανικὸν ῥεύσιν. Ἄν τὸ πρῶτον – πῶς δια-
τίθεται ὑπὸ τῶν δευτέρων; Ἄν τὸ δεύτερον – πῶς ὑπὸ
τῶν πρώτων; Καὶ ἔτι πλέον τὸ αὐτὸ αἰσθητήριον: τουτ-

ἐς τῆς ἀφῆς, πῶς - διατίθεται καὶ ὑπὸ τῶν λίθων, καὶ ὑπὸ τοῦ θερμαγόνου, καὶ ὑπὸ τοῦ ηλεκτρικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ γαλουαικοῦ ῥεύσου, ἐν ᾧ ταῦτα μεν τὰ ῥεύσῃ δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μὴ ὕλη, οἱ δὲ λήθαι ὡς σωρὸς ὕλικῶν μορίων καὶ πόροι: ὁ ἐς σώματα ἀδρανῆ; Προσελίσθω δὲ καὶ τοῦτο, ὅπερ εἶναι μέγιστον, ὅτι ἡ ἐπαφὴ τῶν ἀπτεῶν καὶ τῶν γευσῶν, ὡσαύτης καὶ ἡ ὁσπρησις τῶν ὁσφραντῶν ἐκτελῶσι τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ ἀποτελεσμα, οἷον καὶ αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες, αἵτινες διήνυσαν εἰς ὀκτὼ λεπτὰ 34 μυλλιόνια λέγας, ὅπερ ἦν ἰσοδύναμον μὲ τὸ, ἂν ἔλεγε τις ὅτι δύναμις 34 μυλλιονίων εἶναι ἴση μὲ ἐν σημείον, εἴτε μὲ $\frac{1}{228.5 \cdot 6 \cdot 12 \cdot 12 \cdot 12}$. Ἐτι δὲ κρούσις καὶ ἀνάτρεψις τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἀδυναμία ἐμποιοῦσι φῶς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς.. ὥς - ἂν τὸ φῶς ἤρχετο ἐκ τοῦ ἡλίου, πῶς τοῦτο νὰ γεννᾶται ἐν ἡμῖν;

Ἡ τῶν χορδῶν ὁμῶς ἐξήγησις, ἐκτὸς τῶν ἐκτεθέντων ἀτοπημάτων, περιέχει καὶ τὰ ἐξῆς. α'. Οὐδεμία χορδὴ κάθυγρος πάλλει. β'. Οὐδεμία χορδὴ ἄνευ τάσεως πάλλει. γ'. Οὐδεμία χορδὴ μὴ οὕσα ἐλευθέρα ἐξ ἐμποδίου παραπλεύρων πάλλει. Οἱ δὲ τοῦ Χαρτλεϊ (30) ὁμῶς παλμοὶ οὔτε ἀναιρέσεως, νομίζω ἐγὼ, δεόνται. Ὡς ἔχει μόνον εἶναι ἄγνωστον παντελῶς εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς ὅποιον εἶναι τὸ διεγείρον εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ πῶς ἡ προσβολὴ ἡ εἰς τὰ ἄκρα τῶν νέρων γενομένη μετοχετεύεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον.

35. Καὶ ἔπρεπε. Καθότι τὰ ἀπλὰ εἶναι πάντοτε, ὅπερ διαφεύγουσι μάλιστα τὴν γνώσιν τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ἐν λόγῳ καὶ οἱ μεταφυσικοὶ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσωσιν ἔσχατος

εἰς τὸ πῶς αὐτοὶ ἐξέρχονται ἐξ ἑαυτῶν πρὸς τὰ ἔξωθεν σώματα, ἢ πῶς τὰ πόρρω σώματα διατιθέσθιν αὐτούς. Μένει λοιπὸν νὰ ἰδῶμεν, ἂν ἡμεῖς ἐπιτύχωμεν μᾶλλον αὐτῶν.

Ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν εἰς τὴν φυσικὴν ὅτι ἐκ παντὸς σώματος ἐκρέει καὶ εἰσπρέει ρευσόν τι ἀκαταπαύτως καὶ πρὸς πάντα εὐθυβολίαν. Πλὴν ἔσω τοῦτο ἀναπόδεικτον. Ἔστι ὅμως οὐδεὶς ὁ ἀμφισβῆλλον ὅτι ἡμεῖς ὀσφραινόμεθα. Ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον τὸ νὰ γένωσιν αἰσθητὰ τὰ σώματα, ἔνθα οὐκ εἰσιν, ἄνευ τινὸς μέσου, ἀλλέως πρέπει νὰ δοθῇ, ἢ ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐξέρχεται ἐξ ἡμῶν, ἢ τι ἄπὸν πάρεστι: ὅ ἐστιν ὅτι ἔστι τι, ἔνθα οὐκ ἔστιν. Ὡς εἶναι πάντα ἀνάγκη νὰ δοθῇ ὅτι ἐκ τῶν ὀσφραντῶν ἔρχεται τι πρὸς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἡμετέρας ὀσφρήσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, ὡς εἶδομεν (31), εἶναι ἀδύνατον νὰ ᾔῃαι μόρια ἀποσπώμενα τῶν σωμάτων, ἔπεται νὰ ᾔῃαι ρευσόν τι ἐκρέον ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἔστιν οὐδεμία σιγμὴ ἢ εὐθυβολία, καθ' ἣν τὸ ὀσφραντὸν δὲν εἶναι τοιοῦτον, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐκρέῃ τοῦτο τὸ ρευσόν καὶ ἀκαταπαύτως καὶ πρὸς πάντα εὐθυβολίαν: ὅ ἐστι νὰ καταγράφη σφαῖραν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἂν ἐρρέεν ἐκ τῶν ὀσφραντιῶν ρευσόν τι, χωρὶς νὰ εἰσπρέῃ, ἔπρεπε, ὅποιαισδήποτε ποιότητος καὶ ἂν ᾔῃ, νὰ μηδενισθῇ: τουτέστι νὰ μείωσιν ἀνεπαίσθητα τὰ ὀσφραντὰ, καὶ δὲν μένουσι, ἐπόμενον εἶναι καὶ νὰ εἰσπρέῃ εἰς αὐτὰ ἀκαταπαύτως τὸ αὐτὸ ρευσόν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο, ὃ περ ἐγὼ ὀνομάζω Πανταχηκίνητον. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἶναι ὀσφραντὸν ὅχι μόνον τὸ ὄλον, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον αὐτοῦ μόριον, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐκρέῃ

καὶ νὰ εἰσπρῇ ἑαυτὸς ἐξ ἑκάστου μερίου τοῦτο τὸ πανταχ-
κίνητον.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἅπαντα τὰ ὄσφραντὰ ἦσαν πρό-
τερον μὴ τοιαῦτα, καὶ ἐξ ὄσφραντῶν μεταβάλλονται
εἰς μὴ τοιαῦτα.. διότι τὰ ἄνθη, φέρ' εἰπεῖν, ἦσαν
πρότερον νερὸν, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐκρῇ καὶ νὰ εἰσπρῇ
πανταχκίνητον ἐξ ἁπάντων τῶν σωμάτων, ἀλλέως ἢ
ποιήτης κινεῖ ρευσόν τι πρὸς πᾶσαν εὐθυβολίαν, ὅπερ εἶναι
ἀσέβεια. Ἐπειτα ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν εἰς τὴν φυσικὴν ὅτι
ὁ ἦχος δὲν εἶναι γένος τοῦ ἀέρος.. διότι ἐκτὸς τῶν λοι-
πῶν λόγων, βλέπετε τὸν ἦχον νὰ γεννᾶται καὶ εἰς τὴν
ἀπουσίαν τοῦ ἀέρος. Ἀλλ' ἅπαντα τὰ σώματα εἶναι ἡχη-
τικὰ: ὅεςιν ἐνεργοῦσιν ἔνθα οὐκ εἰσὶν, ὥς ἐπόμενον εἶναι
νὰ ἐκρῇ ἐκ παντὸς σώματος ρευσόν τι πρὸς πᾶσαν εὐθυ-
βολίαν, καὶ τοῦτο ἀκαταπαύτως.

Πρὸς τούτοις ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν εἰς τὴν φυσικὴν ὅτι
ἡ ἀντανάκλασις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων εἶναι πρᾶγμα ἀδύ-
νατον. Ἀλλ' ὥς ὁρῶμεν τὰ αὐτόφωτα σώματα, οὕτω
καὶ τὰ ἑτερόφωτα.. καὶ ἐπειδὴ εἶναι δοῦρα κοινὴ ὅτι ἐκ
τῶν αὐτοφώτων ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ρευσόν τι, ὥς ἐ-
πεται ἀναγκαίως καὶ ἐκ τῶν ἑτεροφώτων νὰ ἔρχηται
ἐπί-της πρὸς ἡμᾶς ρευσόν τι. Καὶ ἔτι ἐπειδὴ ἡμεῖς ὁρῶμεν
τὰ ἑτερόφωτα καὶ ἀκαταπαύτως καὶ ἐκ πάσης εὐθυβο-
λίας, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐκρῇ ἐξ ἁπάντων τῶν ἑτερο-
φώτων ρευσόν τι, καὶ πρὸς πᾶσαν εὐθυβολίαν καὶ ἀκατα-
παύτως. Ὡς καὶ ἡ ὄσφρησις, καὶ ἡ ἀκοή, καὶ ἡ ὄρασις
ἡμῶν εἶναι σημεῖον ἀναντίρρητον ὅτι ἐκ παντὸς σώματος

ἐκρέει καὶ εἰσρέει ῥευσόν τι, καὶ ἀκαταπαύσως, καὶ πρὸς πάσαν εὐθυβολίαν.

36. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἔστιν οὐδεὶς ὁ ἀμμιβάλλον, ὅτι τὸ ἐκ τῶν ἑτεροφώτων φωτογόνου εἶναι τοῦτο αὐτὸ μὲ τὸ ἐκ τῶν αὐτοφώτων, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάσαμεν πανταχὴκίνητον, τούτου ἕνεκεν τὸ πανταχὴκίνητον εἶναι τοῦτο αὐτὸ μὲ τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας. Καὶ ὅταν μὲν ἔρχηται ἐκ τῶν αὐτοφώτων σωμάτων ἢ καὶ ἐκ τῶν σκιαρῶν (πλήν διατιθεμένων πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων), τότε ὀνομάζεται φωτογόνου: ὁ ἔστι τότε ἐνεργεῖ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀράσεως, ὅτε δὲ ἐκ τῶν σκιαρῶν, τότε δὲν ἔχει ἰσχύν τινα ἐπ' αὐτοῦ: ὁ ἔστι τότε εἶναι μὴ φωτογόνου, ἀλλ' ἀπλῶς ῥευσόν τι μὴ αἰσθητόν.

37. Ἀνλοιπὸν καὶ ἐκρέη ῥευσὸν ἐκ παντὸς σώματος, δῆλον ὅτι καὶ ἐξ ἡμῶν.

Ὡς ἐδοθέντος ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται διὰ τῶν νεύρων τῆς προσβολῆς τούτου τοῦ ῥευστοῦ, τοῦτο ἤθελεν εἶναι αἴσθημα. Ὅθεν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν: τὸ πανταχὴκίνητον, ἐνεργεῖ πρὸς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν: τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκτελεῖται ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἡγουν αἴσθημα. Καὶ ἐκ μὲν τῶν φωτεινῶν σωμάτων ἐρχομένου τοῦ πανταχὴκινήτου, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι φῶς ἢ χρώματα, ἐκ δὲ τῶν ἡχητικῶν, ἡχος, ἐκ δὲ τῶν ὀσφραντῶν, εὐωδία ἢ δυσωδία, ἐκ δὲ τῶν γευσῶν, χυμοί, ἐκ δὲ τῶν ἀπτῶν, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν, ποιότητες ἀπται.

38. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ πανταχὴκίνητον φθάσαν εἰς τοὺς τιτθοὺς τῶν νεύρων δὲν ἴσεται ἐκεῖ, ἀλλὰ προχωρεῖ μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου, τούτου ἕνεκεν καὶ ἡ μετο-

χέτευσις τῆς προσβολῆς ἀπὸ τῶν τιθῶν τῶν νεύρων μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου (33) ἤθελον εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐξακολούθησις τῆς ὁδοιπορίας τοῦ ἰδίου ρεύσου.

Δήλον ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ ὑποτεθῶσι τὰ νεῦρα οὕτω πως κατασκευασμένα ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως, ὥστε τὸ ἐξ αὐτῶν ἐκρέον ρεῦσόν νὰ ἀρίνη ἀνέπαφον τὴν θέσιν τῶν μορίων τοῦ ἐκ τῶν σωμάτων προσβάλλοντος εἰς ἡμᾶς πανταχρικήτου, καὶ οὕτω νὰ ἀποκαθιστῶνται ληπταὶ αἱ ποιότητες τῶν ἐξώθεν σωμάτων, εἴτε ἡ τοιαύτη ὑπαρξὶς τῶν, ἐξ ὧν ἔρχεται πανταχρικήτου εἰς ἡμᾶς.

39. Ἄλλ' ἂν - ἦναι, ἤθελον εἰπῇ τις, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ διεγείρον εἰς ἡμᾶς πάντα τὰ αἰσθήματα, τίνος ἔνεκεν νὰ ἦναι πέντε αἱ αἰσθήσεις, καὶ εἰς ἐκάστην αὐτῶν τοσαύτη διαφορά αἰσθημάτων; ἰδοὺ πῶς ἤθελον ἐξηγηθῇ τοῦτο τὸ φαινόμενον.

Δεδοσθῶ διαφοράτις εἰς τὴν θέσιν τῶν μορίων τοῦ ἐκ τῶν σωμάτων ἐκρέοντος πανταχρικήτου: ἄλλη δηλονότι νὰ ἦναι ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ ἄλλη ἐκ τῶν ἄλλων, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν πέντε ἡμῶν αἰσθητήριων. Τότε εἶναι φανερόν, ὅτι ἡμεῖς θέλομεν ἔχει πέντε μὲν θέσεις διαφορετικὰς ἐν ἡμῖν, μυρία. δὲ ἐν τοῖς μυρίοις σώμασι. Καὶ ἐπομένως, ὡς μὲν ἐξ ἡμῶν θεωρουμένου τοῦ πράγματος, ἡμεῖς θέλομεν ἔχει πέντε εἰδῶν αἰσθήματα, ὡς δὲ ἐκ τῶν σωμάτων, ἄπειρα. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἅπασαι αὗται αἱ ἐκ τῶν σωμάτων προσβολαὶ τοῦ πανταχρικήτου ἀναφέρονται εἰς τὰ πέντε ἡμῶν αἰσθητήρια, τούτου ἔνεκεν αἱ εἰς τὸ αὐτὸ αἰσθητήριον ἀναγόμεναι πρέπει νὰ ἦναι τοῦ αὐτοῦ εἶδους, καὶ ἑτεροειδεῖς, αἱ εἰς διάφορα. Αἰσθημα δ' ἐν

ἡμῖν εἶναι ἡ φύσις τοῦ προσβάλλοντος, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γενομένη ληπτὴ ὑπὸ τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ πᾶσα ἐνέργεια εἶναι ἀνάλογος οὐδὲ ποτε μὲ τὸν σωματὸν τοῦ προσβάλλοντος σώματος, ἀλλὰ μὲ τὴν γωνίαν τῆς προσβολῆς, εἴτε θέσιν αὐτοῦ. Καθότι ἡμεῖς ὁρώμεν, ὅτι εἰς μὲν τὸν μαγνητισμὸν καὶ τὸν ἡλεκτρισμὸν ἐπακολουθεῖ καὶ ἔλξις καὶ ὠθησις· ὕδριν ἐνέργειαι ἐναυτίαι, καὶ ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ ἐκ μόνης τῆς διαφοράς τῆς θέσεως τῶν ἀπαντωμένων ρευστῶν, εἰς δὲ τὴν ἐπικρουσιν τῶν σωμάτων τὸ μέγεθος τοῦ ἀποτελεσματος εἶναι πάντοτε ἀνάλογον μὲ τὴν γωνίαν τῆς ἐπικρούσεως. "Ωςτε ἂν τὸ ἐπικρουόμενον ᾖ αἰσθητικόν, μὲ ὅλον ὁποῦ καὶ τὸ ἐπικρούον, καὶ ἡ ἀντιληπτικὴ δύναμις ἤθελον εἶναι τὰ αὐτὰ, τὰ αἰσθητάματα ἔπρεπε νὰ ᾖναι διάφορα. "Ωςτε καὶ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν, καὶ πολὺ πλέον τὰ αἰσθητάματα ἔπρεπε νὰ ᾖναι διάφορα· ἐκ τοῦ ῥόδου, φερέειπεν, καὶ ἰοῦ ἐνρέει ρευστόν τι πρὸς πᾶσαν εὐθυβολίαν (35), ὅπερ ὑπετέθη νὰ ἐνεργῇ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἡμετέρας ἀσφρήσεως (37). Δεδόσθω λοιπὸν νὰ ᾖναι ἄλλη θέσις τῶν μορίων τοῦ ἐκ τοῦ ῥόδου ἐκρέοντος ρευστοῦ, καὶ ἄλλη ἡ ἐκ τοῦ ἰοῦ, ὥςτε νὰ γίνηται διάφορος ἀντίκρουσις αὐτῶν μὲ τὸ ἐκ τῆς ῥινὸς ἡμῶν ἐκρέον ρευστόν. Τότε εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν, ἡ ὁρθότερον εἰπεῖν ἡ ἀντενέργεια τοῦ ἀντενεργοῦντος ἤθελον εἶναι διάφορος. "Ομοῖόν τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῆς χιόνος καὶ καπνίας. Καθότι δοθέντος, ἡ θέσις τῶν μορίων τοῦ ἐκ τῆς χιόνος ἐκρέοντος ρευστοῦ νὰ ᾖναι διάφορος ἢ καὶ ἐναυτίᾳ μὲ τὴν τοῦ ἐκ τῆς καπνίας, τότε καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν θέλουσιν εἶναι διάφορα ἢ καὶ ἐναν-

τία. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν ἐγχειρομένων εἰς τὰ λοιπὰ ἡμῶν αἰσθητήρια. Ὡς τὸ αὐτὸ οὐ ἕνεκα τῆς διαφόρου τῶν μερῶν αὐτοῦ θέσεως δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ἀπείρους διαφορετικὰς προσβολὰς, καὶ ἐντεθεν ἀπείρως διάφορα τὰ αἰσθήματα εἰς ἡμᾶς.

40. Ἐν λοιπὸν καὶ ἡ ψυχὴ δὲν διατίθεται παντελῶς ὑπὸ τῶν σωμάτων, εἰμὴ ἐκ μόνης τῆς προσβολῆς τῷ παυσαχηκεῖν της, φυσικῶς πως ἔπεται αἴτη νὰ ἐκπληρῇ καὶ τὰ βουλευματα αὐτῆς: ὅς ἐστι νὰ κινή τοὺς μύους διὰ τοῦτου τοῦ ῥευστοῦ. Καθότι εἶναι γνωστὸν ὅτι πιστότης μεγάλη αἵματος πέμπεται ὑπὸ τῆς καρδίας εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὅς ἐστι ὡς ἄλλος ἀδὴν ἐκτελεῖ τὸ νευρικὸν ῥευστὸν ἕνεκα τῆς αὐξήσεως καὶ τροφῆς τῶν μελῶν, καὶ τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθημάτων, καὶ τῆς κινήσεως τῶν μελῶν. Πλὴν εἶναι ἄδηλον, ἂν τοῦτο τὸ νευρικὸν ῥευστὸν ἦναι τὸ μέσον, δι' οὗ τὰ μέλη κινεῖ ἡ ψυχὴ ἢ μόνον ὑπηρετῇ τοῦ νὰ διασώζῃ τὰ νεῦρα ἱκανὰ πρὸς κίνησιν τῶν μελῶν.

Ὅποιοιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦναι τὸ ῥευστὸν: τὸ ὄργανον λέγω τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων, ὁ ὁρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ νὰ ἦναι ἓν καὶ ὄχι δύο ἢ πολλὰ, εἰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ εἶναι καὶ διάφορα καὶ ἐναντία. Καθότι ὥσπερ εἰς τὸν μαγνητισμὸν καὶ εἰς τὸν ηλεκτρισμὸν, ἔνθα λέγω τὸ ῥευστὸν βέβαια εἶναι ἓν μόνον, ἡμεῖς ὀρθῶς κινήσεις ἐναντίας, οὕτω καὶ ἡ ἔκτασις καὶ ἡ συστολή τῶν μελῶν, ὑπὸ τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ ἐκτελῶνται δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ῥευστοῦ, καὶ ὄχι διὰ διαφόρων.

Τούτου λοιπὸν δοθέντος, ἤθελε δοθῇ καὶ ὁ λόγος

τοῦ διατὶ τινα τῶν μελῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἦναι αἰσθη-
 τὰ, ἐν ᾧ ἐλλείπει ἐξ αὐτῶν ἡ δύναμις τοῦ κινεῖσθαι,
 καὶ τὸ ἀνάπαλιν (23). Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὸ διεγείρον
 τὰ αἰσθήματα εἶναι ἡ προσβολὴ τοῦ ἐκ τῶν σωματίων
 πανταχηνήτου (37): τουτέστιν ἐξωθεν ἐρχομένου τινὸς
 πρὸς τὸν ἐγκεφάλου, τὸ δὲ κινεῖν τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώ-
 που ἐξεναντίας εἶναι τὸ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὰ πέ-
 ρα τῶν νεύρων: τουτέστιν ἐνδοθεν τινος πεμπομένου, ἐπό-
 μενον εἶναι νὰ ἦναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς τῆς λειτουργίας
 τοῦ ἑνὸς ἄνευ τῆς τοῦ ἑτέρου, εἰ καὶ τὸ μέσον: τὰ νεῦρα
 λέγω, εἶναι τὸ αὐτό.

41. Δοθέντες λοιπὸν ἅπαξ, ὅτι τὸ διεγείρον εἰς
 ἡμᾶς ἅπαντα τὰ αἰσθήματα εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, εὐκό-
 λως ἤθελε λυθῇ ἡ ἀπορία τῶν μεταφυσικῶν τὸ »τίνος – ἐνε-
 κεν νὰ θεωρῇται ἡ αὐτὴ ἀναλογία μεταξὺ τῶν τόνων τῆς
 μουσικῆς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς ὀπτικῆς; ὅ ἐστι μεταξὺ
 τῆς ἀκοῆς καὶ ὁράσεως, ἐν ᾧ κατ' αὐτοὺς εἶναι τοσαύτη
 διαφορὰ τῶν ἡχοῦντων σωματίων καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτί-
 νων. Καθίτι ἂν ἦναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, ὅπερ ἐνεργεῖ, καὶ
 ἐν καὶ τὸ αὐτό, ὅπερ ἀντενεργεῖ: τουτέστιν πρὸς ὅπερ ἀπο-
 τείνεται ἡ ἐνέργεια τῆς τε ἀκοῆς καὶ τῆς ὁράσεως, ἐπα-
 κολουθεῖ οὐδὲν ἄτοπον τὸ νὰ εἰσθῇ ὁμοιότης εἰς τὰ ἀπο-
 τελέσματα, ὥςτε ὡς τὸ διὰ πασῶν διάστημα εἶναι πέντε τό-
 νοι καὶ δύο ἡμίτονα, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἡλιακὸν σκῆπτρον
 τὰ ἑπτὰ χρώματα νὰ κατέχωσιν ἴσα διαστήματα, ὡς πρὸς
 τὴν ὄρασιν, με τοὺς τόνους τοῦ διὰ πασῶν, ὡς ἕκαστος
 τοῦτο ἤθελεν εἶσαι ἐν τῷ περὶ χρωμάτων.

Πλὴν οὐδαμῶς ὀλιγώτερον πρέπει νὰ ἔχη χώραν

καὶ τὸ ἀνάπαλιν: τοῦτέστιν ἂν ἡ παρατήρησις δι' ἣν ταυτότητα εἰς τὰ διαστήματα τῶν τόνων καὶ χρωμάτων, ὡς ὁμοίως λόγος ἀπαιτεῖ νὰ ᾖ καὶ τὸ αὐτὸ τὸ τὰ χρώματα διεγείρον μὲ τὸ τοὺς τόνους ἐκτελοῦν.

42. Καὶ ἄλλη δ' ἀπορία οὐσιώδους προκύπτει ἐνταῦθα τῶν μεταφυσικῶν περὶ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν αἰσθημάτων. Θέλουσι λέγειν τινὲς τῶν μεταφυσικῶν ὅτι εἶναι διάφορα τὰ χρώματα εἰς ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων: ὅσοι μεθερμηνεύμενον ὅπερ χρῶμα φαίνεται εἰς ἐμὲ ἐρυθρὸν, τοῦτο φαίνεται εἰς ἄλλον τοιοῦτον, οἷον εἰς ἐμὲ τὸ πράσινον, εἰς δ' ἄλλον τοιοῦτον, οἷον εἰς ἐμὲ τὸ ἰώδες, καὶ εἰς ἄλλον τοιοῦτον, οἷον εἰς ἐμὲ οὐδὲν τῶν χρωμάτων. Πλὴν, ὡς φαίνεται, ἕκαστος εἶναι κύριος τοῦ νὰ φρονῇ ὡς θέλει. Ἄς μὴ νομίζῃ ὅμως, ὅτι καὶ καταπείθει καὶ τοὺς ἄλλους νὰ φρονῶσιν ὡσαύτως, ὡς ὧν ἐξερημέυος πάσης ἀποδείξεως. Καθότι διὰ νὰ ἀποδείξῃ τις ὅτι τὰ τῶν ἄλλων αἰσθήματα εἶναι ἄλλοια, ἔπρεπεν αὐτὸς νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν ἄλλων, καὶ αἰσθανθεὶς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐκείνων νὰ ἀποφασίσῃ ἑτερότητα εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων. Οὕσης ὁμως τῆς πείρας ἐνταῦθα ἀδυνατοῦ, ἀκόλουθον εἶναι νὰ προσεῖξῃ τις εἰς μὴν τὴν θεωρίαν, καὶ τότε βέβαια ἤθελεν ἀποποιηθῇ τὴν ἑτερότητα τῶν αἰσθημάτων. Καθότι ἂν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ᾖ μία καὶ ὅχι διάφορος.. καὶ ἂν ἀπαξάπαντες οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνωνται τῶν χρωμάτων οὔτε διὰ τῶν ὠτῶν, οὔτε διὰ τῆς ῥινός, οὔτε διὰ τῆς γλώττης, οὔτε διὰ τῶν χειρῶν, οὔτε διὰ τῶν ποδῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, δὲν μένει λόγος τοῦ νὰ μὴν ᾖ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἓν καὶ τὸ

αὐτὸ, ἀλλ' ἐναντίον: τοῦτέσιν αἱ ἦττον, κατὰ τοὺς φυσικοὺς, διακλασικαὶ ἀκτῖνες (εἴτε αἱ ἐρυθραὶ) νὰ ἐμπικρῶσιν εἰς ἐμέ μὲν ἀποτελέσμα ἦττον διακλασικὸν, εἰς δ' ἄλλον, μεσαῖον, οἷον αἱ πράσιναι, εἰς δ' ἄλλον μαλλον, οἷον αἱ ἰώδεις.

β'. Εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι ἡ ὄρασις τῶν πεδιόδων (εἴτε τὸ πράσινον χρῶμα) εἶναι ἀρεσὴ εἰς πάντα ἄνθρωπον, καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς φαίνεται, ἅπαντες ὑπάγουσιν εἰς περιδιάσπαιν αὐτῶν, καὶ ἔτι πλέον εἶναι ἀρεστὸν ἐπίσης τὸ πράσινον χρῶμα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ νήπια. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης γνωστὸν, ὅτι αἱ πράσιναι ἀκτῖνες κατέχουσιν τὸν μεσαῖον χώρον τῆς διακλασικότητος. Ὡς αἱ μεσαιῶς διακλασικαὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων εἶναι αἱ μᾶλλον ἀρεσαὶ ὅχι μόνον εἰς ἓνα ἄτομον, ἀλλ' εἰς ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ἂν καὶ ὅπερ χρῶμα φαίνεται εἰς ἐμέ πράσινον, εἰς ἄλλον φαίνεται ἐρυθρόν, καὶ εἰς ἄλλον ἰώδες, τότε τὸ πράσινον τῶν χρωμάτων δὲν ἔπρεπε νὰ ᾔναι εἰς ἅπαντας ἀρεστὸν, ἀλλὰ εἶναι.. ὥς ὅπερ εἰς ἐμέ εἶναι πράσινον, τοῦτο καὶ εἰς ἄλλους.

Ἐτι τὸ μέλαν χρῶμα εἶναι δυσάρεστον εἰς πάντα ἄνθρωπον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ νήπια, καὶ ἀρεστὸν εἰς πάντα λελυπημένον. Ἄν λοιπὸν ὅπερ χρῶμα φαίνεται εἰς ἐμέ μέλαν, εἰς ἄλλον ἐφαίνετο πράσινον, καὶ εἰς ἄλλον λευκόν, τότε τὸ μέλαν χρῶμα δὲν ἔπρεπε νὰ ᾔναι δυσάρεστον εἰς πάντα καὶ εἰς τὰ νήπια, καὶ εἰς πάντα λελυπημένον ἀρεστὸν.

43. Διῶκται ὅμως ὅχι ὀλίγοι, καὶ ἴσως ἅπαντες οἱ μεταφυσικοὶ, ἠγέρθησαν κατὰ τῶν αἰσθήσεων. » Ἀπα-

τηλαί, κράζουσιν οὗτοι, εἶναι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν, καὶ δὲν πρέπει τις νὰ διδῇ πῶς εἰς αὐτάς. « Ἐγὼ ὁμῶς λέγω, ὅτι δὲν διδῶται ἀθώοτατον πρᾶγμα ἐν τοῖς οὖσιν, ὅσον αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν. » Εἰσέρχεται τις, λέγουσιν οὗτοι, εἰς τὴν παρασάδα ἐνὸς βαλανείου, καὶ αἰσθάνεται θερμότητος, ὅθεν καὶ ἀποφασίζει θερμὸν τὸ περιέχον.. οὗτος δὲ ἐξέρχόμενος ἐκ τοῦ βαλανείου εἰς τὴν παρασάδα, αἰσθάνεται ψυχρότητος, ὅθεν καὶ ἀποφαίνεται ψυχρὸν τὸ περιέχον.. ὥς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων τὸ αὐτὸ πρᾶγμα εἶναι καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν. « Ἀλλὰ τις - οὐχ' ὅρα, δέομαι, ὅτι εἶναι ἡπατημένοι ἐνταῦθα ὅχι αἱ ἡμετέραι αἰσθήσεις, ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ μεταφυσικοί; Τίς -, παρακαλῶ, ἀγνοεῖ ὅτι τῶν αἰσθήσεων εἶναι ὅχι ἡ γνώσις τῶν ποιότητων τῶν ἐξώθεν σωματίων, ἀλλ' αἱ ἀντιλήψεις τῆς ἡμετέρας διαθέσεως; Ἦθελον εἶναι, λέγω ἐγὼ, μάλιστα ἡπατηταὶ αἱ αἰσθήσεις, ἂν ἐκ τῶν ἐξω εἰσερχομένου τινὸς εἰς τὴν παρασάδα τοῦ βαλανείου, καὶ ἐκ τοῦ βαλανείου ἐξέρχόμενου εἰς τὴν παρασάδα, ἀπεφάσιζον τὸ περιέχον ἐπίσης θερμὸν καθ' ἑκάτερον, ἢ ἐπίσης ψυχρὸν.

Καθότι ἐν ᾧ τις εἰσέρχεται εἰς τὴν παρασάδα ἐνὸς βαλανείου, οὗτος ἐκ τῆς χαμηλῆς κράσεως τῆς ἀτμοσφαίρας βαπτίζεται εἰς ὑψηλοτέραν κράσιν τῆς παρασάδος: ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν αἶσθημα θερμότητος, καὶ ἐν ᾧ ἐκ τοῦ βαλανείου ἔρχεται εἰς τὴν παρασάδα, οὗτος ἐκ τῆς ὑψηλῆς κράσεως βαπτίζεται εἰς χαμηλοτέραν: ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν αἶσθημα ψυχροῦς. Ὡς αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν ἀποφασίζουν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀπάτη εἶναι ὅχι τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τοῦ νοός, δι' οὗπερ ὁ ἄν-

ὁρίσπος ἐκ τῶν αἰσθημάτων ἐξέρχεται ἔξωθεν ἑαυτοῦ, καὶ ἀποφασίζει περὶ τῶν ποιότητων τῶν σημάτων. Ὡς καιρὸς εἶναι νὰ ἐμβῶμεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ νοῦς, εἴτε τῶν γνωστικῶν δυνάμεων.

Κ Ε Φ. Γ'.

Περὶ τοῦ νοῦς ἡ γνωστικῶν δυνάμεων καὶ
πρῶτον περὶ Ἀντιλήψεως.

44. Ἡμεῖς μέχρι τοῦδε ἐξετάσαμεν τὸν ἄνθρωπον ὅχι ἄλλως πως, εἰμὴ ὡς αἰσθητικὸν καὶ κινητικόν : τουτέστιν ὅτι δὲν εἶναι ἄψυχος ἀλλ' ἐμψυχος : ὃ ἐξίμεθερμηνεύμενον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων διαθέσεων, παρόντων τῶν αἰσθητῶν, καὶ ὅτι κινεῖται. Πλὴν ἕκαστος ἡμῶν συνοιθεὶς ἐν ἑαυτῷ ὅτι ἐκτελεῖ τὰ ὅμοια καὶ ἐτι πλεον, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπόντων. Καθότι διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων ἐγὼ δὲν ἔμαθον οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε τὴν ἀπόσχιν, οὔτε τὴν μορφήν, οὔτε τὴν ἀντίστασιν, οὔτε τὴν σκληρότητα, οὔτε τὴν μαλακότητα τῶν σωμάτων, οὔτε ἂν ὁ ἀὴρ εἶναι βαρὺς, οὔτε κτξ. ἀλλὰ οἱ ἄλλης τινὸς δυνάμεως. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν, δι' ἧς ταῦτα ἐγὼ ἀποκτῶ, δίδω ὄνομα νοῦς. Νοῦς, λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ἐκεῖνο τὸ μέρος, δι' οὗπερ γινώσκει τὰ

όντα ἡ ψυχὴ (α). Καὶ ἐπειδὴ δὲ ὅπου αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἐκεῖ δύνάμεις. ὅθεν ἂν μὲν θεωρῇ τις τὴν αἰτίαν, τοῦτο ὀνομάζεται δύνάμεις ἐνεργητικῆς, ἂν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, δύνάμεις παθητικῆς, εἰδὲ ἀμφοτέρω, Ἰδιότης, τούτου ἕνεκεν ὁ νοῦς εἶναι δύνάμεις ἐνεργητικῆς, ἐν ᾗ ἡ αἰσθήσις βέβαια εἶναι παθητικῆς, πολ-
λάκις ὁμῶς ὀνομάζεται νοῦς καὶ αὕτη ἡ ψυχὴ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ τοῦ νοῦς ἐνέργειαι, ὡς τοῦτο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, εἶναι ὅχι ὁμοειδείς, οἷον εἶναι τὸ αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ πολυειδούς, τούτου ἕνε-
κεν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαιρέσωμεν τὸν νοῦν, εἴτε νὰ τὸν ἀναλύσωμεν εἰς ἀπλὰς δυνάμεις, καὶ νὰ θεωρήσωμεν ἐκά-
στην αὐτῶν ἀνὰ μέρος ἰδίως, ὥς νὰ λάβωμεν γνώσιν ἀκριβῆ τοῦ πῶς ὁ νοῦς ἐννοεῖ.

45. Τὰ αἰσθήματα λοιπὸν, ὡς εἶδομεν (2), εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ γνώσις τῆς ἰδίας διαθέσεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι ἡμεῖς γινώσκομεν ὅχι μόνον τὴν ἑαυτῶν διάθεσιν, παρόντος τινὸς τῶν αἰσθητῶν δηλ.: ἀλλ' ὅτι καὶ ἐστὶ τι τὸ διατιθὲν, καὶ ὁποῖόν τι ἐστὶ: ὅ ἐστι διακρί-
νομεν αὐτὸ τῶν λοιπῶν, εἰς ταύτην τὴν δυνάμιν εἶδω ὄνο-
μα ἂν τίληψις. Ὡς ἀντίληψις εἶναι δύνάμεις τῆς ψυ-
χῆς, δι' ἧς ἡμεῖς ἐξερχόμεθα ἐξ ἡμῶν εἰς τὰ ἔξω σώμα-
τα: ἢ ἂν θέλῃς μεταβαίνομεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων εἰς

(α) Νοῦς ἐστὶ τὸ μόριον, ᾧ γινώσκει καὶ φρονεῖ ἡ ψυχὴ· περὶ
ψυχῆς βιβ. γ'.

(β) Ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγένεσθαι οὐσίᾳ τις οὐσα καὶ οὐ φθειρεσθαι.
Ἀριστ. περὶ ψυχ. βιβ. β'.

τὰ αἷτια αὐτῶν, διακρίνοντας αὐτὰ τῶν λοιπῶν (α). Ὡς ἡ ἀντίληψις εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, ἐν ᾗ ἡ αἴσθησις εἶναι παθητικὴ : ὅ ἐστιν ἂν μὲν θεωρῶ τὸ αἶσθημα ὡς ἐμὴν διάθεσιν, τοῦτο αἴσθησις.. ἂν δ' ὅτι τοῦτο μοι ἐγένετο ἐκ τινος, τοῦτο ἀντίληψις, καθ' ὃ διαφέρει τὸ αἰσθητὸν τοῦ ληπτοῦ. Ἄν λοιπὸν ἐγὼ καίομαι, τοῦτο αἶσθημα.. ἂν ἐννοῶ ὅτι τοῦτο μοι προσγίνεται ἐκ τοῦ πυρός, τοῦτο ἀντίληψις καὶ ὄχι αἴσθημα.

Ὡς ἡ συζυγία τοῦ ἐμοῦ σώματος εἰς τὴν ἐπαφήν ἐνὸς σώματος, ὡς τῆς χιῶνος, δὲν εἶναι οὔτε τῆς αἰσθήσεως, οὔτε τῆς ἀντιλήψεως. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν πολλὰ φυτὰ, ἅπερ καὶ αἰσθητικὰ ὀνομάζονται, καὶ συζέλλονται εἰς τὴν ἐπαφήν τῶν σωμάτων, χωρὶς ὅμως καὶ ὑπάρχει αἴσθησις τις ἐν αὐτοῖς ἀλγηδόνος ἢ ἡδονῆς, ἀλλὰ κινήσις ἀπλοῦ ὀργανισμοῦ. Ἄν ὅμως καὶ ἐκτὸς τῆς ἀντιλαθῆς τῆς ἰδίας διαθέσεως πρόσεσι καὶ γνῶσις τοῦ αἰσθητοῦ, εἴτε τῆς αἰτίας, τοῦτο ἀντίληψις. Δῆλον ὅμως ὅτι λαμβάνει τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργον τῆς ἀντιλήψεως, διὰ τὴν ἐνδειαν βέβαια τῆς διαλέκτου.

(α) Ὁ ἡμέτερος ὅμως ἑυγένιος (ἐν τῷ περὶ ἐννοίας λόγῳ) μετ' ἄλλων τινῶν, θελεῖ τὴν ἀντίληψιν ἄνευ καταφάσεως, ἢ ἀποφάσεως, λέγων « φιλῶ τινὰ τυγχάνειν τοῦ παριστάμενου ἐπιθεώρησιν ἄνευ καταφάσεως δηλονότι ἢ ἀποφάσεως.. οὕτω πρῶτον νοοῦμεν τὸν ἥλιον, ἄνθρωπον, ψυχὴν, νόησιν.» Ἀλλὰ πῶς λέγω ἐγὼ, ἐνοεῖ τις τὸν ἥλιον, χωρὶς καὶ ἐνοῆ ὅτι εἶναι σῶμα φωτεινόν (ὅπερ ἐστὶ κατάφασις), καὶ ὅτι οὐκ ἐφάπτεται αὐτοῦ (ὅπερ ἐστὶν ἀπόφασις), τοῦτο εἶναι ἐνοεῖ τις καὶ δὲν ἐνοεῖ. Πλὴν περὶ τούτου λεχθήσεται πλατυτέρως ἐν τῷ περὶ σωμάτων.

46. Ἄν ὅμως καὶ ἡ ἀντιλήψις ἐνὸς ἀντικειμένου ἢ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ὑπάρχῃ ἐν ἐμοὶ, ἀπόντος τοῦ ἀντικειμένου, τότε αὕτη ἀλλάττει ὄνομα καὶ ἐνομάζεται ἰδέα.

Ὡς ἰδέα εἶναι εἰκὼν ἢ εἶδος τι τῶν ἀντικειμένων. Καὶ ἐπομένως ἰδέα, παρὰς αἰσῖς ἢ ἀνάμνησις τῆς ἀντιλήψεως εἶναι λέξεις σύνωνυμοι. Ἡ χιών, φεῖ εἰπεῖν, παρούσα διατίθῃσι τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ὁράσεως ἢ ἀφῆς, καὶ ἡ ψυχῆ μου γινώσκει αὐτήν: τοιούτοις διακρίνει αὐτήν τῶν λοιπῶν σωμάτων, τοῦτο ἀντιλήψις. Ἄν ὅμως καὶ τῆς χιόνος ἀπουσίας, ἡ ψυχὴ μου ἐσυνῆθῃ νὰ παραστήσῃ αὐτήν ἑαυτῇ, τοῦτο εἶναι ἰδέα. Ὅθεν καί τινες ὠνόμασαν τὴν ἰδέαν αἶσθημα, ἀπόντος τοῦ αἰσθητοῦ, πλὴν ἴσως τὸ πρᾶγμα δὲν ἀληθεύει καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν. Καθότι παρούσης μὲν τῆς χιόνος, ἢ τις ἐστὶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, διεγείρεται ἐν ἐμοὶ αἶσθημά τι, ὅπερ ὀνομάζουσι λευκότητα, ἂν ὅμως καὶ ταύτης ἀπουσίας, ἡ ἐμὴ ψυχὴ παραστήσῃ ἐν ἑαυτῇ τὴν λευκότητα, τότε αὕτη ἡ λευκότης εἶναι ὅχι μόνον τῆς χιόνος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γάλακτος, καὶ τῆς τιτάνου, καὶ τοῦ σακχάρους, κτξ.: ὁ ἐστὶν αἱ ἰδέαι εἶναι ὄντα γενικὰ, ἐν ᾧ τὰ αἰσθήματα εἶναι ἀτομικά.

Πρὸς τούτοις δὲ δίδονται ἰδέαι, αἵτινες δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ ἀντιλήψεις ἢ αἰσθήματα, ὡς τοῦτο θέλομεν ἰδῆ ἐχομένως: ὡς δηλαδὴ αἱ τρεῖς γωνίαι παντὸς τριγώνου εἶναι ἴσαι μὲ δύο ὀρθὰς, καὶ τὸ, ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀρετὴ κτξ., καὶ τούτου ἕνεκεν ἡ λέξις ἰδέα εἶναι γενικωτέρα τῆς ἀντιλήψεως. Καθότι ἰδέα εἶναι πᾶν ἐκεῖνο, εἰς ὅπερ πρόκειται ἡ ψυχὴ, ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, εἴτε τὸ ὑποκείμενον τοῦ νοῦς.

47. Ἰδέα πάλιν, ἔννοια, εἶδος, καὶ φάντασμα εἶναι λέξεις συνώνυμοι. Καθότι ἡμεῖς ὀνομάσαμεν νοῦν ἐκείνην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, δι' ἧς αὕτη παρίσθησιν ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα τὰ ἀπόντα ὄντα, καὶ παραβάλλουσα αὐτὰ ἐκτελεῖ τοιαῦτα καὶ ἐν πλείονα, ἢ ἂν ἦσαν ἐκεῖνα παρόντα (44). Ἐκείνο λοιπὸν, ὅπερ κατ' αὐτὴν τὴν νόησιν ἐστὶν ἐν τῷ νοῷ, ὀνομάζεται ἔννοια, καὶ διὰ τοῦτο νόημα αὕτη ἡ ἐνέργεια (α). Ἐπειδὴ ὁμοῦ καὶ Πλάτων ἐδόξαζεν ἐμφύτους τὰς ἐννοίας: τουτέστι γνώσεις τῶν ἀνθρώπων πεφυτευμένας ὑπὸ τῆς φύσεως ὁμοῦ μὲ τὸν ἐννοοῦντα ἄνθρωπον, καὶ ὅτι εἶναι εἰκόνες ἢ εἰδῶλα τρόπον τινὰ τῶν πραγμάτων, τούτου ἔκεν αὐτὸς ἑδῶκεν εἰς αὐτάς τὸ ὄνομα ἰδέας, ὅπερ Λύκιος, ὁ κατὰ τινὰ τρόπον πατὴρ τῆς μεταφυσικῆς, προκρίνας ἀπεκατέστητε κοινὸν εἰς τὴν δημοκρατίαν τῶν σπουδαίων. Ἀυτὴ ὁμοῦ τῶν ἰδεῶν Ἀριστοτέλης ἐμεταχειρίσθη τὸ ὄνομα εἶδος. Αὐτὸς ὁμοῦ δὲν ἐδόξαζε βέβαια σύμμετα μὲ τὸν ἄνθρωπον τὰ εἶδη, ἀλλὰ κτητὰ, πλὴν κατὰ τινὰ τρόπον ἀνυπόπαρακτα ἐν τῷ νοῷ καὶ τῶν πραγμάτων ἐμοιώματα (α). Τέλος πάντων φάντασμα ὀνομάζεται ἡ ἰδέα ἔνεκα τῆς μητρὸς αὐτῆς φαντασίας: δυνάμεως τῆς

(α) Ἡ ψυχὴ οὕτως νοεράτε καὶ λογικὴ ὑπάρχουσα, καὶ νοεῖ καὶ λογίζεται, δύναμιν ἔχουσα τὸν νοῦν, κίνησιν δὲ τὴν νόησιν, ἐνέργειαν δὲ τὸ νόημα. Περὶ γὰρ τοῦτο τῆς τε τοῦ νοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου νοήσεως ἐστὶν, ὡς περιοριστικὴν πρὸς ἄλληλα ὑπάρχον σχέσιν. Νοοῦσα γὰρ ἡ ψυχὴ ἴσεται τοῦ νοεῖν ἐκεῖνο τὸ νοητὸν μετὰ τὴν αὐτοῦ νόησιν. Μαξ. Ὁμολ. Ἐκατοντ. ε. κεφ. π'.

(α) Ἀρμ. ἐν τῷ περὶ ἐρμηνείας.

ψυχῆς, ἥ τις, ὡς θελομεν ἰδεῖ ἐχομένως, εἶναι πλάξης τῶν ἰδεῶν.

48. Ἄν ὅμως καὶ ἀντὶ τὰ ἀπομάττηταί τις τὸ εἶδος τοῦ ἀντικειμένου: ὅ ἐστι νὰ ἀντιλαμβάνηται, ἐφαρμόσῃ τὸ εἶδος ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ, ἢ ἀντίληψις ἀλλάττει ὄνομα καὶ ὀνομάζεται ποιότης. Ὡς ποιότης, ἀντίληψις, καὶ ἰδέα εἶναι πραγματικῶς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ διαφέρουσι μόνον κατὰ τὴν ἀναφορὰν, ὡς δηλονότι ὁ καρπὸς, ὁ σῆτος, καὶ ὁ σπόρος. Οὕτω λευκότης, μελανία, ψυχρότης, γλυκύτης, κ. τ. ξ. ἂν μὲν θεωρῶνται ἐν τῇ ψυχῇ, διαθέσεις τινὲς αὐτῆς ὑπάρχουσιν, εἶναι ἰδέαι, εἰ δὲ ὡς ἐνέργειαι αὐτῆς, παρόντων τῶν αἰσθήσεων, ἀντίληψις, εἰ δὲ καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν χιόαν, εἰς τὴν καπνίαν, εἰς τὸν πάγον, εἰς τὸ μέλι, εἰς τὴν σφαῖραν, τότε λέγονται ποιότητες, καὶ ἐντεῦθεν καὶ τὰ σώματα ποιά: τοιῦτοι λευκά, μελανὰ, ψυχρά, γλυκέα, σρογγύλα. κτξ.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τινες τῶν ποιότητων εὐρίσκονται μὲν εἰς ἅπαντα τὰ σώματα, τινὲς δὲ εἰς μερικὰ μόνον, τοῦτου ἕνεκεν αἱ ποιότητες ἐδιδαιρέθησαν ὑπὸ τῶν μεταρυσικῶν εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς. Οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἔστιν οὐδὲν τῶν σωμάτων ὅπερ δὲν ἔχει ἔκτασιν, ἢ ἀδράνεια, ἢ δύναμιν τοῦ κινεῖσθαι τε καὶ ἡρεμεῖν, ἤθελον εἶναι ποιότητες γενικαί. Ἡ δὲ λευκότης, ἡ ρευστότης, ἡ γλυκύτης κτξ. ὡς οὖσαι ιδιότητες τινῶν μόνον σωμάτων, μερικαὶ ποιότητες ὀνομάσθησαν. Αἱ μερικαὶ ὅμως τῶν ποιότητων δέχονται καὶ τὸ ὄνομα γνωρίσματα τῶν σωμάτων, ὡς δὲ αὐτῶν ἐκάστου σώματος γνωριζόμενον.

49. "Αν λοιπὸν ιδέα (μερικιωτέρως θεωρουμένου τοῦ πράγματος) ἄλλο εἶναι, εἰμὴ πραγματικῶς ἀντίληψις ἢ αἰσθήματα.. καὶ ἂν τὰ αἰσθήματα προσγίνονται εἰς τὴν ψυχὴν ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ διὰ τῶν πέντε αἰσθησέων, ἐπόμενον εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ιδεῶν νὰ ᾔηται ἀνάλογος μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν. "Ως ἐπεταὶ ἐντεῦθεν, ἂν τις ᾔηται ἐλλειπῆς ἐνὸς αἰσθητηρίου, νὰ ζητῇται ὅχι μόνον ἐν εἶδος ιδεῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἕνεκα τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ συναποκτωμένων ιδεῶν (27). Οὕτως ὡς τις ἐξερημένους τῆς ὁράσεως, αὐτὸς θέλει ζηρεῖται ὅχι μόνον τῶν ιδεῶν τῶν χρωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτάσεως, καὶ τοῦ μεγέθους, τοῦτο δ' αὐτὸ ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων.

Περὶ Συνειδήσεως.

50. Ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται.. ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται.. ἡ ψυχὴ ἀνακρίνει ιδέαν τινά, καὶ ἐν ταυτῷ αὕτη γινώσκει ὅτι αἰσθάνεται, ὅτι ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ἀνακρίνει ιδέαν τινά. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν οἶδω ὄνομα συνείδησιν. "Ως συνείδησις εἶναι τρόπον τινά αἴσθησις αἰσθήσεως, ἢ ἀντίληψις ἀντιλήψεως, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν, ιδέα ιδέας. "Οθεν, ὡς ὁράται, ἡ ψυχὴ ἐνταῦθα ἔχει ὑποκείμενον ὅχι τὰς ἐνεργείας τῶν ἄλλων ὄντων, ἀλλὰ τὰς ιδέας, καὶ ἐκ τούτων βέβαια ἑαυτήν. "Ως ὀρθῶς ἤθελε συναΐξοις, ὅτι αἱ συνειδήσεις εἶναι δύο εἰδῶν: εἰς

μὲν τὴν πρώτην λέγω ἡ ψυχὴ ἐννοεῖ τὰς ἰδίας ἐγκαρίας, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἑαυτήν: τοτέσιν ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ νοῦν καὶ νοούμενον, ὅπερ βέβαια εἶναι συλλογισμὸς ἀντικρυσ, καὶ ἔχομένως αὕτη πρέπει νὰ λείπῃ ἐκ τῶν βρεφῶν, εἰ καὶ τινες θέλουσι τὸ ἐναντίον. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡ συνειδήσις εἶναι ἰδέα ἰδέας.. καὶ ἡ ἰδέα εἶναι γενικωτέρα τῆς ἀντιλήψεως (46), ἐπόμενον εἶναι καὶ ἡ συνειδήσις νὰ ᾖ γενικωτέρα τῆς ἀντιλήψεως. Ἐπειτα, ὡς φαίνεται, ἡμεῖς ἔχομεν συνείδησιν ὅχι μόνον τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθημάτων, ὅπερ δὲν εἶναι ἀντίληψις.

51. Ὡς διὰ τῆς συνειδήσεως ἡ ψυχὴ γινώσκει ὅσα ποιεῖ, ὅσα θεωρεῖ, ὅσα ἀμαρτάνει, καὶ ὅσα κατορθοῖ. Καὶ ἂν μὲν κατορθοῖ, χαίρει.. ἂν δὲ ἀμαρτάνῃ, λυπείται, καὶ τὴν χαρὰν καὶ λύπην αὐτῆς οὐδεὶς αἶρει. Καὶ ἕκαστος μὲν ἀπατᾷ ἑκαστον, οὐδεὶς δ' ὁμῶς ἑαυτόν. Ἡ συνειδήσις δ' εἶναι ἡ βάσις τῆς ἀρετῆς. Καὶ ἡ κακία δημιουργεῖται ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς συνειδήσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ ψευσθῇ, ἂν πρῶτον δὲν φθείρῃ τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν.

52. Οἱ ὁπαδοὶ ὅμως τοῦ Καρτεσίου καὶ Μαλεμβράγχου δοξάζουσιν ὅτι δίδονται ἀντιλήψεις εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ὥπερ αὕτη δὲν ἔχει γνῶσιν, εἴτε συνείδησιν. Ο' δὲ Λάωκιος σοχάζεται τὸ πρᾶγμα ἀκατάληπτον, ὃ δὲ Κονδιλιάκ (α) δι' ὑπερβολὴν μὲν νὰ ἀποδείξῃ δυνατόν τὸ πρᾶγμα, πλὴν ἐπιλαθόμενος αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀπέδει-

(α) Εἰς τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις.

ξε τὸ ἐναντίον. Ἐγὼ ὁμως νομίζω ὅτι πρὸ πάντων ἔπρε-
 πεν οὗτοι οἱ μεταφυσικοὶ νὰ μᾶς εἰπῶσι, πόθεν - ἐννόησαν,
 ὅτι δὲν ἐνόησαν; Καθότι ἀντίληψις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ
 νόησις τινος, εἴτε λαθὴ τινὸς ὑπὸ τοῦ νοός. Ἄλλ- ἢ ἀπου-
 σία τῆς συνειδήσεως τι ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀπουσία νοήσεως
 (50), ὕπερ εἶναι ἀντίρασις;

Περὶ Προσοχῆς.

53. Ἐγὼ αἰσθάνομαι.. ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι.. ἐγὼ
 θεωρῶ τὰς ἐν ἐμοὶ ιδέας.. ἐγὼ συνοῖδα ταῦτα πάντα..
 ἀν ὁμως καὶ εἶναι ταυτοχρόνως εἴτε πολλὰ αἰσθήματα,
 εἴτε πολλαὶ ἀντιλήψεις, εἴτε πολλαὶ ιδέαι, καὶ ἐγὼ ἔχῃ
 μείζονα καὶ καθαρωτέραν συνείδησιν τινὸς αὐτῶν, τοῦτο
 γεννᾶται ἐκ τῆς προσοχῆς. Ὡς προσοχὴ εἶναι δύνα-
 μίς τῆς ψυχῆς, δι' ἧς αὕτη φέρεται πρὸς ἐν αἰσθητὸν ἢ νοη-
 τὸν μᾶλλον, ἢ πρὸς τὰ λοιπὰ, ἐνδιατρίβουσα εἰς αὐτὸ
 χρονικωτέρως. Καὶ ἐπομένως προσοχὴ ἠθέλεν εἶναι τὸ νὰ
 συναθροίσῃ ἑαυτὴν (διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως) ἡ ψυχὴ, ὥς
 νὰ ἀντιλάβηται ἢ ὁλοκλήρου τῆς προσβολῆς ἐνὸς σώμα-
 τος, ἢ λεπτομερῶς τοῦ νοητοῦ. Ἐμβαίνω, φερ' εἰπεῖν,
 εἰς μίαν νέαν πόλιν.. ἀπαντῶ ἐκεῖ πολλὰ νέα ἀντικείμενα
 ἱκανὰ τοῦ νὰ ἐρελκύσωσιν ἅπαντα πρὸς ἑαυτὰ τὰς ἐμὰς
 ὀφεις.. μετὰ τινα ὅμως χρόνον, ἀρ' οὐ διὰ τῶν ὀφείων μου
 περιδιαβάτω τὰ ἐκεῖ ἀντικείμενα, αἱ ὀφεις μου προσκολ-
 λῶνται πρὸς ἐν μόνον, καὶ τὰ λοιπὰ μένουσι δι' ἐμὲ ἀθέα-
 τα. Τοῦτο λοιπὸν εἶναι προσοχὴ.

54. Ἡ προσοχὴ λοιπὸν ἔχει μεγίστην ἐσχὺν ἐφ' ἡμῶν.

Καθότι αἱ καθημεριναὶ παρατηρήσεις τῆς ἀνατομίας δέ-
λουσιν ὅτι ἂν λείψῃ ἡ προσοχὴ ἐκ τῆς διατομῆς τινὸς μέ-
λους, ἡ διατομὴ αὐτοῦ ἤθελε προξενήσῃ οὔτε ἀλγηδύνα,
οὔτε φλόγωσιν: φυσικὰ δηλονότι παρακαλουθήματα αὐ-
τῆς.. καὶ ὅτι ἐξεναντίας μία ἐπίμονος καὶ λεπτομερὴς
προσοχὴ τῶν λεπτοτάτων προσβολῶν εἶναι πλέον, ἢ ἱκα-
νὴ εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς ἀλγηδύνας καὶ τὴν φλόγωσιν,
καὶ πολλάκις νὰ ἐπιφέρῃ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Καὶ
πρὸς τούτοις ἡμεῖς βλέπομεν καὶ αὐτὰ τὰ νήπια νὰ παύω-
σι τοῦ πόνου ἔκτινος πτώσεως, εὐθὺς ὅπου ἤθελον πει-
σθῇ, ὅτι δὲν ἀλγοῦσιν: ὅ ἐστιν εὐθὺς ὅπου ἤθελον παύσῃ
ἀπὸ τοῦ νὰ προσέχῃσιν.

Ὅμοιον τι ἐπακολουθεῖ καὶ εἰς τὰ νοητά. Καθότι
ὡς ἕκαστος τοῦτο σύναισθεν ἐν ἑαυτῷ, καὶ κατὰ τὸν Πλού-
ταρχον (α), ὁ βασιλεὺς Κίλευμένης ἔχων τὸν νοῦν προ-
σηλωμένον εἰς τι νοητὸν, δὲν ἐδύνατο νὰ ἀνακρίνῃ ἐν
αἰσθητόν. Καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς φαίνεται, ἔλαβε τόπον
ἀξιώματος καὶ τὸ τοῦ Ἡρακλείτου »νοῦς ὀρῇ καὶ νοῦς
ἀκούει«. Καὶ περὶ τοῦ Ἀρχιμήδου φέλουσιν ὅτι τῶν Ῥω-
μαίων εἰσελθόντων εἰς τὴν Συρακοῦταν, αὐτὸς προσέκειτο
τοσοῦτον εἰς τὴν θεωρίαν, ὥς ἀποκεφαλίσθη χωρὶς νὰ
λάβῃ γυνῶσιν τοῦ πράγματος. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη μεγίστη
προσοχὴ ἀποκτᾶται ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ μεγάλης καὶ

(α) Διὸ καὶ Κίλευμένης ὁ βασιλεὺς, παρὰ πότον εἰδοκιμουῦντος
ἀκροσμάτος, ἐρωτηθεὶς εἰ οἱ φαίνεται σπουδαῖον, ἐκέλευσεν ἐκείνους
σκοπεῖν, αὐτὸν γὰρ ἐν Πελοποννήσῳ τὸν νοῦν ἔχων.

συνεχοῦς ἔξωτος. Ἐν γένει ὁμῶς ὅσα τῶν ἀντικειμένων ἔχουσι μείζονα ἀναφορὰν ἢ πρὸς τὰ ἡμέτερα πάθη, ἢ πρὸς τὰς ἡμετέρας προλήψεις, ἢ πρὸς τὴν ἡμετέραν κράσιν, ἢ πρὸς τὴν ἡμετέραν κατάστασιν, διεγείρουσι μάλ-
λον τὴν ἡμετέραν προσοχήν.

55. Ἡ συνείληκ ὁμῶς θέλει τὴν προσοχήν, ὡσαύ-
τως καὶ τὰς λοιπὰς γνωστικὰς δυνάμεις, αἰσθητικὴν μετα-
μορφωμένην. Πλὴν, ὡς φαίνεται, δὲν ἐτόξευσε κα-
τὰ σκοποῦ. Καθότι τις ἀγνοεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἓν καὶ τὸ
αὐτὸ ἡ παθητικὴ καὶ ἐνεργητικὴ δύναμις, ἀλλὰ δια-
φέρουσιν ἀλλήλων (44); "Ὅτι δ' ἐν ᾧ ἐγὼ αἰσθάν-
ομαι δὲν εἶμαι ἐνεργητικὴ δύναμις, ὡς μὴ δυνάμις
ὅχι μόνον νὰ πλάσω ἓν ἀπλοῦν αἶσθημα χρωμάτων,
ἢ ἤχων, ἢ οὐδυνῶν, κτξ., ἀλλ' οὔτε νὰ τρέψω τὰ ἀλγει-
νὰ εἰς ἡδονικὰ, τοῦτο εἶναι τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον. Εἰς
τὴν προσοχήν ὁμῶς κεῖται ἐπ' ἐμοὶ τὸ νὰ ἐξετάξω μάλ-
λον τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον.. τὸ νὰ ὑπάγῃ μάλ-
λον εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ἢ ἐκεῖνον κτξ. "Ὡς ἡ προ-
σοχὴ εἶναι ἄλλοτε, ἢ αἰσθησις, ἀλλέως τὸ ἐκού-
σιν ἤθελεν εἶναι λέξις συνώνυμος μὲ τὸ ἀκούσιον (10),
εἰς ὅπερ ἡ μεταφυσικὴ δυσᾶρεσείται. Εἶναι γὰρ πλεόν, ἢ
ἀληθές ὅτι ἄντι αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν ἡ προσοχὴ εἶναι
ἀνυπαρκτος, πλὴν εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθές ὅτι αὕτη
δὲν εἶναι οὔτε αἰσθησις, οὔτε ἰδέα, ἀλλὰ συνάνθρωπίς τις
τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως ἐκ πολλῶν ἀντικειμένων πρὸς
ἓν μόνον. Ἐἵτα ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐπίσης αἰσθη-
τικοί, ὅχι ὁμῶς καὶ ἐπίσης προσεκτικοί, ἀλλὰ δίδοντας

καίτινες μικρὸν διαφέρουτες τῶν βουσιμαμάτων. Ὡς ἡ προσοχή εἶναι μὴ αἰσθησις.

56. Ἡ προσοχή λοιπὸν εἶναι ἀρχὴ ἀπάσῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ ἔτι προαιρετικόν τι, ὡς τοῦτο θέλομεν ἰδεῖ ἐχομένως. Καθότι ἄντις οὐδαμῶς προσέχη, οὗτος μανθάνει οὐδὲν εἰς ἅπαντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Καὶ ἄνευ προσοχῆς οὔτε μνήμη, οὔτε σύγκρισις ἰδεῶν, οὔτε διάνοια, οὔτε σοχασμὸς δύναται νὰ λάβῃ ὑπαρξεν ἢ μονιμότητα τινά. Καὶ ἔτι πλεον αὕτη ἔχει ἰσχύον ὅχι μικρὰν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἡ ἡμετέρα αἰσθητικότης αὐξάνει εἰς ἓν μέλος, ἔνεκα μόνον τῆς ἔξεως ἢ προσοχῆς. Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν περ τινὲς ἔφθασαν εἰς τοσαύτην ἀκμὴν τῆς ἀφῆς (17).. καὶ οἱ ἄγριοι δὲ τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσι τοσούτου ἰσχυρὰν ὁσφρησιν (ἔνεκα βέβαια τῆς γυμνάσεως καὶ ἔξεως), ὥς νὰ διακρίνωσι καὶ τὸν πρὸ αὐτῶν διαβάντα. Ἀλλὰ — ταῦτα πάντα πῶς ἄλλως ἀποκτιῶνται, εἰμὴ διὰ τῆς προσοχῆς; Ὡς ἡ προσοχή κρέμαται ἐκ τῆς τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως.

Περὶ Ἐνθυμῆσεως.

57. Ἐγὼ αἰσθάνομαι.. ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι.. ἐγὼ ἔχω συνειδήσιν τούτων ἀπάντων.. ἐγὼ εἶμαι κύριος νὰ διατρίψω χρονικωτέρως εἰς ἓν ἀντικείμενον, ἢ εἰς ἄλλο καὶ τοῦτο ὅχι ἅπαξ, ἀλλ' ἀπειράκις. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν: πρὸς ἐμὲ λέγω, πρέπει νὰ ᾔναι ἡ αὕτη καὶ ὅχι διάφορος.

Ὡς εἰς τὴν δύναμιν, δι' ἧς ἡ ψυχὴ μου γινώσκει ὅτι αὕτη ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀπαράλλακτος μετὰ τὴν προτέραν, ἤθελε δοθῇ ὄνομα ἐνθουμήσις. Ὡς εἰς τὴν ἐνθουμητικὴν πάρευνε τρεῖς τινάς: παρωχηκὸς αἶσθημα ἢ ιδέα, ἐνεσὸς αἶσθημα ἢ ιδέα, καὶ ταυτισμὸς αὐτῶν. Οὕτως ἐγὼ βλέπω ἤδη ἓνα ἄνθρωπον ὃν περ εἶδον καὶ χθές.. τοῦτο (καὶ σήμερον καὶ χθές) δὲν ἦν ἄλλο τι, εἰμὴ ἀπλοῦν αἶσθημα ἢ ἀντίληψις. Πλὴν ἐπειδὴ ταυτοχρόνως ἐγὼ γινώσκω ἤδη, ὅτι αὕτη ἡ ἀντίληψις εἶναι ἀπαράλλακτος μετὰ τὴν χθεσινήν, τοῦτο εἶναι ἐνθουμήσις. Καὶ ἐν ῥύθῳ ἐνεργεῖ ἤδη εἰς τὴν ἐμὴν ὄρασιν καὶ ὁσφρησιν, ὅπερ εἶναι ἀπλᾶ αἰσθήματα ἢ ἀντιλήψεις, πλὴν ἐγὼ ἤδη ἔχει μόνον σύννοια τὸ αἶσθημα τῆς εὐωδίας καὶ τοῦ χρώματος, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ τὴν ταυτότητα τῶν ἡδὴ μετὰ τὰ πρότερον: ὅ ἐστι πρόσεσι καὶ χρόνος καὶ τύπος εἰς ταύτης τῆς δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν.

58. Ἄν λοιπὸν καὶ ἡ ἐνθουμήσις ἔλλειπεν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτὸν ἔχει μόνον νὰ γινώσκῃ τὰ λοιπὰ ὄντα, ἀλλ' οὔτε ἑαυτὸν. Πᾶν αἶσθημα δι' αὐτὸν ἤθελεν εἶναι νέον, ὥσταν νὰ ἦν ἀπαρχῆς.. καὶ πᾶσα σιγμὴ δι' αὐτὸν ἤθελεν εἶναι ἡ πρώτη σιγμὴ τῆς ἰδέας ὑπάρξεως: ὅ ἐστι δὲν ἤθελεν ἔχει ιδέαν χρόνου, ἀλλ' οὔτε τύπου βέβαια.

Ἐμβαίνω, φερ' εἰπεῖν, εἰς ἓν θάλαμον.. βλέπω ἐκεῖ ἀνθρώπους, σρώματα, προσκεφάλαια, καθέδρας, βιβλία, καὶ ἄλλα οἰκητήρια: ὅ ἐστιν ἅπαντα ταῦτα διεγείρουσιν εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ὁράσεως διάθεσιν τινά. Ἀναχωρῶ ἐκείθεν.. Ἐπιστρέφω εἰς τὸ μετέπειτα πάλιν.. καὶ πάλιν

λιν βλέπω ανθρώπους, σρώματα, προσκεφάλαια, καθέδρας, βιβλία, καὶ ἄλλα οἰκητόρια: ὅςιν ἅπαντα ταῦτα διεγείρουσι εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ὁράσεως διάθεσιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ δεύτερα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀντικειμένων: ἢ ἂν θέλῃς αὐτενέργεια τῆς ἐμῆς ψυχῆς, ὥς ἐγὼ ἔπρεπε νὰ ἔχω μόνην ταύτην τὴν διάθεσιν. Πλὴν ἐν ταυτὶ ἐγὼ ἔχω πάντα πληροφορίαν ὅτι τὰ δεύτερα αἰσθήματα διαφέρουσιν ὀλοτελῶς τῶν προτέρων, καὶ ἐντεῦθεν ἔχω καὶ τὴν ταυτότητα τοῦτε θαλάμου καὶ τῶν ἐκεῖ περιεχομένων ἕνεκα τῆς ἐνθυμήσεως δηλονότι. Ὡς ἡ ἐνθύμησις διαφέρει πραγματικῶς τῶν ἐκτεθειτῶν δυνάμεων. Πλὴν, ὅπερ μοι ἠκολούθησεν ὡς πρὸς τὰ ἔξω σώματα, τοῦτο αὐτὸ βλέπω ὅτι μοι ἀκολουθεῖ καὶ ὡς πρὸς ἐμέ αὐτόν. Εἰγὼ λέγω σύνοιδα ὅτι εἶδον ἅπαξ ἐν τῷ θαλάμῳ ἀντικείμενα. ἐγὼ σύνοιδα ὅτι εἶδον δεύτερον αὐτὰ ταῦτα, καὶ ἐν ταυτὶ ἐνθυμούμαι, ὅτι οὐκ εἶναι ἄλλος ὁ πρότερον εἰδὼν τοῦ ἡδὴ ὄντος. ὥς συνάγω, ὅτι ἐγὼ εἶμαι εἷς, καὶ ὄχι δύο. Καὶ ἐπομένως ἐγὼ εἶμι οὗτος αὐτὸς καὶ ἡδὴ, καὶ χθές, καὶ πέριτυ, καὶ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν. Ἐνθα, ὡς ὁράται, εἰς τὴν ἐνθύμησιν πρίσσει καὶ ἀπόφανσις, καὶ διάφοια συνεπτυγμένως πως, περὶ ὧν περ θέλωμεν ὁμιλήσει ἐχομένως.

Περὶ Φαντασίας καὶ Μνήμης.

59. Δὲν δίδεται, νομίζω ἐγὼ, ἄλλο πράγμα τοσοῦτον συγκεχυμένον εἰς τοὺς νεωτέρους μεταψυχικοὺς, ὥσον αἱ ιδέαι τῆς μνήμης καὶ φαντασίας. Εἰς ἕκασον βῆ-

μα ἀπαντᾷ τις αὐτοὺς νὰ ἐκλαμβάνωσι ὡς μνήμην, ὅπερ ἄλλοθεν φαντασίαν, καὶ ὡς φαντασίαν, ὅπερ ἄλλοθεν μνήμην, ὡς ἕκαστος δύναται νὰ ἰδῇ τοῦτο ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς. Μένει λοιπὸν νὰ ἰδῶμεν, ἂν μᾶλλον αὐτῶν ἡμεῖς ἠθέλαμεν ἐπιτύχοι.

Ἡμεῖς εἰδόμεν, ὅτι αἱ λέξεις ἰδέα καὶ φάντασμα εἶναι συνώνυμοι (47). Ὡς ἐκεῖνη ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς, οἱ ἥς, ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, πλάττει καὶ παρισχᾷ ἑαυτῇ τὰ αἰσθήματα, ὀνομάζεται φαντασία (α). Οὕτως ἡ χεὶν παρούσα ἐκτελεῖ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ὁράσεως μου κίνησιν τινα, ἣ τις ἀποκαθίσταται εἰς τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅπερ ὀνομάζομεν λευκότητα. Ἄν λοιπὸν καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ, ἀπούσης τῆς χεῖνος, δυνηθῇ νὰ παραστήσῃ ἑαυτῇ αὐτὴν ταύτην τὴν διάθεσιν, ἣν καὶ ἡ χεὶν, τοῦτο τὸ ἐκτελεῖ διὰ τῆς δυνάμεως φαντασίας. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἐνύπνια εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἰσθήματα ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, τοῦτου ἕνεκεν εἶναι οὐδεμιᾶς ἄλλης δυνάμεως, ἢ τῆς φαντασίας. Ὡς ἡ φαντασία ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν αἴσθησιν, ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν. Καὶ ἐπομένως καὶ ἡ λέξις φάντασμα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ αἶσθημα, ἀπόντος τοῦ αἰσθητοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ λέξις ἰδέα εἶναι γενικωτέρα τῶν αἰσθημάτων (46), ἐπομένου εἶναι καὶ ἡ λέξις φάντασμα νὰ ᾖναι μερικωτέρα τῆς λέξεως ἰδέας, ἐν ᾧ ἐλήχθη ὅτι εἶναι συνώνυμος (47).

(α) Τὴν δὲ φαντασίαν τύπωσιν ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ὀνόματος οἰκίως μετεντραγμένου ἀπὸ τῶν τύπων ἐν τῷ κρητῷ ὑπὸ τοῦ διακτυλίου γενομένων. οὐγὰρ δεκτέον τὴν τύπωσιν οἰονεῖ τύπον σφραγιστήρος· ἐπεὶ ἀνυδέκτον ἐς πολλοὺς τύπους κατὰ τὸ αὐτὸ περὶ τὸ αὐτὸ γένεσθαι. Λαερτ. εἰς τὸν βίον τοῦ Ζηνωνος.

Ἰαὶ τούτου ἕνεκεν καὶ ὁ Ἀριστοτελῆς (α) ὠνόμασε τὴν φαντασίαν νοῦν παθητικόν. διότι ὁηλονότι παρίσχει τὰ ἀντικείμενα ἑαυτῇ ὅχι ὡς ὁ ἐνεργεῖα νοῦς (44) ὁλικῶς, ἀλλὰ μερικῶς, ὡς ἡ αἰσθησις. Οὕτω θέλουσα ἡ ψυχὴ νὰ παραστήτῃ ἑαυτῇ τὴν χιόνα διὰ τῆς φαντασίας, ἀδυνατεῖ νὰ τὴν παραστήσῃ ὁλικῶς, ἀλλὰ παρίσχει ἀνὰ μέρος τὸ λευκὸν μόνον χρῶμα, εἴτα τὸ ψυχρὸς αὐτῆς (ἂν θυνηθῇ), εἴτα τὸ ῥευσίζεσθαι, εἴτα τὴν μορφήν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ κτήνη ἐνυπνιάζονται, ὁρθῶς ἠθέλε συνάξαι τις ὅτι ἡ δύναμις τῆς φαντασίας εὐρίσκεται καὶ ἐν αὐτοῖς, ἀγκαλὰ καὶ ἀδυνατῶς πως.

60. Ἡμεῖς αἰσθανόμεθα διὰ τῶν πέντε αἰσθητηρίων : ὅςιν εἰς ἡμᾶς διεγείρονται αἰσθήματα διὰ πέντε ὁδῶν. Ἰδῶς καὶ ἡ φαντασία ἡμῶν ἔπρεπε νὰ πλάττῃ φαντάσματα πέντε εἰδῶν, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἀκολουθεῖ τοιοῦτον τι. Καθότι ἡμεῖς ἡ δὲν ἔχομεν παντελῶς φαντάσματα τῆς ἀφῆς, ἡ πολλὰ ἀδυνατῶς καὶ συγκεχυμένως. Καὶ εἰς μάτην ἠθέλε βιάσθαι εἰς ἑαυτὸν νὰ συχασθῇ ὅτι περιθιαχάζει τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα ἐπὶ τινος σώματος, οὗτος ἡ ἠέλε λάβοι οὐδεμίαν ἰδέαν τοῦ ἐφαπτομένου σώματος, ἡ ἂν λάθῃ, θελε εἶναι πολλὰ συγκεχυμένη. Δίδονται ὅμως ἄνθρωποι, καὶ ἐκ τούτων μάλιστα οἱ τυφλοὶ, ὥς νὰ παρίσθουσιν ἑαυτοῖς φαντάσματα τῆς ἀφῆς, διὰ τὴν μεγίστην βέβαιαν γύμνασιν τούτου τοῦ αἰσθητηρίου. Πλὴν εἶναι γνωστὸν τοῖς

(α) Ἀριστοτελῆς ὠνόμασε τὴν φαντασίαν νοῦν παθητικόν, νοῦν μὲν ὡς ἔνδον ἐν ἑαυτῇ τὸ γνωστὸν ἔχουσα, καὶ πάντα διαφέρονσαν τῆς αἰσθήσεως. παθητικὸν δὲ, διότι μετὰ μερισμοῦ γνωσκει τι πρᾶγμα καὶ διακρίνει. Βλεμμίδ. ἐπιτ. λογ. κεφ. γ'.

πᾶσιν ὅτι εἰς καιρὸν ὕπνου ἡ φαντασία ἔχει τοσαύτην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ αἰσθητήριου τῆς ἀφῆς, ὥς τε τὰ φαντάσματα δὲν διαφέρουσι παντελῶς τῶν αἰσθημάτων. Καὶ συμβαίνει τοῦτο, ὡς φαίνεται, εἰς καιρὸν ὕπνου, ὅχι δὲ ἄλλο εἰμὴ διότι ἔχουσα ἡ ψυχὴ τότε ἅπασαν τὴν αἰσθητικότητα συνηθροισμένην ἐν ἑαυτῇ ἕνεκα τῆς ἀπουσίας ἀπάσης προσβλήης τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ἐξετάζει τὰ πράγματα ὕλαις δυνάμεσι.

Καὶ ἡ γυνῆσις δὲ καὶ ὕσφρησις σεροῦνται ἐπίσης φαντασματικῶν. Καὶ εἰς μάτην ἤθελε ζητήσοι τις νὰ ἀναπλάσῃ αἰσθημα εὐωδίας τινὸς, ἢ χυμοῦ, ἢ ὀξέος, ἢ ἁλτος, πικρίας, ἢ γλυκύτητος, ἢ κτξ. Σπάσιμοι δ' εἶναι ἐκείνοι, οἵτινες δύνανται νὰ παραστήσωσιν ἑαυτοῖς αἰσθημα γεύσεως, ἢ ὀσφρήσεως, πλην καὶ τοῦτο ὅχι τοσοῦτον καθαρῶς.

Δὲν ἀκολουθεῖ ὁμοίως τὸ αὐτὸ εἰς τὴν φαντασίαν ὡς πρὸς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς. εἰς τοῦτο λέγω φαίνεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει ἰσχὺν τινὰ, εἰ καὶ μικράν. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι δύναται τις νὰ παραστήσῃ ἑαυτῷ ὅπως οὖν τὴν ιδέαν ἑνὸς ἤχου. Καὶ εἴτε ἂν ὁ προσβάλλων εἰς τὸ οὖς ἤχος ᾖναι μέγας, τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς διαμένει μετὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἤχου χρόνον τινα, εἰς ἣν περ κατάσασιν ἢν ἡ ψυχὴ, ἐν ᾧ ἔχει τὸ ἤχου σῶμα.

Εἰς μόνην ὁμοίως τὴν ὄρασιν ἡ φαντασία ἡμῶν ἔχει ἅπασαν τὴν ἰσχύν. Δι' αὐτῆς λέγω δύναται ἡ ψυχὴ νὰ παραστήσῃ ἑαυτῇ πᾶν ὁρατὸν, κατ' ἐξουχὴν ὁμοίως ὅσα αὐτὴ ἐξετάζει με περιέργειαν : ἢ ἂν θέλῃς με προσοχὴν (55).

Ζωγραφίζει λέγω τὰ ἀγαπητὰ ἀντικείμενα με τοσοῦτον ζωηρὰ χρώματα, ὥς τε τὰ φανταζόμενα νὰ μὴ

διαφέρωσιν ὀλοτελῶς τῶν πραγματικῶν, ὡς ἕκαστος γινώσκει τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ, καὶ πολλάκις τοσοῦτον, ὥς νὰ προκρίνῃ τὰ φαντασά τῶν πραγματικῶν.

Πλὴν ἴσως δὲν ἤθελεν εἶναι ὀρθόν τὸ νὰ ἐξορρακίσῃ τις διόλου τὴν φαντασίαν ἐκ τῶν τριῶν αἰσθητηρίων : ἀφ᾽ ἧς λέγω, γεύσεως, καὶ ὁσφρήσεως. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Τρώγων τις, φερ' εἰπεῖν, σαφυλὴν τῆς Ἑλλάδος ἀποφασίζει ὅτι εἶναι ἡδυτέρα, ἢ περ ποτὲ ἔφαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ' ἐνταῦθα τί ἄλλο εἶναι, ἢ σύγκρισις δύο πραγμάτων ; ἰδέας λέγω καὶ αἰσθήματος, ἀμφοτέρων βέβαια παρόντων : "Ὡς ἂν ἡ φαντασία δὲν ἐπαίρῃ τὸν χυμὸν τῆς ἐν Εὐρώπῃ σαφυλῆς, δὲν εἶναι τρόπος νὰ γένη ποτὲ ἀπόφασις, εἴτε γνώσις.

61. Ἰδοὺ καὶ πῶς τινες τῶν μεταφυσικῶν ἐξηγοῦσι τοῦτο τὸ φαινόμενον.

» Ἡ ἑκτασις, λέγουσιν οὗτοι, εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως. Καθότι ὅταν βλέπη τις, αὐτὸς δὲν βλέπει ἄλλο, εἰ μὴ κεχρωμένα σώματα : ὁ ἐξ ἐμοῦ ἤρξα ἐγγὺς μορίων συνημμένα, καὶ ἐπομένως τὸ τούτων αἰσθημα δὲν εἶναι αἰσθημα ἐνὸς μορίου, ἀλλὰ κεφαλίου πολλῶν. Δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ εἰς τὰ λοιπὰ τέσσαρα αἰσθητήρια.. διότι ἐκεῖ ἕκαστον αἰσθητὸν εἶναι ὡς ἄλλο σημεῖον : σημεῖον λέγω ἀδιαίρετον. "Ὡς ἡ φαντασία ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπλάσῃ τῶν σημείων αἰσθήματα «.

Ἐγὼ ὅμως νομίζω διόλου ἀπίθανον ταύτην τὴν ἐξήγησιν.

Καθότι ἂν ἡ ἰδέα τῆς ἐκτάσεως ἀπεκτάτο ὅχι δι' ἄλλου τινός, εἰμῇ διὰ τῶν αἰσθήσεων, τότε ἡ ἀφ᾽ ἧς μά-

λιστα ἔπρεπε νὰ ἀπαιτῇ τὴν ἔκτασιν ὡς ἰδέαν, καὶ ὅχι ἡ ὄρασις. Καθότι ἐγὼ ἐφαπτόμενος ἐνὸς σώματος δὲν ἐφάπτομαι ἐνὸς μόνου μορίου, ἀλλὰ μορίου συναφῆς, λαμβάνων ταυτοχρόνως ἰδέαν ὅχι ἐνὸς μορίου, ἀλλὰ πολλῶν, εἴτα ἐντεῦθεν ἐθισθεὶς μεταβαίνω (ὡς τοῦτο θελομεν ἰδεῖ ἐχομένως) εἰς τὸ νὰ διακρίνω τὴν ἔκτασιν καὶ διὰ τῆς ὁράσεως. Ἐτι ὅταν ἐγὼ τρώγω τὰ βρώματα, ἡ γλῶσσά μου καὶ ὁ οὐρανίσκος μου δὲν ἐφάπτονται ἐνὸς μόνου μορίου, ἀλλὰ μορίων συνημμένων. Ὡς δὲ εἶναι ἀληθεῖς, ὅτι μόνη ἡ ὄρασις ἔχει ὑπακείμενον συναφὴν μορίων πολλῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ὁμοίως.

Ἄλλοτε λοιπὸν πρέπει νὰ ᾔηται ὁ λόγος τοῦτου τοῦ φαινομένου. Καὶ εἶναι ἡ γύμνασις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦτου τοῦ αἰσθητηρίου ὡς πρὸς τὰ λοιπά. Καθότι ἡμεῖς τρώγουμεν τὸ $\frac{1}{24}$ τῆς ἡμέρας, καὶ ἀπτόμεθα οὕτε τὸ $\frac{1}{100}$, ἐν ᾧ ὀρώμεν $\frac{3}{4}$ αὐτῆς. Καὶ ἔτι πλέον καὶ ἐν ᾧ τρώγουμεν, ἡμεῖς καὶ ὀρώμεν καὶ ὁμιλοῦμεν: ὁ ἕξι μεθερμηνευόμενον δὲν προσέχομεν τοσοῦτον εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς γεύσεως. Τὴν αὐτὴν δὲ γύμνασιν καὶ ἔτι ἐλάσσονα ἡμεῖς ποιοῦμεν καὶ εἰς τὴν ὁσφρησιν καὶ ἀκοήν. Ὡς οὖν τε τὰ αἰσθήματα τοῦτων τῶν αἰσθητηρίων ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἰκανὰ πρὸς ἀνάπλασιν τῶν φαντασμάτων αὐτῶν.

Ἐπειτα ἡμεῖς εἶδομεν (17) ὅτι μόνη ἡ ὄρασις εἶναι γενικὴ τῶν αἰσθήσεων, αἱ δὲ λοιπαὶ μερικαί, καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὐτῆς ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς εἶναι ἀπαράβλητος. Ὡς ὀρθῶς ἤθελε συνάξαι, ὅτι τοιαῦτα καὶ ὅχι ἄλλοιζα ἔπρεπε νὰ ᾔηται καὶ τὰ ταύτης ἀποτελέσματα

ὡς πρὸς τὰ φαντάσματα. Οὕσης λοιπὸν εὐκόλου τῆς κατασκευῆς τῶν φαντασμάτων τῆς ὁράσεως, καὶ ὅντος τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἐνεργητικοῦ, δὲν ἦν λόγος, δι' ὅνπερ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ καταγίνεται μάλιστα εἰς τὰ φαντάσματα τῆς ὁράσεως, ὥστε νὰ λάβῃ μᾶλλον ἔξιν εἰς αὐτά, ἢ εἰς πᾶν ἄλλο αἰσθητήριον.

62. Πλὴν ἡ ψυχὴ πλάττουσα ιδέαι διὰ τῆς φαντασίας (58), πλάτει ἐκάστην βέβαια ἅπαξ, καὶ ὅχι πολλάκις, καὶ ἡμεῖς βλέπομεν, ὅτι ἔστιν οὐδεμία σιγμὴ, καθ' ἣν δὲν εὐρίσκονται ἐν ἡμῖν ιδέαι, ὡς ἀκαταπαύτως ἡμῶν διανοουμένων. Ὡς τε τὴν δύναμιν τὴν κατέχουσαν τὰς ιδέας, μετὰ τῶν περιστάσεων ὁμοῦς, καὶ παριστῶσαν ταύτας, ὀνομάζω μνήμην. Καίτοι φέρε εἰπεῖν, τοῦτο αἶσθημα.. ἐκάνη χθὲς, τοῦτο μνήμη καὶ ὅχι αἶσθημα, ἔνθα, ὡς ὁράται, εἰς τὴν μνήμην εἶναι παρουσία τρυφῆς: παρούσης ἡδύκαταστάσεως, παρρηχηκείας καταστάσεως, καὶ διαφορᾶς αὐτῶν: ἢ ἂν θέλῃς χρόνος, καὶ ταυτοχρόνως βέβαια καὶ τόπος: ὅς τε μεθερμηνευόμενον εἰς τὴν μνήμην ἐκτὸς τῶν ιδεῶν πρόσκειται καὶ περιστάσεις (α). Ὡς τε μνήμη ἠθέλεν εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς αὕτη παριστᾷ τὰ εἰδῶλα τῶν αἰσθητῶν, ἢ ιδέας εἰς

(α) Σωτηρίαν τοῦτον αἰσθήσεως τὴν μνήμην λέγων, ὀρθῶς ἄν τις λέγοι κατὰ γε τὴν ἔμπν δέξαν. Μνήμης δ' ἀνάμνησιν ἀρ' οὐ διαφέρουσιν λέγομεν... "Ὅτε μετὰ τοῦ σώματος ἔπασχε ποθ' ἡ ψυχὴ ταῦτα ἄνευ τοῦ σώματος αὕτη ἐν ἑαυτῇ ὅτι μάλιστα ἀναλαμβάνει, τότε ἀναμνησέσθαι ποῦ λέγομεν, ἢ γὰρ Πλάτ: ἐν τῷ Φιλήβῳ.

τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀναλογίαν : καὶ τοσοῦτον ἀκριβῆς, ὅπου καταρχὰς παρεστάθησαν εἰς αὐτὴν. Καὶ τούτου ἕνεκεν ἡμεῖς ὀνομάζομεν μνημονικὸν ἐκεῖνον, ὅς τις διηγείται λεπτομερῶς μίαν ἱστορίαν, καὶ λέγομεν φαντασίας μεγάλης ἐκεῖνον τὸν ποιητὴν ἢ ζωγράφον, ὅς τις μὲ ζωηρὰ χρώματα ζωγραφίζει τὰ ὄντα τῆς φύσεως.

Ὡςτε ἄπχται αἱ ἐπισημαὶ καὶ αἱ ἐκούσαι κινήσεις ἔχουσι τὴν μνήμην, ἀλλ' οὐχὶ τὴν φαντασίαν διὰ ποιητικὸν αἶτιον, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ποιηταὶ μητέρα τῆς παιδείας, εἴτε τῶν μαθημάτων, ὠνόμασαν τὴν μνήμην. Οἱ ποιηταὶ ὅμως, οἱ ζωγράφοι, καὶ οἱ ῥήτορες ἐνεργοῦσι πρὸς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδέποτε πρὸς τὴν μνήμην αὐτῶν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ εἶναι ἴδιον τῆς φαντασίας νὰ παριστᾷ ὡς παρόντα τὰ ἀντικείμενα, τούτου ἕνεκεν αὕτη μύνη εἶναι ἡ πηγὴ τῆς πειθοῦς, τῆς περιγραφῆς, καὶ ἐφευρέσεως.

63. Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ μνήμη κρέμαται ὅχι ὀλίγον καὶ ἐκ τῆς βουλήσεως (9). Καθότι εἰς τὴν μνήμην θεωροῦνται δύο περιστατικά : τουτέστι ποτὲ μὲν ἐκ τινος περιστάσεως διεγείρονται εἰς ἡμᾶς ἰδέαι, ποτὲ δὲ ἡμεῖς αὐτοὶ βιάζομεν ἑαυτοὺς διὰ νὰ παραστήσωμεν ἑαυτοῖς ἰδέαν τινα, ὅπερ ὀνομάζεται ἀνάμνησις (α). Ἐπειτα ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὅπου λείπει ἡ προσοχή, ἢ τις τῶν ὄντων κρέμαται ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως (55), ἐκεῖ λείπει καὶ ἡ

(α) Ἡ μνήμη ἐστὶ κατοχὴ τῶν φαντασμάτων, ἢ δ' ἀναπόλησις τούτων ἀνάμνησις. Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως.

μνήμη, καὶ ἡ ἀνάμνησις. Καθότι ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐκτελή ἀνάμνησεν τινός, τοῦτο δὲν εἶναι βέβαια ἡ πρώτη κίνησις, ἀλλ' εἶναι δευτέρα τοῦ ὀργάνου τῆς ἀντίληψις, ἥτις ἀνανεύεται βέβαια, καὶ ὅχι αὐτὴ ἡ ἀντίληψις ἡ αἴσθημα. Καθότι εἰς ἐκάστην ἀντίληψιν ἡ αἴσθημα προσγίνεται κινήσις τις ὅχι μόνον εἰς τὸ αἰσθητήριον, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα ταύτης δευτέρα ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἥτις ἂν γένη ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἀπόντος τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι ἡ ἀνάμνησις. Ὡς ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ μνήμη ἔχουσι μέρος ἀρκετὸν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δῆλον ὅμως ὅτι πρὸς ὑπαρξιν ἀναμνησέως τινος ιδέας εἶναι χρεῖα ἀναφορᾶς τινος αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ ἐνέςος: (ὅ ἐστι νὰ ἦναι ἡ αἰτία, ἡ τὸ ἀποτελεσμα).

64. Ἄνευ μνήμης λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἤθελεν εἶναι ατομικὸν ὄν.

Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἄνθρωπον μὲν τὸν αἰσθάνομενον καὶ διανοούμενον, ζῶν δὲ μόνον τὸ αἰσθητικόν. Ἀλλὰ διάνοια ἄνευ ιδεῶν εἶναι ἀνύπαρκτος.. καὶ ιδέαι ἄνευ μνήμης ὡσαύτως (61).. ὥς ἄνευ μνήμης ὁ ἄνθρωπος εἰς πάντα στιγμήν ἤθελεν εἶναι ἥδη γεννηθείς.

65. Ἄν ὅμως ἡ μνήμη ἦν ἀνάμνησις τοῦ αἰσθήματος μόνου, ὡς ἡ φαντασία, λέγω, καὶ οὐδ' ὅλως καὶ τῶν περισσοτέρων, τότε ἤθελεν εἶναι ἐπίσης ἀνωφελής. Συνθέουσα ὅμως μετὰ τοῦ συνδιασμοῦ τῶν ιδεῶν καὶ τὰς περιστάσεις, ἀποκαθίσταται θεῖοντι καὶ ὅχι ἀνθρώπινον. Εἶναι δὲ διττὸς ὁ συνδιασμός: φυσικὸς καὶ χρονικός.. καὶ ὁ μὲν φυσικὸς ὑφίσταται εἰς τὴν ὁμοιότητα, καὶ ἀνομοιότητα, καὶ ἀναφορὰν: ὅ ἐστιν εἰς τὸ αἷτιον καὶ ἀπο-

τέλεσμα, αἵτιον δὲ λέγω εἴτε τὸ ποιητικόν, εἴτε τὸ τελικόν, εἴτε τὸ ὀργανικόν.. ὁ δὲ χρονικὸς θεωρεῖται, ὅταν ταυτοχρόνως μὲ ἐν αἰσθήμα ἢ μετὰ τινα χρόνον ὠρισμένον συμβῇ ἄλλο αἰσθήμα, ἢ ιδέα. Οὕτω μαθὼν ἐκ τῆς πείρας ὅτι τὸ πῦρ ἐμποιεῖ πόνον εἰς τὰ μέλη μου, εὐθύς ὁποῦ ἐγὼ ἰδῶ πῦρ, παρίσχημι ἐν ταυτῷ ὅτι καίει: ὅ ἐστιν ὅτι ἐμποιεῖ πόνον, ἂν τὸ καϊόμενον ἦναι αἰσθητικόν, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως, ὅπερ θελομεν θεωρήσει ἐκτιταμένως ἐν τοῖς ἑξῆς.

66. Ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῆς μνήμης ἐφεδράζει εἰς τὰς ἴσας τοῦ ἐγκεφάλου, παρεγγχωρεῖ νομίζω περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφισβησία.

Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν, ὅτι οἱ κλοισμοὶ οἱ βίαιοι τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ πνευματώδη ῥεύσα, τὰ ἰσόδοξα φάρμακα ἢ βλάπτουσιν ἢ ἀφανίζουν διόλου τὴν μνήμην. Καὶ εἰς τινὰς ἀσθενείας ἡ ὑποχαλᾶται ἡ μνήμη, ἢ ὀλοτιλῶς μηδενίζεται, ὡς ἠκολούθησεν εἰς τὴν Ἑρμουγέννην. Ἰδίε τοῦ πλήθος τῶν πραγμάτων, ὁ οἶνος, καὶ τὸ γῆρας ἐξοτοεῖ τὴν μνήμην, ὡς ἕκαστος τοῦτο δύναται νὰ ἰδῇ ἰδίᾳ ὀφθαλμοῖς, ἂν μικρὸν τι προσέξῃ.

67. Ἄν λοιπὸν καὶ ἡ μνήμη ἐξατονῇ ἐκ τινῶν περιστάσεων.. καὶ ἂν κρέμαται ἐκ τῆς βουλήσεως, ἐπόμενον εἶναι νὰ δυνήται τις νὰ τὴν αὐξήσῃ.

Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν μνημονικὸν ἐκεῖνον, ὅς τις δύναται νὰ παραστήσῃ διὰ λέξεων ἀκριδῶς, ἢ ὅσα αὐτὸς οὗτος εἶδεν, ἢ ὅσα ἤκουσε παρ' ἄλλων. Ἀλλὰ τίς - ἀγνοεῖ ὅτι ὅσον τις ἐκτελεῖ τι, τοσοῦτον τὸ ἐκτελεῖ εὐκολωτέρως; Καθότι ἂν τις καμπυλοῖ ἐν ἐλατήριον, οὗτος

πρώτον δοκιμάζει κόπον ὄχι ὀλίγον, ἥττονα ὅμως τὸ δεύτερον, καὶ ἔτι πλεον τὸ τρίτον. Καὶ ὅταν τις εἰς χορὸν, ἢ ἄλλοθι ζητήσῃ πρώτον νὰ κλίνῃ τὰ μέλη αὐτοῦ, καὶ βραδέως καὶ βιαίως θέλει ἐκτελέσῃ τὸ πρᾶγμα, ἐν ᾧ μετὰ τὴν γύμνασιν αὐτὸς θέλει ἐκτελεῖ πᾶσαν κίνησιν εὐκολώτατα. Τοιοῦτον τε βέβαια ἐπακολουθεῖ, καὶ ὅταν μαυθάνῃ τις νὰ περιπατῇ, νὰ ὀμιλῇ, νὰ ἀναγινώσκῃ, νὰ γράφῃ κ. τ. ξ.

Ὡς εἰς ἡ συνεχῆς κυκλοφορία τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προσβολῶν: τουτέστιν ἡ συνεχῆς γύμνασις ἠθέλει εἶναι τὸ δεμῆλιον τῆς μνήμης. Καὶ ἐξεναντίας ἡ ἀπραξία καὶ ὀρμυμνασία ὑποχαλᾷ τὴν μνήμην, ἐῷσα αὐτὴν παχυτάτην. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάντοτε τὰ τρυφερά ὑπέικουσι μᾶλλον τῶν σκληρῶν, δηλον ὅτι ἡ μνήμη αὐξάνεται μᾶλλον εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἢ εἰς τὴν ἀνδρικήν, καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς φαίνεται, αἱ διάλεκτοι μαυθάνονται ὄχι εἰς τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' οὔτε ἐκ τῶν μὴ προσηχόντων.

β'. Καθότι ἐπειδὴ τᾶτε αἰσθήματα καὶ αἱ ἀνυλήφεις εἶναι σχεδὸν μὴ ὄντα ἄνευ προσοχῆς (53), ἐτόμενον εἶναι ἡ προσοχή νὰ ᾔναι μέσον ἰσχυρώτατον πρὸς αὐξήσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς μνήμης.

γ'. Ἐπειδὴ καὶ πᾶσα ὀμιλία εἶναι οὐδὲν ἄλλιο, ἢ ὕψασμα καὶ συμπλοκή ἰδεῶν: ὃ ἐστὶν ὅλον ἐκ μερῶν.. καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν θεωρεῖται πάντοτε τάξις τις, ἐπόμενον εἶναι ἡ τάξις τῶν ἰδεῶν νὰ ᾔναι βοηθὸς τῆς μνήμης μέγας.

δ'. Ἄν αἱ ἀσθένειαι ὑποχαλῶσι τὴν μνήμην (66), δηλον ὅτι ἡ ὑγεία συντείνει ὄχι ὀλίγον εἰς τὸ νὰ τὴν

συνέχη ἰσχυράν. Ὅμοιον δέτι πρέπει νὰ ἐκτελῇ καὶ ὁ καθαρὸς ἀήρ, ὁ ἀρκετὸς ὕπνος, ἡ μετριοφασία, καὶ ὁ μὴ πολὺς οἶνος.

Τέλος πάντων ἡ παιδεία αὐξάνει ἰσχυρῶς τὴν μνήμην.

Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ παιδεία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ γνώσεις καὶ ἰδέαι, ἐπόμενον εἶναι μαυθάνοντες, νὰ αὐξάνῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ.

68. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τοῦ σώματος πάσχοντος, συμπάσχει καὶ ἡ μνήμη (66), τοῦτου ἕνεκεν τινὲς τῶν μεταφυσικῶν ὠνόμασαν παθητικὴν δύναμιν τὴν μνήμην.

Μικρὰ ὅμως παρατηρήσεις, λέγω ἐγὼ, ἠθέλην ἀποδείξαι τὸ λεγόμενον μὴ ἀληθές. Καθότι δύναμιν μὲν παθητικὴν οἱ μεταφυσικοὶ ὀνομάζουσι τὸ ἀποτέλεσμα, ἐνεργητικὴν δὲ τῇ αἰτίᾳ (44): ἢ ἂν θέλῃς τοῦ πράγματος ὡς μὲν ἐκ τοῦ πάσχοντος θεωρουμένου, παθητικὴν, ὡς δὲ ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος, ἐνεργητικὴν. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ παρίσθησι ἑαυτῇ ἐξ ἑαυτῆς, οἷον ἰδέαν αὐτῇ αὕτη πάλαι ποτὲ ἐπλασεν.. καὶ τὴν παρίσχει ὅταν θέλῃ.. καὶ τὴν ἐγκαταλείπῃ ὅταν θέλῃ, πῶς — λοιπὸν τοῦτο δὲν εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, ἀλλ' ἐνέργεια, ἡ παθητικὴ δύναμις;

Ἡ αἴσθησις, ναί, εἶναι παθητικὴ δύναμις.. διότι ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, δὲν διεγείρεται εἰς ἐμὲ αἴσθημα, πλην ὅχι καὶ ἡ μνήμη. Καθότι εἰς τὴν μνήμην ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, ἐγὼ παρίσθημι τὰ τούτων εἴδωλα, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, εἶναι ὅχι παθητικὴ. Ἡ ἐλάττωσις δὲ καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς μνήμης εἶναι, ναί, πάθος τῆς μνήμης, πλην τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ μνήμη εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξωτερικῶν

ἀντικειμένων, θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐκτελεῖ τὰς ἐαυ-
τῆς λειτουργίας διὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅτι τοῦ σώμα-
τος παύοντος, αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ πλέον τὰς
ιδίας λειτουργίας. Τίς - ἀμφιβάλλει, δέομαι, ὅτι ἡ βουλή-
σις εἶναι δύναμις ἐνεργητική; Οὐδεὶς (9)· ἀλλ' εἰς τὴν
ἀποπληξίαν ἡ ψυχὴ ἀπολλύει ἅπασαν τὴν ἰσχὺν αὐτῆς
πρὸς κίνησιν τῶν μελῶν.

Πρέπει - ἄραγε ἐκ τούτου νὰ συναΐξῃ τις ὅτι ἡ βού-
λησις εἶναι ὅχι ἐνεργητικὴ δύναμις; Ἐτι ἐκτυφλοῦται
τις... πλην ἡ ὄρασις δὲν λέγεται κατὰ τοῦτο παθητικὴ
δύναμις, ἀλλὰ διότι ἄνευ ὀρατῶν δὲν βλέπει τις. Γε-
νουήνσιος ὅμως ἐπροχώρησεν ἔτι περαιτέρω, εἰπὼν (α)
ἕξιν τὴν μνήμην. Ἐπειδὴ, λέγει οὗτος, »αὐξάνεται ἡ-
μνήμη (67), καὶ πάσχει καὶ ἀπύλλεται ἐκ περιστάσεων
(66), ἄρα εἶναι ἕξις«. Ἀλλ' ἡ ἕξις τί - ἄλλο εἶναι, λέ-
γω ἐγὼ, εἰμὴ εὐκολία καὶ δεξιότης πρὸς τι ἐξ ἔθους ἐν-
δελεχοῦς ἀποκτηθεῖσα εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἀπόνως; Καὶ ἐπει-
δὴ ἡ δεξιότης ἡ τὸ ἔθος εἶναι μὴ ὄν: τουτέστι συμβεβη-
κός, ἄρα μὴ ὄν πρέπει νὰ ᾔναι καὶ ἡ μνήμη, ἐν ᾧ ἡ-
μεῖς ἴδομεν ὅτι εἶναι ἐν εἶδος φαντασίας παριστώσα τὰ
εἶδῶλα τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἔτι πλέον καὶ τὰς περιστά-
σεις (61) καὶ λέξεις, ὅπερ ἐλλείπει τῆς φαντασίας, ἣν
περ ὁ Γενουήνσιος βέβαια καλεῖ δύναμιν. Ἐτι ἐπειδὴ
καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ αὐξάνονται, καὶ
ἐλαττοῦνται, καὶ μηδενίζονται, διὰ τί - ἄραγε δὲν πρέπει

(α) Εἰς τὴν μετάφρ. πρὸς τοῦ ἡμετ. Εὐγεν.

τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ ταύτας ἕξεις καὶ ὄχι δυνάμεις; ὄχι, ἀναυτιρρήτως.

β9. Ἡμεῖς διὰ μὲν τῆς φαντασίας δημιουργοῦμεν τὰ εἰδῶλα τῶν ἀντικειμένων, διὰ δὲ τῆς μνήμης κατέχομεν ταῦτα, παριστῶντες αὐτὰ διὰ τῆς ἀναμνήσεως, ὅταν θέλωμεν, πλὴν ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν δύο ἀντιθέσεις, καὶ εἶναι αὐταί. α'. Ὅτι τῆς φαντασίας μὴ δυναμένης νὰ ἐκτελέσῃ φαντάσματα τῶν τεσσάρων αἰσθητηρίων (51), οὔτε ἡ μνήμη ἔπρεπε νὰ ἔχῃ, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἔχουμεν χρεῖαν καὶ αὐτῶν. β'. Ἡμεῖς ὄχι μόνον διανοοῦμεθα, ἀλλ' ἐν ταύτῃ ἔχομεν ἀνάγκην νὰ κοινώσωμεν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τὰς ἡμῶν αὐτῶν ιδέας.. ὥς ἔπρεπεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ εὕρῃ λύσιν τοῦ κακοῦ. Καὶ εὗρε, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ εὕρεσις τῶν σημείων τῶν ιδεῶν. Τὰ σημεία λοιπὸν τῶν ἡμετέρων ιδεῶν εἶναι διττά : ἢ φυσικὰ, ἢ ἐκ συνθήκης. Καὶ φυσικὰ μὲν ὀνομάζονται, ὅσα μαυθάνονται ἐξ ἑαυτῶν, ἄνευ τινος διδασκάλου.. καὶ ταιαῦτα εἶναι τὰ δάκρυα εἰς τὰς ἀλγηδόνας καὶ λύπην, ὁ γέλως εἰς τὴν χαρὰν, ἡ ὠχράτης εἰς τὸν θυμὸν, ὁ τρόμος εἰς τὸν φόβον, κτλ. Δῆλον ὅμως ὅτι κατ' ἀρχὰς ταῦτα οὐκ εἶναι σημεία τῶν ιδεῶν, ἀλλὰ συνέπειαι τινες ἢ συμπτώματα. Καθότι ὅς τις ποτὲ οὐκ ἐδάκρυεν, οὔτε εἶδεν ἄλλον δακρύσαντα, αὐτὸς ἀγνοεῖ τί σημαίνουντι τὰ δάκρυα, καὶ ἔχομένως οὔτε ἤθελε λάβοι ποτὲ ἐκ τούτου ιδέα τῆς λύπης τοῦ δακρύοντος. Ἀφ' οὗ ὅμως οὗτος δοκιμάσει πολλάκις ἀλγηδόνας μεθ' ὧν περ συμπορεύονται τὰ δάκρυα, τότε τὰ δάκρυα τῶν ἄλλων θέλουσι διεγείρει εἰς αὐτὸν τὴν ιδέα τῆς ἀλγηδόνος καὶ θέλει συλλυπηθῇ μετ' αὐτοῦ.

Τοῦτο αὐτὸ βέβαια ἐπακολουθεῖ καὶ εἰς τὰ βρέφη. Αὐτὰ, λέγω, κατ' ἀρχὰς κλαίουσι μὲν .. διότι ἀλγοῦσιν ἢ πεινῶσιν, ἀφ' οὗ ὅμως ἡ πείρα διδάξει αὐτὰ ὅτι ἔνεκα τοῦτου περιβάλλονται ὑπὸ τῆς μητρὸς, καὶ λαμβάνουσι γάλα παρ' αὐτῆς, τότε αὐτὰ κλαίουσι καὶ ἄνευ ἀλγηδόνος ἢ πείνης: ὅ ἐστι τότε τὰ βρέφη μεταχειρίζονται τὰ δάκρυα πρὸς τὴν μητέρα αὐτῶν ὡς σημεῖον πραγματικῆς ἢ ὑποκρινομένης πείνης.

Τὰ δὲ ἐκ συνθήκης σημεῖα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐταὶ αἱ λέξεις ἢ φωναί. Ἐγὼ ἀκούων, φέρε εἰπεῖν, τῆς λέξεως χιόνος, διατίθεται σχεδὸν ὡσὰν νὰ ἔσθλεπον σῶματι λευκόν, ἢ ἡπτόμην ψυχροῦ. Καὶ ἀκούων ὅτι περιπατεῖ τις, διατίθεται σχεδὸν ὡσὰν νὰ ἐμετέβαινέ τις ἐκ τόπου εἰς τόπον. Ὡς αἱ λέξεις εἶναι σημεῖα τῶν ἡμετέρων ιδεῶν, ἀνακράζοντα τὰς αἰσθήσεις εἰς τὸ νὰ διαγείρῃσιν εἰς ἡμᾶς τὰ πάλαι ποτὲ ἐγερθέντα αἰσθήματα, καὶ ἡ παρουσία τῶν λέξεων συμπαρίσῃσι τὰς ιδέας τῶν πραγμάτων, ὥς νὰ νομίζητις παρόντα τὰ νοητά.

Καὶ ἔτι πλέον, ἐπειδὴ αἱ ιδέαι εἶναι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἁπλᾶ καὶ σύνθετοι: τουτέστι ἁπλᾶ μὲν, ὡς ἡ τῆς λευκότητος, σύνθετοι δὲ, ὡς ἡ τῆς χιόνος (ὡς συγκειμένης ἐκ σώματος, λευκότητος, ψυχρότητος κτξ.), διὰ τοῦτο ὅχι μόνον ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ παραστήσωμεν εἰς ἄλλους τὰς ἑαυτῶν συνθέτους ιδέας, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἄνευ τῶν λέξεων. Ὡς ἐπειδὴ καὶ αἱ λέξεις ἰσοδυναμοῦσι μὲ τὰ πράγματα, καὶ τὰ πράγματα ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ τὰ παραστήσωμεν, ἢ ἐφεύρεσις τῶν λέξεων εἶναι θῶρον οὐράνιον. Εἶναι,

ναί, ἀληθές ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν παντομίαν κοινούσιν ἄνευ λέξεων τὰς ἑαυτῶν ιδέας, πλὴν τότε τοῦτο; Ὅτε καὶ οἱ παντομίμοι καὶ οἱ θεαταὶ ἔμαθον πρῶτον διὰ τῶν λέξεων τὰ πράγματα. Τῶν δ' ἀφώνων καὶ μογιάλων τὰ σημεῖα καὶ σχήματα εἶναι ἀτελῆ καὶ μικρὰς τινὸς σημασίας.

70. Εὐρεθέντων λοιπὸν ἅπαξ τῶν σημείων, τῶν ιδεῶν καὶ δυναμέων, ὡς αὐταὶ αἱ ιδέαι, ἡ φαντασία, ἣτις ἀδυνατεῖ νὰ πλάσῃ φαντάσματα τῆς ἀφῆς, γεύσεως, ὀσφρῆσεως, καὶ ἀκοῆς (60), μεταχειρίζεται τὰ σημεῖα αὐτῶν ἢ λέξεις, οὕτως ἰσοδυνάμους μὲ τὰ σημαινόμενα. ὥστε ἄν τις παρατηρήσῃ ἑαυτὸν, ἐν ᾧ σκέπτεται, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι ἀντὶ ιδεῶν αὐτὸς ἔχει λέξεις ὑποκείμενον, προφέρων αὐτὰς ἐνδιαθέτως. Ὅμοιον δὲ τι ἐκτελεῖ καὶ εἰς τὴν παράστασιν τῶν ἀφηρημένων ιδεῶν, ὡς τῆς ἀληθείας, δικαιοσύνης κτλ. καὶ τῶν ἀριθμῶν.

71. Ἡ ὠφέλεια ὅμως ἣν περ ἡ μνήμη πορίζεται ἐκ τῶν λέξεων, εἶναι ἀσυγκρίτως μείζων ἢ ἐκ τῆς φαντασίας. Καθότι ἡμεῖς παριστῶμεν διὰ τῶν λέξεων ὅχι μόνον τὰ φαντάσματα, ὧν περ ἡ μνήμη εἶναι ἡ κατοχὴ (62), ἀλλ' ἔτι καὶ τὰς ἀντιλήψεις τὰς διὰ τῆς ἀφῆς, γεύσεως, ὀσφρῆσεως, καὶ ἀκοῆς, καὶ ἔτι πλείον καὶ ἀπᾶσας τὰς γνώσεις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἅπερ εἶναι ἀσυγκρίτως πλείονα τῶν φαντασμάτων.. Ὡς μνήμη εἶναι κατοχὴ τῶν φαντασμάτων μετὰ τε περιστάσεων καὶ λέξεων.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἔχομεν συνδιασμένον ιδεῶν (65).. καὶ ἐπειδὴ αἱ λέξεις εἶναι ἐπίτρο-

ποι τῶν ἰδεῶν, ἐπόμενον εἶναι ἂν μία λέξις ἰδέας συνδιασμένης παρασθῇ ὑπὸ τῆς μνήμης, καὶ γένη ἀνάμνησις καὶ ἄλλων. Εἷς, φέρε εἰπεῖν, μοὶ ὁμιλεῖ περὶ τίνος τῶν ἐμῶν φίλων, καὶ τοῦτο συνδιεγείρει εἰς ἐμὲ καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἐποιούμεεν τὰς διατριβάς, καὶ τὰ ἐκεῖνου προτερήματα, κτξ. Καὶ πολλάκις ἡμεῖς μανθάνομεν πρῶτον τὰς λέξεις, εἶτα τὰ τούτων σημαίνόμενα ἢ ἰδέας.

Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰποῖτις, καὶ ἡ μνήμη ἐφεσθῆναι μάλις ἐπὶ τῶν λέξεων.. καὶ ἂν τὰ κτήνη δὲν ἔχωσι λέξεις, ἐπόμενον εἶναι εἰς αὐτὰ καὶ ἔχωσιν ἀτελεσάτην τὴν μνήμην; εἰ καὶ Ἀριστοτέλης θέλει τὸ ἐναντίον (α). Ἀλλὰ - τίνος ἔνεκεν, ἤθελεν εἰποῖτις, τὰ κτήνη καὶ φεύγῃσι τὰ σαρκοφάγα θηρία; Διότι ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, ὅν περ ἐκ φύσεως φεύγουσιν, εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὸ αἰσθημα τῆς μορφῆς αὐτῶν: ἢ, ἂν θῆλης, ἡ μορφή αὐτῶν σημαίνει οὐδὲν ἄλλο, ἢ θάνατον· καὶ τοῦτο, ἢ διότι εἶδον ἄλλα καταβιβρωσκόμενα, ἢ τὴν μητέρα αὐτῶν φεύγουσαν ταῦτα. Δεύτερον δὲ, διότι πρέπει καὶ ἀποδοθῇ καὶ εἰς αὐτὰ παχυτάτη τις, καὶ, διὰ καὶ εἰπῶ οὕτως, ὕλική τις μνήμη. Ὅμοιον τι βέβαιον ἀκολουθεῖ, καὶ ὅταν

(α) Φύσει μὲν οὖν αἰσθησὶν ἔχοντά γίνεται τὰ ζῶα. Ἐκ γὰρ τῆς αἰσθήσεως, τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγύηται μνήμη, τοῖς δὲ γίνεται. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν φρόνημα, τὰ δὲ μαθηματικώτερα τῶν μὴ δυναμένων νηπιουεῖν ἐστὶ· φρόνημα μὲν ἄνευ τοῦ μαυθᾶναι ὅσα μὴ δυναται τῶν ψέφων ἀκοῦειν, οἷον μέλιττα καὶ εἰς τοιοῦτον ἄλλο γένος τῶν ζώων ἐστὶ.. μαυθᾶναι δ' ὅσα πρὸς τῇ μνήμῃ καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἰσθησιν. Τῶν μεταφρῶσι. Ἄλφα μείζων.

τὰ ζῶα ζητοῦσι τὸν τόπον ἔνθα εἶναι ἡ τροφή αὐτῶν: δὲν εἶναι, λέγω, παράσασις τῆς ιδέας τοῦ τόπου, ἀλλ' ἡ ιδέα ἢ αἰσθημα τῆς πείνης ὃν συνδεδεμένον μετὰ τὸν τόπον ἔνθα ἔστιν, βιάζουσι τὰ ζῶα νὰ υπάγωσιν εἰς ζήτησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τῆς ὠφελείας τῶν λέξεων ἡμεῖς θελομεν ἐκταυθῇ ἐχομένως πλατύτερον.

72. Ἡ φαντασία ὅμως ἔχει ὅχι μόνον τὴν δύναμιν τοῦ νὰ πλάττῃ τὰ φαντάσματα τῶν ἀντικειμένων καὶ νὰ παρίσῃ αὐτὰ εἰς τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεγεθύνῃ τὰ ὄντα, καὶ ἔτι νὰ πλάττῃ καὶ ἀνυπαρκτὰ ὄντα, ἅπερ δηλ.: οὔτε ἔλαβον, οὔτε θέλουσι λάβει ποτὲ ὑπαρξιν ἐν τοῖς οὐσι. Καὶ τοιαῦτα εἶναι οἱ τραγέλαφοι, αἱ λεγόμεναι πόλεις τοῦ Πλάτωνος, κτξ. Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ τῶν τοιούτων κατασκευὴ γίνεται ὅχι ἀπλῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ὕλης, ἣν περ πάλαι ποτὲ ἡ φαντασία ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἔλαβε.

"Ἐτι δ' ἡμεῖς ἔχομεν ὅχι ὀλίγα παραδείγματα εἰς τὴν ἱατρικὴν τοῦ ὅτι ὑπῆρξαν τινες ἀσθενεῖς ὅχι διότι εἶχον πραγματικὴν τινα ἀσθένειαν, ἀλλὰ διότι ἐνόμιζον ὅτι εἶχον: ὅ ἐστι διότι ἡ φαντασία αὐτῶν ἔπλασεν εἰς αὐτοὺς τὴν ιδέαν τῆς ἀσθενείας, καὶ τότε ὡς παρούσα ἔπρεπε νὰ ἐκτελῇ εἰς αὐτοὺς τὰ τῆς ἀσθενείας.

Πρὸς τοῦτοις ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι ἡ προσοχή καὶ μεγεθύνει καὶ σμικρύνει τὰς προσβολὰς τῶν ἔξωθεν σωμάτων (54). Ἄν ὅμως παρατηρήσῃ τις μετὰ προσοχὴν τὸ πρᾶγμα, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα ὅχι μόνον τῆς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς φαντασίας. Καθότι—ἀν ἀπῇ ἡ φαντασία, ὥς νὰ συνέχῃ τὸ εἶδωλον τῆς προσβολῆς, εἰς τί ἤθελε προσέχει ἡ δύναμις τῆς προσοχῆς; Καὶ ση-

μείον τοῦ λεγομένου (ὡς τοῦτο ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας μαυρίζομεν), ὅτι ἡ φαντασία ἐμποιεῖ εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἡμῶν, ἄντι τινος προσβολῆς ἐξωτερικῆς, πραγματικᾶς ἐντυπώσεις. "Ὡς αἱ γυναῖκες, αἷτιες ἀπεβλήθησαν ἅπαξ ἢ πολλάκις, ἐνθυμούμεναι τὰς συνδιαζούσας περιστάσεις ἐρεθίζουνσι τὰ μέγιστα τὴν μήτραν διὰ τῆς φαντασίας, καὶ οὕτως ἀποκαθιστῶσιν ἑαυτὰς ἐπιτηδαιότερας πρὸς τὴν ἀποβολὴν μᾶλλον, ἢ ἡ ἀπλὴ τάσις τοῦ ἐμβρύου. Καὶ ἂν τις κατῷ, ἢ κοπῇ, εἴτα ἔλθῃ εἰς τὰς ὁμοίας περιστάσεις, τίτε τὸ πῦρ καὶ ἡ μάχαιρα θέλουσιν ἐκτελέσει ἐπὶ τῶν νεύρων αὐτοῦ μείζον ἀποτέλεσμα, ἢ τὸ πρῶτον, ὅπερ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας. Καθότι ἂν ἐν αἴσθημα τῆς ἀφῆς ἀλγεῖνός ἢ ἡδονικὸν ἀναλυθῇ ὑπὸ τῆς φαντασίας, καὶ τοῦτο πολλάκις, δῆλον ὅτι ἐκάστη ἀνάλυσις ἔχει νὰ μεγεθύνῃ τὸ πρᾶγμα, ὥςτε νὰ τὸ ἀποκαταστήσῃ μείζον ἑαυτοῦ. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ αἱ παῖδες φοβούνται μᾶλλον τὴν λέξιν ῥαβδισμόν, ἢ αὐτὸν τοῦτον τὸν ῥαβδισμόν.

Εἰς τὸν ἀσθενῆ ὅμως καὶ εἰς τὸν μαθητὴν ὠρελεῖ τὰ μέγιστα ἡ ὑπόληψις τοῦ ἱατροῦ καὶ τοῦ διδασκάλου: ἢ ἂν θέλῃς ἢ ὑπὸ τῆς φαντασίας αὐτῶν αὔξησις ἐκείνων.

73. Τὸ θαυμαστὸν ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ φαντασία ἐνεργεῖ καὶ ἄνευ προαιρέσεως.

Αἱ καθημεριναὶ παρατηρήσεις καὶ αἱ ἱστορίαι τῶν πρὸ ἡμῶν θέλουσιν, ὅτι ἐγεννήθησαν παιδία σσημευωμένα ἐκ μόνης τῆς μητρικῆς φαντασίας. Καὶ Μαλεμβράγχης λέγει, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ Παρίσιον ἐν παιδίον ἄφρον καὶ συντεθλασμένον χεῖρας καὶ πόδας, ὡς ἄλλος κατάδικος.

ἰδοῦ καὶ ὁ λόγος. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἡ μήτηρ τοῦ εἰσηγμένου παιδὸς οὕσα ἔγγυος εὗρέθη εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης.. ἐκεῖ εἶδεν ὅτι ἔκοπτον τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἑνὸς καταδίκου. Οἱ κτύποι λοιπὸν, οὓς περ αὕτη ἐβλεπεν εἰς τὸν κατάδικον γινομένους, φαίνεται ὅτι ἔκαμαν τοσαύτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτῆς, ὥς ἐκεῖθεν κοινωθέντες μέχρι τοῦ μαλακοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἐμβρύου, τὸ ἀπεκατέστησαν αὐαίκειον συλλογισμοῦ, διαθέσαντες ἐν ταύτῃ τὰς τε χεῖρας καὶ πόδας αὐτοῦ. Ὡς ἡ φαντασία τῆς μητρὸς ἔχει μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ ἐμβρύου.

Περὶ Καθολικεύσεως τῶν Ἰδεῶν.

74. Πᾶσα ἰδέα εἶναι γενικόν τι, καὶ ἀτομικὸν πᾶν αἰσθημα. Καθότι πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ σημαίνει ἓν : ἢ ἅν θέλης, ὅπερ ἔστιν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὡς τὸ, ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος, οὗτος ὁ λίθος, τοῦτο τὸ μῆλον, κτξ: ὀνομάζεται ἀτομικόν, ἢ καθ' ἕκαστα κατὰ τοὺς λογικευομένους. Καὶ πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ σημαίνει ἐν ταύτῃ πολλὰ, ὡς τὸ, πᾶν, ἕκαστος, λίθος, μῆλον, κτξ, ὀνομάζεται γενικόν, καὶ καθόλου κατὰ τοὺς λογικευομένους. Λέγω λοιπὸν ὅτι τὰ μὲν αἰσθήματα ἡμῶν εἶναι ἀτομικά, αἱ δὲ ἰδέαι γενικαί. Καθότι παρούσα ἡ χιών: τουτέστιν οὕσα ἐν τόπῳ καὶ ἡδῆ, διεγείρει εἰς ἐμὲ τὸ αἰσθημα τῆς λευκότητος, ὅμοιον δέ τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τοῦ χάριτος, ὀδόντος τοῦ ἐλέφαντος, καὶ τῶν ἐξῆς. Ὡς τὰ αἰσθήματα εἶναι ἀτομικά. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς χιόνος αἰσθημα, ὡς πρὸς τὴν ὕφασίν μου εἶναι ταῦτο αὐτὸ μὲ τὸ ἐκ τοῦ γά-

λακτος, καὶ τιτάνου, καὶ χάρτου, καὶ ὀδύντος τοῦ ἑλέφαντος, κτξ, ἀναγκαίως ἔπρεπεν εἰς τὴν ψυχὴν μου νὰ δώσῃ καὶ ὀνόματα ὅχι διάφορα, ἀλλ' ἐν, καὶ ἔδωκε τὸ λευκότης. Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς ἡμεῖς ἐκ τῶν μερικῶν κατανατῶμεν εἰς τὰ γενικά. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐκτελοῦνται καὶ αἱ ιδέαι τοῦ ψυχους, τοῦ ῥευσίζεσθαι, κτξ.

Ἀλλὰ—τοῦτο τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ φιλή ἀντίληψις (45); Καθότι παρούσης τῆς χιόνος, ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ τοῦ, ὅτι οὕτω πως ἐνεργεῖ πρὸς με, ὥς νὰ τὴν ὀνομάσω λευκὴν.. καὶ παρόντος τοῦ γάλακτος, ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ τοῦ, ὅτι οὕτω πως ἐνεργεῖ πρὸς με, ὥς νὰ τὸ ὀνομάσω λευκὸν (ὡς ἐνθυμούμενος δηλονότι καὶ τὸ τῆς χιόνος αἶσθημα).. καὶ παρούσης τῆς τιτάνου, ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ τοῦ, ὅτι οὕτω πως ἐνεργεῖ, ὥς νὰ μὴ διαφέρῃ τῶν τῆς χιόνος καὶ γάλακτος.

Ὡς ἡ ιδέα τῆς ἀντιλήψεως (αὐτόθι) ἔλαβεν ὑπαρξιν ἐκ τῆς ἀντιλήψεως, ἐνθυμήσεως, συνειδήσεως, φαντασίας, καὶ μνήμης.

Ὅτι δ' ἡ λέξις λευκότης καὶ τὸ ἐκ ταύτης παράγωγον λευκὸν δὲν εἶναι ἀτομικά, ἀλλὰ γενικά ἢ καθόλου, μικρά τις παρατήρησις εἶναι ἱκανὴ πρὸς τὴν τούτου ἀπόδειξιν. Καθότι νὰ εἰπῶ ἡ λευκότης εἶναι πρᾶγμα ἀρεσὸν εἰς τὴν ὄρασιν, ἢ νὰ εἰπῶ πᾶν σῶμα λευκὸν εἶναι ἀρεσὸν εἰς τὴν ὄρασιν, εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ.. ἀλλὰ τὸ πᾶν σημαίνει πολλὰ, ἄρα καὶ ἡ λευκότης ὁμοίως.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἡ φύ-

σις ἰδημιούργησεν ὅχι γενικά ὄντα, ἀλλ' ἀτομικά, τούτου ἕνεκεν αἱ ιδέαι εἶναι ἔργου τοῦ νοῦς καὶ ὅχι τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως αἱ ιδέαι θέν ἀποκρίνεται δια τῶν αἰσθήσεων. Ὡς τὰ ἐν τῷ νοῦ οὐκ ἐκ τῶν αἰσθήσεων.

75. Ὁ νοῦς ἐκατεσκεύασε, καί, τὰς ιδέας; τούτῃσι τὸ ὑποκείμενον αὐτοῦ. Πλὴν αὐτὸς δὲν δυσαρρεσῆται νὰ ἀναφέρῃ τὴν ἑαυτοῦ διάθεσιν, κωὶ εἰς τὰ πρὸς αὐτὸν ἐνεργοῦντα σώματα, καὶ τότε ὡς εἶπομεν αἱ ιδέαι ἀλλοτρίουσιν ὄνομα καὶ ὀνομάζονται ποιότητες (48). Πλὴν ἂν ὁ νοῦς ἀντὶ νὰ ἐξετάξῃ τὰς ποιότητας τῶν σωμάτων, ἐξετάξῃ, εἰς ὅπερ ἐφεδράζουσιν αὐταὶ αἱ ποιότητες, εὔτε τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται οὐσία. Καὶ φαίνεται ὅτι παρήχθη ἐκ τοῦ ῥήματος εἰμί, οὐσα, οὐσία, ὡς ὑφισταμένη ἐήλ: αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ἡ οὐσία δὲ ὀνομάζεται καὶ ὑποκείμενον. διότι ὡς ἄλλη βάσις ὑποβασάζει τὰς ποιότητας, ἥς περ ἄνευ ἧν ἀδύνατον βέβαια νὰ ὑπάρξῃ ποιότης. Καὶ ἐπειδὴ ἔστιν οὐδὲν τῶν σωμάτων, ὅπερ δὲν εἶναι ποιόν. καὶ ἐπειδὴ αἱ ποιότητες δὲν εἶναι ὄντα αὐθύπαρκα, ἀλλὰ τρόποι τῶν ἐνεργειῶν τῶν σωμάτων, ἐπόμενον εἶναι ἡ οὐσία νὰ εὐρίσκηται εἰς ἕκαστον τῶν σωμάτων: ὅςτις νὰ ἦναι γενικὸν ἢ καθόλου (74).

Τοῦτο ὅμως τὸ ὑποσήμεγμα τῶν ἀνὰ μέρος ποιότητων, εἴτε ἡ οὐσία, εἶναι πρᾶγμα διόλου ἄγνωστον εἰς τοὺς φιλοσόφους. Φιλόσοφοι καὶ ἰδιῶται κατὰ τοῦτο διαφέρουσιν ὀλοτελῶς.

76. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐγὼ ὠνόμασα ἀτομικόν, ὡς τὸ, οὗτος ὁ λίθος, τοῦτο τὸ μῆλον, κτλ. καθίσταται εὐθὺς γενικόν, ἂν ἀφαιρεθῇ μόνον ἡ ἀντωνυμία. Καθότι

εὔτε λίθος, οὔτε μῆλον, οὔτε κτξ. εἶναι ἐν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἅπειρα, καὶ χεῖρὲν εὐρίσκεται ὅχι μόνου εἰς ἓν μέρος, ἀλλὰ πανταχοῦ, καὶ εὐρίσκεται ἀείποτε ὅχι μόνου ἐπὶ τοῦ Ἀθωνος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, καὶ Ταύρου, καὶ τῶν λοιπῶν ὑψηλῶν ὀρέων. Καὶ ἰδοὺ πῶς καθολικεύω τὰς τούτων ιδέας.. λαμβαίνω ἀνὰ χεῖρας ἐν σῆμα, ὅπερ οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι μῆλον. Τοῦτο διεγείρει εἰς μὲν τὴν ὄρασί μου ὡραῖον χρώμα, εἰς δὲ τὴν ὄσφρησιν μου εὐὴ-
 θίαν, εἰς δὲ τὴν γεῦσιν μου, καλὸν χυμὸν, καὶ ἀντιτυ-
 πίαν εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας. Ὡς ἅπασαι αὗται αἱ ιδέαι, ὡς εὐρισκόμεναι ὁμοῦ εἴτε ἐπὶ μιᾶς οὐσίας (75), εἶναι ἐν, ὅπερ ὀνομάζεται μῆλον δι' ἐμέ, καὶ εἶναι ἀτομικὸν ὡς ὃν ἐν τόπῳ καὶ ἡδῇ. Ἄν ὅμως καὶ ἐγὼ ἰδῶ καὶ ἄλ-
 λα τοιαῦτα σώματα: ἔχοντα λέγω τὰς ὁμοίας ποιότη-
 τας, ἐγὼ θέλω ὀνομάσει καὶ ταῦτα μῆλα. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καθολικεύσις τῶν ιδεῶν. Ὡσαύτως ἐγὼ ἤθελον ἐκτελέσει καὶ τὴν ιδέαν χιόνος: τούτέστιν ἐκ πολλῶν λέγω ἀτομικῶν ὁμοίου αἰσθημάτων ἢ ἀντιλήψεων εἰς διαφόρους χρόνους καὶ τόπους γενομένην ἐγὼ ἤθελον ἐκτελέσει τὴν ιδέαν χιόνα. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ μῆλα εὐρίσκονται ἐπὶ δένδρων.. καὶ εὐρίσκονται καὶ ἄλλα δένδρα καρποφοροῦν-
 τα ἄλλο τι καὶ μὴ μῆλον, τούτου ἕνεκεν ἐγὼ οὕναμαι νὰ δώσω εἰς ταῦτα τὰ ὄντα γενικώτερον ὄνομα: ῥοπώρας, εἰς ἃς περ τὰ μῆλα ἤθελον εἶναι ἀτομικόν τι. Ὡς ἐκ γενι-
 κοῦ ἐγὼ ἐκατήντησα εἰς γενικώτερον. Ὅθεν ἂν αἱ γενι-
 καὶ ιδέαι ἐξεληθήθησαν καὶ ἀτομικαὶ ὡς πρὸς ἄλλας, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἔχωμεν ιδέας μᾶλλον γενικὰς καὶ ἐτι γενικωτέρας, ὅπερ εἶναι ἡ καθολικεύσις τῶν ιδεῶν.

77. Πρῶτον ὁμῶς ἐγὼ παρατηρῶ εἰς τὰς ἰδέας ὅτι αὐταὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων ὅχι μόνον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς καθολικεύσεως, ἀλλ' ὅτι καί τινες μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπλᾶι, ὡς τὸ λευκότης, μελανία, γλυκύτης, πικρία, κτξ. ἄλλαι δὲ σύνθετοι, ὡς τὸ ἄνθρωπος, χιών, λίθος, κτξ., ἔθθα ὦν: ἡ τῆς χιόνος σύγκειται ἐκ τῆς ἰδέας σώματος, λευκοῦ, ψυχροῦ κτξ. Ὡς οὖν δύναμαι νὰ διαιρέσω ἄριστα τὰς ἰδέας εἰς ἀπλᾶς καὶ συνθέτους.

β'. Ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῶν συνθέτων ἄλλαι μὲν ἔχουσιν ὑποσήμεγμα, ὡς τὸ, Πέτρος, οὗτος λίθος, αὕτη χιών, τοῦτο ξύλον, κτξ. ἄλλαι δὲ μὴ, ὡς τὸ λευκότης, μελανία, γλυκύτης, ὀξύτης, κτξ. τοῦτου ἕνεκεν ἐγὼ δύναμαι νὰ διαιρέσω τὰς ἰδέας εἰς ἀφηρημένους καὶ συγκεκριμένους. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, ἡ τῶν ιδεῶν διαίρεσις ἀποτεταμένεται εἰς ἄλλο μέρος.

78. Ἐντεῦθεν λοιπὸν γεννᾶται ἡ ὑπὸ τῶν γραμματικῶν διαίρεσις τῶν ὀνομάτων εἰς οὐσιαστικὰ καὶ ἐπίθετα, κύρια καὶ προσηγορικὰ. Καὶ ὀνομαζοῦσιν οὐσιαστικὰ ἅπαντα τὰ συγκεκριμένα: τουτέστιν ὅσα μετὰ τῶν ποιητικῶν ἐμφανίζουσι καὶ τὸ ὑποσήμεγμα αὐτῶν ἢ οὐσίαν (75), ὡς ὁ Πέτρος, αὕτη ἡ χιών, οὗτος ὁ λίθος, τοῦτο τὸ μῆλον, κτξ. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἄνευ τοῦ χρόνου καὶ τόπου: τουτέστι χιών, λίθος, μῆλον, κτξ., ὡς ἔχοντα ἀναγκαιῶς δηλονότι τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν καὶ ὅχι κατὰ συμβεβηκός.

Ἐπίθετα δὲ λέγονται ἔσα ἐμφανίζουσι μόνον τὸ ποῖον ἢ ποσόν, ὡς ὠραῖον, γλυκὺ, ψυχρὸν, βαρὺ, ξρογύλον, μέγα, μικρὸν, κτξ., ἔθθα, ὡς ὁράται, τὸ ὄνομα

ἐπίθετον σημαίνει ὅπερ καὶ τὸ ῥῆμα, Καθότι εἶναι τὸ αὐτὸ νὰ εἰπῇ τις τὸ μέλι εἶναι ἡδύ, ἢ τὸ μέλι ἡδύνηι: ἐκάτερον λέγω σημαίνει πῶς τὸ μέλι ἔχει τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ διεγείρῃ τὸ αἶσθημα τῆς ἡδύτητος εἰς τὴν γεῦσιν ἡμῶν.

Οὐδαμῶς ὅμως ὀλιγώτερον οἱ γραμματικοὶ ὀνομάζουσιν οὐσιαστικὰ καὶ ὅσα τῶν ὀνομάτων σημαίνουν ταυτοχρόνως ὅχι ἐν ἄτομον, ἀλλὰ πολλὰ, ἅπερ καὶ ἀφηρημένα λέγονται (77), ὡς τὸ, λευρότης, μελαισία, ἡδύτης, αἶσθησις, κτξ. ρ καὶ τοῦτο, ὅχι διότι ταῦτα ἔχουσιν ὑποσηρίγματι ὡς τὰ ἄτομικα, ἀλλὰ διότι ἡ φαντασία κατασκευάσασα αὐτὰ ταῦτα, ἔδωκεν ὑπόστασίν τινα εἰς αὐτά. "Ἰξε ἡ τούτων ὑπαρξίς εἶναι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅχι ὅτι ὑφίσταται ἐν τοῖς οὐσι· ἐκ δὲ τῶν οὐσιαστικῶν γύρω μὲν πάλιν ὀνομάζουσι τὰ ἀτομικὰ, ὡς τὸ, Πέτρος, Κωνσταντινούπολις, κτξ. ρ προσηγορικὰ δὲ τὰ τούτων γενικὰ, ὡς τὸ, ἄνθρωπος, πόλις, φυτὸν, κτξ.

79. Πλὴν ἐγὼ δύναμαι νὰ κατασκευάσω καὶ ἄλλο εἶδος ἰδίων, αἵτινες καὶ ἡθικαὶ ὀνομάζονται.

Καθότι ἐγὼ παρατηρῶ ὅτι ἐκ τῶν πρὸς με ἐνεργούντων σωμάτων ἄλλα μὲν εἶναι ζῷα, ἄλλα δὲ οὐ.. καὶ ὅτι ἐκ τῶν ζώων ἄλλα μὲν εἶναι λογικὰ, ἄλλα δ' οὐ.. καὶ ὅτι αἱ ἐνέργειαι τῶν λογικῶν ὡς πρὸς ἐμὲ δὲν εἶναι ἀκούσιοι, ἀλλ' ἐκούσιοι: κρεμύμεναι λέγω ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτῶν (9): ὅςτις ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἐν ἑαυτοῖς. Ἡθικὰ λοιπὸν λέγω τὰ ἀποτελέσματα τῶν λογικῶν, καὶ φυσικὰ τῶν μὴ λογικῶν. Οὕτως ἂν εἰς ἐλεῇ τοὺς ὁμοίους αὐτοῦ ρ τὴν πράξιν αὐτοῦ ὀνο-

μάζω ἐλεημοσύνην.. καὶ ἂν ἀρπάξῃ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἀρπαγὴν, αὐτὸν δὲ καλῶ ἐλεήμονα καὶ ἀρπαγα. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ δὲν εἶναι εἰς μόνος ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ πολλοί, τούτου ἕνεκεν ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ ἀρπαγή εἶναι ιδέαι ὅχι μερικαί, ἀλλὰ γενικαί. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ νὰ ἐλεῇ τις ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ἀφαιρεῖ ἕκτινος τὰ κακὰ (8), καὶ τὸ νὰ ἀρπάξῃ τις ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, προξενεῖ λύπην εἰς τινα, τούτου ἕνεκεν ἐγὼ ἤθελον κάμει γενικωτέρας ιδέας, οἷαι εἶναι τὸ, ἀρετὴ καὶ κακία, καὶ ἐπίθετα ἀγαθὸς καὶ κακός. Καὶ ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων γίνεται ἀκαριαίως ἀγαθὸς ἢ κακός, ἀλλ' ἐξ ἔθους συνεχοῦς, τούτου ἕνεκεν ταῦτα τὰ ὀνόματα ἡ ιδέαι ὀνομάσθησαν ἠθικά.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἐπειδὴ ἡ ιδέα ἀρπαγῆς, οὗσα γενικόν τι εἶναι μερικώτερον τῆς κακίας, τούτου ἕνεκεν καὶ ἐνταῦθα ἡμεῖς ἔχομεν καὶ γενικὰς καὶ γενικωτέρας ιδέας.

Περὶ ἀφαιρέσεως καὶ συνθέσεως τῶν Ἰδεῶν.

80. Διὰ νὰ φθάσῃ ὁ νοῦς ἡμῶν ἐκ πολλῶν ἀτομικῶν αἰτιημάτων ἢ ἀντιλήψεων νὰ δημιουργήσῃ μίαν ιδέαν (74) : τουτέστι γενικόν τι, ἐδεήθη πολλῶν ἐτῶν διάστημα, ἢ ὀρθώτερον εἰπεῖν εἶναι πράξις τῆς φύσεως, χωρὶς ὁ νοῦς νὰ συνεισφέρῃ πολὺ εἰς τοῦτο. Πλὴν εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτὸν νὰ φθάσῃ καὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἰδεῶν εἰς τοῦτο αὐτὸ ἀμέσως : εἰς τὸν καθολικευμὸν λέγω τῶν ἰδεῶν. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐγὼ ὠνύματα σώματα,

ἔπα ἐνεργοῦσιν εἰς τὰ αἰσθητήριά μου (6).. ἐγὼ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἕκαστον τῶν σωμάτων δι' ἐμὲ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἰδέα σύνθετος (76): ἢ ἂν θέλῃς κεφάλαιον πολλῶν ἀπλῶν ιδεῶν. Οὔτε μοι εἶναι πρὸς τούτοις ἄγνωστον ὅτι ἕκ τινος κεφαλαίου ἐγὼ δύναμαι καὶ ἀφαιρέσω ἐν μέρος. Ἄν λοιπὸν ἐκτελέσω τοῦτο ἐνταῦθα, ἔξω ἰδέαν γενικὴν ἢ καθόλου. Ἐξω, φέρε εἰπεῖν, μία ἐλαία τὸ προκείμενόν μοι σῶμα. Τώρα ἡ ἰδέα ταύτης τῆς ἐλαίας, ἢ τις εἶναι ἀτομικὴ ὡς οὕσα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ: ἢ ἂν θέλῃς ὡς τοῦ ἰδεαζομένου ἐνεργούντος εἰς τὰς ἐμὰς αἰσθήσεις, σύγκειται ἐκ πολλῶν ἀπλῶν: τούτῃσι σώματος ὀργανικοῦ, τρεφομένου ὑπὸ γῆς, ἔχοντος κορμὸν, κλάδους, φύλλα, καρπὸν, ἔχοντος πάχος τι καὶ μέγεθος, καὶ ὄντος εἰς τὸν τάδε τόπον. Ἐκ τούτων λοιπὸν τῶν ἀπλῶν ιδεῶν, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ἀτομικὴ ἰδέα ταύτης τῆς ἐλαίας, ἀφαιρῶ τὴν ἰδέαν τοῦ, εἰς τὸν τάδε τόπον, καὶ ἡ διαφορὰ δὲν θέλει εἶναι πλέον ἀτομικὴ ἰδέα, ἀλλὰ γενικὴ παριστώσα ἅπαντα τὰ δένδρα τῶν ἐλαιῶν.

β'. Ἀπὸ ταύτης τῆς διαφορᾶς ἀφαιρῶ ἐκείνας μόνας τὰς ιδέας, αἵτινες πορισιδιάζουσιν εἰς μόνον τὸ εἶδος τῶν ἐλαιῶν, ὡς τὸ σχῆμα τῶντε φύλλον καὶ καρπῶν, καὶ οὕτως ἔχω τὴν ἰδέαν ἀπάντων τῶν δένδρων: τούτέστιν ἐλαιῶν, συκῶν, ἀπίων, κξ.

γ'. Ἀπὸ ταύτης τῆς διαφορᾶς ἀφαιρῶ τὴν ἰδέαν τὸ, ἔχοντος κορμὸν καὶ κλάδους, καὶ ἔχω ἰδέαν γενικωτέραν, ἣτις εἶναι τοῦ φυτοῦ: τούτέστι δένδρων, λαχάνων, χόρτων.

δ'. Ἀπὸ ταύτης τῆς διαφορᾶς ἀφαιρῶ τὸ, τρέφεσθαι ἐκ τῆς γῆς καὶ καρποφορεῖν, καὶ ἔχω ἰδέαν γενικωτέ-

ραν τοῦ ὀργανικοῦ σώματος, ὅπερ ἀνήκει καὶ εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῶα.

ε'. Ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ὀργανικοῦ ἀφαιρῶ τὸ ὀργανικόν, καὶ ἔχω ἰδέαν γενικωτέραν, ἣτις ἐπεκτείνεται εἰς ἅπαντα τὰ σώματα : καὶ ὀργανικὰ καὶ ὀρυκτὰ λέγω.

ς'. Ἀφαιρῶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἰδέας (σώματος) τὸ ἀδιαχώρητον καὶ ἐκτατὸν, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι ἰδέα γενικωτέρα τῆς οὐσίας, ἣτις περιέχει καὶ σώματα καὶ ἀσώματα, οὗσα ὃν αὐθύπαρκτον.

Τέλος ἀφαιρῶ ἐκ ταύτης τὸ αὐθύπαρκτον, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι ἰδέα γενικωτάτη τοῦ ὄντος, ὅπερ περιέχει τὰς οὐσίας, τὰς ποιότητας, τὰ συμβεβηκότα, καὶ ἀναφοράς.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς διὰ τῆς ἀφαιρέσεως μία ἰδέα ἀτομικὴ πλατύνεται καὶ περιλαμβάνει ἅπειρα ἀτομικά· ὅμοιόν τι ἤθελον ἐκτελέσει καὶ εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδέαν τοῦ Πέτρου : ἀφαιρῶ λέγω ἐκ ταύτης τὸ ὄνομα Πέτρος, εἴτε τὸ ἐν τόπῳ, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι ἄνθρωπος : γενικόν τι δηλονότι. Ἀφαιρῶ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ λογικόν, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι ζῶον : ταῦτέσι μᾶλλον γενικώτερον. Ἀφαιρῶ ἐκ τοῦ ζώου τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ κινεῖσθαι, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι σῶμα ὀργανικόν : ταῦτέσι καὶ ζῶα καὶ φυτά. Ἀφαιρῶ ἐκ τούτου τὸ ὀργανικόν, καὶ τὸ κατάλοιπον μένει ἀπλῶς σῶμα. Ἀφαιρῶ ἐκ τοῦ σώματος τὸ ἐκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι οὐσία. Ἀφαιρῶ ἐκ τούτου τὸ αὐθύπαρκτον, καὶ τὸ κατάλοιπον εἶναι ὄν.

81. Ἄλλ'— ἡ ἀφαίρεσις ἐνταῦθα τὸ ἄλλο εἶναι, εἰ-

μὴ πραγματικῶς ἀντίληψις (45); Καθότι παρούσης ἑμ-
προσθένου ταύτης τῆς ἐλαίας καὶ ἐνεργούσης πρὸς με,
ἡ ψυχὴ μου ἀντιλαμβάνεται τῆς ἰδίας διαθέσεως ἢ ἀποτε-
λέσματός τινος, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ οὐ. β'. Ἐν ταυτῷ ἡ ψυ-
χή μου γινώσκει ὅτι ἐστὶ τὸ πρὸς ταύτην ἐνεργούν, καὶ
τοῦτο εἶναι οὐσία. γ'. Ἡ ψυχὴ μου ἀντιλαμβάνεται
ὅτι τὸ ἐνεργούν δὲν ἐνεργεῖ πρὸς αὐτὴν ἐξ ἐνὸς σημείου,
οὔτε εἶναι χωρητόν, καὶ τοῦτο εἶναι σῶμα. δ'. Ἐπεὶ αἱ
τῶν μερῶν ἐνεργεῖαι εἶναι διαφορετικαί, ὅθεν ταῦτα δύ-
νανται καὶ δεχθῶσι καὶ διαφορετικὰ ὀνόματα, ὡς καρπός,
κλάδοι, φύλλα, καρπός, κτλ., καὶ τοῦτο εἶναι δένδρον.
ε'. Ἐπεὶ τὰ φύλλα καὶ ὁ καρπός διαφέρει τῶν ἄλλων
δένδρων, καὶ τοῦτο εἶναι ἐλαία. Τέλος πάντων ὅτι
ἴσται ἐν τύπῳ, καὶ τοῦτο εἶναι ἀτομικόν. Ἰδὲς ἡ ἀφαι-
ρέσις εἶναι ἄλλη ἀντίληψις, μὴ ἀπούσης δ' οὔτε τῆς συν-
ειδήσεως, αὐτὴ τῆς ἐνθυμήσεως, οὔτε τῆς προτοχῆς,
οὔτε τῆς φαντασίας, οὔτε τῆς μνήμης.

82. ἐξ ἐναντίας δ' αὖ, ἀντὶ ἐκ τῶν συνθέτων ἰδεῶν
καὶ κάμω τὴν ἀρχίρεσιν, εἰς τινὰς τῶν ἀπλῶν προσθέσω
ἄλλας, ἐγὼ θέλω κατασκευάσειδέαν σύνθετον καὶ ἀτο-
μικὴν, καὶ ἡ πράξις ὀνομάζεται σύνθεσις.

Ἡμεῖς ὀνομάσαμεν οὐσίαν ἐκείνην τὴν ιδέαν, ἣτις
εἰς ἕκαστον τῶν σωμάτων ὑπόκειται ὡς ἄλλο ὑποσήμεγμα
τῶν ποιότητων ἢ γυνήτισμάτων αὐτοῦ (75). Εἰς ταύτην
λοιπὸν τὴν ιδέαν, οὗσαν ἀπλήν, ἐγὼ προσέθημι τὴν ιδέαν
ἐκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, καὶ τὸ ὅλον θέλει εἶναι σῶμα.
β'. Εἰς ταύτην τὴν ιδέαν τοῦ σώματος προσέθημι τὰς ιδέας
λευκὸν χρῶμα, ψυχρότης, ὑπὸ τῆς θερμότητος ῥευσίζεσθαι,

καὶ ἔχω τὴν ἰδέαν τῆς χιόου. Ἄν λοιπὸν εἰς τοῦτο προσθέσω καὶ τὸ, αὕτη, εἴτε τὸν τόπον, ἢ ἰδέα θέλει τραπεί εἰς ἀτομικὴν.

Ὡσαύτως δὲ, ἂν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπλῶς σώματος προσθέσω τὰς ιδέας μέταλλου, ὠχρὸν χυρῆμα, σφηρίλατον, ῥευστικὸν ὑπὸ τοῦ νετροθαλασπίου ὀξέως, ἔξω τὴν ἰδέαν τοῦ χρυσοῦ, ἧτις εἶναι σύνθετος.

Ὅν δ' ὀνομαζοῦνται καὶ αἱ οὐσίαι, καὶ τὰ συμβεβηκότα, καὶ αἱ ἀναφοραὶ, κτξ. (80). Ἄν λοιπὸν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν ἐγὼ προσθέσω τὴν ἰδέαν ἀνθρώπου, τὸ νοητὸν θέλει συζαλθῇ καὶ θέλει σημεῖναι μόνον τὰς οὐσίας. Καὶ ἂν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν (τῆς οὐσίας) προσθέσω τὰς ιδέας ἐκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, τὸ νοητὸν θέλει συζαλθῇ, καὶ θέλει σημεῖναι μόνον τὸ σῶμα. Καὶ ἂν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν (σῶμα) προσθέσω τὴν ἰδέαν ὀργανικὸν, τὸ νοητὸν θέλει συζαλθῇ, καὶ θέλει περιέχει μόνον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Καὶ ἂν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν προσθέσω τὴν ἰδέαν αἰσθητικὸν, τὸ νοητὸν θέλει συζαλθῇ καὶ θέλει περιέχει μόνον τὰ ζῶα. Καὶ ἂν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν προσθέσω τὴν ἰδέαν λογικὸν, τὸ νοητὸν θέλει συζαλθῇ, καὶ θέλει σημεῖναι μόνον τὸν ἄνθρωπον. Τέλος ἂν εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν προσθέσω καὶ τὴν ἰδέαν Πυθαγόρας Σάμιος, τὸ νοητὸν θέλει μεταβληθῇ εἰς ἓν ἄτομον μόνον. Ὡς διὰ μὲν τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῶν ἀτομικῶν τις καταναῖ εἰς τὰ γενικά, διὰ δὲ τῆς προσθέσεως ἐκ τῶν γενικῶν εἰς τὰ μερικά.

Ἄλλ'—ἡ πρόσθεσις ἐνταῦθα τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀντίληψις (45); Καθότι τὸ νὰ ἀντιλαμβάνωμαι τῆς ἀπλῶς

ὑπάρξεως ἐνὸς σώματος ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἀντιλαμβάνομαι ταυτοχρόνως καὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ: ὅ ἐστι τῶν μερῶν ἐνὸς ὅλου. Ὡς τε πρόσθεσις ἠθέλεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κεφάλαιον ἀντιλήψεων, μὴ ὁπούσης ὅμως οὔτε τῆς συνειδήσεως, οὔτε τῆς προσοχῆς, οὔτε τῆς ἐνθυμήσεως, οὔτε τῆς φαντασίας, οὔτε τῆς μνήμης.

83. Ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως λοιπὸν ἀνατιθέμενως ἐλαβόν τὴν γένεσιν τὰ πολυθρύλλητα γένη καὶ εἶδη τῶν παλαιῶν, περὶ ὧν περ συνεγράφησαν ὁλόκληροί πραγματεῖαι, καὶ ἀνεφύησαν ὅχι ὀλίγα φιλονεικίαι. Ὡς τε εἶδος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἰδέα τις σημαίνουσα πολλὰς ἰδέας, ὅμως ἄνευ πραγματικοῦ ὑποσηρίγματος (80), πλην ἐν ταύτῳ ταῦτα τὰ πολλὰ πρέπει νὰ ᾔναι ἀτομικά. Οὕτως ἄνθρωπος, ἵππος, κτξ. ἢ ἐλαία, σικκῆ, κτξ. λέγονται εἶδη.

Γένος πάλιν εἶναι τὸ ἔχον εἶδη ἢ γένη διὰ ἄτομα, ὡς τὸ ζῶον, ἀναίσθητον, οὐσία, κτξ.

Ὡς τε εἰς ταύτην τὴν σειρὰν: ἐλαία, δένδρον, φυτὸν, σῶμα, οὐσία, ὧν, τὸ μὲν ἐλαία εἶναι εἶδος, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα: τούτέστι δένδρον, φυτὸν, σῶμα, οὐσία, ὧν, γένη.

Καὶ εἰς ταύτην τὴν σειρὰν: Πυθαγόρας, ἄνθρωπος, ζῶον, ἐμφυχον, σῶμα, οὐσία, ὧν, τὸ μὲν ἄνθρωπος εἶναι εἶδος, τὰ δὲ λοιπὰ ζῶον, ἐμφυχον, σῶμα, οὐσία, ὧν, γένη, ἐνθα δηλονότι τὸ γένος διαφέρει τοῦ εἶδους, καθ' ὃ αἱ μὲν μονάδες αὐτοῦ εἶναι εἶδη, τοῦ δὲ εἶδους ἄτομα.

84. Δήλον ὅμως ὅτι τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη δὲν ὑφίστανται ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασίᾳ μόνον τοῦ ἀνθρώπου. Καθότι ἡ φύσις δὲν ἐδημιούργησε τοιαῦτα ὄντα

ἀλλὰ μόνον ἄτομα, ἐκ δὲ τούτων ὄνομας ἐκατασκεύασε τὰ καθόλου (74). Οἱ λογιζόμενοι δ' ὁμῶς ἐκαλλώπισαν τοσοῦτον ταῦτα τὰ ἀνυπαρκτά ὄντα, ὥς ἀφ' οὗ ἐκατάπεισαν πρῶτον τοὺς ἰδίους μαθητὰς περὶ τῆς τούτων ὑπόστασεως, ἀντανακλασθέντος τοῦ πράγματος, ἤρξαντο καὶ οὗτοι αὐτοὶ νὰ μὴν ἀμφιβάλλωσιν ὀλοτελῶς περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Καὶ τούτου ἕνεκεν ἔδωκαν ὄνομα εἰς αὐτά: εἰς τὰ γένη λέγω καὶ εἶδη, δευτέρως οὐσίας, πρὸς διαφορὰν δηλ. τῶν ατομικῶν, ἅπερ ἐπρόλαβον καὶ ἔλαβον τὸ ὄνομα πρώτη οὐσία.

Κυρίως ὁμῶς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ιδιότητες καὶ δυνάμεις τῶν ατόμων. Ἰαζότι ἐκ τῶν ὄντων τινὰ τρέφονται καὶ αὐξάνονται καὶ αἰσθάνονται, ἅπερ καὶ ζῶα ὀνομάζονται: ὃ ἐξιν ἔχουσι δύναμιν αἰσθητικὴν, ἢ ζωτικὴν. Ἄλλα δὲ τρέφονται καὶ αὐξάνονται, πλὴν ἀναισθητοῦσιν, ἅπερ καὶ φυτὰ ὀνομάσθησαν: ὃ ἐξιν ἔχουσι δύναμιν φυτικὴν. Ἄλλα δ' οὔτε αὐξάνονται, οὔτε κινεῦνται, καὶ ταῦτα ὀνομάσθησαν ὀρυκτά. Ἐκ δὲ τῶν ὀρυκτῶν ὅσα τυπτόμενα ἐπεκτείνονται, ταῦτα ὀνομάσθησαν μέταλλα. Καὶ οὕτω περὶ τῶν λοιπῶν ἀπασῶν κλάσεων.

85. Καὶ ἂν μὲν τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη δὲν εἶναι ὄντα ἀνυπαρκτά, πλὴν ὅχι καὶ διὰ τοῦτο ἡ φύσις δὲν συνεισφέρει τὸ μέρος αὐτῆς, ἢ δὲν εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς ἡμᾶς ἢ κλάσεις αὐτῶν. Καθότι ἅπαντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ ὑπαρξὶς ἡμῶν εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμένη μὲ τὴν γνῶσιν ἀπάντων τῶν περὶ ἡμᾶς ἀντικειμένων, ὥς ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον εἰς ἡμᾶς νὰ συλλογισθῶμεν ἄνευ τῆς τούτων ὑπάρξεως. Εἶναι ὁμῶς ταῦτα τοσοῦτον πολλὰ, ὥς ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον

εἰς ἡμᾶς νὰ λάβωμεν ἰδέαν καὶ ὀλίγων τινῶν, ἄνευ τῆς κλάσεως αὐτῶν. Καθότι μόνη ἡ βοτανικὴ μέχρι τῆς σήμερου ἔχει περὶ πού τεσσαράκοντα χιλιάδας εἶδη φυτῶν (α).. πόσα δὲ τῶν ζώων!

Καὶ ἂν τις ἐξετάξῃ τὰς λέξεις τῶν ἐγνωσμένων διαλέκτων, καὶ ἐπομένως καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν σημαυνομένας ἰδέας, ἤθ' ἔλεν ἰδοῖ ὅτι εἶναι σπανιώταται μὲν αἱ ἀτομικαὶ ἰδέαι, σχεδὸν δ' ἅπαται γενικαί. Καθότι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἄλλα ἀτομικὰ ὀνόματα, ἅπερ καὶ κύρια ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ὀνομάζονται, εἰμὴ μόνον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν τῶν πόλεων, ὁρέων, τόπων, καὶ ποταμῶν, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι γενικά, ἅπερ καὶ προσηγορικὰ ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ὀνομάζονται, ὡς ἄνθρωπος, ζῷον, φυτὸν, λίθος, μέταλλον, ὕδωρ, ψυμὸς, πῦρ, ὄρος, ποταμὸς, πόλις, πλοῖον, οἶκος, ἔσθυμα, μόχαιρα, κτξ. Ὡς δὲν ἤθ' ἔλεν ἁμαρτήσοι τις, ἂν ἔλεγεν ὅτι ἅπασαι αἱ ἀνθρώπωναι ἰδέαι εἶναι γενικαὶ καὶ οὐδεμία ἀτομική. Ἀνεμος, λέγῃ, ἐγερθεὶς χυρὶς θανάτῳ ἐδύθεισε πάμπολλα πλοῖα, ἔνθα ἅπασαι δηλοῦντι αἱ λέξεις ἢ ἰδέαι εἶναι γενικαὶ καὶ οὐδεμία ἀτομική. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφράσῃ τις νόημα διὰ λέ-

(α) Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, Ῥωμαῖοι, Ἀραβες ἐγίνωσκον περὶ 1400 εἶδη φυτῶν, οἱ δὲ νῦν περὶ 38000: τούτέστιν 7000 εἰς τὴν Εὐρώπῃν.. εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν εἰς μὲν τὰς εὐκράτους ζώνας 1500, πλησίον δὲ τῶν τροπικῶν καὶ εἰς τὰς νήσους 4500:.. εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν 5100: εἰς δὲ τὴν Ἀμερικὴν εἰς μὲν τὰς εὐκράτους ζώνας 1300, εἰς τοὺς τροπικοὺς 4000, εἰς δὲ τὴν νέαν Ὀλλανδίαν καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Γαλῆνου ὠκεανοῦ 3000. Ἀλεξανδ. Humboldt.

ξίον μόνον ἀτομικῶν. Ὡς οὐθῶς ἤθελε συνάξοις, ὅτι ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐδημιούργησαν διαλέκτους, τὰς ἐδημιούργησαν ὅχι μόνον διότι ἐφεύρον λέξεις: σημεῖα λέγω τῶν ἑαυτῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ διότι ἔχουσι τὴν δύναμιν τοῦ νὰ κατασκευάζωσιν ὄντα γενικὰ (74).

Ἄλλ' ἂν (ἤθελε συνάξοις ἐντεῦθεν) καὶ ἐκφράζητις τὰ ἑαυτοῦ νοήματα διὰ μόνων γενικῶν λέξεων, ἐπόμενον εἶναι νὰ μὴ διανοῇται καὶ ἄλλως, εἰμὴ διὰ γενικῶν ἰδεῶν: ὅς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μὴ ἀτομικὸν ὄν.

86. Ἡ ἀφαίρεσις ὅμως ὀνομάζεται καὶ κατ' ἐπίνοιαν. Κατ' ἐπίνοιαν, λέγει ὁ Βλερμίδης (α), εἶναι ἐργασία τις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς ἡ ψυχὴ διαίρει τὰ φύσει ἀδιαίρετα καὶ ἀνακρίνει ἀνὰ μέρος αὐτά. Ὡς νὰ ἀφαιρῇ ἡ ψυχὴ ἰδιότητά τινα μίᾳ οὐσίας, καὶ νὰ τὴν ἀνακρίνῃ ἀνὰ μέρος, τοῦτο εἶναι ἐπίνοια. Καὶ ἐπομένως λέγω ἐγὼ ἀφαίρεσις ἢ κατ' ἐπίνοιαν ἤθελεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ συζυγὴ προσοχῆς ἐκ τοῦ ὅλου εἰς τὸ μέρος αὐτοῦ. Καθότι ἄντις, ἀντὶ νὰ θεωρῇ τὸ σῶμα ὁλόκληρον, συζυγὴ τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς μόνον τὸ χρῶμα, τοῦτο ἤθελεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ κατ' ἐπίνοιαν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ χρῶμα ἀδυνατεῖ νὰ

(α) Ἐπίνοια ἐστὶν ἢ τὰ ἐκ φύσεως συνημμένα διαχωρίζουσα καὶ ἰδιοςάτως ἐπισκοποῦσα ἐκάτερον. Οἷον ἐμοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ χρῶμα πεφύκασιν εἶναι καὶ οὐκ ἐστὶ σῶμα χωρισθῆναι χρώματος, οὔτε χρῶμα τοῦ ὑποκειμένου σώματος ἁμοῖον. Ἄλλ' ἐξ ἀλλήλων ἢ ἐπίνοια χωρίζουσα, τὸ κεχρωσμένον φύσει σῶμα συνίστησιν ἐν εἰναι τῇ μεμονωμένῳ καὶ ἐξεργημένῳ τοῦ χρώματος, καὶ τὸ χρῶμα πάλιν ἰδίᾳ διηρημένον τοῦ σώματος. Ἐπίτ. λογ. κεφ. ε'.

ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ σώματος, ὡς ὃν ιδιότης τις αὐτοῦ, ἢ ποιότης (48). πλὴν εἶναι ὀλιγώτερον ὅχι ἀληθὲς καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἀπέκτησε τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος (τὴν σύνθεσιν λέγω) ἀμέσως ἀλλὰ μερικῶς: ὅτι δηλονότι εἶναι κεχωρισμένον, ὅτι εἶναι ἑκτατὸν, ὅτι εἶναι ἐσχηματισμένον, ὅτι κξ. Ὡς τοῦ νὰ ἐννοῇ ἡ ψυχὴ κατ' ἐπίνοιαν ἰσθυναμεῖ μὲ τὸ, νὰ ἐννοῇ, ὡς ἤρξατο νὰ γινώσκῃ τὸ σῶμα, ὅπερ ἰσθυναμεῖ μὲ τὸ, τὸ κατ' ἐπίνοιαν εἶναι ἀπλὴ προσοχὴ (45).

Περὶ Συγκρίσεως τῶν ἰδεῶν, ἢ Ἀποφάνσεως καὶ Διακρίσεως.

87. Μέχρι τοῦδε ἡμεῖς ἐθεωρήσαμεν τὰς ἰδέας ἰδίως: τούτῃς ἄνευ τινὸς πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως. Πλὴν ἂν διδῶνται σύνθετοι ἰδέαι (77), ὁρῶν ὅτι δύναμαι νὰ θεωρήσω καὶ τὸ, ἂν μία ἰδέα ᾖ μέρος μιᾶς ἄλλης, ἢ μὴ. Καὶ εἰς τοῦτο δίδω ὄνομα σύγκρισις τῶν ἰδεῶν. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἔχω δύο ἰδέας ἀνά μέρος: κύκλου καὶ σρογγύλου. ἂν λοιπὸν παραβάλλω ταύτας πρὸς ἀλλήλας, ὥς νὰ ἰδῶ τὴν συμφωνίαν αὐτῶν, εἴτε ὅτι ὁ κύκλος εἶναι σρογγύλος, τοῦτο θέλει εἶναι σύγκρισις. Καὶ ἔχων τὰς δύο ἰδέας ἀνά μέρος τετράγωνον καὶ σρογγύλου, ἂν παραβάλλω ταύτας πρὸς ἀλλήλας, ὥς νὰ ἰδῶ τὴν διαφωνίαν αὐτῶν, εἴτε ὅτι τὸ τετράγωνον δὲν εἶναι σρογγύλος, τοῦτο λέγεται σύγκρισις.

Συγκρίνειν ὅμως, κατὰ Πουδλιεῖακ, εἶναι τὸ νὰ διδῇ τις ταυτοχρόνως τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς δύο ἀντικείμενα.

Πλὴν φαίνεται ὅτι δὲν ἔχεται ἀληθείας τὸ πρᾶγμα. Καθότι ἡμεῖς δυνάμεθα ταυτοχρόνως νὰ θεωρῶμεν δύο, ἰρία, ἢ καὶ πολλὰ ἀντικείμενα ἄνευ τινος συγκρίσεως. Ἄν ὅμως καὶ τὰ ἀντικείμενα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἴδους, τότε ἐκ τῆς τούτων προσοχῆς ἐπακολουθεῖ βέβαια καὶ σύγκρισις. Προσέχων, φέρε εἰπεῖν, ταυτοχρόνως τις εἰς δύο πρόσωπα ὡραῖα, ἀδυνατεῖ νὰ μὴ συνάξῃ ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἢ μὴ, ὡραιότερον, ὅπερ εἶναι ἡ σύγκρισις. Ὡς αὐτὸς ἀληθεύει μὲν τὸ, ὅπου σύγκρισις, ἐκεῖ καὶ προσοχή, πλὴν ὅχι καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

88. Ἀλλὰ - τὸ νὰ παραβάλλῃ τις τὰς ιδέας στρογγύλου καὶ κύκλου, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἐξετάζει, ἂν ἡ ιδέα στρογγύλου εἶναι μέρος τῆς ιδέας κύκλου; Καὶ - τὸ νὰ παραβάλλῃ τις τὰς ιδέας στρογγύλου καὶ τετράγωνου, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἐξετάζει, ἂν ἡ ιδέα στρογγύλου ᾖ ἢ μὴ, μέρος τῆς ιδέας κύκλου; Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἐργασίαν τοῦ νοῦς δίδω ὄνομα ἀπ' ὁφαινομένης. Ὡς ἀποφάνσεις εἶναι πέρας τῆς συγκρίσεως, ἢ ἀντιληψίς τῆς ἀναφορᾶς δύο ιδεῶν: ταυτίσει τῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας αὐτῶν. Οὕτως εἰς μὲν τὸ, ὁ αἶὼρ εἶναι βαρὺς, ἡ ιδέα τῆς βαρύτητος εἶναι μέρος τῆς ιδέας ἀέρος: ὁ ἐς μεθερμηνεύομεν ἢ ἀποφάνσεις εἶναι ἀνάλυσις ιδέας.

Δηλὸν ὅμως ὅτι ἡ ἀπόφάνσις εἶναι μερικωτέρα τῆς συγκρίσεως. Καθότι ἐγὼ δὲν ἀποφαίνομαι πάντοτε εἰς τὴν σύγκρισιν δύο ιδεῶν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐνδοιάζω. Οὕτως - ἂν μὲ ἐρωτήσῃ τις, τί ἔχει νὰ γεννήσῃ ἡ τάδε γυνή, ἄρσεν, ἢ θῆλυ; ἢ ἐμὴ ἀπόκρισις ἦθελεν εἶναι, ἀγνοῶ. Καὶ - ἂν ἦθελον ἐρωτηθῇ, τίνας εὐεκεν αἱ γυναῖ-

κες νὰ ἦναι ἀγένειοι, ἢ διὰ τὸ οἱ ἄνδρες νὰ γενευοῦσιν εἰς τὴν ἐφηβίαν, ἢ πῶθεν γίνονται αἱ κηλίδες τοῦ Ἡλίου, ἢ ἂν ἦναι ἰσοῦφεις αἱ ἐκκλησῖαι τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ Ἀγίου Παύλου τῆς εἰς τὸ Λουδίνου; ἐγὼ ἤθελον ἀποκρίσθαι τὸ, ἀγνοῶ. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀπόφανσις εἶναι πάντοτε θετικὴ, καὶ οὐδέποτε ἀποθετικὴ, εἰ καὶ ἐνίοτε πρότεσι τὸ ἀποθετικὸν α, ὡς ἡ ψυχὴ εἶναι αὐλός. Καθότι ἀπόφανσις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντίληψις ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν. Καὶ οὐδεὶς, ὡς φαίνεται, ἀντιλαμβάνεται ποτέ τοῦ ἀπόντος. Ἔτι δὲ τὸ ναί, τὸ οὐ, τὸ φεῦ, τὸ ὡπαύτως, κτξ. εἶναι ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς: ὅες προτάσεις ὁλόκληροι.

Ἄλλ' ἂν τὸ, ἐγὼ καίμαι ἦναι αἶσθημα (2), ἢ ἀντίληψις (45).. Καὶ ἂν χυὲς ἐκάην, μνήμη (61).. καὶ ἂν τὸ, πῦρ μὲν καίει, ἢ μὲ ἐκαυσεν ἦναι ἀναφορὰ τοῦ πυρός (ἐνὸς οὗτος) καὶ τῆς ἐμῆς καύσεως, ἅπερ ἅπαντα εἶναι ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς, δηλοῦν ὅτι τὰ ἐκτεθέντα ἅπαντα εἶναι σαφῆς ἀπόφανσις καὶ οὐδὲν ἕτερον, μὲ διαφορετικὰ ὅμως ὀνόματα.

89. Ὡς διὰ νὰ ἀντιλάβηται τις τῆς ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν: ὅες διὰ νὰ ἐκτελέσῃ ἀπόφανσιν, εἶναι χρεῖα παρυσίας δύο ὀνομάτων ἢ ἰδεῶν καὶ τοῦ εἰμὶ ῥήματος, ἅπερ καὶ πρότασις ὑπὸ τῶν λογικευμένων ὀνομάζεται, καὶ ὅροι προτάσεως αἱ δύο ἰδέαι. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ὅρος λέγεται ὑποκειμένον, ὁ δὲ δεύτερος, κατηγορούμενον, καὶ σύνθεσμος τὸ εἰμὶ ῥῆμα. Ὡς ἡ πρότασις τῶν λογικευμένων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἀπόφανσις τῶν μεταφυσικῶν. Καὶ ἂν μὲν κατηγορῇται

κατὰ ὑποκειμένου τὸ κατηγορούμενον, τότε ἡ πρότασις ὀνημύζεται κατάφασις, εἰδὲ καὶ ἀποφάσκειται, ἀπόφασις (α). "Ὡς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, τὸ αὐτὸ, τὸ φεῦ, τὸ ὑπαύτως, κτξ., εἶναι προτάσεις ὁλόκληροι (88). "Ὡς ἐπὶ κατάφασις ἤθελεν εἶναι, ἂν ἡ ἰδέα τοῦ κατηγορουμένου ἦν μέρος τῆς ἰδέας τοῦ ὑποκειμένου.. καὶ ἀπόφασις, ἂν μὴ (αὐτόν), ὡς τὸ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶν, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀνσί-σθητος.

90. "Αν ὅμως καὶ θεωρήσῃ τις ἀνὰ μέρος τὰ μέρη τῆς ἀποφάνσεως, τότε ἡ μὲν κατάφασις ὀνομάζεται καὶ γνῶσις, ἡ δ' ἀπόφασις, καὶ διάκρισις. Οὕτως ἂν γινώσκω ὅτι ὁ κύκλος εἶναι στρογγύλος, ἢ ὅτι ὁ ἀῆρ εἶναι σῶμα, ἢ κτξ, τοῦτο εἶναι γνῶσις.. καὶ ἂν γινώσκω ὅτι τὸ τετράγωνον δὲν εἶναι στρογγύλον, ἢ ὁ ἀῆρ δὲν εἶναι πνεῦμα, τοῦτο εἶναι διάκρισις. Τὸ δὲ, διὰ τί αἱ γυναικες εἶναι ἀγένειαι, οὔτε γνῶσις εἶναι, οὔτε διάκρισις, ὡς μὴ ἀνανευούσης, ἢ κατανευούσης τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἀκινυτούσης τρόπου τινα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ νὰ ἀποφασίσῃ τις τι ἀπότινος ἰσθοναμεῖ μὲ τὸ, ἔχει γνῶσιν τοῦ πράγματος, τοῦτου ἕνεκεν τὸ ὄνομα γνῶσις εἶναι γενικώτερον, ἢ ὡς ἤδη ἐλήφθη: ὃ ἐς περιέχει καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν διάκρισιν.

91. Οἱ νεώτεροι ὅμως, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος ἐθανείσθη τὸ ὄνομα, ὠνόμασαν τὴν

(α) Κατάφασις ἐστὶν ἀπόφανσις τινὸς κατὰ τινος, ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος ἀπό τινος. Ἄρισ. ἐν τῷ περὶ ἐρμ. κεφ. δ'.

ἀπόφανσιν κρίσιν. Πλὴν ἂν τις ἐξεταξῇ τὸ πρᾶγμα ὅχι ἐπιπολαίως, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι ἡ σημασία τῆς κρίσεως εἶναι ἄλλοτι, ἢ τῆς ἀποφάνσεως. Καθότι κρίσις δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ἄλλο, εἰμὴ βάσανος καὶ ἔρευνα τοῦ προκειμένου, οὕτως τὸ πέρας βέβαια εἶναι ἡ ἀπόφανσις, πλὴν ὅχι πάντοτε (88).

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ τοιαύτη βάσανος εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς θέλομεν ὀνομάσει κατωτέρω ἄλλως πως.. καὶ τὸ ὄνομα ἀποφάνσις τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου τοξεύει κατὰ σκοποῦ, δὲν εἶναι λόγος, οἷ ὅν περ δὲν πρέπει τὸ ὄνομα κρίσις νὰ σαλθῇ εἰς τὴν δύσιν.

92. Οὐδαμῶς ὅμως ὀλιγώτερον, νομίζω ἐγὼ, εἶναι ἀκυρολεξία καὶ ὅταν τινες τῶν μεταφυσικῶν ἠβέλησαν τὴν ἀπόφανσιν, ἢ κρίσιν αὐτῶν ὡς αἰσθησιν. Καθότι αἰσθάνομαι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντιλαμβάνομαι τῆς ἐμαυτοῦ διαθέσεως.. ἀποφαίνεσθαι δὲ σημαίνει εὖ (ἂν τὸ πρᾶγμα ᾗ περὶ αἰσθητῶν), καὶ τὸ αἰσθάνομαι τῆς ἐμῆς διαθέσεως, καὶ τὸ, ὅτι τὸ τάδε σῶμα ἐνεργεῖ πρὸς με: ὅπερ δηλονότι εἶναι ἐξαγωγή τῆς ψυχῆς εἰς τὰ ἔξω: ἢ ἂν θέλῃς, ὅτι ἡ ιδέα τοῦ κατηγορουμένου εἶναι, ἢ οὐ, μέρος τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ δηλονότι εἶναι τοῦ λογικοῦ καὶ ὅχι τῶν αἰσθησέων.

Περὶ Λογικοῦ.

93. Ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι ἡ ἀπόφανσις συνίσταται εἰς τὴν παράθεσιν δύο ιδεῶν (88), εἴτε εἰς τὸ ἂν μία ιδέα ᾗ ἢ μὴ, μέρος ἄλλης ιδέας. Πλὴν παρατηρῶν τις τὰ

πράγματα, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἔχῃ τοῦτο χώραν πάντοτε, ἀλλ' εἶναι πολλάκις ἀνάγκη εἰς τὴν ψυχὴν καὶ μέσων ἰδεῶν, ὥς ὥς δὲ ἄλλης κλίμακος νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπερῶν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν δίδω ὄνομα λογικὸν, καὶ διάνοια εἰς τὴν ἐργασίαν. Γινώσκω, γέρε εἰπεῖν, ὅτι ἅπαντα τὰ σώματα εἶναι βαρέα.. ἰδοὺ μία ἀπόφασις ἢ γνῶσις.. ἀλλὰ μοι εἶναι ἀγνώστου, ἂν ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα: ὅ ἐστιν ἐνδοιάζω περὶ τούτου.. εὐρίσκω ὅμως διὰ πειραμάτων ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, καὶ ἐκ τούτου ἀποφασίζω τὸν ἀέρα σῶμα: ἐνθα δηλονότι διὰ νὰ ἀποφασίσω τὸν ἀέρα σῶμα, μοι ἔγεινε χρεῖα μέσης ἰδέας: τοῦ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, ὅπερ ἡμεῖς παριστῶμεν διὰ τοῦ διότι: τουτέστιν ὁ ἀήρ εἶναι τῷ ὄντι σῶμα.. διότι εἶναι βαρὺς.

Δήλον ὅμως ὅτι τὸ λογικὸν ὄχι μόνον καταφάσκει τε κατὰ τινος, ἀλλὰ καὶ ἀποφάσκει διὰ τῶν μέσων ἰδεῶν: ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ἡμεῖς ἔχομεν καὶ γινώσκιν καὶ διάκρισιν διὰ τοῦ λογικοῦ. Οὕτως ὄντων ἀπάντων τῶν σωματίων βαρέων: ὅπερ ἐστὶ γνῶσις, καὶ ἀπάντων τῶν πνευματίων ἀβαρέων: ὅπερ ἐστὶ δευτέρα γνῶσις.. καὶ μαθὼν ἐκ τῆς πείρας τὸ, ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, συνάγω ὅτι ὁ ἀήρ δὲν εἶναι πνεῦμα. Ἰκαὶ ὥς ἀποφασίζω ὅτι δύοτινα, ὅπερ εἶναι ἴσα μὲ ἐν τρίτον, εἶναι καὶ πρὸς ἄλληλα ἴσα, οὕτω καὶ ὅτι δύοτινα, ὅπερ εἶναι ἄνισα μὲ ἐν τρίτον, εἶναι καὶ πρὸς ἄλληλα ἄνισα.. καὶ ἀγνοῶν ὅποια εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῶν δύο ἐκκλησιῶν: τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λέγω Ἀγίας Σοφίας, ἢ τῆς ἐν Λουδίνῳ τοῦ Ἀγίου Παύλου, καὶ οὕσης ἀδυνατοῦ πρὸς με αὐτῆς τῆς γνώσεως ἄνευ χρή-

σεως μέσης ιδέας : ἢ ἂν θέλῃς κοινοῦ μέτρου, ἂν μετρήσω διὰ κοινοῦ μέτρου ἑκατέραν, τότε ἤθελον ἀποφατίσαι ἰσότητα, ἢ ἀνισότητα εἰς αὐτάς.

94. Δῆλον ὅμως ὅτι εἰς τὴν διάνοιαν δὲν εἶναι πάντοτε μία ἡ ἀναβαθμὶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλεον τῆς μιᾶς. Οὕτως ἐνταῦθα : τὸ πρῶτιστον ἀπάντων τῶν αἰτιῶν δὲν ἔχει αἰτίαν.. τὸ μὴ ἔχον αἰτίαν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ πρὸς ὑπαρξιν ἀπαιτούμενα.. τὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχον τὰ πρὸς ὑπαρξιν ἀπαιτούμενα, ἀδυνατεῖ νὰ μὴν ἦναι, ὥς τὸ πρῶτιστον τῶν αἰτιῶν ὑπάρχει καὶ ἀδυνατεῖ νὰ μὴν ἦναι, εἶναι κλίμαξ ἐκ πολλῶν ἀναβαθμίδων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ νὰ φθάσῃ τὸ λογικὸν ἐξ ἀποφάνσεων εἰς ἀπόφασιν, εἴτε ἐκ γνώσεων εἰς γνώσιν, ἔχει χρεῖαν ὁδοῦ τινος εἴτε μεταβάτεως ἐκ νοητοῦ εἰς νοητόν, τούτου ἕνεκεν ἡ τοιαύτη πράξις ὠνομάσθη διάνοια (93) ;

Αὕτη λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ διανοεῖσθαι ἢ λογιῖσθαι, καὶ οὐδὲν ἄλλο, εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ κτήνη. Αὕτη μόνη ἐπεκτείνει τὸ κράτος τῶν ἀνθρώπων.. αὕτη μόνη ὑποτάσσει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ κτήνη.. αὕτη ἔκαμε βατὴν τὴν θάλασσαν, οἰκητὸν τὸ πλεον μέρος τῆς γῆς.. αὕτη μόνη εἶναι ὁ εὑρετής τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.. ἄνευ αὐτῆς ὁ ὄνθρωπος ἤθελεν εἶναι ἄτομον, καὶ τώρα εἶναι κόσμος ὁλόκληρος.

95. Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰποῖ τις, ἡ διάνοια εἶναι μετάβασις ἐκ γνώσεων εἰς γνώσιν ἢ ἐξ ἀποφάνσεων εἰς ἀπόφασιν.. καὶ ἂν ἐκεῖνο, ὅπερ ὠνομάζομεν ἀπόδειξιν, εἶναι μετάβασις ἐκ γνώσεων εἰς γνώσιν, ἔπεται αἰ ἀπο-

δείξεις νὰ μὴν ἦναι ἄλλο τι, εἰμὴ ὁδοιπορίατις τοῦ λογι-
κοῦ, εἴτε διάνοια. "Ὡςτε ἅπασαι αἱ Γεωμετρικαὶ ἀποδεί-
ξεις, ἅπασαι αἱ Ἠθικαὶ, καὶ αὗται αἱ Πιθανολογίαι εἶναι
οὐδὲν ἄλλο, ἢ διάνοιαι. Καὶ ἐν γένει ἅπαντα ἢ ἡμε-
τέρᾳ ὁμιλίᾳ εἶναι διάνοια, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς λογικοὶ ὠνο-
μάσθημεν.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ λέξις συμπεραίνω (εἰς τὴν
διάνοιαν) θέλει νὰ εἰπῇ τὸ, ἔχων τις τὸ ἀποτελεσμα
γινώσκει τὸ αἷτιον, ἐπειδὴ, φέρε εἰπεῖν, καὶ καίει τοῦτο
τὸ σώμα, ἄρα εἶναι πυρ.

96. Δήλον ὅμως ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διανοίας
εἶναι χρεῖα ἅπασι τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθειτῶν γνωσι-
κῶν δυνάμεων ἢ ἐργασιῶν αὐτῶν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ
σκοπὸς τοῦ λογικοῦ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντίληψις τῆς
ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν ἢ δοθεισῶν γνώσεων. καὶ ἐπειδὴ
πρὸς ὑπαρξιν τῶν ἰδεῶν εἶναι χρεῖα καὶ ἀντιλήψεως, καὶ
προσοχῆς, καὶ συνειδήσεως, καὶ ἐνθυμήσεως, καὶ φαντα-
σίας, καὶ μνήμης, δηλοῦν ὅτι τὸ λογικὸν δεῖται ἅπασι τῶν
γνωσικῶν δυνάμεων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθειτῶν.
Ἐπειτα τίς-διανοούμενος οὐ σύννοεν ὅτι διανοεῖται; πῶς
-δύναταί τις νὰ διανοηθῇ ἄνευ προσοχῆς, ἢ μνήμης, ἢ
συνειδήσεως, ἢ κτξ.;

"Ἐπειτα δ' ἐπειδὴ εἰς τὴν διάνοιαν παρεισδύουσι
πολλάκις καὶ αἰσθήματα, τούτου ἕνεκεν τὸ λογικόν, ἐκ
τὸς τῶν γνωσικῶν δυνάμεων, μεταχειρίζεται καὶ τὰς αἰ-
σθήσεις.

97. Καὶ φύσει μὲν ἔνεστιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ λο-
γίζεσθαι, δι' ὃ καὶ λογικός, πλὴν ἔχει καὶ διὰ τοῦτο λο-

γίζονται ἐπίσης ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι. Καθότι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει μὲν ἐκ φύσεως τὸ λογικόν, πλὴν δυνάμει καὶ ὄχι ἐνεργείᾳ. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ λογικοῦ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μετάβασις ἐκ γνώσεως εἰς γνῶσιν (93).. καὶ ἐπειδὴ αἱ τῶν ἀνθρώπων γνώσεις εἶναι κτη-
ταί, δῆλον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δεῖται χρόνου τε καὶ περιστάσεων διὰ τὰ ἀποκτήσῃ γνώσεις πρὸς τὸ λογίζεσθαι, ἐν ᾧ τὸ αἰσθάνεσθαι τινα δεῖται οὐδεμιᾶς διδασκαλίας. Καθότι ἕκαστος κατ' αὐτὴν τὴν γένεσιν αἰσθάνεται, ἀντιλαμβανόμενος τῶν ἀλγεινῶν καὶ ἡδονικῶν προσβολῶν. Πλὴν μέχρι τοῦ δε αὐτὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ζῆν. Ἄν ὅμως βλέπων καὶ ἄλλους ἀνθρώπους ὁμοίους ἑαυτῷ φθάσῃ τὰ γνωρίσῃ ὅτι, ὅσα τῶν σωμάτων ἀλγύνουσιν ἢ ἡδύνουσιν αὐτὸν, αὐτὰ ταῦτα ἀλγύνουσι τε καὶ ἡδύνουσι καὶ τοὺς ἄλλους, ὥς λέγω τὰ συνδιατίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἄλλων, τότε πλέον δὲν εἶναι ζῆν, εἶναι λογικός.

Πλὴν ὡς φαίνεται ἡ ἀπόκτησις τούτου δὲν εἶναι ἀκαριαία ἀλλὰ δεῖται χρόνου καὶ ὄχι ολίγου καὶ περιστάσεων πολλῶν. Καθότι ἐν γένει αἱ γνώσεις ἡμῶν ἄλλο δὲν εἶναι, ἢ ἀναφορὰ τῶν σωμάτων τῶν μὴ ἡμῶν δηλονότι, ἢ πρὸς ἡμᾶς, ἢ πρὸς ἄλληλα. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, λέγων ὅτι τὸ μέλι εἶναι γλυκὺ, λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι τὸ λεγόμενον μέλι ἔχει τοιαύτῃ τὴν ἀναφορὰν πρὸς με.. καὶ λέγων ὅτι ὁ λίθος βυθίζεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἐγὼ λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ λίθος ἔχει τοιαύτῃ τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸ νερόν.. καὶ λέγων ὅτι ὁ ἀῆρ εἶναι βαρὺς, ἐγὼ λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ ἀῆρ ἔχει τοιαύτῃ τὴν ἀναφορὰν ὡς πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, καὶ οὕτως ἐφε-

ξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διάνοια εἶναι μετέβασις ἐκ γνώσεως εἰς γνώσιν, ἔπεται ἀναγκαίως, διὰ τὴν διανοηθῆτις, νὰ ἔχῃ προϋπαρχούσας γνώσεις, ἀλλέως εἰς τὴν ἤθελε μεταβοῖ;

98. Συνάγεται λοιπὸν ἐντείνου ὅτι δύναται τις νὰ γυμνάσῃ τὸ λογικὸν αὐτοῦ, ὥς τε καὶ νὰ γνώσκῃ εὐκόλως καὶ νὰ ἀποφασίσῃ ταχέως. Οὕτως οἱ Ζωγράφοι, οἱ Ἀγαλματοποιοὶ, οἱ Ἀνατόμοι, οἱ Ἀρχιτέκτονες εὐδὺς ὅπου ἴδωσι μίαν εἰκόνα ἐκ πρώτης ὕψεως, γινώσκουσι καὶ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰς χάριτας αὐτῆς. Γιαὶ εἰς Μουσικὰς διακρίνει τοσαύτας ἀναφύρας, λάθῃ, καὶ ὑψαιότητας εἰς ἓν ἄσμα, ὅπερ εἰς ἄλλος νομίζει θαῦμα. Ὡς τε τὸ λογικὸν ἐνεκα τῆς γυμνάσεως ἀποφασίζει τοσούτου ταχέως, ὥς τε νὰ νομίσῃ τις τὸ πρᾶγμα αἰσθημα, καὶ ὅχι διάνοιαν. Πολλάκις ὅμως τὸ λογικὸν καταπίθεται καὶ αὐτὴν τὴν αἰσθησιν τοῦ νὰ ἀποφασίσῃ ὅχι ὡς αὐτὴ αἰσθάνεται, ἀλλ' ὡς τὸ λογικὸν ὀρᾷ. Εἷς ἄνθρωπος, φέρε εἰπεῖν, ἀπέχων ἀπ' ἐμοῦ 10 ποδῶν, ἂν ἀπομακρυνθῇ 20, ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ εἰς ἐμὲ ὑποδιπλασίαν τὴν ὀπτικὴν γωνίαν, καὶ διὰ τοῦτο νὰ φανῇ μικρότερος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ ἐγὼ τὸν βλέπω ὡς καὶ πρότερον τοῦ αὐτοῦ ὑψώματος, ὅπερ δηλονότι εἶναι σαφὴς διάνοια, ἢ τις εἶναι αὕτη. Τὸ κοινὸν ὕψωμα τῶν ἀνθρώπων εἶναι πέντε, ἢ ἕξ ποδῶν, ἀλλ' ὅπερ βλέπω εἶναι ἄνθρωπος, ἄρα εἶναι πέντε ἢ ἕξ ποδῶν. Γιαὶ κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν τοῦ λογικοῦ, καὶ ἐγὼ τὸν βλέπω ὅχι μικρότερον τῶν πέντε ποδῶν.

99. Ἡμεῖς εἶδομεν (93) ὅτι διὰ τὴν ἐκτελέσιν ἀποφασισιν τὸ λογικὸν, εἴτε διὰ τὴν διανοηθῆ, ἔχει χρεῖαν μέσων

ιδεῶν. Ἀλλὰ — τοῦτο τι ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διανοίας συντρέχουσι τρία τινα; Καὶ εἰ-
ναι τὰ ἐξῆς.

α'. Καὶ οὐπωθόξερον εἶναι ἢ ἐφεύρεσις τῶν μέσων
ιδεῶν, αἵτινες καὶ ἀποδείξεις ὀνομάζονται.. β'. ἡ τάξις
αὐτῶν, ὥς ἐνὰ ἦναι συνδεδεμέναι ὡς μία ἄλυστος καὶ
οὕτω πως, ὥς ἐνὰ γινώσκηται ὁ ἀπαρτιτισμὸς ἐκάστης ἐκ
τῆς πρὸ αὐτῆς.. γ'. ἐνὰ προκύπτῃ ἀναγκαίως ἐκ τῆς ἀρίστης
αὐτῶν τάξεως τὸ συμπέρασμα, ὅπερ δηλοῦντι εἶναι ὁ
σκοπὸς τοῦ λογικοῦ. Διὰ ἐνὰ ἀποδείξῃ, φέρε εἰπεῖν, τὸν
ἀέρα τις βαρὺν, εἶναι χρεῖα εἰς αὐτὸν μίᾱς ἢ πολλῶν μέ-
σων ιδεῶν, ὥς ἐνὰ αὐτῶν ἐνὰ ἀνακαλύψῃ τὴν συμφωνίαν
τῶν δύο ιδεῶν: αἶρος καὶ σώματος. Καὶ εὐρὺν ἀπαξ
τὴν μέσων ιδεῶν: τὸ, αἶρ εἶναι βαρὺς, ἰδοὺ πῶς ἤθελε
τάξῃ τὸ πρᾶγμα.

Ἐπειδὴ καὶ ἅπαντα τὰ σώματα ὑπόκεινται εἰς τὴν
δύναμιν τῆς βαρύτητος, ὥς ἐνὰ τείνωσι πρὸς τὰ κάτω..
καὶ ἐπειδὴ ὁ αἶρ πάσχει τοῦτο αὐτῷ, οὐδεὶς δύναται
πλέον ἐνὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τοῦ αἶρος ὅτι εἶναι σῶμα.

100. Ἐκ τῶν ἐκτεθεισῶν λοιπὸν τριῶν πράξεων
τοῦ λογικοῦ (99), τὸ τρίτον εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς
λογικῆς, ὅπερ καὶ συλλογισμὸς ὑπὸ τῶν λογικευο-
μένων ὀνομάζεται.

Πᾶς λοιπὸν συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ τριῶν προτά-
σεων, ἢ ἀποφάνσεων, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύο εἶναι δεδομέ-
ναι, ἡ δὲ τρίτη ζητούμενη. Ζητείσθω, φέρε εἰπεῖν, ἂν ὁ
αἶρ ἦναι σῶμα. Καὶ ἰδοὺ πῶς τότε ἤθελε συλλογισθῇ τις.

Πᾶν σῶμα εἶναι βαρὺ,
ἀλλὰ μὴν ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς,
ἄρα ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα.

"Ενθα δηλ. τὸ, πᾶν σῶμα εἶναι βαρὺ, καὶ τὸ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς εἶναι δεδομένα, εἴτε ἐγνωσμένα, καὶ ζητούμενον τὸ, ἂν ὁ ἀήρ ᾖ σῶμα.

Μεῖζονα λοιπὸν ὀνομάζουσι τὴν πρώτην πρότασιν, ἐλάττωσαν τὴν δευτέραν, καὶ συμπέρασμα τὴν τρίτην. Καὶ εἶναι ὁρατὸν ὅτι εἰς ἕκαστον συλλογισμὸν εἶναι τρεῖς μόνον οἱ ὅροι καὶ ἔχει πλεόν, καὶ ὅτι δις παραλαμβάνονται ἐκτελοῦσι τὰς τρεῖς προτάσεις. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ὅρον, ὡς τὸ σῶμα ἐνταῦθα, ὀνομάζουσι μεῖζονα, ἕνεκα βέβαια τοῦ πλατυσμοῦ αὐτοῦ (77), ἐξ οὗ καὶ ἡ πρότασις ἔλαττωσαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ πρότασις ἔλαττωσαν τὸ ὄνομα, τὸν δὲ τρίτον, ὡς τὸ, ἀήρ, ὀνομάζουσιν ἐλάττωσαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ πρότασις ἔλαττωσαν τὸ ὄνομα, καὶ μέσον τὸ βαρὺ. Εἰ δὲ καὶ ἐζητεῖτο ἂν ὁ ἀήρ ᾖ πνεῦμα, ἰδοὺ πῶς ἤθελε συλλογισθῆ τις.

Τὰ πνεύματα δὲν εἶναι βαρέα,
ἀλλὰ μὴν ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς,
ἄρα ὁ ἀήρ δὲν εἶναι πνεῦμα.

"Ενθα δηλ. τὸ, τὰ πνεύματα δὲν εἶναι βαρέα, καὶ τὸ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, εἶναι προτάσεις δεδομένα, καὶ ζητούμενη τὸ, ἂν ὁ ἀήρ ᾖ πνεῦμα. "Ως, ὡς ὁράται, τὸ σκοπούμενον τοῦ συλλογισμοῦ δὲν εἶναι ἄλλοτι, εἰμὴ ἀποφασίς τις, ἢ τις ἐνταῦθα εἶναι τὸ νὰ κατηγορήτῃ κατὰ τοῦ αἵρος τὴν ἀπουσίαν τῆς αὐλότητος ἢ πνευματισμοῦ, ὡς ὅντος τούτου ἐναντίου τῆς βαρύτητος : ὁ ἐστὶ νὰ ἀντιλάβηται τῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας τῶν δύο ἰδεῶν : αἵρος καὶ βα-

ρύτητος, ἢ αἶρος καὶ πνεύματος, εἴτε τὸ, ὅτι ἡ μία ἰδέα εἶναι, ἢ μὴ, μέρος τῆς ἄλλης (88).

101. "Αν ὅμως ἐξετάξῃ τις τὰς δύο πρώτας προτάσεις ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτος ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι συνέχουσιν συνεπυγμένως τὴν τρίτην, εἴτε τὸ συμπέρασμα. Καθότι λέγων τις ὁ αἶρ εἶναι βαρὺς, καὶ ὅτι τὰ σώματα εἶναι βαρέα, οὗτος λέγει συνεπυγμένως καὶ τὸ, ὅ αἶρ εἶναι σῶμα. Καὶ λέγων τις ὁ αἶρ εἶναι βαρὺς, καὶ ὅτι τὰ πνεύματα εἶναι ἀσάφη, οὗτος λέγει ὅτι ὁ αἶρ δὲν εἶναι πνεῦμα. Πιχθύει ἐπειδὴ καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πρότασιν ἡ βαρύτης εἶναι μέρος τῆς ἰδέας σώματος, κατὰ δὲ τὴν δεύτεραν, αὕτη αὕτη μέρος τῆς ἰδέας αἶρος, δῆλον ὅτι τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ αἶρ εἶναι σῶμα. "Ως γινώσκων τις τὴν ἀλήθειαν τῶν δύο προτάσεων τῶν πρώτων ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτος ἀδυνατεῖ νὰ μὴ δεχθῇ ὡς ἀληθῆ καὶ τὴν τρίτην, ἀλλέως ἤθελε δεχθῇ καὶ μὴ, τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ὅπερ εἶναι ἀντίρροισ.

102. Ἐν γένει λοιπὸν ὁ συλλογισμὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπόφανσις τοῦ ὅτι μία ἰδέα εἶναι ἢ μὴ, μέρος μιᾶς ἄλλης: τουτέστιν εἶναι γνώσις συμφωνίας ἢ διαφωνίας δύο ἰδεῶν, πλὴν ἀγνωστομένης, καὶ διὰ τοῦτο παραλαμβάνεται μία ἄλλη τρίτη ἐγγυτέρα ἑκατέρας, ὥς νὰ ἐκτελέσῃ ψηλαφητὸν τὸ πρᾶγμα. Ἀγνωσθεῖται λέγων ἂν τὸ Γ ἦναι ἢ μὴ, μέρος τοῦ Α, πλὴν γινώσκεται ὅτι τὸ Β εἶναι καὶ μέρος τοῦ Α καὶ ὅλον τοῦ Γ. "Ως ἐγὼ λέγω, ἐπειδὴ καὶ τὸ Β εἶναι μέρος τοῦ Α, τὸ δὲ Γ μέρος τοῦ Β, ἄρα καὶ τὸ Γ εἶναι μέρος τοῦ Α. Τὸ Β λοιπὸν εἶναι, ὅπερ ὀνομάζεται μέρος ὅρου, ἢ μέσην ἰδέαν,

Ἐπεὶ ἀγνοεῖται ἂν τὸ γ ᾦναι ἢ μὴ, μέρος τοῦ α ρ πλην γινώσκεται ὅτι τὸ β δὲν εἶναι μέρος τοῦ α ρ εἶναι δ' ὅλον τοῦ γ. Ὡς ἐγὼ λέγω, ἐπειδὴ καὶ τὸ β δὲν εἶναι μὲν μέρος τοῦ α ρ εἶναι δ' ὅλον τοῦ γ ρ ἄρα οὔτε τὸ γ εἶναι μέρος τοῦ α.

Πᾶς λοιπὸν ὁρθὸς συλλογισμὸς ἀναγκαίως ἀνάγεται εἰς τοὺς δύο μόνους τούτους κανόνας, ἀλλέως ἤθελεν εἶναι ἡμαρτημένος. Ὡς οἱ δοθέντες ὑπὸ τῶν λογικευμένων μυρίοι κανόνες, ἅπαντες περιέχονται ὑπὸ τούτων τῶν δύο ρ καὶ βέβαια δὲν ἐπληθύθησαν ὑπ' αὐτῶν δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ νὰ συγχέωσι τὸν ἐγκέφαλον τῶν μαθητῶν αὐτῶν, καὶ ἔτι πρὸς ἀπώλειαν χρόνου.

103. Τὸ χεῖριζον ὁμως, ὡς ἐγὼ νομίζω, εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ μαθαίνει τις οὐδέν, ἀγκαλὰ καὶ ὠνόμασαι κλεῖς τῆς φιλοσοφίας. Καὶ μικρὰ ἔρευνα ἀρκεῖ νὰ πληροφορήσῃ καὶ τὸν πλέον πεισματώδη περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ λεγομένου. Εἶναι νὰ ἀληθὲς, ὅτι ἐγὼ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ἐσυναξα τὸ, ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα (100), ἀποκτήσας δηλ. γινώσιν τινα ἀναγκαίαν δι' ἐμέ. ἀλλὰ πότε; Ἀφ' οὗ πρώτου ἔμαθον ἐκ τῆς φυσικῆς ὅτι ἅπαντα τὰ σώματα εἶναι βαρέα, καὶ ἔτι ἀφ' οὗ ἔμαθον ἐξ αὐτῆς ταύτης, ὅτι καὶ ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, διὰ πολλῶν πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων: ὅς ἐστι μεθερμηνεύομενον ἀφ' οὗ ἔμαθον ἐκ τῆς φυσικῆς ὅτι ὁ ἀήρ δὲν εἶναι αὐλύν τι (100). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγίνωσκε βέβαια νὰ κάμῃ ἀρίστους συλλογισμοὺς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ρ, πλην ἀγνοῶν ἂν ὁ ἀήρ ᾦναι σῶμα, ἡγνόει καὶ ἂν ὡς βαρὺς ἐκατάθλιβε τὰ ἐπὶ γῆς σώματα, καὶ τούτου ἔνεκεν ἡγνόει τὸ, καὶ διὰ τὶ τὰ ῥευστὰ ἀνέο-

χονται εἰς τὸ κενόν. Ὡς ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης οὔτε ἐγὼ ἔμαθον οὐδέν.

Ἄλλ' ἂν, ἤθελεν εἰποῖ τις, καὶ ἡμεῖς μαθάνωμεν οὐδέν ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ, ἢ διδασκαλία τῆς λογικῆς ἤθελεν εἶναι περιττή. Πλὴν καὶ τοῦτο, λέγω ἐγὼ, εἶναι ἄλλη ὑπερβολὴ καὶ ὀπομακρυσμός ἀπὸ τῆς μέσης ὁδοῦ πρὸς τὰ ἄκρα. Καὶ καθὼς οἱ σχολαστικοὶ ἡμάρτανον σοχαζόμενοι ἀπάσας τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως κρεμασμένας ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν συλλογισμῶν, ὥς οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ γίνονται ἄλλως λογικοί, εἰμὴ διὰ μόνης τῆς λογικῆς, οὕτω καὶ ἡ παντελὴς ἄγνοια τῆς λογικῆς ἤθελεν εἶναι ἄλλο ἁμάρτημα. Δύλου ὅμως ὅτι ἡ τούτης πραγματεία ἔπρεπε νὰ ἦναι σύντομος, ἀποποιουμένη τὰ περιττὰ καὶ τὰς ξένας ὕλας, καὶ περικλειομένη εἰς τὸ νὰ διδάσκη μόνον τὴν μορφήν τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ ὅτι ἅπαντα ἡ ἡμετέρα ὁμιλία εἶναι οὐδέν ἄλλο, ἢ συλλογισμοὶ συνεχεῖς, ὥς τοῦτο γινώσκων τις, νὰ διακρίνῃ εὐκόλως τὸν μὴ ὀρθῶς διαλεγόμενον, ἀγκαλὰ καὶ οὔτε τοῦτο ἀποκτάσει ἐκ τῆς λογικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων γνώσεως.

Περὶ Λογιστικοῦ.

104. Ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι τῆς προσβολῆς τῶν ἐξ ὁθεν σωμάτων, ὅπερ βέβαια εἶναι ἄλλο τι, ἢ αἰσθήσις (45).. ἐγὼ ἔχω συνείδησιν τῶν ἐμῶν ἐνεργειῶν, ὅπερ βέβαια δὲν εἶναι αἰσθήσις (50).. ἐγὼ συναβροίζω ἐκ πολλῶν εἰς ἓν ἀντικείμενον καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὰς γνω-

ρισκὰς δυνάμεις, ὅπερ ἀναντιρρήτως εἶναι ἄλλο τι, ἢ αἰσθη-
 σις (52).. εἰς τὴν δευτέραν τῶν ἀντικειμένων παράστα-
 σιν, ἐγὼ δὲν ἀγνοῶ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι νέον δι' ἐμὲ,
 ὅπερ βέβαια δὲν εἶναι αἰσθησις (56).. ἐγὼ ἐκτελῶ τὰ
 φαντάσματα τῶν αἰσθητῶν καὶ τὰ ἀποταμιεύω εἰς τι ταμεί-
 ον καὶ μετὰ τῶν περιστάσεων αὐτῶν, ὅπερ βέβαια δὲν
 εἶναι αἰσθησις (58).. ἐγὼ μεταβαίνω ἐξ ἀποφάνσεων εἰς
 ἀπόφανσιν, ὅπερ βέβαια δὲν εἶναι αἰσθησις (93). "Απα-
 σαι λοιπὸν αἱ τοιαῦται δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἶναι ἐκεῖνο,
 ὅπερ ἡμεῖς φθάσαντες ὠνομάσαμεν νοῦν (44). "Ὡς οὖν
 τοὺς διαφόρως θεωρούμενος: ἢ ἂν θείῃς ἐκ διαφόρων
 μερῶν, ὀνομάζεται ἀντίληψις, συνείδησις, προσοχή, ἐν-
 θύμησις, φαντασία, μνήμη, καὶ λογικόν. Ἀλλὰ τοῦτο
 τί — ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀνάλυσις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, ὡς
 δηλαδὴ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς χημίας τῶν συνθέτων σωμάτων
 εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκεινται στοιχεῖα; Ἐκεῖνο λοιπὸν, δι' οὗ
 περ ἡ ψυχὴ ἐκτελεῖ τὴν τε ἀνάλυσιν ἐνὸς συνθέτου (εἰς τὰ
 ἐξ ὧν σύγκειται στοιχεῖα, ὥς ἐνὰ μάθῃ τὰς τούτων ιδιότη-
 τας ἀνὰ μέρος), καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν στοιχείων, ὥς ἐνὰ
 ἐκτελέσῃ τὸ ὅλον, παρατηροῦσα τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, εἶναι
 ἐκεῖνο, εἰς ὅπερ ἤθελε δοθῇ ὄνομα λογισικόν, καὶ
 σοχασμὸς ἢ σκέψις εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ. "Ὡς τὸ λο-
 γισικὸν ἔχει χρεῖαν ἀπασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθεισῶν
 γνωστικῶν δυνάμεων, ὅν καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ νοῦς, καὶ ἐξ
 οὗ ὁ ἄνθρωπος ὀνομάζεται λογισικός.

Οὕτως ἂν ἐγὼ παραβάλω δύο δένδρα (ὄντα πα-
 ρόντα) κατὰ τοὺς κορμούς, φύλλα, καρπούς, κτλ, τοῦ-
 το δὲν εἶναι σοχασμός, ἀλλὰ σύγκρισις ἢ διάνοια. "Αν

ὅμως παραβάλλω ἐν δένδρου παρὸν, μὲ ἄλλο ἄπόν, ἢ ἀμφοτέρω, ἄπόντα, τοῦτο εἶναι σοχασμός. "Ὡς εἰς τὸν σοχασμὸν εἶναι χρεῖα προσοχῆς καὶ συγκρίσεως, πλὴν καὶ ἰδεῖν. "Ὅθεν σοχασμός ἤθελεν εἶναι ὅχι μόνον τὸ νὰ προσηλωθῇ τις τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς δύο ἀντικείμενα νοερά ἢ ἰδέας, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ τὰ συγκρίνῃ διὰ νὰ ἀποφασίσῃ τι, εἴτε διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἰδέαν: ὅςιν οὔτε μόνον τὰ αἰσθητὰ, οὔτε μόνον ἡ προσοχή, ἀλλ' οὔτε μόνον ἡ διάνοια ἐκτελεῖ τὸν σοχασμὸν. Ἐκδοτικὴ συλλογίζεται τις καὶ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ μόνον τῶν αἰσθητῶν, ἐν ᾧ δὲν λέγομεν ὅτι οὗτος σοχάζεται ἢ σκέπτεται. Ἀλλ' οὔτε μόνον εἰς συλλογισμὸς πάλιν ἐκτελεῖ σκέψιν ἢ σοχασμὸν, ἀλλὰ πολλοί. "Ὡς τὸ σοχάζεσθαι τινα εἶναι νὰ ζητῇ τὰ μέρη ἐνός ὅλου, καὶ τὸ, σοχάζεται τις τὶ νὰ κάμῃ, εἶναι νὰ ἐρευνᾷ λεπτομερῶς τὴν ἐσομένην ωφέλειαν ἢ βλάβην, ὥς νὰ εὕρῃ τὴν ἀσφάλειαν ἢ πιθανότητα τοῦ σκοπούμενου. Ὡς ἀσόχαστοι ἤθελον εἶναι, ὅσοι δὲν ὑπάρχουσιν ἐπιτήδαιοι πρὸς εὕρεσιν τοῦ συμφέροντος ἢ καλοῦ, ὕπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, μὴ λογιστικοί, εὐθα ὡς ὁράται, τὸ μὲν σοχασμός κυριολεκτεῖται περὶ τῶν πρακτέων, ἢ δὲ σκέψις ἀπλῶς περὶ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ λογιστικὸν περὶ ἐκατέρωθεν, ὡς οὐ αἷτιον ἀμφοτέρωθεν. "Ὡς τὸ ἡμέτερον λογιστικὸν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν λέξιν ἀντανάκλασιν, καὶ ἡ σκέψις μὲ τὴν κρίσιν τῶν Εὐρωπαίων. (91).

105. Εἴτε ὅμως διανοεῖται τις, εἴτε σοχάζεται, οὗτος ἔχει σκοπούμενον οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν γυνῶσιν τινος, εἴτε γένεσιν τινος ἰδέας (97 καὶ 104). "Ὡς τὸ λογιστικὸν καὶ λογικὸν εἶναι εὖω πηγαὶ τῶν ἀνθρω-

πίνων ἰδεῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐξετάξῃ τὸ πρᾶγμα, οὗτος ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι γνώσις τῶν ὄντων δὲν ἀποκτᾶται ποτὲ ἄνευ ἀναλύσεως αὐτῶν, εἴτε γνώσεως τῶν μερῶν καὶ συνθέσεως, ὅπερ εἶναι ἰδεῶν τοῦ λογισικοῦ (104)· τούτου ἕνεκεν τὸ λογισικὸν ἠθέλει εἶναι ἢ κυρίως πηγὴ τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν μετὰ τῆς φαντασίας (58). "Ωσε ἡ καθολικεύσις τῶν ἰδεῶν (74) καὶ ἡ ἀφαίρεσις καὶ σύνθεσις αὐτῶν (81) εἶναι ἔργον τοῦ λογισικοῦ. Οὐσιώδης ὁμοῦς διαφορά θεωρεῖται εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἰδεῶν τὴν ὑπὸ τούτων τῶν δύο δυνάμεων. Καθότι εἰς μὲν τὴν φαντασίαν ἡ ψυχὴ τρόπου τινα πάσχει, εἰς δὲ τὸ λογισικὸν εἶναι διόλου ἐνεργητικὴ. Οὕτω διὰ τὰ παράξῃ ἡ ψυχὴ διὰ τῆς φαντασίας τὴν ἰδέαν τῆς λευκότητος, ἔγεινε χρεῖα τὰ ἐνεργήσωσι πολλάκις καὶ πολλὰ σώματα λευκὰ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ὁράσεως, καὶ διὰ τὰ παράξῃ τὴν ἰδέαν τῆς ψυχρότητος, ἔγεινε χρεῖα τὰ ἐνεργήσωσι πολλάκις καὶ πολλὰ σώματα ψυχρὰ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀφῆς, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἐχουσα δ' ὁμοῦς ἡ ψυχὴ ταύτας τὰς ιδέας ἀνὰ μέρος, καὶ ἰδοῦσα ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὡς ἡ λευκότης, ἡ ψυχρότης, τὸ ρευσίζεσθαι, κτξ. εὐρίσκονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, ἢ αὖ θέλῃς ἐπὶ μιᾷ οὐσίας (76), ἐσυναξεν ὅτι ταῦτα εἶναι ἓν, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸ χιῶν. ὁμοίον τι ἐτέλεσε καὶ εἰς τὴν ἰδέαν ἀνθρώπος, καὶ εἰς τὴν ἰδέαν μῆλον (76), καὶ εἰς τὸ, ἢ ἀρετὴ εἶναι τιμία, καὶ εἰς τὸ, παντὸς τριγώνου αἱ δύο γωνίαι εἶναι ἐλάσσονες δύο ὀρθῶν κτξ, ὅπερ εἶναι πράξις τοῦ λογισικοῦ καὶ οὐχ' ὕλη. "Ωσε ἡ ψυχὴ διὰ μὲν τῆς φαντασίας ἀριθμεῖ ὡς ἄλλας μονάδας τὰς ιδέας, διὰ δὲ

τῆς ἀποφάντεως συντίθηναι, διὰ δὲ τοῦ λογιστικοῦ, ὡς δὲ ἄλλης ἀναλογίας, εὐρίσκει τὴν ἄγνωστον ποσότητα ἐκ τῶν ἔγνωσμένων.

106. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ λογιστικὸν ἔχει δι' ὅλην τὰς αὐ-
λους ιδέας, ἢ δὲ φαντασία τὰς ὕλικάς.. καὶ ἐπειδὴ τὰ ὕλικά
εἶναι διάφορα, ἔπεται ἀναγκαίως τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἡ
ἐνέργεια νὰ ταυτίζεται εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, τῆς
δὲ φαντασίας μή. Οὕτως ἅπαντες μὲν εἰ ἄνθρωποι συμ-
φωνοῦσιν ὅτι δύο καὶ δύο ποιοῦσι τέσσαρα.. ὅτι ἡ ἀρετὴ
εἶναι τιμία.. ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι παντὸς τριγώνου εἶναι ἴσαι
μὲ δύο ὀρθάς, πλην διαφωνοῦσιν ἂν ἡ τάδε γυνὴ ἦναι
ὠραία.. ἂν τὸ τάδε φαγητὸν ἦναι κάλλιστον.. ἂν ἡ μου-
σική τῶν Ὀθωμανῶν εἶναι ὠραία, κτξ, ὡς ἐκάστου ἔθνους
καὶ ἐκάστου ἀνθρώπου ἰδίαν ιδέαν τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ
καλοῦ ἔχοντος.

107. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογισ-
κός, ἢ λογικός.. καὶ ἐπειδὴ τὸ λογιστικὸν εἶναι δύναμις
ἐνεργητικὴ πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρὸς τὸ μαθεῖν (α),
εἶναι δὲ ἐκ φύσεως ὁ κύριος ἀποτρόπαιον εἰς τὸν ἄνθρω-
πον, τούτου ἕνεκεν οἱ ἄνθρωποι ἐν γένει προκρίνουσι νὰ
μαθεύωσι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν βιβλίων, ἢ διὰ τῆς
ἀναγνώσεως τῶν πραγμάτων, εἴτε σκέψεως, εὐχαριστοῦ-
μενοι μᾶλλον εἰς τὸν σχηματὸν τῶν ἄλλων, ἢ τὸν ἴδιον.
Ὅστις ὅμως πιστεύει ὅτι ἀναγινώσκει, οὗτος μένει πάντοτε
εἰς τὴν πρώτην σιγήν τῶν ιδεῶν αὐτοῦ.. ὡσαύτως καὶ

(α) Πάντες ἄνθρωποι φύσει τοῖ ἐιδέναι ἐρέγονται. Ἀρίστ. Μετὰ
τὰ φυσ. το Α το μέζον.

ἔστις ἰσχυρογνωμονεῖ εἰς τὰς ἅπαξ ὑπ' αὐταῦ ληφθείσας
ιδέας, οὗτος μένει εἰς τὴν ἅπαξ ληφθεῖσαν ἀμάθειαν,
ἅπερ ἐκότερα ἰσοδυναμοῦσι μὲ τὸ, οὗτος δὲν λογίζεται.
Διὰ τῆς ἀναγνώσεως βέβαια δύναται τις νὰ ἀποκτήσῃ
πελυμάθειαν, ἀπούσης ὅμως τῆς σκέψεως, τὸ πρᾶγμα δὲν
εἶναι ἐπισήμη, ἀλλ' ιδέαι ἄνευ σημασίας, καὶ ἐπομένως
αἱ τιαυταὶ γνώσεις εἶναι λέξεις ἐπισεσωρευμέναι καὶ ὅχι
γνώσεις.

108. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ἰδεαλογία τῶν νεωτέρων
εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἔκθεσις τῶν γνωστικῶν δυνάμεων
εἴτε ἀνάλυσις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, τούτου ἕνεκεν ὡν τὸ
παρὸν κεφάλαιον ἔκθεσις τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, εἶναι
οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἰδεαλογία τῶν νεωτέρων. Ἄλλ' ἐπειδὴ
πάλιν καὶ ἡ ἀνάλυσις ἐνὸς νοητοῦ εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται
στοιχεῖα, εἶναι σοχασμός, ἢ σκέψις (104), τούτου ἕνε-
κεν γνώσις νοῦς, γνώσις τῶν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ ἰδεα-
λογία ἤθελεν εἶναι σοχασμός τις ἢ σκέψις.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ δυνάμεις ἄνευ ἐνεργειῶν εἶναι
ἀνυπαρκτόν τι.. καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν γνωστικῶν δυνάμεων
εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἱ ιδέαι (44), ἐπόμενον εἶναι ἢ
ἔκθεσις τοῦ παρόντος κεφαλαίου νὰ μὴν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ
ἔκθεσις τῆς γενέσεως τῶν ιδεῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ
ιδέαι ἡμῶν εἶναι ιδέαι τῶν ὄντων, ὅπερ καὶ ὄντολογία ἤθε-
λε λεχθῇ.. καὶ αἱ ιδέαι ἡμῶν δὲν εἶναι ἅπασαι τοῦ αὐ-
τοῦ εἶδους (77), ἔπεται ἀναγκαίως νὰ ἐκτεθῇ ἡ θεωρία
τῶν εἰδῶν αὐτῶν: ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον νὰ ἐπεκταθῇ
ἡ ἀνάλυσις τοῦ πράγματος, εἴτε νὰ ἐκτεθῇ ἡ ὄντολογία.

Κ Ε Φ. Δ'.

Περὶ Εἰδῶν τῶν Ἰδεῶν.

109. Πᾶσα λοιπὸν ἰδέα, ἥτις εἶναι τῷ ὄντι διὰ-
θεσίς τις τῆς ψυχῆς ἢ ὑποκείμενου τοῦ νοῦς (44), θεωρου-
μένη ἔξω ἑαυτῆς, ὀνομάζεται ὄν. "Ὡς ἰδέα καὶ ὅν εἶναι
λέξεις ἰσοπλατεῖς.

Πᾶσα λοιπὸν ἰδέα ἢ ὅν δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐκτά-
σεως, ὅπερ καὶ πλάτος ἰδεῶν λέγεται, οὔτε ἔχει ἰσα-
ρίθμους τὰς λαβὰς ἢ μέρη, ὥς ἐν ληφθῇ ὑπὸ τοῦ νοῦς
ἐπίσης, ὅπερ καὶ βάθος τῶν ἰδεῶν λέγεται, ἀλλὰ τινὲς
μὲν αὐτῶν πολλὰς, ἄλλαι δὲ ὀλίγας, καὶ ἄλλαι μίαν καὶ
μόνην: τούτέστιν εἶναι ἄνευ μερῶν. "Ὡς ἐν πρώτοις αἱ
ἰδέαι διαιροῦνται εἰς ἀπλᾶς καὶ εἰς συνθέτους, ὡς τοῦτο
φθάσαντες εἶπομεν (77). Καὶ ἀπλᾶί μὲν ὀνομάζονται,
ὅσαι ἔχουσι μίαν μόνην λαβὴν, εἴτε ὅσαι δὲν ἔχουσι μέ-
ρη, σύνθετοι δὲ, ὅσαι ἔχουσι πλεον τῆς μιᾶς λαβῆς.
Οὕτως ἀπλᾶί μὲν ἰδέαι εἶναι αἱ ἰδέαι ἀπάντων τῶν αἰσθη-
μάτων: τούτέστι τῶν χρωμάτων, τῶν ἡχῶν, τῶν ὁσμῶν,
κτλ., ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς ἡδονῆς, τοῦ πόνου, τῆς λύ-
πης, τῆς κινήσεως, τῆς ἐκτάσεως, τῆς εὐθείας, τῆς
βουλήσεως, κτλ. Σύνθετοι δὲ, αἱ οὖσαι ἄθροισμα ἢ φά-
κελλος τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ ἀνθρώ-
που, τοῦ σώματος, τῆς γῆς, τοῦ οὐρανοῦ, τῆς ἀρετῆς,
τῆς καμπύλης γραμμῆς, κτλ.

Οὐδαμῶς ὁμῶς ὀλιγώτερον δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀπλᾶ ἰδέαι καὶ αἱ δυνάμεις τῶν σωμάτων, αἷτε παθητικαί, λέγω, καὶ αἱ ἐνεργητικαί (44). Οὕτω τὸ κινεῖσθαι, τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ ῥευσίζεσθαι, κτξ, ἅπερ εἶναι δυνάμεις παθητικαί. καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, τὸ κινεῖν, τὸ καίειν, τὸ ῥευσίζειν, κτξ, ἅπερ εἶναι δυνάμεις ἐνεργητικαί, εἶναι ἰδέαι ἀπλᾶ.

110. "Αν λοιπὸν ἐρευνήσῃ τις τὴν γένεσιν τῶν ἰδεῶν, ἤβησεν ἰδοῖ, ὅτι αἱ μὲν ἀπλᾶ ἔχουσι δύο πηγάς: τήν τε φαντασίαν καὶ τὸ λογιστικόν, αἱ δὲ σύνθετοι ὁλοκλήρως τὸ λογιστικόν. Καθότι ὅσαι τῶν ἰδεῶν (αἷτινες ὁραταί, ἢ αἰσθηταί ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐνομάζονται) ἔχουσι χρεῖαν τῶν αἰσθήσεων, εἴτε ὑπῆρξαν πρῶτον αἰσθηματὰ, εἶναι ἔργον τῆς φαντασίας, καὶ πρὸς παράστασιν αὐτῶν εἶναι τρόπον τινα χρεῖα ὕλης τιμος, πλὴν ὅχι καὶ διὰ τοῦτο δὲν συντρέχει καὶ τὸ λογιστικόν εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς αὐτάς τὸ καθόλου (74). "Οσαι δὲ τῶν ἰδεῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ συμπεράσματα, ὡς τὸ, ἔκτασις, κίνησις, βούλησις, ἰδέαι κτξ, εἶναι ἔργον διόλου τοῦ λογιστικοῦ. Ὡσαύτως εἶναι ἔργον καθαρὸν τοῦ λογιστικοῦ καὶ ἅπασαι αἱ σύνθετοι ἰδέαι, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἶδομεν (105). Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὰς ἀπλᾶς ἰδέας εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως α'. ὅτι αἱ τῆς φαντασίας, ἢ αἰσθηταὶ ἰδέαι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκτηθῶσι διὰ διδασκαλίας: ἢ ἂν θείλῃς διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀκοῆς. Λέγε, φέρε εἰπεῖν, ὅσον θέλεις, περὶ χρωμάτων ἢ φωτός, πρὸς ἓνα τυφλὸν, αὐτὸς θέλει λάβει οὐδεμίαν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος. Καὶ ἔχθετε τοῦ ἤχου, ὅπως θέλεις, πρὸς ἓνα κωφὸν, αὐτὸς θέλει ἐν-

νοήτει οὐδόλως τὸ, τὶ ἐστὶν ἦχος, ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Ὡς ἐξ ἐκείνου νὰ λάβῃ τις νόησιν τῶν εἰδῶν τῆς φαντασίας, εἶναι ἀνάγκη εἰς αὐτὸν νὰ διατεθῇ πρῶτον ὑπὸ τῶν σωμάτων, καὶ τότε νὰ ἀντιλάβηται τῶν σημείων αὐτῶν ἢ λέξεων.

β'. "Οτι ὅχι μόνον ἀδυνατεῖ τις νὰ εἰσάξῃ εἰς ἄλλον γνῶσιν μιᾶς ιδέας ἀπλῆς τῆς φαντασίας: μὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων λέγω προσληφθεῖσαν, ἀλλ' οὔτε ἐν ἑαυτῷ νὰ τὴν πλάσῃ. Οὐδεὶς λέγω δύναται νὰ πλάσῃ ιδέαν χρώματος, ὅπερ ποτὲ δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν ὄρασιν αὐτοῦ, ἢ ὀσμῆς, ἣτις ποτὲ δὲν προτέβαλεν εἰς τὴν ῥίνα αὐτοῦ, κτξ. Καὶ ἔτι πλείον ὅχι μόνον ἀδυνατεῖ τις νὰ κατασκευάσῃ εἰκόνα μὴ εἰκονιζομένου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνοῦσαν νὰ μηδενίσῃ. Ἐχων, φέρε εἰπεῖν, τις τὴν ιδέαν τῆς λευκότητος, ἀδυνατεῖ τοῦ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν οὕτω πως, ὥς νὰ μὴν φαντάζεται λευκότητα.

γ'. "Οτι αἱ ιδέαι τῆς φαντασίας εἶναι ἅπασαι γενικαί. (74).

111. Ὡς δὲ πρὸς τὰς συνθέτους παρατηρήσθω α'. ὅτι δὲν εἶναι ἐπίσης σύνθετοι, ἀλλὰ τινὲς μὲν ἦττον, τινὲς δὲ μᾶλλον, ὅπερ καὶ βάθος εἰδῶν ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν ἔλαβεν ὄνομα (109). Οὕτως ἡ ιδέα τοῦ Πυθαγόρου ἔχει μείζον βάθος, ἢ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τούτου μᾶλλον, ἢ τοῦ ζώου, καὶ τοῦ ζῴου μᾶλλον, ἢ τοῦ φυτοῦ, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

β'. "Οτι ἐκ τῶν συνθέτων τινὲς μὲν εἶναι ἀτομικαί, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, Γῆς, Ἡλίου, Σελήνης, κτξ., αἱ δὲ πλείονες γενικαί, ὡς τοῦ ἀνθρώπου, τριγώνου, ἀρετῆς

κτξ. Καὶ τούτου ἕνεκεν αἱ ιδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς, ἢ καθόλου, καὶ καθέκαστα (77), ἔνθα δηλονότι τὸ καθόλου εἶναι διαφόρου μεγέθους, ὕπερ καὶ πλάτος ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν ὠνομάσθη (109).

γ'. Ὅτι τὸ πλάτος αὐτῶν ἀντιπάσχει μὲ τὸ βάθος. Οὕτως ἡ ιδέα τοῦ ὄντος (αὐτοῦ) εἶναι ἢ πλεον πλατεῖα, ὡς ἅπαντα τὰ νοητὰ περιέχουσα, πλην εἶναι ἀδαθυτάτος, ὡς οὕσα ἀπλῆ. Καὶ ἐξ ἐναντίας ἡ ιδέα τοῦ Πυθαγόρου εἶναι στενωπότης, ὡς ἐν μόνου ἄτομον σημαίνουσα, πλην εἶναι ἢ βαθυτέρα τῶν, ἀνθρώπου, ζώου, ἐμφύχου, σώματος, οὐσίας, ὄντος. Ὁμοίον τι ἤθελε θεωρηθῆ εἰς τὰς ιδέας ἀνθρώπου, ζῴου, ἐμφυχου, σώμα, οὐσία. Καθότι ἐπειδὴ τὰ ὕτα εἶναι ἢ αὐτὸνπαρκα, ἢ τρόποι τῆς ὑπάρξεως τῶν αὐτὸνπαρκτων, εἴτε τῶν οὐσιῶν, τούτου ἕνεκεν τὸ ὄν εἶναι μὲν γενικώτερον τῆς οὐσίας, πλην ἥττον βαθεῖα ιδέα αὐτοῦ. Ἐπει αἱ οὐσίαι εἶναι ἢ σώματα ἢ μὴ, ὅθεν τὰ σώματα εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ αἱ οὐσίαι, πλην ἡ ιδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῆς οὐσίας. Τὰ σώματα πάλιν εἶναι ἢ ὀργανικὰ ἢ μὴ, ὅθεν τὰ ὀργανικὰ σώματα εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ τὰ ἀπλῶς σώματα, πλην ἡ ιδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῶν σωμάτων ἀπλῶς. Ἐκ δὲ τῶν ὀργανικῶν σωμάτων ἄλλα μὲν εἶναι αἰσθητικὰ, ἄλλα δὲ μὴ, ὅθεν τὰ αἰσθητικὰ εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ τὰ ὀργανικὰ, πλην ἡ ιδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῶν ὀργανικῶν. Ἐκ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἄλλα μὲν εἶναι λογικὰ, ἄλλα δὲ μὴ. Ὡς τὰ λογικὰ εἶναι ὀλιγώτερα μὲν τὸν ἀ-

ρεβμόν, ἢ τὰ αἰσθητικὰ, πλὴν ἡ ἰδέα αὐτῶν μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῶν αἰσθητικῶν. Καὶ τέλος ἐκ τῶν λογικῶν ἄλλος μὲν εἶναι Πυθαγόρας, ἄλλος δὲ Πλάτων, κτξ. ἔνθα καὶ ἴσαμαι, ὥς μὴ διηρημέου τοῦ Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος εἰς μέρη. Καθότι ἂν διαιρεθῶσι, τὰ μέρη αὐτῶν δὲν θέλουσιν εἶναι πλείον ἄνθρωποι. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ καὶ ἄτομα ὠνομάσθησαν τὰ τοιαῦτα.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ λέξις ἄτομον λέγεται καταχρησικῶς κατὰ τῶν μὴ ὀργανικῶν, ὥς ἐπὶ τούτου τοῦ λίθου, ἢ ξύλου.. διότι ἂν τμηθῶσι διόχα, τὰ μέρη αὐτῶν θέλουσιν εἶναι ἐπίσης λίθοι ἢ ξύλα.

112. Ἄν ὅμως ἐξετάξῃ τις καὶ τὰ μέρη τῶν συνθέτων ἰδεῶν: ἢ ἂν θέλῃς τὰς ἀπλᾶς ἰδέας, οὗτος ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι αὐταὶ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφοραί τινες ἢ ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἢ ὡς πρὸς ἄλλα σώματα. Ποιότητας λοιπὸν ὠνομάσαμεν τὸ πρῶτον (48), καὶ δυνάμεις τὸ δεύτερον (44). Καθότι λέγουσι οἱ Ἕλληνες εἶναι λαμπρὸς ἢ θερμὸς, ἢν ὡσὰν νὰ ἔλεγεν ὁ Ἕλλησ, ἔχει λαμπρότητα καὶ θερμότητα, ἅπερ δηλονότι ὀνομάζονται ποιότητες.

Καὶ λέγουσι οἱ Ἕλληνες ἔλκει τὸν Ἑρμῆν, ἢν ὡσὰν νὰ ἔλεγεν ὁ Ἕλλησ, ἔχει δύναμιν τοῦ ἔλκειν τὸν Ἑρμῆν, ἢ ὁ Ἑρμῆς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἔλκεσθαι ὑπὸ τοῦ Ἑλλίου, ἅπερ δηλονότι ἐκάτερα ὀνομάζονται δυνάμεις: ἢ ἂν θέλῃς αἷτιον καὶ ἀποτέλεσμα. Ὡσαύτως λέγουσι, ὅτι ὁ μὲν μαγνήτης ἔλκει τὸν σίδηρον, τὸ δὲ πῦρ ρευσίζει τὸν κηρὸν, ἢν ὡσὰν νὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν μαγνήτης ἔχει δύναμιν νὰ ἔλκη τὸν σίδηρον, τὸ δὲ πῦρ νὰ ρευσίξῃ τὸν κηρὸν, ἢ ὁ μὲν σίδηρος ἔχει δύναμιν νὰ ἔλκηται ὑπὸ τοῦ

μαγνήτου, ὃ δὲ κηρὸς νὰ ρευστίζεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ὅπερ καὶ παθητικὴν δύναμιν ὠνομάσαμεν (αὐτῆς).

Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ μὲν δυνάμεις, εἴτε αἱ ιδιότητες τῶν σωμάτων εἶναι ἰδέαι ὅχι αἰσθηταί: τουτέστι τῆς φαντασίας, ἀλλὰ τοῦ λογιστικοῦ, ἐν ᾧ αἱ ἀναφεραὶ ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ σώματα εἶναι αἰσθηταί. Καθότι βλέπουν ἐγὼ τὸν Ἑρμῆν νὰ περιφέρηται περὶ τὸν ἥλιον ὡς εἰς κέντρον δυνάμεως, καὶ τὸν σίδηρον νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὸν μαγνήτην (καὶ τοῦτο ἀκαταπαύστως), καὶ τὸν κηρὸν προσεγγίζοντα εἰς τὸ πῦρ νὰ ρευστίζεται, συνάγω ὅτι ἔγχεσι δυνάμεις ἐνεργητικὴ ἐν τῷ Ἡλίῳ, καὶ ἐν τῷ μαγνήτῃ, καὶ ἐν τῷ πυρὶ ὡς πρὸς τὸν Ἑρμῆν, ὡς πρὸς τὸν σίδηρον, καὶ ὡς πρὸς τὸν κηρὸν.

Αἱ δὲ ποιότητες τῶν σωμάτων κυρίως εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ δυνάμεις ὡς πρὸς με ἀναφερόμεναι. Καθότι λέγων θερμὸν τὸν ἥλιον, εἴτε ἀναφέρων τὴν ἐν ἐμοὶ θερμότητα ἢ θερμανσιν εἰς τὸν ἥλιον, τί ἄλλο ἐγὼ ἐννοῶ, εἰμὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἔχει πρὸς με δυνάμιν θερμαντικὴν; Καὶ λέγων τὴν χιόνα λευκὴν, τί ἄλλο ἐγὼ ἐννοῶ, εἰμὶ ὅτι ἡ χιών διεγείρει εἰς ἐμέ αἰσθημα, ὅπερ ὠνομάζομεν λευκότητα; ὥς τε τὸ αὐτὸ ὠνομάζεται καὶ δύναμις καὶ ποιότης: ποιότης μὲν, καθότι ἐκτελεῖ διάκρισιν τινα τοῦ ποιού ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ σώματα, δύναμις δὲ, καθ' ὃ ἐκτελεῖ τι πρὸς με τὸν λέγοντα.

113. Ἡ ἐπαρίθμησις λοιπὸν τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν μιᾶς συνθέτου: ἡ αὖ θέλης τὸ βᾶθος αὐτῆς (109), εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ὠνομάζομεν ὁρισμόν. Καθότι ὁρισμὸς μιᾶς λέξεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἔκθεσις τοῦ αὐτοῦ νοητοῦ

διὰ πολλῶν ἄλλων ἰδεῶν ἄνευ συνώνυμων λέξεων. Καθότι εἰς μὲν τὸ, ὃ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λογικόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, τὸ ζῶον, τὸ λογικόν, τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν εἶναι ἰδέαι, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ἰδέα ἄνθρωπος.. εἰς δὲ τὸ, ὃ χρυσὸς εἶναι μέταλλον ὠχρὸν, σφυρήλατον, κτξ., τὸ μέταλλον, τὸ ὠχρὸν, τὸ σφυρήλατον, κτξ. εἶναι ἰδέαι, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ἰδέα χρυσός. Ὡς τὸ νὰ ὁ αὐτὴ μία ἰδέα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, νὰ ἀναλυθῇ εἰς τὰ μέρη αὐτῆς: ἢ αὖ θέλῃς νὰ μετρηθῇ τὸ βᾶθος αὐτῆς.

Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰπῇ τις, καὶ ὁρισμὸς μιᾶς λέξεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ ἐπαρίθμησις τῶν μερῶν αὐτῆς, ἐξ ὧν σύγκειται, ἐπόμενον εἶναι αἱ ἀπλᾶι ἰδέαι νὰ ᾔναι ἀνεπίδεκτοι ὁρισμοῦ. Καὶ Λώκιος πρῶτος ἐπαρτήρησε τὸ πρᾶγμα (α). Ὁ δὲ Κουδιλλιακ ἐπαπορεῖ πῶς οἱ φιλόσοφοι ἀνέμενον τὸν Λώκιον νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ τοσοῦτον ἀπλούστατον πρᾶγμα. Ἐγὼ ὅμως νομίζω, καὶ ἴσως δὲν ἀπατήμαι, ὅτι αὖ ὁ Κουδιλλιακ δὲν ἐλάμβανε τὴν τύχην νὰ γεννηθῇ μετὰ τὸν Λώκιον, ἴσως καὶ αὐτὸς ἤθελε ταχθῇ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸ τοῦ Λωκίου φιλοσόφων. Τὰ ἅπαξ ἀκατάληπτα, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν φαίνονται εὐκολώτατα.

114. Πλὴν ἡμεῖς ἀπαντῶμεν ὅχι ὀλίγους ὁρισμοὺς καὶ τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν. Ἄν ὅμως τοὺς ἐξετάξῃ τις, ἤθελε τοὺς εὖρει ἢ σκοτεινοτέρους τοῦ ὀριζομένου, ἢ ταυτολογούντας. Οὕτω » ποιότης, λέγει Ἀριστοτέλης, εἶναι, καθ'

ἣν ποιοὶ τινὲς εἶναι λέγονται α: ἔνθα δηλονότι ἂν τὸ ποιότης ἦναι ἄγνωστον, ἄγνωστον θελεῖ εἶναι καὶ τὸ ποιοῖ.. καὶ »εὐθεία γραμμὴ, λέγει Εὐκλείδης, εἶναι ἣτις καί-ται ἐξῆς τοῖς ἐφ' ἑαυτοῖς σημείοις α: ἔνθα δηλονότι τὸ ἐξῆς εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ εὐθεῖα.. καὶ οἱ Καρτεσιανοὶ ὁρίσαντες τὴν κίνησιν μετὰ ὅσῳ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀντέταξαν λέξιν συνώνυμον εἰς τὸν τόπον τοῦ ὁρίσθαι. Πολλὰκις ὅμως ὁ διὰ τῶν συνωνύμων ὁρισμὸς εἶναι ὅχι ὀλιγον ὠφέλιμος, ἂν δηλ. ἡ συνώνυμος λέξις ἦναι ἐναργεστέρα τῆς ὁριζομένης.

Πλὴν ἀγκαλὰ καὶ αἱ ἀπλὰὶ ιδέαι εἶναι ἀνεπίδεκτοι ὁρισμοῦ, οἱ γεωμέτραι ὅμως εἶναι τρόπον τινα βεβηχσμένοι καὶ δόσωσι καὶ εἰς αὐτὰς ὁρισμόν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ αὗται δὲν ἔχουσι μέρη, τοῦτου ἕνεκεν καὶ οἱ γεωμέτραι κατέφυγον καὶ εἰς ἀποφατικὰς ιδέας, λέγοντες, σημεῖον ἔστιν, οὐ μέρος οὐδέν.. καὶ, γραμμὴ ἔστι μῆκος ἀπλατές, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Εἰς ταύτην ὅμως τὴν περίεσιν ἴσως ἤθελεν εἶναι ἡ ἀφαιρέσεις ἢ ἡ γένεσις τῶν ιδεῶν προτιμητέα τοῦ ὁρισμοῦ. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἔχω ιδέα καθαρὰν τοῦ σώματος: ὅτι δηλ. εἶναι τριχῇ διασπτόν καὶ πεπερασμένον. Ἀφαιρῶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς τὴν μίαν διάσπιν, καὶ τὸ κατάλοιπον θελεῖ εἶναι διχῇ διασπτόν, εἴτε ἐπιφάνεια.. πάλιν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ἀφαιρῶ τὴν μίαν διάσπιν, καὶ τὸ κατάλοιπον θελεῖ εἶναι γραμμὴ. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ πῶς ἔφθασα διὰ τῆς ἀφαιρέσεως εἰς τὴν ιδέα τῆς γραμμῆς, καὶ ἐπομένως τότε ἐγὼ καταλαμβάνω καὶ τὸν ὁρισμόν τὸν λέγοντα τὴν γραμμὴν μῆκος ἀπλατές. Ἐχων λοιπὸν τὴν ιδέα τῆς γραμμῆς, ἐγὼ δὲν ἤθελον ἀπαν-

τῆσαι δυσκολίαν τινὰ διὰ τῆς ἐπινοίας καὶ συναθροίσῳ ἅπα-
σαν τὴν ἐκαστοῦ προσοχὴν εἰς τὸ πέρας τῆς γραμμῆς,
καὶ καὶ μὴ σοχάζομαι ὀλοτελῶς τὸ ἐκείνης μῆκος, καὶ
τοῦτο ἤθελεν εἶναι τὸ γεωμετρικὸν σημεῖον, ὅπερ δηλο-
νύτι ἔχει οὔτε βάθος, οὔτε πλάτος, οὔτε μῆκος. Καὶ ἰδοὺ
πῶς ἐγὼ ἔφθασα εἰς τὴν ιδέαν τοῦ σημείου τῆς γεωμε-
τρίας, οὕτινος διὰ τοῦ ὁρισμοῦ δὲν ἤθελον λάβοι ποτὲ
ιδέαν καθαρὰν.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ ὁριζύμενα δια-
μέουσιν ἀσφαγῆς, ἃν ὁ ἀκροατὴς δὲν ἔλαβε τὴν τύχην καὶ
λάβῃ τὴν ιδέαν τοῦ πράγματος διὰ τῆς ἀναλύσεως, εἴτε
γενέσεως τῶν ιδεῶν.

115. Ἐτι δὲ, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἵπομεν (111),
αἱ ιδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς, ἢ καθό-
λου καὶ ἀτομικὰς. Καὶ πᾶσα μὲν ιδέα, ἣτις σημαίνει ἔντι
ὥρισμένον καὶ ὄχι πλεόν αὐτοῦ, ὀνομάζεται ἀτομικὴ, καὶ
ἄτομον τὸ ὑπ' αὐτῆς νοητὸν, ὅντων ὅμως πολλῶν ὁμοίων
αὐτῷ. Οὕτως ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων, οὗτος ὁ ἄνθρω-
πος, οὗτος ὁ ἵππος, τοῦτο τὸ ξύλον, οὗτος ὁ λίθος εἶναι
ἄτομα, εἰ καὶ μὴ κυρίως (αὐτόθι). Ἄν ὅμως τὸ νοητὸν
δὲν ὑφίστηκε καθ' ἑαυτὸ, τότε εἰ καὶ ὥρισμένον, πλὴν
ὀνομάζεται ἀτομικὸν, καὶ ὄχι ἄτομον, ὡς αὕτη ἡ λευ-
κότης, οὗτος ὁ ἥχος, αὕτη ἡ ὁδὸς, αὕτη ἡ δικαιοσύνη,
κτλ. Εἰ δὲ καὶ ὑφίσταται καθ' ἑαυτὸ, χωρὶς καὶ συνυ-
πάρχουσιν ἄλλα ὅμοια μὲ αὐτὸ, τοῦτο δὲν λέγεται ἄτο-
μον. Οὕτως ἡμεῖς δὲν λέγομεν οὔτε τὴν γῆν, οὔτε τὴν
θάλασσαν, οὔτε τὴν ἀτμοσφαῖραν ἄτομα, ἀλλὰ μο-
ναδικά.

Ἡ δὲ μερική ἰδέα καὶ αὕτη μὲν σημαίνει ἓν, ὡς ἡ ἀτομική, πλην τὸ σημαινόμενον αὐτῆς εἶναι ἀπροσδιόριστον. Καθότι λέγων ἐγὼ ἡλθέ τις ἄνθρωπος, παρίσχημι μὲν εἰς τὸν ἀκροατὴν ὁρισμένην τὴν ἰδέαν τοῦ ἐνός, πλην ἀφίνω ἀπροσδιόριστον τὸ, ἐπειὶς ἐστὶν οὗτος.

Πᾶσα δ' ἰδέα, ἣτις ταυτοχρόνως σημαίνει πολλὰ ἄτομα ἢ ἀτομικά, ὀνομάζεται γενική ἢ καθόλου ὡς ἐλέχθη (77).

Δήλον ὅμως ὅτι ἡ τῶν ἰδεῶν διαίρεσις εἰς γενικάς καὶ μερικάς εἶναι καταχρηστική, καὶ ἔχει κυρία. Καθότι ἐπειδὴ ἡ λέξις ἰδέα σημαίνει πολλὰ ἢ καθόλου, καὶ οὐδέποτε ἓν, ὡς σημαίνουσα ἀρχέτυπον πολλῶν ἀτόμων (74), ὁ δὲ δῆλον ὅτι οὐκ εἶναι ἰδέα ἀτομική, ἢ μερική. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ νοῦς πολλάκις ἔχει χρεῖαν καὶ μερικῶν, τούτου ἕνεκεν διὰ τὴν μεταβάλην τὰ γενικά εἰς μερικά ἐκτελεῖ οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρόσθεσιν τύπου καὶ χρόνου, εἴτε τοῦ νῦν, καὶ τοῦτο εἶναι μερίκευσις. Οὕτως, ἂν εἰς τὴν ἰδέαν ἄνθρωπος προσθήσῃ τις τὸ, οὗτος: ὅστις ὁ ἐνταῦθα ἰσάμενος (καὶ νῦν δηλονότι), ἐκ τῆς γενικῆς τὴν ἀποκατέστησε μερικὴν. ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ, Πυθαγόρας (εἰς τὸ ἄνθρωπος δηλ.) πρόσθεσι καὶ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος: τουτέστι καὶ ὅτι Σάμιος, καὶ ὅτι πρὸ Χριστοῦ 592 ἐτῶν ἐγεννήθη.

116. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἰδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς ἀφηρημένας, ὡς εἵπομεν (77), καὶ συγκεκριμένας. Καὶ συγκεκριμένα μὲν ἰδέαι ὀνομάζονται, ὅσαι ἐκτὸς τῆς σημασίας αὐτῶν, ἔχουσι καὶ ὑποσήμεγμα ἐν ἑαυταῖς, ὅπερ καὶ οὐσίαν πρώτην, ἢ δευτέραν οἱ λογικευόμενοι ὠνόμα-

σαν (84), ἀφηρεῖναι δὲ λέγονται ὅσαι τοῦ τοιοῦτου ἐξέρηνται ὑποσηρίγματος, καὶ τοιαῦται εἶναι ἅπασαι αἱ ἰδέαι τῶν ποιότητων. Καθότι αἱ ἰδέαι τῶν χρωμάτων, τῶν ἤχων, τῶν ὁδῶν, τῶν χυμῶν, τῶν ἀπτῶν, τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς σφαιρότητας, κτξ., εἶναι ἰδέαι ἀφηρεῖναι, ὡς ἐξερημέναι παντὸς ὑποσηρίγματος. Ἄπασαι δ' αἱ τῶν ἀτόμων ἰδέαι, καὶ ἔτι ἂν αἱ ἀφηρεῖναι ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τινος ὑποσηρίγματος, εἰ καὶ φαντασοῦ, ὡς τὸ, οὐσιώδεις, ἄνθρωπος, κεχρωσμένον, σφαῖρα, κτξ.: ὅςτιν ἅπαντα τὰ προσηγορικὰ καὶ ἐπίθετα ὀνόματα τῶν γραμματικῶν λέγονται συγκεκραμέναι ἰδέαι.

117. Δῆλον δ' ὅμως ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν ποιότητων διαφέρουσι πραγματικῶς τῶν ἰδεῶν τῶν καθόλου, εἴτε τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν. Καθότι ἀγκαλὰ καὶ ἐκάτεραι εἶναι γενικαὶ, πλην τὰ μὲν γένη καὶ εἶδη ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι δυάμεις τῶν σωμάτων (112), συνάγουσι μεθ' ἑαυτὰς, εἰ καὶ ὑποκεκαλυμμένως, ὑποσηρίγματι, ἐν ᾧ αἱ ποιότητες ἐξέρηνται τοῦ τοιοῦτου. Καθότι λέγων ζῶον, ἐγὼ ἐννοῶ τι, ὅπερ αἰσθάνεται, αὐξάνεται, καὶ γεννᾷ ὅμοια ἑαυτῷ. καὶ λέγων ἄνθρωπον, ἐγὼ ἐννοῶ ζῶόν τι, ὅπερ διανοεῖται, λέγων δ' ὅμως ἀνθρωπότητα, ἢ λευκότητα, ἢ γλυκύτητα, ἐγὼ δὲν ἐννοῶ ἄλλα, εἰμὴ ὅτι ἡ ἰδέα ἀνθρωπότητος, ἢ λευκότητος, ἢ γλυκύτητος πρότερον εἴστι τῶν ἀντικειμένων καὶ ὑποσηρίζεται ὑπὸ τοῦ ζώου, ἢ λευκοῦ, ἢ γλυκέος.

118. Ἐτι δ' ἐκ τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν ἄλλαι μὲν λέγονται καθαρὰ καὶ ἐναργεῖς, ἄλλαι δὲ ἀσαφεῖς καὶ ἀμυ-

δραί. Καὶ καθαρὰ μὲν ἰδέα λέγεται, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ἔχει λαμπράν καὶ ἐντελὴ πληροφορίαν περὶ τοῦ νοητοῦ, διακρίνουσα αὐτὸ πάντων τῶν ἄλλων, ἀμυδρά δὲ ἢ μὴ ταύτη. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ Ἥλιου, τῆς Σελήνης, τοῦ τριγώνου, κτξ, δι' ἐμὲ εἶναι ἰδέαι καθαραὶ καὶ ἐναργεῖς, καὶ εἶναι ἀμυδρά ἢ τοῦ Τιτάνος. καὶ ἂν ἐγὼ ἀπαντήσας ἄνθρωπον, γινώσκω μὲν ὅτι τὸν εἶδον, ἀγνοῶ δὲ ποῦ καὶ πότε, τοῦτο εἶναι ἰδέα ἀμυδρά.

Τὴν δ' ἐναργῆ καὶ καθαρὰν τῶν ἰδεῶν ὀνομάζουσι καὶ διακεκριμένην τότε, ὅταν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι διακρίνει τις αὐτὴν τῶν λοιπῶν, γινώσκῃ καὶ τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ τριγώνου, καθὼ μὲν διακρίνεται τῶν λοιπῶν σχημάτων, λέγεται καθαρὰ ἢ ἐναργής, καθὼ δὲ γινώσκεται ὅτι σύγκειται ἐκ τριῶν γραμμῶν καὶ ἐκ τριῶν γωνιῶν, διακεκριμένη, ἢ δ' ἰδέα τοῦ πρασίνου, καθὼ μὲν διακρίνεται τῶν λοιπῶν χρωμάτων, εἶναι καθαρὰ, καθὼ δὲ ἀγνοοῦνται τὰ γνωρίσματα αὐτῆς, εἶναι μὴ διακεκριμένη.

Οἱ μεταφυσικοὶ ὅμως δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ κάμωσι καὶ ἄλλας ὅχι ὀλίγας ὑποδιαίρεσεις τῶν ἰδεῶν, πλὴν ἴσως ἤθελον εἶναι περιτταί. Περὶ τῆς ὑποδιαίρεσεως ὅμως αὐτῶν εἰς πρώτας καὶ δευτέρας, καὶ εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, ἀνάγκη πᾶσα εἶναι νὰ ὁμιλήσωμεν. Πλὴν ἕκαστος θέλει πληροφορηθῇ ἐξ ἑαυτοῦ ὅτι ὁ ἐνταῦθα τόπος αὐτῶν εἶναι ἀνοίκειος. Δήλον ὅμως ὅτι ἦν δυνατόν νὰ ὑποδιαρεθῶσιν αἱ ἰδέαι εἰς ἠθικὰς καὶ φυσικὰς (80), πλὴν καὶ τοῦτο ἴσως πάλιν ἀνήκει εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὅχι εἰς τὴν

μεταφυσικήν. ἴσως ὅμως εἶναι χρήσιμος ἡ τῶν ἰδεῶν διαιρέσεις εἰς σχετικὰς καὶ μὴ.

119. Αἱ ἰδέαι λοιπὸν ὑποδιαιροῦνται εἰς σχετικὰς καὶ ἀπολυτοὺς. Καὶ σχετικαὶ μὲν ὀνομάζονται, ὅσαι τῶν ἰδεῶν δὲν παρὶς ὄντι, ἀλλὰ ἀναφορὰν τινα δύο ἰδεῶν, ἡ ἐν ᾧ μετὰ ἀναφορᾶς πρὸς ἄλλο, ἀπόλυτοι δ' ἅπαται αἱ λοιπαί. Οὕτως συμφωνία, διαφωνία, ταυτότης, ἑτερίτης, ὁμοιότης, ἀνομοιότης, δικαιοσύνη, ἀδικία, ὑπεροχή, φιλία, κτξ. καὶ αἰτία, ἀποτέλεσμα, σύμφωνος, εἰκάιος, φίλος, κτξ. ὥσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ ποσότητος τὸ βαρὺ τοῦ σκαθμοῦ, τὸ μακρὸν τοῦ χρόνου, τὸ ταχύ της κινήσεως, κτξ.. ἀπόλυτοι δ' εἶναι τὸ Πυθαγόρας, ξύλον, λίθος, κτξ.

Ἄλλ' - ἡ ἀναφορὰ δύο ἰδεῶν τὶ ἄλλο εἶναι, ἡ σαφὴς ἀπόφανσις ἢ πρότασις (87), ἣτις ἐκτελεῖται διὰ τινος συνδέσμου;

Κ Ε Φ. Ε'.

Περὶ Συνδέσμου τῶν Ἰδεῶν, ἡ Νοήματος.

120. Ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας (κεφ. γ'). ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας διαφόρων ειδῶν (κεφ. δ'), πλὴν ἅπασαι αὗται εἶναι ἀνὰ μέρος καὶ χωρὶς. Ἄλλ' ἡμεῖς δὲν ἰσάμεθα μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ προχωροῦμεν περαιτέρω, συν-

δέοντες τὰς ιδέας ἀλλήλας διάτινων συνδέσμων, ὥσε νὰ ἐκτελῶμεν ὁμιλίαν, ὥσε νὰ συγγράψωμεν βιβλία ὁλόκληρα, ἐξ οὗ ἐηλονότι χαρακτηρίζεται τὸ λογικὸν τῶν ἀνθρώπων (93). Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἀπέκτησα τὴν ιδέαν σρογγύλου, ἀπέκτησα τὴν ιδέαν κύκλος, καὶ ἔσχον ταύτας ἀνὰ μέρος, πλην δὲν ἔμεινα ἐνταῦθα, ἀλλὰ προσαρμόσας τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης, εἶπον ὁ κύκλος ἐστὶ σρογγύλος, ὅπερ καὶ κατάφασιν ἡμεῖς ἄλλοθι ὠνομάσαμεν (89): συνδέσας ἐηλονότι τὰς δύο ιδέας διὰ τοῦ εἰμὶ ῥήματος. Ἐτι ἐγὼ ἀπέκτησα τὴν ιδέαν σρογγύλου καὶ τὴν ιδέαν τετράγωνον, καὶ ἔσχον ταύτας ἀνὰ μέρος, πλην δὲν ἔμεινα ἐνταῦθα, ἀλλὰ ζητήσας νὰ προσαρμώσω τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἐτέρας, εὗρον διαφωνίαν εἰς αὐτάς, ὥσε διαχωρήσας αὐτάς ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ ἐπιρρήματος, εἶπον τὸ τετράγωνον δὲν εἶναι σρογγύλον, ὅπερ καὶ ἀπόφασιν ἡμεῖς ἄλλοθι ὠνομάσαμεν (αὐτοθι).

"Ὡσε συμφωνία ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, αὕτη ἡ ιδέα εἶναι μέρος ἐκείνης.. καὶ διαφωνία, μὲ τὸ, αὕτη ἡ ιδέα δὲν εἶναι μέρος ἐκείνης: ὕεσιν ἡ ιδέα συμφωνία καὶ διαφωνία ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν πρότασιν τῶν λογικευομένων (87).

121. "Ὡσε τῆς ἀποφάνσεως ἡ προτάσεως συγκειμένης ἐκ τριῶν λέξεων, αἱ μὲν δύο εἶναι σημεῖα ιδεῶν, ὡς τὸ, κύκλος καὶ τὸ σρογγύλον ἐνταῦθα, ἡ δὲ τρίτη: τουτέστι τὸ ἐσιν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σύνδεσμός τις συνδέων τὰς δύο ιδέας: τὸ κατηγορούμενον λέγω μετὰ τοῦ ὑποκειμένου. "Ὡσε μὲ ὅλον ὅπου τὸ εἰμὶ εἶναι ῥῆμα: τουτέστι σημαίνει τι, καὶ, ὡς θελομεν ἰδεῖ ἐχομένως, σημαί-

νει ἢ ἐνέργειαν, ἢ πάθος, ἢ ὑπαρξιν τοῦ ὑποκειμένου, ἐνταῦθα ὁμως σημαίνει οὐδὲν τῶν τοιούτων, ἀλλ' εἶναι ἄλλη γραμμὴ συνδέουσα, ἢ διαχωρίζουσα δύο ἰδέας διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ ἐπιρρήματος. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Λέγων ὁ κύκλος εἶναι σρογγύλος, ἐγὼ διὰ τούτου τί - ἄλλο φανερῶ, εἰμὶ ὅτι ὁ κύκλος ἔχει τοιαῦτα τὰ πέρατα: ἢ ἂν θέλῃς ὅτι οὕτω πως ἐνεργεῖ εἰς τὰς αἰσθήσεις μου; Ὡς - ἂν ἡ ἰδέα σρογγύλου παρέσκησε τὴν ιδιότητα τοῦ κύκλου τὴν ὡς πρὸς ἐμέ, τί ἄλλο ἔχει πλέον νὰ παρασῇ τὸ εἰμὶ ῥῆμα, ἐκτὸς μόνον τὸ νὰ δοθῶσι δύο κατηγορούμενα εἰς ἓν ὑποκείμενον, ὅπερ εἶναι ἀδύνατον;

122. Ἄν ὁμως τὸ εἰμὶ ῥῆμα κείμινον μεταξὺ δύο ἰδεῶν δὲν εἶναι σημεῖον ἰδέας, πλην δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ σημαίνῃ χρόνον. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐγὼ περιπατῶ, θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ἄνθρωπός τις μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον: ὅςτις σημαίνει ἐνέργειαν ἐνὸς ὄντος καὶ ἤδη: τουτέστι χρόνον, ἐνέργειαν καὶ πρόσωπον, εἴτε ἐμέ τὸν ὀμιλοῦντα. Ἀλλὰ ταύτην τὴν ἤδη ἐνέργειαν ἢ μαι δυνατὸν νὰ τὴν παρασῇσω διὰ τοῦ ὑπαρκτικοῦ ῥήματος καὶ τῆς μετοχῆς περιπατῶν, λέγων ἐγὼ εἰμὶ περιπατῶν, εἴθα θηλαδὴ ἢ μὲν ἐνέργεια: τουτέστιν ὁ περίπατος παρίσταται ὑπὸ τῆς μετοχῆς, ὁ δὲ χρόνος ἤδη ὑπὸ τοῦ εἰμὶ. Καὶ σημεῖον τούτου, ὅτι ἂν ἡ ἐνέργεια εἴη παρωχηκυῖα, ὡς τὸ ἐπεριπάτου, τότε ἐγὼ εἶμαι βεβιασμένος νὰ μεταχειρισθῶ ὑπαρκτικὸν χρόνον παρωχηκότος, λέγων ἐγὼ ἤμην περιπατῶν, ἀντὶ τοῦ ἐγὼ ἐπεριπάτου, καὶ τοῦτο αὐτὸ θέλει ἀκολουθήσει, ὃν ἀναλύσω καὶ τὸν μέλλοντα.

Ὡς ὁ Βλεμίδης δίδων διπλὴν σημασίαν εἰς τὸ ἐς(α), φαίνεται ὅτι ὀρθῶ τῷ βλέμματι κατεῖδε τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος ἄνευ λόγου ἀπεγύμνωσεν αὐτὸ τῆς χρονικῆς αὐτοῦ σημασίας (β). Εἶναι, ναί, ἀληθές ὅτι τὸ ὑπαρκτικὸν ῥῆμα εἰς τινὰς ἀποφάνσεις φαίνεται ὅτι δὲν σημαίνει χρόνον, πλην τοῦτο εἶναι κατὰ δόκησιν, καὶ ὄχι πραγματικόν. Οὕτως εἰς τὸ, ὁ βότρυς ἐστὶν ὀπώρα, καὶ εἰς τὸ, ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικόν, τὸ ἐς δὲν φαίνεται μὲν ὅτι σημαίνει χρόνον, ὡς μὴ ὑπάρξαντος χρόνου καθ' ὃν ὁ βότρυς δὲν ἦν ὀπώρα, ἢ ὁ ἄνθρωπος, ζῶον λογικόν, πλην τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἐνταῦθα τὸ ἐς δὲν συνέχει σημασίαν χρόνου, ἀλλ' ὅτι ἡ ἰδέα βότρυς οὕσα ὕλον, καὶ μέρος ἢ ὀπώρα, ὡσαύτως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ζώου, ἀναγκαίως πρέπει νὰ συνυπάρχωσιν αἰωνίως. Ὡς ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον δοκεῖ τὸ ἐνταῦθα ὑπαρκτικὸν ἐξερημένον χρόνου. Πλὴν ἐγὼ λέγω ἄριστα ὅτι ὁ Ἰούδας ἦν ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐδαμῶς ὅτι ἐστὶν, ὡσαύτως καὶ ὅτι εἰμι ἀνὴρ τέλειος, ἤμην δὲ βρέφος καὶ ἔμβρυον, καὶ ψεύδομαι, ἂν εἴπω τὸ ἐναντίον. Ὡς τὸ ὑπαρκτικὸν καὶ συνδέει καὶ σημαίνει καὶ χρόνον. Καὶ ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ὑπαρκτικοῦ ῥήματος μόνου φαίνεται ἐνίοτε ὅτι ἐλλείπει ὁ

(α) Τὸ ἐς διπλὴν ἔχει τὴν σημασίαν ὡς ῥῆμα: τὴν ὑπαρκτικὴν καὶ χρονικὴν..... "Ὅταν δὲ προστιθέμενον τοῖς ἐνέμασιν ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ἐξετάζηται, μόνον ἔχει τὴν χρονικὴν, ὡς ὅταν λέγομεν Σωκράτης ἐστὶ σοφός. Ἐπιτ. λογ. κεφ. κς'.

(β) Λογ. τ. τιε'.

χρόνος, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ῥημάτων. Καθότι ἐγὼ ἀδυνατῶ νὰ εἰπῶ ἢ Σελήνη ἐκινεῖτο, ἢ ὅτε ὁ φθόνος ἔτῃκε τὸν φθονερόν.. διότι βίβαια δὲν ὑπῆρξε χρόνος, ὥς νὰ μὴ κινήται ἡ Σελήνη, ἀφ' οὗ ἔγεινε, ἢ ὁ φθόνος νὰ μὴ τήκη τὸν φθονερόν. Καὶ ἔτι πλέον, ἐγὼ λέγω ὅτι τὸ ὑπαρκτικὸν ῥῆμα, ἐν ᾧ συνδέει δύο ιδέας, ἔχει μόνον σημαίνει χρόνον, ἀλλὰ καὶ τρόπον ἢ ἔγκλισιν. Καθότι ἐγὼ λέγω ἄρισα, ἂν ἐκεῖνος ἦναι ἴν-θρῶπος, πρέπει νὰ ζῇ ὡς λογικός.

*Αὐτῶς καὶ ἐλλείπη τὸ κατηγορούμενον ἐκ μιᾶς προτάσεως, τότε τὸ ὑπαρκτικὸν σημαίνει καὶ χρόνον καὶ ὑπαρξιν, ὡς τὸ, ἔστι κενόν, ἔστι Θεός, εἶπεν ἄφρων, οὐκ ἔστι Θεός.

123. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν, ὁ μὲν εἰς ὅρος κεῖται ἐνάρθρως, ὁ δ' ἕτερος ἀνάρθρως, καὶ ὅτι ὁ μὲν ἐνάρθρος εἶναι ὑποκείμενον, ὁ δὲ ἀνάρθρος κατηγορούμενον: ἢ ἂν θέλῃς, ἢ μὲν ιδέα ὅλον εἶναι ἐνάρθρος, ἢ δ' ἀνάρθρος τὸ μέρος. Οὕτως ἐγὼ λέγω κάλ-λιστα ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικός, καὶ ὁ κύκλος σρογγύλον, καὶ οὐδαμῶς τὸ ὄν λογικὸν εἶναι ἄνθρωπος, ἢ τὸ ὄν σρογγύλον εἶναι καὶ κύκλος, ἀλλέως τοῦτο ἤθελεν εἶναι ὡσάν ἐγὼ νὰ ἔκαμα τὸ μέρος ὅλον καὶ τὸ ὅλον μέρος. Καθότι ἐπειδὴ ἀπόφασις κυρίως δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ ἀνάλυ-σις ιδέας (οὗσης δηλονότι ὑποκειμένου), καὶ ἢ εἰς ἅπαν-τα αὐτῆς τὰ μέρη, ἢ εἰς τινα μένου.. καὶ ἐπειδὴ τὰ ταύ-της μέρη εἶναι πλατύτερα αὐτῆς (111), ἀδυνατῶ νὰ εἰπῶ ὅτι τὸ πλατύτερον εἶναι ἰσοπλατὲς μὲ τὸ στενότερον. Ἀν' ὅμως εἰς μίαν πρότασιν ἀμφότεραι αἱ ιδέαι ἦναι ἰσο-

πλατεῖς, ὡς ἐπακολουθεῖ εἰς ἅπαντας τοὺς ὀρισμοὺς, τότε εἶναι ἀδιάφορον εἰς ἐμὲ, ὅπου θέλω, νὰ θέσω τὸ ἄρθρον. Οὕτως ὡς λέγω, ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικὸν νοῦ καὶ ἐπισήμης δεκτικόν, οὕτω λέγω ἄριςα καὶ, τὸ ὂν ζῶον λογικὸν νοῦ καὶ ἐπισήμης δεκτικὸν εἶναι ἄνθρωπος.

Ἡ τοποθεσία ὅμως τῶν λέξεων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον εἶναι ἀδιάφορος. Καθότι ἐγὼ λέγω καλῶς ὁ κύκλος ἐστὶ σρογγύλος, καὶ σρογγύλος ἐστὶν ὁ κύκλος, καὶ ἐστὶ σρογγύλος ὁ κύκλος.

124. Συνδέοντες λοιπὸν διὰ τοῦ συνδέσμου εἰ μὴ δύο ιδέας, ἡμεῖς ἐκτελοῦμεν οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ συμφωνίαν ἢ διαφωνίαν δύο ιδεῶν: ὁ ἐστὶν ὅτι ἡ μία ιδέα ἦναι ἢ μὴ, μέρος τῆς ἄλλης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἦτε συμφωνία καὶ ἢ διαφωνία, καθὼς ἔργον νοῦς, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ιδέαι (46), τούτου ἕνεκεν δίδονται ιδέαι, αἱ τινες εἶναι ἀναφορὰ δύο ιδεῶν (119). "Ὡς πᾶσα ἀπόφανσις (88) εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπλὴ ιδέα συμφωνίας ἢ διαφωνίας δύο ιδεῶν. "Οθεν καὶ ἐξ ἐναντίας αἱ ιδέαι ταυτότης, ἐτερότης, ὁμοιότης, φιλία, κτξ., ἰσοδυναμοῦσι μὲ μίαν ἀπόφανσιν.

125. Τινὰ δ' ὅμως τῶν ἀναφορικῶν ὀνομάτων σημαίνουσιν ὅχι μόνον ἀπόφανσίν τινα, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ θάτερον τὸν ὅρον τῆς προτάσεως (119). Τοιαῦτα δ' εἶναι τὸ, αἰτία, ἀποτέλεσμα, πατήρ, υἱός, σύζυγος, φίλος, ἐχθρός, διδάσκαλος, μαθητής, μείζων, ἐλάσσων, κτξ. Καθότι ἂν εἶπω εἷς ἄνθρωπος, ἐγὼ δὲν ἐννοῶ ἄλλο τι, εἰμὴ τι ζῶον ἔχον τὴν δύναμιν τοῦ διανοεῖσθαι. καὶ ἂν εἶπω ἄνθρωπος λευκός, ἐγὼ δὲν ἐννοῶ ἄλλο τι, εἰμὴ ιδιό-

τητά τινα, ἢν περ οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἔχει, ὥς· νὰ διεγείρῃ εἰς ἐμὲ τὸ αἰσθημα λευκότητα.. λέγων ὅμως πατέρα, ἐγὼ ἐννοῶ α'. ἄνθρωπόν τινα.. β'. ὅτι ἐγέννησέ τι.. γ'. ὅτι τὸ γεννηθὲν εἶναι ἄνθρωπος (ἐνθα δηλονότι ὁ μὲν πατὴρ λέγεται αἰτία τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς ἀποτελεσμα ἢ αἰτιατόν).

126. Ἐξετάζων δέ τις τὰ ἐπὶ γῆς σώματα, οὗτος ἤθελεν ἰδοῖ, ὅτι τινα μὲν ἐξ αὐτῶν λαμβάνουσιν ἀρχὴν ὑπάρξεως, τινα δ' ἀλλοιῶσιν τινα. Ἄλλ'—ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ατόμου, τί ἄλλο εἶναι ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἢ νέα ἰδέα, ἰδέα ὅπως σύνθετος; Καὶ—ἀλλοίωσις ἐνὸς ατόμου, τί ἄλλο εἶναι ὡς πρὸς ἡμᾶς, εἰμὴ νέα τις ἰδέα, ἰδέα ὅπως ἀπλή τῆς ποιότητος; Ὡς ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας, αἵτινες λαμβάνουσιν ἀρχὴν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Καὶ αὗται εἶναι ἐκεῖνα, ἅπερ ὀνομάζομεν αἰτιατὰ ἢ ἀποτελέσματα.

127. Πλὴν εἶναι οἰκοθεν σαφές, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς οὐσίας ἢ ποιότητος κεῖται ὅχι ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' ἐξωθεν αὐτῆς. Καθότι ἂν τινος ἡ ὑπαρξίς ἐκρέματο ἐξ ἑαυτοῦ, δὲν ἦν λόγος τοῦ νὰ ἀναβάλλῃ τὸν χρόνον τῆς ἰδέας ὑπάρξεως, προκρίνων τὴν ἑαυτοῦ ἀνυπαρξίαν. Εἴτα καὶ τούτου δοθέντος, μένει ἄπορον τὸ, τίνος ἕνεκεν νὰ λαμβάνῃ ὑπαρξιν τότε τοῦτο τὸ νέον ὄν, ὅταν δοθῇ περιστάσις τις, καὶ ταύτης ἀπουσίας, νὰ συναπῇ καὶ ἡ ἐκείνου ὑπαρξίς! Πᾶν λοιπὸν ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὸ αἰτιατόν λαμβάνει ὑπαρξιν, ὀνομάζεται αἷτιον. Οὕτως ὁ πατὴρ εἶναι αἷτιος τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ πῦρ τῆς ῥευστότητος τοῦ τε κηροῦ καὶ τῆς χιόνος, ὡς φθάσαντες εἶπομεν (44).

Διαιροῦνται ὁμῶς τὰ αἷτια εἰς προσεχῇ καὶ πόρρῳ, καὶ ποιητικὰ, καὶ τελικὰ. Καὶ ὀνομάζονται προσεχῇ, ἐξ ὧν τὰ αἷτιατὰ παράγονται ἀμέσως, πόρρῳ δὲ, ὅσα ἐμμέσως. Οὕτως ὁ ἐμπρησμὸς μιᾶς πόλεως ἔχει διὰ μὲν προσεχῆς αἷτιον τὸ πῦρ, διὰ δὲ πόρρῳ, τὸν ἐμβαλόντα τὸ πῦρ.. ὡσαύτως δ' ἐπειδὴ ἡ ἀθλιότης μιᾶς πόλεως γεννᾶται ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως, καὶ ἡ κακὴ διοίκησις ἐκ τῆς ἀμαθείας ἢ διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, τούτου ἕνεκεν ἡ μὲν ἀμάθεια εἶναι τὸ πόρρῳ αἷτιον τῆς ἀθλιότητος τῶν κατοίκων, ἡ δὲ κακὴ διοίκησις, τὸ προσεχὲς ἢ ἐγγύς. Ἄν ὁμῶς καὶ τὸ αἷτιον εἴναι λογικόν, τότε λαμβάνει ὄνομα τελικόν. Οὕτως τὸ, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον πρὸς δόξαν αὐτοῦ. καὶ τὸ, ἐγὼ σπουδάζω διὰ νὰ ἐπιδώσω, κτξ., εἶναι αἷτια τελικὰ.

128. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ πᾶν αἷτιον ὀνομάζεται ὅχι δι' ἄλλο αἷτιον, εἰμὴ διότι ἔχει δύναμιν τοῦ νὰ ἐκτελῇ ἀποτέλεσμα.. καὶ ἐπειδὴ τὸ πρὸς ὃ ἐνεργεῖ, εἴτε κεῖται, εἴτε μὴ, εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, τὸ αἷτιον δὲν ἀπολλύει τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, τούτου ἕνεκεν εἰς πᾶν αἷτιον θεωροῦνται δύο τινα : δύναμις καὶ ἐνέργεια.. καὶ ὀνομάζεται τὸ αἷτιον δύναμις, καθ' ὃν χρόνον δὲν ἐνεργεῖ, καὶ ἐνέργεια, καθ' ὃν ἐκτελεῖται. Οὕτως ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς ρευστισμὸς τοῦ κηροῦ ὀνομάζεται ἐνέργεια τοῦ πυρὸς, δύναμις δὲ, ἂν τὸ πῦρ ἰσᾷται πόρρῳ τοῦ κηροῦ.

Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ὥσπερ τὸ πῦρ ἔχει δύναμιν τοῦ ρευστίζειν τὸν κηρὸν, οὕτω καὶ ὁ κηρὸς ἔχει δύναμιν τοῦ

ῥευσίζεσθαι, τούτου ἕνεκεν αἱ δυνάμεις ἐδικαιρέθησαν εἰς ἐνεργητικὰς καὶ παθητικὰς (44).

129. Ἄν ὅμως καὶ πᾶν αἷτιον παράγῃ αἰτιατὰ, πλὴν παράγει αὐτὰ ὅχι ἐπίσης, καὶ τούτου ἕνεκεν καὶ διαφορετικὰ ὀνόματα ἐγεννήθησαν ἐκ τούτου.

α'. Ἄν λοιπὸν τὸ αἰτιατὸν παρήχθῃ ἄνευ προὔπαρχούσης ὕλης, ἡ μὲν ἐργασία ὀνομάζεται δημιουργία, ὁ δ' αἷτιος δημιουργὸς, καὶ δημιουργήμα τὸ αἰτιατόν.

β'. Ἄν τὸ αἰτιατὸν σύγκηται ἐκ μερῶν, ἅπερ προὔπῃρχον μὲν πρότερον, πλὴν ὅχι τῆς αὐτῆς φύσεως, οἷας μετὰ ταῦτα, καὶ παρήχθῃ διὰ νόμων τῆς φύσεως: ἀγνώστων δὴλονότι ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἡ μὲν τούτου παραγωγή ὀνομάζεται γέννησις, τὸ δ' αἷτιον γεννήτωρ, καὶ γέννημα ἡ ἔκφυσις τὸ αἰτιατόν, ὡς ὁ Πυθαγόρας, οὗτος ὁ ἵππος, τοῦτο τὸ ῥόδον κτξ.

γ'. Ἄν ὅμως ἡ γένεσις τοῦ αἰτιατοῦ ἦναι ἐπαισθητὴ, ὡσαύτως καὶ τὸ αἷτιον.. καὶ ἂν τὸ αἰτιατὸν λαμβάνῃ ὅχι ἄλλην μεταβολὴν, εἰμὴ κατὰ τὸ σχῆμα: ἢ ἂν θείλῃς ἐξωτερικῶς, τότε τὸ μὲν αἷτιον ὀνομάζεται τεχνίτης, τὸ δ' αἰτιατὸν τεχνητόν.

δ'. Τέλος πάντων, ἂν ἐν σῶμα διαμένῃ οὐσιωδῶς, ὅπερ καὶ πρότερον, καὶ ἀλλάττεται μόνον κατὰ τὴν ποιότητα: ὥςτε λέγω νὰ ἐνεργῇ διαφόρως εἰς τὰ ἐμὰ αἰσθητήρια, ἢ πρότερον, τίτε ἡ μὲν ἐργασία ὀνομάζεται ἀλλοίωσις, τὸ δ' αἰτιατὸν ἀπλῶς ἀποτέλεσμα.. καὶ τοιοῦτον εἶναι ἡ ῥευσότης τοῦ κηροῦ, ἡ σερρότης αὐτοῦ, ἡ χροά, κτξ. Ἄν ὅμως καὶ ἐγὼ θεωρῶ τὸ ἀποτέλεσμα ὅχι ὡς ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ πάσχοντος, τότε λέγε-

ται πάθος, ὅπερ εἶναι κατάστασις σώματος, ἐφ' ὃ ἄλλο σῶμα ἐνεργεῖ, ἐξ οὗ δηλονότι γεννᾶται ἡ ιδέα ἐνεργητικὸν καὶ παθητικόν.

130. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ αἱ ἀναφορικαὶ ιδέαι ἰσοδυναμοῦσι μὲ τὰς ἀποφάνσεις, εἴτε προτάσεις .. καὶ ἐπειδὴ εἰς μίαν πρότασιν δοθέντος τοῦ ὑποκειμένου, ἀναγκαίως δίδεται καὶ τὸ κατηγορούμενον, ἔπεται ἀναγκαίως δοθέντος τοῦ αἰτίου ἢ αἰτιατοῦ, νὰ διδῶται ἐπίσης καὶ τὸ ἕτερον. Καθότι τὸ νὰ δοθῇ μόνον ἑτέρα τούτων τῶν ιδεῶν, τοῦτο θέλει εἶναι ἀπόφανσις δι' ἐνὸς μόνου ὅρου, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον.

131. Ἄλλ' ὥς φαίνεται ἡ ἡμετέρα διάνοια (93), καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ὁμιλία ἡμῶν δὲν εἶναι μία μόνη ἀπόφανσις, ἀλλὰ πολλαί. Ὡς καὶ ἡμεῖς δεόμεθα ἀφεύκτως καὶ ἄλλων συνδέσμων, δι' ὧν περ δηλ. συνδέονται αἱ ἀποφάνσεις, οὗτοι εἶναι τριῶν εἰδῶν : συμπερασματικοί, ἐναντιωματικοί, καὶ αἰτιολογικοί.

Καθότι ἂν πᾶσα ἀπόφανσις προφερομένη ἔκ τινος ἢ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένη, ἡμεῖς δὲν ἠθέλαμεν ἔχει χρεῖαν διανοίας, συλλογισμῶν, καὶ ἀποδείξεων (100). Καὶ ἐπειδὴ πᾶς συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ τριῶν προτάσεων : δύο λέγω δεδομένων καὶ τρίτης τοῦ συμπεράσματος, τούτου ἕνεκεν εἰς μίαν ὁμιλίαν δυοῖν θάτερον : ἢ προεκτίθενται αἱ δύο δεδομέναι τῶν προτάσεων, καὶ τότε συνδέουσιν οἱ συμπερασματικοί, ἢ προεκτίθεται τὸ συμπέρασμα, καὶ τότε συνδέουσιν οἱ αἰτιολογικοί. Ἄν ὅμως καὶ τὸ συμπέρασμα δὲν περιέχεται εἰς τὰς δύο προτάσεις : ὃ ἐστὶν ἂν ὁ συλλογισμὸς ἦναι ἀποφατικός, τότε συνδέουσι

τὴν δαίνοισιν οἱ ἐναντιωματικοί. Πλὴν ἅς σαφηνισθῇ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ παραδείγματων.

» Ποιῶμεν, εἶπεν ὁ Θεός, ἄνθρωπον κατ' εἰκό-
 » να ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν : ἄλλον Θεὸν δηλονότι,
 » ὥς ἐν ἡμῶν τὰ θεῖα δημιουργήματα.. καὶ τούτου ἕνεκεν
 » ἡμεῖς ὁρῶμεν τοσαύτην ἔφεσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς μα-
 » θήσεως καὶ τελειοποιήσεως αὐτοῦ. Ὡς ἄριστα καὶ ὁ
 » Ἀριστοτέλης εἶπε τὸ, πάντες ἄνθρωποι φύσει τοῦ εἰδέναι
 ὁρέγονται (1). α Ἰδοὺ πῶς τοῦτο τὸ νόημα ἤθελεν ἐκ-
 φρασθῇ συντομωτέρως.

Οἱ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ : τουτέστι
 λογικόν,

ἀλλ' εἶναι ἴδιον τοῦ λογικοῦ τὸ νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ μαθαίνη

Ὡς ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἐκώθυμε τὴν μάθησιν,
 ἔπειτα καὶ Ἀριστοτέλης φθάσας εἶπεν· ἰδοὺ καὶ εἰς μορφὴν
 συλλογισμοῦ.

Πᾶν λογικόν καὶ ἐνεργητικόν,

ἀλλὰ μὴν ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ Θεοῦ λογικός,

ἄρα πρέπει νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ ἐφίηται τῆς μαθήσεως.

Τὸ ὥς λοιπὸν ἐμφανίζει ὅτι ἡ μετ' αὐτοῦ πρότασις
 συνέχεται εἰς τὰς ἀνωτέρω, ὥς καὶ τὸ ἄρα δηλονότι καὶ
 οἱ λοιποὶ συμπερασματικοί.

132. Τὸ ἐκ διχμέτρου ὅμως ἐναντίον θέλουσιν οἱ
 αἰτιολογικοί. Οὗτοι λέγω μηνύουσιν εἰς ἡμᾶς ὅτι προσεξε-
 τέθη τὸ συμπέρασμα, εἴτε τὸ περιεχόμενον, καὶ μετ'
 αὐτοὺς ἔπονται αἱ δεδομέναι τῶν προτάσεων, ὥς ὁρᾶται
 ἐνταῦθα.

» Καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη τοιοῦτος, ὥς λέγω

» νὰ μὴν διαμείνῃ, εἰς ἣν περ γεννᾶται κτηνώδῃ ζωῇ,
 » ἀλλὰ νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰς τὴν γνῶ-
 » σιν τῶν θεῶν δημιουργημάτων, μάρτυς ἀναυτίρρητος,
 » ἣν περ ἡδονὴν ἑκαστος ἡμῶν δοκιμάζει εἰς τὴν ἀνακά-
 » λυψιν μετὰ ἀληθείας. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἅπαντες ὁμο-
 » λογῶσι τὰς ἡδονὰς καὶ τοὺς πόνους ὅτι εἶναι προῆξ τοῦ
 » ἀνθρώπου ἐξ οὐδενὸς ἄλλου, εἰμὴ ἐκ τοῦ ἰδίου δημιουρ-
 » γοῦ, δηλονότι ὅτι ἡ μάθησις εἶναι ἐκ φύσεως (1). « Ἰδοὺ
 καὶ πῶς τοῦτο ἠθέλε λάβοι μορφὴν συλλογισμοῦ.

Ἄπασαι αἱ ἡδοναὶ καὶ πόνοι εἶναι ἐκ φύσεως,

Ἄλλὰ πᾶς ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἡδονῆς ἐν τῷ μαν-
 θάνειν (ὡς ἑκαστος τοῦτο σύνοιδε), ἄρα ἡ μάθησις εἶναι
 ἐκ φύσεως.

Καὶ ἐπειδὴ τὸ συμπέρασμα προεξετέθη, τούτου ἔνε-
 κεν ἔγεινε χρεῖα νὰ τεθῇ, εἴτε νὰ συνδέσῃ τὸ πρᾶγμα ὁ
 καθότι σύνδεσμος.

133. Οἱ δὲ ἐναντιωματικοὶ σύνδεσμοι ἐκτελοῦσι
 τὸ ἐκ διαμέτρου ἐναντίον τῶν τε συμπερασματικῶν καὶ
 τῶν αἰτιολογικῶν: ὁ ἕστιν ἐμφανίζουσιν ὅτι τὸ ἐπιφερόμε-
 μενον νόημα οὔτε περιέχεται εἰς τὸ ἀνωτέρω, οὔτε περιέ-
 χει αὐτό. Ὡς οἶον λόγον ἔχει τὸ ἀποφατικὸν ἐπὶ ῥῆμα,
 εἴτε τὸ οὐ, εἰς μίαν ἀπόφασιν (100), τὸν αὐτὸν καὶ οἱ
 ἐναντιωματικοὶ εἰς ἓνα συλλογισμόν. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

» Ὡς ἐκ τῆς οὐσίας λοιπὸν τῆς μεταφυσικῆς, ἡθε-
 » λεν εἰποῖτις, πρέπει νὰ προηγήται ἡ ταύτης διδασκαλία
 » τῶν λοιπῶν ἐπισημῶν.. οἷόντι δηλονότι πᾶς τις πρέπει
 » νὰ ἀρχῇται ἐκ τῆς ἰδίας γνώσεως, καὶ οὕτω νὰ μετα-
 » βαίνῃ εἰς τὴν τῶν ξένων καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπει-

» δὴ καὶ οὔτε ἡ αἰσθητικὴ εἶναι ἀπλῶς αἰσθητικὴ, ἀλλὰ τῶν
 » ἑξῶθεν πραγμάτων, οὔτε ἡ νοητικὴ ἀπλῶς νοητικὴ, ἀλλὰ
 » τῶν νοητῶν: τοιούτοις τῶν ἑξῶθεν, ἴσως ἤθελεν εἶναι ἁ-
 » διάφορος ἡ τάξις αὐτῆς. Οἱ παλαιοὶ ὅμως ἔταττον αὐ-
 » τήν μετὰ τὰ φυσικὰ (1). « Ἴδου καὶ πῶς τοῦτο ἤθελε
 λάτρεαι μορφήν συλλογισμοῦ.

Ἐκαστος πρέπει νὰ ἀρχηται τῆς μαθητικῆς ἐξ ἑαυ-
 τοῦ (τοιούτοις ἐκ τῶν ἐγγύς), ἀλλ' ἡ μεταφυσικὴ εἶναι
 διδασκαλία ἑαυτοῦ, ἄρα αὕτη πρέπει νὰ προηγῇ τῶν
 λοιπῶν ἐπιστημῶν (τοιούτοις τῶν πόρρῃ), οὐ πρόεταττον
 ὅμως αὐτήν οἱ παλαιοί. Ὡς τὸ ὅμως ἐμφανίζει ὅτι τὸ
 συμπέρασμα δὲν συνέχεται κατὰ τοὺς παλαιούς εἰς τὰς
 δύο δεδομένας προτάσεις, καὶ διὰ τοῦτο ἰσοδυναμεῖ με-
 τοὺς ἀποφατικoὺς συλλογισμοὺς. Καθότι εἶναι τὸ αὐτὸ ἢ
 νὰ εἴπη τις τὸ,

Πᾶν σῶμα προστιθέμενον εἰς ἄλλο αὐξάνει τὸ βῆρος
 αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴν τὸ πῦρ προστιθέμενον ἐπὶ τῶν σωμάτων
 δὲν προστίθῃσι βῆρος (ὡς αἱ πεῖραι θέλουσι),

ἄρα τὸ πῦρ δὲν εἶναι σῶμα,

ἢ νὰ εἴπη τὸ πῦρ δὲν εἶναι σῶμα, διότι εἶναι ἀβαρές.

134. Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἡ
 διάνοια δὲν εἶναι ἄλλοτι, ἢ ἀνάλυσις τῶν ἰδεῶν, ὡς καὶ
 ἡ ἀπόφανσις δηλονότι (27).

Καθότι ἂν τὸ κατηγορούμενον μιᾶς προτάσεως ἦναι
 μέρος τοῦ ὑποκειμένου (αὐτόθι): ἢ μὲ ἄλλους λόγους ἂν
 ἡ ἰδέα τοῦ κατηγορουμένου συνέχεται ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ὑπο-
 κειμένου.. καὶ ἂν τὸ συμπέρασμα συνέχεται εἰς τὰς δύο
 δεδομένας προτάσεις (101), ἀκόλουθον εἶναι ἡ διάνοια

να μὴν ἦναι ἄλλοτι, ἢ ἀπόφανσις. Ἀλλ' ἡ ἀπόφανσις εἶναι ἀνάλυσις ἰδεῶν (αὐτόθι). Ὡς καὶ ἡ διάνοια ἢ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ὡσαύτως ἀνάλυσις ἰδεῶν, ἐκτελουμένη διὰ τῶν συνδέσμων. Καὶ ἐντεῦθεν ἤθελετι συναῖξοι βέβαια ὅτι οἱ σύνδεσμοι εἶναι σημεῖα τοῦ ὅτι αἱ ἀκόλουθοι ιδέαι εἶναι, ἢ οὐ, μέρη τῶν προεκτεθειμένων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα ὁμιλία εἶναι ἔκθεσις τῆς ἡμετέρας διανοίας, ἐπόμενον εἶναι ἢ ἡμετέρα ὁμιλία να μὴν ἦναι ἄλλοτι, εἰμὴ ἀνάλυσις τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν, ἐκπληρωμένη διὰ τῶν συνδέσμων.

Εἴτε ὁμως ιδέας θεωρεῖ τις, εἴτε αἰσθήματα, οὗτος βέβαια θεωρεῖ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ διαθέσεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς (44). Καὶ ἐπειδὴ πρὸς ὑπαρξιν τῶν μὲν αἰσθημάτων εἶναι ἀνάγκη παρουσίας αἰσθητῶν, τῶν δὲ ἰδεῶν, νοητῶν, ὀρθῶς ἤθελε συναῖξοι τις ὅτι αἴσθημα καὶ ιδέα εἶναι λέξεις ἀναφορικαὶ (119). Καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς μέχρι τοῦδε ἐξετάσαμεν τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶρός ἐστι να τὸ ἐξετάσωμεν καὶ ὡς ἐκ τῶν σωμάτων, ὅπερ καὶ ποιότητες ὠνομάσθη (48).

Κ Ε Φ. ΣΤ'.

Περὶ Ποιοτήτων.

135. **Ε**γὼ οὔτε ἐν αἰσθημα, οὔτε μίαν ιδέαν ἔχω, ἀλλὰ πολλὰς: ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ἐγὼ ἔχω πληθύν, ἢ ἀριθμόν. Πᾶν λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅπερ πληθύνει

εἰς ἐμέ τὰ ὄντα, καὶ διὰ τοῦτο ἐκτελεῖ καὶ τὸν ἀριθμὸν, ὀνομάζω ποιότητα. Ὡς οὔτε τὸ αἰσθάνεσθαι, οὔτε τὸ νοεῖν εἶναι ποιότης, ἀλλὰ τὸ οὕτω πως αἰσθάνεσθαι καὶ οὕτω πως ἐνοεῖν. Καθότι ἂν ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὁράσεως ἔβλεπον ἅπαντα τὰ σώματα ἀπαράλλακτα: τουτέστιν ἢ ἅπαντα λευκά, ἢ ἅπαντα μέλανα, ἢ ἅπαντα ἐρυθρά, ἢ ἅπαντα πράσινα, ἢ ἅπαντα ἰώδη κτξ, ἐγὼ ἤθελον βλέπειν ὅχι πολλὰ, ἀλλ' ἐν μόνον. Ὡς ἡ λευκότης, ἡ μελανία, ἡ ἐρυθρότης, τὸ πράσινον, τὸ ἰώδες χῶμα, κτξ, εἶναι ποιότητες. Καὶ ἂν ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀκοῆς ἤκουον ἀπασῶν τῶν φωνῶν καὶ ἤχων ἀπαράλλάκτως καὶ ἄνευ τινος διαφορᾶς, καὶ οὔτε διεκρινον ὀξύτητα ἢ βαρύτητα αὐτῶν, τότε ἅπαντες οἱ νῦν διάφοροι καὶ διαφορετικοὶ ἤχοι ἤθελον εἶναι εἰς μόνος, καὶ ἐπομένως καὶ ἅπαντα τὰ ἡχητικὰ σώματα ἓν. Ὡς ἡ μελωδία, ὁ θρήνος, τὸ εὐχον, τὸ ὀξύ, τὸ βαρὺ, κτξ, εἶναι ποιότητες. Καὶ ἂν ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὀσφρῆσεως ὡσφραϊνόμεν ἀπασῶν τῶν εὐωδιῶν καὶ δυσωδιῶν ἀπαράλλάκτως, καὶ ἄνευ τινος διαφορᾶς, τότε ἅπαντα τὰ θυτώδη καὶ εὐώδη σώματα οἷ ἐμὲ ἤθελον εἶναι ἐν μόνον. Ὡς ἡ εὐωδία τοῦ μόσχου, τοῦ θυμιάματος, τοῦ ῥόδου, κτξ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δυσωδία τῆς κόπρου, τοῦ θείου, κτξ, εἶναι ποιότητες.

Καὶ ἂν ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς γεύσεως εὗρισκον οὐδεμίαν διαφορὰν εἰς τοὺς χυμοὺς τῶν γευσῶν, τότε ἅπαντα τὰ γευσά δι' ἐμὲ ἤθελον εἶναι ἓν. Ὡς ἡ γλυκύτης, ἡ πικρία, ἡ ὀριμύτης, κτξ, εἶναι ποιότητες. Καὶ ἂν ἐγὼ διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀφῆς ἡπνύτων οὐδεμίαν

διαφορὰν εἰς τὰ ἅπτα, τότε ἅπαντα ταῦτα δι' ἐμὲ ἤθελον εἶναι ἐν μόνου. Ὡς ἡ σκληρότης, ἡ ὀμαλότης, ἡ ὑγρότης, ἡ ξηρότης, ἡ ῥευστότης, ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης, κτξ, εἶναι ποιότητες. Ὡς ἐν γένει πᾶν ἐκεῖνο, δι' οὗ πληθύνονται τὰ ὁρατά, τὰ ἀκουσά, τὰ ὁσφραντά, τὰ γευσά, τὰ ἅπτα, ὀνομάζεται Ποιότης.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν, ὅτι ἅπαντα τὰ ἐπιθετα ὀνόματα παρισώσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ποιόν. Οὕτω τὸ λευκός, τὸ μέλας, τὸ ὠραῖος, τὸ ἄσχημος, τὸ εὖχον, τὸ μελωδικόν, τὸ εὐῶδες, τὸ δυσῶδες, τὸ γλυκὺ, τὸ πικρὸν, τὸ ὀμαλόν, τὸ μαλακόν, τὸ σοφός, τὸ ἀμαθής, τὸ δίκαιος, τὸ ἄδικος κτξ, εἶναι παρασχηματικά ποιοτήτων. Οὔθεν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν, ὅτι ποιότης εἶναι, καθ' ἣν ποιότητες εἶναι λέγονται: ὅς ἐστι καθὼς ἕκαστον διαφέρει ἐκάστου.

136. Δῆλον ὅμως ὅτι μετὰ τῆς ποιότητος συντρέχει ἐνίοτε καὶ ἡ ποσότης πρὸς ἐκτελέσειν τοῦ πληθυντικοῦ τῆς τῶν σωμάτων διαφορᾶς. Καθότι ἐπειδὴ καὶ πᾶν πεποιημένον εἶναι καὶ ὅλον: ὅς ἐστιν ἔχει μέρη, δῆλον, ὅτι ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτοῦ θέλει ἔχει διαφορὰν ἐκάστου μέρους καὶ τοῦ ὅλου. Ποσὸν δὲ λέγεται ἐκεῖνο, ὅπερ δύναται νὰ διαιρεθῇ δόξα, καὶ αὖτις τὸ ἡμισυ δόξα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὡς ἐντός τοῦ ἐνὸς τετάρτου ἄλλου, ἢ τοῦ ἡμίσεος, καὶ τοῦ ἡμίσεος ἄλλου, ἢ τοῦ ὅλου, τὸ μὲν ἐν τέταρτον λέγεται ἔλαττον μὲν τοῦ ἡμίσεος, ἐλάχιστον δὲ τοῦ ὅλου, τὸ δὲ ὅλον μείζον μὲν τοῦ ἡμίσεος, μέγιστον δὲ τοῦ ἐνὸς τετάρτου. Ὡς τὰ ὀνόματα μικρὸν, μέγας, μείζων, ἐλάχιστον, κτξ: εἶναι παρασχηματικά ποσότητος, πλὴν

ποσότητος πεποιωμένης καὶ τρόπον τινα ἐπίθετα τῶν ἐπι-
θέτων. Καθότι λέγων τις ὅτι οὗτος ὁ λίθος εἶναι μείζων
ἐκείνου, οὗτος λέγει οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι οὗτος περιέχει
μόρια καὶ πόρους πλείονας, ἢ ἐκεῖνος, πλὴν ἐν ταυτῷ
ἔτι διαφέρουσιν ἑκάτεροι καὶ κατὰ τὸ χρῶμα, σχή-
μα, κτξ.

137. Διαιροῦνται ὅμως, ὡς φθάσαντες τοῦτο εἶπο-
μεν (48), αἱ ποιότητες εἰς γενικὰς ἢ οὐσιώδεις καὶ εἰς
μερικὰς. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ γενικαὶ ἢ οὐσιώδεις ποιότη-
τες; τουτέστιν ἡ ἑκτασις, ἡ ἀδράνεια, κτξ, ὡς εἰς ἅπαντα
τὰ σώματα εὐρισκόμεναι ἐμποιοῦσιν οὐδεμίαν διάκρισιν εἰς
αὐτὰ, ὅπερ δηλοῦντι εἶναι ἴδιον τῆς ποιότητος (135),
ἐπόμενον εἶναι ἡ ἑκτασις, ἡ ἀδράνεια, κτξ, νὰ μὴν ᾖναι
τῷ ὄντι ποιότητες, ἀλλ' ἄλλο τι, ἐκτὸς μόνου ἂν θελήσῃ τις
νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς τὸ τοιοῦτον ὄνομα, διότι ἐμποιοῦσι διά-
κρισιν εἰς τὰ σώματα ὡς πρὸς τὰ μὴ σώματα, εἴτε τὰ μὴ
ὄντα, ὅπερ τῷ ὄντι εἶναι βίαιον.

138. Ἐπεὶ ὑποδιαιροῦνται αἱ ποιότητες ὑπὸ τῶν με-
ταφυσικῶν εἰς τέσσαρά εἶδη: εἰς ἐμφύτους, εἰς παθητι-
κὰς, εἰς ἐπιπολαίους, καὶ εἰς ἐπεισάκτους.

Καὶ ἐμφύτους μὲν ποιότητας ὀνομάζουσιν οὗτοι τὰς
ιδιότητας τῶν σωμάτων: τουτέστι τὰς ἐνεργητικὰς καὶ πα-
θητικὰς δυνάμεις. Καὶ τοιαῦται εἶναι τῆς μὲν ψυχῆς ὁνοῦς
καὶ ἡ βούλησις, τῶν δὲ σωμάτων τοῦ μὲν μαγνήτου ἡ
ἐλξις, τοῦ δὲ πυρὸς τὸ καίειν, τοῦ δ' ἀδάμαντος ἡ σκλη-
ρότης: εἴτε ἡ δύναμις τοῦ μὴ πάσχειν, κτξ. Εἶδος βέ-
βαια τῶν τοιούτων εἶναι καὶ αἱ τῶν σωμάτων ἀτονίαι,
ὡς ἡ ἀμβλυωπία δηλ. ἡ ἀσθένεια, κτξ.

Παθητικὰς δὲ ποιότητας ὀνομάζουσιν, ὅσαι δυνάμεις τῶν σωμάτων διεγείρουσιν εἰς ἓν τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων αἰσθημάτων, καὶ οἷον πάθος τι ἐμποιοῦνται εἰς ἡμᾶς. Καὶ τοιαῦται εἶναι ἡ γλυκύτης τοῦ μέλιτος, ἡ πικρία τοῦ ἄψινθου, αἱ ἀφαὶ τῶν ἀπτῶν, αἱ ὀσμαι, αἱ ἤχοι, καὶ τὰ χρίματα. Εἰς τὰς παθητικὰς ὁμῶς ποιότητας Ἀριστοτέλης προσέθηκε καὶ τὰς ὑπὸ πάθους ἡμῖν προσγινομένας ποιότητας, οἷαι εἶναι ἡ ἐκ γεννητῆς ἡ ἀσθενείας ὠχρίασις, ἡ ἐρυθρίασις, ἐν ᾧ δηλονότι ἡ μὴ ἐπίμονος, ὡς τὸ ἐξ αἰσχύνης ἐρύθημα, ὀνομάζεται πάθος.

Ἐπιπολαίους δὲ ποιότητας ὠνόμασεν, ὅσαι ποῖα τὰ σώματα ἀποτελοῦσι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καὶ πέρατα, οἷαι εἶναι ἡ μορφή καὶ τὸ σχῆμα. Καὶ τὸ μὲν σχῆμα ἀποδίδωται εἰς τὰ ἄψυχα ἢ τεχνητὰ, ἡ δὲ μορφή, εἰς τὰ ἔμψυχα ἢ ἐκ φύσεως.

Τέλος πάντων ποιότητας ἐπεισάκτους ὀνομάζουσι τὰ ἀποκτώμενα (πλὴν μὴ ἐκ φύσεως) γνωρίσματα ἢ διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων, οἷαι εἶναι ἡ ἔξις καὶ διάθεσις. Καὶ ἔξις μὲν εἶναι ποιότης ἐπείσακτος ἐγγινομένη διὰ πολλῶν ἐνεργειῶν εἰς τὴν οὐσίαν, καὶ τρόπον τινα συμπεφυσιμένη μετ' αὐτήν: ἡ αὖ θελής εἶναι εὐκολία ψυχῆς πρός τι ἐξ ἑθους ἐνδελεχοῦς καὶ πυκνῆς μελέτης, εἰς τὸ νὰ ἐνεργῇ ἀπόνως ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶναι ἡ ἐπισήμη, ἡ τέχνη ἢ σοφία, ἡ ἀρετὴ, ἡ κακία, κτλ. Διάθεσις δ' εἶναι ποιότης εὐεξάλειπτος; ἡ ἀρχὴ ἔξεως.

139. Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν ἐκτεθέντων, ὅτι ἅπασαι αἱ ἀνθρώπιναι γνώσεις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ποιότητες. Ἄν ὁμῶς ἐξετάσῃ τις τὰς ποιότητας τῶν αἰσθημάτων

των, ἤθελεν ἰδοῦ ὅτι δὲν εἶναι ὁμοειδεῖς, ἀλλὰ διάφοροι εἰς τὰ πέντε αἰσθητήρια. Καθότι τὰ χρώματα, δι' ὧν περ ἡ φύσις πληθύνει καὶ ποικίλει τὰ σήματα, εἶναι μὲν ἄπειρα, πλὴν ἡ ἐνέργεια τῆς ὀφθως εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ χρώματος εἰς χροῖμα εἶναι σχεδὸν ἀνεπαίσθητος, ἐν ᾧ εἰς τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια εἶναι ἐπαίσθητοτάτη. Καθότι ἄντις ἐσθίων μέλι φάγη ἀψύδιον, ἢ ἀκούων μελωδίας, ἀκούσῃ θρήνου, ἢ ἰσάμενος μακρόθεν τοῦ πυρός, ἐφάπηται αὐτοῦ, ἤθελεν αἰσθανθῇ μερίσσης διαφοράς.

β'. Ὅτι αἱ ἡδοναὶ τῆς γεύσεως εἶναι πλείον πολυάριθμοι, ἢ τῆς ἀφῆς, πλὴν αἱ ἀλγηδῖνες αὐτῆς εἶναι πολὺ ἀδυνατώτεραι τῶν ἀπῶν.

γ'. Ὅτι αἱ τῆς ἀφῆς ποιότητες εἶναι διαφόρων ειδῶν, ἐν ᾧ εἰς τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια δὲν ἔχει χῶσαν τὸ τοιούτον. Καθότι ἡ μὲν θερμότης καὶ τὸ ψυχρὸς εἶναι ἄλλου εἶδους, ἢ ἡ σκληρότης, ἡ μαλακότης, κτξ. . καὶ αὗται ἀλλου, ἢ ἡ μάξις κτξ. ἔτι δὲ τὰ μὲν καυσινὰ τῶν σωματικῶν, τὰ τέμνοντα, καὶ τὰ μασιζόντα εἶναι δυνατῆς ἀφῆς ἀδυνατοῦ δὲ ἡ ὑγρότης, ἡ ξηρότης, ἡ μαλακότης, ἡ ῥευσότης ἢ σκληρότης, ἡ ὀμαλότης, κτξ. Καὶ ὅσα μὲν σώματα ὀνομάζομεν, ὅσα ἐφασιζόμενα ἐπὶ τῶν ἡμετέρων δακτύλων, διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς ἡδύτητα τινα μετὰ ψύχους, ἢ θέρμης. . ῥευσὰ δὲ, ὅσα μὴ ἀλλάττοντα τὴν μορφήν τῶν ἡμετέρων δακτύλων, ὑπέκουσιν εὐαίτως εἰς πᾶσαν κίνησιν. . ὁμαλὰ δὲ, ὅσα ἐκτελοῦσιν οὐδεμίαν ἀντίστασιν κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν, ἢ μικρὰν τὴν ἀνάθλιψιν ἐφ' ἡμῶν.

140. Ἄν λοιπὸν ἐξετάσῃ τις τὸ, τί οἱ ἄνθρωποι ὁ-

νομάζουσι σῶμα, ἤθελον ἰδοῖ, ὅτι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅπερ ἡμεῖς νομίζομεν ποιότητος. (135). Χιών, φέρε εἰπεῖν, δι' ἐμὲ ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἐκεῖνο ὅπερ διεγείρει εἰς ἐμὲ τὰ αἰσθήματα: λευκότης, ψίχρος, βαρύτης, κτξ: ἢ ὅςθ' ὤτερον εἰπεῖν, χιών δι' ἐμὲ ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ λευκότης, ψυχρότης, βαρύτης κτξ. Καθότι οὖν ἡ χιών ἦν ὀβραχῆς, ἦν ἀχρωμάτιστος, ἦν ἄψαυστος, κτξ, ἤθελον εἶναι μηδὲν δι' ἐμὲ.

141. Ἐν πρώτοις λοιπὸν ἐγὼ λέγω ὅτι αἱ ποιότητες τῶν σωμάτων εἶναι διαθήσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ ὅχι ὅτι εὐρίσκονται ἐντὸς τῶν σωμάτων.

Ἐγὼ ἀνοίγω τοὺς ἑμούς ὀφθαλμούς, καὶ βλέπω σῶματα διαφόρου χρωματισμοῦ. Τώρα δοῦν θάτερον: ἡ ταῦτα τὰ χρώματα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων, ἢ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ: διότι ἤθελον εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐρίσκονται εἰς ἑκάτερα τὰ μέρη: Ἀλλ'— ἡ ὄρασις ἐνὸς σώματος τι ἄλλο εἶναι, ἢ αἴσθημα τῆς ἐμῆς ψυχῆς (2); Καθότι οὖν αἱ ἀκτῖνες τοῦ Ἡλίου προσβάλλουσιν ἐπὶ τινος σώματος: ἐπὶ τῆς χιώνος, φέρε εἰπεῖν, διὰ τῆς ἀνακλάσεως δὲν προσέβαλλον ἐπὶ τοῦ ὀπτικοῦ ἐμοῦ νεύρου, ἐγὼ δὲν ἤθελον ἰδοῖ ποτὲ χιόνα λευκὴν: ὥς, ὅπερ νομίζομεν λευκότης κείται ἐν ἐμοί: τουτίστιν εἶναι διάθεσις τῆς ἐμῆς ψυχῆς, καὶ ὅχι ὅτι εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς χιώνος τοιοῦτον τι: λευκότης, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, ἐγὼ εἰμὶ λευκός, καὶ ὅχι τὸ μακρὰν ἐμοῦ κείμενον σῶμα.

Ἡχεῖτις σάλπιγξ, καὶ ἐγὼ αἰσθάνομαι ἤχου ἢ ὁσος. Τώρα δοῦν θάτερον: ἡ οὗτος ὁ ἤχος εὐρίσκεται ἐντὸς τῆς σάλπιγγος, ἢ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ. Ἀλλ'— ὁ ἤχος

τι ἄλλο εἶναι, ἢ αἰσθημα τῆς ἐμῆς ψυχῆς (αὐτόθι); "Ὡς τὸ εὐχον ἢ οὐσηχον εἶναι διάθεσις τῆς ἐμῆς ψυχῆς, καὶ ὅχι ὅτι εἶναι οὐ εὐρίσκόμενον ἐντὸς τῶν σωμάτων ἐξωθεν ἐμοῦ.

Ἐγὼ λαμβάνω ἀνὰ χεῖρας ἐν ῥόδῳ, καὶ αἰσθάνομαι εὐωδίας τινος. Τώρα δοῦν θάτερον: ἡ αὕτη ἡ εὐωδία εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ῥόδου, ἢ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ. Ἄλλ'—ἡ εὐωδία τι ἄλλο εἶναι, ἢ αἰσθημα τοῦ ἐμοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὁσφρήσεως; ὥς τὸ εὐώδες κεῖται ἐν ἐμοῖ, καὶ ὅχι ὅτι εἶναι τι οὐ κείμενον ἐντὸς τῶν ἐξωθεν ἐμοῦ σωμάτων.

Ἐγὼ τρώγω μέλι, καὶ αἰσθάνομαι γλυκύτητος. Τώρα δοῦν θάτερον: ἡ αὕτη ἡ γλυκύτης εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ μέλιτος, ἢ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ. Ἄλλ' ἂν ἐκ τοῦ γλυκαντικῶς διατιθέμενος ἕνεκα τοῦ προσαχθέντος μέλιτος εἰς τὴν ἐμὴν γεῦσιν, εἴπω γλυκὺ τὸ μέλι: καὶ ἂν ἐκ τοῦ πικραντικῶς διατιθέμενος ἕνεκα τοῦ προσαχθέντος εἰς τὴν ἐμὴν γεῦσιν ἀψινθίου, εἴπω πικρὸν τὸ ἀψίνθιον: ὅςτις μεθερμηνευόμενον, ἂν ὥς ἐκ τῶν εἰς ἐμέ συμβαινόντων παθῶν ἀποφανίσω, ὅτι συμβαίνουνσι τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τὰ ποιοῦντα τὸ πάθος, τότε ἔπρεπε νὰ εἴπω ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἡ προσκίπτουσα εἰς τὰς σάρκας μου μάσιξ μὲ ἀλγύνει, ἄρα καὶ ἡ μάσιξ ἀλγεῖ, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον· ὥς οὔτε ἡ γλυκύτης εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ μέλιτος, οὔτε ἡ πικρία ἐντὸς τοῦ ἀψινθίου, ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέσεις τῆς ἐμῆς ψυχῆς. Καὶ τοσοῦτον ὀλίγον εὐρίσκεται ἡ γλυκύτης ἐντὸς τοῦ μέλιτος, ὥς πολλάκις, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, αὐτὴ γλυκύτητος ἐμποιεῖ πικρίαν εἰς ἡμᾶς τὸ μέλι.

Ἐγὼ περιδιαβάζω τὴν ἐμὴν χεῖρα ἐπὶ τινος σώμα-

της καὶ αἰσθάνομαι ὁμαλότητος. Τώρα δοῦναι θάτερον: ἡ αὕτη ἡ ὁμαλότης εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐραπτομένου σώματος, ἢ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ. Ἄλλ' - ἡ ἀφ' ἑνὸς σώματος τί ἄλλο εἶναι ἢ ἐμὸν αἶσθημα (αὐτόθι); Ὡς ἡ ὁμαλότης εἶναι διάθεσις τῆς ἐμῆς ψυχῆς, καὶ ὅχι ὅτε κείμενον ἔξωθεν ἐμοῦ. Ἐπειτα ἂν ἡ ὁμαλότης ἔκειτο ἔξωθεν ἐμοῦ, ἔπρεπε ἐπίσης νὰ κῆται καὶ ἡ ἀλγηδὼν ἡ ἐκ τοῦ κεντήματος τῆς βελόνης, καὶ ἡ ἐκ τοῦ καυσίματος τοῦ πυρός, καὶ ὡς φαίνεται κεῖται ἐντὸς ἐμοῦ. Καὶ σοχάσθαι πόσον εἶναι τοῦτο τὸ ἀσεῖον. Ἔως οὐ τὸ πῦρ κεῖται μακρόθεν ἡμῶν καὶ ἀπλῶς μᾶς θερμαίνει, ἡμεῖς λέγομεν τὸ πῦρ θερμόν: ὁ ἐσιν ὑπονοοῦμεν τρόπον τινα τὴν θερμότητα ἐν τῷ πυρὶ, ἀφ' οὗ ὁμοῦ προσεγγίσει εἰς ἡμᾶς, καὶ μᾶς καύσει, τότε ἐξάγομεν ἐξ αὐτοῦ τὸ καύσιμον, καὶ μεταχορίζοντες αὐτὸ ἐν τὸς ἡμῶν ἐκτελοῦμεν αὐτὸ ἡμετέραν διάθεσιν, καὶ τότε λέγομεν ἡμᾶς αὐτοὺς καυσούς, καὶ ὅχι τὸ πῦρ. Ἄλλ' ἂν ἡ μεγίστη ἐνέργεια τοῦ πυρός: τὸ καύσιμον λέγω, κῆται ἐν ἡμῖν, ὁρῶν ὅτι καὶ ἡ μικρά: τουτέστιν ἡ θερμότης.

Ὡς αἱ ποιότητες τῶν σωμάτων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡμέτερα αἰσθήματα, καὶ ἐντὸς τῶν σωμάτων εὐρίσκεται βέβαια οὐδὲν τῶν τοιούτων. Καὶ ἐπομένως λέγοντες τὰ σώματα λευκά, εὐήχα, εὐώδη, γλυκὰ, ὁμαλὰ κτλ (135) ἡμεῖς ἀναφέρομεν τὰς ἑαυτῶν διαθέσεις εἰς τὰ ποιοῦντα εἰς ἡμᾶς ταῦτα τὰ πάθη. Ἀλλὰ τοῦτο ἠθέλεν εἶναι τὸ αὐτὸ, ἂν τὸ κηρίον ρευστιζόμενον ὑπὸ τοῦ πυρός, ὠνόμαζε ρευστὸν τὸ πῦρ. ἢ ἂν ὁ πηλὸς σκληρυνόμενος ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ὠνόμαζε σκληρὰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας!

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεύθεν, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Μεταφυσικῶν διαίρεσις τῶν ποιότητων εἰς ἐμρύντους, καὶ μὴ (138), εἶναι μὴ ἀληθής.

142. Ὅτι λοιπὸν ἡμεῖς ἀναφέρουμεν τὰ ἡμέτερα αἰσθημάτων ἢ διαθέσεις εἰς τὰ ἔξωθεν ἡμῶν κείμενα σώματα, εἶναι ἀληθές. Ὁ λόγος ὁμοίως τούτου τοῦ φαινομένου ὑπάρχει, καὶ κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν μεγάλων Μεταφυσικῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀλεμβήτου, ἀδύνατον νὰ εὐρεθῇ περὶ τῆς λύσεως ὁμοίως τοῦ ὁποῖου ἡθελεν εἰποιεῖς. α'. Ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν αἰσθάνεται: ὁ ἐστὶν ὅτι γινώσκει τὰς ἑαυτῆς διαθέσεις. β'. Εἶναι ὁῦσα κοινὴ ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἔχει πᾶσαν πληροφορίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἔξωθεν αὐτῆς σωμάτων. γ'. Εἶναι ἀναντιρρήτου ὅτι εἶναι ἀνεπαίσθητον εἰς αὐτὴν, τὸ πῶς τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν ἐπ' αὐτῆς (30). Τούτων λοιπὸν δοθέντων, λέγω ἐγὼ ὅτι ἐπειδὴ καὶ ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται ἀναγκαιῶς ἔχει νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς αὐτὴν δευτὸν θατέρον: ἢ ἑαυτὴν νὰ νομίζῃ ποῖον, ἢ τὰ σώματα, καὶ μέσος ὁὗτος εἶναι ἀδύνατος. Ἐγὼ λοιπὸν λέγω ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον. Καθότι σῶματι, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν λευκόν: ἢ χιόν, φέρε εἰπεῖν, ἐκτελεῖ ἐπὶ τῆς ὀράσεώς μου τὸ αἶσθημα λευκότητος, ὅπερ δηλονότι εἶναι διάφορον τῶν λοιπῶν ταυτοχρόνως πρὸς μὲ ἐγειρομένων αἰσθημάτων, καὶ ὅπερ ἐγὼ πρέπει νὰ σοχασθῶ, ἢ ἐμὴν διάθεσιν, ἢ τῆς χιόνος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν πρώτοις τὸ πρᾶγμα γίνεσθαι ἀνευ τινος ἀληθείας, δευτέρου δὲ ἀρθείσης τῆς χιόνος, ἢ τῶν βλεφάρων κλεισθέντων, ἢ λευκότης μηδενίζεται, καὶ τοῦτο ὅχι ἅπαξ, ἢ δις, ἀλλ' ἀπείρως ἐγὼ εἶμαι βε-

βιασμένος νὰ συνάξω, ὅτι ἡ λευκότης κεῖται ὄχι ἐν ἐμοί, ἀλλ' ἐπὶ τῆς χιόνος, καὶ συμπεφυκέν πῶς μὲ αὐτήν. Καὶ τί-
 ἄλλο ἀρχαί ἀκολουθεῖ εἰς ἡμᾶς, ὅταν ἡμεῖς κινούμενοι
 διὰ τοῦ πλοίου περὶ τὴν ὄχθην, ὡς μηδενὸς πάθους γενο-
 μένου εἰς ἡμᾶς, ἀναφέρωμεν τὴν ἑαυτῶν κίνησιν ὄχι εἰς
 ἡμᾶς αὐτοὺς ἀλλ' εἰς τὴν ὄχθην; Τί - δε περιστρεφόμενοι ἡ-
 μεῖς περὶ τὸν ἀξονα τῆς γῆς, ὡς μηδενὸς πάθους γενομέ-
 νου εἰς ἡμᾶς, δὲν ἀναφέρωμεν τὴν ἑαυτῶν κίνησιν εἰς τὰ
 οὐράνια σώματα, καὶ δὲν ἤθελε νομισθῇ ἀσέβεια, ἂν
 τις ἐβόξαζε τὸ ἐναντίον; Τοῦτο - λοιπὸν δὲν εἶναι ἀπόδοσις
 τοῦ ἰδίου πάθους εἰς τὰ πρὸς ἡμᾶς ἐνεργούντα σώματα; Ἀ-
 ναντιρρήτως. Ὡς λέγω ἐγώ, ἂν ἡμεῖς ἀναφέρωμεν τὴν ἑαυ-
 τῶν κίνησιν εἰς τὰ ἀκίνητοῦντα σώματα, καὶ τοῦτο δὲν ἐμπικρῇ
 θαυμασμὸν τινα εἰς τοὺς Μεταφυσικοὺς, τίνος - ἔνεκεν νὰ
 προξενήσῃ θαυμασμὸν, ὅταν ἡμεῖς ἀναφέρωμεν τὰ αἰσθημά-
 τα ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν σώματα, ἐν ᾧ ἀμφοτέρω
 ἔχουσι τὸν αὐτὸν λόγον; Πλὴν ταῦτα ἀρκοῦσι... διότι ἡμεῖς
 θέλομεν ἐξετάσει τοῦτο τὸ πρόβλημα καὶ εἰς ἄλλο μέρος.

143. Κατὰ μὲν τοὺς φιλοσόφους λοιπὸν αἱ ποιότη-
 τες τῶν σωμάτων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡμέτερα αἰσθη-
 ματα, κατὰ δὲ τοὺς κοινούς, ὄντα συμπεφυκῶς τοῖς σώ-
 ματιν. Ἐφ' ᾧ ὥς νομίζω, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὅτι φιλό-
 σοφοι καὶ ἰδιῶται εὐρίσκονται εἰς παντελεῖ ἄγνοίαν περὶ τῶν
 ποιότητων, ἀγκαλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἀκούει τις αὐδὲν ἄλ-
 λο συνεχέσειον ἐκ τοῦ σώματος αὐτῶν. Μένει λοιπὸν νὰ
 ἰδῶμεν, ἂν ἦται τρόπος νὰ δοθῇ ἐξηγήσεις τις περὶ τούτου
 τοῦ σκοτεινοῦ πράγματος. Ἀπεδείχθη ἀποχρόντως ἡ ὑ-
 παρξίς ρευστοῦ τίνος, καὶ ὅτι εἶναι τοῦτο αὐτὸ, ὅπερ διε-

γέρει εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα (37). Ὡς ὄντος τούτου τοῦ ῥευστοῦ ἐνός, καὶ ἀπείρων τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ εἰς ἑκάστον τῶν αἰσθητηρίων, ἀκόλουθον εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν αἰσθημάτων νὰ προκύπτῃ ἐκ τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν περ τὸ ῥευστὸν ἐκρέει: ὅςιν εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῇ διάφορον ὕφασμα εἰς ἑκάστον τῶν σωμάτων, οὗ ἕνεκα νὰ λαμβάνωσι διάφορον θέσιν τὰ μέρη τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐκρέοντος ῥευστοῦ, ἐξ οὗ δηλονότι ἤθελε γεννηθῇ ἡ διαφορὰ τῶν αἰσθημάτων. . . καὶ ἐντεῦθεν ὅσα τῶν σωμάτων ἤθελον ἔχει ὅμοιον ὕφασμα, ταῦτα νὰ ἐκτελῶσι καὶ ὅμοια αἰσθήματα. Οὕτως ἐπειδὴ ἡ χιών, ἡ τίτανος, ὁ χάρτης, τὸ γάλα, κτξ, ἐκτελοῦσιν ὅμοιον αἶσθημα εἰς τὴν ἐμὴν ὕρασιν, ἀνάγκη εἶναι νὰ δοθῇ ὁμοιότης τις εἰς τὸ ὕφασμα τῶν μορίων αὐτῶν, καὶ ἐντεῦθεν ὁμοιότης εἰς τὴν θέσιν τῶν μορίων τοῦ ἐκρέοντος ἐξ αὐτῶν ῥευστοῦ. Ὡς ποιότης τῶν σωμάτων εἶναι τι βέβαια, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ τοιούδε ὕφασμα τῶν μορίων αὐτῶν, οὗ ἕνεκα λαμβάνουσι τὴν τοιάνδε θέσιν τὰ μέρη τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐκρέοντος πανταχῇ κινήτου.

144. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁμοίου ἢ ἀνομοίου ὕφασματος τῶν μορίων τῶν σωμάτων, εἴτε τῆς θέσεως τῶν μορίων τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐκρέοντος ῥευστοῦ γεννᾶται εἰς ἡμᾶς ἡ ὁμοιότης, ἢ ἀνομοιότης τῶν αἰσθημάτων. . . καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ ἔχω οὐδὲν ἄλλο μέσον τοῦ νὰ ἐκθέσω εἰς τὸν ἀκροατὴν τὴν τοιάνδε θέσιν, ὑπῆρξεν ἀνάγκη εἰς ἐμὲ νὰ θῶσω εἰς τὸ σῶμα, ὅπερ ὄνομα ἐδώκαμεν ἀμφοτέροι ἐκ συμφώνου εἰς τὸ αἶσθημα (2), ὅθεν ὠνόμασα λευκὴν τὴν χιόνα. Καὶ ἤθελεν εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον εἰς ἐμὲ νὰ κάμω τὸν ἀκροατὴν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ χιών, ἢ ἡ τίτανος, ἢ ὁ

χάρτης, ἢ τὸ γάλα, ἢ κτξ, ἐκτελοῦσιν εἰς ἐμὲ ὅμοιον αἰσθημα, καὶ διάφορον τῆς καπνίας καὶ πορφύρας, ἃν δὲν ἐμεταχειρίζομεν τὸ αὐτὸ ὄνομα, λευκότητα λέγω. "Ἐπειτα ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἐν γένει οἱ ἄνθρωποι διδῶσι τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν αἰτίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Καθότι ἔλξιν οἱ φυσικοὶ ὀνομάζουσι τὸν πλησιασμὸν ἐνὸς σώματος πρὸς ἄλλο, ὡς τοῦ σιδήρου, φέρε εἰπεῖν, πρὸς τὸν μαγνήτην: τουτέστι τὸ ἀποτέλεσμα, πλην ὅχι ὀλιγώτερον οὗτοι λέγουσιν ἔλξιν καὶ τὴν δύναμιν τούτου τοῦ ἀποτέλεσματος. Τοιοῦτόν τι λοιπὸν εἶναι καὶ ἡ ὄρασις, καὶ ἡ βαρύτης, καὶ ἡ συγγένεια τῶν σωματίων, κτξ. Πλην λέγων τις πῶς ἡ χιών εἶναι λευκή, δὲν πρέπει νὰ ἐννοῇ ὅτι, οἷον αὐτὸς αἰσθήματος αἰσθάνεται, παρούσης τῆς χιόνος, τοιοῦτόν τι εὐρίσκεται καὶ ἐν τῇ χιόνι, ἀλλ' ὅτι τὰ τῆς χιόνος μέρη ἔχουσι τοιοῦτον τὸ ὕφασμα, ὥς νὰ διεγείρῃσιν εἰς αὐτὸν τὸ τῆς λευκότητος αἰσθημα.

145. "Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰποῖ τις, καὶ αἱ ιδέαι ἡμῶν ἦναι ὅχι μερικαί, ἀλλὰ γενικαί (74): ὅ ἐστιν ἂν λαμβάνωσιν τὴν ὑπόστασιν διὰ τοῦ λογικοῦ (105), πολὺ πλέον ἤθελον εἶναι τοιαῦται αἱ ποιότητες. Σῶμα τι, ἡ χιών, φέρε εἰπεῖν, κείμενον ἔμπροσθέν μου διεγείρει εἰς ἐμὲ αἰσθημά τι, ὕπερ ὀνομάζομεν λευκότητα, ἐξ οὗ περ ἡ χιών ὀνομάζεται λευκή. Τώρα, λέγω ἐγὼ, ἂν ἡ ψυχὴ μου δὲν εἶχεν ἀρχέτυπον τῆς λευκότητος, πῶς - ἤθελεν ἀποφασίσει ὅτι τοῦτο τὸ αἰσθημα εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ τῆς τινάνου, γάλακτος, κτξ; Ἐχούσης λοιπὸν τῆς ψυχῆς ἀρχέτυπον τῆς λευκότητος: τουτέστιν ιδέαν, αὕτη ἔπρεπε νὰ ἦναι ὡς αὐτὸ σύπαρκτόν τι ἐν τοῖς σώμασιν, ὅπερ εἶναι ἡ ποιότης. "Ω-

σε ἐγὼ λέγων λευκότητα τῆς χιῶνος, ἐγὼ εὐνοῶ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἡ χιών ἔχει τὸ αὐτὸ ὕψισμα, οἷον ἔχει καὶ ἡ τίτανος, καὶ ὁ χάρτης, καὶ τὸ γάλα, κτξ: ὅθεν ἐγὼ ἀνάγκη εἰς τὸ καθόλου ἕκαστον τῶν μερικῶν, ὅπερ εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ, εἴτε συμπέρασμα.

146. "Αὐ λοιπὸν αἱ ποιότητες ἦναι συμπέρασματα συλλογισμῶν, πολὺ πλέον ἠθέλον εἶναι τοιαῦτα τὰ ἐπίθετα τῶν ὀνομάτων. Καθότι τὰ ἐπίθετα τῶν ὀνομάτων πρῶτον μὲν ἀπαιτοῦσιν ὑπαρξιν σωμάτων ἐξωθεν ἡμῶν κειμένων, ὅπερ, ὡς θέλομεν ἰδοῖ ἐχομένως, εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ... δευτέρου δὲ ὑπαρξιν ἰδιότητος τινος, ἥτις οὐσα κοινὴ εἰς πολλὰ ἄτομα ἢ εἰς πολλὰ εἶδη σωμάτων, ἀνάγκη πάντα εἶναι, διὰ τὴν λάβην ὑπόσασιν, τὴν ἔχει δημιουργεῖν τὸ λογιστικόν. Τὸ, λευκὸς λίθος, φέρε εἰπεῖν, σημαίνει ὅχι ὀλίγα: τουτέστι πρῶτον μὲν ὅτι εἶναι τι ἐξωθεν ἑμοῦ, δευτέρου δὲ ὅτι τοῦτο ἐνεργεῖ εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ὁράσεώς μου οὕτως, ὡς ἡ χιών, ἡ τίτανος, ὁ ὄσους τοῦ ἐλέφαντος, κτξ, καὶ ὅτι διαφόρως τῆς καπνίας, τῆς κιναβάρειας, τῆς πορφύρας, κτξ.

Συμπέρασμα λοιπὸν εὐτεῦθεν ὅτι τὰ κτήνη εἶναι ἀνεπιτήδεια διαλέκτου, ὡς οὗτα ἐξετημένα λογικοῦ.

Εἴτε ὅμως, τὰς ποιότητας τῶν σωμάτων θεωρεῖτε, εἴτε τὰς ιδέας, εἴτε τὰ αἰσθήματα, οὗτος πρῶτον μὲν θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα ὅχι ἄνευ λέξεως, εἴτα τὸ θεωρεῖ μόνον ἐν ἑαυτῷ καὶ οὐδ' ὅλως ὡς πρὸς τοὺς περὶ αὐτοῦ ὁμοίους. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἔχομεν χρῆσιν καὶ τούτου: τοῦ τὴν ἐμφανίσωμεν λέγω καὶ εἰς τοὺς περὶ ἡμᾶς... καὶ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον τὴν ἐκτελεσθῆναι ἄνευ λέξεως

ἡ διαλέκτου, ἀναγκαιῶς ἐπακολουθεῖ καὶ ἡ θεωρία τῶν διαλέκτων, καὶ τῶν γραμμάτων.

Κ Ε Φ. Ζ'.

Περὶ Διαλέκτων καὶ Γραμμάτων.

147. ²¹ Ἄν οἱ ἄνθρωποι εἶχον πλήρη τὸν ἐγκέφαλον αὐτῶν ἰδεῶν καὶ γνώσεων.. ἂν εἶχον ταύτας τὰς ἰδέας καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ συνδεδεμένους (120), ὥς δηλονότι νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν τὸν κόσμον ὅλον: οὐδ' ἀλλὰ λέγω καὶ ἐπίγεια, γνωσσκοντες καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ λοιπὰ οὐα, ὥς νὰ ἀποφεύγωσι μὲν ἔσα μηθευίζουσι τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν, νὰ ἐκδιώκωσι δὲ τὰ συμμέρουτα αὐτοῖς, ἅπασαι αὐταὶ αἱ ἰδέαι ἡθελον διαμένει κεκαλυμμέναι καὶ τρόπον τινα τεταμμέναι ἐντὸς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἦναι δυνατόν οὔτε εἰς τὸν ταύτας ἔχοντα νὰ τὰς οὐακαλύψῃ, οὔτε εἰς τοὺς πέριξ νὰ τὰς ἰδέσιν, ἂν ἡ φύσις θέν ἐπιδόει νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπον με φωνητικόν ὄργανον καὶ με λογικόν (144), ὥς δηλονότι ὁ ἄνθρωπος νὰ σαρκῶι τὰς ἰδέας αὐτοῦ, καὶ νὰ τὰς ἐκτελήσις τὰς εἰς τοὺς ὁμοίους αὐτοῦ διὰ τῶν σημείων ἢ λέξεων.

Ἄν ὁμοίως οἱ ἄνθρωποι θέν ἐσάχουν τὰς ἰδέας αὐτῶ διὰ τῶν λέξεων.. καὶ πρὸς τοῖτοις ἂν διὰ τῶν γραμμάτων θέν ἐσίδον ὑπόσταιν εἰς τὰς λέξεις, ἢ ἰδέας, ὥς ἀφ' οὗ τὰς ἐξάξωσιν ἔξω τῆς κεφαλῆς, νὰ τὰς σῶλλωσι καὶ

μακρὰν καὶ εἰς τὸ μέλλον: ὅ ἐστιν καὶ τὰς ἀποκαταστάσεων
 κινητὰς κατὰ τε τόπον καὶ χρόνον, αὐτοὶ ἤθελον εἶναι
 ζῶν ὑπερεκπεριστοῦ ἄθλια τοῦ κόσμου. Οἱ ἄνθρωποι λοι-
 πὸν ἐγεννήθησαν ἄνθρωποι ἐκ φύσεως: ἔλαβον λέγω ἐκ
 τῆς φύσεως τὰ αἰσθητήρια τοῦ καὶ ἀντιλαμβάνονται τῶν
 προσβολῶν τῶν ἐξωθεν σημάτων. ἔλαβον ἐξ αὐτῆς τὴν
 δύναμιν τοῦ καὶ κατασκευάζωσιν ἐκ τῶν ἀτομικῶν γε-
 νικὰς ιδέας (77). ἔλαβον ἐξ αὐτῆς, ὥς φαίνεται, ὅχι
 ὀλιγώτερον καὶ ὄργανα ἐπιτήδεια τοῦ καὶ προφέρωσιν ἐνάρ-
 θρως τοὺς ἤχους. ἢ ἂν θέλῃς καὶ διδῶσι ποιότητες εἰς
 αὐτοὺς, ὥς διὰ τούτου καὶ ἀποκαθίσταναι αἰσθητὰς τὰς
 ιδέας αὐτῶν. Ἀφῆσιν ὅμως εἰς αὐτοὺς τὸ καὶ βάλῃσι τὸ
 δυνάμει εἰς ἐνέργειαν: ὅ ἐστι καὶ ἐρευνῶσιν οὗτοι αὐτοὶ ση-
 μεῖα τῶν ἰδίων ιδεῶν ἢ λέξεις, ὥς δι' αὐτῶν ὅχι μόνον
 καὶ ἀνακαλύπτωσι τὰς ἑαυτῶν ιδέας εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀλ-
 λά καὶ καὶ τὰς ἀναλύωσιν. ἢ ἂν θέλῃς καὶ ἐννοῶσι λε-
 τομερεςέρως τὰς αὐτῶν ιδέας, ὥς τοῦτο θέλομεν ἰδεῖ ἐ-
 χομένως, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ διὰλέκτος.

148. Πᾶν λοιπὸν τὸ παριστάνον τὰς ἡμετέρας ιδέας
 λέγεται Σημεῖον. Καὶ πᾶν σύστημα σημείων, εἴτε εἰς
 τὴν ὄρασιν διευθυνόμενον, εἴτε εἰς τὴν ἀφῆν, εἴτε εἰς τὴν
 ἀκοὴν ὀνομάζεται Διὰλέκτος. Ὡς ἡ ἱερογλυφικὴ,
 ἡ συμβολικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ γεωμετρία,
 ἡ ἀλγεβρα εἶναι διὰλεκτοί τινες. Ὅθεν ἐκ τῶν σημείων
 τῶν ἡμετέρων ιδεῶν ἄλλα μὲν διευθύνονται εἰς τὴν ὄρα-
 σιν, ἄλλα δ' εἰς τὴν ἀφῆν, καὶ τὰ πλείονα καὶ εὐκολω-
 τέως εἰς τὴν ἀκοήν. Καθότι σημεῖα τῶν ἡμετέρων ιδεῶν
 ἦν δυνατόν, καὶ ἦναι αἱ κινήσεις τῶν χειρῶν, τῆς κεφα-

λῆς, καὶ ἐλοκλήρου τοῦ σώματος, καὶ μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν, πλὴν ἅπαντα ταῦτα ἤθελον εἶναι παχύτατα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπρόκρινον τοὺς ἤχους τοὺς εὐάθρους ἢ λέξεις, αἵτινες ἐκτελοῦνται διὰ τῆς κινήσεως τῆς γλώσσης πρὸς τὸν οὐρανίσκου ἢ τοὺς ὀδόντας μετὰ τῆς συγκινήσεως τῶν χειλέων, ἔνθα διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας ὁ ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ πνεύμονος ὁρ διαφόρως σχηματιζόμενος ἐκπληροῖ τὰς διαφόρους φωνὰς ἢ λέξεις, ὅπερ καὶ ἐνάρθρωσις λέγεται. Ὡς ἡ ἐνάρθρωσις εἶναι ποιότης τοῦ ἤχου (135).

149. Ὡς ἡ διάλεκτος ἤθελε διαίρεθῇ εἰς πραγματικὴν καὶ εἰς φωνητικὴν, Καὶ πραγματικὴ μὲν εἶναι ἡ διὰ τῆς κινήσεώς τινος μέλους ἡμῶν γινομένη καὶ διευθυνομένη εἰς τὴν ὄρατιν, ἀφῆν, καὶ ἀκοήν, φωνητικὴ δὲ, ἡ ἐνάρθρωσις τῶν ἤχων, καὶ κυρίως μὲν εἰς τὴν ἀκοήν διευθυνομένη, χρωμένη δ' ὅχι ὀλίγου καὶ τὴν πραγματικὴν, καὶ μάλιστα εἰς καιρὸν μεγάλων παθῶν, ἔνθα ἡμεῖς ἐώμεν διόλου τὴν φωνητικὴν καὶ μεταχειρίζομεθα τὴν πραγματικὴν, ὡς οὖσαν ἐνεργητικωτάτην, εἰ καὶ παχυτάτην.

150. Ὡς ἤθελεν ἀπαντήσῃ τις οὐδεμίαν δυσκολίαν νὰ συνάξῃ ὅτι ἡ φωνητικὴ διάλεκτος ἔλαβε τὴν ἑαυτῆς συλλήψιν ἀπὸ τῆς πραγματικῆς. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι δυνατώτατον. Καθότι ὦν ὁ ἄνθρωπος φύσει ἐνεργητικὸς, ὡς αἰσθανόμενος τῶν προσβολῶν τῶν ἔξωθεν σωματίων, καὶ ὡς διανοούμενος (93): ἡ αὖ θέλης ὡς ἐνεργῶν καὶ ὡς ὁμιλῶν τὴν πραγματικὴν διάλεκτον εἰς ταῖς ὁμοίους αὐτοῦ, ἢ ὀρθώτερον εἰπεῖν, ὡς τῶν μελῶν αὐτοῦ

ὁμιλούντων, ἀκούσας πρὸς αὐτοῦ, καὶ παρισύντων τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, ἂν βιασθῇ ὑπό τινος μεγάλης χρείας εἶναι νὰ ἐμποιήσῃ ἐν ἑαυτῷ τινα εἰς τὴν κραυγὴν αὐτοῦ, ὡς τὸ θὸς, καὶ τοῦτο ἤθελεν εἶναι λέξις.

Δηλοῦ ὅμως ὅτι ὁ σπόρος τῆς διαλέκτου ἐνοικεῖ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ, ἐντεθαμμένος ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἰαθότι καθὼς τὰ μέλη αὐτοῦ παρισῶσι τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὁμοίους, οὕτως αὐτὸς, καθὼς λογικὸς, συνάγει ὅτι ἡ ὁμοία κίνησις τῶν μελῶν τῶν ὁμοίων αὐτοῦ πρέπει νὰ παρισχῇ τὴν ὁμοίαν διάθεσιν τῆς ψυχῆς ἐκείνων. Καὶ ἐπειδὴ αἱ κινήσεις τῶν ἑαυτοῦ μελῶν γίνονται οὔτε ἐξ ἑαυτῶν, οὔτε ἄλλως, ἀλλὰ πρὸς παράστασιν διαθέσεως ἐσωτερικῆς, τούτου ἕνεκεν καὶ αὐτὸς εἴναι νὰ μεταβάλῃ τὰ αἰσύσια εἰς ἐκούσια καὶ διδακτὰ σημεῖα, ὅπερ τῷ ὄντι εἶναι μυστήριον καὶ ἐκπληξίον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐμποιοῦν. Καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἔχει διαφόρους ἡμεῖς βλέπομεν καὶ τὰ βρέφη νὰ ὁνομαζομένηται: ὅσοι βιαζόμενα ὑπὸ τῆς χρείας νὰ ὁνομάζωσι παπὰ τὸν ἑαυτῶν καλοθελητήν.

151. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ λέξεις ἢ διαλέκτος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἔχει ἑναεθρον... καὶ ἡ ἐναεθροπία τῶν ἡχῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ποιότης τοῦ ἡχοῦ (148)... καὶ ἐπειδὴ αἱ ποιότητες εἶναι ἄπειροι (135), ἐπόμενον εἶναι νὰ μὴν ᾖ μία διάλεκτος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ πάμπόλλαι, καὶ εἰ αἱ οὗτοι, νὰ μεταμορφοῦνται ἀδιακόπως, καὶ τοῦτο εἴτε πρὸς τὸ κρείττον, εἴτε πρὸς τὸ χεῖρον: ἀναλόγως θηλούντι μὲ τὸ ποιητικὸν αἴτιον τῶν διαλέκτων: ταυτέσι τὸ λογικὸν τῶν κατοίκων. Τὸ πλῆθος ὅμως τῶν διαλέ-

κτων αὐξάνει τὴν πεδιάδα τῶν ἐφευρέσεων τοῦ ἀνθρώπου
 ὡν γνώσεων.

Ἐπειδὴ ὅμως πάλιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄνθρωποι :
 τούτοις μιᾷ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, τούτου ἕνεκεν εἶναι
 ἀνάγκη πᾶσα εἰς τὰς διαλέκτους αὐτῶν νὰ ἔχωσι τὴν αὐ-
 τὴν βάσιν. Καθότι ἐπειδὴ λέγω καὶ ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι
 εἶναι καὶ αἰσθητικοὶ καὶ λογικοί, δηλον ὅτι καὶ ἡ διάλε-
 κτος αὐτῶν πρέπει νὰ ἐφεδράζῃ ἐπὶ τούτων τῶν δύο ἰδιο-
 τητῶν, καὶ ἐπ' οὐδενὸς ἄλλου. Καὶ ἐπειδὴ ἅπαντες, κα-
 θὸ λογικοί, ἔχουσιν ἰδέας (46), εἴτε εἰκόνας ὄντων αὐ-
 θυπάρχοντων ἢ ὡς αὐθυπάρχοντων (74), ἐπόμενον εἶναι ἁ-
 πασαι αἱ διάλεκτοι νὰ ἔχωσι καὶ λέξιν ἰσοπλατῆμέ αὐτάς
 καὶ ἰσοδύναμον, ὅπερ Ὀνόμα ἡ Ἑλληνικὴ διάλεκτος ὀ-
 νομάζει : ὅτι εἰν ἅπασαι αἱ διάλεκτοι πρέπει νὰ ἔχωσιν ὀ-
 νόμα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα δύνανται νὰ παραστήσω-
 σι καὶ τὴν οὐσίαν ἑνὸς αὐθυπάρχοντος (75), καὶ τὰς ποιό-
 τητας αὐτοῦ (135), ἐπόμενον εἶναι ἅπασαι αἱ διάλεκτοι
 νὰ διακρίνῃσι τὰ ὀνόματα εἰς Οὐσίαι καὶ Ἐπίθετα.
 Ἐτι ἐπειδὴ ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, καθὸ αἰσθητικοί, ἔχου-
 μόνον διατίθενται, ἀλλὰ καὶ οὕτω πως (5), ἐξ οὗ ἔπε-
 ται ῥοπή καὶ φυγή : ὅτι εἰ κίνησις τις ἢ ἐνέργεια, ἐπόμε-
 νον εἶναι ἅπασαι αἱ διάλεκτοι νὰ ἔχωσιν ἄλλην λέξιν ἰσο-
 πλατῆ ταύταις καὶ ἰσοδύναμον, ὅπερ καὶ Ρῆμα ἡ Ἑλλη-
 νικὴ διάλεκτος ὀνομάζει. Καὶ ταῦτα τὰ δύο εἶναι τὰ οὐ-
 σιωδῆ μέρη τοῦ λόγου, τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς σαφήνειαν ὀνό-
 νου καὶ ῥημάτων. Ἄν δ' ἡ ἀντωνυμία καὶ ἡ μετοχὴ ἦναι
 σημεῖα ἰδεῶν, εἶναι καθὸ ἐπίτροποι τῶν τε ὀνομάτων
 καὶ ῥημάτων. Ὅτι δ' αἱ ῥοπαὶ καὶ φυγαὶ ἀπάντων τῶν

ἀνθρώπων εἶναι αἱ αὐταὶ ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ, μικρὰ παρατήρησις ἐξάγει τὸν ἀκροατὴν ἐκτὸς ἀμφιβουλίας. Καθότι εἰς ἕκαστον τόπον καὶ αἰῶνα οἱ ἄνθρωποι ἀρ' οὐ κουρασθῶσι, κάθηνται ἢ πλαγιάζουσι· καὶ ὅταν ἀλγῶσι, φωναζουσι.. καὶ ὅταν χαίρωσι, γελῶσιν ἢ κολακεύουσι.. καὶ ὅταν πεινῶσιν ἢ διψῶσι, τρώγουσιν, ἢ πίνουσι.. καὶ τὰ μὲν ἀρέσκοντα τῶν φαγητῶν ἐκλέγουσι, τὰ δ' ἀπαρέσκοντα ἀποποιουῦνται, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἡθικῶν: τοῦτέστιν ἕκαστος αὐτῶν ζητεῖ πλοῦτον, ζητεῖ δόξαν, καὶ ἀποφεύγει τὴν ἔνδειαν καὶ τὸ ὄνειδος.

152. Οὐτῶν λοιπὸν διαφόρων τῶν διαλέκτων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπασῶν ἔχουσῶν τὴν αὐτὴν ἀρχήν: τοῦτέστι τὴν χρείαν (150), ἐπόμενον εἶναι α'. πᾶσα διάλεκτος νὰ ἔρχηται εἰς τελειότητα ἀναλόγως μὲ τὰς χρείας τῶν ὁμιλούντων: τοῦτέστι μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν τοῦ ἔθνους τοῦ τὴν διάλεκτον ἔχοντος. Ὡς οὐδεὶς ἀπαντᾷ δυσκολίαν τινὰ εἰς τὸ νὰ συνάξῃ, ὅτι ὅσαι τῶν διαλέκτων εἶναι ἐξερημέναι τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν, αὗται εἶναι ἀτελέσται καὶ παχύταται. Ἴσως ὁμως ἤθελεν εἰποῖ τις ὅτι ἐκτὸς τῆς τελειότητος τῶν τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν πρὸς τελειοποίησιν μιᾶς διαλέκτου, συντρέχει καὶ τι ἄλλο. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν τὰς τέχνας καὶ ἐπισήμας νὰ φθάσωσιν ἤδη εἰς τὴν αὐτὴν τελειότητα εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, καὶ εἰς πολλὰ νὰ ὑπερβῶσιν, πλὴν ἅπασαι νὰ παραχωρῶσι τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν τῶν Γάλλων. Καὶ ἔτι αἱ μὲν τέχναι καὶ ἐπισήμαι, εἰ καὶ μὴ ἅπασαι, ἔφθασαν μὲν τὴν σήμερον εἰς ἀκμὴν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅσον βέβαια δὲν εἶχον φθάσει τινες τούτων τὸ πάλαι με-

εἰς τῶν Ἑλλήνων, πλὴν ἅπασαι αἱ τῶν Εὐρω-
παίων διάλεκτοι διδράσκειν ἄνευ ἑρίδος τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν
τῶν Ἑλλήνων. β'. Ἄν αἱ διάλεκτοι δὲν ἦναι ἄλλο
τε, εἰμὴ λέξεις. . . καὶ ἂν αἱ λέξεις ἦναι σημεῖα ἰδεῶν, ἅ-
περ ὅλῃ. ἐρευνήθησαν ἐκ βίας (αὐτόθι), ἐπόμενον εἶναι
αἱ λέξεις νὰ ἦναι ἰσάριθμοι μὲ τὰς ἰδέας τοῦ ἔθνους, ἐξ
οὗ ἐπεται α'. νὰ ἦναι ἀνύπαρκτοι αἱ συνώνυμοι λέξεις:
τούτέστιν αἱ οὐπαι εἰκόνες τοῦ αὐτοῦ νοητοῦ. . . β'. ὅτι ὅσαι
τῶν διαλέκτων ἔχουσι πλείονας λέξεις, ἐκείνων τὸ ἔθνος
νὰ ἔχῃ καὶ πλείονας ἰδέας. . . γ'. ὅτι ὅσον μία διάλεκτος
ἔχει λέξεις μετασχηματιζομένας διαφόρως, τοσοῦτον καὶ
αἱ ἰδέαι τοῦ ἔθνους αὐτῆς νὰ ἦναι μᾶλλον διακεκριμέναι.
Ἰδ' ὅς ἐκ τῆς διαλέκτου ἠθέλε συναΐξοιτις καὶ τὴν πα-
χύτητα ἐνὸς ἔθνους, καὶ τὴν εὐγένειαν αὐτοῦ καὶ νοῦν. Καὶ
ἰδοὺ πῶς.

Ἡ ὕλη: τὰ νοητὰ λέγω, εἶναι μὲν ἡ αὐτὴ εἰς ἅπαντα
τὰ ἔθνη, ὡς κατοικοῦντα τὴν αὐτὴν σφαῖραν, ἡ ἐπιτηδεύουσι
ὅμως τῆς χρήσεως τῶν σημείων τῶν ἰδεῶν διαφέρει μεγά-
λως εἰς ἕκαστον ἔθνος, καὶ ἐντεῦθεν γεννᾶται ἡ μεγάλη
διαφορὰ τῶν ἔθνων, καὶ ἔτι καὶ τῶν πόλεων πρὸς ἀλλή-
λας κατὰ τε τὴν εὐγένειαν καὶ γνώσεις.

153. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ αἱ λέξεις (διάλεκτος)
δὲν ἐπινοήθησαν δι' ἄλλο, εἰμὴ ὡς σημεῖα τῶν ἐν τῷ ἐγ-
κεφάλῳ ἡμῶν ἰδεῶν, τούτου ἕνεκεν αἱ λέξεις κυρίως δὲν
σημαίνουσιν ἄλλο, εἰμὴ ἐκείνας τὰς ἰδέας, αἵτινες εὐ-
ρίσκονται ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἀλλ' ἐ-
πειδὴ καὶ οὐδεὶς ὁμιλεῖ εἰς μάτην: χωρὶς λέγω τελικοῦ
αἰτίου: ὁ ἕστι χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ ἐννοῇται ὑπὸ τοῦ ἀκροα-

τοῦ, τούτου ἔνεκεν κατὰ λόγον δεύτερον αἱ λέξεις πρέπει νὰ ᾔναι ἐνταυτῷ καὶ σημεῖα τῶν ἰδεῶν τῶν ἐν τῷ ἔγκεφαλῷ τοῦ ἀκροατοῦ: ὅ ἐστιν αἱ λέξεις πρέπει νὰ ᾔναι ἐκ συνθήκης. "Ὡςτε μία διάλεκτος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μία συνθήκη ἢ συμφωνία. Καὶ ἐπομένως εἶναι οὐδεὶς κύριος νὰ μεταχειρισθῇ οὔτε μίαν λέξιν ἰδίαν ὡς σημεῖον τινὸς ἰδέας, χωρὶς νὰ ᾔναι κοινῶς εἰλημμένη οὕτως, ἐκτὸς μόνου ἂν ἡ ἰδέα ᾔθελεν εἶναι νέα. Καθότι τοῦτο ᾔθελεν εἶναι, ὡσὰν νὰ ὠμίλητις καθ' ἑαυτὸν, ἐν ᾧ τῷ ὄντι οὗτος ὁμιλεῖ δια νὰ ἐμφανίσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰς ἑαυτοῦ ἰδέας, καὶ ὅχι νὰ μείνωσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀκατάληπτοι, τοῦτο βέβαια ᾔθελεν εἶναι μὴ ὁμιλία, ἀλλὰ πάταγός τις. Καὶ ἐν γένει δὲν πρέπει τις νὰ ἐπιλανθάνηται ὅτι αἱ λέξεις εἶναι σημεῖα, καὶ ὅχι ὄντα. Πόσαι - ὅμως ἔριδες δὲν ἠκολούθησαν καὶ δὲν ἀνολοιθούσι καθ' ἑκάστην ὅχι περὶ πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ λέξεων (α); Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι!

154. Αἱ λέξεις λοιπὸν εἶναι σημεῖα ἰδεῶν ἐκ συνθήκης. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ ἰδεαζόμενα εἶναι εἰς ἑκάστου εἶδος ὅχι ἐν μόνον, ἀλλὰ πολλὰ, ἀκόλουθον ἦν ἐκτὸς τῆς ἐναρθρώσεως (148) ἡ ποιότητος νὰ παρεισθῇ καὶ ποσότης (136), ὅπερ ἀριθμὸν ὀνομάζομεν, ὡς ὡς ἔχομεν τὴν λέξιν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ τὸ ἄνθρωποι.. καὶ ὡς τὸ λίθος, οὕτω καὶ τὸ λίθοι.. καὶ ὡς τὸ ἐγώ, οὕτω καὶ τὸ ἡμεῖς. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν ἡμεῖς δὲν

(α) Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἡμετέρων γραμματικῶν: τὸ ἂν ἢ γενική ἀπόλυτος πρέπει νὰ ἐνομάζεται ἀπέλυτος, ἢ στερόσχετος.

ἔχομεν σκοπούμενον μένεν τὴν ἐκθεσιν τῶν νεητῶν, ἀλλὰ μάλ' αὖ τὴν ὑπαρξίν ἢ ἐνέργειαν αὐτῶν, ἐπόμενον ἢ νὰ ἔχωμεν καὶ ἀριθμὸν εἰς τὰ ῥήματα (151), καὶ ὡς λέγω ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ λογικὸς, οὕτω καὶ οἱ ἀνθρώποι εἰσὶ λογικοί... καὶ ὡς λέγω ἐγὼ γράφω, οὕτω καὶ ἡμεῖς γράφομεν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ γραμματικὴ, οὕσα τέχνη τῆς ἐκφράσεως τῶν ιδεῶν, ἡ κατὰ τοὺς γραμματικούς τεχνῆ τοῦ ὀρθῶς λέγειν καὶ γράφειν.

Ἐπαρτηρήθη ὅμως ὅτι ἀγλαὰ καὶ ἐκάστη διάλεκτος μεταχειρίζεται ἰδίᾳς λέξεις πρὸς ἐκθεσιν τῶν ιδεῶν, πλὴν ἅπασαι ἐπακολουθοῦσι τοὺς αὐτοὺς κανόνας κατὰ τὴν μεταβολὴν τῶν λέξεων, καὶ τὴν σύνταξιν, καὶ τὰξιν. "Ὡς ἡ θεωρία τῶν γενικῶν τούτων κανόνων καὶ ὁ λόγος αὐτῶν εἶναι ἡ γενικὴ Γραμματικὴ, ἥτις εἶναι τὸ ἡμέτερον ἔθνη ὑποκείμενον. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ δι' ὅποιονδήποτε διάλεκτον καὶ αὐτὴς ὁμιλῇ, αὗτος ἐκτίθηται οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὰς ἑαυτοῦ ιδέας ἢ διάνοιαν, ἐπόμενον εἶναι διὰ νὰ ὁμιλῇ τις ἢ νὰ γράφῃ ὀρθῶς, νὰ μὴν ἀγνοῇ τὸ τί ἐστὶ διάνοια: τουτέστι λογιστικόν, λογικόν, φαντασία, μνήμη, προσοχή, συνείδησις, καὶ ἀντίληψις, εἴτε ὅπερ εἶναι ἡ ἰδεολογία τῶν νεωτέρων. "Ὡς ἡ γενικὴ γραμματικὴ πρέπει νὰ ἔπηται τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἰδεολογίας.

155. Ἄν λοιπὸν ἐξετάσῃ τις εἰς πᾶσαν διάλεκτον τὴν ὁμιλίαν τῶν ἀνθρώπων, αὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι αὕτη γίνεταί πρὸς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ πρὸς ἐμφάνισιν ὑπάρξεως, ἢ τρόπου ὑπάρξεως τῶν αὐθυπάρχτων: ὅ ἐστι πρὸς παράστασιν ἐπιθυμιῶν ἢ ἐνεργειῶν αὐτῶν: ἢ ἂν θέλῃς ἀπλῶς ὑπάρξεως, ὅπερ ἐκτελεῖται διὰ τοῦ ῥήματος. "Ὡς ῥήμα

εἶναι τοιοῦδε ὑπαρξίς, εἴτε ἐπιθυμία ἢ ἐνέργειά τις. Καὶ ἰδοὺ ἡ τούτων ὁμιλία. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι σοφός, ἐγὼ γράφω ἢ ἔγραψα, σὺ ἀναγινώσκεις, ἐκεῖνος περιπατεῖ, τὰ ἄσπρα κινεῦνται, ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, κτξ: ὅς ἐστι τὰ ῥήματα εἶναι ἀείποτε προσώπων, ἢ ὄντων αὐθυπάρκτων. Ὡς ἐρθὼς ἤθελε συνάξοις α'. ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀποκτῶσι πρῶτον τὰς ιδέας τῶν αὐθυπάρκτων ὄντων, εἴτα ἐν ᾧ ὁμολοῦσι, διηγοῦνται ἢ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, ἢ κυρίως τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως.. καὶ β'. ὅτι τὸ ῥῆμα εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς ὁμιλίας, ὅπερ καὶ Συμβεβηκὸς ὀνομάζεται.. διότι δηλονότι συμβέβηκεν εἰς ἐμέ ἤδη νὰ γράφω, ἐν ᾧ ἡμεῖς δυνατόν νὰ περιπατῶ, ἢ νὰ τρώγω, ἢ νὰ κοιμῶμαι, ἢ, κτξ. Ὡς ἐστὶ τὸ ῥῆμα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάσαμεν ποιότητα (135), πλην ὡς πρός τι.

156. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἴτε αἱ ποιότητες δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν, τούτου ἕνεκεν ταῦτα προϋποτιθέασιν τὴν ὑπαρξίν τῶν αὐθυπάρκτων: τουτέστι τὰ ὀνόματα. Ὡς ἐστὶν πιθανὸν ὅτι οἱ ὀνοματοθέται ἔδωκαν πρῶτον ὀνόματα εἰς τὰ πράγματα, καὶ τοῦτο εἰς τὰ μᾶλλον οὐσιώδη, εἴτα εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἢ ιδιότητας. Ὡς αἱ λέξεις ὕδωρ, χόρτα, γάλα, πῦρ, ἄνθρωπος, καρπὺς, πρόβατα, κτξ, ὡς ὄντα μᾶλλον ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔλαβον βέβαια ὑπαρξίν πρὸ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων.

157. Μετὰ δὲ τὴν ὀνοματοθεσίαν τῶν αὐθυπάρκτων: τουτέστι τῶν οὐσιαστικῶν ὀνομάτων, ἣν βέβαια ἐπόμενον ἢ τῶν ἐπιθέτων: ὅς ἐστι τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν, ὡς τὸ γάλα ἐστὶ γλυκὺ, τὸ πῦρ καυσικόν, τὰ χόρτα πικρά, κτξ, ἔνθα

δηλ. τὸ εἰμὶ εἶναι σύνδεσμός τις, καὶ ὄχι ῥῆμα (121). Καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔλειπε κατ' ἀρχὰς οὗτος ὁ σύνδεσμος, ὥς τε νὰ λέγωσι τὸ γάλα γλυκὺ, τὰ χόρτα πικρά, κτξ.

Δήλον ὁμῶς ὅτι αὕτη ἡ τάξις εἶναι τῶν λογικῶν, καὶ ὄχι τῶν αἰσθητικῶν, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος εἶναι οὐχ ἦτον καὶ αἰσθητικός. Καὶ—ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος φροντίζει πολλὰ ὀλίγον περὶ τῶν ὅσων αὐθυπάρκτων δὲν ἔχουσιν ἀναφοράν τινα ὡς πρὸς αὐτὸν, τίς οἶδεν ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐπενέστησαν πρῶτον τὰ ἐπίθετα, εἴτα τὰ οὐσιαστικά, ὥς τε δεικνύοντές τι, νὰ λέγωσι γλυκὺ, ἢ πικρὸν, ἢ καυσικόν, ἢ κτξ. Ὅποιονδῆποτε ὁμῶς τῶν ἑνομάτων καὶ ἂν ἐπινόηθη πρῶτον, τὰ ἐπίθετα ἔλαβον τὸ τοιοῦτον ἑνομα, διότι τρόπον τινα τίθενται ἐπὶ τῶν οὐσιαστικῶν.

"Αν ὅμως καὶ οἱ ἄνθρωποι ἦναι φύσει ἐνεργητικοί, πλην ὄχι καὶ διὰ τοῦτο ἀποφεύγουσιν ὀλιγώτερον τοὺς κόπους, ὡς ὅντος τοῦ κόπου βέβαια ἦττους ἐνεργείας, καὶ τούτου ἕνεκεν ζητοῦσι πάντοτε νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ." Ἦλθε ἦν ἀκόλουθον εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν δύο λέξεων: τοῦ ἐπιθέτου λέγω καὶ τοῦ συνδέσμου εἰμὶ, νὰ ἐπινόησωσιν ἐν ἰσοδύναμον: τὸ ῥῆμα, ἔπερ καὶ ἐποίησαν. Οὕτως ἀντὶ νὰ λέγωσι τὸ πῦρ ἔς τε καυσικόν, εἶπον τὸ πῦρ καίει . . καὶ ἀντὶ τοῦ ἐγὼ εἰμὶ περιπατῶν, εἶπον ἐγὼ περιπατῶ . . καὶ ἀντὶ τοῦ καιρὸς ἔς τε βροχερὸς, βρέχει, κτξ.

158. Εἶναι ὁμῶς πιθανὸν ὅτι κατ' ἀρχὰς αἱ διαλεκτοὶ δὲν εἶχον τὰ ῥήματα οὕτω μεμορφωμένα, ὡς ἤδη, ἀλλ' εἶχον ἐν χρήσει μόνον τὰ ἀπαρέμφата, ὥς

να λέγωσιν ἐγὼ τρώγειν, σὺ τρώγειν, ἐκεῖνος τρώγειν, ἡμεῖς τρώγειν, ὑμεῖς ἢ ἐκεῖνοι τρώγειν, ὥςτε τὰ ὀνόματα μόνον να παριστῶσι τὸν ἀριθμὸν καὶ πρόσηπον, τὸ δὲ ῥῆμα ἀπλῶς τῇ ἐνέργειαν τοῦ ἐνεργούντος. Καὶ ὁμοίοντι βλέπει τις ὅτι ἐπικρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον εἰς τινὰς βαρβάρους διαλέκτους, αἱτινες μεταχειρίζονται τὸ ἀπαρέμφρατον ἀντὶ προσωπικῶν ῥημάτων.

Καὶ βέβαια αὐτοὶ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν διαλέκτων, οὗτος θέλει εὖρεϊ οὐδὲν ἄλλο, ἢ κραυγὰς ὀλίγον ἐνάρθρους, λέξεις μονοσυλλάβους, λέξεις ὀνοματοποιημένους ἀντὶ ὀνομάτων, καὶ τοῦτο ἦν τὸ πᾶν.

159. Ἀρ' οὗ ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐξήλειψαν ἐξ αὐτῶν τὴν θηριότητα, ὅχι μόνον ἔδωκαν εἰς τὸ ῥῆμα διάφορον σχηματισμὸν πρὸς παράσκειν τοῦ ἀριθμοῦ (154), ἀλλὰ καὶ ἄλλον πρὸς παράσκειν χρόνου. Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὸ ῥῆμα σημαίνει ὑπαρξιν ἢ ἐνέργειαν (155) . . καὶ ἡ ἐνέργεια γίνεται, καὶ ἀπογίνεται, καὶ γενήσεται, ἐπίμενον εἶναι τὸ ῥῆμα να ἦναι ὁεκτικὸν σημασίας χρονικῆς, ὅθεν καὶ ἐδιαιρέθη εἰς ἐνεσὸς, παρωχηκὸς, καὶ μέλλον. Καὶ τὸ μὲν παρωχηκὸς καὶ μέλλον εἶναι ἀπροσδιόριστα, καὶ ἀναφοραὶ ὡς πρὸς τὸ ἐνσὸς, τὸ δ' ἐνεσὸς προσδιωρισμένον καὶ σημεῖον ἀδιαίρετον, ἐν ᾧ τότε παρωχηκὸς καὶ μέλλον διαιρεῖται. Οὕτω τὸ μὲν γράω σημαίνει παροῦσαν ἐνέργειαν, τὸ δ' ἔγραψα, καὶ ἔγραψα, καὶ γέγραφα παρωχηκῶν, τὸ δὲ γράψω ἤδη ἢ αὖριον, μέλλουσιν. Ἀπαντα ὅμως ταῦτα σημαίνουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν τὸ γράφειν, διαφέροντα μόνον κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον.

160. Προβαίνοντες ὅμως τοῦ πράγματος, οἱ ἄν-

Θρωποι δὲν ἔλλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ μεταχειρισθῶσι καὶ ἄλλου σχηματισμὸν πρὸς παράστασιν τοῦ τρόπου τοῦ ῥήματος: τὴν ἐγκλισιν. Καὶ εἶναι πέντε αἱ ἐγκλίσεις: ὀριστική, προσακτική, ὑποτακτική, εὐκτική, καὶ ἀπαρέμφατος. Καὶ ὡς λέγω ἐγὼ γράφῃ, οὕτω καὶ γράψε, καὶ γράψοιμι, καὶ ἂν γράψῃ, καὶ γράφειν. Ὡς οὖν ὁρᾶται, μόνη ἡ ὀριστική παρίσκειν ἐνέργειαν τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ λοιπαὶ ὁλοτελῶς ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀπλὴν ἐπιθυμίαν, μὴ παρούσης τῆς ἐνεργείας. Καθότι οὔτε τὸ γράψε κεῖται ἐπ' ἐμοί, οὔτε τὸ γράψοιμι, οὔτε τὸ ἂν γράψω, οὔτε τὸ γράφειν, εἰ καὶ ἐπιθυμῶ τὴν τούτων ἐκπλήρωσιν. Ὡς οὖν μόνη ἡ ὀριστική εἶναι ἀπόφανσις κυρίως. Οὕτως, ὁ Πυθαγόρας εἶναι φιλόσοφος, ἐγὼ γράφω, σὺ ἀναγινώσκεις, αἱ ἀσέριες κινεῖνται εἶναι ἀποφάνσεις, ἔλαβε δὲ τὸ τοιοῦτον ὄνομα ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ ὀρίζεσθαι. Ἡ δὲ προσακτική, ὡς τὸ γράψε, σημαίνει μὲν ἀπόφανσιν, πλὴν ἡ ἐκπλήρωσις κεῖται ὅχι ἐπ' ἐμοί, ἀλλ' ἐπὶ σοί. . ὥσαύτως καὶ ἡ εὐκτική σημαίνει εὐχὴν καὶ ἐπιθυμίαν τινὸς, οὕτινος ἡ ἐκτέλεσις κεῖται ἐπ' ἄλλῳ τινί, ὡς τὸ δῶν κύριος τὰ ἀρέσκοντά σοι. . ὁμοίως καὶ ἡ ὑποτακτική, ὡς τὸ ὅταν παύσῃ ἡ τρικυμία, ἡ θαλάσσια εἶσαι πλωῖμος. Ἡ δ' ἀπαρέμφατος εἶναι ἄλλο ὄνομα, καὶ οὔτε ἐγκλισις τῷ ὄντι εἶναι, οὔτε ἀπόφανσις, ἀλλ' ὄνομα, καὶ ὄνομα οὐσιαστικόν, καὶ τούτου ἕνεκεν τίθεται καὶ ὑποκείμενον μίαν ἀποφάνσεως, καὶ ὅχι κατηγορούμενον, ὡς τὸ γελᾶν ἔστιν ἴδιον ἀνθρώπου.

161. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ τὸ ῥῆμα σημαίνει ὑπαρξιν ἢ ἐνέργειαν (154).. καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἰδέα ἀναφορική

(119)... καὶ εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν θεωρεῖται ἐνεργῶν καὶ πάσχων· ἢ ἂν θέλῃς αἰτίον καὶ αἰτιατὸν, τούτου ἕνεκεν τῶν ὀνομάτων διααιρεθέντων εἰς πτώσεις, εἰς τὰ ῥήματα τίθεται καὶ δεύτερον ὄνομα, εἰς ὃπερ ἀναγέρεται ἡ ἐνέργεια, ὃπερ καὶ μεταβατική ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ὠνόμασαι. Οὕτως ἐγὼ λέγω ὁ Πλάτων ἐπαινεῖ τὸν Σωκράτη, ἐγὼ ὅτι τραίνονται εὐνοδίας, ἐγὼ σοὶ προσφέρω διῶρα, ἐνθα ἡ αἰτιατική, ἡ γενική, καὶ ἡ δοτική εἶναι μεταβατικαὶ τοῦ ῥήματος. Ὅσαι ὁμῶς τῶν διαλέκτων σεροῦνται σχηματισμοὺ τῶν πτώσεων, ἐκπληρῶσιν ἄλλως πως τὴν χρῆσιν τῶν· τουτέστι τιθέασιν σημεῖον τι πρὸ τῆς κοινῆς πτώσεως, ἢ ὁρῶντος εἰπεῖν τῆς μὴ πτώσεως· ἢ ἂν θέλῃς ἔχουσι τὸν σχηματισμὸν ὅχι εἰς τὴν λήγουσαν τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὀνόματος, ὃπερ ἐμφανίζει βέβαια τὴν ἀτέλειαν τῆς διαλέκτου, εἴτε τῶν ὁμιλούντων.

162. Ἐπειδὴ ὁμῶς καὶ πᾶσα ἐνέργεια εἶναι δυνατόν καὶ θεωρηθῇ ὅχι μόνον ὡς ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ πάσχοντος, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐδιδιρέθησαν αἱ δυνάμεις εἰς ἐνεργητικὰς καὶ παθητικὰς (112), ἣν φυσικὸν παρακαλούθημα καὶ ἐπινοήσωσι καὶ ἄλλον σχηματισμὸν εἰς τὸ ῥῆμα αἱ ἄνθρωποι, ὃπερ καὶ ἐγένετο, ὀνομάσαντες αὐτὸν διάθεσιν. Καὶ εἶναι τρεῖς· ἐνεργητική, παθητική, καὶ οὐδετέρα, ἡ δὲ Ἑλληνική ἔχει καὶ ἄλλας δύο· μέσσην λέγω καὶ ἐπίμεσον. Οὕτως εἰς μὲν τὸ, ὁ Πλάτων ἐπαινεῖ τὸν Σωκράτην, θεωρεῖται ἡ ἐνέργεια ὡς ἐκ τοῦ αἰτίου ἢ ὀνομαστικῆς, εἰς δὲ τὸ, ὁ Σωκράτης ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, θεωρεῖται τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκ τοῦ

πάσχουτος, καὶ μετεβλήθη ἡ αἰτιατικὴ ἢ μεταβατικὴ εἰς εὐθεΐαν.

Πᾶν δὲ ῥῆμα, ὅπερ ἔχει μὲν σχηματισμὸν διαθέσεως ἐνεργητικῆς, πλὴν ἀδυνατεῖ νὰ λήβῃ παθητικῆς σχηματισμὸν, ἀνομάζεται οὐδέτερον. Καὶ ἐξ ἐναντίας, πᾶν ῥῆμα, ὅπερ ἔχει σχηματισμὸν παθητικῆς μὲν διαθέσεως, δύναται δὲ νὰ σημάνῃ καὶ ἐνέργειαν καὶ πάθος, ὡς τὸ βιάζομαι, τὸ τύπτομαι, κτξ, ἀνομάζεται μέσον. Εἶδε καὶ ἔχει μὲν σχηματισμὸν παθητικῆς διαθέσεως, σημαίνει δὲ πάντοτε ἐνέργειαν, ὡς τὸ μάχομαι, βούλομαι, κ'ξ, ἀνομάζεται ἐπίμεσον ὑπὸ τῶν γραμματικῶν.

Σημειωτέον δ' ὅμως α'. ὅτι τὰ παθητικὰ ῥήματα παριστῶσι καὶ πραγματικῶς, ὅπερ καὶ τὰ ἐνεργητικὰ . . διότι εἶναι τὸ αὐτὸ νὰ εἰπῇ τις ὁ Πλάτων ἐπαινεῖ τὸν Σωκράτην, ἢ ὁ Σωκράτης ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὸ, ὁ Φίλιππος ἐγέννησε τὸν Ἀλέξανδρον, ἢ ὁ Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, πλὴν εἶναι οὐσιωδέστατον νὰ μὴν ἀγνοῇ τις ὅτι εἶναι ἀναγκαιὸν ἐνίοτε ἡ θατέρου προτίμησις . . β'. ὅτι τὰ ὑπαρκτικὰ ῥήματα, ὡς τὸ εἰμί καὶ ζῶ, κτξ. ἅπερ ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ἀνομάζονται οὐδέτερα, σημαίνουσιν ἀπλῶς ὑπαρξιν, ἢ ἂν θέλῃς ἀκλὴν ἐνέργειαν ἄνευ πάσχουτος. Καθότι τὸ εἰμί σημαίνει ὅτι ἐγὼ ἔχω ζωὴν, καὶ τὸ ζῶ ὑποδυναμῇ μὲ τὸ αἰσθάνομαι καὶ διανοοῦμαι, καὶ τούτου ἕνεκεν εὐθὺς ὁποῦ παύσεitis ἀπὸ τοῦ νὰ αἰσθάνηται καὶ νὰ διανοῇται, λέγουσιν ὅτι ἀπέθανεν : ὃ ἐστὶν ὅτι δὲν ζῇ.

163. Ἄν ὅμως ἐξετάσῃ τις καὶ τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι οὐτῶν ἀμφο-

τέρων σημείων ἰδεῶν (148), ὅσα προστιδιάζουσιν εἰς τὰ σημαίνόμενα, τοσαῦτα καὶ εἰς τὰ σημεία. Ἰδσε καθὼς ἐκ τῶν ἰδεῶν ἄλλαι μὲν εἶναι ἀπλᾶι, ἄλλαι δὲ σύνθετοι (109), ἄλλαι δὲ γενικαί, καὶ ἄλλαι μερικαί (115), οὕτω καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων, τινὰ μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι σημεία ἀπλῶν ἰδεῶν, τινὰ δὲ συνθέτων, τινὰ δὲ γενικῶν, καὶ τινὰ μερικῶν. Καθότι τὰ ὀνόματα λευκότης, θερμότης, γραμμῇ, κτξ, εἶναι σημεία ἀπλῶν ἰδεῶν καὶ γενικῶν, τὰ δ' ἄνθρωπος, λίθος, κακία, σύνθετα καὶ ἐν ταυτῷ καὶ γενικὰ, ἀτομικὰ δὲ τὰ, Πυθαγόρας, οὗτος ὁ λίθος, καὶ τὰ λοιπὰ ὡσαύτως.

Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι τὰ ἀτομικὰ ὀνόματα εἶναι ὀλιγάριθμα, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἀτομικὰ ὀνόματα ὀλοτελῶς, εἰμὴ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ προσώπων, καὶ τούτου ἔνεκεν αὐτὶ τῶν ἀτομικῶν ὀνομάτων ἡμεῖς μεταχειρίζομεθα τὴν δεικτικὴν αὐτονομίαν, λέγοντες οὗτος ὁ λίθος, τοῦτο τὸ ξύλον, κτλ. β'. Ὅτι εἰδονται ὀνόματα, ἅπερ σημαίνουσιν ὅχι ἰδέας, ἀλλ' ἀπουσίαν ἰδεῶν, καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀποθετικά, ὥς τὸ ἀθάνατος, ἀσώματος, μωρός, μηθεῖν, κτξ. Πλὴν ἴσως τοῦτο δὲν ἀληθεύει, ἀλλέως ἤθελον εἶναι σημεία ἀνευ σημαينوμένων, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον. Ἰδσε τὰ ἀποθετικὰ ὀνόματα εἶναι σημεία ὅχι ἀποθετικῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ θετικῶν, πλὴν ἀπουσίᾳ. Οὕτω τὸ ὄνομα ἀσώματος εἶναι σημεῖον ἰδέας τῶν μὴ παρόντων ἰδιοτήτων εἰς τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς ἄλλο δηλονότι.

Τὸ ῥῆμα ὅμως εἶναι σημεῖον ἰδέας ἀπλῆς, καὶ μὴ ἀνυπαρκτοῦ ὄντος (157), καὶ ἐπομένως ἀφρημένης

καὶ γενικῆς (116), καὶ τούτου εὐεκεν ἡ τοῦ ῥήματος ἰδέα εἶναι πάντοτε μέρος τῆς ιδέας τοῦ ὀνόματος.

164. Συνάγονται λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰ ἐξῆς: α'. "Ὅτι τὸ ῥῆμα εἶναι πάντοτε κατηγορούμενον μιᾶς προτάσεως καὶ οὐδέποτε ὑποκείμενον (123), ἀλλέως τὸ πλατύτερον (111) ἤθελεν ὑποτεθῆ γενίτερον, ὅπερ εἶναι ἄτοπον. Ἰδὲς ἡ μεταβατικὴ τοῦ ῥήματος (161) ἐπευλόγη πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρὸς μερίκευσιν τῆς σημασίας τοῦ ῥήματος. Καθότι ἂν, φέρε εἰπεῖν, εἰπῶ μόνον, ὁ Πλάτων ἐπαινεῖ, ὁ ἀκροατὴς ἤθελεν ἔχει τὸν νοῦν ἀμφιβάλλοντα πρὸς τίνα ἀνήκει ὁ ἐπαινος, ἀκούσας ὁμῶς ὅτι ἐπαινεῖ τὸν Σωκράτην, δὲν ζητεῖ ἄλλο πλεόν. Ἰσαύτως καὶ τὸ αἰσθάνομαι εἶναι γενικόν, αἰσθάνομαι δ' εὐνοδίας τινος εἶναι μερικόν. . . καὶ ἐτι μερικώτερον τὸ αἰσθάνομαι εὐνοδίας ῥόδου, ἢ ὀξείας: ὁ ἐστὶ καὶ αἱ γενικαὶ καὶ τὰ ἐπίθετα συντρέχουσι πρὸς μερίκευσιν τῆς σημασίας τοῦ ῥήματος. Διήλουν δ' ὅτι εἰς τοῦτο συνέτρεξε καὶ ὁ ἀριθμὸς (154), καὶ τὸ πρόσωπον ἢ ὀνομαστικὴ (156), καὶ ὁ χρόνος (159), καὶ ἡ ἐγκλισις (160), καὶ ἐτι ἡ διάθεσις (161). β'. "Ὅτι ἀγκαλὰ καὶ τὸ ῥῆμα παρίσχηται οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὑπαρξεν (155), πλην ἔχει μονοειδῆ, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἀφρημένην καὶ γενιωτέραν, ποτὲ δὲ μερικωτέραν, ἢ τρόπον ὑπάρξεως. Οὕτως τὸ εἶναι, τὸ ὑπάρχειν, κτξ, σημαίνουσιν ὑπαρξεν ἀφρημένην, τὸ δ' ἀγαπᾶν, τὸ γράρειν, κτξ, τρόπον ὑπάρξεως. "Ὅθεν τὸ γράρω σημαίνει καὶ ὅτι ὑφίσταμαι, καὶ οὕτως: ὁ ἐστὶν ὅτι κινῶ τὴν ἐμαυτοῦ χεῖρα, ἢ ὅτι ζῶν ἔχω καὶ τὴν τοιάδε θύειν.

γ'. "Ὅτι μόνον ἐπὶ τῆς ὀριστικῆς ἐγκλίσεως δύναται τὸ

ῥῆμα καὶ σημάνη ἐνέργειαν, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀπλῶς ἐπιθυμίαν. Καθότι οὔτε τὸ γράψαι, οὔτε τὸ γράφοιμι, οὔτε τὸ ἂν γράψω, οὔτε τὸ γράψαι σημαίνει ὅτι ἐγὼ ἐκτελῶ τι, ἀλλ' ὅτι ἴσως ἐκτελεσθήσεται (160).

δ'. Ὅτι πᾶν ῥῆμα εἶναι σύνθετον ἐκ βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, πλὴν τῶν προαιρετικῶν. Οὕτω τὸ ἐγὼ γράφω σημαίνει μὲν ἐνέργειαν: ἢ ἂν θέλῃς τρόπον ὑπάρξεως, πλὴν καὶ ἐνταυτῷ καὶ βούλησιν τοῦ γράφειν, καὶ ἐπομένως εὐθὺς ὅπου παύσει ἡ βούλησις, παύει καὶ ἡ πράξις. Τὸ δὲ θέλω, βούλομαι, κτξ, σημαίνουντι ἀπλῶς ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἐλοτελῶς πράξιν, ἐπιφέροντες ὁμῶς τὸ ἀπαρέμφατον, ὡς τὸ βούλομαι γράψαι, τότε διὰ τῶν δύο ὁμοῦ παριστῶμεν ἐσομένην ἐνέργειαν ἢ ὑπαρξιν.

ε'. Ὅτι ἀγκαλὰ καὶ ὁ μέλλον σημαίνει ἐπομένην ἐνέργειαν (160), οἷαν καὶ τὸ βούλομαι γράψαι, πλὴν πρότεσιν αὐτῷ καὶ διαφοράτις. Καθότι εἰς μὲν τὸ βούλομαι ἢ θέλω γράψαι σημαίνεται μόνον βούλησις ἄνευ ἀποφάνσεως, εἰς δὲ τὸ γράψω πρότεσι καὶ ἀπόφανσις, καὶ λείπει μόνον ὁ χρόνος (α).

165. Ὅτι μὲν ἡ διάλεκτος: ἢ ἂν θέλῃς αἱ λέξεις, εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν τε ἰδεῶν καὶ διανοίας ἡμῶν ὡς πρὸς ἀλλήλους, ἔστιν οὐδεὶς ὁ ἀμφιβάλλων. Ἄν ὅμως αἱ λέξεις ἦναι ἀναγκαῖαι καὶ εἰς τὸ καὶ διανοῇται τις, τοῦτο εἶναι τῶν μὴ ὁμολογουμένων.

(α) Ὡς ἀμαρτανάνουσιν ὅσοι ἀντὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου ἀντικατέστησαν τὸ θέλω μετὰ τοῦ ἀπαρέμφατου, ἀπογυμνώσαντες ἐν ταυτῷ τὴν κοινὴν διάλεκτον καὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου.

Ἡμεῖς ὅμως εἶδομεν ὅτι τὸ οὐσιῶδες μέρος τῆς ἡμετέρας ὁμιλίας: ὃ ἐστὶ μεθερμηνευμενον τῆς ἡμετέρας διανοίας, ὡς οὕσης τῆς ὁμιλίας ἀνακεκαλυμμένης διανοίας, εἶναι τὸ ῥῆμα (157) . . Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ῥῆμα εἶναι σημεῖον ιδέας γενικῆς τε καὶ μὴ αὐθυπάρκτου (163), τούτου ἕνεκεν ἡ ἡμετέρα διάνοια ἔχει χρεῖαν καὶ μὴ αὐθυπάρκτων ιδεῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, ἡ ψυχὴ διὰ τὰ διανοηθῆ εἶναι ἀνάγκη τὰ ἔχει ὕλην: τουτέστιν ιδέας . . καὶ αὕτη ὅχι μόνον κατ' ἀρχὰς ἀποκτᾷ τὰς ιδέας ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν ἔξωθεν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ διανοουμένη τὰς ἀναφέρει εἰς τι αἰσθητὸν . . καὶ ἐπειδὴ τὰ αἰσθητὰ εἶναι ἀτομικὰ καὶ αὐθύπαρκτα, καὶ ὅχι γενικὰ καὶ ἀνυπόστατα, τούτου ἕνεκεν ἂν ἡ ψυχὴ δὲν ἔδιδεν ὄνομα, καὶ διὰ τὰ εἰπῶ οὕτως, ἂν δὲν ἐσωμάττει τὸ ῥῆμα, δὲν ἤθελεν εἶναι τοσοῦτον ἐπιτηδεῖα πρὸς τὸ διανοεῖσθαι. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ἀρηρημένων ιδεῶν, οἷαι εἰσὶν αἱ τῶν ποιότητων, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἀριθμοῦ, κτξ., ὥνπερ ἄνευ λίξεων ἦν ἀδύνατον εἰς ἐμὲ τὰ σχῶν ιδέαν αὐτῶν. Ἐκαστὸς Ἑλῳκίος (α) μᾶς ἐπιβεβαίωσεν ὅτι ἐντυχὼν τινὰς Ἀμερικανούς, εἶδεν ὅτι δὲν ἐδύναντο τὰ ἐπαριθμῆσαι μέχρι τῶν χιλίων, οὔτε ἑκατὸν, οὔτε πεντήκοντα, ἀλλὰ μόνον μέχρι τῶν εἴκοσι, καὶ ὅτι ἂν ἤθελον τὰ ὁμιλήσασαι περί τινος μεγάλου ἀριθμοῦ, ἐδείκνυν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, ὑπονοοῦντες διὰ τούτου τὸ μέγεθος τοῦ ἀριθμοῦ. Πόθεν — λοιπὸν ἄλλοθεν ἐγεννᾶτο εἰς αὐτοὺς

ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀριθμεῖν, εἰμὴ ἐκ τῆς χρησεως τοῦ οὐνόματος τῶν ἀριθμῶν; Καὶ Ἰωάννης ὁ τοῦ Λέρη διηγείται ὅτι οἱ Τουπίναμβοι ἀδυνατοῦσι νὰ ἀριθμήσωσι ἀνωτέρω τῶν πέντε, πλὴν οὔτε ἔχουσιν ὀνόματα τῶν ἀριθμῶν τῶν ἀνωτέρω τῶν πέντε, καὶ ἂν βουληθῶσι νὰ παραστήσωσι ἀνωτέρω τούτων τινὰ ἀριθμὸν, τοῦτο τὸ ἐκτελοῦσι διὰ τε τῶν ἰδίων δακτύλων καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐπὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν μελῶν τῆς ἀκαδημίας τοῦ Παριτίου, οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐδύναντο νὰ ἐννοήσωσι οἱ ὀρίσμων τὰς ἀφηρημένας τῶν ἰδεῶν, οἷα ἐστὶν ἀλήθεια, ἀρετὴ, κτξ.

β'. Ἀπασαι αἱ συνθεταὶ ἰδέαι ἔχουσιν ὑποκείμενον, εἴτε συνθεσμον οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὰς λέξεις: Ὡς ἂν ἔλειπον αἱ λέξεις, πῶς – ἄλλως ὁ νοῦς ἤθελε συνέχει εἰς ἐν τὸν ψάκελλον, εἴτε τὰς συνθετοὺς τῶν ἰδεῶν: οἷαι δηλονότι εἰσὶ τῆς χιόνος, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Θεοῦ, κτξ; Καθότι ἄντις παρατηρήσῃ ἑαυτὸν σκεπτόμενον, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι ἡ σκέψις αὐτοῦ ἔχει οἱ ὑποκείμενον ἔχει ἰδέας, ἀλλὰ λέξεις προεξερομένας καὶ συσσερομένας ἐνδιαθέτως ἀκαταπαύσως ὑπ' αὐτοῦ.

γ'. Ἐν γένει πᾶσα ἰδέα εἶναι, ὡς ἀποδειχθήσεται κατωτέρω, οὐδὲν ἄλλο, ἢ συμπέρασμα: ἢ ἂν θέλῃς εἶναι ἕκθεσις συμπεράσματος λογαριασμοῦ τινος ἢ ἀναλύσεως. Πῶς – λοιπὸν ὁ νοῦς ἤθελε κατασχοῖ τὸ συναγόμενον ἄνευ λέξεως; Ὡς: ἡ διάλεκτος εἶναι ὅχι μόνον πρὸς παράσασιν τῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἡμῶν ἰδεῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ ὄργανον πρὸς ἀποκατάσασιν λογικωτέραν τοῦ ἀνθρώπου.

166. Ἡ διάλεκτος ὅμως εἶναι ὄχι μόνον ὄργανον πρὸς ἀποκατάσασιν λογικωτέραν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξάσκησιν τῆς μνήμης καὶ φαντασίας αὐτοῦ.

»Εἰς τὰ δάσκη τὰ πλησίον τῆς Ῥωσσίας καὶ Λιθουανίας συνέλαβον, εἰς τοὺς 1694, ἐν παιδίῳ περὶ ὅσα ἔτη, ζῶν μεταξύ τῶν ἄρκτων. Αὐτὸ λοιπὸν ἐδίδεν οὐδ' ἐν σημείῳ λογικότητος. Περιεπάτει λέγων ὁδία τε τῶν δύο χειρῶν καὶ ποδῶν . . δὲν εἶχε διάλεκτόν τινα . . ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν ὁμοίαζεν ὁλοτελῶς μὲ τὴν φωνὴν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Μετὰ χρόνον λοιπὸν πολλὸν ἐδουλήθη νὰ προσφέρῃ λέξεις τινάς, πλὴν πολλὰ παχέως. Καὶ εὐθὺς ὅπου ἀρχήτε νὰ ὁμιλῇ, τὸ ἠρώγησαν περὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ καταστάσεως, πλὴν ἐκεῖνο δὲν ἐνθυμεῖτό τε, ὡς ἐηλονότι ἡμεῖς δὲν ἐνθυμούμεθα τοῦ τῆς ἡμετέρας νηπιότητος.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ φαινόμενον ἀποδεικνύει ὄχι μόνον πόσον αἱ λέξεις ὠφελοῦσι καὶ βοηθοῦσι τὴν μνήμην ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πόσον γυμνάζουσι τὴν τε φαντασίαν καὶ τὸ λογικόν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ αὗτος ὁ νέος συζῶν μετὰ τῶν ἄρκτων, δὲν ὁμίλει τελείως, ὅθεν καὶ ἐπελάθετο διόλου τῆς ἑαυτοῦ προτέρας καταστάσεως, δῆλον ὅτε τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, δὲν προσεῖχε τελείως εἰς τὰς προσβολὰς τῶν σωματίων. Ἀλλ' ἂν ἅπαξ λείψῃ ἡ προσοχὴ ἐκ τινος, πῶς—ἤθελε γυμνασθῶσιν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Καθότι αἱ ἰδέαι εἶναι ναὶ ἔργον νοῦς, πλὴν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν γίνεται κίνησις τις ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ πολλὰ μικρὰ καὶ θραπέτις, καὶ ἐντεῦθεν καὶ φανταστικότητος . . ἂν ὅμως αὕτη ἡ κίνησις μετακοσμηθῇ

εἰς κίνησιν εἰς αἰσθητηρίου: ὡς τῆς ἀκοῆς δηλ. διὰ τῆς φωνῆς, τότε τὸ πρᾶγμα ἀποκαθίσταται ἔμμουον, καὶ ἐπομένως ἡμεῖς τότε θυνάμεθα νὰ τὸ ἀναμνησθῶμεν, ὥς νὰ κάμωμεν νέας συγκρίσεις καὶ ἀποφάσεις, εἰ καὶ ἐπὶ λανθανόμεθα τοῦ τρόπου τῆς μορφώσεως αὐτῆς.

167. Ἀπορία ὅμως προκύπτει ἐντευθεν ὅχι εὐκαταφρόνητος, ἥτις εἶναι αὕτη. Ἄν ἡ ἀπόκτησις τῶν ἰδῶν προϋποτιθῇ τὰς λέξεις, τότε αἱ λέξεις προϋπάρχουσιν τῶν πραγμάτων: ἢ ἂν θέλῃς τὰ σημεῖα τῶν φαινομένων, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον.

Εἶναι, ἥθελεν εἰποῖ τις, ἔξω πάσης ἀντιλογίας ὅτι διὰ νὰ δώσῃ τις ὄνομα, πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα ἂν χεῖρας, ἀλλέως ἥθελε δώσῃ τὸ ὄνομα εἰς τὸ μὴ ἔν. Ὡς ἂν οἱ ὀνοματοθέται ὀνοματοθέτησαν, ἀνάγκη ἦν νὰ ἔχωσι πρῶτον ἰδέας, εἰτα τότε νὰ ζητήσωσιν ὀνόματα. Καθότι ἐκ φύσεως οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄνθρωποι: τοῦτέστι λογικοί, καὶ ὅχι ἐκ τῶν λέξεων: ἐκ φύσεως λέγω οὗτοι ἔλαβον τὰ αἰσθητήρια πρὸς ἀντίληψιν τῶν αἰσθημάτων.. ἐκ φύσεως ἔλαβον τὴν φαντασίαν, εἴτε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ πλάττωσι φαντάσματα.. ἐκ φύσεως ἔλαβον τὸν νοῦν ὥς νὰ δημιουργῶσιν ἰδέας καὶ νὰ διανοοῦνται. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ νοῦς μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἰδεῶν, καθὼς πεπερασμένος, δὲν ἐδύνατο νὰ συνέχῃ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ, ἀλλ' οὔτε νὰ κοινωνῇ αὐτὰ εἰς ἄλλους, ἐβιάσθη νὰ ἐπινοήσῃ λέξεις πρὸς τε ἀπαλλαγὴν τοῦ κόπου καὶ πρὸς ἰδίαν τελειοποίησιν. Ὡς ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἄνευ διαλέκτων, ἥθελον βέβαια διανοοῦνται καθὼς λογικοί, πλην ἀτελεσζέως, ἢ ἡδὴ

καὶ ἐγγύς τῶν θηρίων, οὔτεσ ἄνευ πολιτεῶν, ἄνευ ἡθικῶν ἡρώων, καὶ ἄνευ θρησκείας.

168. "Αν ὅμως καὶ ἡ διάλεκτος ἦναι τοσούτον χρησιμος εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ κατά τινα τρόπον ζωῇ τῆς πολιτείας, πλην ὅχι καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἄμεκτος καὶ βλάβης τινός.

Καθότι οὐσὼν τῶν λέξεων σημεῖον τῶν ἀνθρωπίνων ιδεῶν καὶ τοῦ μόνου μέσου πρὸς κοινωνίαν αὐτῶν. . καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐκτελεῖ τοῦτο ὅχι ἅπαξ ἢ δις, ἀλλ' ἀκαταπαύσως, τοῦτου ἕνεκεν διὰ τὸ συνεχές αἱ λέξεις ὅχι μόνον προσάπτονται εἰς τὰς ιδέας, ἀλλὰ καὶ καταλαμβάνουσι τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ οὕτως ἐκτελοῦσιν εἰς τὴν ψυχὴν σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ καὶ αἱ ιδέαι, καὶ ἐτι διὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, οἷαν ὁρῶμεν καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῶν αἰσθητῶν. Τοῦτο δὲ μάλιστα συμβαίνει εἰς τὰ ὀνόματα τῶν πλέον κοινῶν ποιότητων ἢ ἀτόμων, ἅπερ συνεχῶς προσβάλλουσιν εἰς τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις, ἔνθα τῶν λέξεων ἐχουσῶν τὴν αὐτὴν δύναμιν μετὰ τὰς ιδέας, οἱ ἄνθρωποι ἐκλαμβάνουσι ἀντὶ τῶν ιδεῶν τὰς λέξεις αὐτῶν: ἢ ἂν θέλῃς τὰς λέξεις ὡς πράγματα.

Καὶ ἐν γένει ὅσοι μαυθάνουσι τὰ πράγματα ὅχι διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἀλλὰ διὰ τῶν φωνῶν, οὕτω βίβρατ ἐννοοῦσι χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ τὰ πράγματα, ὁμιλοῦντες ὡς οἱ ψιττακοί, ὅχι μόνον ὅταν ἦναι παῖδες, ἀλλὰ καὶ ὅταν φθάσωσιν εἰς ἄνδρα τέλειον.

169. Ἐγὼ ὅμως λέγω ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ κακὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους γεννῶνται, δοῦτε οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐννοοῦσι τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. Καὶ ἰδοὺ πως.

Οἱ ἄνθρωποι ζῶντες ἐν κοινωνίᾳ ἔπρεπε νὰ κάμωσι καὶ νόμους, καὶ ἐπομένως νὰ διορίσωσι καὶ τελεσιουργὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν, ὅν περ καὶ ἐξουσιασὴν ὠνόμασαν. Ὡς ἐξουσιασὴς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ τελεσιουργὸς καὶ ἐκπληρωτὴς τῶν νόμων. Ἐν ὅτῳ λοιπὸν οὗτος ἐκτελεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ, εἴτε βάλλει εἰς πράξιν τοὺς νόμους, αὐτὸς εἶναι ἐξουσιασὴς. Ἄν ὅμως ἀντὶ τούτου αὐτὸς ἄρπάξῃ τὰ πράγματα τῶν ἀνθρώπων, τότε βέβαια οὗτος εἶναι ἄλλοτι, καὶ ὄχι ἐξουσιασὴς: τοῦτέστιν εἶναι ἄρπαξ. Μὲν ὅλον τοῦτο οἱ ἄνθρωποι τὸν σχεζόμεναι ὄχι ὅπερ εἶναι, ἀλλ' ὅπερ δέν εἶναι, ἀλλέως ἢ ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἦναι τοιοῦτος. Ὅμοιον τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξουσιασῶν, καὶ περὶ παντὸς ἄλλου ὀνόματος. Σύζυγος, φέρ' εἰπεῖν, εἶναι ἐκεῖνος, ὅς τις ὑπόσχεται εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα. Ἄν λοιπὸν ἀντὶ νὰ τὴν περιποιῇται καὶ νὰ τὴν περιθάλπῃ, τὴν δαίρῃ, τότε οὗτος εἶναι ἄλλοτι, ἢ σύζυγος. Πλὴν αὐτὸς ἀντὶ νὰ νομίζῃ ἑαυτὸν ἄλλοτι, νομίζει ἑαυτὸν σύζυγον. Ὅμοιον τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν: τοῦτέστι διδασκάλων, ιερέων, ἀρχόντων, στρατηγῶν κτθ.

170. Ἐγὼ ἔχω καὶ ιδέας. Ἐγὼ τὰς ἐξάγω ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἐγκεφάλου διὰ τῶν λέξεων καὶ τὰς παρὶς ὃ εἰς τὸν μὴ ἐγώ. Πλὴν εἶναι ἀνάγκη ὡς φαίνεται εἰς τὸν μὴ ἐγὼ νὰ ἦναι παρῶν, ἀλλέως ἂν ὁ τύπος ἢ ὁ χῆνος ἦναι ἐμπόδιον, ἢ διάλεκτος παύει τῆς ιδέας ὑπάρξεως. Ἐπειτα καὶ εἰς ἐμὲ αὐτὸν τὰ νοήματα εἶναι εὐεχάλητα καὶ διαπεπτικά, καὶ ἀδυνατῶ, ὅσα εἶδον καὶ ἔμαθον, νὰ τὰ κρατῶ διαπαντός εἰς τὴν μνήμην μου. Ὡς διὰ

νὰ γίνῃ ἔμμονον καὶ κομίσον τὸ πρᾶγμα: ὁἷσι διὰ τὰ μεταγέρωνται αἱ ἰδέαι, εἰς τε μεγάλας ἀποστάσεις, καὶ νὰ διχαμένωσιν εἰς γενεὰς γενεῶν: τουτέστι διὰ τὰ καθυποτάξῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ἢ ἀνάγκῃ ἐφευρέσεως μέσου, καὶ τοῦτο εἶναι τὰ Γράμματα.

Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ἡ ἀκόρεστος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπιθυμία τῆς διαμονῆς ἐβίασε τοὺς ἀνθρώπους νὰ διεγείρωσι μνημεῖα. νὰ καθρύουσιν, ὡς οἱ Ῥωμαῖοι, παττάλους.. νὰ δεσποῦσιν, ὡς οἱ Περσικοὶ, κόμβους εἰς τὰ σχοινία.. νὰ πληγοῦσιν, ὡς οἱ ἄγριοι, οὐτω πως τὰ δένδρα ἢ νὰ τὰ φυτεύωσιν. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἐκτελεῖ καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ πρὸς αἰωνιτμὸν μνήμης, πλην ἅπαντα ταῦτα εἶναι ἀτελῆ. Τέλος πάντων οἱ ἄνθρωποι ἐφεύρουν τὸν χάρτην καὶ τὸ μέλαν, τὰ μόνα ἐπιτήθεια πρὸς παράστασιν τῶν ἰδεῶν πρὸς τοὺς μὴ παρόντας, εἴτε διὰ τὸν τόπον, εἴτε διὰ τὸν χρόνον.

Διετιὸς λοιπὸν δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ πρᾶγμα ἢ νὰ ζωγραφίζωσι, λέγειν, οἱ ἄνθρωποι ἐκάστην ἰδέαν, ὡς οἱ πάλαι ποτὲ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ νῦν Σῖνες, ἢ νὰ γράφωσι διὰ γραμμάτων ὅχι τὰς ἰδέας, ἀλλὰ τὰ σημεῖα τῶν φωνῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνθα δηλοῦνται ὁ μὲν πρῶτος τρόπος εἶναι ἐκθετις τῶν ἰδεῶν, ὁ δ' ἐκθετις τῶν σημείων αὐτῶν. Ὡς, ὡς ἕκαστος ὁρᾷ, ὁ μὲν πρῶτος ἔχει χρεῖαν τοσαύτης ὕλης, ὅσαι εἶναι αἱ ἰδέαι ἡμῶν.. ὁ δὲ δεύτερος δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ διὰ ὀλιγωτάτων γραμμάτων. Πρᾶγμα τῷ ὄντι οὐράνιον! Καθότι τοσοῦτον ὀλίγη ὕλη ὠκοδόμησε τοσαύτην μεγάλην οἰκοδόμην. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι εἰς τὴν Αἰγύπτου καὶ Σίναν

διὰ τὰ μάθητις τὰ ἐκθέτη διὰ σημείων διαμενόντων τὰς
 ἑαυτοῦ ιδέας, πρέπει τὸ διαπανήσῃ ἅπασαν τὴν ζωὴν αὐ-
 τοῦ, ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ α'. οἱ πεπαιδευμένοι τὰ ἦναι εἰλίγοι..
 καὶ β'. ἡ παιδεία αὐτῶν τὰ ἦναι ὅχι αὐξητις τῶν ιδεῶν,
 ἀλλ' ἐκθέσις αὐτῶν. Ὡς οὐδὲς ἤθελε συνάξει τις ὅτι
 αὐτὰ τὰ ἔθνη ἔχουσιν ιδέας ὑψηλὰς, τὰς ἔλαβον βέ-
 βαια ἐξ ἄλλου τινὸς τῶν πεποικωμένων ἔθνους, καὶ ὅχι ὅτι εἴ-
 ναι οὕτω αὐτοὶ οἱ ἐφευρεταὶ αὐτῶν. Ὡς τὸ πλέον θαυμα-
 σὸν ἐφεύρημα τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος εἶναι τὰ γράμ-
 ματα, εἴτε τὰ σημεῖα τῶν σημείων τῶν ιδεῶν, ἢ λέξεων.
 Καθότι διὰ τῶν γραμμάτων καὶ δι' οὐδενὸς ἄλλου διατη-
 ρεῖται ἡ μνήμη τῶν παρωχημένων ἔργων, τῶν παρατηρή-
 σεων, καὶ πειραμάτων.. δι' αὐτῶν μόνων σώζονται τὰ γεν-
 νήματα τῆς παιδείας.. δι' αὐτῶν μόνων ἐπεκτείνεται καὶ
 τελειοποιεῖται ἡ οὐκία τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἄλλα πάρι-
 πολλα.

171. Τὰ γράμματα λοιπὸν θεωρούμενα καθ' ἑαυ-
 τὰ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀνάλυσις τῆς λέξεως, ἢ ἤχου,
 εἰς τὰ μέρη αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἕκαστον μέρος τοῦ
 ἤχου ἀδυνατεῖ τὰ ἐκτεθῆ πάντοτε δι' ἑνὸς γράμματος,
 ἀλλὰ δεῖται οὐκ ἢ καὶ πλείον, τούτου ἕνεκεν ἕκαστον μέρ-
 ρος τοῦ ἤχου ὀνομάζεται Συλλαβή. Οὕτως εἰς τὸν ἡ-
 χον ἄνθρωπος ἡμεῖς ἔχομεν τρεῖς συλλαβάς: ἀν-
 θρω-πος, εἰς δὲ τὸν ἤχον Ἐ-γώ, οὕτω: Ἐ-γω,
 ἐν ᾧ εἰς μὲν τὸν πρῶτον ἤχον ἡμεῖς ἔχομεν ὀκτὼ γράμ-
 ματα, εἰς δὲ τὸν δεύτερον, τρία. Τὰ γράμματα λοιπὸν τῶν
 Ἑλλήνων εἶναι εἰκοσιτέσσαρα, αἱ δὲ συλλαβαὶ ἄπειροι,
 ἐξ ὧν τὰ μὲν ἑπτὰ γράμματα, α, ε, η, ι, ο, υ, ω ὀνομά-

ζονται φωναὶ ἢ φωνήεντα, τὰ δὲ λοιπὰ, σύμφωνα. Καὶ τὰ μὲν φωνήεντα ἐκκληρώσαντο τοῦ τοιούτου ὀνόματος, ὡς αὐτὰ μόνον παριστώμενα τὴν φωνὴν ἢ ἤχον μιᾶς λέξεως, τῶν δὲ συμφώνων ἔργον εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ νὰ μορφωσιν, εἴτε νὰ ποιῶσι τὰ φωνήεντα, ὅπερ καὶ ἐν Ἀρθρωσιν, εἴτε νὰ πειοῦσι τὰ φωνήεντα, ὅπερ καὶ ἐν Ἀρθρωσιν, ὀνομάζεται, συζευγόμενα δηλοῦσι μετὰ τῶν φωνηέντων. Ὡς πᾶσα συλλαβὴ αὔγκειται ἐκ φωνήεντος καὶ συμφώνου, ἢ καὶ ἀπλῶς ἐκ φωνήεντος μόνου, ὡς εἰς τὸ, ἄγιος, ἐγὼ, ἢ πρώτη συλλαβή.

172. Ἔς πᾶσαν λοιπὴν συλλαβὴν ἢ μέρος τοῦ ἤχου θεωροῦνται τέσσαρα τιναί: φωνή, ἐν Ἀρθρωσιν διαμονή, καὶ τόπος, ὥν περ εἴκοσι ἑκατὸς ἤχος διαφέρει ἐκάστου.

Καὶ Φωνὴν ὀνομάζω τὸν τρόπον τοῦ ἤχου, καθ' ὃν δηλαδὴ τὸ α εἶναι α, καὶ ὄχι ε, ἢ ι, ἢ ο. Καὶ ἂν μίχ διαλέκτος εἶχε μόνην τὴν φωνὴν α, ἢ μόνην τὴν ε, ἢ μόνην τὴν ι, ἢ κτλ, ἤθελεν εἶναι βέβαια ἀθλιωτάτη, πλην τοῦτο ἦν ἀδύνατον, ὡς ὅν ἐναντίον τοῦ ἡμετέρου ὀργανισμοῦ. Ἦδη ὅμως τινὲς τῶν διαλέκτων ἔχοντι μόνον τὰς φωνὰς α, ε, ι, ο, ἀλλὰ καὶ τὰς αι, η, ω, ου, καὶ ἄλλας τινας. Δῆλον ὅμως ὅτι αἱ φωναὶ δὲν εἶναι ἰσομεγέθεις, ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ α καὶ ω λαμπρὰ καὶ μεγάλη, τοῦ δὲ ε καὶ ο μικρὰ, καὶ μικροτέρα ἢ τοῦ ι. Καὶ εἴ το αὐτὸ φωνήεν δὲν παριστᾷ πάντοτε ἀπαράλλακτον τὴν φωνήν, ἀλλὰ διαφορετικὴν. Ὡς εἰς τὸ βοβαὶ τὸ α ἔχει μείζονα τὴν φωνήν, ἢ εἰς τὸ βασιλεύς. Ὡς αἱ φωναὶ εἶναι πλείους τῶν φωνηέντων.

173. Ἐν Ἀρθρωσιν εἶναι ποιότης ἢ μορφή

συλλαβῆς, εἴτε μεταβολὴ τοῦ ἤχου ἢ φωνῆς διὰ τῆς διαφοροῦ μορφῆς τοῦ φωνητικοῦ ὀργάνου, ὥς νὰ ἐκτελῇ μετὰ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν διατομὴν, ὕψωσιν, καὶ διάθλασιν τοῦ ἤχου· τουτέστι συλλαβῆς. Οὕτως οἷς τὴν λέξιν καθ' ἁρὰ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν αὐτὴν φωνὴν α τοῖς ε, πλην διαφόρως μεμορφωμένην, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἐνάρθρωσις. Ὡς τὰ σύμφωνα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐνάρθρωσις τῶν λέξεων. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ σύμφωνα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐκπνευσίς, ἐπόμενον εἶναι ἡ ἐνάρθρωσις νὰ ᾖται ἐκπνευσίς ἢ ἐκπνοή. Ὡς ὅμως αἱ συλλαβαὶ αἱ ἐκ δύο ἢ τριῶν γραμμάτων ἔχουσιν ἐνάρθρωσιν, οὕτω καὶ αἱ ἐξ ἑνός. Καθότι εἰς τὴν προφορὰν, φερ' εἰπεῖν, τοῦ α ἡμεῖς προφέρομεν ὅχι μόνον τὴν φωνὴν α, ἀλλὰ καὶ οὕτως μεμορφωμένην, ὥς νὰ διαφύγῃ τῶν φωνῶν ε, ι, ο, κτξ, ὅπερ εἶναι ἡ ἐνάρθρωσις ἢ ἐκπνοή. Ὡς λοιπὸν τὰ φωνήεντα (171) εἶναι ἐκ φύσεως, οὕτω καὶ αἱ ἐνάρθρωσεις, εἴτε ἡ τῶν συμφώνων προφορά. Καὶ ἂν μὲν θεωρηθῇται διαφοράτις εἰς τὰς συλλαβὰς τὴν διαφορὴν ἐξουῶν, πλην τοῦτο γεννᾶται, ἢ ὅτι μίᾳ συλλαβῇ μεγύεται μᾶλλον μὲ τὴν πρὸ αὐτῆς, ἢ μὲ τὴν μετ' αὐτὴν, καταλαμβάνουσα τὸ λοιπὸν κινήσιν ἢ βραχύς, ἢ διότι τὸ ὀργανικὸν κίνημα, ὅπερ διαμετρεῖ τὰς συλλαβὰς, εἶναι ὅχι ἐπίσης ἐπαισθητὸν, ὅπερ δηλονότι ἀποκαθίστησιν ἐκ συνθήκης τὴν ἐνάρθρωσιν, καὶ ὅχι ἐκ φύσεως. Ὡς ὅρως ἤθελε συλλάξοις εὐτεῖς ὅτι οὐσα ἐκ συνθήκης ἢ ἐνάρθρωσις μιᾶς διαλέκτου, θελεῖ εἶναι μεταβλητὴ κατὰ τοὺς αἰῶνας, ἐν ᾧ αἱ φωναὶ αὐτῆς ὡς φυσικαὶ διαμενοῦσαι αἰωνίως αἱ αὐταί.

174. Σημειωτέον ὅμως ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς. α'. Ὅτι αἱ ἐναρθρώσεις τῶν συλλαβῶν εἰς πᾶσαν διάλεκτον γίνονται ἢ δι' ἑνός, ἢ διὰ δύο, ἢ καὶ πλείονων συμφώνων, ὅπερ ὀηλ. ἐκτελεῖ τὸ τραχὺ ἢ μαλακὸν μετὰ διαλέκτου. β'. Ὅτι τὰ σύμφωνα δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ποιότητος, ἀλλὰ τὰ μὲν τέσσαρα λ, μ, ν, ρ εἶναι ὑγρὰ καὶ μαλακώτερα τῶν λοιπῶν, ὥς ἐν ἐξ αὐτῶν νὰ μὴν ἰσοδυναμῇ οὔτε μὲ τὸ ἡμῖσι τῶν λοιπῶν συμφώνων κατὰ τὸ τραχὺ ἢ ποιόν, τὰ δὲ λοιπὰ μὴ μαλακὰ, καὶ ὅτι τινὰ μὲν αὐτῶν προφέρονται ἐκ τοῦ λάρυγγος, τινὰ δὲ ἐκ τῶν χειλέων, καὶ ἄλλα μεσαίως πως. γ'. Ὅτι τὰ σύμφωνα ἀγκυλὰ καὶ εἶναι μὴ φωναὶ (171), πλην ἔχει καὶ διὰ τοῦτο δὲν σημαίνουσι καίτινα φωνήν, εἰ καὶ κωφήν, καὶ ὅτι ἡ κωφότης αὐτῶν εἶναι ἄνιστος: τοιούτοις μείζων μὲν τῶν ἐντέα: β, γ, δ, κ, π, τ, θ, φ, χ, ἐλάττω δὲ τῶν ὀκτώ: ζ, ξ, ψ, λ, μ, ν, ρ, σ. δ'. Ὅτι ἐκ πασῶν τῶν ἰδιότητων τῆς φωνῆς, ἡ ἐναρθρώσις διατίθεται μᾶλλον ὑπὸ τῆς συνηθείας, ὥς κερμαμένη ἐκ πολλῶν ὀργανικῶν κινήσεων. Ἡ Ἑλληνικὴ λοιπὸν διάλεκτος δέχεται ἐναρθρώσειν οὐδέποτε πλεόντων δύο καὶ ἡμίσεος συμφώνων.

175. Πᾶσα ὅμως συλλαβή, εἴτε φωνή: τοιούτην ἐναρθρῶς ἤχος, εἶναι δυνατόν νὰ προφερθῇ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ χρόνῳ, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ Διαιρέσις (172). Ὡς διαφανὴ εἶναι, ὅπερ ἐκτελεῖ τὸ μακρὸν καὶ τὸ βραχύ. Καὶ πᾶσα μὲν φωνὴ εἶναι ἐπιθετική χρόνου μακροῦ, κυρίως ὅμως ὅσαι βάλουσι τὸ φωνητικὸν ὄργανον εἰς δύσκολον διάθεσιν. Καὶ τοιαῦτα ἦναι,

ὅσαι ἡμεῖς ὀνομάζομεν βαρείας, καὶ ὅσαι ἔπονται ἢ ἡγούνται ἐπιμόχθου ἐναρθρώσεως (173). Ἄπασαι λοιπὸν αἱ διαλέκτοι ἔχουσι συλλαβὰς μακράς, βραχείας, μακροτέρας, καὶ βραχυτέρας. Πολλὰκις ὁμῶς ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῆς διαμονῆς εἶναι τοσοῦτον ἀδύνατος, ὥςτε νὰ διαμενῇ σχεδὸν ἀνεπαίσθητος. Καὶ ἡ διαφορὰ ταύτης τῆς διαφοράς εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμποιεῖ τὸ μέτρον καὶ τὸν ῥυθμὸν μὲς διαλέκτου, καὶ ὅσον αὕτη εἶναι ἐπαίσθητή, τοσοῦτον καὶ ἡ διάλεκτος ἑμμετρος καὶ ῥυθμητική. Δῆλον ὁμῶς ὅτι αἱ διαλέκτοι εἶναι τοσοῦτον τοιαῦται, ὅσον τις ἠθέλην ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως αὐτῶν. Καθότι α'. ὅσον ἐν ὄργανον εἶναι ἀκαμπές, τοσοῦτον ἐγκραυρίζει ἐπὶ τῶν συλλαβῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν δυσκόλων. β'. Ἐπειδὴ καὶ ἡ διαμονὴ εἶναι ἀγραπτος δι' ἀκριβοῦς γραφῆς, ἐπόμενον εἶναι εἰς αὐτὴν νὰ δοκιμάζῃ ἀκαταπαύσης μεταβολὴν, καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιρρίξιαν τῶν ἔθνων. . . Πρὸς τούτοις τὰ μὲν διαμένοντα σημεῖα ἔρχονται πάντοτε εἰς πλείονα χρήσιν, ἢ δὲ προφορὰ διατίθεται, καὶ τούτου ἕνεκεν τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχεῖα εἰς τὰς πλείονας τῶν νεωτέρων διαλέκτων εἶναι σχεδὸν ἀνεπαίσθητα, ἐν ᾧ εἰς τὰς τῶν ἀρχαίων καὶ ἀγρίων εἶναι ἐπαίσθητικώτατα.

176. Πᾶσα δ' ἔτι συλλαβὴ εἶναι δεκτικὴ ὅχι μόνον διαμονῆς, ἀλλὰ καὶ τόνου. Καὶ τόνος φωνῆς εἶναι, ἢ ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν βαρὺ καὶ ὀξύ, εἴτε τὸ νὰ οἰκῇ ἢ νὰ κατέχῃ ἡ φωνὴ τὰ ἄνω ἢ κάτω. Εἰς τὴν μουσικὴν ὁμῶς ὁ τόνος εἶναι μᾶλλον ἐπαίσθητός, ἢ εἰς τὴν ὁμιλίαν. Καὶ ὡς τὸ φωνῆεν παρίσχησι τὴν φωνήν, οὕτω

καὶ ἡ ὀξεῖα, καὶ βαρεῖα, καὶ περισπωμένη τὸν τόνον, εὐθὰ δηλονότι ἡ περισπωμένη κατέχει τὸν μέσον χῆρον τῆς τε βαρείας καὶ ὀξείας. Τὰ σημεῖα ὁμῶς ταῦτα εἶναι ὄχι μόνον παρασατικά τόνου μεῖς συλλαβῆς, ἀλλὰ καὶ χρόνου. Καὶ οὕτως τὸ τῶν πρέπει νὰ προφέρηται μᾶλλον μακρῶς, ἢ τὸ του, πλὴν τοῦτο βέβαια γεννᾶται ὡς ἐκ τοῦ μακροῦ φωνήεντος ω, καὶ ὄχι ὡς ἐκ τοῦ σημείου (~). Ὡς ὁ χρόνος λοιπὸν ἢ μείζον εἰς τὴν γένεσιν τῶν διαλέκτων (175), οὕτω βέβαια ὑπῆρξε καὶ ὁ τόνος. Καθότι α'. ἡ ἐκείνων φωνὴ ἐπλησίαζεν ἀφεικτικῶς μᾶλλον εἰς τὴν κραυγὴν, ἢ εἰς τὴν φωνήν. β. Τὸ ὄργανον αὐτῶν μὴ οὐ εὐλύγιστον ἔπρεπε νὰ ψάλλῃ μᾶλλον, ἢ νὰ προφέρῃ. γ. Τὰ διαμένοντα σημεῖα ἔπρεπε νὰ μικρύνοντι τὸν τοιαυτοῦ τῶν λέξεων.

177. Ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι πᾶσα συλλαβὴ ἐν γένει σύγκειται ἐκ δύο γραμμάτων: φωνήεντος λέγου καὶ συμφώνου, ἐνίστε δ' ὁμῶς καὶ ἐκ μόνου ἐνὸς φωνήεντος (172). Πλὴν εἶναι δυνατόν νὰ γένῃ συλλαβὴ καὶ ἐκ δύο μόνου φωνηέντων ἢ καὶ τριῶν, καὶ τότε αὕτη ὀνομάζεται δίφθογγος. Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἔχει ἔτι διφθόγγους αι, αυ, ευ, ει, οι, ου ἐκ δύο γραμμάτων, ἄλλαι δὲ τῶν διαλέκτων καὶ ἐκ τριῶν. Δίφθογγος λοιπὸν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μία φωνὴ ἢ φθόγγος διάφορος ἑκατέρας τῶν ἐξ ὧν σύγκειται φωνηέντων, καὶ ἐπομένως ἢ δυνατόν νὰ ἐκτεθῇ αὕτη ἡ φωνὴ δι' ἐνὸς τρίτου φωνηέντου, ὡς δηλονότι οἱ Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι ἐκτιθέασιν τὸ ἡ ἕτερον ου δι' ἐνὸς μόνου φωνήεντος. Ὡς ὅσα πάσχει τὰ φωνή-

ευντα, τοσαῦτα καὶ αἱ δι' ὀγχοῖς: ταυτέσιν οὕτως φωναὶ
δέχονται καὶ ἐν ἁρμονίᾳ, καὶ διαμονῇ, καὶ τόνῳ (α).

178. Ὁ τόπος λοιπὸν καὶ ἡ διαμονή, πρόσθε καὶ
τὸ εἶναι καὶ φίλον ἐνομάζονται προσωδία μιᾶς δια-
λέκτου. Καθότι γράφω θέλει νὰ εἰπῇ ἀποκαθίστημι καὶ
ὁρατὰ τὰ ἀκούσθαι, πλὴν αἱ λέξεις δὲν εἶναι τρόπος νὰ
γραφῶσιν, ὡς προφέρονται. Ἀλλ' ἐκάστη μὲν διάλεκτος
ἔχει ἰδίαν προσωδίαν, ἅπασαι δ' ἔχουσι τὰ αὐτὰ γράμ-
ματα: ὁ ἐστὶ εἰς τῆς ἀναβάσεως καὶ κατοβάσεως τῆς

(α) Τὸ νὰ φιλονεικῇ ὁμοῦ τις ἂν οἱ δι' ὀγχοῖς τῶν ἐπ' ἀποφώνων
τὸ παλαιὸν ὡς ἐν σοιχείῳ ἢ ὡς οὕτω: ὁ ἐστὶν συγκεκραμένος ἢ ἀνα-
λελυμένος, τοῦτο εἶναι ἀλλότριον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀντίκει-
νον εἰς τοὺς Ἑβραίους: ταυτέσιν εἰς ἑτερογλώσσους. Ἀλλ' ἴσως
οὔτε εἰς αὐτοὺς. Καθότι εἰς τὴν ἡμετέραν χρῆται εἰς τοὺς πα-
λαιᾶς Ἑλλήνας τὰ ἀριθμητικὰ ονόματα, ὅτι εἴλεγον ἐξ δι' ὀγχοῖς,
καὶ ὅχι δώδεκα σοιχεία, ὡς τὸ ἀλλός καὶ ἄλλος νὰ σημαίνωσιν ἀμ-
φότερον ἐν καὶ τὸ αὐτό: ἢ τὸ ἀσφάτεον λέγω ἢ σωλυνάτω; ἢ
Πλὴν καὶ ἡ τοῦ Σέξου μαρτυρία ὑπερβαίνει μᾶλλον, ἢ μυριά-
δων Ἑβραίων, ὅς τε λέγει τὰς δι' ὀγχοῖς αἰ, οἰ, ου, ὅχι συν-
θετοὺς πειστικῶς, ἀλλ' ἀπλῶς σοιχεία, οἱ δὲ λέγουσι εἶναι καὶ τὸ
α, ε, ο, ἐκτὸς μόνον ἂν οἱ Ἑβραῖοι θέλῃσιν νὰ ἐνομάσωσι
καὶ τὰ α, ε, καὶ ο μὴ σοιχεία. Πλὴν καὶ τοῦτο ὑπομονή, ἀναπο-
πληγηθεὶς τις δυσκολευνται νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀλλὰ τὸ νὰ βλέπη τις
καὶ τοὺς ἡμετέρους κατ' ἐκαστὴν νὰ φιλονεικῇ πῶς ἐπ' ἀποφώνων
αἱ δι' ὀγχοῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο εἶναι ἐπίκεινται ἀπὸ τῆς.
Περὶ δὲ τῆς προφορᾶς τῶν λοιπῶν σοιχείων καὶ συλλαβῶν τῆς Ἑλ-
ληνικῆς διαλέκτου, ἐγὼ νομίζω ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐπρεπε νὰ ἀποδεί-
ξωσιν ἡμῖν πρῶτον πῶς οἱ πρέγονται αὐτῶν ἐπιμαρτυροῦντες
αἰώνων, εἴτα τότε νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν τῶν ἑτερογλώσσων Ἑλ-
ληνων προφορὰν κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ Πτολεμαίου (λογ. γ.) λέγον-
τες, τὴν ἑλληνικὴν γέγονε τῆς διαλέκτου καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τοῖς
νῦν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ὡς τοὺς συσχετισμοὺς εἶναι μάλιστα ἐξ
ἐπιστάσεως διακρίνειν.

φωνῆς, διὰ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος διαμονῆς ἐπὶ μιᾷ λέξει, καὶ διὰ τῆς δασείας ἢ ψιλῆς προσφώνου φωνῶν καινωσὶ ἐκάστη διάλεκτος τοῦ ἁσματος, πλην ἔχει ἐπίσης. Ὡς διὰ τὴν ἔχῃ μίαν διάλεκτος καλὴν προσφώνου: ἐπιτηδεύου δηλονότι εἰς τὴν ποιητικὴν, πρέπει νὰ παύσῃ πρῶτον μὲν τὰ νοητὰ εἰς τὸν ἀκροατὴν, δευτέρου δὲ νὰ ἐκτελῇ καὶ ὁρμονίαν τινά.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς ὁρμονίας ἀπαιτεῖ ποιότητα συλλαβῶν: τουτέστι σκληρότητα, καὶ μαλακότητα, καὶ διαμονὴν, καὶ κίνησιν φωνῆς, τούτου ἕνεκεν διὰ τὴν ἦναι ἐτελεσεύρα ἡ προσφώνου μὲν δαλέκτου ἀπαιτεῖ ταῦτα πάντα, ὥς διὰ μὲν τῆς σκληρότητος καὶ μαλακότητος τῶν συλλαβῶν, νὰ τείνηται καὶ νὰ διατείνηται ἡ φωνή, διὰ δὲ τῆς ἀντίτητος τῆς διαμονῆς καὶ τίνου, νὰ γενᾷται διάφορος κίνησις εἰς αὐτήν. Διὸν ὅμως ὅτι αἱ νεώτεραι τῶν διαλέκτων ἔχουσι τὴν προσφώνου ἀτελεσεύραν τῶν ἀρχαίων. Καὶ ἐτι τῶν μὲν Ἰταλῶν ἔχει μαλακὰς ἀπάτας τὰς συλλαβάς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτηδευστέρα εἰς τὴν μουσικὴν τῶν ἀρκετικῶν, ἡ δὲ Γερμανικὴ ἔχει τὴν ἐνάρθρῳσιν καὶ μάλιστα τὴν τῆς τοσούτου σκληρά, ὥς νὰ ἐμποιῇ εἰς τὴν ἀκοὴν ἐνὸς ξένου, ὅπερ καὶ ὁ πρῶτον ὁ τὸ μάρμαρον πρῶτον.

179) Αἱ λέξεις λαοῦν γραφόμεναι οὐδυνται νὰ γραφῶσι διττῶς: συλλαβικῶς, ἢ ἀλφαβητικῶς. Καὶ γὰρ φη ἀλφαβητικὴ ἐνομάζεται, ὅταν γράρῃνται ταῖς φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα, ὡς εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον: συλλαβικὴ δ' ὅταν γένῃν τὰ σύμφωνα, ὡς εἰς τὴν τῶν Τούρκων καὶ Ἑβραίων, εἰσὶν τὰ φωνήεντα καὶ τὴν προ-

πρωτίαν ἀγραπτα, ὥς ὁ ἀναγνώστης ἐξ ἑαυτοῦ νὰ ἐκ-
 πληροῖ τὴν ἀνάγνωσιν. Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ συλλαβικὴ
 εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος
 πρὸς ἀνάγνωσιν τοῦ ἡχοῦ ἢ λέξεων, εἴτα ἡ ἀλφα-
 βητικὴ. Καθότι πρῶτόν τις πρέπει νὰ διακρίνῃ εἰς μίαν
 λέξιν διαφορὰν μερῶν ἢ συλλαβῶν, εἴτα νὰ ἐκτελέσῃ
 τὸ δεύτερον βῆμα: ὁ ἐστὶ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἐνάρθρωσιν
 τῆς συλλαβῆς ἢ φωνῆς, ὅπερ παρίσταται διὰ χαρακτήρων
 ἢ γραμμάτων. Ἄν λοιπὸν εἰς τὴν συλλαβικὴν γραφὴν
 προσεθῇ εἰς χαρακτήρ παριστῶν τὴν φωνήν, τότε ἡ γρα-
 φὴ ἐκ συλλαβικῆς τρέπεται εἰς ἀλφαβητικὴν.

180. Δῆλον ὅμως ὅτι διὰ νὰ μάθῃ τις νὰ γράφῃ,
 πρῶτον πρέπει νὰ μάθῃ νὰ ἀναγινώσκῃ. Ὡς αἱ λέξεις δι-
 ναται νὰ θεωρηθῶσι τετραχῶς: ὡς φωναί, εἴτε τοῦ φῶ-
 νητικοῦ ὀργάνου ἀποτέλεσμα: ὁ ἐστὶν ὁμιλεῖν. . β'. ὡς
 προσβολαί εἰς τὰ ὦτα: ὁ ἐστὶν ἀκούειν. . γ'. ὡς χειρὸς
 ἀποτέλεσμα ἐπὶ χάρτου: ὁ ἐστὶ γράφειν. . καὶ δ'. ὡς
 τῶν χαρακτήρων ἀποτέλεσμα πρὸς τὴν ὄρασιν: ὁ ἐστὶν
 ἀναγινώσκειν. Ἄν λοιπὸν παρατηρήσῃ τις ἡθέλει ἰδοὶ ὅ-
 τι ὁ δεύτερος τρόπος εἶναι τὸ πᾶν, ὡς ἀπαιτῶν ἀπάσας
 τε τὰς ἰδέας καὶ τὸν συνδυασμὸν τῶν λέξεων μὲ τὰς ἰ-
 δέας, ὥς νὰ διεγείρῃ εἰς τὸν ἀκροατὴν τὰς ἑαυτοῦ ἰδέας,
 οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς εἶναι πρὸς τελειοποίησιν ἐκείνου: ὁ ἐστὶ
 γράφει τις, καὶ ἀναγινώσκει, καὶ μαθητὴς διάλεκτον
 τινα πρὸς αὐξήσιν τῶν ἰδίων ἰδεῶν καὶ πρὸς παράσασιν
 αὐτῶν. Πρὶν ὅμως νὰ μάθῃ τις νὰ ἀναγινώσκῃ, ἔχει ἰδέας
 πολλὰ συγκεχυμένας τῶν λέξεων, καὶ ἐννοεῖ πολλὰ γενικῶς
 τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον, ἔχων οὐδεμίαν ἰδέαν περὶ τῶν

γραμματίων. Ὡς πρὶν τῆς τῶν γραμμάτων ἐφευρέσεως, αἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ ᾔναι μᾶλλον τοιοῦτοι. Ὁθεν μέντοι ἄπορον πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδυνήθη νὰ γένῃ ἐφευρε-
τῆς τῶν γραμμάτων. Καὶ ὅν ἦν θείον τι ἢ ἐφεύρεσις τῶν
διαλέκτων καὶ ἡ γραφὴ αὐτῶν, πλην εἶναι ἔχει ὀλιγότε-
ρου τοιοῦτον καὶ ἡ ἀνάγνωσις, καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἀ-
πορραίσῃ τις, ὅπου τούτων εἶναι ἀναγκαιότερον εἰς τὸν
ἄνθρωπον.

181. Ἡμεῖς λοιπὸν ἔχομεν ἰδέας, καὶ τοῦτο εἶναι
ἡ ἰδεαλογία (κεφ. γ'). . ἡμεῖς ἐκφράζομεν διὰ τῶν λέ-
ξεων τὰς ἰδέας ἡμῶν: ὁ ἔστιν ἔχομεν διάλεκτον (κεφ.
ζ'), πλην ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ καιόνων, ὅπερ ἐκτε-
λεῖ τῇ γενικῇ γραμματικῇ (147). Ὡς γενικὴ γραμ-
ματικὴ καὶ ἰδεαλογία ἡ γνώσις τῶν γλωσσικῶν δυνάμεων
εἶναι λέξεις συνώνυμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῶν
οὐκ εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' ἄλλαι μὲν ἀληθεῖς,
ἄλλαι δὲ μὴ, ὥς τοῦτο θελομεν θεωρῆται ἀμέσως, τοῦτο
εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς λογικῆς. Ὡς λογικὴ, γενικὴ
γραμματικὴ, καὶ ἰδεαλογία εἶναι λέξεις συνώνυμοι: ὁ ἔστι
εἶναι μὲν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, πλην διαφόρως θεωρούμενον,
ἐξ οὗ λαμβάνει καὶ διάφορα ὀνόματα: τοιούτων ὥς μὲν
ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ θεωρεῖται αἱ ἰδέαι, ἰδεαλογία, ὥς δὲ
προσφερόμεναι, γενικὴ γραμματικὴ, ὥς δὲ εἰσιν ἀληθεῖς,
λογικὴ. Ἀλλὰ - τὸ νὰ ᾔναι αἱ ἰδέαι ἡμῶν ἀληθεῖς ἢ
ψευθεῖς, ἐξ οὗ καὶ βέβαιαι ἢ πειθαναί, τοῦτο τί ἄλλο
ᾔναι, ἢ ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν γνώσις ἀνθρωπίνης;
Ὡς καιρὸς εἶναι νὰ ἐμβῶμεν καὶ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν
ἀνθρωπίνων γνώσεων.

Κ Ε Φ. Η.

Περὶ ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἢ ἀληθείας.

182. **Ο**ὔτε ἡμῶς αἱ ἰδέαι, οὔτε αἱ διάλεκτοι, οὔτε τὰ γραμμάτια ἔλαβον ὑπερξέν ἐπὶ ματαιότη, ἀλλὰ πρὸς εὐρεσιν τελικοῦ αἰτίου: τοιούτης τῆς ἀληθείας. Καὶ—αὐτὸς ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου (44) τί ἄλλο ἔχει σκοπούμενον, εἰμὴ τὴν ἀλήθειαν; Καθότι νὰ ἐννοή τις ἢ νὰ αἰσθάνηται τὰ ἀνύπαρκτα, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, οὗτος οὔτε ἐννοεῖ, οὔτε αἰσθάνεται, ἀλλ' ἀπατάται. Ἀλλὰ—τοῦτο: τὸ αἰσθάνεσθαι λέγω καὶ γινώσκειν, τί ἄλλο εἶναι ἢ ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν γνώσεις ἀνθρωπείας; Ἄν ὁμῶς ἐξετάσῃ τις ἀκριβεστέρως τί ἡμεῖς ὀνομάζομεν γνώσεις ἀνθρωπείας, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς σύνθετος δύο ἰδεῶν (120), ἡ ὁρθότερον εἰπεῖν εἶναι μία συμφωνία ἢ διαφωνία δύο ἰδεῶν (88): ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον εἶναι ἀπόρριψις τις (αὐτίθι). Καὶ ἔπουμεν πᾶσι συμφωνία ἢ διαφωνία δύο ἰδεῶν, ἐκεῖ καὶ γνώσις, ἐξ ἐναντίας ὃ ὅπου ἄπει συμφωνία ἢ διαφωνία, ἐκεῖ οὔτε γνώσις. Καθότι—τὸ νὰ γινώσκῃ τις ὅτι ἡ χιὼν εἶναι λευκή, ἢ ὅτι ὁ ἀῆρ εἶναι σῶμα, ἢ ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι παντὸς τριγώνου εἶναι ἴσαι μὲ δύο ὁρθάς, τοῦτο τί ἄλλο σημαίει εἰμὴ ὅτι οὗτος ἔχει γνώσιν τῆς συμφωνίας τοῦ ἰδεῶν χιὼνος καὶ λευκότητος, ἢ αἴρος καὶ σώματος, ἢ τοῦ γωνιῶν ἐνὸς τριγώνου καὶ δύο ὁρθῶν; Τί—δαί πάλιν, ὅταν τις γινώσκῃ ὅτι ἡ χιὼν οὐκ εἶναι μέλαινα, ἢ ὅτι

ὁ ἀνὴρ δὲν εἶναι ἀσώματος, ἢ ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι παντός τριγώνου εἶναι ἄνιστοι μὲ τρεῖς ὀρθὰς, τοῦτο σημαίνει ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι οὗτος εἴχει γνώσιν τῆς διαφωνίας τῶν ἰδεῶν χιόνος τε καὶ μελανίας, ἢ ἄερος τε καὶ ἀπωμαίου, ἢ τῶν τριῶν γωνιῶν ἑνὸς τριγώνου καὶ τῶν τριῶν ὀρθῶν; Ὡςτε ὅπου λείπει ἡ τῆς συμφωνίας καὶ διαφωνίας κατάληψις, ἐκεῖ οὔτε γνώσις, καὶ ἂν αἱ δύο ἀνὰ μέρος ἰδέαι εἶναι γνωσαὶ καὶ διακεκριμέναι. Καθότι - ἦν ἄραγε ποτὲ εἰς ἐμε δυνατόν νὰ γινώσκω τὰς τρεῖς γωνίας ἑνὸς τριγώνου καὶ τὸ μέγεθος τῶν δύο ὀρθῶν, χωρὶς νὰ γινώσκω καὶ τὴν ταυτότητα αὐτῶν; Ἡ - ἦν μοι ποτε δυνατόν νὰ γινώσκω τὸ τι ἐστὶν ἀνὴρ καὶ τι ἐστὶ σῶμα, χωρὶς νὰ γινώσκω ὅτι ὁ ἀνὴρ εἶναι σῶμα; Γινώσκω δ' ὅμως κάλλιστα τὸ, τι ἐστὶν ἀνὴρ καὶ τι γυνή, πλὴν ἀγνοῶ, τίτες - εἰ ἄνδρες εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς πλείονες, ἢ αἱ γυναῖκες;

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ νὰ γινώσκῃ τις ὅτι ἡ χιών εἶναι λευκή, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, οὗτος γινώσκει ὅτι ἡ ἰδέα λευκότης εἶναι μέρος τῆς ἰδέας χιόνος . . καὶ τὸ νὰ γινώσκῃ τις ὅτι ἡ χιών δὲν εἶναι μέλαινα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, οὗτος γινώσκει ὅτι ἡ ἰδέα μελανία δὲν εἶναι μέρος τῆς ἰδέας χιόνος, τοῦτου ἕνεκεν αἱ ἀνθρώπιναι γνώσεις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κατάληψις τοῦ ἅντινες τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν εἶναι ἢ μὴ, μέρη τῶν συνθέτων ἰδεῶν.

183. Πλὴν, ὡς φαίνεται, ἡ ὑπαρξὶς πάσης γνώσεως προαπαιτεῖ διόκρισιν. Καθότι τὸ πρῶτον αἰσθημα εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐδίδαξεν αὐτὸν οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξιν, καὶ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε ὀλοτελεῶς γνώσις. Ὅθεν διὰ νὰ γένῃ ἀπόφανσις (ἥτις εἶναι γνώ-

σις 88), ἐν αἴσθημα, εἶναι ἀνάγκη παρουσίας συγκρίσεώς τινος: ὃ ἐστὶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ᾔῃαι παρόντα ἢ δύο αἰσθητά, ἢ αἴσθημα καὶ ἰδέα, ἢ δύο ἰδέαι. Ἐκδοτε ἕως ὁ ἀγνοῶν τὴν ὑπαρξίν τῶν ἐξωθεν σωμάτων, τὰς ιδιότητας αὐτῶν, τὰς περὶ αὐτοῦ, τὰ ἑαυτοῦ αἰσθητήρια, καὶ ἂν γένη εἰς αὐτὸν καὶ δεύτερον αἴσθημα διάφορον τοῦ πρώτου, δὲν θέλει βέβαια δονηθεῖν νὰ διακρίνῃ θάτερον θατέρου. Καὶ ἔτι πλέον ἂν ἅπαντα τὰ ἡμέτερα αἰσθητά ἦσαν ὅμοια, δὲν ἤθελεν εἶναι τρόπος εἰς ἡμᾶς νὰ διακρίνωμεν ἐν αἰσθητῶν τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' - ἡ ἀπουσία τῆς διακρίσεως τῶν αἰσθητῶν, τί - ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ σίρησιν γνώσεως; Ὡς ἡ γνώσις τῶν τε αἰσθητῶν καὶ νοητῶν γεννᾶται ὡς ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν αἰσθημάτων, ἢ τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν: ὃ ἐστὶν ὑφίσταται ὅχι ἐφ' ἐνός.

Καὶ ἔτι πλέον καὶ εἰς τὴν ἐμοῦ αὐτοῦ γνώσιν προαπαιτεῖται διάκρισις. Ἐκδοτε γινώσκω ἑμαυτὸν ἰσοδυναμεῖ με τὸ, γινώσκω πολὰ ὄντα διάφορα ἐμοῦ . . καὶ αἰσθάνομαι γλυκύτητος τινὸς ἰσοδυναμεῖ με τὰ, αἰσθάνομαι μὴ πικρίας, μὴ ὀξύτητος, κτλ, καὶ ἔτι ὅτι τὸ διεγείρον εἰς ἐμὲ τὴν γλυκύτητα εἶναι μὴ ἐγώ. Ὡσαύτως καὶ τὸ, κινῶν τὴν χεῖρα, ἅπαντῶ ἀντίστασιν, ἰσοδυναμεῖ με τὸ, γινώσκω ὅτι τὸ ἀντιστάμενον εἶναι μὴ ἐγώ. Ὡς πᾶσα γνώσις ἀνθρώπινος προαπαιτεῖ διάκρισιν, ἢ ὀρθώτερον εἰπεῖν ἡ διάκρισις εἶναι γνώσις.

184. Ἄν λοιπὸν καὶ αἱ ἀνθρώπιναι γνώσεις ᾔῃαι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κατάληψις συμφωνίας ἢ διαφωνίας δύο ἰδεῶν: ἢ ἂν θέλῃς τὸ, ἂν ἡ μία ἰδέα ᾔῃαι ἢ μὴ, μέρος τῆς ἐτέρας (182), ὁρθῶς ἤθελε συνάξοιτις α'. ὅτι

πάντα γνώσις ἀνθρωπίνη προϋποτίθῃσιν γνώσιν τῶν ἰδεῶν
.. καὶ β'. ὅτι αὐτῆς τῆς συμφωνίας καὶ διαφωνίας δύο
ἰδεῶν ἀναφορὰς αὐτῶν (119), ἀπασαὶ αἱ ἀνθρώπιναι γνώ-
σεις εἶναι ἀναφοραί τινες.

Ἄν ὅμως καὶ λείψῃ ἡ γνώσις τῶν ἰδεῶν, καὶ ὑπάρ-
ξῃ μόνῃ ἡ γνώσις τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν ὡς πρὸς ἑαυτὸν,
τότε ὁ γνωσκὼν ἐξ ἀνθρώπου τρέπεται εἰς κτήνος. Καθό-
τι αὐτὸς ἀγνοῇ τὴν ὑπαρξίν τῶν ἐξ ὧθεν σωματίων: ὁ ἔστιν
αὐτὸν ἐχὼν ἰδέαν οὐτε τῶν ποιητῶν τῶν σωματίων, οὐ-
τε πῶς αὐτὰ ἐνεργούσιν εἰς αὐτόν, ὥστε νὰ λέγῃ ἐγὼ γι-
νώσκω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὶ ἀναφορὰς, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ με-
τὸ, ἐγὼ ἀγνοῶ τὰς αἰτίας, καὶ γινώσκω τὸ ἀποτέλεσμα:
τουτέστι τὰ ἐμὰ αἰσθήματα: ὁ ἔστι μεθερμηνευόμενον αἰ-
σθάνουμαι ὅτι αἰσθάνουμαι.

185. Ἐν πρώτοις λοιπὸν λέγω ὅτι αἱ ἀνθρώπιναι
γνώσεις, εἴτε αἱ ἀναφοραὶ τῶν ἰδεῶν δὲν ἔχουσι τὴν αὐ-
τὴν βεβαιότητα ἢ ἐπισήμην, ὅθεν καὶ διαιροῦνται εἰς βε-
βαίας καὶ πιθανάς.

Καὶ βέβαιον ἡ ἀληθὲς εἶναι γνώσις τις, καθ' ἣν ἡ
ψυχὴ ἐπίσταται ἢ ἔχει ἀνεκδοίαν καὶ ἀκλόνητον πλη-
ροφορίαν περὶ τοῦ γνωστικομένου καὶ βέβηκεν ἐπ' αὐτῷ, καὶ
δὲν ὑποπτευομένη καὶ ἀπομακρύνουσα μέχρι ὑπονοίας τὴν
ἀπάτην. Εἰδὲ τὸ πρᾶγμα κεῖται ἐν μεταχειρὶ τῆς τε ἀ-
γνοίας καὶ ἐπισήμης, τότε λέγεται πιθανόν. Οὕτως ἐ-
γὼ εἰμὶ πλέον παρὰ βέβαιος ὅτι δύο θέτει δύο εἶναι ἴσα
μὲ τέσσερα .. ὅτι τὸ ὅλον εἶναι μείζον ἑκάστου τῶν μερῶν
αὐτοῦ .. ὅτι ἡ χιὼν εἶναι λευκὴ, καὶ ὅτι ὑφίσταται ἡ Ἀμε-
ρικὴ. Πλὴν δὲν ἔχω βεβαιότητά τινα, ἂν εἰς κακὸς δια-

μείνη διαπαντός τοιοῦτος, ἢ ἂν τὸ γενησόμενον παιδίον θέλει ἦναι καθ' ὅλα τὰ μέλη αὐτοῦ ἐντελές, ἢ ἂν ἐφέτος θέλει γένη καρποφορία, κτξ.

186. Τὸ βέβαιον πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο: εἰς ἀπολύτου, ὅπερ καὶ μεταφυσικῶς βέβαιον ὀνομάζεται, καὶ εἰς σωματικόν.

Ἡαὶ πρὸς γνώσιν τοῦ ἀπολύτου ἢ μεταφυσικῶς βεβαίου ἡμεῖς ἔχομεν δύο ἀξιώματα: τὴν ταυτότητα, καὶ τὴν ἀντίφασιν. Πᾶσα λοιπὸν πρότασις, ἥτις ἔχει τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον εἶναι μεταφυσικῶς βεβαία, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἔχη ἄλλως. Οὕτω θίς δύο εἶναι ἴσα μὲ τέσσαρα, καὶ τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ τὸ σῶμα εἶναι ἑκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον κτξ, οὖσαι προτάσεις ἔχουσαι τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον, εἶναι μεταφυσικῶς ἢ ἀπολύτως βεβαίαι. Ἡαδούτε τὰ θίς δύο καὶ τὰ τέσσαρα κατὰ τὴν λέξιν μόνον διαφέρουσι, καὶ τὰ μέρη ἐνὸς ὅλου εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸ τὸ ὅλον ἄλλως προφερόμενον, καὶ εἴτε σῶμα, τοῦτο καὶ ἑκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, καὶ εἴτε ἑκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, καὶ σῶμα. Ὡς ἐπειδὴ καὶ αἱ δύο ἰδέαι παριστάνουεν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἰδεαζόμενον, ἀναγκαίως ἡ ἀναφορά αὐτῶν εἶναι ἀληθής, εἴτε μεταφυσικῶς βεβαία.

Λέγω δέ τι κατὰ τινος λέγεται κατάφασις, ἀπολέγω δέ τι ἀπὸ τινος λέγεται ἀπόφασις (88), διὸ τὸ νὰ λέγω τι κατὰ τινος καὶ ἐνταυτῷ νὰ τὸ ἀπολέγω, τοῦτο ὀνομάζεται Ἀντίφασις, ὅπερ δηλονότι εἶναι ἀδύνατον. Οὕτω τὰ θίς δύο δὲν εἶναι ἴσα μὲ τὰ τέσσαρα, ἢ ἐγὼ περιπατῶ ἤδη καὶ δὲν περιπατῶ, εἶναι ἀντίφασις. Καθότι

ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο εἶναι τῷ ὄντι οὐδὲν ἄλλο, ἢ τίτ-
σαρα, ἐγὼ δὲ λέγω ὅτι δὲν εἶναι, ἄρα ἐγὼ ἀντιφάσκω..
καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐγὼ περιπατῶ σημαίνει τὴν τοιαύτην ἤδη ἐ-
μὴν ὑπαρξιν, ἥτις εἶναι ἐναντία τῆς τοῦ μὴ περιπατεῖν..
καὶ τὰ ἐναντία ἀντιτρέπονται ὑπ' ἀλλήλων, ἂν ἐγὼ εἰπῶ
τὸ ἐναντίον, ψευδῆσομαι.

Ὡς γ' ταυτότης καὶ ἡ ἀντίφασις εἶναι τὰ δύο χρι-
τήρια, δι' ὧν γίνεται ἡ ψῆφος τῆς ψυχῆς περὶ τῆς β' βαιᾶς
ἀποφάσεως, εἴτε τοῦ ἀπολύτως ἢ μεταφυσικῶς βεβαιοῦ.
Οὐτεὶδης ὅμως διαφορὰ θεωρεῖται μεταξὺ τούτων τῶν
δύο κριτηρίων. Καθότι εἰς μὲν τὴν ταυτότητα τὸ λογικόν
πέφθεται ἐκαστικῶς καὶ ἄνευ τινὸς βίας, εἰς δὲ τὴν ἀντί-
φασιν, μὲ βίαν. Ὡς προσηλητέα, ὅπου εἶναι δυνατὸν,
ἢ πρώτη.

187. Λαβόντες λοιπὸν ἰδέαν καθαράν τῆς ταυτό-
τητος καὶ ἀντιφάσεως, ἄριστα θέλομεν καταλάβει καὶ τὴν
σημασίαν τοῦ ἀναγκαίου καὶ ἀδυνατοῦ.

Καθότι πᾶσα ἀντίφασις εἶναι οὐδὲν ἄλλον ἢ ἀδύ-
νατον.. καὶ παντὸς ἀδυνατοῦ δυνατοῦ ὑποτιθεμένου, προ-
κύπτει ἀντίφασις.. Οὕτω τὰ δις δύο εἶναι ἴσα μὲ
τέσσαρα, ἢ τὸ, ἐγὼ περιπατῶ ἤδη καὶ δὲν περιπατῶ εἶ-
ναι μὲν ἀντίφασις, πλην αὐτὰ ταῦτα εἶναι ὅχι ὀλιγωτέ-
ρον καὶ ἀδύνατον. Καθότι ἐγὼ λέγω καὶ λίστα ὅτι εἶναι ἀ-
δύνατον εἰς ἐμὲ τὸ νὰ περιπατῶ ἤδη καὶ νὰ μὴν περιπα-
τῶ, καὶ τὸ, τὰ δις δύο εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν εἶναι ἴσα
μὲ τέσσαρα. Ἐπεὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον εἰς ἐμὲ ὅντα ἄν-
θρωπον νὰ μὴν ἦμαι ζῶον λογικόν, ἂν τοῦτο ὑποτεθῇ
δυνατὸν, προκύπτει ἀντίφασις.. διότι τότε ἐγὼ ἤθελον

εἶναι ἐνταυτῷ λογικὸν ζῶον, καὶ μὴ λογικόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ πᾶν ἀναγκάσιον εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ταυτότης καὶ ἐναντίου τοῦ ἀδυνάτου. . εἰδὲ καὶ τὸ ἐναντίον τούτου ὑπικεθῆ, προκύπτει ἀντίφασις. Οὕτω τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ τὰ σώματα εἶναι ἐκτατὰ καὶ ἀδιαχώρητα εἶναι μὲν ταυτότης, πλην τοῦτο αὐτὸ εἶναι ἔχι ἐλγυώτερον καὶ ἀναγκαῖον. . διότι ἐγὼ λέγω ἀναγκάσιον τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ μέρη οὗτοῦ, καὶ ἀναγκάσιον τὰ σώματα εἶναι ἐκτατὰ καὶ ἀδιαχώρητα. Ἦναι ὅτις ἀδυνάτου καὶ ἀντιφάσεως τοῦ καὶ περιπατεῖ ἐγὼ ἤδη, καὶ νὰ εἰσῶμαι, ἀναγκάσιον ἀν περιπατεῖ, δὲν ἴσται.

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἀδυνάτου καὶ τῆς ἀντιφάσεως ἐμφανίζει τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀναγκαίου καὶ τῆς ταυτότητος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ὡς ἂν μία συμφωνία δύο ἰδεῶν ἦται ἀδύνατος, ἀναγκάσιον ἀκολουθεῖ εἰς τὴν τούτων διαφωνίαν νὰ ᾖται ἀναγκαῖα, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὕτως ὄντος ἀδυνάτου εἰς πᾶν σῶμα τοῦ νὰ ἦναι ἀβάρεις, ἀναγκάσιον πᾶν σῶμα δὲν εἶναι ἀβάρεις. . καὶ ὄντος ἀναγκαίου τοῦ ἀνθρώπου θνητοῦ, εἶναι ἀδυνάτου εἰς πᾶντα ἄνθρωπον τὸ νὰ μὴν ἀποθάνῃ.

188. Πᾶν λοιπὸν, ἔπερ περιέχει οὔτε ταυτότητα οὔτε ἀντίφασιν ονομάζεται δυνατόν. Καὶ ἐπομένως τὸ δυνατόν οὔτε ὑπάρχει ἤδη, οὔτε ἡ ἀνυπαρξία αὐτοῦ ὑπικεταί εἰς ἀνάγκην: ἢ ἂν θέλῃς εἶναι τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀδυνάτου καὶ ἀναγκαίου. Οὕτως εἶναι μὲν δυνατόν εἰς ἐμὲ τὸ νὰ γένω πλούσιος, πλην οὔτε εἶναι τοιοῦτός ἤδη, οὔτε εἶναι ἀντίφασις ὁ πλουτισμὸς ὡς πρὸς ἐμέ. . καὶ εἶναι μὲν δυνατόν εἰς τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐλευθε-

ρωθῇ ἐκ τῆς δουλείας, πλὴν οὔτε εἶναι ἤδη ἐλευθερον, οὔτε ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ ὑπόκειται εἰς ἀντίφασίν τινα. Ὡς δυνατόν εἶναι ἐκεῖνό τὸ ὄν, ὕπερ ἤδη οὐκ ἔστι, πλὴν δύναται εἶτε δὲν περιέχει ἀντίφασιν ἢ τούτου ὑπαρξίς.

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ μὲν δυνατόν εἶναι μέλλον ὄν, τὸ δ' ἀδύνατον μέλλον μὴ ὄν.

189). Πάν λοιπὸν ἀναγκαῖον ἢ ἀδύνατον ὀνομάζεται βέβαιον (185) ἡ ἀληθές, ὡς τῆς ψυχῆς μηδὺλως ἀμμιβαλλούσης περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ ἀνυπαρξίας αὐτῶν. Καὶ ἐξαναυτίας πᾶν βέβαιον εἶναι ἢ ἀναγκαῖως τοιοῦτον, ἢ ἀδυνατός. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἐδιαίρεσαμεν τὸ βέβαιον εἰς ἀπόλυτον καὶ σχετικόν ἢ μεταφυσικόν (186), ὁρῶν ὅτι, ἐν ἑκάτερα τούτοις ἀναγκαῖον καὶ τὸ ἀδύνατον ὑποδιακρίνονται εἰς ἀπόλυτον ἢ μεταφυσικόν, καὶ εἰς σχετικόν. Ὡς ἐπὶ τὸ ἀναγκαῖον, ἐκείνη ἡ πρότασις εἶναι μεταφυσικῶς ἢ ἀπολύτως βεβαία, καὶ ἀδύνατος ἡ ταύτης ἐναντία. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

Δις δύο εἶναι ἴσα μὲ τέσσαρα, τοῦτο εἶναι μεταφυσικῶς βέβαιον διὰ τὴν ταυτότητα, καὶ ἐνταυτῷ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχῃ ἄλλως. Καθότι ἐπειδὴ τέσσαρα δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ἄλλο, εἰμὴ δύο καὶ δύο, ὁρῶν ὅτι οὗται αἱ δύο λέξεις εἶναι σημεῖα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας ἢ νοητοῦ: ὅ ἐστιν εἶναι συνώνυμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἰδέα ἀδυνατεῖ νὰ διαφέρῃ ἐαυτῆς, τούτου ἕνεκεν εἶναι μεταφυσικῶς βέβαιον τὸ, δις δύο εἶναι ἴσα μὲ τέσσαρα. Καὶ εἶναι ἀντίφασις ἢ ἀδύνατον, ἂν ἔλεγον τὸ ἐναντίον, τοῦτο ἡθέλει εἶναι ἰσοδύναμον μὲ τὸ, τὰ τέσσαρα δὲν εἶναι τέσσαρα, ἀλλ' ἄλλοτι.

Καὶ ἡ πρότασις, τὸ ὅλον εἶναι μείζον ἐκάστου τῶν μερῶν αὐτοῦ, εἶναι καὶ αὐτὴ μεταφυσικῶς βεβηχία διὰ τὴν ταυτοτητα ἢ ἀναγκασίαν. Καθότι ἡμεῖς ἀναμύθευεν μείζον, ὅπερ ἔχει πλείονας μονάδας ἐκείνου, ὅπερ ἔχει ἐλάττωνας, ὑποτιθεμένου δὴλον τι ἴσων τῶν μονάδων. Ἀλλ' ἀναμύθευεν ἐνταυτῇ καὶ ὅλον, ὅπερ ἔχει πλείονας μονάδας, καὶ μέρος, ὅπερ ἔχει ἐλάττωνας. Ὡςτε λέγουσι οἱ τὸ ὅλον εἶναι μείζον ἐκάστου τῶν ἰσῶν μερῶν, οὗτος λέγει οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι τὸ μείζον εἶναι μείζον τοῦ μὴ μείζονος, ἢ ὅτι αἱ πλείονες τῶν μονάδων εἶναι πλείονες τῶν μὴ πλείονων. Ὡςτε ἠθέληεν εἶναι ἀντίφρασις, ἂν ἔλεγε τις ὅτι τὸ ὅλον δὲν εἶναι μείζον ἐκάστου τῶν μερῶν αὐτοῦ... διότι τότε ἦν ὥσάν νὰ ἔλεγε τὸ μείζον εἶναι καὶ δὲν εἶναι μείζον, ὅπερ εἶναι ἀντίφρασις.

Καὶ ἡ πρότασις, ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸς, εἶναι μεταφυσικῶς ἢ ἀναγκαστικῶς βεβηχία, καὶ ἐχρημένως μεταφυσικῶς ἀδύνατος ἢ ταύτης ἐναντία. Καθότι ἐπειδὴ ἡ ἰδέα ἄνθρωπος εἶναι ὅλον καὶ συνέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδέαν λογικότητος, δὴλον ὅτι ἂν εἰπῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μὴ λογικὸς, ἠθέληεν εἶναι τὸ αὐτὸ, ὥσάν νὰ ἔλεγον ἡ ἰδέα ἄνθρωπος συνέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδέαν ἀλογόγητα, ἥς τινος οὗτης ἐκδιαμέτρου ἐναντίας τῆς λογικότητος, ἠθέλε γεννηθῇ ἀντίφρασις.

Οὔτε αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μεταφυσικῶς ἀδύνατα. Καθότι τοῦτο ἠθέληεν εἶναι τὸ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ μὴ, τί.

Πᾶσα ἕως πρότασις, ἥτις οὔτε αὐτὴ συνέχει ἐν

ἐαυτῇ, οὔτε ἡ ταύτης ἐναντία ἀντίφασιν, εἶναι σχετικῶς βεβαία, ἢ μή.

190. Πᾶσα ὁμῶς πρότασις ἀπολύτως βεβαία εἶναι τοιαύτη ἢ ἐξ ἐαυτῆς ἢ ἐξ ἄλλων: ὅς ἐστι εἶναι συμπέρασμα ἄλλων οἰκοθεν βεβαίων. Καὶ τότε αὕτη ἡ γνώσις ὀνομάζεται ἐπισήμη, καὶ ἐπισήμων ὁ τοιαύτας ἔχων γνώσις.

Καὶ οἰκοθεν βεβαίον ὀνομάζουσιν οἱ μεταφυσικοὶ τὴν ὁμολογουμένην πρότασιν, εἰς τὰ ἀξιώματα δηλαδὴ, εἴτε ἐκείνην τὴν πρότασιν, ἥς περ γνώσκειν τις τὴν σημασίαν τῶν δύο ὅρων, ἀδυνατεῖ καὶ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἐκείνων συμφωνίας ἢ διαφωνίας: ὅς ἐστι δὲν ζητεῖ τὸ διὰ τί. Καὶ τοιαῦτα εἶναι ταῦτα, τὸ ὅλον εἶναι μείζον ἐκάστου τῶν μερῶν αὐτοῦ, οὐδὲν ἀποτελέσθαι ἄνευ αἰτίαι, δις δύο ἴσα μὲ τὰ τέσσαρα, καὶ ὄχι ἴσα μὲ πέντε, κτλ.

Πλὴν τοῦτο δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀγνώστος ἡ συμφωνία ἢ διαφωνία τῶν δύο ὅρων μίαις προτάσεως, καὶ ἐπομένως δεῖται ἀποδείξεως: ὅς ἐστιν ἐπακολουθεῖ τὸ διὰ τί. Οὕτως ἔχοντος μου τὴν γνώσιν τοῦ αἶρος, εἰς μοὶ λέγει ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, καὶ ἐγὼ ἀμφιβάλλω, ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχῃται ἀληθείας, καὶ μάλιστα κλίνω εἰς τὸ ἐναντίον. Καὶ ἰδοὺ πῶς αὐτὸς ἐπιβεβαίωσι τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἡμεῖς, λέγει αὐτός, ὀνομάζομεν σῶμα πᾶν βαρὺ, εἴτε πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἑαθὲν εἰς ἐαυτὸ φέρεται πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς ὥς εἰς τὰς ἰδέας βαρὺ καὶ σῆμα θεωρεῖται ταυτότης. Ἀλλ' ὁ ἀήρ, προσέφησιν αὐτός, εἶναι τοιοῦτος, ὥς διὰ τῶν πειραμάτων σοὶ τὸ πληροφορῶν ὥς ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα. Ὅθεν, ὥς ὁρᾷ τις, ἐκ τῶν οἰκοθεν βεβαίων προτάσεων: τῆς τε πᾶν

σῶμα εἶναι βαρὺ, καὶ τῆς, ὃ ἀήρ εἶναι βαρὺς, προέκυψεν ἄλλη τρίτη βεβαία, ὃ ἀήρ εἶναι σῶμα. Πλὴν ἔχει μέτρον διὰ τῆς ταυτότητος ἀποδεικνύεται ὃ ἀήρ σῶμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀντιφάσεως, ὑποτιθεμένου δηλ. του ἐναυτίου. Καθότι ἔσω ὃ ἀήρ μὴ σῶμα. Ἀλλὰ πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι βαρὺ ὀνομάζεται σῶμα, καὶ ὃ ἀήρ κατὰ τὰς πείρας εἶναι βαρὺς. Ὡς ἐκ τῶν μὴ σωματίων, ἄλλα μὲν εἶναι βαρέα, ἄλλα δὲ μὴ: ὃ ἐς τὰ σώματα εἶναι μὴ σώματα, ὅπερ εἶναι αὐτίξεις.

Ἀπαται λοιπὸν αἱ γνώσεις τῆς μαθηματικῆς εἶναι πρόταπες ἔχι ἐξ ἑαυτῶν βέβαιον, ἀλλ' ἐξ ἄλλων βεβαίον.

191. Οὕτε τὸ σχετικῶς δὲ βέβαιον εἶναι ὁμοιωδές, ἀλλὰ διττὸν: φυσικὸν λέγω καὶ ἠθικὸν ὀνομαζόμενον, καὶ τούτου ἕνεκεν καὶ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον καὶ ἀδύνατον λαμβάνει τὴν ὁμοίαν διαίρεσιν.

Καὶ φυσικῶς μὲν βέβαιον ἢ ἀναγκαῖον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπέρηται ἐκ τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως τὸ τούτου ἐναυτίον αὐτίκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Οὕτως εἶναι μὲν φυσικῶς βέβαιον ἢ ἀναγκαῖον τὸ, ἐκτεθεὶς εἰς ἑαυτὸν εἰς λίθος ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποθάνῃ, εἰ ὃ ἢ μὴ κλῆθοις τοῦ λίθου, ἢ ὃ μὴ θάνατος εἰς αἰθρώπου εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον, πλὴν ἔχι καὶ ἀπολύτως ἢ μεταρυσικῶς. Καθότι μία δύναμις ὑπερφυσικὴ δύναται καὶ τὸν λίθον νὰ κατασχῇ μετεώρως καὶ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀποθαναιήσῃ. Θαύματα λοιπὸν ὀνομάζονται τὰ ὑπερφυσικά ταῦτα ἀποτελέσματα.

Γίνεται λοιπὸν καταφανές ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι

τὸ μὲν μεταφυσικῶς ἀδύνατον ἀφαιρεῖ πᾶν αἴτιον, τὸ δὲ φυσικῶς ἀφαιρεῖ τινα μόνον: τὰ φυσικὰ δηλοῦσι.

192. Ἡθικῶς δὲ τέλος πάντων βίβαιον ἡ ἀναγκαῖον εἶναι ἐκεῖνο, οὗτινος τὸ εἰσαυτίον δὲν συνέχει μὲν ἀδύνατον, πλην εἶναι τοσούτου δύσκολον, ὥς βέβαιον δὲν γίνεται πώποτε. Οὕτως κρατῶν ἐγὼ ἀναγκάζω τοσούτους χαλαρήρας τοῦ ἀλφαβήτου, ὅσοι ἐκτελοῦσι τὸν πρῶτον σοῖχον τῆς Ὀδησσείας τοῦ Ὀμήρου, αὐ τοὺς ἡίφω ἐπίτινος τραπέζης, ἐγὼ λέγω πῶς εἶναι ἀδύνατον ἐν ταχέσσιν οὕτως, ὥς νὰ γραφῇ ὁ πρῶτος εἰρημένος σοῖχος, πλην ὅχι ὅτι καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀδύνατον. Καθότι οὕτε ἀντίρρασις θεωρεῖται εἰς τὴν καταγραφὴν, οὕτε εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀντίκειται τὸ πρᾶγμα.

Ὡς ἡ ἠθικὴ βίβαιότης κρέμαται ἐκ μόνης τῆς δυσκολίας τῶν πραγμάτων, καὶ ἔχει δύο ἀρχάς: τὴν μαρτυρίαν τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀναλογία. Ἐγὼ, γὰρ εἰπεῖν, πεινῶν θεραπεύω τὴν ἐμαυτοῦ πείναν διὰ τοῦ ἄρτου, καὶ ἀμφιβέλλω οὐδὲν ὅτι θέλει ἐκτελέσει ὁ ἄρτος τὸ αὐτὸ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον, καὶ παμπόλλων διηγουμένων τὴν ὑπαρξίν τῆς Ἀμερικῆς, ἡ ταύτης ἀνυπαρξία δὲ ἐμὲ εἶναι ἠθικῶς ἀδύνατος.

193. Ἄν ὅμως θελήσῃ τις καὶ τὸν λόγον τοῦ, διὰ τί μία πρότασις νὰ ᾖ μεταφυσικῶς ἢ φυσικῶς βίβαια, οὗτος εἶναι ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ κατηγορημένου εἶναι μέρος τῆς ἰδέας τοῦ ὑποκειμένου. Οὕτως εἰς τὸ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικός, καὶ εἰς τὸ, ὁ λίθος εἶναι βαρὺς, ἡ μὲν λογικότης εἶναι μέρος τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ βαρύτης μέρος τῆς ἰδέας τοῦ λίθου.

Δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸ ἠθικῶς βί-
βαιον. Καθότι ἡ ῥήσις τῶν γραμμάτων ἐπὶ τῆς τραπέζης
δὲν περιέχει τὴν τοιαύτην τάξιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἄνθρωποι
ἐγεννήθησαν μὲν διὰ τὴν λέγωνσιν ἀληθῆ, πλην ὅχι καὶ
διὰ τοῦτο δὲν ψεύδονται πάνπολλοι ἐκουσίως, ἢ ἀπατώ-
μεναι. Τὸ πλῆθος ὅμως τῶν ἠθικῶν βιβλίων ἀποκαθί-
σσει τὸ πρᾶγμα βέβαιον. Ὡς τὸ ἠθικῶς βίβαιον εἶναι
ἀρχὴ τοῦ μὴ βεβίου καὶ τέλος αὐτοῦ.

194. Ἄν ὅμως καὶ ἡ ιδέα τοῦ κατηγορουμένου μὲς
προτάσεως δὲν ᾔηται μέρος τῆς ιδέας τοῦ ὑποκειμένου,
ἀλλὰ τρόπος τῆς ἐκείνου ὑπάρξεως (155), τότε ἡ πρό-
τάσις ἀπολλύει τὸ ὄνομα τῆς βεβαιότητος καὶ ὀνομάζεται
ἐνδεχόμενον, ὅπερ καὶ κυρίως δὲν εἶναι γνώσις, ἀλλ'
ἄγνοιά τις. Καθότι ἂν γνώσις ᾔηται ἡ συμφωνία ἢ διαφω-
νία δύο ιδεῶν (88): ἢ ἂν θέλῃς ὅτε τὸ κατηγορουμέ-
νου εἶναι μέρος τοῦ ὑποκειμένου, ἐπόμενον εἶναι, ὅπου
τοῦτο λείπει, ἐκεῖ νὰ ᾔηται ἄγνοιά τις. Οὕτως εἶναι ἐν-
δεχόμενον, εἴτε ἀβέβαιον τὸ νὰ ᾔηται ἄρσεν τὸ γεννηθη-
σόμενον βρέφος, καὶ τὸ νὰ ἐπισῶτῃ ὁ μαθητὴς, κτξ. Κα-
θότι οὔτε τὸ ἄρσεν, οὔτε ἡ ἐπίδοσις εἶναι μέρη τῶν ιδεῶν
γένους καὶ μαθητοῦ, ἀλλ' εἶναι τρόπος ἢ συμβεβηκότα
τῆς ἐκείνων ὑπάρξεως: ἢ ἂν θέλῃς εἶναι προβλήματα ἀ-
προσδιόριστα. Καὶ ἐνταῦθα ἡμεῖς μεταχειρίζομεθα τὸ ῥή-
μα ἀμφιβόλλω.

195. Ἄν ὅμως καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἴτε οἱ τρόποι
τῆς ὑπάρξεως τῶν ὑποκειμένων τῶν προτάσεων δὲν ᾔηται
ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τινων λόγων, ὧν περὶ ἕνεκα ἐπακολου-
θεῖ μάλιστα ἡ συμφωνία τῶν δύο ιδεῶν, ὥς νὰ ἔχῃ οὐ-

της ἢ οὕτως, τότε ἀντὶ ἐνδεχομένου ἢ ἀμφιβαλλομένου, δοσιάζεται πιθανόν. Ὡς πιθανόν εἶναι ἔχει μόνον τὸ κείμενον μεταξύ τοῦ ἀδυνατοῦ καὶ ἀναγκαίου, ὅπερ ὠνομάσαμεν δυνατόν (188), ἀλλὰ καὶ περαιτέρω τῆς μέσης κείμενον, ἔχον ἀρχὴν τὴν ἀμφιβολίαν (194), καὶ πέρατα τὰ τε ἀναγκαίου καὶ ἀδυνατοῦ. Οὕτως εἰς τινα γνώριμον οὗτα μακρὰν ἡμῶν εἶναι ἐπίσης δυνατόν καὶ τὸ νὰ ζῇ, καὶ τὸ ὅτι ἀπέθανε: τουτέστιν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ζῇ καὶ μὴ, ὡς οὕτως τῆς αἰτίας τῆς τεζοῆς καὶ θανάτου ἀδήλου εἰς ἡμᾶς. "Αὐ ὅμως ὁ εἰρημένος ἄνθρωπος ἦν φίλος, καὶ αὐ πρῶτον γράφων, τῶρα δὲν γράφει τελείως, μ' ὅλον ἵππυ ἐγὼ γράφω πρὸς αὐτοῦ πολλάντι, τότε ἐκ τοῦ ἀπλῶς δυνατοῦ ἢ ἐνδεχομένου μεταβάλλεται εἰς πιθανόν, πλὴν ὅχι καὶ βέβαιον. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅχι ὀλίγους ἀνθρώπους, οὔτινες δὲν ἐκπληρῶσι τὰ χρῆα αὐτῶν.

196). Τὸ πιθανόν ὅμως δὲν εἶναι μονοειδές, ὡς τὸ βέβαιον, ἀλλ' ἔχει διαφόρους βαθμούς, ἀρχόμενον δηλοῦντι ἐκ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀμφιβαλλομένου καὶ περατούμενον εἰς τὸ ἀναγκαῖον ἢ ἀδύνατον: ὃ ἔστιν εἰς τὸ βέβαιον. Πᾶσα δὲ πρότασις εἶναι μᾶλλον πιθανωτέρα, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀποδείξεων, εἴτε ὡς ἐκ τῆς ποιότητος αὐτῶν. . . διότι πολλάκις μία μόνη ἀπόδειξις, ἢ εἰς μόνος μάρτυς ἰσχύει πλέον, ἢ μυριάδες. Οὕτως πλεῖστον τι ἀναχωρήσαν ἐντεῦθεν διὰ τὴν Εὐρώπην πιθανόν εἶναι νὰ ὑπάγῃ ἀσφαλῶς ἐκεῖ. . . διότι πολλὰ εὐδοθήσαν: ὃ ἔστιν ὡς ἐκ τῆς ἀναλογίας. Πλὴν ἀποκαθίσταται πιθανώτερον:

ἂν τὸ πλεῖον ἢ νεοκατασκευασμένου, ἂν ὁ κυβερνήτης ἢ ἔμπειρος, καὶ ἔτι ἂν ἡ ὁρὰ ἢ ὁ θύρος.

Οἱ βαθμοὶ ὅμως τῆς πιθανότητος μεταβάλλονται οὐδέποτε ἐκ τῶν βιβλίου ἢ ἐδαφικαίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων: ἢ ἂν θέλῃς διὰ τῆς περιεργείας. Οὕτως εἰς ἐκ τοῦ χρόνου, ἢ τόπου, ἢ ἄλλων περιστάσεων δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀντικειμένου· καὶ εἰς ἄλλος ἐκ τῆς διαθέσεως καὶ κινήσεώς τινος, ἢ ἐκ τῆς φωνῆς, ἢ τῶν τῆς ὄψεως ἀλλοιώσεων καὶ ἄλλων, ἅπερ δὲν ἐκτιθεύται λόγῳ, συναίγει τὰ ἐνδόμυχα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅπερ ἄνευ συναναστροφῆς ἀνθρώπου καὶ περιεργείας, ἄντις ἅπασαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ διαπαντός, εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἠθέλει μᾶλλον οὐδέν.

197. Ἄν ὅμως αἱ ἀποδείξεις, εἴτε οἱ βαθμοὶ τῆς πιθανότητος ἦναι πολλὰ, ἢ καὶ ὀλίγα, πλὴν δυναταί, τότε τὸ πιθανὸν τρέπεται εἰς βέβαιον, εἴτε φυσικόν, εἴτε ἠθικόν: κατὰ τὴν ὕλην δηλοῦσι. Οὕτως ὁ Τορικένης καὶ ὁ Πασχάλης ἐφθασαν εἰς πειράματόν νὰ ἀποδείξωσι φυσικῶς βέβαιον ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι σώμα. . οὕτως ὁ Φράγκλιν ἀπέδειξεν ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἠλεκτρικὸν ρευστόν.

Ὁμοιοῦτε ἐπακολουθεῖ καὶ ὡς ἐκ τῶν μαρτύρων. Καθότι ἐγὼ δὲν εἶδον βέβαια τὴν Ἀμερικὴν, πλὴν εἶμαι πλέον παρὰ βέβαιος περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, καὶ ἡ ταύτης ἀνυπαρξία εἶναι ἠθικῶς δι' ἐμὲ ἀδύνατος.

198. Γενικῶς ὅμως αἱ ἀνθρώπιναι γνώσεις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπλὴ πιθανολογία. Καθότι ὁλόκληρος, φερ' εἰπεῖν, ἡ ἱατρικὴ ἔχει οὔτε ἀπόλυτον, οὔτε σχετι-

κίνησινα βεβαιότητα, ἀλλὰ ἀπλήρη πιθανότητα: ἡ ἂν θέ-
λης ἀποδείξεις δι' ἐναυολογίαν. Καθότι πύτη ἀγνοεῖ ὁλο-
τελῆς, ἂν αὕτη ἡ ἀσθένεια ἔχῃ, ἢ μὴ, ἀναγκαίαν ἀ-
ναφορὰν μετὰ τοῦτο τὸ φάρμακον. Εἴτα καὶ ἂν τοῦτο ἦν
εἰς αὐτὴν γνωστὸν ἢ θελεν ἀγνοεῖν τι τοῦτε βαθμοῦ τῆς δυ-
νάμεως τοῦ φαρμάκου καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἀσθενείας,
καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ἐκβασιὺς τῆς θεραπείας. Εἰς τινὰς
ὅμως τῶν ἀσθενούντων ἡ ἰατρικὴ ἔχει λόγους δυνατωτέρους
πρὸς θεραπείαν, ἢ πρὸς τὴν μὴ, καὶ τὸ ἀνάπαλιν εἰς τινὰς
ἄλλας. "Αν ὅμως ἀπάντοχόν ἄλλοτε οἱ βαθμοὶ τῆς πι-
θανότητος κινῶνται ὡς ἐκ τῆς πολυπερίας καὶ κρίσεως
τοῦ θεωρητοῦ, καὶ ἴσως ὅμως ἐνταῦθα εἰς τὴν ἰα-
τρικὴν.

Ἡ πραγματεία πάλιν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ φιλὴ
πιθανολογία.

Τὰ κριτήρια τῶν ἀνθρώπων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ
πιθανολογία. Καθότι ἡ μεγαλητότης παύνη: οἷα εἶναι ὁ
θάνατος, δίδεται διὰ τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς ἢ δύο μαρτύ-
ρων, οἵτινες δηλονότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κινῶνται ἐκ
τοῦ συμφέροντος. Τὸ δὲ κριτήριον τῶν ἡμετέρων δεσπο-
τῶν αἴρει ζωὴν ἀνθρώπου καὶ διὰ φιλῆς μόνου ὑποψίας:
τουτέστι χωρὶς νὰ λάβῃ παραμικρὰν πληροφορίαν τοῦ,
ἂν ὁ κρινόμενος ἦναι ἢ μὴ ἐνοχος.

199. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἢτε τὸ πιθανόν, ἢτε τὸ
ἀμφιβαλλόμενον, ἢτε τὸ βέβαιον εἶναι κατὰ ἑαυτὰ τοιαῦτα,
ἀλλ' ἀναφορικά: τουτέστιν ὡς πρὸς τὸν ἔχοντα τὴν γυνῶσιν.
Καθότι ὅπερ δι' ἐμὲ εἶναι ἀναγκαίως βέβαιον, τοῦτο δι' ἄλλον
μὲν εἶναι πιθανόν, δι' ἄλλον δ' ἀμφιβαλλόμενον, καὶ δι' ἄλ-

λον ἀδύνατον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὕτω τὴν κίνησιν τῆς γῆς ἄλλοι μὲν τὴν ἔχουσιν ὡς βεβαίαν, ἄλλοι δὲ ὡς πιθανήν, ἄλλοι ὡς ἀμφιβαλλομένην καὶ ἄλλοι ὡς ἀδύνατον, νομίζοντες μωροὺς, ὅσοι δοξάζουσι τὸ ἐναυτίον. Ἵθιλε λεχθῇ καὶ περὶ τῶν ἀντιπόδων καὶ ἄλλων πολλῶν.

Ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις, τὰ πάθη, τὸ συμφέρον, καὶ ἡ φιλαυτία εἶναι δεσπόται σκληροὶ, οἵτινες καταθλίβουσι τοὺς θνητοὺς νὰ δοξάζωσι διαφόρους καὶ ἐναυτίως περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

200. Ἐκτὸς ὅμως τῶν δύο κριτηρίων τῆς ἀληθείας: τῆς ταυτότητος λέγω καὶ ἀντιφάσεως (180), ἡμεῖς ἔχομεν καὶ ἄλλο τρίτον: τὴν συνείδησιν (50), ἣτις τῷ ὄντι εἶναι κριτήριον τοῦ κριτηρίου, πλην ὅχι καὶ ὡς ἡ ταυτότης καὶ ἡ ἀντίφασις, ἀλλ' ὅσον ἐνὶ ἐλάσσῳ. Οὕτως ἅπαντα τὰ ἐμὰ αἰσθήματα εἶναι μεταφυσικῶς βεβαία δι' ἐμὲ, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχωσιν ἄλλως. Εἶναι, φερ' εἰπεῖν, ἀδύνατον εἰς ἐμὲ αἰσθανόμενος τῆς γλυκύτητος τοῦ μέλιτος, νὰ ἀμφιβάλλω, ἂν αἰσθάνωμαι, καὶ ὅταν πονῶ, ὅτι πονῶ, καὶ ὅταν χαίρω, ὅτι χαίρω κτθ. Καὶ ἅπαντα αἱ ἐμαὶ γνώσεις εἰς αὐτὰς μεταφυσικῶς βεβαίαι δι' ἐμὲ, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχωσιν ἄλλως πως. Εἶναι, φερ' εἰπεῖν, ἀδύνατον εἰς ἐμὲ, διανοούμενος τὴν ἔκτασιν τοῦ σώματος, νὰ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς βεβαιότητος τοῦ πράγματος, καὶ ἔτι ὅταν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἀμφιβάλλω. Καὶ ἂν ἡ ψυχὴ ἐκάστου δὲν ἐγίνωκε τὰ ἐαυτῆς αἰσθήματα ἢ διανοήματα, ἡθέλεν εἶναι ἀναίσθητος καὶ ἄνους, ἐν ᾧ ἕκαστος συνείδῃ τὸ ἐναυτίον.

Ἄν ὅμως ἕκαστος ἔχῃ μεταφυσικὴν βεβαιότητα περὶ

τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων καὶ νοημάτων, οἱ λοιποὶ ἔχουσι περὶ αὐτῶν οὔτε φυσικὴν, οὔτε ἠθικὴν βεβαιότητα πολλὰς.

201. Δίδεται ὁ ὅμως ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν καὶ δεύτερον μερικὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας: αἱ αἰσθήσεις, ὧν ἕνεκα δηλαδὴ ἕκαστος γινώσκει τὴν ὑπαρξιν τῶν σωματίων καὶ τὰς ποιότητας αὐτῶν (135): ὁ εἰς διὰ τῶν ἰδίων διαθέσεων ἐξέρχεται τις ἐξωθεν αὐτοῦ. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' οὗ ἕκαστος ἡμῶν ἔχει πλείονα τὴν πληροφορίαν, ὅταν αὐτὸς μόνος ἰδῇ τὸ πρᾶγμα, ἢ εἰς τὴν ἀφῆγησιν τὴν ὑπὸ τῶν ἄλλων γενομένην.

Εἰς τοῦτο ὅμως τὸ εἶδος τῶν γνώσεων, λέγω ἐγὼ, ὅχι μόνον ἡμεῖς δὲν ἔχομεν μεταφυσικὴν βεβαιότητα, ἀλλ' ἐνίοτε οὔτε φυσικὴν, καὶ ἴσως οὔτε ἠθικὴν. Καθ' ὅτι πολλάκις ἡμεῖς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀποφασίζομεν τε περίτινος, εἴτα εἰς τὸ μετέπειτα θέλομεν τὸ ἐναντίον. Οὕτως εἰσερχόμενός τις εἰς τὸ λουτρὶν, ἀποφασίζει θερμὴν τὴν παρασάδα, καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἐξερχόμενος τὴν θέλει ψυχράν, ἐν ᾧ ἐκείνη ἀδυνατεῖ νὰ ἔχῃ δύο ἐναντίας ποιότητας. . . καὶ εἰς ἱκερικὸς ἀποφαίξει ὠχρότητα καθ' ὅλων τῶν ἀντικειμένων, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ θέλουν τὸ ἐναντίον. . . καὶ εἰς ἀσθενὴς ἀποφασίζει πικρίαν καθ' ὅλων τῶν φαγητῶν, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ θέλουν τὸ ἐναντίον. . . καὶ ἅπαντες οἱ ὀνειροπολοῦντες εἶναι πεπεισμένοι ὅτι ἐφάπτονται ἀντιτύπων σωματίων, καὶ ἀφ' οὗ ἐξυπνήσωσι γινώσκουσιν οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' οὗ πολλοὶ ἠρνήθησαν τὴν ὑπαρξιν τῶν σωματίων. . . διότι λέγω ἡμεῖς εἰς

πᾶν βῆμα εἴμεθα ἡπατημένοι, ὅπερ δηλαδὴ εἶναι μὴ ἀλήθεια (141).

202. Ἐπειτα εἰπόντων ἡμῶν ὅτι πᾶν βεβαίον εἶναι καὶ ἀληθές (189), τοῦτο ἦν τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι, εἴτε ὑπόθεσις τοῦ ζητουμένου. Καθότι εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ἑκτατὸν καὶ ἀδιαχώρητον, πλὴν σιωπηλῶς πως ὑποτιθέμεθα ὅτι τὸ σῶμα εἶναι μὴ ἰδέα, ἀλλ' ὅν αὐτοῦ παρκεῖν ἔξωθεν ἡμῶν κείμενον, ἔχον τὰς ιδιότητας ἑκτασιν καὶ ἀδιαχώρητον. Ἄλλ' – ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἀπεκτήσαμεν τὰς ιδέας ἑκτασιν καὶ ἀδιαχώρητον διὰ τῶν αἰσθήσεων, αἵτινες εἶναι ἀπατηλαί (201), ἡ ὀρθότερον εἰπεῖν εἶναι διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, τίς οἶδεν, ἂν τῷ ὅτι ὑπάρχει ἔξωθεν ἡμῶν ἑκτασις καὶ ἀδιαχώρητον; Καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει. . . δῆλον ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν ἐψευσμένοι. Ὡς πρὸς ὑπαρξιν τῆς ἀληθείας εἶναι ἀνάγκη ἔχει μόνον ἢ ἰδέα τοῦ ὑποκειμένου νὰ περιέχῃ ἢ νὰ ἴσται ἴση μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ κατηγορουμένου (189), ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδεαζόμενον νὰ κῆται ἔξωθεν ἡμῶν, ὅπερ δηλονότι προαπαιτεῖ τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμάτων. Καθότι ἂν ἡ ὑπαρξίς τῶν σωμάτων ἦναι ἀπάτη. . . ἀπάται αἱ ἀνθρώπιναι γνώσεις θέλουσιν εἶναι χίμαιραι. . . δι' ὃ εἶναι ἀναγκαῖον τὸ πρόβλημα, ἂν ὑπάρχῃσι σώματα.

Κ Ε Φ. Θ'.

Περὶ ὑπάρξεως σωμάτων.

203. Δ ὲν δίδεται ἄλλο πρᾶγμα τοσοῦτον βί-
βαιον εἰς τὸ πλῆθος, καὶ τοσοῦτον ἀβέβαιον εἰς τοὺς φι-
λοσόφους, ὅσον ἡ ὑπαρξὶς τῶν σωμάτων. Καὶ ὁ λόγος
τούτου τοῦ φαινομένου εἶναι ὅτι τὸ μὲν πλῆθος ἀποφα-
σιζει διὰ τῶν αἰσθήσεων, αἱ δὲ φιλόσοφοι διὰ τοῦ λογι-
σικοῦ. Γιαὶ ἐπειδὴ αἱ μὲν αἰσθήσεις ἀκαταπαύστως δι-
κτιθεύονται ὑπὸ τῶν λεγομένου σωμάτων, τὸ δὲ λογιστικὸν ἀ-
μειρεὶ ὀλοτελῶς μέσῃ ἰδέῃ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρ-
ξεως αὐτῶν, τούτου ἕνεκεν αἱ μὲν φιλόσοφοι διαμένουσιν
εἰς παντελὴ ἀγρυξίαν περὶ τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως,
τὸ δὲ πλῆθος εὐρίσκεται εἰς πληρεσάτην πληροφορίαν
περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ὥς καὶ μικρὰ περὶ τούτου ἀμ-
φιβολία νὰ νομίζεται παρ' αὐτοῖς ἄνοια. "Αν ὅμως καὶ
αὐτοὶ ἐξέταζον μικρὸν τι τὸ πρᾶγμα, ἤθελον πέσαι εἰς
τὴν ὁμοίαν ἀγρυξίαν μετὰ τοὺς φιλοσόφους.

Πόθεν - ἀραγε ἡμεῖς ἀποφασίζομεν τὴν ὑπαρξιν τῶν
σωμάτων; Ἐκ τῶν ποιότητων αὐτῶν βέβαια (135).
Ἀλλ' - αἱ ποιότητες τῶν σωμάτων τί ἄλλο εἶναι, ἢ δια-
θέσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς (141); "Ὡς αἱ διαθέσεις τῆς
ἡμετέρας ψυχῆς εἶναι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν κοινῶν σῶ-
μα. Ἀλλ' αἱ διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς κεῖνται ὅχι
ἐξωθεν ἡμῶν, ἀλλ' οὔτε τὸ σῶμα. Καθότι ἂν ἡμεῖς ἡ-
μεν ἐξερημένοι οὐλοῦ αἰσθημάτων ἢ διαθέσεων, ἡδέ-

λαμεν εἶσθαι εἰς παντελὴ ἄγροισιν τῶν σωμάτων. Ἡμεῖς, φέρειν, ἐνμάζομεν χιῶν τὴν λευκὴν, ψυχρὴν, βαρὺν, κτξ. ἢ ἂν θέλῃς αἰσθῆσαι τοῦτο: λευκότητα, ψυχρότητα, βαρύτητα, κτξ. Ὡς ἂν ἀφαιρέσω τὰς αἰσθήσεις τῆς ὀράσεως καὶ ἀφῆς, ἐγὼ δὲν θείλω ἔχει πλεον ἰδέαν τοῦ τῆς χιῶνος. Ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τῆς χιῶνος, ἔξωθεν ἐμοῦ, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ τῆς ἐμῆς ψυχῆς διαθέσεις, ἀναφερόμεναι αὐταὶ αὐταὶ εἰς τὰ ἔξω. Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ λόγος, δι' ὅν περ ἅπαντες οἱ μεταφυσικοὶ ἐμολογοῦσιν ἄνευ τινὸς συζολῆς, ὅτι εὐρίσκονται εἰς παντελὴ ἄγροισιν περὶ τῶν σωμάτων ὑπάρξεως.

204: Γεώργιος ὅμως ὁ Βερκελεϊκὸς θέλει ὅχι μόνον ἀναπόδεικτον τὴν τῶν σωμάτων ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ βεβαίαν τὴν τοῦτου ἀνυπαρξίαν, καὶ ὅτι τὰ λεγόμενα σώματα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ φαντάσματα.

»Καὶ ἰδοὺ πῶς οὗτος συλλογίζεται. Ἡμεῖς, λέγει
 »αὐτός, δὲν ἔχομεν γινώσκον τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως
 »ἄλλοθεν, εἰμὴ ἐκ τῶν ποιότητων αὐτῶν (135). Καθ-
 »ὅτι ἡ χιῶν, φέρειν, δι' ἐμὲ δὲν εἶναι ἄλλοτι, εἰμὴ
 »τὴν λευκὴν, ψυχρὴν, βαρὺν, κτξ, καὶ ἀπουσίας τῆς λευ-
 »κότητος, ψυχρότητος, κτξ, οὔτε χιῶν ἢ θελεν ὑπάρχει
 »δι' ἐμὲ. Ἀλλ' αἱ ποιότητες τῶν σωμάτων, ὡς εἶδομεν
 »(141), καὶ ὡς ἕκαστος ἐρευνῶν τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ
 »ἢ θελε λάβοι πᾶσαν βεβαιότητα, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ
 »ἡμέτερα αἰσθήματα, εἴτε διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ψυ-
 »χῆς. Ὡς τὰ ὑπὸ πάντων λεγόμενα σώματα εἶναι οὐ-
 »δὲν ἄλλο, ἢ διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Ἀλλ' ἡ
 »ψυχὴ ἡμῶν εὐρίσκεται ὅχι ἔξωθεν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ

ἡσώματα κεῖνται ἐντὸς ἡμῶν· ὃ ἔστιν εἶναι ἀνύπαρκτα, ἢ εἶτε φαντάσματα.

Ἰδανικοὺς λοιπὸν νομίζω ὅσους δοξάζουσι τὴν ἀνυπαρξίαν τῶν σωμάτων, καὶ πραγματικούς, ὅσους ἔχουσι δοξάζειν ἐναντίαν, καὶ Ἰδανικισμόν τὸ σύστημα αὐτῶν.

205. Σχεδὸν λοιπὸν ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι εἶναι πραγματικοί, καὶ κλίνουσι νὰ δοξάζωσιν ὡς βεβαίαν τὴν ὑπαρξίν τῶν σωμάτων, ἐμολογοῦσιν ὅμως ἐνταυτῷ πῶς εἶναι ἀπαρόδεκτοι ἢ τοιῶν ὑπαρξίς, ὡς ἔχουσα δηλονότι διὰ κριτήριον τὰς αἰσθήσεις (201). Δὲν ἔλλειψαν ὅμως καίτινες, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος Εὐγένειος (α), νὰ προσέξωσιν εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, εἰς ὃπερ ἀπαρεσκόμενος ὁ τοῦ Ἀρβήριου λέγει (β). »Οἱ οἱ φιλόσοφοι συμφωνοῦσιν ὅτι ἡ ἡμετέρα »ρυσική κλίσις περὶ τῆς καταφάσεως τῆς τῶν σωμάτων »ὑπάρξεως εἶναι οὐκ ἔχουσα. Ἐκείνοι ὅμως οἵτινες σοχά- »ζονται τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις ὡς ἀπόδειξιν, ἔχουσι »οὐδὲν ἄλλο ἐπιχείρημα, εἰμὴ τὸ, ὁ Θεὸς ἤθελε μὰς »ἀπατᾶ, ἂν αἱ ἡμετέραι αἰσθήσεις δὲν ἐπαρέσαινον εἰς »ἡμᾶς ἄλλο, εἰμὴ φαντασά. Πλὴν οὗτοι οἱ φιλόσοφοι: »οἱ οὕτω λίγῳ διακρούμενοι πέπτουσιν εἰς δύο ἄτοπα.. »α'. ὅτι ἀποδεικνύουσι μίαν εὐθείαν καὶ πρῶτην ἀλήθειαν

(α) Ἐν ὅσῳ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν ἀπατῶσιν ἡμᾶς, ἡ ὑπερτάτη σοφία ἀντιπέτοι ἂν, ὡς ἐπιτρέπουσα ἀδελῶς ἀπατάσθαι τὰ δημουργήματα αὐτῆς.

(β) Μεγмата φιλοσοφ. τόμ. δ'.

»δὲ ἀνακαμπτικῆς αἰτίας: τοῖς τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμά-
 των διὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἔπρεπε μάλιστα,
 ὥς γενικῶς ἐποίηται ἅπαντα τὰ σχολεῖα τῆς φιλοσοφίας,
 ἐνὰ κἀμῶσι τὸ ἐναυτίον: τοῖς τὴν ἐκζητήσῃ εἰς τὴν
 ὑπαρξιν τῶν σωμάτων λόγους τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως
 π... β'. ὅτι σοχίζονται πῶς δύναται νὰ καταπειθῶσιν
 »ἕνα πεισματώδη φιλόσοφον διὰ λόγου τοῦ λόγου τοῦ, ὁ
 »Θεὸς ἡθελε μᾶς ἀπατήσαι, αὐθωθῇ ἡ
 »τῶν σωμάτων ἀνυπαρξία. Ἐγὼ, ἡθελεν ἀπο-
 κριθῇ ἐκεῖνος, γινώσκω τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς πρώτου ὀν-
 τος, πλην ἡθελεν εἶναι τῷ ὄντι ὕβρις εἰς αὐτὸ τὸ νὰ
 »ἀποδώσῃ τις εἰς αὐτὸ τὰς ἡμετέρας ἀπάτας. Πᾶσι ἵνα
 »μὴ δοξάζῃ τις αὐτὰς ὡς ἔργον Θεοῦ, ἱκανὸν εἶναι νὰ
 »σοχασθῇ ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ισχυρώτατος, ὥς νὰ διε-
 »γείρῃ εἰς ἡμᾶς αἰσθήματα, χωρὶς νὰ εὐρίσκηται τι,
 »πλην αὐτοῦ, ἔξωθεν ἡμῶν διεγείρον εἰς ἡμᾶς αἰσθή-
 »ματα. Ἦν ο' ἱκανὴ σμικρὰ σκέψις νὰ σὲ ἐμποδίσῃ,
 »ὥς καὶ ἐμὲ, ἐκ τῆς ταχείας καταφάσεως. Πᾶσόντι - σὺ
 »ὁμολογεῖς ἰδίᾳς χεῖλεσιν ὅτι αἱ αἰσθήσεις μου μὲ ἀπα-
 »τοῦσι συγχάκις; Τίτος - ἔνεκεν λοιπὸν νὰ μὴν μὲ ἀ-
 »πατῶσι διὰ πάντα; Ταύτην - τὴν ζωηρότητα, ταύτην
 »τὴν συμφωνίαν, τούτους τοὺς συσχισμοὺς, ταύτας τὰς ἀ-
 »κουσίας διαθέσεις, αἵτινες σὲ μεταφέρουσιν ἀπὸ τοῦ
 »πραγματικοῦ αἰσθήματος εἰς τὸ ἀντικείμενον, οὐκ ἐξο-
 »κίμασα ἐγὼ μυριάκις ἐν καιρῷ ὕπνου; Τίτος - ἔνεκεν
 »λοιπὸν νὰ μὴν εἶναι ἡ ζωὴ ἡμῶν εἰς ὕπνον πλέον συν-
 ρεχρὴς καὶ πλέον βαθύς, ἔχων μόνον τὸ θλιβεροῦ κέρδος
 »τοῦ νὰ καταλαμβάνῃ τις ἐνός;

» Ἐτι ὅταν ἐγὼ θεωρήσω ὅποια εἶναι, κατὰ σέ, τὰ
 » αὐτικείμενα τῶν ἡμῶν αἰσθήσεων, ὁποῖας ἐναντιώσεις
 » δὲν ἀπαντῶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ, ὅτι τὰ σώματα διε-
 » γείρουσιν εἰς ἐμὲ αἰσθήματα! Δύο εὐτίαι τοσοῦτον διη-
 » ρημέναι ἀλλήλων: ὡς τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη, διηρημέναι
 » λέγω ἀλλήλων κατ' ἄπειρον διάστασιν, πῶς δύναται νὰ
 » ἐυεργῶσι πρὸς ἀλλήλας, ὅπερ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὰ
 » λάβη ἡ ψυχὴ ἰδίαν τοῦ σώματος!

» Ἐπειτα - ὅποια εἶναι αὕτη ἡ ὕλη, ἥς περ σὺ σοχά-
 » ζεσαι ὅτι αἱ αἰσθήσεις σου ἔχρουσι διακεκριμένην ἔννοιαν;
 » Εἰπέ μοι - ὅποια ἦναι τὰ σοιχεῖα ἢ τὰ ἄτομα τῶν σωμά-
 » των; Σὺ ἀδυνατεῖς νὰ ἐκφωνήσῃς, ὅποια εἶναι. Καθότι
 » ἂν αὐτὰ ἦσαν σώματα, ἔπρεπε καὶ αὐτὰ νὰ ἔχωσι μέρη
 » ἢ σοιχεῖα, καὶ ἐπομένως δὲν ἤθελον εἶσθαι ταῦτα τὰ
 » ζητούμενα . . εἰδὲ - καὶ δὲν εἶναι, πῶς σὺ ἀποφαιτίζεις
 » ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν τοιούτων σοιχείων: τῶν μὴ ὕλικῶν
 » δηλονότι, δύναται νὰ ἐκτελέσῃ, ὅπερ σὺ ἐνομάζεις ὅ-
 » λην; Νομίζεις σύνθετον ἓν σῶμα ἐξ ἄλλων σωμάτων,
 » καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον! Ἀλλὰ - δὲν εἶναι, εἰπέ μοι, οὐ
 » ἀνυπάρχον, πᾶν τὸ οὐ σύνθετον ἐξ ἀγνώστων, ἢ ὁρ-
 » θότερον εἰπεῖν ἐξ ἀνυπάρχων μερῶν ὡς μὴ ὑφισταμένων
 » καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ λαμβανόντων ὕπαρξιν κατ' αὐτὴν τὴν
 » πρὸς ἀλλήλα ἐνωσιν; Ἀντί - λοιπὸν νὰ ἐναγκαλιζώμαι
 » τοσαύτας ἐναντιότητας, δὲν εἶναι ὀπλούστερον καὶ λογι-
 » κώτερον τὸ νὰ δοξάζω τὴν ὕλην οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἓν
 » φαινόμενον, μίαν ἀπάτην τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων, καὶ
 » ὅτι δὲν εὐρίσκειται τι ἕξωθεν ἡμῶν ὅμοιον μὲ ἐκεῖνο, ὅ-
 » περ φαίνεται ἐν ἡμῖν; Ἐγὼ δὲν γνώσκω εἰς τὸν κό-

»σιμον ἄλλο, εἰμὴ μόνον ἐν εἶδος οὐσίας. Ἐγὼ βλέπω
 »οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ τὸν Θεὸν καίτινα ὕτα λογικά, καὶ ἴ-
 »σως οὐδὲν ἕτερον, εἰμὴ τὸν Θεὸν καὶ ἐμὲ μόνον.»

Εἶναι ὅμως ἀρεῖα καὶ ἡ τοῦ Διουγένους πρὸς τὸν
 Ζήνωνα ἀπόκρισις τὸν τὴν κίνησιν ἀρνούμενον. Καθότι
 οὐτός αὐτὴν καὶ ἀποκριθῇ, ἐπεμπάτησε, ἐννοεῖν δηλαδὴ
 διὰ τοῦτου ὅτι τοῦτό ἐστι κίνησις. Ἐπερπευ ὅμως ὁ Διο-
 γένης καὶ ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ζήνωνος, καὶ
 ὅχι εἰς ὅπερ δὲν ἠρωτάτο. Ἐκεῖνος λέγων δὲν ἠρώτετο ὅτι
 δὲν ἔβλεπε κίνησιν, ἀλλ' ἐξάτι, ἂν ἡ ὁρωμένη κίνησις
 ᾗ πραγματικὴ ἢ φάτασμα τι. Ὡς ὁ Διουγένης διὰ φαν-
 τίσματος ἠθέλησε καὶ ἀνατρέψῃ τὴν δόξαν τῶν φαντα-
 σμάτων!

Ὁ δὲ Μαλεμβράγχης θέλει τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμά-
 των ὅχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διότι ὁ Μωϋσῆς διηγείται ὅτι ὁ Θεὸς
 ἐδημιούργησεν αὐτὰ, πλην ὅτι ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα καὶ
 τὰ γνωρίσωμεν, οὔτε δυνάμεις τις ἡμετέρα διανοητικὴ δύ-
 νатаι ἀμέσως καὶ λόβῃ γνωστὴν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὰ σώματα
 ὑφίστανται ἐν τῇ νοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Βερκελεὺς ὅμως δι-
 σχυρίζεται ὅτι ἡ ἰσορία τοῦ Μωϋσεως καλῶς θεωρουμένη
 δὲν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμάτων: ὅτι θελο-
 νοῦτι ὑφίστανται πραγματικῶς. Ἐπειτα — καὶ ὅποι δοξάζουσι
 τοὺς ἐμφύτους ιδέας, τί ἄλλο δοξάζουσιν, ἢ τὸ ἀνύπαρ-
 κτου τῶν σωμάτων; Καθότι — ἂν αἱ ιδέαι ἐνυπάρχωσι ἐν
 τῇ ψυχῇ, καὶ ἂν τὰ αἰσθήματα ᾖναι ἀναμνήσεις εἰς τί
 πλέον ἠθέλου χρησιμεύσαι τὰ σώματα;

206. Μετὰ τὴν σύντομον λοιπὸν ταύτην ἔκθεσιν
 τῆς δόξης, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν τῆς ἀγνοίας τῶν μεταφυ-

σικῶν περὶ τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως, ἀκόλουθον εἶναι
 νὰ ἰδῶμεν ἂν τὸ πρᾶγμα εἶναι τῷ ὄντι μυστήριον τῆς
 φύσεως.

“Οτι ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας ἢ αἰσθήματα ἔστιν οὐδεὶς ὁ
 περὶ τούτου ἀμφιβέλλων, ὡς οὕσης ἐν ἐκάσῳ μάρτυρος
 ἀδεκάζου τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ (200). “Ὡς ἐγὼ ἔχω
 ἐν ἰδῶμενον. “Οτι πάλιν ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας ἢ αἰσθή-
 ματα, ἅπερ πρότερον ὄντι εἶχομεν: ὁ ἔστιν ὅτι αἱ ἡμέτεραι
 ἰδέαι ἢ αἰσθήματα γεννῶνται, ἔστιν οὐδεὶς ὁ ἀμφιβέλλων,
 ὡς οὕσης ἐν ἐκάσῳ μάρτυρος ἀδεκάζου τῆς συνειδήσεως
 αὐτοῦ. “Ὡς ἐγὼ ἔχω καὶ δευτέρου ἰδῶμενον. Τὸ μόνον
 λοιπὸν ἄπορον εἶναι, ὅποιον εἶναι τὸ διεγείρον ἐν τῷ ἡ-
 μετέρῳ ἐγκεφάλῳ τὰς ἰδέας ἢ αἰσθήματα. Τοῦτο λοιπὸν
 ἤθελεν εἶναι ἐν τῶν τριῶν: ἢ ὁ Θεός, ἢ ἡ ψυχὴ, ἢ τὰ
 ἔξωθεν ἡμῶν σώματα.

»Εἶναι, λέγουσι καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν σωμάτων ἀρνηταί,
 »δυνατὸν ἢ τὸ ὕψιστον ὄν νὰ παριστᾷ εἰς ἐμὲ τὰς ἰδέας τῶν
 νομιζομένων σωμάτων, εἴτε διεγείρον εἰς ἐμὲ τὰς ἀντι-
 »λήψεις, εἴτε δανείζονται ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἥτις
 »ἀποκαθίστησι τὸ πᾶν καταληπτὸν, ἢ (ὑπὲρ ἐστὶ τὸ δεύ-
 »τερον) ἢ ἐμὴ ψυχὴ νὰ συνέχῃ ἐν ἑαυτῇ ἐκ τῆς ἑαυτῆς
 »φύσεως πάσας τὰς ἰδέας, ὡς νὰ τὰς διεγείρῃ εἰς ἑαυ-
 »τήν, ὅταν βούληται ἀπολύτως τῶν νομιζομένων σωμά-
 »των, ἢ τέλος πάντων (ὑπὲρ ἐστὶ τὸ τρίτον) σώματα αὐ-
 »θόπακτα ἔξωθεν ἡμῶν κείμενα νὰ διεγείρῳ εἰς ἐμὲ
 »τὰ αἰσθήματα.“

Ἡ μόνη λοιπὸν καὶ κυρίως περὶ τοῦ πρώτου ἀπό-
 κρισις ἤθελεν εἶναι τὸ νὰ μὴν ἀποκριθῇ τις. “Ὡς μένει ἢ

τοῦ δευτέρου ἔρευνα, ἐξ ἧς βέβαια προκύπτει καὶ ἡ τοῦ τρίτου.

Εἶναι ἐκτός πάσης αὐτιλογίας ὅτι αἱ τῶν σωμάτων ποιότητες ἐννοιοῦσιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγκεφάλῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλως ἐπὶ τῶν ἑξωθεν σωμάτων, οὔτε εἶναι τὰ σώματα τοιαῦτα (αὐτὰ ἦναι), οἷα ἡμεῖς τὰ νομίζομεν (139). Ὡς τὸ πρῶτον ἀποφασίσῃ τις τὴν ὑπάρξιν τῶν σωμάτων ἐκ τῶν ποιότητων αὐτῶν, ἢ ἰδῶν ἑαυτοῦ διαθέσει, τοῦτο ἡθέλην εἶναι ἀπάτη ψηλαφητή, ὡς διδῶν ἀπέσταν εἰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ, καὶ μετανομάζων τὰς ἰδέας διαθέσεις ποιότητος ἢ γυναισμάτων σωμάτων, κεκμενῶν ἑξωθεν αὐτοῦ. Ἐπεπεπν ὅμως εἰς τοὺς ἰδανικοὺς καὶ ἐξηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς τὸ, διατὶ οὕτως τῶν ἰδεῶν ἢ αἰσθημάτων ἀπλῶν δημιουργημάτων τῆς ψυχῆς, αὕτη καὶ ἀδυνατῇ καὶ τὰ δημιουργήσῃ ὅταν θεῖη, καὶ καὶ μὴν ἔχη χεῖραν συνδρομῆς ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ μὲν τῶν πραγματικῶν σωμάτων, ὑπὸ δ' αὐτῶν φαντασμάτων.

Καθότι θεδύσθω καὶ εὐρίσκηται ἐν τῷ κόσμῳ μηδὲν ἄλλο, ἐκτός τοῦ ἰδανικοῦ. Θεδύσθω ἅπαντα τὰ λεγόμενα σώματα καὶ ἦναι φαντάσματα: ὁ ἔστιν ἔσθ' ὡς μόνη πηγὴ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεῶν ἢ ψυχῆ, ἔχουσα χεῖραν συνδρομῆς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν ἰδεῶν οὐθενὸς ἄλλου. Ἀλλὰ—τίνος ἕνεκεν καὶ μὴν πλάττει ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ τὰς ἰδέας, ὅταν αὕτη θεῖη, οὔτε καὶ ἔχη ἰσχύον καὶ ἀραιῖζῃ τὰ ἑαυτῆς πλάσματα, ὅταν θεῖη; Καθότι ἡ μὲν ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ πλάττει καὶ τὸ φάντασμα Ἡλίου· ἀλλὰ πότε; Ἐν ὁμιτρύῳ χρόνῳ: τοῦτέστι τὴν ἡμέραν μόνον τῶν πραγματικῶν, καὶ ὁλοτελῶς τὴν νύκτα . . . πλὴν καὶ ἔτι πλείον,

τὴν ἡμέραν οὔτε πρὸς ἄρκτον, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, ἀλλὰ τὴ μὲν πρῶτ' πρὸς ἀνατολὰς, τὴ δὲ μεσημβρίαν, μεταβαλόντα, τὴν δὲ ἐσπέραν, πρὸς τὴν δύσιν. Καὶ πρὸς τοῖς ταῦτα πάντα ἐκτελεῖ ὅχι ἄνευ συμφωνίας τοῦ καὶ λείπωσιν ἄλλα φαντάσματα, νέφη λεγόμενα ὑπὸ τῶν πραγματικῶν. . . δευτέρου δὲ τοῦ καὶ μὴν ἦναι κεκλεισμένος αὐτὸς ὁ ἰδανικός ἐντὸς οἰκίας. . . καὶ τρίτου τοῦ καὶ μὴν ἔχη αὐτὸς κεκλεισμένα τὰ βλέφαρα αὐτοῦ. "Ὡς, ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ ἔχει μὲν τὴν δύναμιν τοῦ καὶ πλάττει τὰ φαντάσματα, πλην δέεται περιστάσεων ὅχι ὀλίγων. Ἄλλο—το τί ἄλλο, δέομαι, σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ κρέσσεται ἐξ ἀνυπάρχων ὄντων; τουτίσε φαντασμάτων, ὅπερ ἐστὶν ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι μὴ οὐ; "Ὡς οὕτως τὰ σώματα ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς οὐσί, οὔτε ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ. Ὁ Θεὸς οἱ πραγματικοὶ ἀμαρτάνουσιν ἀποφαινόντες ὑπαρξιν εἰς τὰ σώματα, ὡς ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτῶν αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν, οὕτω καὶ οἱ ἰδανικοὶ ἀποφασίζοντες ἀνυπαρξίαν εἰς αὐτὰ, χωρὶς πρῶτον καὶ ἀποδείξωσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἀπόλυτον δημιουργὸν τῶν αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν.

"Ἐτι ὁ ἰδανικός ἔμαθεν ἐκ τῆς πείρας ὅτι φάντασμα τι: ἡ πείρα, προξενεῖ εἰς αὐτὸν αἰσθημα ἀπενκταῖον. . . ἔμαθεν ὡσαύτως ὅτι καὶ ἄλλο τι αἰσθημα: τὰ φαγητὰ, ἀφαιρεῖ τοῦτο τὸ κακὸν αἰσθημα. "Ὡς ἔπρεπε δυοῖν θάτερον: ἢ ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ μὴν πλάττει εἰσοτελῶς τὸ φάντασμα πείραν, ἢ καὶ ἀμέσως καὶ πλάττει τὸ φάντασμα φαγητὰ, ὥς ταῦτα καὶ ἀφανίζωσιν ἀμέσως τὸ κακὸν αἰσθημα: ἢ ἂν θέλῃς τὸν κακὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ὁ ἰδανικός ὁμῶς ἐκτελεῖ τοῦδε—

τερου τούτων, ἀλλὰ καταφεύγει εἰς περισόσεις τινας πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ κακοῦ, εἰς τρόπον ὅπου ἂν αὐταὶ δὲν συντρέξωσιν, αὐτὸς ὁ δημιουργὸς λέγω αὐτῶν, ἔρχεται εἰς τὸ μὴ εἶναι. Στοχασθεὶς τὴν φρόνησιν τοῦ ἰδανικοῦ. Αὐτὸς πλάττει φάντασμα τι: ἄνθρωπον λέγω ξιφήρη, εἴτα φεύγει ἀπ' αὐτοῦ μὲ μεγάλην βίαν, καὶ ὅχι δι' ἄλλο, εἰμὴ μόνον καὶ μόνον διὰ τὰ μὴν πλάσσειν αὐτὸς ἄλλο φάντασμα: τὴν πληγὴν, ἢ τὸν θάνατον, ἢ καὶ ἕλκυστον, ὥς ἐνὰ θέσῃ αὐτοῦ. Ἄλλ' - ἂν ὁ ξιφήρης τὴν ἀπλῶς φάντασμα ἔχον τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν ἐκ τῆς ψυχῆς μόνον τοῦ ἰδανικοῦ, διατὶ τὰ τὸν πλάττη ὁ ἰδανικὸς, ἢ πλάττων αὐτοῦ, τίνας ἔνεκεν ἀμέσως καὶ μὴ τὸν ἀφανίζῃ, ἀλλὰ καὶ ἀφανίζηται αὐτὸς ἀπ' ἐκείνου; Ἄλλ' - τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ κρέμαται ἐξ ἀνυπάρκτων ὄντων: ὅθεν ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι μὴ εἶναι;

Τέλος - πάντων ἂν τὰ αἰσθήματα ἦσαν πλάσματα τῆς ψυχῆς, τίνας ἔνεκεν ὁ ἰδανικὸς καὶ πλάττη πλάσματα ἀλγεινά; Καὶ διατὶ τὸ αὐτὸ φάντασμα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ νῦν μὲν καὶ ἦναι ἡδονικόν, νῦν δ' ἀλγεινόν; Καθότι τὸ φάντασμα πῦρ τὸν μὲν χειμῶνα μακρόθεν, κατὰ τοὺς πραγματικούς, εἶναι ἡδονικόν, πλησίον δ', ἢ ἐφαπτόμενον ὑφ' ἡμῶν, ἀλγεινότατον. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ πρῶτον μὲν πλάττει τὸ φάντασμα πῦρ, εἴτα δ' ἀπ' ὀλίγου ὀλίγου, τρέπῃ ὅμως ἀναταλῆπτῳ, προσίσῃσι ἀλγειτικὴν τινα δύναμιν, ἕως οὗ καὶ μηδεὶς καὶ αὐτὸν τὸν Δημιουργόν, ἂν αὐτὸς δὲν προλάβῃ καὶ πλάσῃ ἢ τὴν φυγὴν, ἢ τὸ χεόμενον ἐπ' αὐτοῦ ὕδωρ. Ἄλλ' - τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ

κρέμαται ἐξ ἀνυπάρκτων ὄντων: ὅεςιν ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι μὴ ὂν; Ὡς ἐν ἂν οἱ πραγματικοὶ δέονται ἀγρυξίᾳ περὶ τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως (203), οὐδαμῖς ὀλιγώτερον πάσχεισι τὸ αὐτὸ καὶ οἱ ἰσοκλῆ περὶ τῆς ἀνυπαρξίας αὐτῶν. Ἀλλ' ὡς φαίνεται ἡ ἀγρυξία τινὸς δεῖν εἶναι ἀπόδειξις τῆς τοῦ ἐναντίου ὑπάρξεως, ὅπερ εἶναι τὸ ἡμέτερον ζητούμενον.

207. Οὐδεὶς ἀρνείται ὅτι αἰσθάνεται... διότι ἔχει συνείδησιν τοῦ πράγματος, εἴτε μεταφυσικὴν βεβαιότητα (200). Οὐδεὶς ἀρνείται ὅτι διαπιστεῖται... διότι ἔχει συνείδησιν τοῦ πράγματος, εἴτε μεταφυσικὴν βεβαιότητα. Οὐδεὶς ἀρνείται ὅτι βούλεται... διότι ἔχει συνείδησιν τοῦ πράγματος, εἴτε μεταφυσικὴν βεβαιότητα: ὅεςιν αἴτε πραγματικοὶ καὶ οἱ ἰσοκλῆ συμφωνοῦσιν ὅτι ἡ ἐμὴ ψυχὴ ἔχει δύο δυνάμεις: νοῦν καὶ βούλησιν. Ὡς ἐν τῷ, βούλομαι εἶναι εὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐγώ. Ἀλλὰ τὸ, βούλομαι σημαίνει οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐγὼ ἔχω ἐπιθυμίαν τινὸς μετὰ τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῆς: ὅπερ ἰσοδοῦμαι μετὰ τὸ, κινῶ ἑμαυτὸν ἢ ὀλοκλήρως, ἢ ἐν τῶν μελῶν μου. Ὡς ἐν ἡ τινὸς ἐπιθυμία καὶ ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῆς, εἴτε ἐμὴ κίνησις εἰσὶν ἐγώ, ἐξ οὗ ἔπεται ἀναγκαιῶς ἢ μὴ ἐκπλήρωσις: τουτέστι τὸ ἐμποδίζον νὰ ᾖ ἐγώ. Αὐτοβάνω λοιπὸν ἀνὰ χεῖρας, ὅπερ οἱ πραγματικοὶ ὀνομάζουσι μῆλον... ζητῶ νὰ καταλάβω τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ αὐτὸ ματαιοὶ τὴν ἐμὴν βούλησιν, ἀναχαιτίζον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμῆς ἐπιθυμίας. Ὡς ἐνταῦθα κατὰ μὲν τὴν ἐπιθυμίαν εἰμὶ ἐγώ, κατὰ δὲ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν εἰμὶ μὴ ἐγώ. Ἀλλὰ τὸ μὴ ἐγὼ εἶναι ἄλλο τι, ἢ ἐγώ. Ὡς ἐν ἐν ἐν τοῖς οὖσι καὶ ἄλλο.

τι, ἢ ἐγώ. Ἀλλ' ἐγώ, οὕτως δηλονότι ἢ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας μηδενίζεται, εἶμ' οὖν αὐθύπαρκτος (205), ἄρα οὖν αὐθύπαρκτος θέλει εἶναι καὶ τὸ μῆλον, ὅπερ ὀνομάζω σῶμα.

β'. Πόθεν - ἄλλοθεν γινώσκω ἐγὼ τὴν ἐμαυτοῦ ὑπαρξιν, εἴμ' οὕτω αἰσθάνομαι ἢ διανοοῦμαι; Τις - δέομαι, μὴ αἰσθανόμενος ἢ μὴ διανοούμενος συνοίσει τὴν ἐαυτοῦ ὑπαρξιν; Οὐδεὶς. Ἀλλὰ - καὶ κατ' αὐτὸν τὸν ἰδανικὸν τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ διανοεῖσθαι τί ἄλλο σημαίνει, ἢ ἀποτελεσμα; ὥς ἐγὼ ἀποραίνομαι τὴν ἐμαυτοῦ ὑπαρξιν: ἢ ἂν θέλῃς τὴν ὑπαρξιν τῆς αἰτίας ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀποτελέσματος. Ἀλλ' - ὅταν ἀποτελεσμά τι μηδενίξῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐμοῦ ἀποτελέσματος, τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι τὸ τούτου αἵτιον εἶναι μὴ ἐγώ; Ἀλλ' ἐγώ, οὕτως δηλονότι τὸ ἀποτέλεσμα μηδενίζεται, εἶμ' οὖν αὐθύπαρκτος (αὐτόθε), ἄρα οὖν αὐθύπαρκτος θέλει εἶναι καὶ τὸ πρὸς ἐμὲ αὐτενεργεῖον. γ'. Ἐκαστὸν τῶν ῥημάτων εἶναι σύνθετον τι ἐκ βουλῆσεως καὶ ἐνεργείας (160). Ἀλλ' ἂν τὰ ῥήματα ἐκλείψωσιν, ἐκλείπω καὶ ἐγώ. Ὡς ἐγὼ εἶμαι οὐδὲν ἄλλο, ἢ βούλησις καὶ πράξις. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐγὼ ἐμποδίζομαι, τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι μὴ ἐμὸν καὶ ἔτι ἐναντίον τῆς ἐμῆς πράξεως καὶ βουλῆσεως, διὸ καὶ ἢ ἐμὴ βούλησις μένει ἄκυρος. Καθότι ἂν τις κατασχῇ τὴν ἐμὴν χεῖρα γράφουσιν, αὐτὸς θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πράξιν, χωρὶς ὅμως νὰ μηδενίσῃ καὶ τὴν ἐμὴν βούλησιν... καὶ σημειῖται ὅτι ἂν ἀρήσῃ τὴν ἐμὴν χεῖρα ἐλευθέραν, αὕτη θέλει γράφει πάλιν... καὶ ἂν πάλιν τὴν κατασχῇ, πάλιν τὴν μὲν πράξιν θέλει μηδενί-

σει, ὅχι ὅμως καὶ τὴν βούλησιν ἢ ἐπιθυμίαν. Ὡς εἰς πᾶν ἐμποδίου τὸ ἐν μέρος τῶν ῥημάτων πολλάκις ἀφαιρεῖται ἀπ' ἐμοῦ, καὶ κεῖται ὅχι ἐπ' ἐμοί, ἀλλ' ἐπ' ἄλλῳ μὴ ἐμοί. Ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι οὐ αὐτὸὑπαρκτον, ἄρα οὐ αὐτὸὑπαρκτον θελεῖ εἶναι καὶ πᾶν τὸ ἐμποδίζον ἐμὲ ἐκ τινος πράξεως.

Ὡς διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ ὅχι διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐγὼ ἐξέρχομαι ἐξωθεν ἐμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰστανικοὶ ἀκούουσι τῆς φωνῆς τοῦ λογικοῦ (205), ἀλλέως οὔτε αὐτοί, οὔτε ὁ Θεὸς ἤθελεν ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως οὔτε φιλονεικία, ἄρα ἡ ὑπαρξίς τῶν σωμάτων εἶναι ἀπολύτως βεβαία.

208. Ἀλλ' αὖ, ἤθελεν εἰποῖτις, καὶ σὺ ἐκλαμβάνης τὸ ἀδιχώρητον ἢ τὴν ἀνράνειαν τῶν σωμάτων μέσον πρὸς ὑπαρξιν τῶν σωμάτων, τότε καὶ τὰ φαντάσματα τῶν ὀνείρων ἤθελεν εἶναι σώματα αὐτὸὑπαρκτα.. καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ οὐκ εἶναι τοιαῦτα, ἄρα οὔτε τὰ σώματα. Ἀλλ' εἰς τὰ ὄνειρα, λέγω ἐγὼ, ἄπεςιν ἢ βούλησις, ὡς οὐτα ἀκούσια: ὤεςιν ἄπεςιν ἢ ἐπιθυμία τῆς κινήσεως, καὶ εἶναι μόνον κινήσεις τις τυχερά. Ὡς τὰ φαντάσματα εἶναι ὁλοτελῆς ψευδὴ τῆς ἐμῆς βουλήσεως, ὡς εἶναι, ἐμοῦ γρηγορουντος, τὰ ἐμπόδια. Ἐπειτα μία τοιαύτη μετάβασις ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ καθόλου προαπαιτεῖ βέβαια βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Καθότι εἶναι ναὶ ἀληθές ὅτι ἐν καιρῷ ἐνυπνίων ἐγὼ νομίζω πῶς βλέπω τὰ πράγματα ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, καὶ ὅτι ἐφάπτομαι αὐτῶν ἰδίῳις χερσὶ, πλην εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθές ὅτι καὶ ἐγρηγορῶς ἐγὼ διὰ τῆς φαντασίας παρίσχημι σώματα, ὡς να

τὰ βλέπω ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, πλὴν οὐδέποτε ἀπεφάνισα οὔτε ὑπαρξέν εἰς αὐτὰ, οὔτε εἰς τὰ σώματα ἀνυπαρξίαν, οὔτε ταυτότητα μεταξύ σωμάτων καὶ τῶν ὑπ' ἐμοῦ πλαττομένων σωμάτων. Ἄν λοιπὸν καὶ εἶναι ἀδύνατον εἰς ἐμὲ (ὥσαυτως καὶ εἰς πάντα ἰδιαικῶς), νὰ ἀποφασίσω ἐγκληροῶς ὑπαρξέν εἰς τὰ ἐμὰ φαντάσματα: ὅστις νὰ ἀπατήσω ἑμαυτὸν, ὡς αὐτὸς ἠθέληεν εἶναι ἀδύνατον καὶ ἐκ τῶν φαντασμάτων τῶν οὐκ ὄντων νὰ ἀποφασίσω αὐτοπαρξίαν εἰς τὰ σώματα. Ἀλλ' ἐῷτες τὰ φαντάσματα εἰς τοὺς φαντασιώδεις, ὥς ἔβρομεν εἰς τὰ πράγματα.

209. Ἐφ' οὗ ἅπαξ διὰ τοῦ ἀδιαχωρήτου ἢ ἀδιαλείας τῶν σωμάτων: ἢ ἂν θέλῃς ἐκ τοῦ ἐμποδίου τῆς ἐμῆς βουλήσεως, ἐγὼ ἐξέλθω ἐξωθεν ἐμοῦ, ἐγὼ δὲν χωρίζω τοῦ νὰ ἀποδείξω καὶ τὰς λοιπὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἵτινες ἠθέλουν εἶναι ἄλλα τεκμήρια τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως.

Καθότι ἐπειδὴ καὶ πᾶν σῶμα ἀντίκειται πρός με διὰ τοῦ ἀδιαχωρήτου, ὅπερ ἠθέλουν ἐκληφθῇ ὡς ἄλλη αὐτοῦ βουλήσεις, ἀντίκειται δ' ὅχι μόνον ἐν σημείῳ, ἀλλὰ καὶ περικεῖρω. . . οὔτε ἐμοῦ κινουντος τὴν ἑμαυτοῦ ἐπ' αὐτὸ χεῖρα, ἢ ἐκείνου κινουμένου ἐπ' ἐμέ, προσγίνεται πρὸς με ἀντίστασις, συνάγω ὅχι μόνον ὅτι ὑπάρχουσι σώματα, ἀλλ' ὅτι καὶ σύγκεινται ἐκ μερῶν: ὅστις ὅτι εἶναι ἐκτατά. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ τοιαύτη ἀντίστασις εἶναι ὅχι μόνον κατὰ μίαν εὐθυβολίαν, ἀλλὰ κατὰ τρεῖς: κατὰ μήκος λέγω, πλάτος, καὶ βάθος, τούτου ἕνεκεν τὰ σώματα εἶναι τριχῇ διαστατά.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἐγὼ δὲν ἀπαντῶ ἀπείρως τὴν ἀ-

δρῶσαι, εἴτε τὸν μηθευσμὸν τῆς ἐμῆς βουλήσεως τοῦ-
του εὐεκεν συναίγῃ ὅτι τὰ σώματα ἔχουσι πέρατα. Τὰ πέ-
ρατα λοιπὸν αὐτῶν ὀνομάζω ἐπιφανείας, τῶν δὲ ἐ-
πιφανειῶν τὴν τοιαύτην ἀναφορὰν, σχῆμα.

Ἄλλ' ἐγὼ κρατῶν ἐν σῶμα ἀνὰ χειρὸς ὄχι μόνον
ἀδυνατῶ νὰ καταλάβω τὸν τόπον αὐτοῦ: ὁ ἐστὶν ἐκεῖνο μη-
θεύει τὴν ἐμὴν βούλησιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ τεί-
νει πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς: ὁ ἐστὶν ἀντίκειται εἰς τὴν ἐμὴν
βούλησιν κατὰ μόνην μίαν εὐθυβολίαν, ὅθεν συναίγῃ ὅτι
ὄχι μόνον ὑπάρχουσιν ἐξωθεν ἐμοῦ σώματα, ἀλλ' εἴ-
ναι καὶ βαρέα: ὁ ἐστὶν ὅτι ἔχουσι βούλησιν τινα πρὸς τινα
μόνην εὐθυβολίαν, ἣν περ βαρύτητα ἡμεῖς ὀνομάζομεν.

Ὅμοιόν τι ἡθελῶν ἐκτελέσει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν
ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων.

210. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ εἶμαι ὄχι μόνον τοὺς
καὶ βούλησις, ἀλλὰ καὶ σῶμα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἰδοὺ πῶς
ἐγὼ διακρίνω ἐμὲ αὐτὸν τῶν λοιπῶν. Ἐγὼ ζητῶ διὰ τῆς
ἐμῆς χειρὸς νὰ καταλάβω τὸν τόπον τοῦ ἐμοῦ ποδός, καὶ
ὄχι μόνον ἀδυνατῶν νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἐμαυτοῦ ἐπιθυμίαν,
ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δηλαδὴ σώματα (207), ἀλλὰ πρὸς
τούτοις ἔχω συναίσθησιν ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους,
ἀλλ' ἐκατέρωθεν: ὁ ἐστὶν ἡ ἐμὴ ψυχὴ ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς
χειρὸς ἀναχαιτίζεται ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἑαυτῆς ἐ-
πιθυμίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ποδός. Καθότι ὡς ἡ χεὶρ
μου ζητεῖ νὰ καταλάβῃ τὸν τόπον τοῦ ποδός, οὕτω καὶ
ὁ ποὺς τῆς χειρὸς, καὶ οὕτως καθ' ἑκάτερον τὰ βουλευ-
ματα τῆς ἐμῆς ψυχῆς ματαιοῦνται. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐν

τοιοῦτον δὲν ἀκολουθεῖ εἰς τὰ λοιπὰ σώματα, συνάγω καὶ ἐγὼ ὅτι ἐκάτερα εἶναι ἐμὰ, καὶ ἔχει ἄλλο σῶμα ξένον.

211. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἕκαστον τῶν σωμάτων ἔχει μόνον ἀντίκειται διὰ τοῦ ἀδιαχώρητου εἰς τὴν ἐμὴν βούλησιν: ὅς ἐστιν εἶναι αἰτίον ἀποτελέσματος ἐν ἐμαί, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐκτελεῖ πρὸς με καὶ ἄλλα ἀποτελέσματα, συνάγω ὅτι τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχει πολλὰς ιδιότητας, ἢ (ὅπερ εἶναι ἰσοδύναμον) ὅτι αἱ πολλαὶ αὗται ιδιότητες ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα, ὅπερ εἶναι ἡ μόνος ἢ ἐνός. Οὕτως ἐν τμήμα σιδήρου πεπυρακτωμένου ἔχει μόνον εἶναι ἀδιαχώρητον καὶ βαρὺ, ἀλλὰ καὶ λαμπρόν, καὶ θερμὸν, κτξ. Ὡς ἡ θερμότης, ἡ λαμπρότης, ἡ βαρύτης, καὶ τὸ ἀδιαχώρητον, ὅπερ εἶναι πολλὰ, ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα: ἢ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μνηύει πρὸς με τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν ὡς πολλῶν δυνάμεων ἢ ιδιοτήτων.

212. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἐγὼ ἔμαθον ὅτι πολλαὶ δυνάμεις εὐρίσκονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα ταυτοχρόνως, ἀπαντῇ οὐδεμίαν δυσκολίαν νὰ συνάξω ὑπαρξιν καὶ εἰς ὅσα τῶν σωμάτων δὲν ἐντρυγῶσι πρὸς με διὰ τοῦ ἀδιαχώρητου ἢ ἀδρανείας αὐτῶν. Οὕτως ὁ λεγόμενος ἥλιος εἶναι νὰ δι' αὐτοῦ ἀδρανῆς πρὸς ἐμέ, πλην οὗτος αὐτοῦ λαμπροῦ καὶ θερμοῦ, ὡς τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου, συνάγω ὅτι εἶναι καὶ ἀδιαχώρητος καὶ ἀδρανῆς, ὡς τὰ ἐπὶ γῆς σώματα.

Ἐπειδὴ πάλιν οὔτε ἡ λάμψις, οὔτε ἡ θερμότης τοῦ ἡλίου θεωρεῖται πρὸς ἐμέ, ἐκ μιᾶς μόνης εὐθυβολίας, ἀλλὰ νῦν μὲν ἐξ ἀνατολῶν, νῦν δὲ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ οὐρανοῦ, νῦν δὲ ἐκ-

δυσμῶν, νῦν δὲ ὀλοτελῶς συνάγω κίνησιν εἰς αὐτὸν, καὶ κίνησιν περὶ τὴν γῆν, ἥνπερ ἐγὼ κατοικῶ.

213. Ἀφ' οὗ ἅπαξ ἀπέκτησα τὴν ἔννοιαν τοῦ σώματος: ὅτι δηλονότι εἶναι αὐτὸ ὑπαρκτόν τι, ἀδιαχώρητον, ἑκτατόν, βαρὺ, διαιρετόν, κτξ, ἐγὼ ἅπαντῶ οὐδεμίαν δυσκολίαν νὰ ἀφαιρέσω τὸ ἀδιαχώρητον, καὶ τότε τὸ κατ' ἄλλοιπον θέλει εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ διασήματος. Ὡς διὰ-σημα ἤθελεν εἶναι τὸ ἔξωθεν ἐμοῦ τριχῇ διασατόν, ἔνθα εὐρίσκονται καὶ τὰ σώματα ἅπαντα, καὶ ἐγὼ αὐτός.

Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα πόσον ἀμαρτάνουσιν, ὅσοι ζητοῦσι νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμάτων ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ διασήματος. Καθότι— ἂν τις δὲν ἔχη γινῶσιν τῶν σωμάτων (207), πῶς θέλει λάβει γινῶσιν τοῦ ἔνθα τὰ σώματα εὐρίσκονται: ἂν λέγω δὲν ἔχη τις κεφαλὴν, πῶς ἔξει κάλυμμα εἰς αὐτήν;

214. Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν ἐκτεθέστων ὅτι ἡ ἰδέα ἐκάστου σώματος: ἢ ἂν θέλῃς τὰ οὐσιαστικὰ καὶ ἀτομικὰ ὀνόματα εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ, εἴτε συλλογισμὸς ἄντικρυς.

Δεύτερον ὅτι αἱ γενικαὶ ιδιότητες τῶν σωμάτων, ὡς ἡ βαρύτης, ἡ ἑκτασις, κτξ, εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ, εἴτε συλλογισμὸς ἄντικρυς, καὶ ὄχι τῶν αἰσθήσεων.

Πλὴν, ὡς φαίνεται, πρὸς ὑπαρξιν τῆς ἀληθείας δὲν ὀρεῖται μόνον ἡ ὑπαρξις τῶν σωμάτων (202), ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη καὶ ἄλλου τινός, πρὸς οὗ τινος τὴν θεωρίαν πρέπει νὰ ἔμβωμεν.

Κ Ε Φ. Ι'.

Περὶ ἀληθείας.

215. **Ο** πρὸς ὃν ὅρος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἀλήθεια. Ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐνφύγει τὴν ἀπάτην. Σημεῖον δὲ τούτου ὅτι ἡ μεγίστη χαρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἐκείνη, ἣν περ δοκιμάζει εἰς τὴν εὐρεσιν μιᾶς ἀληθείας, καὶ ἐξανατίας ἡ μεγίστη αὐτοῦ λύπη εἶναι ἐκείνη, ἣν περ δοκιμάζει εἰς τὴν πληροφορίαν τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης. Καὶ τοσοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν, ὥς ἐπὶ αὐτὴν παραδίδει ἑαυτὸν εἰς μάστιγας καὶ εἰς θάνατον. Καὶ ἅπαντα τὰ βιβλία οὔτε συνεγράφησαν, οὔτε συγγράφονται δι' ἄλλο, εἰμὴ ὑπὲρ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας. Γιαὶ ἐξανατίας τοσοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἀποφεύγει τὴν ἀπάτην, ὥς ἐὰν ποτὲ ἀποδειχθῇ ὅτι ἦν ἡπατημένος, προκρίνει νὰ ἀρνηθῇ καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ ὀμολογήσῃ ἑαυτὸν ἡπατημένον. Εἶναι ὅμως τοσοῦτον δύσκολος ἡ τῆς ἀληθείας εὐρεσις, ὥς ἐως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἄνθρωπος ἀμφοτέραις χερσὶν, ἀντὶ τῆς ἀληθείας, κατέχει τὸ ψεῦδος. Καὶ τὸ θαυμαστότερον ὅτι ἔσσι νομίζουσιν ὅτι ἀπατῶσιν, ὅχι ὀλιγώτερον καὶ οὗτοι εἰσίσκονται εἰς τὸς τῆς ἀπάτης, καὶ οὕτως ἀληθεύει ὡς ἄλλος χρησμός τὸ, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. Ἀνάγκη ὅμως εἶναι εἰς τοὺς ἀπαταιῶνας διὰ νὰ ἀπατήσωσι τοὺς ἀνθρώπους, νὰ ἐνδυθῶσι τὸ ἐνδυμα τῆς ἀληθείας, ἀλλέως ἦθελον εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπατήσωσιν αὐτά. Πολλὰκις ὅμως

βλέπετε καὶ ἐκείνους, οἵτινες διδῶσι κανόνες πρὸς εὖ-
ρεσιν τῆς ἀληθείας, καὶ διδάσκουσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ψεῦδος.

216. Πλὴν ὅχι μόνον εἶναι ἐκ φύσεως δύσκολος ἡ ἀ-
λήθεια, καὶ εὐκολος ἡ ἀπάτη, ἀλλ', ἂν δὲν ἀπατώμεθα
οὔτε ἡ μεταφυσικοὶ ἔφθασαν καὶ θεωρήσῃσι καλῶς τὸ, τί
ἐστὶν ἀλήθεια. Καθότι Ἀριστοτέλης, Ἀμμώνιος, Βλεμ-
μίδης, Λύκιος, καὶ ἄλλοι θέλουνσι ὅτι ἔχει χώραν ἡ ἀ-
λήθεια καὶ τὸ ψεῦδος εἰς τὴν συμφωνίαν ἢ διαφωνίαν τοῦ
ὀνόματος καὶ ῥήματος, εἴτε τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγο-
ρουμένου· τουτέστιν εἰς τὴν τῶν λογικευομένων πρότασιν, καὶ
τελείως εἰς τὰς ἀνὰ μέρος ιδέας. Τὰ ὀνόματα καὶ ῥήμα-
τα, λέγει ὁ Βλεμμίδης (α), καθ' ἑαυτὰ προφερόμενα
σημαίνουνσι οὔτε ἀλήθειαν, οὔτε ψεῦδος, ὥς ἐάν εἴπῃ
»τις μυριάς τὸ, Σωκράτης, ἢ φιλοσοφεῖ, ἢ ἄλλο τι ὁ-
»μοιον ἀσυνδύακτος καὶ καθ' ἑαυτὸν, οὔτε ἀλήθειαν οὔτε
»ψεῦδος λέγει. Ἄν ὅμως θεωρῇται ἀλήθεια καὶ ψεῦδος
»εἰς τὰ ῥήματα τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου προσώπου, του-
»το συμβαίνει, ὅχι διότι τὸ ῥῆμα μόνον παρίσχηται ἀλή-
»θειαν ἢ ψεῦδος, ἀλλὰ διότι ὑπονοεῖται ἐνταῦθα τὸ ἐ-
»γώ, ἢ σύ· ὅς ἐστι διότι εἶναι πρότασις ὁλόκληρος, καὶ ὅ-
»χι ἀπλῶς ιδέα.

Ἐγὼ ὅμως λέγω ὅτι οὔτε ἀπλῶς εἰς τὰς προτάσεις
ὑφίσταται ἡ ἀλήθεια, ἢ τὸ ψεῦδος. Καθότι ἔγνωσαν ἐν
τῷ ἐρωτῇ ἐγκεφαλῶ ἐνωμέναι αὐταὶ αἱ δύο ιδέαι· Ἡλίας
καὶ φέγγει, εὐθα δηλονότι τὸ κατηγορούμενον εἶναι μέ-
ρος τοῦ ὑποκειμένου. Ἀραγε—τί πρέπει καὶ ὀνομάσθαι ἐγὼ

(α) ἐπιτ. λογ. κερ. κς'.

τοῦτο, ἀλήθειαν ἢ ψεῦδος; Ἐγὼ νομίζω οὐδέτερον. Καθ-
ὅτι ἐγὼ ἐξετάζω ὀλοτελῶς, ἂν ὁ λεγόμενος ἥλιος ὑπάρ-
χῃ ἐν τοῖς οὐσι, καὶ πολλῶ πλείον, ἂν ἔχῃ τὴν ιδιότητα
τοῦ διατιθέναι οὕτω πως τὴν ἐμὴν ὄρασιν, ὅπερ ἡμεῖς
λέγομεν φέγγει. Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε παντελῶς ἥλιος ἐν
τοῖς οὐσι (207), ὅποιαν ἀλήθειαν ἤθελεν ἐμφανίσει ἢ
ἐν τῷ ἐμῷ ἐγκεφάλῳ ἰδέα Ἥλιος, ἢ φέγγει, ὅταν ὀνο-
μάσθῃ ἢ ἀλήθεια ἀλήθεια παρὰ τὸ μὴ λῆθειν ἢ ἀπα-
ταῖν: Ἐπεὶ ὁ τραγέλαφος εἶναι μὲν μὴ αὐτοῦπαρκτος οὐ ἐν
τοῖς οὐσι, πλην ἢ ψυχῆ μου δύναται κάλλιστα νὰ τὴν πλά-
σῃ καὶ νὰ θώσῃ εἰς αὐτὸν καὶ ἔσεν μέγεθος θέλει, καὶ
ἔσω τριῶν πηχῶν. Ὡς ἐγὼ ἔχω δύο ιδέας συνδεδεμέ-
νας τραγέλαφον τρίπηχυν, καὶ ἀδυνατῶ νὰ μὴν ἔχω ταύ-
την τὴν πρότασιν. Τί - λοιπὸν πρέπει νὰ ὀνομάσῃ τις τοῦ-
το, ἀλήθειαν, ἢ ψεῦδος; Οὐδέτερον νομίζω ἐγώ. Καθ-
ὅτι ἐγὼ δὲν ἐξετάζω ἐνταῦθα, ἂν ὁ ἰδεαζόμενος τραγέ-
λαφος ὑπάρχῃ ἐν τοῖς οὐσιν ἢ μὴ, καὶ πολλῶ πλείον, ἂν
ᾔναι καὶ τριῶν πηχῶν. Ὡς ἢ ἀλήθεια δὲν ὑφίσταται ἀ-
πλῶς εἰς τὰς προτάσεις.

217. Καθὼτι ἐν ᾧ τις ὁμιλεῖ: ὁ ἔσεν ἐκφράζει λέ-
ξεις, οὗτος δὲν ἔχει, ὡς τοῦτο εἶπομεν (147), σκοπὸν
νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἑαυτοῦ ιδέας εἰς τὸν ἀκροατὴν... διότι ἡ-
θελεν εἶναι μικρὰ φροντίς εἰς ἐκεῖνον περὶ τοῦ ἐγκεφάλου
τούτου, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ διὰ τῶν λέξεων πράγματα,
μεθ' ὧν δηλονότι καὶ ἐκεῖνος ἔχει ἀναφορὰν. Ὡς ἀλή-
θεια ἡθελεν εἶναι συμμόρφωσις ἢ ἐφαρμογὴ τῆς ιδέας με-
τὸ ἰδεαζόμενον: ἢ ἂν θέλῃς ὁμοιότης τοῦ τυπουμένου με-
τὸ ἀρχέτυπον, ἢ τῆς εἰκόνος μετὸ εἰκονιζόμενον, ὥς

τὰ μὲν ἰδεαζόμενα νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τοῖς οὐσίῳ, αἱ δὲ ἰδέαι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Καὶ ψεῦδος ἦθελεν ἦναι, ὅταν ἡμεῖς μὲν ἔχῃμεν ἰδέας ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἰδεαζόμενα δὲ ἢ δὲν ὑπάρχωσιν ὁλοτελῶς ἐν τοῖς οὐσίῳ, ἢ ὑπάρχωσιν ἀσύμφωνα μὲ αὐτάς. Καὶ ἐν γένει πᾶν ὄν εἶναι ἀληθές, καὶ πᾶν μὴν ὄν ψεῦδος (α). Καὶ ἄς ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα ἐπὶ παραδειγμαμάτων.

Ἐγὼ ἔχω τὴν ἰδέαν Ἡλίου: ἢ ἂν θέλῃς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ἐγκεφάλῳ: τουτέστι σώματός τινος, φωτεινοῦ, μεγίστου, κτξ. "Αὐ λοιπὸν ὑπάρχη καὶ πραγματικῶς τὸ εἰρημένον σῶμα ἔξωθεν ἐμοῦ: τουτέστι κοινὸν καὶ πρὸς με καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀκροατὴν, καὶ ἔτι φωτεινὸν καὶ μέγιστον, ἢ ἢμὴ ἰδέα ὡς οὕτα ὁμοία μὲ τὸ ἀρχέτυπον εἶναι ἀληθῆς. Εἶδὲ καὶ, ὄν ἐγὼ λέγω "Ἡλιον, ἢ δὲν ὑπάρχει ἔξωθεν ἐμοῦ (202), ἢ δὲν εἶναι φωτεινὸς, μέγιστος, κτξ, ἢ ἢμὴ ἰδέα ὡς μὴ ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τοῦ ἰδεαζομένου εἶναι ψευδής: ἢ ἂν θέλῃς εἶναι ἄνευ νοητοῦ: τουτέστι μὴ ὄν.

"Ἐτι ἐγὼ ἔχω ἰδέαν Θεοῦ: ἢ ἂν θέλῃς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ἐγκεφάλῳ: τουτέστιν αὐτοῦ τινὸς ὄντος, ἀπείρου, πανσόφου, παντοδύναμου, κτξ. "Αὐ λοιπὸν ὑπάρχη καὶ πραγματικῶς τὸ εἰρημένον ὄν ἔξωθεν ἐμοῦ: τουτέστι κοινὸν καὶ πρὸς με καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀκροατὴν, καὶ εἰ ἀπείρου, πάνσοφον, παντοδύναμον, κτξ, ἢ ἢμὴ ἰδέα ὡς οὕτα ὁμοία μὲ τὸ ἀρχέτυπον εἶναι ἀληθῆς. Εἶδὲ καὶ,

(α) Τὸ γὰρ ψεῦδος ἕτερον μὴδὲν, ἢ τὸ μὴ ὄν καθεστῆκε. Δι-
μασκ. φιλοσοφ. κεφ. περὶ γνωσ.

ὅν ἐγὼ λέγω Θεόν, ἢ δὲν ἔχει ὑπόστασιν, ἢ εἶναι μὴ αὐ-
λός, μὴ ἀπειρος, κτλ, ἢ ἐμὴ ἰδέα ὡς μὴ ἐφαρμοζομένη
ἐπὶ τοῦ ἰδεαζομένου εἶναι ψευδής: ἢ ἂν θελῃς ἀνευ νοη-
τοῦ: τούτῃ μὴ ὄν.

Ὅπερ λοιπὸν ἐλέχθη περὶ τῶν συνθέτων ἰδεῶν, ἢ-
θελε λεχθῇ καὶ περὶ τῶν ἀπλῶν ἢ μερῶν τῶν συνθέτων.
Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἔχω τὴν ἰδέαν τοῦ μεγέθους τοῦ Ἡ-
λίου: ὅ ἐστιν ὅτι ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ διάμετρος = $112\frac{3}{4}$
γῆν. διαμ = $323\frac{155}{16}$ λέγαις. Ἄν λοιπὸν καὶ τὸ εἰ-
ρηένον μέγεθος ἦναι τῷ ὄντι τοῦ Ἡλίου, ὑποτιθεμένης
ὥς ἀληθοῦς τῆς υπάρξεως τοῦ Ἡλίου (207), ἢ ἐμὴ
ἰδέα ὡς ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τοῦ ἰδεαζομένου εἶναι ἀληθής,
ἀλλ' ὡς ψευδής: τούτῃ μὴ ὄν. Ὡς ἡ ὑπαρξίς τῆς ἀ-
ληθείας καὶ τοῦ ψεύδους ἐξετάζει ἐπὶ τὴν ἐφαρμογὴν ἢ
μὴ, τῶν ἰδεῶν ἐπὶ τῶν ἰδεαζομένων, ὅπερ καὶ Βλεμ-
μίστης κάλλις εἰς ἄλλο μέρος εἶπε (α).

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι οἱ ἰδανικοὶ εἶναι ἐξε-
ρημένοι ἀληθείας. Καθότι ἂν ἡ ἀλήθεια ἦναι ἐφαρμογὴ
τῆς ἰδέας ἐπὶ τοῦ ἰδεαζομένου. καὶ ἂν κατ' αὐτοὺς τὰ
ἰδεαζόμενα ἦναι ἀνύπαρκτα, ἐκτὸς ἐαυτῶν καὶ τοῦ Θεοῦ
(205), ἐπόμενον εἶναι καὶ μὴν ἔχωσιν ἀλήθειαν, εἴη ἢ
μόνον μίαν: περὶ τοῦ Θεοῦ.

(α) Τὰ γὰρ νοήματα τῶν πραγμάτων εἰσὶν εἰκόνες ἐν τῇ ψυ-
χῇ. καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ τὸ νοεῖν, ἢ τὸ δέξασθαι τοῦ νοουμένου
τὸ εἶδος. Ὅταν μὲν οὖν ἀκριβῶς ἐμεικρῇ τοῖς πράγμασι τὰ νοή-
ματα, καὶ ὡς περ τοῦτοις ἐφαρμοσθῇ, τότε καὶ ἀληθῆ νοήματα
λέγεται. ὅταν δὲ μὴ οὕτως ἔχῃ, ψευδῆ. Ἐπιτ. λογ. κεφ. κη'.

Συνάγεται β'. ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπορεῦγει τὸ ψεῦδος (215). Καθότι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦναι οὐ (207).. καὶ ἂν ἡ μὲν ἀλήθεια ἦναι οὐ, τὸ δὲ ψεῦδος μὴ οὐ, ἀναγκάως πρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιδικῇ τὸ ὅμοιον καὶ νὰ ἐκφύγῃ τὸ ἀνόμοιον.

218. "Ὡς ἡ ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν διαίρεσις τῶν ἰδεῶν εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς (118) εἶναι ψευδής. Καθότι ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια ἔχει τὴν ἑαυτῆς ἑδραν ἐπ' οὐδενός, ἄλλου, ἢ ἐπὶ τῆς συμμορφώσεως τῆς ἰδέας μετὰ τὸ ἰδεαζόμενον, ἢ ἐννοίας μετὰ τὸ νοητὸν (217).. καὶ ἐπειδὴ τὸ νοητὸν ἀδύναται νὰ ὑπάρξῃ πρὸς με αὐτοῦ τῶν ἑαυτοῦ δυνάμεων (207).. καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν δυνάμεων ἐνός νοητοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ γένη αὐτοῦ προτάτως ἢ ἀποράτως (88), τούτου ἕνεκεν ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ εἰς τὰς ἀνὰ μέρος ιδέας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν σύνδεσμον αὐτῶν ἢ ἀπόφανσιν. "Ὡς αἱ ἰδέαι Θεός, ἄνθρωπος, σῶμα, ζῶον, τραγέλαφος, κτξ, εἶναι οὔτε ἀληθεῖς, οὔτε ψευδεῖς.

219. "Αν λοιπὸν ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἔχῃ τὴν ἑαυτῆς ἑδραν ἐπὶ τῆς συμμορφώσεως καὶ τοῦ ἀτυμμόρφου τῶν ἰδεῶν μετὰ τὰ ἰδεαζόμενα.. καὶ ἂν ἡ ὑπαρξὶς τῶν σωματίων ἦναι ἀληθινάτη (207), ἐπόμενον εἶναι ἡ ἰδέα ἡμῶν περὶ τῆς τῶν σωματίων ὑπάρξεως νὰ ἦναι ἀληθής. Πλὴν μέχοι τούδε, καὶ οὐδ' αὖτως περαιτέρω. Καθότι εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπάρχουσι σώματα ἔξωθεν ἡμῶν, ὅχι ὅμως καὶ ποιά: τουτέστι θερμά, ψυχρά, γλυκὰ, πικρά, σκληρά, μαλακά, κτξ (140).. ταῦτα εἶναι πάθη ἢ διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ ὅχι τῶν σωματίων. Καὶ

τὸ νὰ ὑποθῇ τις τὰς ἑαυτοῦ διαθέσεις εἰς τὸ ταύτας ἐκ τελοῦν αἴτιον, τοῦτο εἶναι σαφὴς ἀπάτη, εἴτε μὴ ἀλήθεια.

220. Εἶναι ὅμως ψευδὴς ἡ τῶν μεταφυσικῶν ἰδέα ὅτι ἡμεῖς ἐξερχόμεθα ἐξ ἡμῶν αὐτῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων (203). Καθότι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ λειτουργοὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς πρὸς ἀντίληψιν τῆς ἰδίας διαθέσεως τῆς ὡς ἐκ τῆς προσβολῆς τινῶν ὄντων, καὶ οὐδὲν ὅλως μέγα τοῦ νὰ συνάγωμεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τὴν ὑπαρχὴν τῶν αἰτιῶν. Τοῦτο ἀφιέρωται μόνον εἰς τὸ λογικόν (207). Ὡς ἀληθεύουσιν οὐδέλως οἱ μεταφυσικοί, ὅταν ὀνομάζωσιν ἀπατηλὰς τὰς αἰσθήσεις. Καὶ - τίς δὲν βλέπει βιβλία ὁλόκληρα ἐγγεγραμμένα περὶ τοῦ ἀπατηλοῦ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, ἐν ᾧ εἶναι τὸ πλεόν ἄθῳον πρᾶγμα τοῦ κόσμου; Πλὴν εἰώθασιν ἐν γένει οἱ ἡπατημένοι νὰ ἀποδιδοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην εἰς τοὺς ἄθῳους. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, βαπτίζω θάτεραν τῶν ἑμαυτοῦ χειρῶν εἰς ὕδωρ κράσεως 30°, καὶ τὴν ἑτέραν εἰς ἄλλο κράσεως 10°. ἴσανται ἀμφότεραι οὕτως λεπτὰ τινά.. εἰτα βαπτίζω ἀμφοτέρας εἰς ὕδωρ κράσεως 20°, καὶ τότε διὰ μὲν τῆς μιᾶς τῶν χειρῶν ἐγὼ αἰσθάνομαι ψύχους, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας θερμῆς. Ἰδοὺ λοιπόν, λέγουσιν οὗτοι, πῶς αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι ἀπατηλαί, ἀποφασίζουσιν τὸ αὐτὸ σῶμα καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ὅπερ εἶναι μεταφυσικῶς ἀδύνατον. Ἀλλά - τίς, θεόμαι, οὐχ ἔρῃ ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπάτη εἶναι τοῦ λογικοῦ, καὶ ὅχι τῶν αἰσθήσεων; Αἱ αἰσθήσεις δὲν ἔχουσι φυσικὸν ἰδίωμα τοῦ νὰ ἐμφανίζωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν μὴ ἐν ἡμῖν διάθεσιν, τοῦτο εἶναι τῶν μὴ αἰσθήσεων. Ὡς ἡ ἀπάτη ἀνήκει εἰς τὰς μὴ αἰσθή-

παις. Καθότι ἡμεῖς θερμὴν καὶ ψυχὴν δὲν ὀνομάζομεν ἄλλο τι, εἰμὴ διὰθεσίν τινα τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, διὰθεσιν ὅμως γινομένην, κατὰ τοὺς φυσικοὺς, ἐκ τοῦ εἰσρέοντος καὶ ἐκρέοντος ἐξ ἡμῶν θερμογόνου. Ὡς ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν βαπτισθεισῶν εἰς τῆς αὐτῆς κράσεως ὕδωρ, εἰς μὲν τὴν μίαν εἰσρέει θερμογόνον, ἐκ δὲ τῆς ἐτέρας ἐκρέει, καὶ ἐντεῦθεν διὰφορα τὰ αἰσθήματα εἰς τὴν ψυχὴν. Ὅποια - λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπάτη, ὅταν ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, ὅτι εἰς μὲν τὴν μίαν χεῖρα εἰσρέει θερμογόνον, ἐκ δὲ τῆς ἐτέρας τὸ ἐναντίον; Μάλιστα, λέγω ἐγώ, ἠθέλεν εἶναι ἀπάτη τὸ ἐναντίον. Καθότι ἂν τοῦ θερμογόνου ἐκρέοντος, ἡ ψυχὴ ἠσθάνετο θερμῆς, τοῦτο ἠθέλεν εἶναι σαφὴς ἀπάτη. Ὡς ὡς φαίνεται αἱ αἰσθήσεις ὀνομάσθησαν ἀπατηλαὶ ὅχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διότι δὲν ἀπατῶσιν. Ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς, ἠθέλεν εἰπεῖ τις, τῶν αἰσθημάτων τῶν δύο χειρῶν, ἡ ψυχὴ ἀποφασίζει διαφορὸν ποιότητα εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα. Ναί. Πλὴν ἡ ἀπόφανσις εἶναι τοῦ λογικοῦ, καὶ ὅχι τῶν αἰσθήσεων.

221. Εἶναι ἔτι ψευδὴς ἡ ἰδέα ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων ὅτι τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν ἐφ' ἡμῶν. Τοῦτο ὅμως εἶναι ὀλίγου σκληρὸν, πλὴν ὅχι καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀληθές, φθάνει μόνον νὰ ἀρήσῃ τις τὴν πρόληψιν ἀνὰ μέρος. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

Εἶναι ναὶ ἀναντιρρήτος ἡ ὑπαρξὶς τῶν σωμάτων (207), καὶ ὅτι αὐτῶν ἀπόντων, ἡμεῖς δὲν αἰσθανόμεθα (206). Πλὴν εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθές ὅτι ἔνθα τὰ σώματα οὐκ εἰσὶν, ἐκεῖ ἐνεργοῦσιν οὐδέλλως... διότι τοῦτο ἠθέλεν εἶναι νὰ ἦναι τι ἐν τινι τόπῳ καὶ νὰ μὴν ἦ-

ναι. Ἀλλ' εἰς τὰ τρία αἰσθητήρια: ὀσφρήσεως, ἀκοῆς, καὶ ὀράσεως, τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν ἔνθα οὐκ εἰσὶν, δοθέντος δηλαδὴ τὰ αἰσθήματα νὰ διεγείρουνται ὑπὸ τῶν σωμάτων. Ὡς δὲν εἶναι ἀληθὴς ἡ ἰδέα τοῦ ὅτι τὰ αἰσθήματα διεγείρουνται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν σωμάτων: τουτέστιν οὔτε αἱ ὀσφαί, οὔτε οἱ ἤχοι, οὔτε τὰ χρώματα εἶναι ἀποτελεσμα τῶν ὀσφραυτῶν, τῶν ἡχητικῶν, καὶ χρωμένων σωμάτων. Καὶ ἔπειδὴ καὶ ὁ ἀποσπασμὸς τῶν μορίων αὐτῶν εἶναι ἀδύνατος (31), τοῦτου ἕνεκεν ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὑπαρξίς ῥευστοῦ τινος ἰκανοῦ πρὸς ἔγερσιν τῶν αἰσθημάτων.

Ὁμοιοντι ἠθέλεν ἀποδειχθῇ καὶ περὶ τῶν ἀπτῶν καὶ ἐδοδῶν: τουτέστιν ἀγκαλὰ καὶ ἡ τούτων νομιζομένη ἐνέργεια ἐκτελεῖται ὅχι μακρόθεν, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν ἐπαφὴν αὐτῶν, πλην πολλὰ αἰτία ἀρνοῦνται τὸ πρᾶγμα ἐξ αὐτῶν, καὶ τὸ ἀναφέρωσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ῥευστὸν (34).

222. Ὡς δὲν ὅχι μόνον εἶναι ἀληθὴς ἡ ἰδέα τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως (219), ἀλλὰ καὶ ῥευστοῦ τινος, ὅπερ πανταχικινήτου ἔλαβεν ὄνομα (35). Καθότι ἂν ἡ ὑπαρξίς τῶν σωμάτων ἦναι ἀληθεςάτη (207).. καὶ ἂν τὰ σώματα δὲν ἦναι, ὅπερ διεγείρει εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα (221).. καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν ἦναι μεταφυσικῶς βεβαία (221), ἀναγκαίως ἔπεται καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ πανταχικινήτου νὰ ἦναι τοιαύτη.

223. Δοθείσης λοιπὸν ἅπαξ ἀληθοῦς τῆς τοῦ πανταχικινήτου ὑπάρξεως, μένουσιν ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθῆ καὶ ταῦτα τὰ δύο: ἥτε ἀκατάπαυστος ἐκροὴ αὐτοῦ ἐκ παν-

τὸς σώματος καὶ ἡ εἰς αὐτὸ εἰσροή, καὶ ἡ διάφορος θέσις τῶν μορίων αὐτοῦ: προκύπτουσα δηλ. ἐκ τοῦ ὑφάσματος ἑκάστου σώματος (39).

Καθότι α'. ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα τῆς ἐν-εργείας (ἂν θελήσωμεν) ἐνὸς αἰσθητοῦ ἀκαταπαύσως, ἐπόμενον εἶναι ἀκαταπαύσως καὶ ἐκρῆν ἐξ αὐτοῦ ρευσόν τι, καὶ ἐπόμενος καὶ καὶ εἰσρῆν εἰς αὐτὸ, ἀλλέως ἔπρεπε καὶ μείνῃ ἀναίσθητον.

β'. Ἐπειδὴ τὸ πανταχηνήητον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἐξ ὁποιοῦσδήποτε καὶ ἂν προσβάλλῃ εἰς ἡμᾶς σώματος... καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἴδεται οὐδέποτε διαφορά, ἐν ᾧ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πανταχηνήητου εἶναι ἄπειρα, ἐπόμενον εἶναι ἢ τῶν αἰσθημάτων διαφορά καὶ προκύπτῃ ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν μορίων τοῦ πανταχηνήητου, ὥστε ἂν δοθῶσιν πόλοι εἰς ἕκαστον μέρος αὐτοῦ, καὶ ἂν, φέρε εἰπεῖν, ὁ ἀρκτικός αὐτοῦ πόλος ἐκτελῇ τὸ λευκὸν χρῶμα, ὁ ἀνταρκτικός καὶ ἐκτελῇ τὸ μέλαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ πανταχηνήητον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἐπόμενον εἶναι ἢ διάφορος θέσις τῶν μορίων αὐτοῦ καὶ γεννᾶται ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου ὑφάσματος τῶν μορίων τῶν σωμάτων, ὅπερ δηλονότι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ λεγόμενη ποιότης τῶν σωμάτων (135).

224. Ὡς ἡ ἰδέα τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων περὶ τῆς τῶν σωμάτων ποιότητος εἶναι μὴ ἀληθῆς (135). Καθότι οἱ μὲν κοινοὶ δοξάζουσι τὰ σώματα πραγματικῶς ποῖα: τουτέστι τῷ ὄντι λευκά, εὐηχα, εὐώδη, ἡδέα, θερμά, ἀπαλά, κτξ, ὅπερ δηλονότι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐφαρμογὴ τῆς ἑαυτῶν διαθέσεως ἐπὶ τὰ σώμα-

τα, ἢ ταυτότης τῶν αἰσθημάτων καὶ αἰσθητῶν, καὶ ἐπομένως οὗτοι δοξάζουσι τὰ ἑαυτῶν αἰσθήματα ιδιότητας τῶν σωμάτων συμπεφυκείας μὲ αὐτὰ, ὅπερ εἶναι ψευδές.

Ἐξεναντίας δ' ἐπειδὴ οἱ πεπαιδευμένοι δοξάζουσι τὰς ποιότητας ἀνυπαρκτόν τι καὶ οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὰ ἑαυτῶν αἰσθήματα ἡλλαγμένα κατὰ τὸ ὄνομα μόνον, καὶ διὰ τοῦτο κατ' αὐτοὺς αἰσθημα καὶ ποιότης εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ (141) ἢ ὁρθότερον εἰπεῖν, ποιότης εἶναι μὴ ὄν ἐνῷ εἶναι τί (143), τούτου ἕνεκεν δὲν ἀληθεύουσιν οὔτε οὗτοι. Καθότι ὡς εἶναι, νομίζω ἐγὼ, ἀπάτη τὸ νὰ δοξάζῃ τις τὰ σώματα τοιαῦτα, οἷαι εἶναι αἱ διαθέσεις αὐτοῦ, οὕτως εἶναι ἐπίσης τοιούτου καὶ τὸ νὰ νομίζῃ τις ὅτι δὲν δίδεται διαφορά τις οὔτε εἰς τὸ ὕψος, οὔτε εἰς ἄλλο τι τῶν σωμάτων, οὐ ἕνεκα γεννᾶται εἰς αὐτὸν ἡ διαφορά τῶν διαθέσεων αὐτοῦ.

Ὡς αὖ ἀληθὴς ιδέα περὶ τῆς τῶν σωμάτων ποιότητος ἤθελεν εἶναι τὸ, ὅτι διαφορετικὸν ὕψος ἐκάστου σώματος ἐμποιεῖ διάφορον θέσιν εἰς τὸ ἐξ ἑαυτοῦ ἐκρέον ῥευστὸν, ὅπερ προσβάλλον εἰς τὸ νευρικὸν ἡμῶν σύστημα ἐκτελεῖ διαφορετικὰ ἀποτελέσματα εἰς τὸ αἰσθητικὸν ζῶον.

225. "Αν ὁμῶς ἐξετάσῃ τις τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος τῶν ἰδεῶν ἀνὰ μέρος, εἴτε ἀπλῶν δηλ., εἴτε συνθέτων: τουτέστι ἀτομικῶν καὶ καθόλου, οὗτος θέλει ἀπαντήσῃ οὐσιώδη διαφορὰν εἰς αὐτάς.

Καθότι αἱ μὲν ἀπλᾶ αἰσθηταὶ ιδέαι: τουτέστι τῶν χρωμάτων, τῶν ἤχων, τῶν ὀσμῶν, τῶν χυμῶν, καὶ τῆς ἀφῆς εἶναι ἀληθεύονται. Πλὴν ἐν ὧσιν ἡμεῖς σοχαζόμεθα ὅτι τὰ χρώματα, οἱ ἤχοι, αἱ ὀσμαι, οἱ χυμοί, καὶ

αἱ αἴφαι εἶναι ἐν ἡμῖν, καὶ ὅχι ἐν ταῖς σώμασιν: εἰκόνες λέγω τῶν ἡμετέρων διαθέσεων, καὶ ἐπομένως ὅτι αὐταὶ αἱ ιδέαι δὲν ἔχουσιν ἀρχέτυπον αὐθύπαρκτον ἐν ταῖς οὐ-
σιν, ἀλλ' ὅτι τὰ τούτων ἀρχέτυπα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφορά τις τῶν σωματίων ὡς πρὸς ἡμᾶς μόνους. Καθότι ἡ χιὼν, φέρε εἰπεῖν, ἣτις διεγείρει εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀράσεως τῶν ἀνθρώπων τὸ αἶσθημα λευκότητος, εἶναι ἁ-
δηλον, ἂν ἐκτελῇ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν ζώων, καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ εἰς τοὺς λίθους, ἢ ξύλα, ἢ κτλ. . . τοῦτο αὐτὸ ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων. Καθότι ἂν τις ἐξετάσῃ ἀκρι-
βεσέως τὰ πράγματα, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι αἶσθημα τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ἡ προσβολή, εἴτε ἡ ἐνέργεια τοῦ παν-
ταχηκινήτου πρὸς ἐν τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων, ἀλλ' ἡ αὐτενέργεια, ἥπερ αὐτὸ ἐκεῖ δοκιμάζει: τουτέστιν ἡ θί-
σις, ἣν ἐκεῖ λαμβάνει, γενομένη ληπτὴ ὑπὸ τῆς ψυχῆς: ἡ ἂν θέλῃς εἶναι ἡ τῆς ψυχῆς αὐτενέργεια. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ψυχαὶ τῶν εἰδῶν τῶν ζώων εἶναι βέβαια διάφοροι, διάφορος πρέπει νὰ ᾔῃ καὶ ἡ τούτων ἐνέργεια ἢ αὐ-
τενέργεια. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀντιλήψεις τῶν αἰσθημάτων ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν εἶναι μεταφυσικῶς βέβαιαι (201), ὥνπερ αἱ ιδέαι ἢ εἰκόνες εἶναι αἰσθηταί, ἐπόμενον εἶναι αἱ τοιαῦται ιδέαι νὰ ᾔῃ ἀληθεύσασθαι.

Ἄν ὅμως θελήσῃ τις ἐν ταυτῷ νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὸν τόπον ἐνὸς αἰσθήματος ἢ ιδέας, τότε εἶναι δυνατόν τὸ νὰ προκύψῃ καί τις ἀπάτη. Καθότι ἂν ἐγὼ αἰσθανό-
μενος τῆς λευκότητος τῆς χιὼνος, εἰπῶ τοῦτο τὸ αἶσθημα εὐρίσκεται εἰς τὴν χιὼνα, τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἀπάτη. .

καὶ ἂν καίόμενος ὑπὸ τοῦ πυρός κατὰ τὴν χεῖρα, εἰπῶ ὅτι αὕτη ἡ ἀληθὺν εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐμῇ χεὶρὶ, τοῦτο ἡθέλον εἶναι ἀπάτη. Καθότι οὔτε αἱ αἰσθήσεις εἶναι λογικόν, οὔτε τὸ λογικόν αἰσθήσεις.

226. Αἱ δ' ἀτομικαὶ ἰδέαι: ὡς τοῦ Πυθαγόρου, τούτου τοῦ λίθου, τούτου τοῦ ξύλου, κτξ., ὡς ἔχουσιν ἀρχέτυπα ἐξωθεν ἡμῶν, εἶναι δυνατόν νὰ ᾖναι καὶ ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς. Καὶ θέλουσι μὲν εἶναι ἀληθεῖς, ἂν τὰ ἀρχέτυπα αὐτῶν ὑπάρχουσι τῷ ὄντι ἐξωθεν ἡμῶν, ψευδεῖς δέ, ἂν μὴ (217). Ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ιδιότητες καὶ ποιότητες τῶν σωμάτων εἶναι δυνατόν νὰ ᾖναι καὶ ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, καὶ ἀληθεῖς θέλουσιν εἶναι, ἂν τῷ ὄντι τὰ ἀρχέτυπα οὐτῶν ἔχωσιν ἐκεῖνος τὰς ιδιότητας καὶ ποιότητας, ὥσπερ ἡμεῖς ἀναφέρομεν εἰς αὐτὸν ψευδεῖς δέ, ἂν μὴ (αὐτόθι), ὡς οὖσαι ἀσύμμορφοι μετὰ ἀρχέτυπα αὐτῶν.

227. Δὲν ἀνολουθεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς γενικὰς ἢ καθόλου ιδέας: τούτέστι τὰς ιδέας σώμα, ζῷον, ἄνθρωπος, κτξ. Καθότι ἐνταῦθα ὄχι μόνον ὑπῆρξεν ἀπορούμενον εἰς τοὺς μεταφυσικούς, ἂν διόσῳται συμμόρφωσις μετὰ τῶν ἰδεῶν καὶ ἰδεαζομένων, ἀλλ' ἂν ὅλως ὑπάρχουσιν ἰδεαζόμενα ἐν τοῖς οὖσιν, ἐξ οὗ ὡς φαίνεται, ἐπρόκυψε μερίση περὶ τούτου ἔρις μετὰ τῶν πεπαιδευμένων. Καὶ ἰδοὺ πως.

Εἰς τὰς ἀχὰς τοῦ ἰβ' αἰῶνος οἱ Περιπατητικοὶ ἐδιαρέθησαν εἰς Ὀνοματικούς καὶ Πραγματικούς. Καὶ οἱ μὲν πραγματικοὶ ἡθέλουν τὰς γενικὰς ιδέας (ὥς περὶ τὰ σχολεῖα ὀνομάζουσι γένη, εἶδη, καὶ διαφορὰς) ὄντα αὐθύπαρκτα, πλὴν διαφορετικὰ τῶν ἀτο-

μικῶν, ὅθεν καὶ δευτέρας αὐτὰς οὐσίας ὀνομάζον. Οἱ δ' ὀνομαστικοὶ ἐξεναντίας ἤθελον αὐτὰς οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπλᾶ ὀνόματα, ἅπερ παρὶσὼσι διαφοροὺς τρόπους τοῦ νοεῖν, ἔχοντες ἐπιχείρημα τὸ, ἡ φύσις ἐκτελεῖ οὐδὲν ἐπὶ ματαίῳ, ὅπερ καὶ κυῆρρον τῶν πραγματικῶν ὀνομάζειτο. Τίνος - ἔνεκεν, ἔλεγον οὗτοι, γὰρ κάμῃ ὁ Θεὸς οὕτα καθόλου, ἅπερ εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσιν; Ἡ ἔρις ὅμως τούτων τῶν δύο φατριῶν ὑπήρξε τοσοῦτον ἐνθερμος εἰς τὴν Γερμανίαν, ὥς ἤλθον καὶ εἰς τὴν ἔριν τῶν χειρῶν. Εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν ὁ ἰα'. Λωῖζος ἔδωκε δόγμα κατὰ τῶν βιβλίων τῶν πραγματικῶν, ὡς ἐναντίον ἴτως εἰς τὴν θρησκείαν, ὅπερ ἐμφανίζει εἰς ἡμᾶς τὴν ἡλιθιότητα τούτου αἰῶνος καὶ τῶν τότε Εὐρωπαίων. Καθότι - ἂν αὐτοὶ δὲν ἐδόξαζον αἵρεσιν κατὰ Θεοῦ τὴν δόξαν τὸ, αἱ καθόλου ἐννοιαὶ δὲν εἶναι ἀνυπαρκτὰ οὕτα, τίνος ἔνεκεν ὁ δειγματὸς κατὰ τῶν ἀθλίων ὀνομαστικῶν; Πραγματεῖται ὅμως ὁλόκληροι συνεγράφησαν περὶ ταύτης τῆς ὕλης.

Τὴν σήμερον ὅμως ἐν γένει ἅπαντες οἱ μεταχριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης ὑπέπεσον εἰς ταύτην τὴν αἵρεσιν, χωρὶς ὅμως τινὸς ποιότητος, δοξάζοντες τὰς καθόλου ἐννοίας ἀπλᾶ ὀνόματα, ἅπερ πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀνυπαρκτῶν παρὶσὼσι τρόπους τοῦ νοεῖν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἰδοὺ πῶς οὗτοι συλλογίζονται. Ἡμεῖς βλέπομεν, λέγουσιν οὗτοι, »τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν Βουκέραλον, τοῦτον τὸν λίθον, »τοῦτο τὸ ξύλον, κτλ, καὶ ὁλοτελῶς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἵππον, τὸν λίθον, τὸ ξύλον, ἢ ἄλλοτι τῶν καθόλου, εἰ- »μὴ μόνον ἀτομικά. Ὡς εἶναι ἀνυπαρκτὰ τὰ καθόλου ἐν-

»τα, καὶ ἐπομένως ψευδῆς ἡ ὑπόθεσις τῶν καθόλου ἰ-
 »δεῶν, ὡς οὐσης τῆς ἀληθείας συμμορφώσεως τῶν ἰδεῶν
 »μὲ τὰ ἰδεαζόμενα (217). "Οθεν αἱ καθόλου ἰδέαι εἰ-
 »ναι ψιλὰ ὀνόματα ἢ εἰκόνες ἄνευ εἰκονιζομένων: τουτέστι
 »μὴ ἰδέαι. "Οτι δὲ οἱ παλαιοί, προσιδέασιν οὗτοι, ἔδι-
 »δον ὑπόσασιν εἰς τὰς καθόλου ἐννοίας, γίνεται καταφα-
 »νές ἐκ τῶν προβλημάτων αὐτῶν: τουτέστιν ἂν ἡ κρύ-
 »σταλλος καὶ ἡ χεὶρ ἦναι νερόν.. ἂν τὸ τετραγώνος νήπιον
 »εἶναι ἄνθρωπος.. ἂν ὁ θεός, τὰ πνεύματα, τὰ σώμα-
 »τα, καὶ αὐτὸ τὸ κενόν εἶναι ὑποστάσεις. Τίνος ἔνεκεν,
 »λέγω, τοιαῦται ἐρωτήσεις; Καθότι εἶναι οἰκοθεν σαφές
 »ὅτι τὸ ζητούμενον ἐνταῦθα δὲν εἶναι, ἂν τὰ πράγματα
 »συμφωνῶσιν ἀπλῶς μὲ τὰς ιδέας τῶν ὀνομάτων, ὕδατος,
 »ἀνθρώπου, καὶ ὑποστάσεως.. διότι τοῦτο ἔχει οἰκοθεν τὴν
 »λύσιν, ἀλλ' ἂν ταῦτα τὰ πράγματα συνέχουσιν ἐν ἑαυ-
 »τοῖς οὐσίας τινάς, ἃς περ σημαίνουσιν αἱ λέξεις, ὕδωρ, ἄν-
 »θρωπος, καὶ ὑπόστασις.« Ἐπειτα, ἤθελε προσθέσοι τις,
 »καὶ - ἡ ὀνομασία τῶν καθόλου ἰδεῶν: τὸ, οὐσίαι δεύ-
 »τεραι, τὸ ἄλλο ἐμφανίζει, εἰμὴ ὑπαρξέν τινα εἰς αὐτάς; «

228. Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι ἑκατέρω τῶν πατριῶν
 ἔχει κατὰτε εἰκαίου, ἀγκαλὰ καὶ οἱ νεώτεροι καταδικά-
 ζουσι διόλου τοὺς πραγματικούς. Καὶ ἰδοὺ πως.

Εἶναι ναὶ ἀληθέστατον ὅτι ἐν τοῖς οὐσι δὲν ὑπάρ-
 χουσι γενικὰ ὄντα: τουτέστιν ὅτι ἡ φύσις δὲν ἐδημιούρ-
 γησεν οὔτε γέννη, οὔτε εἰδῆ, οὔτε διαφορὰς, ἀλλ' ἄτομα
 μόνον. Ἀλλὰ - τίς πάλιν ἐδιώρισε τὸν μὲν ἄνθρωπον νὰ
 γεννᾷ ἄνθρωπον, τὸν δὲ ἵππον, ἵππον, καὶ τὴν σὺκην,
 σὺκα; Δῆλον ὅτι ἡ φύσις. Ἀλλὰ - τοῦτο τί ἄλλο εἶναι,

εἰμὴ γένη καὶ εἶδη; Λαβέτω τις ἄλλην οὐκ, ἢ τῆς φύσεως, καὶ ὥς ἰδῶμεν ἂν ἐκτελέσῃ τι. Τὸ ὅτι ἡ φύσις δὲν ἐδημιούργησε γένη καὶ εἶδη, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, τὰ γένη καὶ εἶδη δὲν εἶναι αἰσθητά, εἶναι ἰδέαι. Πλὴν οὔτε ἡ λέξις αἰσθητά, οὔτε ἡ λέξις ἰδέαι εἶναι ἀπλή λέξις: ἄνευ τινὸς λέγω σημασίας, ἀλλέως οἱ ἄνθρωποι ἤθελον εἶναι ψιττακοί. Ὅλως αἱ καθόλου ἰδέαι δὲν εἶναι φιλά ονόματα, ἀλλὰ συνέχουσι καί τινα σημασίαν. Καὶ ὥς ἐξετασθῇ τὸ πρᾶγμα ἀκριβεστέρως.

Ἡμεῖς ἀποκτιῶμεν τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως ἐκάστου σώματος ἐκ τοῦ κωλύματος τῆς ἡμετέρας βουλήσεως (207). Πλὴν πολλὰν τούτο τὸ μέσον διὰ τὴν μεγίστην ῥευστότητα τινὸν σωμάτων, δηλ. ὡς τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, εἶναι μὴ ἱκανὸν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Ὅθεν τότε τὸ λογικὸν δεῖται καὶ ἄλλου μέσου, οἷα εἶναι τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια. Ἐπειτα ἡμεῖς δὲν ἔχομεν χρεῖαν μόνον τῆς γνώσεως τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως, ἀλλ' ἔτι πλεον καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς αὐτῶν, ὅπερ τῶ ὄντι εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ σκοπούμενον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἀλλὰ—τούτο τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ γνώσις τῶν ιδιοτήτων καὶ ποιότητων τῶν σωμάτων, ὅπερ ἀποκτᾶται διὰ τῆς συναισθήσεως τῆς διαφορᾶς τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν; Καθεὶ ὥς παρατηρήσει τις τὴν διάνοιαν ἢ ὁμιλίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλει πληροφορηθῇ ὅτι οὔτε ἡ διάνοια, οὔτε ἡ ὁμιλία ὑφίσταται εἰς ἄλλο τι, εἰμὴ εἰς τὰς ιδιότητας καὶ ποιότητας τῶν ὄντων, εἴτε εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς διαφορᾶς τῶν ἰδίων αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν. ἐξ οὗ δηλ. προκύπτουσι τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη τῶν λογικευομένων

νων. Ζητείσθω, φέρε εἶπεν, ἂν ὁ ἀὴρ ἦναι σῶμα, ἂν ἡ ψυχὴ ἦναι αὔλος, ἂν ἡ Σελήνη ἦναι σῶμα ἐτερόφωτον, ἂν αἱ καθόλου ιδέαι ἦναι ὄντα αὐθύπαρκα, κτξ. Ἄλλὰ – ταῦτα τὰ προβλήματα τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ζήτησις τῶν ιδιοτήτων ἢ ποιότητων τῶν οὐσιῶν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ὁ αὐθροπος ζητεῖ οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν διάκρισιν τῶν ὄντων; Ἡ δὲ διάκρισις αὐτῶν εἶναι ἢ ἀπλῶς, ἢ μὴ. . καὶ ἀπλῶς μὲν εἶναι, ὅταν ἐν σῶμα ἐνεργῇ ἀμέσως εἰς ἐν τῶν ἐμὲν αἰσθητηρίων, ὡς ὁ χρυσὸς διὰ τῆς ὠχρότητος, ὅπερ καὶ ποιότης ὀνομάζεται (135). . μὴ ἀπλῶς δὲ, ὡς ὅταν ἐνὸς σώματος ἐνεργούντος πρὸς ἄλλο, γίνεται ἐπαισθητὴ εἰς ἐμὲ ἡ τούτου ἐνέργεια, ὡς τὸ σφυρήλατον τοῦ χρυσοῦ, ὅπερ καὶ ιδιότης ὀνομάζεται (48). Καθότι ἂν ἅπαντα τὰ σώματα ἐνῆργουν πρὸς με καὶ πρὸς ἀλλήλα ὁμοίως, ἐγὼ δὲν ἤθελον ἀντιλαμβάνομαι διαφορᾶς τινος αὐτῶν, καὶ ἐπομένως ἤθελεν ἐκλείψαι ἐμοῦ καὶ ἡ πληθὺς τῶν σωμάτων, καὶ ἐντεῦθεν καὶ τῶν ιδεῶν. Ἄλλ’ – ὁποῖον ἄλλο ἐκτελεῖ ταύτην τὴν διαφορὰν εἰς ἐμὲ, ἢ αἱ καθόλου ιδέαι; Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐγὼ ὀνομάζω σῶμα πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμποδίζει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμῆς βουλήσεως (207). . ἀλλ’ ἐκ τῶν σωμάτων τινὰ μὲν γεννῶνται, αὐξάνονται, γινώσκονται, καὶ αἰσθάνονται, τινὰ δὲ οὐ. . ὥς τε τὰ μὲν πρῶτα ἐγὼ ὀνομάζω ζῶα, τὰ δὲ δεύτερα ὄνυκτά. Καὶ ἰδοὺ ρία διαφορὰ. Πάλιν ἐκ τῶν ζώων τινὰ μὲν ἔχουσι λογικόν, τινὰ δὲ οὐ. . ὥς τε τὰ μὲν πρῶτα ὀνομάζω ἀνθρώπους, τὰ δὲ δεύτερα κτήνη, ἢ θηρία, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὡσαύτως καὶ ἅπαντα μὲν τὰ σώματα εἶναι βαρέα, πλην ὅχι ἐπίσης,

ἐξ οὗ συνάγῃ ὅτι ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι πυκνὰ, ἄλλα δ' ἀραιά. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα μὲν τῶν σωμάτων εἶναι ὁρατὰ, πλὴν ἄλλα μὲν εἶναι λευκὰ, ἄλλα δ' ἐρυθρὰ, κτλ, καὶ οὕτως ἐγὼ καταγνῶ μέχρ' αὐτῶν ἀτόμων, ἅπερ οἱ ὀνομαστικοὶ ὀνομάζουσι πράγματα. "Εγὼ, φέρε εἰπεῖν, τῶν σωμάτων, ὅπερ εἶναι πυκνότερον τῶν λοιπῶν, ὠχρὸν, σερρὸν, σφυρηλατον, ῥυσιζόμενον ὑπὸ τοῦ πυρός καὶ τοῦ θαλαττοειτικοῦ ὕδατος, ὅχι ὅμοιον καὶ ὑπὸ τοῦ νιτρικοῦ, κτλ, ὅπερ ὀνομάζεται χρυσός, διακρίνεται τῶν λοιπῶν σωμάτων ἕνεκα τῶν ἐκτεθειτῶν αὐτοῦ ιδιοτήτων ἢ γνωρισμάτων. "Ὡς δὲ ἐμὲ χρυσὸς ἄλλο δὲν εἶναι, εἴμῃ τὸ ἄσθροισμα τῶν ἐκτεθειτῶν ἰδέσθαι. Ἄλλ' αὗται εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ γενικαὶ ἰδέαι. "Ὡς ὁ χρυσὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ γενικὴ ἰδέα. Τί-λοιπὸν πρέπει νὰ ὀνομάσω τὴν ἰδέαν χρυσόν, ὄνομα ἀπλοῦν, ἢ ἰδέαν; Ἐγὼ νομίζω ὅχι ἀπλοῦν ὄνομα. Καθότι εἶναι καὶ ἀληθές ὅτι γενικὸν ἀντικείμενον χρυσὸς δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς οὐσίαις, ὥς νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἡμῖν καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἢ ἰδέα. Ἄλλὰ-τί ἐκ τούτου; Ὁ χρυσὸς σημαίνει τι. Καὶ-τί διαφέρει, παρακαλῶ, ἡ ἰδέα χρυσὸς ἐκ τῆς ἰδέας τοῦδε τοῦ χρυσοῦ, εἴμῃ κατὰ τὴν περίεξασιν τοῦ τόπου, ἢ αἰσθημάτων, εἴτε ὑποσηρίγματος; Ἄλλ' ὁ τόπος ἢ τὸ αἰσθημα δὲν εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἰδέας, ἀλλ' εἶναι ἐπικουρῶδες τι καὶ κατὰ περισσότηρα ἄρα καὶ ὁ χρυσὸς εἶναι πλῆρες, ἢ ὄνομα φιλόν.

Καθότι ἐς τὸ ὄνομα φιλὸν ἢ ἰδέα χρυσός, καὶ πραγματικὴν ἢ ἰδέα τοῦδε τοῦ χρυσοῦ. Ἀφαιρῶ λοιπὸν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἰδέας τοῦδε τοῦ χρυσοῦ τὸν ἐναυθρον ἔχον χρυσόν, καὶ ἔξω διὰ πραγματικὴν ἰδέαν χρυσόν τοῦ-

το. "Ὡς κατὰ τοὺς ὀνομαστικοὺς τοῦτο : ἢ ἂν θέλῃς οὗτος ὁ τόπος , ἢ τὸ ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον ἔχει μόνον σημαίνει χρυσόν , ἀλλὰ καὶ ζῶον , καὶ ἄνθρωπον , καὶ οὐκίαν , καὶ πλανήτην , καὶ πᾶν ἄτομον. "Ὡς ἡ δεικτικὴ ἀντωνυμία σημαίνει ἀπάσας τὰς ιδέας τῶν ὀνομαστικῶν , ὅπερ εἶναι ἀσύστατον. "Ὡς αἱ γενικαὶ ἢ καθόλου ιδέαι εἶναι ἔχει ὀλιγώτερον ιδέαι , ἢ τῶν ἀτομικῶν , γενικὰ ὅπως ἀντικείμενα ὅν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς οὐσιν. **Ε**ἴτι ἔσωσαν ὀνόματα φιλά αἱ γενικαὶ ιδέαι. Τότε - ἄν τις εὖρῃ ἐν νέον ἄτομον , τί ἄλλο μέλλει νὰ κάμῃ , εἰμὴ νὰ εὖρῃ ἢ ἐν ἐπίθετον ἢ κλάσιν , εἰς ἣν περ ἀνάγεται ; ὁ ἐσιν αὐτὸς τότε μέλλει νὰ ἐκλάβῃ τὰς γενικὰς ιδέας ὅχι ὡς ἀπλᾶ ὀνόματα κατὰ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν , ἀλλ' ὡς ὄντα , καὶ τούτου ἕνεκεν νὰ ἀνάξῃ εἰς αὐτὰ καὶ ὅπερ πραγματικὸν εὖρεν , ἀλλέως καὶ τοῦτο ἤθελεν εἶναι μὴ πραγματικόν , ὡς ὃν μέρος ἀνυπάρχτου.

229. Ἄλλ' - ἂν , ἤθελεν εἰποῖ τις , δὲν ὑφιστάμεθα γενικὰ ἀντικείμενα , τίνων ιδέαι ἢ εἰκόνες εἶναι αἱ γενικαὶ ιδέαι , τοῦτο δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ , αἱ γενικαὶ ιδέαι εἶναι μὴ ιδέαι , ἀλλὰ λέξεις ἀπλᾶι ; Τίς - ποτε εἶπεν εἰκόνα , ἥς τινος εἰκονιζόμενον οὐχ ὑπάρχει ;

Ἡ λύσις , νομίζω ἐγὼ , τούτου τοῦ προβλήματος δὲν ὑπῆρξε δυσδιάλυτος δι' ἄλλο , εἰμὴ διότι ἡμεῖς : οἱ περὶ ιδεῶν λέγω ὁμιλοῦντες , δὲν ἔχομεν ιδέα καθάραν τῆς ιδέας. Καθότι κατὰ τοὺς μεταφυσικοὺς ιδέα εἶναι εἰκὼν ἢ εἰδῶλον τοῦ ἀντικειμένου (47), ὅπερ εἶναι ψεῦδος ψηλαφῆτόν. Καθότι - ὅποια συμμόρφωσις ἢ ὁμοιότης ἤθελε δοθῇ μεταξὺ αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος , εἴτε σώματος

τινος καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν αἰσθηματος (207); Ὅποια - ὁμοιότης ἤθελε δοθῇ μεταξὺ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς τυπούσης ῥάβδου (141), ἢ μεταξὺ τῆς θέσεως τῶν τοῦ χρυσοῦ μορίων καὶ τοῦ ἐμοῦ αἰσθηματος ὡχρότητος; Οὐδεμία. . διότι αἱ ἰδέαι ἡμῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἰσθηματα, ἀπόντων τῶν αἰσθητηρίων. Ὡς αἱ ἰδέαι ἡμῶν ἔχουσιν ὁμοιότητα ἢ συμμόρφωσιν μετὰ τὰ ἰδεαζόμενα οὐδεμίαν.

Καὶ ἂν δὲν ἐνομιζέτο αἵρεσις, ἰδέαι, ἤθελεν εἰποῖ τις, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σημεῖα τῶν ἰδεαζομένων, ὥς αἱ λέξεις δηλ. τῶν ἰδεῶν, σημεῖα ὅμως ἐκ φύσεως καὶ ἔχει ἐκ συνθήκης. Σωμάτι, ὁ χρυσὸς φέρε εἰπεῖν, ἐνεργεῖ πρὸς με: ὁ ἐστὶν ἐμφανίζει πρὸς με τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν (207) διὰ πολλῶν αἰσθητηρίων, διαφόρως τε τῶν λοιπῶν σωμάτων καὶ ὁμοίως μετὰ ἄλλα τμήματα χρυσοῦ, ἔνθα αἱ τούτου ἐνέργειαι ἢ τῆς ἐμῆς ψυχῆς αὐτενέργειαι εἶναι ἐμὰ αἰσθηματα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐμὴ ψυχὴ ἔχει ἔχει μόνον ἐνθύμητιν τῶν ἑαυτῆς διαθέσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ πλάττῃ ταύτας τὰς διαθέσεις, ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, δῆλον ὅτι ταῦτα τὰ πλάσματα θέλουσιν εἶναι σημεῖα, καὶ ὄχι εἰκόνες τῶν σωμάτων. Καθότι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι δὲν αἰσθάνεται τοῦ σώματος, αἰσθάνεται τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἢ διαθέσεως: ἥπερ ἡ παράστασις ὠνόμασαι ὑφ' ἡμῶν ἰδέα. Ὡς αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι εἰκόνες τῶν ἰδεαζομένων, ἀλλὰ τῶν διαθέσεων τῆς ἡμετέρας ψυχῆς: ὁ ἐστὶ σημεῖα τῶν ἰδεαζομένων, σημεῖα ὅμως ἐκ φύσεως: ἢ ἂν θείλῃς γινώσκει ἀπλῆ τῆς ὑπάρξεως τῶν σωμάτων καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ὡς-ἂν αἱ ἰδέαι ἦναι σημεῖα τῶν ἰδεαζομένων ἢ παράστασις τῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς, αἱ

πάντων τῶν αἰσθητῶν . . καὶ ἂν ἐγὼ δύναμαι νὰ παραστήσω
ὅχι μόνον τὴν διάθεσιν τὴν ἐκ τοῦδε τοῦ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ
χρυτοῦ ἄνευ τόπου, τίς ἐνεκεν οὗτος μὲν ὁ χρυτὸς νὰ ᾔηται
· ἰδέσθαι ὁ δὲ χρυσὸς ἀπλῶς νὰ μὴν ᾔηται, ἀλλὰ λέξις ἀπλή;

Καὶ διὰ νὰ ὁμιλήσῃ τις ἀνακεκαλυμμένος, ἡμεῖς ἔ-
χομεν οὐδεμίαν ἰδέαν ἀτομικὴν, ἀλλ' ἀπόσας γενικὰς,
προσιθέμενοι δὲ τὸν τόπον εἰς αὐτάς, τὰς μεταβάλλομεν
εἰς ἀτομικάς. Καθότι ἔσω ἀτομικὴ μία ἰδέα, ὡς οὗτος
ὁ χρυτὸς. Ἄλλ'—οὗτος ὁ χρυτὸς τί ἄλλο λήγει, εἰμὴ τοῦτο
· τὸ αἰσθητὸν; Ὡς κατὰ τούτους τοὺς μεταφυσικοὺς αἱ ἰ-
δέαι ἡμῶν εἶναι οὐδ' ἐν ἄλλο, ἢ αἰσθητά. Ἐπειτα ἂν
οὗτος μόνον ὁ χρυσὸς ᾔηται ἰδέσθαι, ἐκεῖνος ὁ ἄλλος δὲν πρέπει
νὰ ᾔηται ἀναντιρρόπως . . καὶ ἂν ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου προ-
σδιορίζεται εἰς μόνον τοῦ Πυθαγόρα, δι' ἐμὲ ὁ Ἀρχιμήδης
θέλει μένει ἄνευ ιδέας. Εἶδ'ε καὶ ὁ Ἀρχιμήδης εἶναι ὡς
τὸν Πυθαγόρα ἀνθρώπος, ἄρα ἡμεῖς ἔχομεν οὐδεμίαν
ιδέαν ἀτομικὴν. Ἐπειτα—ἐν ᾧ ἡμεῖς συλλογιζόμεθα:
ὁ ἐστὶ μεθερμηνεύμενος καθὼς λεγόμεθα λογικοί, τί ἄλ-
λο κάμνομεν, εἰμὴ νὰ ἐρευνῶμεν, ἂν γενικαὶ ἰδέαι εὑ-
ρίσκωνται ἐντὸς γενικῶν ιδεῶν, καὶ τελείως ἂν λέξεις ἐν-
τὸς λέξεων; Καθότι εἰς τὸ, πᾶν σῶμα προσιθέμενον εἰς
ἄλλο σῶμα αὐξάνει τὸ βάρος αὐτοῦ,
ἀλλαγὴν τὸ πῦρ προσιθέμενον δὲν αὐξάνει.
ἄρα τὸ πῦρ δὲν εἶναι σῶμα (131),
εἴτε ἂν ἐκλάβῃ τις τὰς γενικὰς ιδέας ὡς ἀπλᾶς λέξεις
κατὰ τοὺς πραγματικοὺς, εἴτε ἂν αἴρῃ τὰς γενικὰς ιδέας,
εἰς τὸν τόπον αὐτῶν θέσῃ ἀτομικάς, οὗτος θέλει ἰδεῖ τὸ
κάλλος τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ!

Ὡς αἱ γενικαὶ ἰδέαι δὲν εἶναι μὲν οὐσίαι κατὰ τοὺς πραγματικούς, πλὴν οὔτε ἀπλῶς ~~αὖ~~ αἱ κατὰ τοὺς ὀνοματικούς, ἀλλ' ἰδιότητες ἢ γνωρίσματα τῶν οὐσιῶν ἢ ἀτόμων.

230. Εἶναι δ' ὁμῶς καὶ ἐν ἄλλῳ εἶδος ἀληθείας, ἥτις καὶ ἡ θεικὴ ὀνομάζεται, καὶ ὑφίσταται εἰς τὴν συμφωνίαν τῶν λέξεων μετὰς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἰδέας τοῦ ὁμιλοῦντος, εἴτε εἰς τὴν κατάπεισιν τῆς ἰδίας ψυχῆς τοῦ ὅτι οἱ προφερόμενοι λόγοι εἶναι σημεῖα τῶν ἰδεῶν, χωρὶς νὰ ἦναι φροντίς τις, ἢ αἱ ἰδέαι ἔχουσι συμμόρφωσιν μετὰ τὰ πράγματα, ἢ μὴ (217). Καὶ κατὰ τοῦτο τὸ σημαζόμενον ὀνομάζονται οἱ ἄνθρωποι ἀληθεῖς, ἢ ψεῦσαι καὶ ἀπατεῶνες. Καθότι πᾶς ὁ ὁμιλῶν σύμφωνα μετὰς ἑαυτοῦ ἰδέας, ὀνομάζεται ἀληθής, καὶ ψεύσης, ὁ ἔχων τὰς ἰδέας ἀσυμφώνους μετὰ τοὺς ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ λόγους: ὁ ἐστὶν ὁ ἄλλο μὲν ἐν φρεσὶ κεύθων, ἄλλο δὲ βάζων. Καὶ ἐπειδὴ αὕτη ἡ ἀλήθεια γεννᾶται ὅχι ὡς ἐκ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ ἡθους τοῦ ὁμιλοῦντος, τούτου ἕνεκεν ὠνόμασαι ἡθικὴν, ἐν ᾗ ἡ ἐτέρα (αὐτόθι) ὀνομάζεται λογικὴ, ἥτις καὶ πραγματικὴ μάλις ἠθέλεν ὀνομασθῆ.

Εἰς τὴν πραγματικὴν λοιπὸν ἢ λογικὴν ἀλήθειαν, ἅντις διανοῆται ἡ ὁμιλῇ ὅχι συμφώνως μετὰ νοητὰ ἢ λεκτὰ, οὗτος μὲν δὲν ὀνομάζεται ψεύσης, ἀλλ' ἠπατημένος, ἢ τούτου ὅμως διάνοια ἡ ὁμιλία λέγεται ψευδής, ὡς μὴ συμφωνοῦσα μετὰ τὰ πράγματα δηλονότι. Οὕτως ἂν ἐγὼ δοξάζω ὅτι ὁ Ζεὺς εἶναι Θεός, ἐγὼ μὲν δὲν εἶμαι ψεύσης, ἀλλ' ἠπατημένος, ἢ δόξα μου ὁμῶς λέγεται

ψευδῆς, ἔνθα, ὡς ὁράται, ἡ μὲν ἠθικὴ ἀλήθεια κρέ-
μαται ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, ἡ δὲ πραγματικὴ
ἢ λογικὴ πάσχει τὸ ἐναντίον.

Σημειωτέον ὅτι ἕκαστος δύναται νὰ ψευθῇ·
τουτέστι νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἄλλους, πλην ὅχι καὶ ἑαυτὸν,
εἴτε τὴν ἰδίαν συνείδησιν.

231. Εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς ἀπαντᾷ τις καὶ τρίτου
εἶδος ἀληθείας, ὅπερ καὶ μεταφυσικὴν ἀλήθειαν ὀνομά-
ζουσιν. Αὕτη λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ὑφίσταται, καθ' ὃ ἕκα-
στον τῶν ὄντων εὐμοιρεῖ τῶν ἑαυτοῦ ιδιοτήτων· ὁ μαγνήτης,
φέρει εἰπεῖν, τῶν τοῦ μαγνήτου, ὁ χρυσὸς τῶν τοῦ χρυ-
σοῦ, τὸ νόημα τῶν τοῦ νοήματος, κτξ. Καὶ ἐπειδὴ ἕκα-
στον τῶν ὄντων ἀδυνατεῖ νὰ μὴν συμφωνῇ ἑαυτῷ, τού-
του ἕνεκεν ὠνόμασαν ταύτην τὴν ἀλήθειαν μεταφυσικὴν.

Ἀλλὰ - τίς, παρακαλῶ, ἀβλεπεῖ ὅτι αὕτη ἡ ἀ-
λήθεια εἶναι σαφὴς ἀκυρολογία; Καθότι - ὅποια συμ-
μόρφωσις ἢ συμφωνία τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτό; Τίς-ποτε
ἤλθεν εἰς τοσαύτην ἀλογίαν, ὥς νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγὼ δὲν
εἶμαι διαφορετικὸς ἑαυτοῦ; Καὶ - τοῦτο τί διέφερεν ἀ-
πὸ τοῦ νὰ ἐλεγέτις ἐγὼ εἰμὶ ἐγὼ, καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ
τοῦ νὰ εἰπῇ μηδέν; Ὡς μηδέν, καὶ ἡ μεταφυσικὴ τῶν
μεταφυσικῶν ἀλήθεια εἶναι λέξεις συνώνυμοι.

232. Ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐλήλυθεν ἡ ὥρα τοῦ νὰ ἐξε-
τασθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν γενομένη διαίρεσις τῶν
ἰδεῶν εἰς πρῶτας καὶ δευτέρας (118), ἃν ἦναι ἀληθῆς.

» Πρῶτη, λέγουσιν οὗτοι, εἴναι ἐκείνη, καθ'
ἣν ὁ νοῦς ἐπιβάλλει τῷ νοητῷ, χωρὶς νὰ ἐπιθεωρῇ
ἄλλο τι· τουτέστιν ἄνευ καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως. Οὐ-

»τω, φέρε εἰπεῖν, ἐννοοῦμεν τὸν Ἥλιον, τὸν ἄνθρωπον, τὴν ψυχὴν, τὴν νόησιν, κτξ.» Ἀναλύσεως δεῖται τὸ πρᾶγμα.

Τὸ νὰ ἐπιβάλλη ὁ νοῦς ἐνὶ τῶν νοητῶν: τῷ Ἠλίῳ, φέρε εἰπεῖν, τοῦτο θέλει νὰ εἰπῇ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐννοεῖ τὸν Ἥλιον. . . Τὸ δὲ νὰ ἐννοῇ ἡ ψυχὴ τὸν Ἥλιον θέλει νὰ εἰπῇ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ παρίσχηται ἐαυτῇ τὴν ιδέαν τοῦ Ἠλίου, ἀλλέως ἢ θελεν ἐννοεῖ ἐνταυτῷ καὶ νὰ μὴν ἐννοῇ. . . Τὸ δὲ νὰ παρίσχηται ἡ ψυχὴ τὴν τοῦ Ἠλίου ιδέαν, τοῦτο θέλει νὰ εἰπῇ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ οὐ παρίσχηται ἐαυτῇ οὔτε τὴν ιδέαν τοῦ Διὸς, οὔτε τῆς Σελήνης, οὔτε τῆς ψύλλης, οὔτε κτξ. Ἀλλὰ - τοῦτο τί ἄλλο εἶναι, ἢ ὅπερ οἱ μεταφυσικοὶ ὠνόμασαν διάκρισιν (90); Ἡδὲ - διάκρισις τί ἄλλο εἶναι, ἢ ὅπερ οὗτοι αὐτοὶ φθάσαντες ὠνόμασαν ἀπόφανσιν (88); Ὡς αἱ τῶν μεταφυσικῶν πρῶται ἐννοιαὶ εἶναι ἀποφάνσεις: ἢ ἂν θέλῃς κατ' αὐτοὺς κρίσεις.

Ἐπειτα - τὸ νὰ ἐπιβάλλη ἡ ψυχὴ τῷ Ἠλίῳ, τί ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐκτελεῖται, εἴτε ἐνεργεῖ, καὶ ὅτι ἡ ταύτης ἐνέργεια εἶναι ὅχι ἄνοια, ἀλλὰ νόησις; Ἀλλ - ἡ νόησις τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀπόφανσις; Καὶ - ἂν ἡ ἐπιβολὴ τοῦ νοῦς πρὸς τὴν ἀντικειμένην δὲν ᾖ νόησις, τί πρᾶγμα ἢ θελεν εἶναι; Καὶ - ἡ ἀπόφανσις δὲ ὁ Ἥλιος εἶναι φωτεινός, τί διαφέρει τῆς ἀπλῆς λεγομένης ιδέας τοῦ Ἠλίου; Μήπως - καὶ ὁ Ἥλιος εἶναι σκοτεινός; Ἀλλὰ τότε τὸ νοούμενον πλεον δὲν εἶναι σῶμα φωτεινόν, ἀλλ' ἄλλοτι. Ὡς ἡ διαφορὰ αὐτῶν δὲν ὑφίσταται εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰς λε-

ξεις. Καὶ ὡς φαίνεται ἡ ἔρις ἡμῶν οὐκ ἔστι περὶ λέξεων. Καθότι λέγων τὰ δέκα, οὗτος βέβαια ἐννοεῖ ὅτι τὰ δέκα ἔχουσι μέρος τὰ πέντε . . καὶ λέγουντες τὰ δέκα περιέχουσι τὰ πέντε, οὗτος δὲν εἶπε διάφορον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἀναλελυμένως.

Πλὴν τὸ πρᾶγμα δὲν σέκει μέχρι τοῦδε, προχωρεῖ περαιτέρω. Νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ νοῦς τῷ Ἡλίῳ ἰσοδυναμεῖ ὅχι μόνον μὲ τὸ, ἡ ψυχὴ ἐννοεῖ τὸν Ἡλίον, ἀλλ' ὅτι ἡ ψυχὴ ἐννοεῖ σῶματι ἐξῆθεν αὐτῆς κείμενον. Ἀλλὰ τοῦτο τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ συλλογισμὸς: ἢ ἂν θέλῃς ἔργον τοῦ λογικοῦ (207); Ὡς αἱ πρῶται τῶν μεταφυσικῶν ἐννοιαὶ εἶναι ὅχι ἀποφάνσεις, ἀλλὰ συλλογισμοί.

Καὶ ἔτι πλέον τὸ νὰ ἐννοῇ ἡ ψυχὴ τὸν Ἡλίον, δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἐννοεῖ ἀπλῶς σῶμα, ἀλλὰ σῶμα φωτεινόν, σῶμα μέγιστον, σῶμα ἀπέχον ἀφ' ἡμῶν μυριάδας λεγῶν. Ἀλλὰ τὰ ἐπίθετα τί ἄλλο εἶναι, ἢ συλλογισμοί (126 καὶ 211); Ὡς αἱ πρῶται τῶν μεταφυσικῶν ἐννοιαὶ εἶναι ὅχι εἰς συλλογισμὸς, ἀλλὰ πολλοί, πλὴν γίνονται τοσοῦτον ταχέως, ὥς νὰ ἀπατῶνται καὶ αὐτοὶ οἱ μεταφυσικοὶ νομίζοντες τὸ πρᾶγμα ἄγνοιαν τινὰ: ἢ ἂν θέλῃς μὴ ἐνέργειαν.

Δίδεται νὰὶ πρώτη ἐννοια: ἄνευ λέγω ἀποφάνσεως, ἀλλὰ πότε; Κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν αἰσθημάτων: τοτέστιν εἰς τὴν ἡμετέραν νηπιότητα. Καὶ τὸ πρῶτον βέβαια αἶσθημα μὲς αἰσθήσεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρώτη ἐννοια, ἐνθα δηλονότι ὁ αἰσθανόμενος ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαφασίσῃ τι. Πλὴν εἰς τὸ δεύτερον αἶσθημα ἀναγκαίως γίνεται ἀπέφανσις τις. Καθότι τὸ δεύτερον ἤθελεν εἶναι ἡ

ὅμοιον, ἢ ἀνόμιον μετὰ τὸ πρῶτον . . καὶ ἂν τὸ πρῶτον καταράσῃς . . ἂν τὸ δεύτερον ἀπόφασις ἢ διάκρισις. Καὶ ἐπειδὴ, ὡς ἐγὼ νομίζω, οἱ μεταφυσικοὶ οὔτε εἶναι, οὔτε γράφουσι πρὸς νήπια, ἀλλὰ πρὸς οὓς ἔλαβον ἐξ ἐκάστου αἰσθητηρίου ἅπειρα αἰσθήματα, πρὸς οὓς ἐτύγκνον μουρμάκας τὰ ἑαυτῶν αἰσθήματα καὶ ἰδέας, πρὸς οὓς κρίνουσιν ἄριστα ἀλλήλων τὰ αἰσθητὰ καὶ τῶν νοητῶν, ὥστε νὰ μὴν σοχάζονται οὔτε τὸν ἥλιον κόκκον σίτου, οὔτε τὸν ἄνθρωπον ψυλλήν, ἐπόμενον εἶναι ἢ πρώτη ἔννοια νὰ εἶναι ἀνυπαρκτόν τι καὶ φαντασόν: ὃ ἔστι μὴ ἀληθές.

233. Πλὴν ἐγὼ προχωρῶ περαιτέρω: τουτέστι λέγω, ὅτι ὅχι μόνον αἱ πρῶται τῶν μεταφυσικῶν ἔννοιαι εἶναι συλλογισμὸς ἀντικυρῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα.

Τοῦτο τὸ πρόβλημα βέβαια ἤθελε φανῇ τερατιώδης, πλὴν ὅχι καὶ διὰ τοῦτο ἀπολλύει τοῦ νὰ ᾔῃ ἀληθές, ἂν μόνον θελήσῃ τις νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα. Σιωπᾷ, ἢ χιὼν φέρε εἰπεῖν, κείμενον ἤδη ἔμπροσθέν μου διεγείρει εἰς τὴν ὄρασιν μου τί, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν λευκότητα, καὶ ἐξ οὗ καὶ ἡ χιὼν ὀνομάσθῃ λευκή. Τοῦτο λοιπὸν τὸ τί ὀνομάζομεν ἡμεῖς αἰσθημα. Τώρα, λέγω ἐγὼ, ἂν ἡ ἐμὴ ψυχὴ δὲν εἶχεν ἐν ἑαυτῇ ἀρχέτυπον τῆς λευκότητος, πόθεν ἤθελε νεύσει εἰς τὸ, ὅτι τὸ τῆς χιὼνος ἀποτελεσμα εἶναι ὅμοιον μετὰ τὸ τῆς τιτάνου, μετὰ τὸ τοῦ χαρτου, μετὰ τὸ τῆς σακχαρώσως, μετὰ τὸ τοῦ γάλακτος, κτῆ, καὶ ἔτι ἀνόμιον μετὰ τὸ τῆς καπνίας, κτῆ; Ἀλλ' - ἡ ἀναφορὰ τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον τί ἄλλο εἶναι, ἢ ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν συλλογισμόν (100); Ἡ ἀλήθεια καὶ

προσβολὴ τῆς χιόνος εἰς τὴν ἐμὴν ὄρασιν εἶναι βέβαια ἀπλοῦν αἰσθήμα. Ἄλλ' ἐγὼ αἰσθανόμενος δὲν ἴσασμαι ἐνταῦθα, ἐγὼ ταυτοχρόνως ἀντιλαμβάνομαι ταυτότητος μεταξὺ τούτου τοῦ αἰσθήματος, καὶ τοῦ χάρτου, καὶ τῆς σακχάρως, καὶ τοῦ γάλακτος, κτξ. Ὡς τοῦτο εἶναι ὅχι μόνον αἰσθήμα, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον, καὶ ὅχι τοιοῦτον: τουτέστι μὴ ἐρυθρόν, μὴ ὠχρόν, μὴ κτξ. Ἐκὼς ζῶσιν: ὁ Πέτρος, προσβάλλων εἰς τὴν ὄρασιν μου διεγείρει αἰσθημά τι εἰς ἐμέ. Πλὴν ἐγὼ ἔχω ὅχι μόνον συναίσθησιν διαθέσεώς τινος, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ αἰσθητὸν δὲν εἶναι οὔτε λίθος, οὔτε ξύλον, οὔτε κτήνος, οὔτε ἀπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ τάδε. Ἄλλ' - ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μέρους εἰς τὸ ὅλον τι ἄλλο εἶναι, παρὰ συλλογισμός;

234. Ὡς ἡ ἀντίληψις (45) εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸ τὸ λογικόν (93), καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὴ ἡ διάνοια (αὐτόστι). Ἐκδοτε τὸ νὰ ἀντιλαμβάνηται ἡ ψυχὴ μου τῆς λευκότητος τῆς χιόνος, ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ἡ ψυχὴ μου σύνειδε καὶ τὴν ἑαυτῆς διάθεσιν, καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ὁμοία μετὰ ὅπερ δοκιμάζει, παρούσης τῆς τιτάνου, παρόντος τοῦ χάρτου, παρούσης τῆς σακχάρως, παρόντος τοῦ γάλακτος, κτξ: ὅπερ δηλονότι εἶναι συλλογισμός (228) ἢ διάνοια: τουτέστιν ἔργον τοῦ λογικοῦ (αὐτόστι). Τί - θαί, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ μου ἀντιλαμβάνεται τῆς χιόνος, ἀγνοεῖ ἄρα γε ὅτι ἡ χιών κεῖται ἔξωθεν αὐτῆς; Ὅχι βέβαια. Ἀλλὰ - τοῦτο τίνας ἔργον εἶναι, ἢ τοῦ λογικοῦ (207); Ὡς ἡ ὀνομασθεῖσα δύναμις τῆς ἀντιλήψεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸ τὸ λογικόν, πλὴν θεω-

ρούμενον μόνον ἔκτινος πλευρᾶς, καὶ ἄντις ἐκλάβη ἄλλως πῶς τὸ πρᾶγμα, οὗτος εἶναι ἐψευσμένος.

235. Καὶ ἡ ἀπόφανσις (88) εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ συμπέρασμα συλλογισμοῦ: τουτέστι δὲν εἶναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἰδίᾳ, ὥστενες τῶν μεταφυσικῶν θείλουσι. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

Οἱ μεταφυσικοὶ ὀνομάζουσιν ἀποφάνσεις τὰς προτάσεις (120), ὡς τὸ, ὁ Ἥλιος εἶναι φωτεινός, ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα, ἔστι θεός, κτξ. Ἄλλ' - ἡ γνώσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, πῶς ἄλλως ἀποκατεσάθη γνώσις, εἰμὴ διὰ πλήθους συλλογισμῶν, ὡς τοῦτο θέλομεν ἰδεῖ ἔχομένως, καὶ ὡς ἕκαστος δὲν ἀγνοεῖ τὸ πρᾶγμα ἐξ ἑαυτοῦ; Καὶ τὸ, ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα, πῶς ἄλλως ἀποκατεσάθη γνώσις, εἰμὴ διὰ πολλῶν πειραμάτων τῆς φυσικῆς: εἴτε συλλογισμῶν; Καὶ τὸ - ὁ Ἥλιος εἶναι φωτεινός, πῶς ἄλλως ἀποκατεσάθη γνώσις, εἰμὴ ἀφ' οὗ πολλὰ φωτεινὰ, καὶ ἀφ' οὗ πολλὰ σκοτεινὰ σώματα ἐνήργησαν ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἡμετέρας ὁράσεως (228); Ὡς ἡ ἀπόφανσις διαφέρει ὁλοτελῶς τοῦ συμπεράσματος, εἰμὴ ὅτι εἰς μὲν τὸ συμπέρασμα ἐκτίθεται καὶ ἡ μείζων καὶ ἡ ἐλάσσων, εἰς δὲ τὴν ἀπόφανσιν σιωπῶνται ἀμφότεραι ἡ μείζων καὶ ἡ ἐλάσσων, ὡς μὴ ὅντος ἀμφιβαλλομένου τοῦ πράγματος. Καὶ ἔστιν οὐδεμία ἀπόφανσις, ἥτις πάλαι ποτὲ δὲν ὑπῆρξε συμπέρασμα.

Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὅχι τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ, πλὴν ὅχι καὶ διὰ τοῦτο ὅτι καὶ αἱ αἰσθήσεις

δὲν¹ χρησιμεύουσι πρὸς εὕρεσιν αὐτῆς, ἐξ οὗ ἤθελε
συνάξοι τις·

Κ Ε Φ. ΙΑ΄.

Οὔτι ἡ πληθὺς τῶν αἰσθητηρίων εἶναι ἀ-
ναγκαία εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ γνώσεις ἀν-
θρωπίνας.

236. Ἡμεῖς βέβαια, ὡς εἶδομεν (207), ἐξ-
ερχόμεθα ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὰ περίξ ἡμῶν σώματα ἔχι-
ᾶλλως, εἰμὴ ὡς ἐκ τοῦ κωλύματος τῆς ἡμετέρας βουλή-
σεως, ἐφ' ᾧ ἐφεδρόζει ἡ ἀρχὴ τῆς ἀληθείας τῶν ἀνθρω-
πίνων γνώσεων. Πλὴν ἀπαντᾷ τις οὐδεμίαν δυσκολίαν
πρὸς πληροφάναν τοῦ ὅτι καὶ ἕκαστον τῶν ἡμετέρων αἰσθη-
τηρίων εἶναι ἄλλος μάρτυς ἐπιβεβαιῶν τὴν τε τῶν σωμα-
τιῶν ὑπαρξιν καὶ τὴν διαφροσὴν ἕκαστου αὐτῶν πρὸς ἕκαστον.
Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, λαμβάνω ἀνὰ χεῖρας ἐν σώματι μῆ-
λον οὐδ' ἀξίωμενον. Ζητῶ νὰ καταλόβω τὸν τόπον αὐ-
τοῦ καταθλίβον αὐτό, καὶ αὐτὸ μηθεύει τὴν ἐμὴν ἐ-
πιθυμίαν, ἐξ οὗ ἐγὼ συνάγω ὅτι τοῦτο εἶναι μὴ ἐγὼ
(207). Πλὴν καὶ τὰ ἐμὰ αἰσθητήρια ἔρχονται εἰς ἐπι-
βεβαίωσιν (201) τοῦ ὅτι ὅς θ' ἦς ἐγὼ ἐσυρπαίεσσα. Καθ-
ὅτι περιδιαβύζων τὴν ἐμαυτοῦ χεῖρα ἐπὶ τοῦ μήλου αἰ-
σθάνομαι λειώητός τινος, αἰσθάνομαι ἐκτάσεως, αἰσθάνομαι

νομαι περάτων, αἰσθάνομαι καὶ ψυχρότητος ἢ θερμότη-
τος. Τώρα εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀντιλογίας ὅτι ταῦτα τὰ
αἰσθητάματα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέσεις τῆς ἐμῆς ψυ-
χῆς (141), πλην εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθεῖς, ὡς σύ-
νοιδα ἐγὼ, ὅτι δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ δημιουργὸς τούτων τῶν
αἰσθημάτων, ἀλλ' ἄλλο τι μὴ ἐγώ. διότι ἀν' ἀπομακρύνω
τὸ μῆλον, θέλω αἰσθανθῆ οὔτε λειότητος, οὔτε ἐκτά-
σεως, οὔτε περάτων, οὔτε ψύχους ἢ θερμῆς, οὔτε κτθ.
Ὡς συνάγω ὅτι, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐμὴν βούλησιν,
τοῦτο αὐτὸ διεγείρει εἰς ἐμέ διὰ τῆς ἀφῆς καὶ τὰς διαθέ-
σεις λειότητα, ἔκτασι, πέρατα, ψύχος ἢ θερμὴν, ἅπερ
ὅμως κυρίως καὶ ταῦτα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀποτελέ-
σματα μὴ ἐμοῦ πρὸς με.

β'. Τὸ μῆλον διεγείρει εἰς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς
ὀράσεως ἄλλο αἰσθημα λεγόμενον ἐρυθρότης. Τώρα εἶ-
ναι ἀληθεῖς ὅτι ἡ ἐρυθρότης εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέ-
σεις τῆς ἐμῆς ψυχῆς (αὐτόθι), πλην ἐγὼ σύνοιδα ὅτι εἶναι
ἄλλος ὁ δημιουργὸς αὐτῆς καὶ ὅχι ἐγώ. διότι ἀν' ἀπομακρύνω
τὸ μῆλον, ἡ ἐρυθρότης μηδενίζεται. Ὡς
συνάγω ὅτι, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐμὴν βούλησιν, καὶ
ἐνεργεῖ πρὸς με διὰ τοῦ αἰσθητήριου τῆς ἀφῆς, τοῦτο αὐ-
τὸ διεγείρει εἰς ἐμέ καὶ τὸ αἰσθημα τῆς ἐρυθρότητος.

γ'. Ἐγὼ πλησιάζω τὸ μῆλον εἰς τὴν ῥίνα μου, καὶ
αἰσθάνομαι εὐωδίας τινός. Τώρα εἶναι ἀληθεῖς ὅτι αὕτη
ἡ εὐωδία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέσεις τῆς ἐμῆς ψυχῆς,
πλην ἐγὼ σύνοιδα ὅτι εἶναι ἄλλος ὁ δημιουργὸς αὐτῆς,
καὶ ὅχι ἐγώ. διότι ἀν' ἀπομακρύνω τὸ μῆλον, δὲν αἰσθάνο-
μαι εὐωδίας τινός πλέον. Ὡς συνάγω ὅτι, ὅπερ ἀντί-

καίται εἰς τὴν ἐμὴν βούλησιν καὶ ἐνεργεῖ πρὸς με διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀφῆς καὶ ὁράσεως, τοῦτο αὐτὸ διεγείρει πρὸς με καὶ τὴν εὐωδίαν.

Τέλος πάντων ἄρχομαι νὰ μασσῶ τὸ μῆλον, καὶ αἰσθάνομαι χυμοῦ τινος ἢ γλυκύτητος. Τώρα εἶναι ἀληθές ὅτι αὕτη ἡ γλυκύτης εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διάθεσις τῆς ἐμῆς ψυχῆς, πλὴν ἐγὼ συνοίδα ὅτι εἶναι ἄλλος ὁ δημιουργὸς αὐτῆς καὶ ὅχι ἐγώ. διότι ἂν πτύσω τὸ μῆλον, παύει καὶ ἡ γλυκύτης ἐξ ἐμοῦ. Ὡς συνάγω ὅτι, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐμὴν βούλησιν καὶ ἐνεργεῖ πρὸς με διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀφῆς, ὁράσεως, καὶ ὁσφρήσεως, τοῦτο αὐτὸ διεγείρει πρὸς με καὶ τὴν γλυκύτητα.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς τὸ πλῆθος τῶν ἐμῶν αἰσθητηρίων συνέτρεξε πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀληθείας, εἴτε τῶν ἐμῶν γνώσεων.

237. Πλὴν τὸ πρᾶγμα δὲν ἴσεται μέχρι τοῦδε, προχωρεῖ περαιτέρω: ὅ ἐστι τὸ πλῆθος τῶν αἰσθητηρίων ὅχι μόνον συντρέχει πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀληθείας: τουτέστι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἀλλ' εἶναι καὶ τοσοῦτον ἀναγκαῖον, ὥς αὐτῶν ἀπόντων, τὸ λογικὸν δὲν ἤθελεν ἔχει ἄλλο μέσον πρὸς ἀπόκτησιν ἰδεῶν, καὶ οὕτω τὰ αἰσθητήρια εἶναι βέβαια χεῖρές τινες τοῦ λογικοῦ. Καθότι δεδότην ἐν σῶμα ἀνεχόμενον ὑπ' ἐμοῦ ἀνὰ χεῖρας, νὰ ἐμποιῇ οὐδεμίαν ἐπιβάρυνσιν ἐπ' ἐμέ, οὔτε νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν ἐμὴν ὄρασιν, οὔτε ἀκοήν, οὔτε ὁσφρησιν, οὔτε γεῦσιν, οὔτε ἀφῆν αἰσθημάτων, πῶς—λοιπὸν ἐγὼ ἤθελον συνάξω τὴν ὑπαρξιν, ἢ διαφορὰν αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ σώματα; Καθότι ἂν ἐν σῶμα ἦναι μὴ σκληρόν, μὴ μα-

λακόν, μὴ ἑκατόν, ἄνευ περάτων, μὴ θερμόν, μὴ ψυχρόν, πῶς ἡθ. λειν εἶναι ἀδιαχώρητον, ὥςτε καὶ συνάξω τὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν (207); Καὶ - ἔτι ἂν ὑπῆρχεν, ἔπειτα δὲν ἐνέργει ὁλοτελὲς διαφόρως τῶν λοιπῶν, πῶς ἐγὼ ἡθελον διακρίνει αὐτὸ τῶν λοιπῶν; Ὡςτε τῶν αἰσθητηρίων μηδενισθέντων, ἔπεται καὶ ὁ συμμηδενισμὸς τῆς πληθύνος τῶν σωμάτων.

238. Πρὸς τοῦτοις ἐγὼ λέγω ὅτι ἕκαστον αἰσθημα εἶναι, ὅχι οἷον ἡ φύσις ἐδημιούργησεν, ἀλλ' οἷον τὸ λογικόν: τοῦτέστιν ἡμεῖς αἰσθανόμεθα ὅχι ὡς αἰσθανόμεθα ἀλλ' ὡς διανοούμεθα: ἢ ἂν θέλῃς κατὰ τὴν προϋπάρχουσαν ἡμῖν γνῶσιν ἐξ ἐτεροειδῶν αἰσθημάτων, καὶ ἐπομένως τὰ αἰσθήματα ἡμῶν εἶναι μὴ αἰσθήματα, ἀλλὰ συλλογισμοὺς αἰσθήματα.

Καθότι ἕκαστος ἡμῶν: καὶ πεπειθυσμένως λέγω καὶ ἰδιότης νομίζει ὅτι, ὡς ἡδὴ αἰσθάνεται, οὕτω ἡσθάνετο καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν αἰσθημάτων, ὅπερ εἶναι ψηλαφητὴ ἀπάτη. Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ οἱ μεταρυστικοὶ ἀναφέρουσιν ἐν αἰσθημα εἰς διαφορά αἰσθητήρια, ὅπερ πραγματικῶς εἶναι ἀνυπόστατον. »Τὸ φῶς, λέγουσιν οὗτοι, καὶ τὰ χρώματα προσγίνονται εἰς τὴν ψυχὴν διὰ μόνης τῆς ὁράσεως.. οἱ δ' ἤχοι διὰ μόνης τῆς ἀκοῆς.. αἱ δ' ὀσμᾶί διὰ μόνης τῆς ὀσφρήσεως.. οἱ δὲ ἰσχυροὶ διὰ μόνης τῆς γύσεως.. τὸ δὲ λεῖον καὶ σκληρόν διὰ μόνης τῆς ἀφῆς, τὸ μέγεθος ὁμοῦς τῶν σωμάτων, τὸ περὶ ἡμᾶς, ἡ κίνησις, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν προσγίνεται διὰ πολλῶν, ὅπερ βέβαια εἶναι φύσις παχύτατον. Πλὴν ἐπειδὴ εἰς τοὺς προληπτικοὺς οἱ λόγοι εἶναι οὐδὲν ἄλλο,

εἰμὴ πληξίς ἀέρος, ἀνάγκη εἶναι νὰ προσρῥέξωμεν εἰς αὐ-
τὰ τὰ πράγματα.

Χήζειλδεν, χειρουργὸς περίφημος τοῦ Λονδίου, ἐ-
πατηρήσῃ μὲν πολλάκις τοὺς ἐκ γενετῆς τυφλοὺς, ὧν
περ αὐτὸς κατεβίβασε τὸν καταράκτην, πῶς βλέπουσι,
πλὴν μὲ περισσοτέραν καὶ φιλοσοφικὴν περιέργειαν ἕνα
νέον, οὗ τινος αὐτὸς μόνος διαγράφει τὴν ἱστορίαν (α), καὶ
ἔχει ὥδε πως. Εἰς νέος περὶ 13 ἢ 14 ἔτη ἦν τυφλὸς ἐκ-
καταράκτου καὶ ἠπύντει δυσκολίαν νὰ καθυποβάλῃ ἑαυ-
τὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, σκαζόμενος βέβαια ὅτι σερεῖται
οὐδενός. Θέλω - ἄραγε, ἔλεγεν αὐτὸς, γνωρίζει τότε κάλ-
λιον τὸν ἐμὸν παράδεισον, ἢ ἤδη; Θέλω - περιδιαβίξει
τότε μᾶλλον ἐλευθερωτέως, ἢ ἤδη; Τί - δαί, ἤδη δὲν
ὑπερτερῶ ἐγὼ τοὺς λοιποὺς, περιπατῶν τὴν νύκτα πλεον
ἀσφαλῶς ἐκείνων; Οὔτε ὁ λόγος τοῦ νὰ ἀλλάξῃ τὰς ἐ-
αυτοῦ περιδιαβάσεις, ἂν ἀποκτήσῃ τὴν ὄρασιν, εἶχεν ἰ-
σχύν τινα ἐπὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καθότι ἐφαίνετο εἰς αὐ-
τὸν προτιμότερον τὸ νὰ διαμένῃ, εἰς οὓς τόπους ἐγίνω-
σκεν ἐντελέσματα, ἢ νὰ ὑπάγῃ ζητῶν ἄλλους νέους ἀήθεις,
συμπεραίνων βέβαια ὡς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ καταστάσεως τὸ
πόσον εἶναι δύσκολον νὰ περιέλθῃ τις τόπους ἀήθεις. Ὁ
μόνος λοιπὸν λόγος τοῦ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ ὑ-
πῆρξε οὐνατὸς νὰ τὸν καταπείσῃ, ὥς νὰ καθυποβάλῃ ἑ-
αυτὸν εἰς τὴν ἐργασίαν. Σημειωτέον ὅμως ὅτι οὕτως ὁ
τυφλὸς δὲν ἦν τοσοῦτον τυφλὸς, ὥς νὰ μὴν διακρίνῃ τὴν
ἡμέραν τῆς νυκτός, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ εἰς μέγα φῶς

(α) Ἀπομνημ. τῆς Ἀγγλ. 1728

διέκρινεν ἐκ τῶν χρωμάτων τὸ λευκόν, τὸ μέλαν, καὶ ἐρυθρόν. Πλὴν ταῦτα τὰ αἰσθήματα ἦσαν τοσοῦτον διαφορετικά, τῶν ὧν περ αὐτὸς ἔσχε μετὰ τὴν ἐργασίαν, ὥς νὰ μὴν τὰ διακρίνῃ πλέον. Ἐγινε λοιπὸν ἡ κατάθλιψις τοῦ καταράκτου τοῦ ἐνὶς ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ, καὶ εὐτυχῶς. Καὶ ἰδοὺ τὰ φαινόμενα.

α'. Ἐν τῇ ἡρξάτῳ νὰ βλέπῃ, αὐτὸς ἐνόμιζε τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ.

β'. Ἐβλεπεν ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα φύρδην καὶ εἰς μεγάλην σύγχυσιν, ὥς νὰ μὴν διακρίνῃ ὀλοτελῶς οὔτε τὰ σχήματα αὐτῶν, οὔτε τὰ μεγέθη, οὔτε τὴν ἀνοφεράν, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ᾔην, ἀλλ' ἐφαίνοντο ἅπαντα εἰς αὐτὸν μεγέθους ἀμέτρου, ὥς μὲ ὅλον ὁποῦ αὐτὸς εἶχε γυνῶσιν προὔπαρχουσιν διὰ τῆς ἀφῆς τοῦ, ὅτι τὸ ταμίειον αὐτοῦ, εὐθὰ ὦκει μετὰ τὴν ἐργασίαν, ἢ ἔλασσαν τῆς οἰκίας, δὲν ἐδύνατο διὰ τῆς ὀράσεως νὰ διακρίνῃ τὴν διαφοράν αὐτῶν. Παι εἰ πλέον δὲν ἐδύνατο νὰ καταλάβῃ πῶς ἦν δυνατόν νὰ διακρίνῃ τις διὰ τῆς ὀράσεως τὴν ἀναφοράν οὗς μεγεθῶν.

γ'. Αἰσθήματα λοιπὸν νεοφανῆ δι' αὐτόν, καὶ ἐπομένως ἄκρως ἡθονικά ἔπρεπε νὰ διεγείρῃσι τὴν περιέργειαν αὐτοῦ καὶ νὰ ἐλκύσωσι πρὸς ἑαυτὰ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, ὥς νὰ βλέπῃ καὶ νὰ σπουδάζῃ τὸ πᾶν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Ὡς ὅταν ἐδείκνυσεν εἰς αὐτόν ἐκεῖνα τῶν ἀντικειμένων, ἅπερ διὰ τῆς ἀφῆς προσεγίνωσκε, τὰ ἐπαρτήρει διὰ τῆς ὀφσεως μὲ ἄκραν περιέργειαν διὰ νὰ τὰ γνωρίξῃ καὶ δι' αὐτῆς. Ἡ προσοχὴ ὅμως αὐτοῦ ἐμεγεθύετο. διότι κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν αὐτὸς δὲν τὰ διέκρινεν ὀλοτελῶς

οὔτε ἐκ τοῦ σχήματος, οὔτε ἐκ τοῦ μεγέθους: μεγέθους λέγω καὶ σχήματος ἀποκεκμημένων διὰ τῆς ἀφῆς. Βλέπων λοιπόν τοσαῦτα νέα ἀντικείμενα καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ μὴ θυνάμενος νὰ τὰ ἐνθυμηθῇ, ἐφώνει, ἐγὼ μανθάνω καθ' ἑκάστην χίλια πράγματα, καὶ τοσαῦτα ἀλησμονῶ.

δ'. Ὅσα τῶν ἀντικειμένων ἦσαν λεῖα καὶ ὁμαλὰ, ταῦτα ἦσαν καὶ ἡδονικὰ εἰς αὐτὸν, καὶ μάλιστα, ὡς ἕκαστος ὁρᾷ (β'), ἐν ᾧ οὔτε τὸ σχῆμα αὐτῶν ἦν γνωστὸν εἰς αὐτόν.

ε'. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὰ ὑψώματα τῶν τῆς ζωνγραφικῆς σωμάτων δὲν εἶναι τοσοῦτον ἐπαισθητὰ, ὅσον τῶν πραγματικῶν, τούτου ἕνεκεν καὶ αὐτὸς δὲν ἐδύνατο νὰ τὰ διακρίνῃ, ἀλλ' ἐνόμιζε τὰς εἰκόνας ἐπίπεδά τινα διαφόρως κεχρωσμένα. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως δύο μηνῶν, ἐφάνη εἰς αὐτὸν ὅτι βλέπει ἐπὶ τῶν εἰκόνων σώματα σερεὰ, καὶ ἐνόμιπεν ὅτι ἔκαμιν ἀκαριαίως ταύτην τὴν ἐφεύρεσιν. Ὡς ἐπαπορήσας τὰ μέγιστα περὶ τούτου τοῦ φαινομένου, περιεργάζετο τὸ πρᾶγμα διὰ τῆς ὕψεως, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τὸ ἐψηλάφει, καὶ μὲ ἀπορίαν ἡρώτα, ὅποιον ἄραγε τῶν αἰσθητηρίων μὲ ἀπατᾷ, τὸ τῆς ὀράσεως, ἢ τὸ τῆς ἀφῆς;

ς'. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐνεποίησεν εἰς αὐτὸν ἕκασιν μεγίστην, ὑπῆρξε νὰ ἰδῇ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς μικρότατον. Τοῦτο ἐφάνη εἰς αὐτὸν τοσοῦτον θαυμαστὸν, ὥσταν νὰ ἤθελεν ἐμβάλλῃ τις ὅλον βρελλιον ἐν τὸς λίτρας, ὅπερ ἦν καὶ ἡ ἐκ φωνησὶς αὐτοῦ!

ζ'. Αὐτὸς ἠπόρει πολλὰ τίνος ἕνεκεν, οὕς περ αὐ-

τὸς, ἡγάπα πλέον τῶν ἄλλων, νὰ μὴν ᾔηται καὶ οἱ πλέον ὠραῖοι, καὶ περὶ τῶν φαγητῶν ὡσαύτως: τοῦτέσιν ἄπερ ἤρεσκον εἰς τὴν γεῦσιν, διατὶ νὰ μὴν ᾔηται καὶ τὰ πλέον ἀρεστὰ εἰς τὴν ὄψιν.

η'. Ὅσον αὐτὸς ἐγύμναζε τὴν ὄρασιν, τοσοῦτον ἐμακάριζεν ἑαυτὸν εἰς τὴν συγκατάνευσιν τῆς ἐργασίας, λέγων ὅτι ἕκαστον νέον ἀντικείμενον δι' αὐτὸν ἦν νέα εὐφροσύνη. Ἐκπληξίς δ' ἠκολούθησεν εἰς αὐτὸν, ὅταν ἐφ' ἑρβῇ εἰς τὸ Ἐψῶν, οὗτινος ἡ θεωρία εἶναι ὠραιότητα καὶ πολλὰ ἐκτεταμένη, καὶ ὠνόμαζε τοῦτο τὸ θέατρον τρόπον τοῦ ὄρεον.

θ'. Ἐπαρατηρήθη δ' ὅτι τὸ μέλαν χρῶμα ἦν εἰς αὐτὸν λυπηρὸν καὶ τοσοῦτον δυσάρεστον, ὥςτε κατέλαβεν αὐτὸν φρίκη ὅτε κατ' ἀρχὰς εἶδε σῶμα μέλαν.

Μετὰ παρέλευσιν λοιπὸν ἐνὸς ἔτους, ἔγχε καὶ εἰς τὸν ἕτερον αὐτοῦ ὀφθαλμὸν ἡ ἐργασία, καὶ ἐπέτυχεν ἐπίσης.

ι'. Αὐτὸς λοιπὸν εἶδε διὰ τούτου τοῦ δευτέρου ὀφθαλμοῦ ἕκαστον τῶν ἀντικειμένων, ὅχι ὅσον εἶναι ἐκ φύσεως, εἴτε ὡς ἡμεῖς τὸ βλέπομεν, ἀλλὰ μεγαλητέρον. . . πλὴν πάλιν ὅχι τοσοῦτον, ὅσον κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ πρώτου.

ια'. Ὅταν αὐτὸς ἤρξατο νὰ βλέπῃ δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀφθαλμῶν ἐν ἀντικείμενον, τὸ ἔβλεπε διπλασίως μεῖζον, ἢ διὰ τοῦ πρώτου μόνου.

ιβ'. Κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁράσεως ἀμφοτέρων τῶν ὀφθαλμῶν, αὐτὸς ἔβλεπεν ὅχι διπλοῦν, ἀλλ' ἀπλοῦν ἕκαστον τῶν ἀντικειμένων.

ιγ'. Ἐπαρατηρήθη εἰς τοῦτον τὸν νέον, ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλους: ἐκγενετῆς λέγω τυφλοὺς γεγεννημένους

καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἀναβλέψαντας, ὅτι ἦν δυσκολία αὐτοῦ εἰς αὐτοὺς ἡ διευθύνσις τῆς ὀφείας πρὸς τὸ σκοπούμενον ἀντικείμενον.

239. Τί- λοιπὸν μᾶς διδάσκει οὗτος ὁ τυφλός, ἢ, ὁρθέτερον εἰπεῖν, ὁ φιλόσοφος χειρουργός αὐτοῦ;

α'. Ὅτι ἡ ἀπίστας τῶν σωμάτων δὲν εἶναι ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως, ὡς οἱ μεταρυστικοὶ θέλουσι (238). Καὶ ἂν ἡμεῖς ἤδη διὰ τῆς ὁράσεως ἀποφασίζωμεν τὴν ἀπίσταν τῶν σωμάτων, καὶ ἀναφέρωμεν αὐτὰ εἰς τὸν τόπον αὐτῶν ἐξωθεν ἡμῶν, τοῦτο εἶναι οὐδόλως ἔργον τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ λαβύντος τὰς ἀρχάς ἐκ τῆς ἀφῆς, ἀλλέως ὁ τυφλὸς τοῦ Χήζειλθεν δὲν ἤθελε βλέποι τὰ ἀντικείμενα προσκεκολλημένα ἐπὶ τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ (238. α'). Ὡς ἡ ὄρασις τῶν ὀρατῶν, μακρὰν ὑποτιθεμένων, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀφῆ τοῦ λογικοῦ διὰ τῆς ὀφείας, καὶ ὅχι ὄρασις. Ἀλλὰ- τὸ νὰ ἀπτηταί τις διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦτο τί ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ, εἰμὴ ὅτι ἡ ἀπίστας τῶν σωμάτων δὲν εἶναι αἰσθημα, ἀλλὰ δεινός;

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ αἰσθητήριον τῆς ὁράσεως εἶναι ὁσυχρότερον τελειότερον τῆς ἀφῆς (17), δῆλον ὅτι ἂν οὐκ ἀπαξ γυμνάσομεν ἑαυτοὺς νὰ γνωρίζωμεν τὴν τῶν σωμάτων ἀπίσταν διὰ τῆς ὁράσεως, ἀποφασίζομεν τοσοῦτον θαυμασίως δι' αὐτῆς, ὥς διὰ τῆς ἀφῆς οὔτε εἰς αἰώνων παρέλευσιν ἠθέλαμεν ἐκτελέσθαι τὸ χιλιεσόν. Καθότι πᾶς ἦν δυνατόν εἰς τυφλόν, καὶ ἂν ἦν ἡ ζωὴ αὐτοῦ μυριάδων ἐτῶν, νὰ διακρίνῃ ὅτι ὁ ἥλιος ἀπέχει αὐτοῦ πολλὰ, καὶ πλησίον τῆς Σελήνης;

240. β', "Οτι οὔτε τὸ μέγεθος τῶν σωμάτων εἶναι ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως, ὡς οἱ μεταφυσικοὶ θέλουσι (238). Καθότι α'. ἐπειδὴ ὁ τυφλὸς τοῦ Χήζελδεν δὲν ἐδύνατο νὰ διακρίνῃ διὰ τῆς ὁράσεως τὴν διαφοράν τοῦ ταμείου αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν οἰκίαν (αὐτόθι. β'). . . καὶ β'. ἐπειδὴ ἅπαντα τὰ σώματα ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν μέγιστα, ὥς νὰ ἐπαπορῇ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη τις γινώσκῃ τῶν μεγέθων διὰ τῆς ὁράσεως, δὴλον ὅτι τὸ μέγεθος δὲν εἶναι ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως. Καὶ ἐν λόγῳ. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ μεγέθους εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφορὰ δύο σημείων, ἀποκτωμένη διὰ τῆς καταμετρήσεως ἐκατέρων διά τινος μονάδος ἐγνωσμένης: δακτύλων δηλ. ἢ σπιθαμῆς, ἢ ὀργυῆς, ἢ κτξ, ὡς περ βέβαια ἡ μὲν ὄρασις ἐξέρηται, ἡ δ' ἀρὴ εὐμοιρεῖ, δὴλον ὅτι ἡ μὲν ὄρασις ἀδυνατεῖ νὰ λάβῃ γινώσκῃ τοῦ μεγέθους, ἡ δ' ἀρὴ καὶ μάλιστα.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι, ὅταν ἐγὼ ἐνταῦθα λέγω ἀφήνῃ ἢ ἔρασιν, δὲν ἐννοῶ τὴν αἰσθησιν, ἀλλ' ὑπονοῶ τὴν διάνοιαν τὴν δι' αὐτῶν γενομένην. . διότι ἡμεῖς δὲν ἐξερχόμεθα ἐξ ἡθῆς, ὡς εἶδομεν, ἡμῶν αὐτῶν διὰ τὴν αἰσθήσεων, ἀλλὰ διὰ τοῦ λογικοῦ (207), ὡς οὔτε τῆς ἀγῆς οὔτε τῆς ὁράσεως εἶναι τῷ ὄντι ὑποκείμενον τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ. Καθότι ἡ ἀρὴ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αἰσθησις, εἴτε ἀντίληψις τῆς ἰδίης διαθέσεως, καὶ ὅχι τῆς ἀναφορᾶς: τουτέστιν ὅτι τοῦτο εἶναι μέρος ἐκείνου, ὅπερ δηλονότι εἶναι συλλογισμὸς ἄντικρυς.

Δῆλον ὅμως ὅτι ἀφ' οὗ ἅπαξ ἡ ψυχὴ φθάσκει νὰ διακρίνῃ τὰ μεγέθη διὰ τῆς ὁφείας, γινώσκει αὐτὰ το-

σοῦτον ταχέως, ὅτεν ἦν ἀδύνατον εἰς αὐτὴν νὰ τὰ μάθῃ εἰς ἐναιαυτοὺς, ἢ καὶ οὐδέποτε διὰ τῆς ἀγῆς.

241. γ'. Ὅτι οὔτε τὸ σχῆμα τῶν σώματιων εἶναι ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως, ὡς οἱ μεταφυσικοὶ θελοῦσι (238). Καθότι σχῆμα ἐνὸς σώματος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφορὰ τῶν περάτων αὐτοῦ. Ἀλλὰ—τὸ πέρας ἐνὸς σώματος πῶς ἄλλως ἔχει νὰ γένη ληπτὸν ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἄνευ τῆς παύσεως τῆς ἀντιτυπίας αὐτοῦ, εἰς οὗτως τὴν γνώσιν χρησίμη ὅχι ἡ ὁρασις, ἀλλ' ἡ ἀφή, ὅ' ἥς περ μοι προσγίνεται τὸ ἐμπόδιον;

Μολινεύς ἐπρότεινε πρόβλημά τι μεταφυσικὸν εἰς τὸν φιλόσοφον Λωκίον, λέγων. Ὡς ἴπιδεις ἕνα τυφλὸν ἐγγενεῖτης νὰ φθάσῃ εἰς ἀνδρᾶ τέλειον, ὡς νὰ μάθῃ νὰ διακρίνῃ διὰ τῆς ἀγῆς τὴν σφαῖραν καὶ τὸν κύβον. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν—οὗτος ἰζὼν μίαν σφαῖραν καὶ ἕνα κύβον τοῦ αὐτοῦ μετάλλου καὶ σχεδὸν τοῦ αὐτοῦ μεγέθους, πδύνηται νὰ τὰ διακρίνῃ; Ἀποφατικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις τοῦ Λωκίου.

Εἶναι καὶ ἀληθές ὅτι τὴν σήμερον τοῦτο ἔγινε δόξα κοινὴ τῶν πεπαιδευμένων, πλην πότε; Ὅτε ἔσχον διὰ διδασκαλὸν τὸν τυφλὸν τοῦ Χήζελδεν, ὅς τις δηλονότι ἐδίδασκεν αὐτοὺς πῶς ἡ γνώσις τῶν σχημάτων ἀποκτᾶται ὅχι διὰ τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγῆς. Κουδὶλλιζικ ὅμως προσέθησιν ὅτι ἡ ὑπόθεσις, εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ Μολινέως, ἡ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους, ἦν περιττή. Περιττὸν καὶ ἐγὼ, ἔπρεπε νὰ φανῇ εἰς τὸν Κουδὶλλιζικ, πλην ὅχι εἰ ἄλλο, εἰμὴ διότι ὁ τυφλὸς τοῦ Χήζελδεν προσέλαβεν αὐτὸν, ἀλ-

λέως ἤθελεν εἶναι ἀνάγκη προσθήκης καὶ ἄλλων περι-
στατικῶν.

Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι εὐταῦθα ὑποκρύπτεται ἀπά-
τη τις ὑπούλος, χωρὶς καὶ θείῃ καὶ γένῃ ὁρατῇ εἰς τὴν ὕ-
ψην τῶν μεταφυσικῶν. Καθότι δεδύσθη καὶ ἀποκτάται
ἡ ἰδέα τοῦ τῶν σωμάτων σχήματος διὰ τε τῆς ἀφῆς καὶ
τῆς ὁράσεως. Ἀλλά - τί ἐκ τούτου, ἔπρεπε ἄραγε διότι
τις γινώσκει τὴν σφαῖραν διὰ τῆς ἀφῆς, καὶ τὴν διακρίνει
εὐταυτῷ καὶ διὰ τῆς ὁράσεως; Ὁχι λέγω ἐγώ. Καθότι
τὸ καὶ ἀποφασίστω ἐγὼ ὅτι τὸ διὰ τῆς ἀφῆς ἐνεργεῖν πρὸς
με σῶμα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σφαῖρα, τοῦτο ἤθελε γεν-
νηθῇ εἰς ἐμέ ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ διότι ἡ σφαῖρα διατίθη-
σιν οὕτω πως τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ἀφῆς, ὥς οὐδὲν
ἄλλο τῶν σωμάτων: τουτέστι διότι τὸ αἰσθημα τῆς σφαί-
ρας εἶναι διάφορον παντὸς ἄλλου. Ὡσαύτως καὶ τὸ καὶ
ἀποφασίστω ἐγὼ ὅτι τὸ διὰ τῆς ὁράσεως ἐνεργεῖν πρὸς με
σῶμα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σφαῖρα, τοῦτο ἤθελε γεννη-
θῇ εἰς ἐμέ ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ διότι ἡ σφαῖρα διατίθησιν
οὕτω πως τὸ αἰσθητήριον τῆς ἐμῆς ὁράσεως, ὥς οὐδὲν
ἄλλο τῶν σωμάτων: τουτέστι διότι τὸ αἰσθημα τῆς σφαί-
ρας εἶναι διάφορον παντὸς ἄλλου. Ἀλλά - τίς, δέομαι,
ἔχει ποραμικρὰν ἀμφιβολίαν ὅτι ταῦτα τὰ δύο αἰσθημα-
τα τῆς σφαίρας: τὸ διὰ τῆς ἀφῆς λέγω καὶ διὰ τῆς ὁρά-
σεως, εἶναι πάντῃ διάφορα; Καὶ εἶναι βέβαια τοσοῦτον
διάφορα, ὥσον δὲν εἶναι ὁ κύβος καὶ ἡ σφαῖρα εἰς τὴν ἀ-
φῆν, ἢ ὁρατὴν. Ὡς - πῶς ἦν δυνατόν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ
δύο διαφορῶν αἰσθημάτων καὶ συνάξῃ ταυτότητα εἰς τὸ
ἐνεργεῖν σῶμα; Τοῦτο τὸ πρόβλημα, λέγω ἐγώ, δὲν ἦ-

Θελε διαφέρει ἀπὸ τοῦ ἄντις ἡρώτα, τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος διεγειρόμενα πρὸς δύο αἰσθητήρια αἰσθητάματα εἶναι ἢ οὐ ἀπαράλλακτα; ἢ μὲ ἄλλους λόγους ἂν ἡ ὁφὴ ἐνὸς σώματος ἦναι χρώμα, ἢ οὐ; Καθότι δοθείσης ἅπαξ διαφορᾶς εἰς ταῦτα, διάφορα ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ τὰ διεγείροντα ταῦτα τὰ αἰσθητάματα σώματα. Συνάγει ναί τις ταυτότητα εἰς ἐν ἀντικείμενον διὰ δύο ἑτεροειδῶν αἰσθημάτων, ὅλλὰ ποίε; Ὅταν ταυτοχρόνως ἡ ψυχὴ διατεθῇ κατ' ἀμφοτέρω τὰ αἰσθητάματα, ὥς νὰ ταυτίξῃ τὸ ἀντικείμενον.

242. δ'. Ὅτι τὰ χρώματα πρέπει νὰ φαίνονται ἐπὶ τῶν σωμάτων: τουτέστι συμπεφυκότα τοῖς σώμασι.

Ἡμεῖς εἶδομεν (142) ὅτι εἶναι μεγίστη ἀπορία εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς, ὅτι οὐκ οὐκ τῶν χρωμάτων ἡμετέρων διαθέσεων, τίνος ἕνεκεν ἡμεῖς νὰ τὰ ἀναφέρωμεν ἐξ ἡμῶν εἰς τὰ ἕξω σώματα. Καὶ ἰδοὺ πῶς τοῦτο ἤθελε λάβει τὴν λύσιν. Ἐπειδὴ καὶ τὰ χρώματα εἶναι ὅχι μόνον ἡμέτεραι διαθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἀποτελέσματα τῶν ἕξωθεν ἡμῶν σωμάτων (207), ὥς ἕκαστος τοῦτο ὁμολογεῖ. . καὶ ἐπειδὴ τὰ σώματα κατ' ἀρχὰς μὲν φαίνονται προσκεκολλημένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὀφθαλμῶν (238. α'), εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ὁ αἰσθανόμενος διὰ τῆς ἀφῆς τὰ ἀπομακρύνει ἐξ ἑαυτοῦ (239), ἐπόμενον εἶναι, ὅπου τις θέσει τὰ σώματα, ἐκεῖ νὰ ἀποταμιεύσῃ καὶ τὰ χρώματα αὐτῶν.

243. Ὡς ἡ ἀπόσχισις τῶν σωμάτων, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα αὐτῶν, κτῆ, κατ' ἀρχὰς μὲν εἶναι ὑποκείμενον μόνον τῆς ἀφῆς, ἐχομένως δὲ ἀποκαθίστανται καὶ τῆς ὁ-

ράσεως. Μεταφέρουσα ὅμως ἡ ψυχὴ τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ ἀτελοῦς καὶ μερικοῦ αἰσθητηρίου εἰς τὸ ἐντελὲς καὶ γενικόν (17), ἐκτελεῖ δὲ αὐτοῦ, ὅπερ ἦν ἀδύνατον νὰ ἐκτελέσῃ δὲ ἐκεῖνου. Καθότι ἂν ὑπάγω, φέρε εἰπεῖν, εἰς μίαν πεδιάδα, θελω ἰδεῖ ἐκεῖ ἐν ἀκαρεῖ δένδρα διαφόρου ὕψους καὶ διαφόρου σχήματος... ἂν ἔρβω εἰς μίαν πόλιν, θελω ἰδεῖ ἐκεῖ οἰκίας διαφόρου ὕψους, διαφόρου μορφῆς, διαφόρου ἀρχιτεκτονικῆς... ἂν ὑπάγω εἰς ἓνα λιμένα, θελω ἰδεῖ ἐκεῖ πλοῖα διαφόρου μεγέθους καὶ κατασκευῆς... ἂν ὑψώσω πρὸς οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμούς μου, θελω ἰδεῖ ἐκεῖ ἄστρα διαφόρου μεγέθους, διαφόρου λαμπρότητος, καὶ διαφόρου ἀποστάσεως. Ἀλλὰ—πῶς ἦν μοι δυνατόν νὰ λάβω γνῶσιν τῆς ἀναφορᾶς τῶν εἰρημένων σωμάτων ἄνευ τῆς ὁράσεως; Ὡς εἰς ἡ μὲν ἀρῆ εἶναι διδάσκαλος τῆς ὁράσεως τοῦ πῶς νὰ ὁρᾷ, μαθοῦσα ὅμως ἐκείνη ἐκτελεῖ, ὅσα οὔτε κατ' ὅσον ἦν δυνατόν νὰ ἐκτελέσῃ αὕτη.

244. Ἡ ὥρασις ὅμως ἔχει διὰ διδάσκαλον ὅχι μόνον τὴν ἀρῆν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτήν. Καθότι ὁ τοῦ Χήζελδεν τυφλὸς μετὰ τὴν τοῦ δευτέρου ὀφθαλμοῦ ἐργασίαν ἔβλεπε νὰ διὰ τοῦ δευτέρου ὀφθαλμοῦ μείζονα ἑαυτῶν τὰ ἀντικείμενα (238. i.), πλην ἐλάττωνα, ἢ κατ' ἀρχὴς διὰ τοῦ δευτέρου: ὁ ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοῦ τυφλοῦ ἀπεφάντιζε τὸ μέγεθος τῶν ἀντικειμένων, ὅχι ὅσον ἐφαίνετο εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ πρώτου. Οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ ὁ ναύκληρος διακρίνει τὰ πλοῖα μᾶλλον, ἢ ὁ γεωργὸς, καὶ ὁ κυνηγὸς τὰ ὄρνεα μᾶλλον, ἢ εἰς λόγιος, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

245. Πλὴν καὶ ἡ ὥρασις συντρέχει ὅχι ὀλίγον εἰς

τάς διὰ τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς, καὶ ἐκάστη ἐκάστη. Καθότι ἐγὼ ἀποφατίζω ναι ὡς ἐκ τοῦ ἤχου, φέρε εἶπεν, μόνου τοῦ κώδωνος ἢ τῆς εὐωδίας τοῦ ῥόδου ὅτι ὁ ἤχων κώδων ἢ τὸ ῥόδον ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ τώρα μὲν πολὺ, τώρα δ' ὀλίγον, πλὴν πίτε τοῦτο: Ἀφ' οὗ διὰ τῆς ὁράσεως μάθῃ ὅτι, ἂν ὁ κώδων καὶ τὸ ῥόδον ἀπέχωσι μεγάλως, μικρὰ θέλουσιν εἶναι ὁ ἤχος καὶ ἡ εὐωδία, καὶ ἂν μικρῶς, μεγάλα. Καὶ τὰ δυσάρεστά μοι τῶν φαγητῶν κατὰ τὴν γεῦσιν μοι προξενούσιν ἀηδίαν, ὅχι μόνον ἐν ᾧ τὰ τρώγω, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὄρασιν. Καὶ ὅσα τῶν φαγητῶν εἶναι δυσώδη, ταῦτα εἶναι καὶ δυσάρεστα εἰς τὴν γεῦσιν, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Καὶ εἰς τινας ἡ ὄρασις μιᾶς γαλῆς ἢ μήλου φέρει λειποψυχίαν.

246. Ἡ ἀκοὴ ὅμως φαίνεται ὅτι ἔχει μείζονα τὴν ἰσχύν, καὶ ἵσως τὸ πᾶν εἰς τὰς ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς τὰς διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων. Καὶ ἰδοὺ πῶς.

» Εἰς τὴν Χάρτραν, τῆς Γαλλίας, εἰς νέος (α) πε-
 » ρὴ 23 ἢ 24 ἐτῶν, υἱὸς τεχνήτου, ὢν κωφὸς καὶ ἁλα-
 » λος ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, ἤρξατο ἐξαίφνης, μὲ ἔκ-
 » πληξιν μεγάλην ἀπάσης τῆς πόλεως, νὰ ὁμιλῇ. Ἐμα-
 » θον λοιπὸν τότε ἐξ αὐτοῦ ὅτι πρὸ τριῶν ἢ τεσσάρων μη-
 » νῶν ἐξαίφνης ἤκουσε τοῦ ἤχου τῆς καμπάνας, καὶ ἐγι-
 » νεν ὅλος ἐξω ἑαυτοῦ διὰ τὸ νέον καὶ ἄγνωστον εἰς αὐτὸν
 » αἶσθημα... καὶ ὅτι ἐχομένως χυθέντος εἰδους ὕδατος ἐκ
 » τοῦ ἀριστεροῦ ὠτός, ἤκουσεν ἀκριβέστατα καὶ διὰ τῶν δύο
 » ὠτῶν... καὶ ὅτι αὐτὸς ἤκουε, χωρὶς νὰ ὁμιλῇ τρεῖς ἢ

» τέσσαρας μῆνας, γυμνάζων ἑαυτὸν εἰς τὸ νὰ προφέρῃ
 » ἰδίως, ὅσας τῶν λέξεων ἤκουσε, καὶ εἰς τὸ νὰ πληρο-
 » φορῇται καθ' ἐκάστην περίτε τῆς προφορᾶς τῶν λέξεων
 » καὶ τῆς σημασίας τῶν ἰδεῶν, ὧν περ αὐταὶ ἦσαν ση-
 » μεῖα... καὶ ὅτι τέλος πάντων σοχασθεὶς ἑαυτὸν δυνατὸν
 » τοῦ νὰ παύσῃ τῆς σιωπῆς, ἤρξατο νὰ ὁμιλῇ, εἰ καὶ ἀ-
 » τελῶς. Εὐθὺς λοιπὸν ὁποῦ τὸ πρᾶγμα διεφημίσθη,
 » θεολόγοι ἔμπειροι ἤλθον πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἠρώτουν
 » περὶ τῆς παρελθούσης αὐτοῦ ζωῆς. Κυρίως ὅμως τὰ τοῦ-
 » ητιον ζητήματα ἦσαν περὶ Θεοῦ, περὶ ψυχῆς, καὶ περὶ
 » τῆς χρηστότητος καὶ κακίας τῶν ἠθικῶν ἔργων. Ἡ ἀ-
 » πόκρισις ὅμως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὅτι δὲν εἶχεν ἰδέαν κα-
 » θαρὰν αὐτῶν. Καὶ ἀγκαλὰ καὶ αὐτὸς ἦν γεγεννημένος
 » ἐκ γεννητόρων καθολικῶν, καὶ ἐπαρίστατο εἰς τὴν λει-
 » τουργίαν, καὶ ἐδιδάχθη νὰ ἐκτελῇ τὸ σημεῖον τοῦ σταυ-
 » ροῦ, καὶ ἐγονάτιζεν, ὡς οἱ λοιποὶ, ὡς τοῦ Θεοῦ δεησά-
 » μενος, πλὴν εἶχεν οὐδεμίαν ἰδέαν τῶν γιννομένων, οὐ-
 » τε ἐγίνωσκεν ὁλοτελῶς τὸ τίνος εἶπεν οἱ λοιποὶ ἑκα-
 » μνον τὰ τοιαῦτα. Τὸ μέγιστον ὅμως ἀπάντων εἶναι ὅτι αὐ-
 » τὸς δὲν ἔσχεν οὔτε τοῦ θανάτου ἰδέαν τινα, οὔτε ἐσο-
 » χάσθη τίποτε περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐπομένως αὐτὸς ἐξημίαν
 » ζωὴν ὅχι διαφορετικὴν τῶν βροκημάτων, προσκείμενος
 » μόνον εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα καὶ εἰς τὰς τῆς ὁρά-
 » σεως αὐτοῦ μικρὰς ἰδέας, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ συμπε-
 » ραίῃ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἑαυτοῦ ἰδεῶν, πᾶν ἐκεί-
 » νο, ὅπερ ἡμεῖς συμπεραίνομεν. Καὶ τοῦτο, ὅχι διότι
 » αὐτὸς δὲν εἶχε νοῦν ἐκ φύσεως, ἀλλὰ διότι ὁ νοῦς ἐνὸς
 » ἀνθρώπου τῆς κοινότητος τῶν λοιπῶν, γυμνάζεται, ὡς

»φαίνεται, τοσούτου ἀτελῶς ἐκ τῆς παρουσίας τῶν αἰσθητῶν, ὥστε νὰ μὴ δύνηται νὰ συλλογισθῇ. Ἡ πρὸς »ἀλλήλους, ὡς φαίνεται, κοινωνία, ὅπερ ἐκτελεῖται διὰ »τῆς ἀκοῆς καὶ οὐδὲν ἄλλο, εἶναι τὸ θεμελίον τῶν ἀν- »θρώπων ἰδεῶν.»

Τί-λοιπὸν μαυθάνομεν ἐκ τούτου τοῦ κυρίου: Ὅτι ἡ ἀκὴ ἡμῶν εἶναι διδασκαλὸς ἀπαντῶν τῶν λοιπῶν αἰσθητικῶν: ὅ ἐστιν ἡμεῖς καὶ βλέπομεν, καὶ ὁσφραϊνόμεθα, καὶ γεύομεθα, καὶ ἀπτόμεθα διὰ τῶν ὠτῶν: ἡ αὖ θέλης ἐνεκὰ τῆς προσοχῆς τῆς ἡμετέρας ἐκ τῆς ἀκοῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων. Καθότι-ἀν τις βλέπων τοὺς ἀνθρώπους ἐνταφιαζομένους ἢ προτευχόμενους, ἢ αὐτὸς προτευχόμενος, ἀγνοῇ διατὶ τοῦτο ἐκτελεῖ, ἢ τί ἐστι θάνατος, τοῦτο τι ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ, εἰμὴ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἄλλος τυφλός, καὶ ὅτι μαυθάνει τὸ πᾶν ἐκ τῆς ἀκοῆς; Καὶ αὐτῇ, ὡς φαίνεται, εἶναι ἡ ὁρῶσα ἀπάντων τῶν μεταφυσικῶν τὴν σήμερον.

247. Πλὴν ἴσως, λέγω ἐγώ, ἤθελεν εἶναι ὀρμητικὸν τὸ τοιοῦτον συμπέρασμα. Καθότι ἀν τις ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα ἀνατομικῶς, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι κυρίως ἡμεῖς χραιοσύμεν τὸ πᾶν ὅχι εἰς τὴν ἀκοήν, ἀλλ' εἰς τὴν προσοχήν. Καὶ αὖ δὲν ἐνομίζετο τὸ πρᾶγμα ὑπερβολή, ἢ-θέλεν εἰποῖ τις ὅτι ἀνευ προσοχῆς οὔτε αἶσθημα, οὔτε ἰδέα ἤθελεν ἀποκτήσῃ τις ποτὲ (56). Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ἐφ' ἑαυτῶν εἰς πᾶσαν στιγμήν ὅτι αὖ ἡ προσοχὴ λείψῃ ἀφ' ἡμῶν, οὔτε αἶσθημά τι διεγείρεται εἰς ἡμᾶς, οὔτε ἰδέα. Τίς-δὲν ἐπαρτήρησεν εἰς ἑαυτὸν ὅτι πολλάκις περὶ ὧρα ἱκανή, χωρὶς οὔτε τὰ ἐξωθεν σώματα νὰ

ἐμποιήσωσιν εἰς αὐτὸν προσβολήν τινα, οὔτε αὐτὸς νὰ συλλογισθῇ; Καὶ—τί ἄλλο αἱ καθημεριναὶ παρατηρήσεις μᾶς διδάσκουσιν, εἰμὶ ὅποιος δὲν προσέχει ἐλοτελῶς, ὁλοτελῶς δὲν μαθάνει, καὶ ὅτι ἡ μάθησις εἶναι πάντοτε ἀνάλογος μὲ τὴν προσοχήν; Τί δὲ—ἐμφανίζει ἡμῖν καὶ τὸ σχολεῖον τῶν κοφῶν καὶ ἀλάλων; τί—ἄλλο, εἰμὶ ὅτι καὶ διὰ τῆς ὁράσεως ἀποκτᾶται ἄριστα ἀζηρημένης ιδέας, ὅπερ δηλονότι εἶναι ἔργον οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τῆς προσοχῆς;

Ἐπειδὴ ὁμοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἐνεργητικός: ὁ ἐξὶ ζητεῖ νὰ μαθάνῃ.. καὶ ἐπειδὴ φύσει ἀποφείγει τοὺς κόπους.. καὶ μόνη τῶν αἰσθητικῶν ἡ ἀκοὴ πέφυκε πως νὰ παύσῃ εἰς ἡμᾶς ὅχι μόνον τὰ παρόντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπόντα ἄνευ τινὸς κόπου οὔτε εἰς τὸν λέγοντα, οὔτε εἰς τὸν ἀκούοντα, ἐπόμενον ἢν εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ προκρίνωσιν αὐτὴν τῶν λοιπῶν, καὶ ἀκολουθῶς αὕτη νὰ ἀποκατασταθῇ διδάσκαλος αὐτῶν, πλην τοῦτο πότε; Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἠθέλην ἀποκτήσῃ κεφάλαιον σμικρὸν ιδεῶν διὰ τῶν πέντε αἰσθητικῶν.

Ἐπειτα, ὡς εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν. ὄντων ἡμῶν αἰσθητικῶν, πᾶν μὲν σᾶμα ὡς ἐφ' ἡμῶν ἐνεργοῦν ἐφελκύει νὰ πρὸς ἑαυτὸ τὴν ἡμετέραν προσοχήν, πλην μᾶλλον θρασυτερώς, καθ' ὃ ἡμῖν ὅμοιοι, αἱ ἄνθρωποι. Τώρα οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἐνεργήσωσι πρὸς ἡμᾶς δι' ἐνὸς τῶν τριῶν μόνων αἰσθητικῶν: ὁράσεως, ἀφῆς, καὶ ἀκοῆς. Πλην διὰ μὲν τῆς ἀφῆς καὶ ὁράσεως οὗτοι διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς ὅχι πλεον τοῦ ἐνὸς καὶ ἀπλοῦ αἰσθήματος, διὰ δὲ τῆς ἀκοῆς ἄπειρα καὶ ποικίλα: γενικὰ λέγω καὶ μερικὰ, οὐράνια καὶ ἐπίγεια, εὐτυχίας καὶ δυστυχίας.

καὶ ἔτι τὰ μέσα πρὸς ἀπόλαυσιν ἢ ἀπολύτρωσιν αὐτῶν. Ὡς ἡμεῖς ἔπρεπε νὰ θώσωμεν ἅπασαν τὴν προσοχὴν ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἀκοήν, καὶ ἐπομένως νὰ μανθάνωμεν τὸ πᾶν δι' αὐτῆς. Ὡς τοῦτου τοῦ φαινομένου ἡ μὲν ἀκοή εἶναι τὸ ἐγγὺς αἶτιον, ἡ δὲ προσοχή τὸ πόρρον.

248. Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων ὅτι τὸ τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι πλεόν, ἢ ἀληθές (53): ὅτι οἱ ἄνθρωποι βλέπει διὰ τῶν ὤτων, καὶ ἀκοίει κατ'ἄπτεται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ὁσφραίνεται καὶ γεύεται διὰ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων: ὅτι ἐξερμηνευόμενον ὅτι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται διὰ τοῦ νοός. Καὶ ἂν τοῦτο ἦν ἀληθές, ἐπόμενον εἶναι τὰ αἰσθήματα ἡμῶν νὰ μὴ ἦναι ἀπλῶς αἰσθήματα, ἀλλὰ συλλογισμοαἰσθήματα, ὡς φθάσαντες εἴπομεν (238). Καθότι - ἂν ἐγὼ ὁρῶν τινα θραπτόμενον, ἀγνοῶ τὸ γινόμενον, ἕως οὗ νὰ τὸ μάθω διὰ τῆς ἀκοῆς, τίς πλεόν ἀμφιβάλλει ὅτι τοῦτο τὸ ὄραμα εἶναι διάνοια, καὶ ὄχι αἴσθημα; Καὶ ἂν ὁ ἐκγενητὴς τυφλὸς ἀποφασίσῃ, μετὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ δευτέρου ὀφθαλμοῦ, ἔλασσον τὸ μέγεθος τῶν σωμάτων, ἢ διὰ τοῦ πρώτου, τοῦτο - τί ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ ὅτι ἡ ψυχὴ θέν ἀποφασίζει ὡς αἰσθάνεται, ἀλλ' ὡς διανοεῖται;

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι αἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται κατὰ τὰς ιδέας αὐτῶν, καὶ ἐπομένως εἰς ὑποχονδριακός, εἰς δειλός, εἰς δεισιδαίμων, εἰς προληπτικός, εἰς ἐραστής, κτξ. αἰσθάνεται διαφόρως τῶν λοιπῶν, ἐξ οὗ ἤθελε συναΐξαιτις ὅτι τὰ ἀγάλματα τοῦ Βουνέτι καὶ τοῦ Κουσίλλιχ, τὰ δι' ἐνός αἰσθητηρίου ἀποφαινόμενα,

ἀπεραινόντο διαφόρως τῶν ποιητῶν αὐτῶν, καὶ πολὺ πλεον
διδίκε ὑπερβύοντο καρδίας: ἡ αὖ θείης ἀντενεργείας.

249. Ἄν ὅμως ὁ κρηφὸς τῆς Χάρτρας δὲν εἶναι ἀ-
κριβὲς ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ ἀκοή εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ πηγὴ
τῶν ἀρρητημένων ιδέων, ἀλλ' ἡ προσοχή (247), εἶναι
ὅμως ἀπόδειξις ἀντιτίθηται τοῦ ὅτι αἱ θρυλλοῦμαι εἰς ἑμ-
φυτοὶ ιδέαι εἶναι τόνος ἐνθέρμου φαιτασίας τῶν μετα-
φυτικῶν, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ὑπαρξίν τινα ἐν τοῖς οὐσίς.
Καθὼς ὅμως ὁ ἰδανικισμὸς ὑπῆρξεν αἵρεσις φιλοσοφικῇ
εἰς τὸν κόσμον (204), οὕτω καὶ ἄλλη τις, θείουσα ἐμ-
φύτους τὰς ιδέας. Καὶ ιδέαι ἐμφυτοὶ λέγονται ἐκεῖναι,
αἵτινες, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, ἐγχαράχθησαν ἐκ χειρὸς τῆς
φύσεως ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην
σιγμὴν τῆς ιδέας ὑπάρξεως, εἰς τὸν κόσμον ἐρχομένης.
Πυθαγόρας λοιπὸν καὶ μετ' αὐτὸν Πλάτων δοξάζοντες αἰ-
δίους τὰς ψυχὰς ἐπρέσβευον ὅτι αὐταὶ ἔχουσιν μεθ' ἑαυ-
τῶν ἀπάσας τὰς ιδέας, ἐν ᾧ ὅμως ἐρβαίνουσιν εἰς τὰ
ἑαυτῶν σώματα, αἱ ιδέαι αὐτῶν ἀμαυροῦνται, καὶ τούτου
ἔνεκεν εἶναι χρεῖα ἐκλαμπρύνσεως εἰς αὐτὰς, ὅπερ ἐκ-
τελεῖται διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἀριστοτέλης ἐναγκαλισθεὶς
τὴν ἐκδιαμέτρου δόξαν τοῦ ἰσχυροῦ διδασκάλου, ἐδωγράτισε τὸ,
οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθή-
σει, καὶ ἐπομένως κατ' αὐτὸν δίδεται οὐδεμίαν ιδέα ἐμ-
φυτος. Ἐν ὧσιν λοιπὸν ἐβασίλευεν Ἀριστοτέλης ἐπὶ τῆς
γῆς, ἅπαντες ἐπρέσβευον ἐπεισάκτους, καὶ ὅχι ἐμφύτους
τὰς ιδέας. Καρτέσιος ὅμως κατασρέψας ταύτην τὴν δό-
ξαν, αὐτ' αὐτῆς ἀνήγειρε τὴν τῶν ἐμφύτων, καὶ ἀνίστησε
τὴν πυθαγορικὴν ἢ πλατωνικὴν. Καθότι ἐφαίνετο ἀκα-

τάληπτον εἰς τὸν Καρτέσιον πᾶς αἰ ἰδέαι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀληθείας, καὶ τῶν ὁμοίων, αἵτινες τῷ ὄντι ἐμπίπτουσιν εἰς οὐδεμίαν τῶν αἰσθήσεων, ἀποκτώνται δι' αὐτῶν, δι' ὃ ἦν ἀνάγκη ὅτι ἐγχαράχθησαν ἐκ χειρὸς Θεοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἅπασαι αἰ ἰδέαι ἡμῶν εἶναι ὅχι τῆς αὐτῆς ποιότητος, τοῦτου ἕνεκεν καὶ ὁ Καρτέσιος τὰς ἐδιαίρεσεν εἰς τρία εἶδη: εἰς ἐμφύτους, ἐπικτήτους, καὶ πεποιημένας. Καὶ ἐμφύτους μὲν θ' ἔχει τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀρετῆς, τῆς δικαιοσύνης, κτξ, ὡσαύτως καὶ τινῶν τῶν ἀξιωματίων, ὡς τὸ, ἀδύνατον εἶναι καὶ εἶναι μὴν εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐν πράγμα, καὶ τὸ, ὃ εὖ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιῆσθαι, κτξ. ἐπικτήτους δὲ πάλιν ὠνόμασε τὰς αἰσθητικὰς, εἴτε τῶν χρωμάτων, τῶν ὁσμῶν, κτξ. καὶ πεποιημένας ὅσας πλάττει αὐτὴ ἡ ψυχὴ, ὡς τραγέλαφος καὶ τὰς καθόλου: ταυτέσιν ἄνθρωπος, ζῶον, κτξ.

Ὁ δαιμόσιος ὁμῶς Λώκιος ἀνέστη κατὰ τοῦτου τοῦ συστήματος μὲ τοσαύτην ἰσχύν, καὶ ἔρριψε τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα βέλη κατ' αὐτὸν, ὥς πληγώσας αὐτὸν κραίως, ἀφαίρεσεν αὐτοῦ πᾶσαν πνοὴν ζωῆς. Καὶ εἰς μάτην αἰ τοῦ Καρτέσιου ὑπαδοὶ ἐζήτησαν πολλὰκις νὰ ἀναστήσωσιν αὐτὸν, αὐτὸ διαμένει διὰ παντὸς ὡς νενεκρωμένον. Ἐνίοτε ὅμως φαίνεται ὅτι θέλει νὰ ἀνεγείρῃ μικρόν τι τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὥς νὰ θώσῃ σιμεῖα ζῶντος, πλὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ζωτικῶν δυνάμεων αὐτοῦ πίπτει εἰς τὰ κάτω, καὶ μόλις ὑπανοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ οἱ λόγαι αὐτοῦ ἐκπνέουσιν εἰς τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Καὶ, ὡς φαίνεται, καὶ

βιαμενεῖται αὐτοῦ εἰς τὴν τοιαύτην κατ' ἑσασιν. "Ὡς ἐγὼ νομίζω τοσοῦτον δυνατὸς τὰς παρὰ τοῦ Λωκίου δ' ἔξας περὶ τοῦ ἀνυπάρχοντος ἐμφύτων ιδεῶν, ὥς σε σοχάζομαι περιττὴν πᾶσαν ἄλλην περὶ τούτου ἀπόδειξιν. "Ὅθεν λαμβάνων ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἀνυπαρκτον τῶν ἐμφύτων ιδεῶν, προσίθῃμι αὐδὲν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐξαποσέλλω τὸν ἀπαγνώσῃν εἰς τὸν εἰρημένον μεταφυσικόν. Λέγω δ' ὁμῶς ὅτι, ἂν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἦν ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔπρεπεν ἀρᾶς νὰ ᾔῃαι ἐξεσημένος ταύτης ὁ κωφὸς τῆς Χάρτιρας (246), ἐκτὸς μόνον ἂν ὁ Θεὸς δὲν ἐγγαράτῃ ἰδέας, εἰς ὅσους δὲν ἔχουσι τὰ ἀκουσικὰ ὄργανα ὕγιᾳ! Σημειωτέον δ' ὅτι οὗτος ὁ κωφὸς δὲν ἦν ἀπλῶς μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ χριστιανὸς: ἀπερχόμενος θελ. συγχινᾷς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἢ ἂν θείλῃς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑποκεινόμενος ὅτι προσεύχεται: τουτέστιν ὅτι συνομιλεῖ μετὰ τὸν Θεόν, καὶ μὴ ὅλον τοῦτο δὲν εἶχεν ὁλοτελῆς ιδεῶν Θεοῦ. Καὶ φαίνεται ὅτι οἱ ἐτασαὶ αὐτοῦ Θεολόγοι ἦσαν τοῦ Καρτεσίου ὀπαδοὶ καὶ ἐπεθύμουν νὰ πληροπορηθῶσι περὶ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Πλὴν ἀπέτυχον, ὡς φαίνεται, τοῦ ποθουμένου. "Ὡς οὐδ' αὖ τῶν ιδεῶν εἶναι ἔμφυτος, ἀλλ' ἅπασαι ἐπίκτητοι. Σημειωτέον ὁμῶς ὅτι ἅπαντα τὰ τῶν νεωτέρων συστήματα εἶναι ἀρχαῖα. Καθότι ὁ Καρτέσιος κατεδαφίσας τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀνήγειρε τὸ ἐαυτοῦ, ὅπερ ἦν β' β' β' πλατωνικόν. Καὶ ὁ Λωκιος κατεδαφίσας τοῦτο, ἀνήγειρε τὸ, οὐδὲν ἐν τῇ νῦν, ὅμῃ πρότερον ἐν τῇ αἰσθησει, ὅπερ ἦν τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ δ' ἐπὶ πλείονες τῶν

νεωτέρων ἡθικῶν ἔχουσιν ἀρχὴν τὴν τοῦ Ἐπικούρου, εἴτε τὴν ἡδονήν.

250. Εἶναι λοιπὸν ἅπαναι αἱ ιδέαι ἡμῶν ἐπίκτητοι, πλην, ὡς καὶ ἀποχεύοντως ἀπεδείχθη, τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ λογικοῦ, καὶ ὄχι τῶν αἰσθήσεων (247). Καθότι ἂν αἱ ιδέαι ἡμῶν ἦναι εἰδῶλα τῶν ἔξωθεν ἡμῶν κειμένων σωμάτων (47). . . καὶ ἂν ἡμεῖς ἐξερχώμεθα εἰς τὰ ἔξω ὄχι διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ διὰ τοῦ λογικοῦ (207), φυσικῶς πως ἔπεται αἱ ιδέαι ἡμῶν νὰ ἦναι δημιουργήματα τοῦ λογικοῦ, καὶ ὄχι τῶν αἰσθήσεων, πλην ὄχι καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὗται, ὡς εἶδόμεν, δὲν συνεισφέρουσι τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο (236). Καθότι-τις ἀμφιβάλλει ὅτε ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὑποκείμενον ἀπάντων τῶν σωμάτων: ὁ ἔστιν ὅτι ἅπαντα τὰ σώματα ἐνεργοῦσι πρὸς αὐτὸν, καὶ τοῦτο διὰ τῶν πέντε αἰσθητηρίων (2); Τίς-δὲ πάλιν δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ ὅτι αἱ τοιαῦται ἐνέργειαι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέσεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, διαθέσεις ὅμως ἔξωθεν εἰς αὐτὸν διεγερόμεναι (207); Νὰ ἐξέλθῃ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν ἑαυτῆς διαθέσεων εἰς τὰ ἔξωθεν σώματα, εἴτε εἰς τὰς αἰτίας αὐτῶν, τοῦτο εἶναι ὄχι τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ. Ὡς ἂν ἅπαντα τὰ σώματα ἕνεκα μὲν τοῦ λογικοῦ εἶναι ὑποκείμενον τοῦ ἀνθρώπου, ἕνεκα δὲ τῶν αἰσθήσεων ὁ ἄνθρωπος τῶν σωμάτων: ὁ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος καθ' ὃ μὲν αἰσθητικὸς εἶναι ὑποκείμενον ἀπάντων τῶν σωμάτων, καθ' ὃ δὲ λογικὸς, αὐτὸς ἔχει ὑποκείμενον ἅπαντα τὰ σώματα, καὶ ἔτι πλέον καὶ τὰς ἀφρημένους τοῦ Κορτεσίου ιδέας (249). Ὡς αἱ ιδέαι ἡμῶν οὔτε ἔμφυτοι εἶναι, οὔτε ἔργον τῶν αἰσθήσεων,

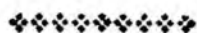
ἀλλὰ τοῦ νοῦς ἢ λογικοῦ, ὧν τῶν πέντε αἰσθητηρίων χειρῶν τινων αὐτοῦ.

251. Αἱ ἀποράσεις ὅμως τῆς ψυχῆς ἀλλοιοῦνται ὄχι μόνον ἐξ ἐκάστου αἰσθητηρίου (238), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων σπλάχνων, ἢ μικρῶν ἐσίων τῆς αἰσθητικότητος (16). Καθότι ἡ ἀνατομία θέλει ὅτι ἐκείνων βλαπτομένων, συμβλάπτονται καὶ τὰ αἰσθητήρια ἡμῶν. . . καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἐπακολουθεῖ ἀλλοιώσεις τις εἰς τὰς ἀποράσεις τῆς ψυχῆς ἢ καὶ ὀλίκληρος παύσις. Οὕτω πολλάκις ἀσθενεῖαι τοῦ στομάχου καὶ τοῦ διαζώματος ἢ ἀλλοιοῦσι τὰς λειτουργίας τοῦ ἀκουσικοῦ αἰσθητηρίου, ἢ ἐμπειροῦσι τελείαν κώφωσιν. Τὰ σπλάχνα πάλιν τοῦ ὑπογάστρου ἔχουσιν ὄχι ἐλάσσονα τὴν ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὁράσεως. Καθότι ἀσθενεῖαί τινες τοῦ ἥπατος διαφοραὶ ἢ ἀταξίαι τῆς μήτρας παραλύουσι τὸ ὀπτικὸν νεῦρον καὶ ἐμποιοῦσι προσωρινὴν τυφλότητα, εἰδὲ καὶ ἡ βλάβη τῆς μήτρας εἶναι μεγάλη, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ καὶ παντελεῖ βλάβην εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ νοῦς. Καὶ τὰ ἔντερα καὶ ὁ στομάχος ἀλλοιοῦσι πολλάκις τὰς λειτουργίας τῆς ὁσφρήσεως, ὥς τοῦτο δύναται τις νὰ παρατηρήτῃ εἰς τὴν ἀχυνευσίαν τῶν φαγητῶν. Καὶ δὲ εἰναί τις, νομίζω ἐγώ, ὅστις νὰ ἀγνοῇ ὅτι τὸ αἰσθητήριον τῆς γεύσεως ὑπόκειται διόλου εἰς τὴν καλὴν κατάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ ὅτι μικρά τις ἀλλοίωσις τοῦ στομάχου καὶ τῶν χωνευτικῶν ὀργάνων τρέπει εἰς ἀδηδῆ ἅπαντα τὰ πρῶτα νόστιμα εἰς αὐτὸν φαγητὰ, καὶ ὅτι ἐξεναντίας ἡ ἰσχὺς τῶν χωνευτικῶν ὀργάνων δίδει ποιότητά τινα εἰς τὸν χυλὸν τῶν φαγητῶν. Καὶ ἡ σύλληψις τῶν γυναικῶν ἔχει ὄχι ὀλίγην τὴν ἐπὶ-

278 "Οτι ἡ πληθ. τῶν αἰσθ. Συντ. εἰς τὴν ἀλήθ.

ρίαν ἐπὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς γεύσεως καὶ τῆς μικρᾶς ἐξίας τοῦ σωμαχοῦ. Καὶ εἰ τὰ εἰδύλα τῆς ὀφείας διατίθεται ὑπὸ τοῦ σωμαχοῦ ὅχι μικρῶς. Καθ' οὗτοι αἱ ἀρεταὶ εἰς τὸν σόμαχον ἐνέργειαι διεγείρουσιν εἰς τὴν ὄρατιν αἰσθήματα τῶν χρωμάτων πολλὰ ἀρετὰ, ἐν ᾧ ἡ ἀπεψία ἢ οἱ σπασμοὶ ἐκτελοῦσι τὸ ἐναντίον.

Ἡμεῖς λοιπὸν διὰ μὲν τῶν αἰσθητέων αἰσθανόμεθα τῶν προσβολῶν τῶν ἐξῴθεν σημάτων (κεφ. α') εἰς δὲ τοῦ νοῦς ἡ γνωστικῶν συνόμενων τῆς ψυχῆς δημιουργοῦμεν νοητὰ καὶ διακούμεθα (κεφ. β'. κτ'): ὕπερ δηλοῦντι εἶναι αἱ ἀνθρώποιαι γνώσεις (κεφ. θ') ἡ ἡ ἀλήθεια (κεφ. ι.), πλην ὅχι ἄνευ συνόρου καὶ τῶν αἰσθητέων, ὡς ἐν τῷ παρόντι κεφάλαιῳ ἀπεδείχθη. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τί ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ θεωρία τοῦ ἀνθρώπου ὡς αἰσθητικοῦ καὶ λογιστικοῦ; Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὅχι μόνον αἰσθητικὸς καὶ λογιστικὸς, ἀλλὰ καὶ κινητικὸς: ὁ ἔστιν ἔχει καὶ βούλησιν (γ), φυσικῶς πῶς ἔπεται καὶ ἡ τῆς βουλήσεως θεωρία.

Κ Ε Φ. ΙΒ'.

Περὶ Βουλῆσεως.

252. **Ο** ἀνθρώπος, ὡς εἶδομεν μέχρι τοῦδε, εἶναι ἐκ φύσεως αἰσθητικὸς, καὶ ἡ ἐκάστη περὶ τούτου πλη-

ρηγορία εἶναι τοσούτου ἰσχυρὰ (200), ὥςτε δὲν ἐδυ-
νήθη τις μέχρι τῆς σήμερον οὔτε μικρόν τι νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ
τούτου. "Εἴτε αὐτὸς εἶναι ἐκ φύσεως καὶ λογιστικὸς, καὶ ἡ
ἐκάστου περὶ τούτου συνείδητις ἔχει τοιαύτην τὴν κυριό-
τητα ἐπ' αὐτὸν (αὐτόθι), ὥςτε δὲν ἐδυνήθη τις μέχρι τῆς
σήμερον οὔτε περὶ τούτου νὰ ἀμφιβάλῃ. "Ὡςτε ἡ αἰσθη-
τικότης καὶ ὁ νοῦς εἶναι δύο δυνάμεις τῆς ψυχῆς (128):
ἢ ἂν θέλῃς μένῃ αὐτῆς. Ἀλλ' ἕκαστος συνοιδοῦν ἐν ἑαυ-
τῷ, ὅτι εἰς ἕκαστον τῶν αἰσθημάτων ἡ νοήσας ὡς ἐπὶ
τὸ πλεῖστον πρότεσι καὶ κινήσις τις εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι ἔχει
συναίσθησιν τοῦ ὅτι οὖνται αὐτὸς νὰ κινήσῃ ἕκαστόν τε
τῶν ἑαυτοῦ μελῶν καὶ ὅλον ἑαυτὸν, μεταφέρων ἑαυτὸν ἀ-
πὸ τόπου εἰς τόπον. "Ὡςτε ἔνεστιν ἐν ἡμῖν, ὡσαύτως καὶ
εἰς τὰ βουτήματα, δυνάμεις τοῦ κινεῖσθαι ἐκ φύσεως.

Παρατηρῶ ὅμως ὅτι οὔτε ἡ χεὶρ μου, οὔτε ὁ ποῦς
μου κινεῖται ἐξ ἑαυτοῦ, οὔτε οἱ ὀφθαλμοί μου κλείονται
ἢ ἀνοίγονται οἰκοθεν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, δὲν εἶναι
πολλὰ ἐν ἐμοὶ αἱ κινήτικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ μόνη μία
καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ἐκείνου, ὅπερ αἰσθάνεται καὶ διανοεῖ-
ται, εἴτε τῆς ψυχῆς (12). "Ὡςτε ἡ ψυχὴ ἐκτὸς τῶν δύο
δυνάμεων: αἰσθητικότητος λέγω καὶ λογιστικοῦ, ἔχει καὶ
τρίτην τὸ κινεῖν. Καὶ εἰς ταύτην ἐγὼ διδῶ ὁμοίαν θί-
λῃσιν. "Ὡςτε θέλησις ἤθελεν εἶναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς
ἐκπληρωτικὴ τῶν ἑαυτῆς φυγῶν καὶ ῥοπῶν πρὸς τὰ
αἰσθήματα καὶ νοήσεις: τοιούτοις πάσης ἐργείας ψυχικῆς, εἴτε
λέγω κλίσεως πρὸς τι, εἴτε ἐκκλίσεως ἀπὸ τίνος. Δι-
λὸν δ' ὅμως ὅτι ἡ θέλησις εἶναι δυνάμεις καὶ ὄχι ἀπο-
λέσμα. Καθότι οὕσης τῆς κινήσεως τῶν τε μελῶν καὶ

ὁλοκλήρου τοῦ σώματος ἀποτελέσματος, καὶ ὀνομασθείσης Θέλησεως τῆς αἰτίας τούτου τῶν ἀποτελεσμάτων, μένει ἀνεκζητήτου τὸ, ὅτι ἡ Θέλησις εἶναι δύναμις. Καὶ οὐκ ἔστι σιγμή, καθ' ἣν περ ἔχει μόνον δύναται τις νὰ βάλῃ ἐαυτὸν ἐξ ἡρεμίας εἰς κίνησιν, καὶ ἐξ ἐναντίας ἐκ τῆς κινήσεως εἰς ἡρεμίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μὲν ἐλάχιστον τῶν κινήσεων νὰ ἐπιταχύνῃ, τὴν δὲ μείζονα νὰ ἐπιβραδύνῃ, καὶ ἔτι ἔστι οὐδὲν αἰσθητὸν ἢ νόησις, καθ' ὃ ἐλλείπει ἡ Θέλησις, ἐκτὸς τῶν βιαίων.

253. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς περ ὁ ἄνθρωπος εἶναι αἰσθητικός, οὕτω καὶ τὰ ἄλογα ζῷα, ἐπόμενον εἶναι νὰ εὐμνηρώσι καὶ ταῦτα Θέλησεως. ἰαὶ τούτου ἔνεκεν καὶ ὁ Ξενοφῶν δίδει τὴν Θέλησιν εἰς τοὺς ἵππους, λέγων ἀγαθὸν τὸν ἵππον τὸν ἔχοντα Θέλησιν νὰ συσέλληται ἐκ τῆς ὀρμῆς, καὶ νὰ ὑπέιχῃ εἰς τὰ βουλευόμενα τοῦ ἵππέως (α). Καὶ ὁ Πλάτων θέλει ὅτι Θέλησις εἶναι ἡ πρὸς τὴν ἀπολαυσιν τοῦ βουλευτοῦ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ὅτι ἐθέλω εἶναι τὸ ἐπινεύω πρὸς τι (β). Ὡς περ πάντες ψυχὸν καὶ θελητικόν, καὶ πάντες θελητικὸν τοῦτο καὶ ἑμψυχόν. Οὕτως ἡμεῖς μεταχειριζόμεθα εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν ἐμψύχου οὐδὲν ἄλλο ῥῆμα, ἢ τὸ θέλω. Φάγε, λέγομεν πρὸς τινα, δὲν θέλω λέγει ἐκεῖνος . . πῖς, δὲν θέλω εἶναι ἡ ἀόκρισις αὐτοῦ . . κοιμήτου, δὲν θέλω ἀποκρίνεται. Ὡς εἰς τὸ τρώγω, εἰς τὸ πίνω, εἰς τὸ κοιμηθῆναι, κτξ, ἔνεστι καὶ ἡ Θέλησις.

(α) Δεῖ γὰρ τὴν εἶναι καὶ εἰ ἀρεταίς εἰς τάχος ἀναλαμβάνεται ἐν βραχείᾳ, καὶ εἰ ὑποτρέφεται ἐθέλει. Ἀγαθὸν δὲ μὴ ἄπειρον εἶναι, εἰ καὶ πληρὴ ἐγερθεὶς ἐθέλει ὁμοίως πείθεσθαι. Περὶ ἱππικῆς.

(β) Ἐν τῷ δ', τῆς Πολ.

*Ἐπειτα ἐπειδὴ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα κινεῦνται, καὶ ἡ κίνησις εἶναι ἀποτέλεσμα, ἐπόμενον εἶναι καὶ ταῦτα νὰ ἔχῃσι ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς κινήσεως, ἀλλέως ἂν εἶχον αὐτὴν ἔξωθεν αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ διευθύνονται πρὸς μίαν μόνον εὐθυβολίαν ὡς τὰ κινούμενα ἄψυχα ὀντοματά, καὶ ὡς φαίνεται τοῦτο δὲν ἐπακολουθεῖ. Πάν λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅπερ βέλλει τὰ ζῶα εἰς κίνησιν ἢ εἰς ἡρεσίαν, ὀνομαζέτω θ' ἐλθῇ σιν.

254. "Οἱ ἡ θείλησις ὁμῶς διαφέρει τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ λογιστικοῦ, οὐδείς, νομίζω ἐγὼ, δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ. Γιαθότι ἡ μὲν αἰσθητικὴ εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, εἰ ἥς ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐν αὐτῇ ἐνεργειῶν τῶν ἔξωθεν σωματίων (2): ἡ ἂν θείλης τοῦ πανταχθηνήτου (35), λογιστικὴν δ' εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, εἰ ἥς ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐνεργειῶν γινώσκει τὰ νοητὰ (207): ὁ ἐξ ἀμφοτέρων τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰ ἡ διέθεσις αὐτῆς τῆς ψυχῆς: ἡ ἂν θείλης ἀντίληψις τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις εἶναι οὐτε-δὴς διάφορος τοῦ θείλω ἢ δὲν θείλω νὰ μοι γένη αὕτη ἡ ἀντίληψις, καὶ τοῦ νὰ κινήθῃ πρὸς τὸ βουλητὸν, ἢ νὰ ἐκκλινῇ ἐκτετος: ὁ ἐξ ἡ μὲν αἰσθητικῆς καὶ τὸ λογιστικὸν θεωρεῖται ἐκ τῶν ἔξω ὡς πρὸς τὴν ψυχὴν, ἡ δὲ θείλησις ἐκ τῶν ἐδῶ ὡς πρὸς τὰ ἔξω. Ὡς ἡ θείλησις εἶναι δύναμις ἰδίου εἶδους, χαρακτηρίζουσα τὸ ζῶον τοῦ μὴ ζῶου, καὶ ἐκτελοῦσα ἡμᾶς οὐναμὴν ἐν τοῖς οὖσι.

255. "Ἐκαστος ὁμῶς ἡμῶν ἔχει ὅχι μόνον συναίσθησιν τῶν ἰδίων αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν: ὁ ἐξ ἡ οὖτε τινα μὲν αὐτῶν εἶναι ἡδον-

νικᾷ, ἄλλα δὲ ἀλ' εὐα, καὶ ἄλλα οὐδέτερα, ὡς τοῦτο φθίναντες εἶκομεν (5). Καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος ἡμῶν γινώσκει ἐξ ἑαυτοῦ τὸ, τί ἐστὶν ἡδονή, καὶ τί ἀλγηδὼν ἢ λύπη, δέδεικε περὶ τούτου οὐδεμιᾶς ἐξηγήσεως, ὡς ἔχων διδάκαλον ἄριστον αὐτὴν τὴν φύσιν. Ὡς ἡ ποιότης τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, εἴτε ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ἀλγηδὼν ἢ λύπη εἶναι ἐκ φύσεως. Ἀλλ' εἰς πάντα μὲν ἡδονὴν πρόσσει ῥοπή τις ἢ κλίσις τῆς ψυχῆς, εἰς πᾶσαν δ' ἀλγηδὼνα ἢ λύπην πρόσσειν ἔκκλισις ἢ ἀποστροφή... καὶ ἡ κλίσις καὶ ἔκκλισις τινος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μετὰ βᾶσις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ὡς ὁ ἀνθρωπος εἶναι κινητικὸς ἕνεκα τῆς ἡδονῆς καὶ ἀλγηδὸς ἢ λύπης: ὁ ἐστὶν αἰ' ἡδοναῖ καὶ αἰ' ἀλγηδόνες ἢ λύπαι εἶναι αἱ δύο ἐλαττέρες τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων. Ὡς ἡ θάλητις θεωρεῖται περὶ ἡδονᾶς καὶ ἀλγηδόνος ἢ λύπας.

556. Καὶ ἡδὴ μὲν τὰ αἰσθήματα εἶναι τριῶν εἰδῶν: ἡδονικὰ, ἀλγεινὰ, καὶ οὐδέτερα, ὡς ἕκαστος συναιθεῖ ἐν ἑαυτῷ τὸ πρᾶγμα, ἐξ ὧν καὶ τὰ ὅσα ὠνομάσθησαν ἡδονικὰ, ἐπιθυπια, καὶ οὐδέτερα: ἢ ἂν θέλης ἀγαθὰ, κακὰ, καὶ οὐδέτερα (9). Πλὴν εἶναι πιθανὸν νὰ συμβαίῃ τοῦτο ἡδὴ εἰς ἡμᾶς ἕνεκα τῆς συνεχοῦς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐνεργείας ἢ συνηθείας, καὶ ὅτι καὶ ταῦτα τὰ οὐδέτερα νὰ ἄρχῃς νὰ ᾔῃαι ἢ ἀλγεινὰ ἢ ἡδονικὰ, ὑπὸ δὲ τοῦ χρόνου νὰ μεταλλάττωνται εἰς οὐδέτερα. Καὶ σημαίνει τοῦτο ὅτι τὸ μέλαν χρώμα, ὅπερ ἡδὴ εἰς ἡμᾶς φαίνεται οὐδέτερον, δὲν ὑπῆρξε τοιοῦτον εἰς τὸν τυφλὸν τοῦ Χρῆστοδίου (238), ἀλλ' οὔτε εἰς τὰ βορέφη. Εἴτα καὶ αὐτὴ ἡ μουσικὴ, ὡς ἕκαστος ἐξ ἑαυτοῦ δύναται νὰ παρα-

τηρήσῃ, χρονίζοντα τρέπεται εἰς ἀηδῆ. Τέλος πάντων αὖ ἐνὶ κλείσῳ τοὺς ἐμούς ὀφθαλμούς, ὥστε νὰ ἀβλεπῶ ὥραν τινὰ τὰ λεγόμενα οὐδέτερα ἀντικείμενα, θέλω αἰσθανθῆ μεγίστης σενοχόριας, ὥστε νὰ μὴ δύναμαι νὰ διαμείω εἰς ταύτην τὴν κατάστασιν. Σημεῖον λοιπὸν ὅτι ἐγὼ ἐπιθυμῶ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν λεγομένων οὐδετέρων ἀντικειμένων. Ἐ-
ὡς τε ὅμως τὴν ἀρχὴν τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἥδη λέ-
γομεν ὅτι ἡ θείλησις θεωρεῖται καὶ εἰς τὰ ἡδονικὰ, καὶ
εἰς τὰ λυπηρὰ, καὶ εἰς τὰ οὐδέτερα. Καθότι αὖτις μὲ
ἐννοήσῃ διατὶ βλέπω τὰ λεγόμενα οὐδέτερα ἀντικείμενα,
οὕτω οὕτω θέλω, ἔτσι ἢ ἐμὴ ἀπόκρισις.

257. "Αν ὅμως καὶ τὰ ἡδονικὰ ἀντικείμενα, εἴτε ἀ-
γαθὰ ἢ καὶ μὴ παρόντα, ἢ παρόντα τὰ ἀλγεινὰ, εἴτε κα-
κά: ὅ ἐστιν αὖ ἀπὴ ἢ ἡδονή, ἢ παρὰ ἀλγηδὸν ἢ λύπη,
τότε ἡ θείλησις ἀλλάττει ὅμοια καὶ ὀνομάζεται ὀρεξις.
Ὡς ἐξ ὅτι εἶναι ἑκτασις τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καὶ
συγκλῆξ αὐτῆς ἐκ τῶν κακῶν: ἡ αὖ θείλης δύναμις τοῦ
ἀνθρώπου, ἥς περ ἕνεκα αὐτὸς κινεῖται ἢ πρὸς ζήτησιν
τῶν ἀγαθῶν ἢ πρὸς ἐκφυγὴν τῶν κακῶν, θεωρουμένου
ὅμως τοῦ πράγματος ὡς ἐκ τῶν ὀρεκτῶν πρὸς τὴν ψυχὴν
ἐν ᾧ ἡ θείλησις τ' ἀνάπαλις, καὶ ἐπομένως ἡ ὀρεξις εἶναι
ὁ ἐλάττω τῶν ἀνθρώπινων κινήσεων. Καθότι αὖ δὲν ἦ-
σαν ὀρεκτὰ εἰς τὸν κόσμον: ὁ ἀνθρώπος ἡθελῆς διχόμενος εἰς
αἰνίαν ἀκινήσιαν, εὐχαριστοῦμενος μόνον εἰς τὴν ἐαυτοῦ
ὑπαρξιν. "Ὡς δ' εἰς τὸ λογικὸν θεωρεῖται κατάφασις καὶ
ἀπόφασις (88), οὕτω καὶ εἰς τὴν ὀρεξιν ὁρμὴ καὶ φυγὴ.

"Ὅτι ὅμως καὶ ἡ τῶν κακῶν ἐκκλισις εἶναι ὀρεξις
τις, μικρὰ ἔρευνα ἐξάγει τὸ πρᾶγμα ἔξω πάσης ἀντιλο-

γίας. Καθότι τὸ νὰ ἐκφύγῃ τίς τι, τοῦτο τὸ ἄλλο σημαίνει, εἴμῃ ὅτι ὀρέγεται, εἴτε ὑπερβαίνει τὸν ἀφανισμόν αὐτοῦ, εἴτε τὴν ἀντικατάστασιν τὸν ἀγαθόν;

Συλλάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ ὄρεξις εἶναι μερικωτέρα τῆς θελήσεως, ὡς οὗτης πάσης ὀρέξεως θελήσεως, ὅχι ὅμως καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐπεὶ δ' ἡ ὄρεξις διαφέρει τῆς θελήσεως, καθ' ὃ διὰ νὰ ὑπάξῃ ὀρεκτόν τι, εἶναι ἀνάγκη εἰς αὐτὸ νὰ ἐνεργήτῃ πρότερον εἰς τὸ ὀρεγόμενον: ὃ ἐστὶ τὸ ὀρεγόμενον νὰ ἔχῃ μὴμην αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἡ θέλησις πάρεσι καὶ εἰς τὸ ἀρχικόν αἴσθημα.

258. Ἄλλ' ἡ ὄρεξις οὕτα δύναμις τῆς ψυχῆς, ἥτις καὶ θυμὸς ὀνομάζεται, ἣν τὸ αὐτὸ ὥσπερ νὰ εἰπείτο δύναμις τοῦ θυμοῦ, ὥς ἡ δύναμις τὸ θυμὸν εἴτε ἡ ὄρεξις διακρίνεται εἰς δύο: εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν (α). Καὶ ἐπιθυμία μὲν εἶναι ἔκτασις τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἡδονικὰ ἀντικείμενα, ἡ τὸ ἀνάπαλιν ἔκτασις τῶν ἡδονικῶν ἀντικειμένων πρὸς τὸν θυμόν ἢ ψυχὴν. Θυμὸς δ' εἶναι μεγεθυσμὸς, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτω, τῆς ψυχῆς πρὸς διάσωσιν ἑαυτῆς ἢ πρὸς διαφθοράν τῶν κακῶν ἀντικειμένων. Δῆλον ὅμως ὅτι θεωρεῖται τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκ τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἐπιθυμητὰ ἢ θυμικά, ὅπερ δηλ. εἶναι ἄλλη διαφορά ὀρέξεως καὶ ἐπιθυμίας. Καὶ τὸ μὲν ἐπιθυμῶ λέγεται οὐδέ ποτε ἐπὶ τῶν παρόντων ἢ παρωχηκότων ἀγαθῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ μελλόντων. Τὸ δὲ θυμοῦμαι οὔτε περὶ μελλόντων, οὔτε περὶ παρωχηκότων.

(α) Ἐπεὶ δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις, καὶ ἀπόφασις, τοῦτο ἐν ὀρέξει δέωξις καὶ φυγή. Ἀριστ. Ἠθίκ. Νικομ. τὸ ζ'. κεφ. β'.

ἀλλὰ μόνον περὶ ἐννεσώγων. Ὡς δὲ λίγω ἐπιθυμῶ φαγη-
τῶν, οὕτω καὶ ὑγιείας καὶ μαθήσεως: ἡθικῶν ἀγαθῶν
δηλονότι (79).

259. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀγαθοῦ τιος
μὴ παρόντος εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ νὰ ἀλλάξητις τὴν
παροῦσαν ἑαυτοῦ κατάστασιν, ὡς οὖσαν βέβαια ἐπίλυ-
πον, ἥτις καὶ ἑκκλησις ἡ θυμὸς ωύομασαι (258), τοῦ-
του ἕνεκεν καὶ ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἑκκλησις (ἡ καὶ θυ-
μὸς τις), ἐκφεύγουσα τὰ παρόντα κακὰ ἕνεκα ἀπολαύ-
σεώς τιος ἀγαθοῦ. Οὕτως ἐπιθυμεῖτις νὰ φαγητῶν, ἡ
ποιτῶν, ἡ ἐνδυμάτων, ἡ κτξ, ἀλλὰ πότε; Ὅταν πεινῇ
ᾧταν διψῇ, καὶ ᾧταν ψύχῃται. Καὶ ὡς ἡ ἐδωδὴ, ἡ πό-
σις, καὶ τὸ ἐνδύεσθαι εἶναι ἡδοναί, οὕτως ἡ πείνα, ἡ
δίψα, καὶ τὸ ψύχεσθαι εἶναι ἀλγηδόνας. Ὡς τε τὸ νὰ ζητῶ-
μεν ἡμεῖς πεινῶντες ἡ διψῶντες, ἡ ψυχόμενοι, φαγητὰ,
ποτὰ, καὶ ἐνδύματα: μὴ παρόντα λέγω ἀγαθὰ, τοῦτο
θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἐκφεύγομεν παρόντα κακὰ.

Ἰσαύτως δὲ καὶ ὁ θυμὸς ἡ ἑκκλησις τῶν κακῶν εἶ-
ναι οὐδὲν ἄλλο, ἡ ἐπιθυμία τις. Καθότι — τὸ νὰ ἐκφεύγῃ
τις ἐν παρὸν κακὸν ἡ νὰ ζητῇ τὸν μηδενισμόν αὐτοῦ,
τοῦτο τι ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἐπιθυμεῖ τῆς ἀπουσίας
ἀγαθῆς αὐτοῦ καταστάσεως;

260. Ὡς ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ καὶ θυμεῖ-
ται, οὕτω καὶ τὰ βροκῆματα. Δι' οὗ καὶ ὁ ἄνθρωπος
εἶναι ζῶον ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικόν (7). Καὶ τούτου
ἕτεκεν αἱ μεταφυσικοὶ ἀναφέρουσι τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐ-
πιθυμίαν εἰς τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

261. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄχι μόνον

αἰσθητικὸς (2), ἀλλὰ καὶ λογιστικὸς (104), φυσικῶς
 πῶς ῥηταὶ καὶ ὑπάρχουσιν ἔχει μόνον φυσικαὶ ἡδοναὶ
 καὶ ἀλγηδόνες εἰς αὐτὸν (5), ἀλλὰ καὶ ἡθικαὶ (79),
 καὶ ἐντεῦθεν ὡς ὑφίστανται εἰς αὐτὸν φυσικὰ ὀρεκτὰ,
 οὕτω καὶ ἡθικά. Ὡς ἐν γένει πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ συν-
 τηρεῖ ἢ τελειοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον: ἢ ἂν θείλῃς πᾶν ἐ-
 κεῖνο, οὗτινος ἅπαντες ἐρίεσται, ὀνομάζεται ἀγαθόν..
 καὶ πᾶν ἐκεῖνο ὅπερ φθείρει τὸ σῶμα ἢ ἐλαττοῖ τὸ ὕ-
 ψος τοῦ ἀνθρώπου: ἢ ἂν θείλῃς πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ
 ἅπαντες ἐκκλίνουνσιν, ὀνομάζεται κακόν. Καὶ ἐκ μὲν
 τῶν ἀγαθῶν ὅσα μὲν διατηροῦσι τὴν ἡμετέραν φύσιν
 τε καὶ εἶναι, ἐκ δὲ τῶν κακῶν ὅσα πολεμοῦσιν αὐτὰ,
 ὀνομάζονται φυσικά.. καὶ ἡθικά, ὅσα ἢ τελειοποιεῖσι
 τὸν ἄνθρωπον, ἢ ἐμποδίζουσι τὴν ἐκτύλιξιν τοῦ λογικοῦ
 ἢ καὶ ἐλαττοῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου: ὅ ἐστιν ὅσα μὲν
 ἀνάγονται εἰς τὰς αἰσθητικὰς, φυσικά, ὅσα δὲ εἰς τὸν νοῦν,
 ἡθικά.

262. Ὁντος λοιπὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ φυ-
 σικοῦ τε καὶ ἡθικοῦ, τοῦ δ' ἀνθρώπου αἰσθητικοῦ καὶ λο-
 γιστικοῦ, ἐπόμενον εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὀέγεται
 τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν καὶ ἐκκλίνει τὰ φυσικά κακὰ (257),
 οὕτω καὶ ὀρίγεται καὶ τῶν ἡθικῶν ἀγαθῶν καὶ καὶ ἐκκλίνει
 τὰ ἡθικά κακὰ. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν ἐγὼ δι-
 δῶ ὄνομα βούλησις. Ὡς βούλησις εἶναι ὄρεξις λο-
 γικὴ ἢ δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς ἐκτελεῖ πᾶσαν ἐνέρ-
 γειαν νοερὰν τε καὶ ὕλικήν (9). Καὶ αἴτιον μὲν τοῦ λο-
 γικοῦ ἡμεῖς γινώσκομεν οὐδέν, αἴτιον δὲ τῆς βουλήσεως
 ἡμεῖς πράττομεν οὐδέν. Καὶ ὁ μὲν νοῦς τ' ἀληθεῖς ζητεῖ

ἢ δὲ βούλησις τ' ἀγαθόν: ὁ ἔστιν ἡμεῖς κυρίως τότε μόνον θεωρούμεθα ὡς δυνάμεις: ὅχι ὅταν αἰσθανώμεθα ἢ διαοοούμεθα, ἀλλ' ὅταν βουλήμεθα. Καθότι ὅταν ἐγὼ αἰσθάνωμαι, ἢ μέμνημαι αἰσθημάτων ἡθονικῶν ἢ ἀλγεινῶν, ταῦτα εἶναι ἐν ἐμοί: τουτέστι ἐμαὶ διαθέσεις. ὡσαύτως καὶ ὅταν ἐγὼ ἀποφαίνωμαι περὶ ἀναφορῶν ἢ αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν, ἢ ἐφευρίσκω ἀληθείας, ταῦτα εἶναι ἐμαὶ διαθέσεις. ὅταν ὅμως ἕνεκα τούτων τῶν ἐργασιῶν ἐγὼ αἰσθανθῶ ὀρέξεώς τινας, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργήσω, τότε ἐγὼ ῥέπω πρὸς πᾶν τὸ περὶ ἐμέ.

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν α'. μὲν ὅτι ἡ βούλησις εἶναι μέρος τῆς θελήσεως. β'. δὲ ὅτι ἡ ὄρεξις εἶναι μέρος τῆς βουλήσεως. γ'. ὅτι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς εἶναι μέρη τῆς ὀρέξεως. Καθότι μία ἐπιθυμία ἀπλῶς, ἢ μία ὄρεξις λέγεται μὲν θείλησις (257), ὅχι ὅμως καὶ βούλησις: ὁ ἔστιν ἡ μὲν θείλησις εἶναι δύναμις ὁλοκληροῦ τοῦ ἐμψύχου, ἡ δὲ βούλησις τῆς λογιστικῆς ψυχῆς: ἢ αὖ θείλης ἡ μὲν θείλησις ἔχει τὴν ἐαυτῆς ὑπαρξιν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ ὄντα, ἡ δὲ βούλησις ἐκ τῶν ὄντων ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου: ὁ ἔστιν ἡ βούλησις εἶναι μὲν ἡ αὐτὴ μετὰ τὴν θείλησιν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, διαφέρει δ' αὐτῆς κατὰ τὴν ἀναφορὰν. διότι ἡ μὲν βούλησις λέγεται ὡς ἐκ τοῦ τέλους ἢ βουλητῶν, ἡ δὲ θείλησις ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς.

263. Δὲν δίδονται ὅμως, λίγη ἐγὼ (ὅπερ ἡθελεν εἶποι καὶ ἕκαστος, ἀν μόνου εξέταζε τὸ πρᾶγμα), ἄλλαι ἰδέαι τοσαύτου δυσδιάκειται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διέλεκτον (διότι οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι ἄνευ θελήσεως), ὅσοι ἡ βούλησις

καὶ θείησις. Καθότι εἰς ἕκαστον τῶν συγγραφέων ἀπαντᾷ τις τὴν μὲν βούλησιν αὐτὴ τῆς θείησεως, τὴν δὲ θείησιν αὐτὴ τῆς βουλῆσεως. Οὕτως ὁ μὲν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (α) καὶ ὁ Βούλ, αρις καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὰ τοῦσι τὴν θείησιν αὐτὴ τῆς βουλῆσεως, τὸ δ' ἀνάπαιον ἄλλοι. Προσδιορίζου ἡμῶς ὁ Βούλ, αρις (β) τὴν βούλησιν, τοσοῦτον ἀπέτυχεν, ὥς ἐ ἀντιδυνάμεως τὴν ὑπόρασεν ἐνέργειαν καὶ μὴ δύναμεως, οἷα δηλοῦσι εἶναι ἡ διάνοια (93). Καὶ αὐτὸς δ' Ἀριστοτέλης δὲν ὤφησε τὸ πρᾶγμα ἀτάραχον. Καθότι, ὡς ἐγὼ οἶδα, αὐτὸς μὲν λέγει οὐδὲν περὶ θείησεως, προσδιορίζου ἡμῶς τὴν βούλησιν, ἐὰ αὐτὴν οὐδαμῶς ὀλιγώτερον, ἢ πρότερον ἀπροσδιορίζου, λέγων ὅτι ἡ μὲν βούλησις ἀφαιρῶται εἰς τὸ τέλος, ἡ δὲ προαίρεσις εἰς ὅσα φέρουσιν εἰς τὸ τέλος. . διότι ἡμεῖς λέγομεν βουλόμεθα ὑγιαίνειν, προαιρούμεθα δὲ, οἷ ὧν ὑγιαίνουμεν (γ).

(α) Θείησις ἐστὶ φυσικὴ ὁρῆσις. Καὶ πάλιν θείησις ἐστὶ φυσικὴ, λογικὴ, καὶ αὐτεξούσιος ὁρῆσις καὶ τοῦ νοῦ κίνησις. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα οὐκ αὐτεξούσιως κινεῖται πρὸς ὁρῆσιν. . φυσικῶς γὰρ κινουμένης ἐν αἰτοῖς τῆς ὁρῆσεως καὶ μὴ ἐχούσης ἐπιστατοῦντα του λόγου, ὄνουνται ὑπὸ τῆς φύσεως τῇ ταύτης ὁρῆσει πτωόμενα. ὁθεν εἰδὼς ορμᾷ πρὸς τὴν πρᾶξιν, εἴ μὴ ὑφ' ἑτέρου κλυθῇ. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἐξούσιαν ἔχει ὑποκλῖναι τῇ φυσικῇ ὁρῆσει καὶ μὴ ὑποκλῖναι, ἀλλὰ ὑκλῖναι. Καὶ ὁμοίᾳ τῇ φύσιν ζωῆς ἔσονται φυσικὴ οὐσα καὶ ὑποκλῖνται τῇ λογικῇ εἰς τὰς αἰτίας τοῦ νοῦ.

(β) Το γοῦν βουλόμεθα ἐνέργεια δύναμις ἐστὶ. οἷ τῆς κατάστασις καταστάσεως πρότερον τίθεται, οὐδὲν πρὸς τοῦτο εἶναι τὸν ορισμὸν τῆς βουλῆσεως. Εἰς τὴν Μεταφυσ.

(γ) Ἐτε δὲ ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἢ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ οἷ ὧν ὑγιαίνουμεν. Ἡ. Πικ. νικισμ. τὸ γ' κεφ. δ'.

Ἄλλα - τις οὐχ ὁρᾷ ὅτι τοῦτο εἶναι συμβεβηκός, καὶ ὅχι φύσις τῆς βουλήσεως ἢ προαιρέσεως; Καθότι ἂν τὰ μέισα ἦναι ἐν καὶ ὅχι πλείονα, τότε ἡμεῖς λέγομεν βουλόμεθα, καὶ ὅχι προαιρούμεθα. . . καὶ ἂν τὰ τέλη ἦναι δύο, καὶ ὅχι ἐν, τότε ἡμεῖς λέγομεν προαιρούμεθα, καὶ ὅχι βουλόμεθα. Καθότι οὗτος εἰς τὸν ἄνθρωπον τέλους καὶ τοῦ πλούτου, καὶ τῆς δόξης, ἂν προτεθῇσιν εἰς αὐτὸν ἀμρότερα: ὁ πλούτος καὶ δόξα, οὗτος θίλει εἰπεῖ προαιρούμαι, καὶ ὅχι βούλομαι: τὸν πλούτου δηλονότι, ἂν ᾖσι μὴ φιλόδοξος, καὶ τὴν δόξαν, ἂν ᾖσι μὴ φιλάργυρος. Ἐκ δὲ τῶν Εὐρωπαίων ὁ μὲν Βουνέτ θίλει »τὴν βούλησιν πράξιν ἢ διάθεσιν τοῦ αἰσθητικοῦ ἢ νοητικοῦ οὗτος, ἧς περ ἕνεκεν ἡ ψυχὴ προκρίνει ἐκ τῶν πολλῶν τὸ μέγα ἀγαθόν, ἢ τὸ μικρόν κακόν«. Κατὰ δὲ τὸν Κοουβιλιάν »βούλησις εἶναι ἐπιθυμία ἀπόλυτος, καὶ τοιαύτη, ὥστε καὶ νομιζόμεν τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς κειμένην ἐφ' ἡμῖν«. Κατὰ δὲ τὸν Ἀϊννέλιον »ἐκ τοῦ ψυχικῶν οὐνάμεν δι' ἧς μὲν τὸ αὐτὸν ἀγαθὸν ἡ ψυχὴ διώκει, τὸ δὲ κακὸν ἀποσέφεται, βούλησις, δι' ἧς δὲ τῶν ὑλικῶν πρὸς ἃ μὲν κρίνει ἀγαθὸν φέρεται, τὰ δὲ κακὰ ἐγκαλεῖ, ὥρεξις καλεῖται αἰσθητική«. Κατὰ δὲ τὸν Χαντλεϊ »βούλησις εἶναι ἐπιθυμία ἢ ἀποστροφή ἰσχυρὰ πρὸς ἐκτέλεσίν τινος ἀποτελέσματος«. Κατὰ δὲ τὸν Λόκεν »βούλησις εἶναι οὐνάμεις τις ἐν ἡμῖν τοῦ καὶ ἀρκεῖσθαι, ἢ μὴ, ἐνὸς πράγματος, τοῦ καὶ ἐπακαλουθῆναι ἢ καὶ παύσασθαι τῆς ἐργασίας ἐνὸς ἔργου ἢ σκέψασθαι».

204. Ὡς δοθέντος ὅτι νοῦς ὡς καὶ νοῦς ἀνοῖει (248), τότε ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ νοῦς καὶ

βούλησις. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ μὲν νοῦς ἔχει ὑποκείμενον τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς ἢ νοήσεις, ἢ δὲ βούλησις τὴν εκπλήρωσιν αὐτῶν ἢ τέλος: ὁ ἔστιν ἐπειδὴ ὅταν ἐγὼ αἰσθάνωμαι, ἢ μέμνημαι ἡδονικῶν ἢ λυπηρῶν φαντασμάτων, ἢ ἀποφαίνωμαι περὶ τῶν ἀναφορῶν αὐτῶν, τοῦτο εἶναι ἐν ἐμοὶ ἐνέργεια, ὅταν δ' ἐγὼ ὀρεγόμενός τινος τούτων κινούμαι, εἶναι ἐμφάνσις ἐμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἔξω τοῦτου ἔνεκεν ἡμεῖς λεγόμεθα μᾶλλον δύναμις, ὅταν βουλόμεθα, ἢ ὅταν διανοώμεθα. Ἐπειτα ἡμεῖς ἤδη μὲν αἰσθανόμεθα, ἤδη δ' ἀναμνησθήμεθα, ἤδη δὲ διανοούμεθα, ἔστιν ὅμως οὐδέποτε καιρὸς, καθ' ὃν δὲν βουλόμεθα, τούτου ἔνεκεν ἡθελε συνάξαι τις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μᾶλλον βούλησις, ἢ πᾶν ἄλλο τι. Εἶναι δ' ὅμως ἐκ τὸς πάσης ἀντιλογίας ὅτι διὰ τὴν ἐμφανισθῆ ἢ βούλησις, πρέπει νὰ προϋπάρξῃ ἢ αἰσθημάτι, ἢ ιδέα. Καθότι ἢ βούλησις εἶναι δύναμις οὔτε λίθου, οὔτε ξύλου, οὐδ' ἄλλου τινός, ἀλλ' αἰσθητικοῦ καὶ διανοητικοῦ ὅτος... καὶ οὔτε αἰσθάνεται τις, οὔτε διανοεῖται ἐπὶ ματαίῳ, ἀλλὰ πρὸς ζήτησιν ἀγαθῶν, ἢ ἀποφυγὴν κακῶν, ὅπερ λέγεται εὐδαιμονία.

265. Ἄν ὅμως καὶ τὰ βουλητὰ ἦναι πλέον τοῦ ἐνός: ὅτι ἂν τὰ ἱρεκτὰ ἢ φρεκτὰ, εἴτε ἀγαθὰ καὶ κακὰ (261) ἦναι ἀμφίβουλα καὶ ἀμφιῖρεπῃ, ἢ βούλησις ἀλάττει ὄνομα καὶ ὀνομάζεται προαίρεσις· οὕτως ἡμεῖς λέγομεν ὅτι βουλόμεθα ὑγιαίνειν ἢ εὐδαιμονεῖν, εἰς δὲ τὴν μὴ συνεχῇ θέρμην ἡμεῖς δὲν λέγομεν βουλόμεθα, ἀλλὰ προαιρούμεθα τὴν κίαν... διότι δηλονότι ἅπαντες μὲν αἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦσι τὴν ὑγίαν καὶ εὐδαιμονίαν, ὡς φύ-

εἰ ἀγαθόν, πλην ἅπαντες δὲ σοχάζονται τὴν κίναν μόνην
θεραπευτικὴν τῆς μὴ συνεχροῦς θερμῆς. Καὶ ἂν μὲν εἰς
τὸ βίψιμον τοῦ μήλου τοῦ Πάριδος ἢ μόνῃ ἢ Ἀφροδίτῃ
τὸ πρᾶγμα ἤθελεν εἶναι βούλησις, οὐτιῶν δὲ τριῶν τῶν
θεῶν, τὸ πρᾶγμα ἐτρέπη εἰς προαίρεσιν. Καὶ τὸ ῥῆμα
προαιρουμαι σημαίνει βέβαια οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὧντων
πολλῶν τῶν αἵρετῶν ἢ ἀγαθῶν, ἢ φευκτῶν ἢ κακῶν,
ἐγὼ προκρίνω τὸ ἓν· τὸ μείζον λέγω ἀγαθόν, ἢ τὸ
ἐλάττω κακόν. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ἡ βού-
λησις εἶναι ἄλλη προαίρεσις, πλην αἵρετῶν ἐναντίας φύ-
σεως. Καθότι τὸ βούλομαι ὑγιαίνειν ἰσοδυναμεῖ μετὰ
προκρίνω πρὸ τῆς καχεξίας τὴν ὑγίαν, εἴτε τὸ ἀγαθὸν
πρὸ τοῦ κακοῦ, ἐν ᾧ προαίρεσις εἶναι προτίμησις τοῦ ἀ-
γαθοῦ πρὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ἐλάττω κακοῦ πρὸ κακοῦ,
ὧντων ἐηλουότι ἀνίστην.

266. Ἐν πρώτοις λοιπὸν λέγω ὅτι ἡ βούλησις ἐκ-
πληροῦται διὰ τῶν νεύρων.

Μικρὰ εἰδησις τῆς ἀνατομικῆς ἐξάγει τὸ πρᾶγμα ἐξ ἡ
πάσης ἀντιλογίας. Καθότι, ὡς ἐλέχθη (10), ἂν δεθῇ
ἡ κοπὴ ἐν νεύρῳ ἐπικλαδιζόμενον εἰς τι μέλος, τοῦτο τὸ
μέλος διαμένει ἐςερημένον πάσης κινήσεως καὶ βουλήμα-
τος τῆς ψυχῆς. Ὡς τὰ νεῦρα εἶναι ὅχι μόνον λειτουργοὶ
τῶν αἰσθημάτων (αὐτόθι), ἀλλὰ καὶ τῶν βουλημάτων
τῆς ψυχῆς. Καὶ, ὡς φαίνεται, ἡ ψυχὴ καθιδρυμένη πῶς
ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς αἰσθητικότητος, κάθεται καὶ ἐπὶ τῆς
ἐξίας τῶν βουλημάτων, ὥς ἐκ μὲν τῶν περάτων τοῦ σώ-
ματος νὰ φθάσῃ τὰ αἰσθήματα εἰς τὴν ψυχὴν, ἐξ αὐ-

τῆς δ' ἐξ ἐναντίας νὰ πέμπωνται τὰ βουλήματα εἰς τὰ πέρατα.

Πλὴν εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἂν οἱ μυῶνες καὶ τὰ ὡς ἂ ἐλλείπου ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου σώματος, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν νεύρων σχεδὸν ἤθελεν εἶναι μηδέν. Καθότι ἐπειδὴ οἱ κινητήρες τοῦ ἀνθρώπου σώματος, ὡς εἶναι ὁρατὸν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ οἱ μυῶνες, οἳ τινες εἶναι φακέλλοι ἰνῶν κρεατίνων ἐνδεδυμένων ὑπότινος ἐπιδερμίδος καὶ περατουμένων εἰς δύο κορυφὰς κωνοειδεῖς, ὧν περ θατέρα ὑπηρετεῖ ὡς ὑποσηρίγμα ἐπὶ τινος ὅσου, καὶ ἡ ἐτέρα κινεῖ τὸ μέλος, δῆλον ὅτι τούτων ἀπέντων, τὰ βουλήματα τῆς ψυχῆς ἔπρεπε νὰ διαμένωσι μὴ ἐκτελεσθέντα. Καὶ, ὡς φαίνεται, ἡ φύσις ἠθέλησε νὰ ἐμφανίσῃ ἅπασαν τὴν ἑαυτῆς σοφίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καθότι αὕτη ἐνέθετο ἐν αὐτῇ ὅχι μόνον ὄργανα ἢ μυῶνας πρὸς κίνησιν ἢ ὑψώσιν τῶν βαρέων, ἀλλὰ καὶ ἄλλους πολλούς: τινὰς μὲν πρὸς συστολὴν τῶν μελῶν, ἄλλους δὲ πρὸς διαστολὴν, καὶ ἄλλους πρὸς περιστροφήν. Πλὴν ἂν οἱ μυῶνες, καίτοι τοιαύτην τελειότητα ἔχοντες, ἐξεροῦντο ὑποσηρίγματος σωματίων σερεῶν: τῶν ὡσὼν λέγω, πάλιν ἀτελεστάτη ἤθελεν εἶναι ἡ τούτων ἐργασία. Καὶ ἔτι πλεον ἂν τὰ ὡς ἂ, καὶ αἱ μυῶνες, καὶ τὰ νεῦρα θέν ἐτρέφοντο ἀκαταπαύτως ὑπὸ τοῦ αἵματος, ἢ θέν ἦσαν ὄργανα δημιουργὰ τοῦ αἵματος, τὰ νεύματα τῆς βουλήσεως ἐντὸς ἐλίου ἤθελον ἀπυλῆσαι πᾶσαν ὑπαρξίν.

267. Ὅτι μὲν ἡ ψυχὴ κινεῖ διὰ τῶν νεύρων τοὺς μυῶνας, καὶ οἱ αὐτῶν τὰ ὡς ἂ καὶ τὸ σῶμα ὁλόκληρον,

ἀμφιβάλλει οὐδείς. Πῶς ἔμως αὕτη βάλλει τὸ πρᾶγμα εἰς πράξιν, τοῦτο ὑπῆρξε καὶ ἴσως ὑπάρξει διὰ παντὸς μυσήλιον εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς. Καθότι ἡ φύσις ἐκάλυψε τὸ πρᾶγμα διὰ τοσοῦτον παχίους καλύμματος, ὥς ἐκόλυσε πάνταν παρείσθυσιν εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ὄψεις. Καὶ ἕκαστος μὲν βλέπει ἐν ἑαυτῷ ὅτι κεῖται ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ νὰ ὑψώτῃ, καὶ τὸ νὰ κατάρξῃ, καὶ τὸ νὰ ἐκτείνῃ, καὶ τὸ νὰ συσείλῃ, καὶ τὸ νὰ περιστρέψῃ τὸν ἑαυτοῦ δάκτυλον, πλὴν μένει εἰς παντελὴ ἄγνοιαν πῶς τοῦτο ἐκτελεῖ. Πλὴν ἂν οἱ μεταφυσικοὶ ἄρῃσαν παντελῶς ἀνέπαφον τὸ πῶς τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν εἰς ἡμᾶς, καὶ πῶς ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ἡ λεγομένη ἐνέργεια τῶν σωμάτων φθάνει εἰς τὸν ἐγκέφαλον (33), ἄραγε δὲν ἔπρεπε πολλῶ πλεον νὰ ἀφήσωσιν ὡσαύτως καὶ τὸ πῶς ἡ ψυχὴ κινεῖ τὰ μέλη τοῦ σώματος; Ὡς ἐκ τῆς φύσεως λοιπὸν τοῦ πράγματος ἔπρεπε τις νὰ διαφυλάξῃ ἄκραν σιωπὴν περὶ τούτου, ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν καὶ ἡ σιωπὴ εἶναι ἐναντία τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔνεστιν ὁρμέμφυτον εἰς αὐτὸν πρὸς ζήτησιν πάσης γνώσεως, ὥς ἂν αὐτὸς σερῇται βεβαιότητος εὐδὸς πράγματος, νὰ εὐχαριςῇται καὶ εἰς τὴν ἀπλὴν τοῦτου πιθανολογίαν, δὲν ἤθελεν εἶναι ἴσως παράχορδον νὰ ἐδῶμεν, ἂν ἦναι δυνατὴ πιθανολογία τις.

Εἶναι λοιπὸν, λέγω ἐγὼ, τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἔνεστι κίνησις μεταξὺ μαγνήτου καὶ σιδήρου, ὥς ἑατέρου νὰ κινή ἑάτερον ἄνευ τινὸς ἀμέσου ἐπαφῆς αὐτοῦ. Ἰδιὸν λοιπὸν ἐν διδόμενον. β'. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι εἰς μαγνήτης καὶ ἐλκύει καὶ ἀποθρεῖ ἄλλον μαγνήτην ἄνευ τινὸς ἐπαφῆς, ὅπερ βέβαιον ἐκτελεῖται ὅχι ἄλλως, εἰμὴ διὰ τι-

νος εἰς ἡμᾶς ἀναπαισθήτου ρεύσῃ. γ'. Ὅπερ εἶναι καὶ συμπέρασμα τῶν ἐκτεθέντων, ἐπειδὴ ἤτε ἑλξίς καὶ ἡ ὤθησις ἐκτελεῖται δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ρεύσῃ: ὅς ἐστιν ἐκτελοῦνται ἐναντίᾳ ἀποτελέσματι διὰ τοῦ αὐτοῦ ὅτι οὗτος ἐπόμενον εἶναι ἢ διαφορά τῶν ἀποτελεσμάτων νὰ προκύπτῃ ὡς ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῶν μορίων τῶν ἀπαντωμένου ρεύσῃ. Δοθέντες λοιπὸν τούτου, καὶ ἐπεὶ ἐπειδὴ καὶ ἐκ παντὸς σώματος ἐκρέει καὶ εἰσρέει ρεύσῃν τι (35), ἐτόμειον εἶναι καὶ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου νὰ ῥῇ διὰ τῶν νεύρων ρεύσῃν τι. Ἄν λοιπὸν δοθῇ, τὸ, ἡ ψυχὴ νὰ ἀλλάττῃ τὴν θέσιν τῶν μορίων τοῦ εἰρημένου ρεύσῃ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀρέσκειαν: ὅς ἐστι νὰ διδῇ εἰς αὐτὸ ποτὲ μὲν τὴν αὐτὴν, ποτὲ δὲ διάφορον, καὶ ποτὲ ἐναντίαν θέσιν μετὰ τὴν τοῦ ἐκ τῶν μελῶν ἐκρέοντος ρεύσῃ, δὲν μένει λόγος, δι' οὗ περ δὲν πρέπει νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἑλξίς ἢ ὤθησις, ὅπερ βέβαια βλέπομεν πῶς ἐκτελεῖται καὶ διὰ τοῦ γαλουανισμοῦ εἰς τὰ μέλη τῶν ζώων.

268. β'. Ἐγὼ λέγω ὅτι τὸ διανοεῖσθαι, ὡσαύτως καὶ αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι κρέμαται ἐκ τῆς βουλήσεως.

Πλὴν τοῦτο, ἡθέλεν εἰπαῖ τις, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ τὸ τῆς παροιμίας, ἄνω ποταμῶν. διότι ἡμεῖς εἴπομεν ὅτι πρὸς ὑπαρξιν τῆς βουλήσεως προαπαιτεῖται αἴσθημα ἢ ἰδέα (264), ἡδὴ δὲ θέλομεν τὴν βούλησιν ἀρχὴν τοῦ διανοεῖσθαι καὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι, ὅπερ ἡθέλεν εἶναι ἀλλή ἀντίφασις. Ἴσως ὅμως τὸ πρᾶγμα φαίνεται τοιοῦτον μόνον κατὰ ὁρμησιν. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Οὗτινος ἅπαντες ἐρέονται, καὶ εἰς ὅπερ ἅπαντες ἀποτείλονται, τοῦτο ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀρχὴν καὶ τέλος. Ἄλλ' ἅπαντες ἐ-

φύενται καὶ ἀποτείνονται πρὸς τὸ ἀγαθὸν (261), ἡ δὲ βούλησις ἔχει οὐδὲν ἄλλο σκοπούμενον, ἢ τὸ ἀγαθὸν (264). Ὡς ἀρχὴ πασῶν τῶν ἐνεργειῶν καὶ κινήσεων τῶν μελῶν εἶναι ἡ βούλησις. Ἀλλὰ τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἡ αὐτενέργεια. Ὡς τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ἔχουσι δὲ ἀρχὴν τὴν βούλησιν.

Καὶ εἰς μὲν τὸ διανοεῖσθαι ἐκτὸς τῆς βουλήσεως, ἔστι οὐδεμία ἄλλη ἀρχὴ, εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι ὅμως ἔνεστι καὶ δευτέρα: τὰ σώματα, πλην ὅχι καὶ διὰ τοῦτο ἡ βούλησις δὲν ἔχει μέγα τὸ κράτος. Καθότι ἡ καθημερινὴ παρατήρησις θέλει ὅτι ὅπου λείπει ἡ προσοχή, ἐκεῖ καὶ πᾶν αἴσθημα εἶναι μὴ αἴσθημα (54). Πλην ζητεῖται ὁποῖόν τι ἔστι ἡ προσοχή. Καὶ ἂν μὲν ἐρωτήσῃ τις τοὺς μεταφυσικοὺς περὶ τούτου, ἡ τούτων ἀποκρίσις βίβαια θέλει εἶναι ὅτι προσοχή εἶναι συνάθροισις τρόπου τινὰ τῆς αἰσθητικότητος ἐκ πολλῶν ἀντικειμένων πρὸς ἓν (53). Ἐγὼ. Ἀλλ'—ἡ συνάθροισις τινὲς τι ἄλλο εἶναι, ἢ κινήσεις, καὶ ὅχι ἀντιλαμβάνεσθαι ἢ ἐννοεῖν; Ὡς ἡ προσοχή δὲν εἶναι τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, ὡς ἐλέχθη (αὐτόθεν), ἀλλὰ βούλησις τις. Ἐπειτα—ὁπόταν ἡ ἐνεργῶς πολλὰ ἀντικείμενα εἰς ἓν μου αἰσθητήριον, ἡ παριστώσα πολλὰ ἰδέαι ταυτοχρόνως εἰς τὸν νοῦν μου, καὶ ἐγὼ ἐκλέγω ἓν μόνον αἴσθημα ἢ μίαν μόνην ἰδέαν, τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ βούλησιν ἢ προαίρεσιν; Ὡς ἡ προσοχή εἶναι βούλησις τις, εἴτε συνάθροισις καὶ διεύθυνσις ῥευστοῦ τινος πρὸς ἓν μέρος τοῦ σώματος κατ' εὐθυβολίαν τοῦ ἀντικειμένου. Ἀλλὰ—ἂν, ὅτων πολλῶν τῶν αἰσθη-

μάτων ἢ ἰδεῶν, τὸ πρᾶγμα εἶναι βούλησις, τὸ ἄραγε ἤ-
 θελεν εἶναι, ἂν ἦν ἐν μόνου; Ἀλλ' - οὐσης βουλήσεως
 τινος τῆς προσοχῆς, ἤθελεν εἰκοί τις, τίος ἕνεκεν να τα-
 χθῇ εἰς τὰς γνωστικὰς δυνάμεις; Διὰ τὴν κοινὴν χῆσιν,
 λέγω ἐγὼ, τῶν μεταφυσικῶν. Καθότι - τίς δύναται νὰ
 ἀρνηθῇ ὅτι τὸ, προσέχον μᾶλλον εἰς τοῦτο τὸ αἰσθημα ἢ
 ἰδέαν, οὐκ ἰσχυραμὲν μὲν τὸ, ἐκκλίνω ἐκ τῶν λοιπῶν αἰ-
 σθημάτων ἢ ἰδεῶν, ὅπερ ἐστὶ βουλήσεως (262), καὶ ὅ-
 χι αἰσθήσεως ἢ νοός;

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι τῆς βουλήσεως ἔχου-
 σης μέρος εἰς τὰ αἰσθήματα, τὰ αἰσθήματα δὲν εἶναι
 διόλου παθητικὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς φθάτατες εἴπο-
 μεν (44), καὶ ὡς ἅπαντες δοξάζουσι. Ἀφ' οὗ ὅμως ἁ-
 παξ ἡ βούλησις ἀπεδείχθη ἀρχὴ νοήσεων καὶ αἰσθημά-
 των, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ καὶ αὐτεξούσιος, ἢ ὡς
 λέγουσιν οἱ Εὐρωπαῖοι, ἐλευθέρα. Ἀλλ', ὡς φαίνεται,
 τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦναι αὐ-
 τεξούσιος.

Κ Ε Φ. ΙΓ'.

Περὶ Αὐτεξουσίου.

269. Πᾶσα κίνησις, ἣτις λαμβάνει ἔξωθεν τὴν
 αὐτοῦς ὑπαρξιν, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ κινουμένου,

ὀνομάζεται βιαία ἢ ἀκούσιος, ὡς φθάσαντες εἶπομεν (9). Οὕτω μιᾶς σφαίρας, μιᾶς ἀμάξης ἐξ ἡμερίας βαλλομένης εἰς κίνησιν, ἡ κίνησις αὐτῆς λέγεται βιαία καὶ ἀκούσιος, ὡς κειμένης τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἔξωθεν, καὶ τοῦτου ἕνεκεν αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν ἀδυνατεῖ ἢ νὰ μηδενίσῃ, ἢ νὰ βραδύνῃ, ἢ νὰ αὐξήσῃ τὴν ληφθεῖσαν ἀπαξ ταχύτητα, ἢ καὶ νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἑαυτῆς εὐθυβολίαν. "Ὡς βία ἦθελεν εἶναι πᾶσα κίνησις, ἥς περ ἡ ἀρχὴ κεῖται ἔξωθεν τοῦ κινουμένου, μηδὲν αὐτοῦ συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμήν. "Ὡς πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, ὀνομάζεται ἐκούσιον ἢ μὴ βίαον. Εἰς τοῦτο λοιπὸν, ὅπερ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων κινήσεων, δίδω ὄνομα αὐτεξούσιον.

270. Ἡμεῖς ἔχομεν μεταφυσικὴν βεβαιότητα καὶ τοῦ ὅτι αἰσθανόμεθα, καὶ τοῦ ὅτι διανοούμεθα, καὶ τοῦ ὅτι κινούμεθα, καὶ τοῦ ὅτι κινούμεθα μετὰ τι αἰσθητικὴ ἢ ιδέα (264). Καὶ πρὸς τοῦτοις ἡμεῖς εἴμεθα ὀλιγωτέρου βέβαιαι ὅτι πᾶν αἰσθητικὸν (2) καὶ πᾶσα ιδέα (46) εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ διαθέσις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. "Ὡς εἰς ταύτας τὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας δοῦναι θάτερον: ἢ ἡ ἐμὴ ψυχὴ εἶναι αὐτεξούσιος, ἢ μὴ: ὥς ἐν ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως κεῖται ἐν αὐτῇ, ἢ ἔξωθεν αὐτῆς. Ἄν λοιπὸν κηται ἐν αὐτῇ, αὕτη εἶναι αὐτεξούσιος (270). . . εἰ δὲ κεῖται ἔξωθεν αὐτῆς, ὅτε οὗτος τοῦ ἔξωθεν οὐδέλως ἄλλου. ἢ τῶν ἰδίων διαθέσεων ἢ ἰδεῶν, καὶ ὁ κινούμενος ἐκ τῶν ἰδίων ἰδεῶν ἢ διαθέσεων ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, καὶ ὀχι ἔξωθεν. Ἄρα οὐδαμῶς ὀλιγώτερον ἢ ψυχὴ καὶ τότε εἶναι αὐτεξούσιος. Εἰς τοῦτο ἂν ἡ ψυχὴ δέ. ἢ αὐτεξούσιος

τότε οὔτε τὰ αἰσθήματα, οὔτε αἱ ἰδέαι ἤθελον ἔχει ὑπό-
στασιν. ὅτι τότε τὰ μὲν αἰσθήματα ἤθελον εἶναι κίνη-
σις τις τῶν αἰσθητῶν, κοινωθεῖσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν μὴ
ἐν κινήσει, αἱ δὲ ἰδέαι, ἢ κοινωθεῖσά ποτε κινήσεις, τρα-
πέψα ἤδη ἐξ ἐαυτῆς εἰς εἰκόνας τῶν ὄντων καὶ κινητικῶν
ὄντων. Ὡς ἡ ἀρχὴ τῶν κινήσεων κεῖται ὅχι ἐξωθεν αὐτῆς.

Συνάγεται λοιπὸν εὐτεῖς, ὅτι καὶ τῶν ζώων καὶ
τῶν παίδων ἡ κίνησις εἶναι ἐκουσία.

271. Καὶ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως ἡ ὕπαρξις εἶναι
μεταφυσικῶς βεβαία ἀπόδειξις τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀν-
θρώπου. Καθότι - ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦν μὴ αὐτεξούσιος·
ὅστις ἂν ἐκινεῖτο βιαίως, τίνος ἕνεκεν νὰ ἀκολουθῇ λύ-
πη εἰς αὐτὸν, ὅταν ὑπότινος προσάγεται, ἐν ᾧ ἡ προ-
σαγὴ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπόφασις ἐξωτερική; Τί-
πειράζει; λέγω, ἂν ἡ προσαγὴ ἐρχεται ἐκ τούτου, καὶ
ὅχι ἐξ ἐκείνου; Δὲν - εἶναι ἐκάτερα ἐξωτερικά· ὅστις δὲν
ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ὅχι ἐν ἑαυτῷ; Ἀλλ' ἐ-
πειδὴ, ὡς τὰ πράγματα θέλουσι, προσαιτόμενός τις λυ-
πείται, πράττων δὲ τὸ αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ χαίρει. . . καὶ ἐπει-
δὴ ἡ λύπη εἶναι ἐναυτίον τῆς χαρᾶς, ἐπόμενον εἶναι οὐ-
σης τῆς προσαγῆς ἐξωτερικόν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ πράξις νὰ μὴν
ἦναι ἐξωτερικόν. Τίς - πάλιν ποτὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπεθύ-
μητε νὰ ἦναι ἀργυρώμετος, ἢ τίς τῶν αἰχμαλώτων δὲν
ἐπεθύμησε νὰ ἦναι κύριος ἑαυτοῦ; Ὡς ὁ ἄνθρωπος εἶ-
ναι αὐτεξούσιος.

272. γ'. Ἄν - ὁ ἄνθρωπος ἦν μὴ αὐτεξούσιος· ὁ
ὅστις ἂν ἡ ἀρχὴ τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἔκειτο ἐξωθεν αὐτοῦ,
τίνος ἕνεκεν νὰ μετανοῇ· ὅστις, νὰ λυπῇται, ὅταν πράξῃ

τε τῶν μὴ καθηκόντων; Τίς - δεόμαι, ἐλκόμενος βιαίως ὑπό τινος, μετανοεῖ ὅτι εἴλκετο; Ἡ - τίς ἐκγυμνωθεὶς ὑπὸ λησίου, μετανοεῖ ὅτι ἐγυμνώθη; Ἡ - τίς ῥαβδισθεὶς ὑπό τινος, μετανοεῖ ὅτι ἐρραβδίσθη; Οὐδεὶς. Ἄν ὁμῶς φοιεύσῃ τις τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ κίψῃ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα, ἢ θαπαῖσῃ ἀσώτως τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, οὗτος λυπεῖται. Καὶ διὰ τί; αἰστέ συναισθεν ὅτι ἔκειτο ἐπ' αὐτῷ τὸ εὐαντίον. Ὅλως ὁ ἀνθρώπος εἶναι αὐτεξούσιος.

273. δ'. Ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ ἐν τῇ σφενδόνῃ ἡ ἀρχὴ τῆς φορᾶς τοῦ λίθου, καὶ ἐν τοῖς ἵπποις ἡ τῆς ἀμάξης, καὶ κτξ. Τότε ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἔπρεπε νὰ κινῆται ἐπίσης ὑφ' ἑκάστου ἀντικειμένου, ὡς δηλονότι ἕκαστος λίθος ὑπὸ τῆς σφενδόνης, καὶ ἐνάση ἄμαξα ὑπὸ τῶν ἵππων, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἀκολουθεῖ. Καθότι ὁ μὲν χρυσὸς κινεῖ μὲν τὸν φιλάργυρον εὐκολώτατα, ἀδυνατεῖ δ' ὁμῶς νὰ κινήσῃ τὸν φιλότιμον... καὶ τὰ μὲν ἑνδοξα κινούσιν εὐκολώτατα τὸν φιλότιμον, ἔχουσι δὲ αὐθεμίαν ἰσχὺν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ φιλαργύρου· καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

274. Τέλος πάντων καὶ ἡ κοινὴ δόξα ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων ἠθέλην ἐκληφθῇ ὡς ἄλλη ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι αὐτεξούσιος: ὅτι οἱ κείται ὅχι ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ τῶν ἑαυτοῦ κινήσεων. Καθότι - ἂν ἡ ἀρχὴ τῶν κινήσεων τοῦ ἀνθρώπου ἔκειτο ἔξωθεν αὐτοῦ, τίνος εὐεκεν νὰ γραφῶσι νόμοι καὶ νὰ διορίσῃσι κολάσεις μὲν εἰς τοὺς παραβάτας, ἀμειβάς δὲ εἰς τοὺς κατορθούντας; Καί - τίς χρεῖα συμβουλῶν τότε; Τίς - χρεῖα ἀπειλῶν ἢ κο-

λάτῳ αἰνίου; Διὰ τί, δέομαι, ἔπαινοι καὶ φόγοι;
 Πῶ - πλέον ἀρετῇ, καὶ πῶς κακία ὅπου βία; Καὶ - ὅποια,
 δέομαι, δικαιοσύνη νὰ παιδεύηται ὁ φονεὺς ὅταν ἐκτελῇ,
 οὐ τις ἦν ἀδύνατος εἰς αὐτὸν ἢ ἀποφυγῇ; "Η - τί τοῦτο
 διέρε ἐν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐτιμωρεῖτο καὶ ἡ μάχαιρα ἢ τὸν ἄν-
 θρωπον φονεύσασα; Καὶ - ὅποια δικαιοσύνη τὸ νὰ στα-
 νοῦται ὁ τυραννοκτόνος, ἐν ᾧ οὗτος ἐλευθεροῖ τὴν ἑαυτοῦ
 πατρίδα ἢ ἐκουσίως, ἀλλὰ βιαιώς; Ἐπειτα - διὰ τί πάλιν
 φονοτυραννίαν, ὅταν ὁ τύραννος τυραννῇ ἐκ βίας; ὁ
 ἐστὶν ὅταν τυραννῇται, ἵνα τυραννῇ; "Ω πόσα τερατώδη
 καὶ ἀντιφατικά!

"Ὡς ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτεξούσιος (α), καὶ ἐπο-
 μένως ἡ βούλησις σύγκειται ἐκ τῆς ὁρέξεως, λογικοῦ, καὶ
 αὐτεξουσίου. Εἰς μαρμύρινοι λιπὸν ὀνομάζονται, ἵσοι
 δοξάζουσι μὴ αὐτεξούσιον τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ
 ἡμεῖς τὴν λέξιν πράξιν λέγομεν οὔτε εἰς τὰ ἄψυχα, οὔ-
 τε εἰς τὰ ἄλογα, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἐπόμε-
 νον εἶναι ἡ πράξις νὰ περιέχῃ τὸ αὐτεξούσιον ἐν ἑαυτῇ.

Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι ἐκ τῶν ὀ-
 ριστῶν τῆς βουλήσεως τῶν ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων (263)
 πολλοὶ συμπίπτουσι μὲ τὸ ἡμέτερον αὐτεξούσιον.

275. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἕκαστον τῶν πραγμάτων ἔ-
 χει ἀρχὴν καὶ τέλος, τούτου ἕνεκεν ἄν τις ἀντὶ νὰ ἐξετά-
 σῃ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς, θεωρῇ αὐτὸ ὡς ἐκ τοῦ

(α) "Ὡςπερ οὖν ἡ φυσικὴ ὁρεξὶς πάσῃ αἰσθητικῇ φύσει ἔγκειται,
 οὕτως ἡ αὐτεξουσιότης πάσῃ λογικῇ. Πᾶν γὰρ λογικὸν αὐτεξού-
 σιον. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Ἰωαν. Δαμ. εἰς Θεολ.

τέλους, τότε τὸ αὐτεξούσιον ἀλλάττει ὄνομα καὶ ὀνομάζεται Ἐλευθερία: ὃ ἐς συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα, ὅπερ καὶ εἰς τὴν βούλησιν ὡς πρὸς τὴν θέλησιν (262). Ὡς ἐλευθερία εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς αὕτη βάλλει εἰς ἔκβασιν τὰς ἑαυτῆς ἀποφάνσεις, εἴτε δι' ἧς ἐκπληροῖ τὸ αὐτεξούσιον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως αὐτεξούσιος, ἐκ φύσεως ἄρα εἶναι καὶ ἐλεύθερος. Ὡς ὁμοίως οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι ἄνευ θελήσεως, οὕτως ἐσέρηνται καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, μεταχειριζόμενοι τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ποτὲ μὲν ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας, ποτὲ δὲ ἀντὶ τοῦ αὐτεξουσίου, ἐξ οὗ ἤθελε συνάξοι τις ὅτι ἔπρεπε περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐλευθερίας νὰ ὑπάρξῃ μερίση σύγχυσις εἰς αὐτοὺς, ὡς καὶ τῷ ὄντι ὑπῆρξεν, ὅχι ὅμως καὶ εἰς ἡμᾶς.

Καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη ἐκ φύσεως ἐλεύθερος, ὡς καὶ αὐτεξούσιος, εἴτε κύριος τοῦ νὰ βάλλῃ εἰς ἔκβασιν τὰς ἑαυτοῦ ἀποφάνσεις, πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν δύναμιν ἄπειρον, τούτου ἕνεκεν δυνάμεις ἐξωτερικαὶ ἀφαιροῦσιν αὐτοῦ πολλάκις τὸ ἐλεύθερον, ἐν ᾧ οὐδεμία δύναμις δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ αὐτεξούσιον ἀπ' αὐτοῦ.

276. Τὰ λαμπρότατα ὅμως πράγματα τοῦ κόσμου, ὅταν ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ λογικοῦ, ἐν πρώταις μὲν ἀποκαθίστανται ἄμαυρά, ἔπειτα δ' ἀπ' ὀλίγου ὀλίγου πολυπραγμονούμενα διακρίνουσιν εἰς τὰ παυτεῖς ἀόρατα. Καὶ τοιοῦτον τι φαίνεται ὅτι ἠκολούθησε καὶ εἰς τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἐλευθερίαν. Καθότι μὲν ἔλεν ὁ πρὸ ἑταστος ἡμῶν ἔχει συναίτησιν τοῦ ὅτι κείναι ἐπ' αὐτῷ τὸ νὰ διαγοηθῇ καὶ νὰ βάλλῃ εἰς ἔκβασιν τὰς ἑαυτοῦ ἀποφάνσεις,

δὲν ἔλλειψαν ὅμως πολλοὶ ἀπὸ τοῦ νὰ γένωσιν Εἰμαρμένιοι καὶ νὰ δοξάσωσιν ἑαυτοὺς μηχανάστρας. Καὶ δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, καθ' ὃν ἐξεδύθη ἐγχειρίδιόν τι εἰς τὴν Λειψίαν τῆς Σαξωνίας ἀνωμόμου τινὸς (α), ἔνθα ἀπεδείκνυε τὸν ἄνθρωπον μὴ ἐλεύθερον, εἴτε μὴ αὐτεξούσιον. Καὶ ἂν μὲν αὗτος ὁ Εἰμαρμένιος ἦν ἄλλης τινὸς θρησκείας, ὑπομονή, ὄντος δ' ὅμως χριστιανοῦ, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν ἑαυτὸν, ἔνθα ὁ χριστιανισμὸς μηδενίζεται, ἀπόντος τοῦ αὐτεξουσίου (274), τὸ πᾶν εἶναι πέρα ἀηθίας. Ἐπρεπεν ἔπρεπε βίβαια νὰ ἦναι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀξίωμα τὸ, ὃ ἄνθρωπος εἶναι αὐτεξούσιος, καὶ ὡς φαίνεται δὲν εἶναι, ἢ καὶ ὑποκρίνονται τινες νὰ καταπείσωσι τοὺς ἄλλους ὅτι νομίζουν εἑαυτοὺς μὴ ἄνθρώπους. Ἴδετε ὅμως τὴν σρεβλότητα τοῦ λογικοῦ, ἢ τῶν πεπαιδευμένων! Ἄν οὕτοι χρονίσωσιν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν αἰσθημάτων, ἀρνοῦνται καὶ τὰς ποιότητας τῶν σημάτων (143) καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμάτων (204), εἰ δὲ καὶ χρονίσωσιν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς βουλήσεως, ἀρνοῦνται τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θέλουσιν ἑαυτοὺς μηχανάστρας! Ἐςῶσαν λοιπόν.

277. Ἄλλ' ἂν, ἥθελεν εἰποῖ τις, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦναι αὐτεξούσιος, ὥς νὰ μὴν συμβαλλωται ὀλοτελῶς τὰ ἔξωθεν ἀντικείμενα, τίνος ἔνεκεν — ἐκ μὲν δύο ἀγαθῶν προκειμένων νὰ προκρίνη τις πάντοτε τὸ μείζον, καὶ οὐδέποτε τὸ ἔλασσον; ἐκ δὲ — δύο κακῶν πάντοτε τὸ ἔλα-

(α, Οὗτος ἦν Πάριος ὁ Ἀθανάσιος.

σπον, καὶ οὐδέ ποτε τὸ μείζον, ὅπερ δηλ. εἶναι ἡ ἄγκυ-
ρα τῶν Εἰμαρμένων;

Ἐγὼ νομίζω ὅτι ἅπαντες οἱ πεπαιδευμένοι: τουτέστιν
ἀντειμαρμένοι καὶ οἱ Εἰμαρμένοι ἔπεσον εἰς ἀπάτην.
Ἐρχου καὶ ἴδε. Οἱ ἀντειμαρμένοι θέλουσι τὸ αὐτεξού-
σιον δύναμιν τινα τῆς ψυχῆς τοῦ νὰ ἐκλέγῃ κατ' ἀρέσκειαν
αὐτῆς θάτερον τῶν δύο προκειμένων. Καὶ ὁ Κονδιλλιχ,
ὦν εἷς ἐξ αὐτῶν, θέλει τὸ αὐτεξούσιον τοιαύτην δύναμιν
τῆς ψυχῆς, ὥς νὰ ποιῇ, ὅπερ ἤδη δὲν ποιεῖ, καὶ νὰ
μὴν ποιῇ, ὅπερ ἤδη ποιεῖ. Ὡς κατὰ τοῦτον τὸν ὅρισμὸν
καὶ ἐγὼ λέγω ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτεξούσιος. Καθ-
ότι - τις οὐχ ὀρᾷ ὅτι εἰς τινα τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύ-
νατος εἰς ἡμᾶς ἡ ἐκλογὴ; Ποῖος - λέγει, τῶν πατέρων
ἐρωτώμενος, ἂν θείλῃ τὸν θάνατον τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ
αὐτοῦ, ἢ θελεῖ γνωρίσει ἐν ἑαυτῷ δύναμιν τοῦ νὰ ἐκφω-
νήσῃ τὸ ναί; Ἡ - ποῖος τυφλὸς ἐρωτώμενος, ἂν θείλῃ
νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, ἢ θελεῖ θυνηθῇ νὰ ἀποποιηθῇ τὸ πρᾶγμα;
Ἡ - ποῖος ἄνθρωπος ἐρωτώμενος, ἂν θείλῃ νὰ κολασθῇ
αἰωνίως, ἢ θελεῖ γνωρίσει ἐν ἑαυτῷ δύναμιν τοῦ νὰ διχθῇ τὸ
πρᾶγμα; Ἰσως μόνος ὁ Κονδιλλιχ. Δύναται ναὶ νὰ ἐκλέξῃ
τις θάτερον τῶν προκειμένων.. ἀλλὰ ποῦ; Εἰς τὰ ἐπίσης
ὠφέλιμα, ἢ ἐπίσης ἐπιβλαβῆ. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, δύ-
ναμαι ἐπίσης καὶ νὰ ἐκτείνω καὶ μὴ τὴν ἐμὴν χεῖρα..
καὶ νὰ ὑπάγω καὶ μὴ, εἰς περιδιάβασιν. Δὲν ἀκολουθεῖ
ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ μεγίστην διαφορὰν ἔχοντα. Ἐκεῖ
ἀναγκαιῶς ἡ ἐμὴ ψυχὴ κλίνει πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐκ-
φεύγει τὰ κακά. Καὶ οἱ λόγοι τῶν ἀντειμαρμένου περὶ
τῆς ὑπάρξεως τοῦ αὐτεξουσίου εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπό-

δείξῃς τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ. Καθότι λεγόντων τῶν εἰμαρμενίων ἔτι καθὼς ὁ ζυγὸς κλίνει πρὸς τὴν βαρυτέραν πλάσιγγα, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ κάμῃ ἄλλως, οὕτω καὶ ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου ἀδυνατεῖ νὰ μὴν ἐκλέξῃ τὸ ὠφελιμώτερον, ἢ ἀπόκρισις τῶν ἀντειμαρμενίων εἶναι, »ὅτι τοῦτο θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι αἱ περιστάσεις ἐγκαλοῦσι τὴν βούλησιν, καὶ ἔχει ὅτι καὶ τὴν προσδιορίζουσιν ἢ τὴν ἀναγκάζουσιν, ὡς καὶ τὸ βῆρος τὴν πλάσιγγα... διότι ὁ μὲν ζυγὸς ἀδυνατεῖ νὰ κινηθῇ ἄνευ προσθέσεως βάρους, καὶ ἔτι πλέον μετὰ τὴν πρόσθεσιν νὰ κινηθῇ πρὸς τὰ ἀπέναντι, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ἑκάτερα«. Ἀλλὰ - τίς, παρακαλῶ, οὐχ ὅρα ὅτι ταῦτα εἶναι λόγοι αἰεὶ νοήματος; Καὶ - τίς δὲν εἶδε ποτὲ ἑαυτὸν ἀδυνατοῦντα νὰ ἀποφασίσῃ, ἔχει δὲ ἄλλο, εἰμὴ διότι ὀβλεπτεῖ τὸ ὠφελιμώτερον (194) : ὁ ἔστι διότι βλέπει ἰσορροπίαν εἰς τὰ προκείμενα; Ὡς οἱ λόγοι τῶν ἀντειμαρμενίων εἶ.αι ἀπόδειξις τῆς δόξης τῶν εἰμαρμενίων : ὁ ἔστιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μὴ αὐτεξούσιος. Καὶ ὠφελον οἱ ἀντειμαρμενιοὶ ἀφεύκτως νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ταύτην τὴν ἀπάτην. Καθότι οὗτοι ἐξετάζοντες τὸν ἄνθρωπον, ἂν ἦναι αὐτεξούσιος, ἐπελίδοντο διὰ τοῦ, ἂν ἦναι καὶ λογικός. Ὡς ἀντὶ νὰ ἦναι τὸ πρέβλημα τὸ, ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦναι αὐτεξούσιος, ὑπῆρξεν, ἂν τὸ βόσκημα ἦναι αὐτεξούσιον! Καθότι ἔσω ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως λογικός (93), ὅπερ δέχονται οἷοι εἰμαρμενιοὶ καὶ ἀντειμαρμενιοὶ, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὅς ἐκτελεῖ οὐδὲν ἀλόγως. Τότε - ποῦ πλέον θέλει μείνει δυνατὴ εἰς αὐτὸν ἢ τε ἐκλογὴ καὶ ἡ προτίμησις τοῦ κακοῦ ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ; Τοῦτο ἠθέληεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο,

ἢ μὴ λογικόν: τουτέστι σαφὴς ἀλογία. Ὡς ὁ ὕψιστος τοῦ αὐτεξουσίου ὅτι εἶναι δύναμις τοῦ νὰ ποιῇ τὸ ἐναντίον, οὗ τινος ποιῇ, εἶναι ὑπόθεσις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μὴ λογικός, εἴτε εἶναι βόσκημα. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος.. καὶ ἐπειδὴ τὸ λογικόν καλύπτεται ὑπὸ τοῦ αὐτεξουσίου, τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ἔδωσαν ὑπόνοιαν ὅτι εἶναι ἀκούσια, ἐν ᾧ πραγματικῶς εἶναι μὴ τοιαῦτα. Καὶ σημείου τούτου, ὅτι ἂν τὰ προκειμένα ἦναι ἴσα ἀλλήλοις, εἴθα λέγω ἡ καρδιά λαμβάνει οὐδεμίαν χώραν, τότε ἐγὼ καὶ ἀποφασίζω καὶ πράττω ἀδιαφόρως θάτερον τῶν προκειμένων: τουτέστιν ἂν θέλω ἐννοῶ ὅτι ἐνέστιν ἐπὶ τῆς γῆς Ἀμερικὴ, καὶ ἂν θέλω δὲν τὸ ἐννοῶ.. διότι ἐνταῦθα σιωπᾷ ἡ καρδιά καὶ τὸ λογικόν.. ἐγὼ ἂν θέλω ἤδη γράφω, καὶ ἂν δὲν θέλω δὲν γράφω.. ἐγὼ ἂν θέλω μένω ἐνταῦθα, καὶ ἂν θέλω, ἀναχωρῶ.. ἐγὼ ἂν θέλω ἐκτείνω τὴν ἐμαυτοῦ χεῖρα, καὶ ἂν δὲν θέλω, δὲν τὴν ἐκτείνω. Ὅταν ὁμως δὲν εἶναι ἴσα τὰ προκειμένα, ἀλλ' ἅντα: ὅ ἐστιν ὅταν τὸ λογικόν δὲν ἀδιαφορῇ, τότε τὸ πρᾶγμα ἀλλάττει μορφὴν. Ἐφίχεται τις, φέρε εἰπεῖν, πρὸς με μὲ ξύλον εἰς νὰ ἐξάξῃ τὴν ὀφθαλμόν μου, τότε εἶναι ἀδύνατον εἰς ἐμὲ τοῦ νὰ μὴν ἐκτείνω τὴν χεῖρα μου ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμποδίσω τὸ πρᾶγμα, καὶ ἂν δὲν τὸ ἐκτελέσω, εἰμὶ μὴ ἐγώ: τουτέστι μὴ λογικός, καὶ οἱ Εἰμαρμένους τότε ἤθελον ἀλλάξαι διάλεκτον, ὀνομάζοντές με μωρὸν καὶ ὄχι μὴ αὐτεξούσιον. Τὸ λογικόν ἀναντιρρήτως ἀποφασίζει ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως: ὅ ἐστι κρέμαται ὁλοτελῶς ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως, ἀλλέως ἤθελεν εἶναι οὐδεμία ἀλήθεια εἰς τὸν κόσμον. Καθότι

ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀπεφάσιζε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν, ἕκαστος ἤθελεν ἀποφασίζει διαφορετικῶς, καὶ ἤθελεν εἶναι οὐδὲν μόνιμον ἐπὶ τῆς γῆς ἢ βίβαιον. οὔτε ἤθελεν εἶναι δυνατὴ καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑπαρξίς ἐπὶ τῆς γῆς, μὴ οὕσης τῆς λογικότητος νόμου. Καθότι μὴ οὗτος τοῦ νόμου τῆς λογικότητος, ἐγὼ δὲν ἤθελον εἶμαι πλέον ἄνθρωπος.

Ὅχι ὀλιγώτερον ὅμως σοχάζονται τὸ πρᾶγμα ἡμαρτημένως, καὶ οἱ ζητοῦσι νὰ ἀποδείξωσι τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ὡς ἐκ τῆς γενναιότητος τῶν Μακκαββαίων. Καθότι τὸ νὰ ὑποφέρῃ τις βάσανα σκληρότατα διὰ νὰ μὴν ἀρνηθῇ τὴν δόξαν ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲν εἶναι αὐτεξούσιον, τοῦτο εἶναι γενναιότης, ἀλλέως πᾶς ὁ μὴ δυνάμενος ὑπομεῖναι βάσανα ἔνεκα τῆς ἰδίας δόξης εἶναι μὴ αὐτεξούσιος, ὅπερ εἶναι ἄτοπον.

278. Εἶναι ὅμως καὶ μία ἄλλη τρίτη φατρία, ἥτις ἀφαιρεῖ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῦτο ὄχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διότι ὁ Θεὸς εἶναι προγνώσης. Πλὴν τοῦτο διαφέρει οὐδὲν ἀπὸ τοῦ ῥάβδος ἐν γωνίᾳ, ἅρα βρέχει. Καθότι - ὁποῖαν ἐξάρτησιν ἔχει τὸ προγινωσκόμενον ἐκ τοῦ προγινώσκοντος; Ἐγὼ γινώσκω κάλλιστα ὅτι ὁ ἀμελής μαθητὴς δὲν θέλει προκόψει. Τί - ἄραγε ἐπεταὶ ἐκ τούτου; εἶμαι ἐγὼ τὸ αἷτιον τῆς ἐκείνου ἀμαθείας ἢ ἀμελείας; Καὶ ὁ ἱατρὸς προγινώσκει πολλάκις ὅτι ὁ ἀσθενὴς αὐτοῦ ἀποθάνειται, καὶ οὐ ζήσεται. Τί - ἄραγε ἐκ τούτου, εἶναι ἡ πρόγνωσις τοῦ ἱατροῦ τὸ αἷτιον τοῦ θανάτου τοῦ ἀσθενοῦς, ἢ ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ; Ὡσαύτως λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς προγινώσκει μὲν κάλλιστα ἅπαντα πρὶν γε-

νέσθαι, ἢ πρόγνωσις ὅμως αὐτοῦ εἶναι καὶ προσδιορισμὸς τοῦ νὰ γένωπιν οὕτως, ἢ ἄλλως.

Ὡς οὔτε ὁ Θεὸς, οὔτε τὰ ἄσρα, οὔτε ἄλλοτε ἐξωτερικὸν ἀφαιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Καθότι, ὡς φαίνεται, οὕτω δεδημιούργηται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ εἰπὶν ἀμετάβλητοι.

279. Ὁ Σοαῦης ὅμως θέλει δύο εἶδη ἐλευθερίας ἢ αὐτεξουσίου. »Τὸ μὲν ἐν, λέγει αὐτὸς (α), εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ βούλεσθαι, τὸ δ' ἕτερον, τοῦ ἐνεργεῖν. . . »καὶ ἐλευθερία μὲν τοῦ βούλεσθαι εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς περ ἀποφασίζει ἀφ' ἑαυτῆς ἐν συνειδήσει καὶ »ἐκουσίως εἰς τὸ νὰ ποιήσῃτε ἢ μὴ, χωρὶς νὰ βιάζεται »ὑπὸ τινος ἐξωτερικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ αἰτίου. . . ἐλευθερία δὲ »τοῦ ἐνεργεῖν εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς τοῦ νὰ ἐξακολου- »θῇ ἐκουσίως τὰς ἀποφάνσεις τῆς ἰδίας βουλήσεως, χω- »ρὶς νὰ βιασθῇ ἢ νὰ ἐμπεισθῇ ὑπὸ τινος.»

Μικρὰ ὅμως παρατήρησις εἶναι ἱκανὴ τοῦ νὰ ἀποκαταστήσῃ λαμπρὸν τὸ ψυχρὸν ταύτης τῆς διαιρέσεως. Καθότι—ἂν ἡ ψυχὴ ἔχῃ δύο ἐλευθερίας, τί πειράζει νὰ ἔχῃ καὶ δύο λογικά, καὶ δύο θελήσεις, κτξ; Ἐπειτα—οὐσα ἡ ψυχὴ ἐλευθέρα κατὰ τὸ πρῶτον εἶδος τοῦ βούλεσθαι, εἴτε τοῦ ἀποφαίνεσθαι, διὰ τὴν νὰ παύῃ ταύτης τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ ἄρχηται τῆς δευτέρας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν, ὧν περ ἤρξατο διὰ τῆς πρώτης; Πλὴν ἴσως ἡ τοσαύτη σύγχυσις γεννᾶται εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, διότι σε- ροῦνται τῆς ἰδέας αὐτεξουσίου (275).

(α) Ἐν τῷ περὶ ἐλευθ.

280. Ὅντος λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσίου (274), τὰ ἔργα αὐτοῦ λέγονται ἐκούσια (269). Τὸ ἐκούσιον ὅμως δὲν εἶναι μουσειδές, ἀλλὰ διαιρεῖται εἰς ἀπλῶς ἐκούσιον καὶ εἰς ἐξ ἀνάγκης. Καὶ ἀπλῶς μὲν ἐκούσιον εἶναι, οὗ τινος ἡ ἀρχὴ κεῖται ἐν ἡμῖν καὶ ἄνευ τινὸς λύπης γινομένου (272). . ἐξ ἀνάγκης δὲ, οὗ τινος ἡ μὲν ἀρχὴ κεῖται ἐν ἡμῖν, γινομένου δὲ μετὰ τινος λύπης, ὅπερ καὶ κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶναι ἐκούσιον. Ἀνθρώπος τις, φέρε εἰπεῖν, κρατῶν ἀνὰ χεῖρας σπάθην, ζητεῖ τὰ ἀργυριά μου, καὶ ἐγὼ τῷ τὰ εἶδω. Αὕτη λοιπὸν ἡ θόσις εἶναι οὔτε βία οὔτε ἐκουσία, ἀλλ' ἀναγκαία. Καὶ δὲν εἶναι βία, διότι ἐγὼ εὐσυκατάνευσα, καὶ ἔκειτο ἐπ' ἐμοὶ ἡμὴ θόσις. . οὔτε εἶναι πάλιν ἐκουσία, διότι ἐγὼ ἐκτέλεσα τὸ πρᾶγμα μὲ λύπην ψυχῆς, καὶ οὔτε ἤθελον τὰ δώσοι, ἂν δὲν ἐφοβούμην τὸν θάνατον. Ὡς τὸ ἀναγκαῖον εἶναι οὔτε ἐκούσιον οὔτε βίαιον, ἀλλὰ μὴ ἐλεύθερον (275), εἶναι δ' ὅμως πλησιέστερον εἰς τὸ ἀκούσιον, ἢ ἐκούσιον.

Εἴτε ὅμως τὸ ἐκούσιον πράττει τις, εἴτε τὸ ἀναγκαῖον, οὗτος πράττει αὐτὸ αὐτεξουσίως. . διότι κεῖται ἐπ' αὐτῷ πάντοτε, ἂν θελήσῃ νὰ μὴν τὸ πράξῃ. . πλὴν καθ' ὁ λογικὸς ἀδυνατεῖ νὰ μὴν τὸ πράξῃ. Καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ ἀναγκαίου καὶ ἐκουσίου ὑφίσταται ἐπ' οὐθενὸς ἄλλου, παρὰ εἰς μὲν τὸ ἐκούσιον ὁ ἄνθρωπος προκρίνει τὸ μείζον ἀγαθόν, εἰς δὲ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ἐλασσον κακόν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐλάσσονος κακοῦ εἶναι τῆς προαιρέσεως (265). . καὶ ἡ προαῖρεσις εἶναι βούλησις τις (αὐτότι). . ἡ δὲ βούλησις δύναμις αὐτεξούσιος (272), δηλονότι καὶ τὰ ἐξ ἀνάγκης ἔργα εἶναι ἐκούσια. Καθότι ἀγ-

καλὰ καὶ εἰς τὰ ἐξ ἀνάγκης πρότεσι καί τις βία, εἴτε αἵτιον ἐξωτερικόν, πλὴν ἡ ἀπόφανσις δὲν εἶναι ἐκείνου, εἶναι τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ πρόβλημα τότε ἀλλάττει μορφήν: τουτέστιν ἀντὶ τοῦ τίς ἐκατέρων νὰ ἔχη τὰ ἀργύρια, τρέπεται εἰς τὸ, ποῖον εἶναι προκριτότερον ἡ ζωὴ ἢ τὰ ἀργύρια; ὃ ἐστὶν ἀρήρηται τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐλευθερία καὶ διέμεινε τὸ αὐτεξούσιον μόνον.

Κ Ε Φ. ΙΔ'.

Περὶ βουλευτῶν καὶ ὀρεκτῶν, ἢ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ.

281. **Ε**κτός λοιπὸν τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἡμεῖς ἔχομεν καὶ κινητικὰς: τουτέστι τὴν θέλησιν, τὴν βούλησιν, τὴν ὀρεξιν, τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ θυμόν. Πλὴν οὔτε θυμοῦται τις, οὔτε ἐπιθυμεῖ, οὔτε ὀρέγεται, οὔτε βούλεται, οὔτε θέλει, μὴ ὄντων θελητῶν, βουλευτῶν, ὀρεκτῶν, ἐπιθυμητῶν, καὶ θυμικῶν. Ὡς πρὸς γνωστικῶν τῶν εἰρημένων δυνάμεων ἀπαιτεῖται καὶ ἡ θεωρία τῶν πρὸς ἃ αὗται ἀποτείνονται ὑπὸ τῆς ψυχῆς. Καθότι ἂν ἦν μόνη ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς οὗτοι, ἢ ἂν ἦχεν οὐδεμίαν ἀναφορὰν ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ὄντα, ἢ θελεν ἔχει οὐδεμίαν ὀρεξιν ἢ βούλησιν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ δὲν εἶναι αὕτη μόνη, ἀλλὰ πάμπολλα ἄλλα . . καὶ ἐπειδὴ

ἔχει ἀναφορὰν πρὸς ἅπαντα, ἐξ οὗ γίνονται ἐπαισθηταὶ αἱ τούτων δυνάμεις, δηλὸν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ τούτων ἔρευνα.

Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ἔχει μόνον αἰσθάνεται, ἀλλὰ καὶ οὕτωπως: ὃ ἐστὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῆς εἶναι ἢ ἡδονικὰ, ἢ ἀλγεινὰ, ἢ οὐδέτερα (256 καὶ 5) . . καὶ ἔτι ἐπειδὴ καὶ αὕτη ὅχι μόνον διανοεῖται, ἀλλὰ καὶ αἱ ιδεαὶ αὐτῆς εἶναι ἢ ἡδονικαί, ἢ λυπηραί . . καὶ ἐπειδὴ εἰς μὲν τὰς ἡδονικὰς ἡ ψυχὴ ἐκτείνεται καὶ ῥέπει, εἰς δὲ τὰς ἀλγεινὰς καὶ λυπηρὰς συσέλλεται καὶ φεύγει, ἐπόμενον εἶναι ἄνευ τῶν ἡδονῶν καὶ λυπῶν οὔτε θέλῃσις, οὔτε βούλησις, οὔτε ὄρεξις, οὔτε ἐπιθυμία, οὔτε θυμὸς νὰ ἔχωσιν ὑπόστασιν; ὃ ἐστὶν ὃ ἐλατὴρ τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων εἶναι αἱ ἡδοναὶ καὶ ἀλγηδόνες ἢ λύπαι (255). Καθότι εἶναι νόμος ἀπαραχάρακτος, ὅπερ ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεως ἐνέγραψεν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ διοργανισμῷ, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ αἰσθήματι ἡ ιδέα ἣτις ἐμποιεῖ εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ψυχὴν, αὕτη νὰ ἐκτείνῃται πρὸς τὸ ἡδονικόν ἀντικείμενον . . καὶ ἐξ ἐναντίας νὰ ἐκφεύγῃ, ἂν τὸ αἶσθημα ἡ ιδέα ἡθέλῃ ἐμποιοῦ ἀλγηδύνα ἢ λύπην εἰς αὐτήν, ἐξ οὗ δηλονότι λαμβάνει ὑπόστασιν ἡ ὄρεξις καὶ βούλησις.

282. Ὅτι λοιπὸν οἰδόνται προσβολαὶ ἀντικειμένων καὶ ιδεαὶ ἡδονικαὶ καὶ ἐπὶ λύπαι, ἀμφιβάλλει οὐδείς, ὡς ἔχων αὐτὸς οὗτος συναίσθησιν τοῦ πράγματος. Πῶς ὁμοίως αἱ προσβολαὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου νὰ ἦναι ἡδονικαί, καὶ πῶς ἐκείνου ἀλγεῖναι, τοῦτο βέβαια ἡ φύσις τὸ ἐκάλυψεν εἰς ἡμᾶς. Ἄν ὁμοίως καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων θελήσῃσις νὰ μαντεύσῃ περὶ τῶν αἰτιῶν, οὗτος

πρέπει νὰ εἴπῃ ὡδέπως. Ἡμεῖς βλέπομεν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἐνεργητικὴν, ὥς φυσικῶς πως ἐπεται, ὅσαι τῶν προσβολῶν τῶν σωμάτων ἢ ἰδέαι βάλλουσαι τὴν ψυχὴν εἰς ἐνέργειαν, αὗται νὰ ἦναι ἡδονικαί, καὶ ὅσαι ἐξ ἐναντίας ἐμποδίζουσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνεργῇ, αὗται νὰ ἦναι ἀλγειναὶ καὶ λυπηραὶ: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, αἱ ἡδοναὶ καὶ λύπαι ἐδιωρίσθησαν ἐκ φύσεως φύλακες τῆς τε ζωῆς τῶν ζώντων καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Καθότι ὡς ὁ ἄνθρωπος ἀλγεῖ τυπτόμενος καὶ κολοβούμενος, οὕτω καὶ λυπεῖται ἀτιμαζόμενος . . καὶ ὡς ἡδύνεται ἐσθίων καὶ πίνων, οὕτω καὶ ἐπαινούμενος ἢ δοξαζόμενος.

283. Πλὴν ἴσως δὲν ἤθελεν ἀμαρτήσοιτις, καὶ ἂν εἴλεγεν ὅτι αἱ ἡδοναὶ καὶ λύπαι εἶναι ὅχι μένου τῶν ἀνθρωπίνων κινήσεων ἐλατῆρες, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐνεργείας τοῦ νοός. Καθότι—ποῖος ἄλλος ἤθελεν εἶναι ὁ λόγος τοῦ νὰ δημιουργῇ ἡ ψυχὴ τὰς γενικὰς ἰδέας (76), ὡν περ ἄνευ ἦν ἀδύνατον εἰς αὐτὴν νὰ διανοηθῇ (93), εἰμὴ πρὸς ἀποφυγὴν κόπου, ὅστις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀλγηδών; Τίνος—ἔνεκεν καὶ νὰ ἐνθυμώμεθα, καὶ νὰ φανταζώμεθα, καὶ νὰ ἔχωμεν μνήμην μάλιστα μόνων τῶν ἀρεσῶν καὶ φευκτῶν ἀντικειμένων, καὶ τοσοῦτον μειζούως, ὅσον μειζῶν ἤθελεν εἶναι ἡ ἀρέσκεια καὶ βλάβη αὐτῶν; Στοιχάσου, δέομαι, τὴν ὁμιλίαν τῶν ἀνθρώπων, ἣτις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ διεσπρημένος τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ θέλεις τὴν εὐρεῖ οὐδὲν ἄλλο, παρὰ ἢ ἐπαινον ἑαυτῶν, ἢ ἀποφυγὴν ψόγου. Ἄν, λέγω, ὁ ὁμιλῶν ἦναι βασιλεὺς, αὐτός θέλει διηγεῖται οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὑπέταξε

τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ὅτι διοικεῖ ἀρίστως τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ὅτι ἔθετο νόμους καλοὺς, ὅτι κτλ. . . εἰδὲ καὶ εἶναι ἀρχιστράτηγος, ὅτι ἔταξε καλῶς τὰ στρατεύματα, ὅτι ἠπάτησε τὸν ἐναντίον, ὅτι εὐπλάγχχνισθη τοὺς νικημένους. . . εἰδὲ καὶ εἶναι ἀθλητῆς, ὅτι ἐνίκητε τόπους καὶ τόπους. . . εἰδὲ καὶ εἶναι σπουδαῖος, ὅτι ἔχει τὴν γυνῶσιν τῶν τε οὐρανίου καὶ τῶν ἐπιγείων, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἐξέτασαν ἐν σαυτῷ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν του ἐπίνοιαν, καὶ θέλεις τὴν εὐρεῖ οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ οἰκεῖτον ἔπαινον· ὃ ἐστὶ ροπὴν πρὸς ἡδονήν. "Αν, λέγω, οἰκοδομῇ τις παλάτια τῆς Ἰσπανίας, αὐτὸς ἄλλον δὲν διορίζει ἀρχιτέκτονα, εἰμὴ ἑαυτὸν. . . ἂν πλάττῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἰδίας πατρίδος, διορίζει οὐδένα ἄλλον, εἰμὴ ἑαυτὸν ἐλευθερωτὴν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

Ἐξέτατον δὲ καὶ αὐτὰς τὰς αἰσθητικὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλεις ἰδεῖν ὅτι αὗται ζητοῦσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡδονικὰ ἀντικείμενα. Καθότι ἂν ὁ παρκτηροητὴς ἦναι σπουδαῖος, αὐτὸς θέλει ἀποτείνει πρὸς οὐδὲν ἄλλο μέρος τὰς ὀφείας, ἢ πρὸς βιβλία. . . ἂν στρατιώτης, πρὸς τὰ ὅπλα. . . ἂν γυνὴ, πρὸς τὰ ἐνδύματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. "Ωςτε αἱ ἡδοναὶ καὶ ἀλγηδόνες ἢ λύπαι εἶναι καὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων οἱ ἐλαττωτές, ἢ ἂν θέλῃς ἢ βούληταις (262.)

284. Αἱ ἡθικαὶ ὁμῶς ἡδοναὶ καὶ λύπαι (79) δὲν εἶναι μονοειδέεις, ὥς αἱ φυσικαὶ (5), ἀλλὰ τριῶν εἰδῶν, εἰς ἃς περ ἡθελε δοθῇ ὄνομα βελτίωσις, πρόνοια, καὶ δυνάμει.

"Ενεστιν εἰς τὸν ἀνθρώπου νόμος, νόμος ἐγγεγραμμένος ἐκ χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ, τοῦ καὶ χαίρη, ἐν ᾧ

αἰσθάνεται τὴν ἑαυτοῦ βελτιώσιν, ἢ τελειοποίησιν, καὶ νὰ λυπῇται, ἐν ᾧ βλέπει ἢ ἀπαντᾷ τὴν ἑαυτοῦ ὑφ᾽ ἑσιν. Οὕτως ἡμεῖς δοκιμάζομεν ἡδονὴν, ὅταν μανθάνομεν μίαν ἀλήθειαν, καὶ ἔτι πλέον, ἂν ἡμεῖς ὦμεν οἱ ἐφευρεταί . . καὶ λυπούμεθα, ὅταν ἀληθμονήσωμεν, ὅσα ἐ-
γινώσκομεν, καὶ ἔτι πλέον, ἂν ἐκτελέσωμεν πράξιν ἄ-
λογον. Ἀλλ'— ἡ μάθησις τῆς ἀληθείας τί ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ σημεῖον τῆς ἰδίας βελτιώσεως; καὶ— ἡ διαχάραξις καὶ λύπη τῶν ἰδίων ἢ ἡ πράξις τῶν ἀμαρτημάτων τί ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ σημεῖον τῆς ἑαυτοῦ, ἢ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ὑφ' ἑσιν; Ὡς ἐκ τούτου τοῦ νόμου: τουτέστι τῆς βελτιώσεως ἀναπηγάζουσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, ὧν περ ἡ ἀνάγκη εἶναι ἔργον τῆς ἠθικῆς.

285. Ἡδοῦναι πάλιν καὶ λυπεῖν τῆς προνοίας ἡθελον ὀνομασθῇ, ὅταν τὰ μὴ παρόντα ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἐνεργῶ-
σιν ὡς παρόντα: τουτέστιν ἢ διὰ τῆς φαντασίας παράστασις τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἢ τῶν ἡδονικῶν καὶ ἀλγεινῶν ἀντικειμένων. Καθότι σχεδὸν ἅπας ὁ βίος ἡμῶν εἶναι σειρὰ
τις ἐλατήριον: τουτέστι τῶν ἡδονῶν καὶ λυπῶν τῆς προ-
νοίας. Ὁ πλούτος, λέγω, ὅστις εἶναι ὁ μέγιστος ἐλατήρ
τῶν ἀνθρώπων κινήσεων, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡδονὴ
μέλλουσα: ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν ἀποφυγὴ μελλόντων κα-
κῶν. Οὕτως ἐγὼ χαίρω μὲν, ὅταν κερδίζω χοήματα,
λυπούμαι δ' εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν, ἔνθα εἰς μὲν τὸ
πρῶτον συμβεβηκός διὰ τῆς φαντασίας ἐγὼ παρίσχημι εἰς
ἐμυτὸν ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἔχω νὰ ἀπολαύσω διὰ
μέσου τῶν χρημάτων, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἅπαντα τὰ
κακὰ, ἅπερ ἢ ἐνδεῖα ἔχει νὰ εἰσφέρῃ εἰς ἐμὲ μεθ' ἐ-

αυτῆς. Καὶ ἂν ἐγὼ βαλθῶ εἰς φυλακὴν, ἢ λυτρωθῶ ἐκ φυλακῆς, εἰς μὲν τὸ πρῶτον συμβέβηκός λυπούμαι, εἰς δὲ τὸ δεύτερον χαίρω: χαρὰν καὶ λύπην προνοίας δηλονότι. Καθότι οὔτε ἡ εἰς τινα οἰκίαν εἰσοδός μου εἶναι ἀλγεινὴ, οὔτε ἡ ἐκεῖθεν ἐξοδός μου ἡδονικὴ ἀλλ' ἡ παράσσις τῆς τε ἐν σκότει ἐμῆς διαμονῆς καὶ ἡ σέρησις τῆς ἐμῆς ἐλευθερίας, εἴτε ἡ ἀπολαυσις τῆς ἐμῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἀπόκλισις τῆς ἐν παντὶ τόπῳ διατριβῆς, ταῦτα εἶναι ἡ λύπη καὶ ἡ χαρὰ ἡ ἐμῇ.

286. Τέλος πάντων ἡδοναὶ καὶ λύπαι δυνάμει ἡθελον ὀνομασθῆ, ὅταν ἄλλων εὐδαιμονούντων ἡ δυσυχούντων, συγχαίρητις ἢ συλλυπῇται με αὐτούς. Καθότι ἔνεστιν, ὡς φαίνεται, νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ νὰ χαίρῃ μετὰ χαιρόντων καὶ νὰ λυπῇται μετὰ κλαιόντων. Καὶ ἔκαστος ὅχι μόνον ἡδύναται εἰς τὴν προσβολὴν τῶν ἡδονικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ εὐχαρισεῖται, τοῦτου γινομένου εἰς ἄλλους, ἂν μόνον δὲν ᾔηται βέσκανος. . . καὶ ἔτι ὅχι μόνον ἀλγεῖτις εἰς τὴν προσβολὴν τῶν ἀλγεινῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ λυπεῖται, τοῦτου γινομένου εἰς ἄλλους, ἂν μόνον δὲν ᾔηται βέσκανος. Ὡσαύτως ὅχι μόνον χαίρειτις βελτιούμενος ἢ κερδιζών, ἢ λυπεῖται εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὕφεσιν καὶ ζημίαν, ἀλλὰ χαίρει, καὶ ἄλλων βελτιουμένων καὶ κερδιζόντων, καὶ λυπεῖται εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ δυσυχίαν τῶν ἄλλων, ἂν μόνον δὲν ᾔηται βέσκανος.

287. Ἄν ὅμως θελήσῃτις νὰ ἐξετάξῃ καὶ τὸ τελικὸν αἷτιον τῶν ἡδονῶν καὶ λυπῶν, θέλει ἰδεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ διατήρησις καὶ βελτίωσις τοῦ ἀν-

θρώπου. Καθότι ἀπαται μὲν αἱ φυσικαὶ ἡδοναὶ καὶ ἀλγηδόνες καὶ ἔτι ἐκ τῶν ἡθικῶν αἱ τῆς προνοίας ἔχουσι διὰ σκοπούμενον τὴν διατήρησιν τοῦ σώματος μόνου: τὴν τε ἐνεσώσαν ὁηλοῦσι καὶ μέλλουσιν. Ἀπαται δ' αἱ ἡδοναὶ τῆς βελτιώσεως καὶ λύπαι τῆς ὑφέσεως ἔχουσι διὰ σκοπούμενον ὅχι τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω αὐτοῦ ἀνοδόν, ἔνθα δηλ. ὁ νοὺς εἶναι καὶ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον, καὶ βελτιοῦν καὶ βελτιούμενον. Αἱ ἡδοναὶ ὅμως καὶ λύπαι τοῦ δυνάμει εἶναι σημείου τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ τῆς τοῦ ἀνθρώπου βελτιώσεως, εἴτε τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ ἀρετῆς. Καὶ οὐδὲν θηρίον μέχρι τῆς σήμερον ὑπῆρξέ ποτε ἐνάρτεον. Ἐμμέσως ὅμως, εἴτε διὰ τῆς αὐτανακλάσεως αἱ τοῦ δυνάμει ἡδοναὶ καὶ λύπαι συντρέχουσι καὶ πρὸς διατήρησιν καὶ πρὸς βελτίωσιν τοῦ ποιητοῦ. Καθότι, ὅστις οἶδει χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χρεῖαν ἔχοντας, καὶ οὗτος ἔξει πάντως ἐν καιρῷ χρεῖας τοὺς βοηθήσοντας. . . καὶ ὅστις ἀποναθίζῃ τοὺς ἀνθρώπους φρονίμους καὶ ἐναρέτους, καὶ οὗτος δὲν θέλει μείνει ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης εὐποιίας. Καὶ ὅπου οἱ ἄνθρωποι φροντίζουν ὅχι μόνον περὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κοινοῦ, ἐκεῖ ἡ κακοδαιμονία κοινῶς εἶναι ἐλάσσων. . . ὅπου δὲ φροντίζει οὐδεὶς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' ἕκαστος μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἐκεῖ τὸ πᾶν ἀθλιότης.

288. Δόξα λοιπὸν κοινὴ εἶναι εἰς τοὺς μεταφυσικούς καὶ ἡθικούς ὅτι οἱ ἐλατῆρες τῶν ζώων εἶναι δύο: αἱ ἡδοναὶ λέγω καὶ ἀλγηδόνες, ὡς φθάσαντες καὶ ἡμεῖς εἵπομεν (255). Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι εἶναι ὅχι πλέον τοῦ ενός: ὁ ἔστιν εἶναι μόναι ἀλγηδόνες. Πλὴν διὰ τὴν

πεισθῇ τις περὶ τούτου, ἀνάγκη εἶναι εἰς αὐτὸν νὰ ἀναλύσῃ τὸ πρᾶγμα.

Εἶναι ἀξίωμα, καὶ ἕκαστος τοῦτο ὁμολογεῖ, ὅτι οὐδὲν ἐνεργεῖ ἔνθα ἄπεισι. Ἀλλὰ - τὸ νὰ δώσῃ τις ὅτι τὰ ἡδονικὰ ἀντικείμενα ἀπὸ τὰ κινεῖσι τὰ ζῶα πρὸς ζήτησιν ἑαυτῶν, τοῦτο τί ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ, εἰμὴ ὅτι ταῦτα ἐνεργοῦσιν, ἔνθα οὐκ εἰσὶν; Ὡς αἱ ἡδοναὶ δὲν εἶναι ὁλοτελῶς ἐλατῆρες τῆς κινήσεως τῶν ζώων. Ἐπειτα ἡ καθημερινὴ παρατήρησις θέλει ὅτι πρὸς ὑπαρξιν ἡδονῆς τινος εἶναι ἀνάγκη προὔπαρξεως ἐνεργείας: ἢ ἂν θέλῃς ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀποτέλεσμα. Οὕτω διὰ νὰ αἰσθανθῶ ἐγὼ χυμοῦ τινος ἡδέος, εἶναι ἀνάγκη εἰς ἐμὲ πρῶτον νὰ μασσήσω φαγητόν τι . . καὶ διὰ νὰ ἰδῶ τὴν ὠραιότητα ἐνὸς παραδείσου, ἢ μιᾶς οἰκοδομῆς, ἢ πλέως τινος, εἶναι ἀνάγκη εἰς ἐμὲ νὰ ὑπάγω ἐκεῖ πρότερον, καὶ οὕτω περὶ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων τε καὶ αἰσθημάτων. Ὡς - ὅποῦς λόγος ἠθέλει εἶναι τὸ νὰ δοξάζῃ τις ὅτι, ὅπερ συνέβη μετὰ τὴν κίνησιν, τοῦτο ἐκίνησεν αὐτόν; Μὲ ἐκίνησε λοιπὸν, λέγω ὁρθητάτα, εἰς τὸ νὰ φάγω ἢ πείνα, εἴτε ἀλγηδῶν τις . . Μὲ ἐκίνησε πρὸς περιδιάβασιν ἡ πλησμονὴ τῶν αὐτῶν ὄρατῶν τῆς οἰκίας μου, εἴτε ἀλγηδῶν τις: ὃ ἐστὶ τὸ κινεῖν εἶναι ἀλγηδῶν καὶ ὅχι ἡδονῆ. Καθότι ἐπιθυμεῖ ναί τις φαγητῶν: ὃ ἐστὶν ἕνεστις ἐπιθυμία ἐν αὐτῷ κινήσεως. Ἀλλὰ πότε; ὅταν πεινᾷ: ὃ ἐστὶ ἕνεκα τῆς παρουσίας τῆς ἀλγηδόνος. Ἐπιθυμεῖ ναί τις ποτοῦ: ὃ ἐστὶν ἕνεστις ἐπιθυμία ἐν αὐτῷ κινήσεως. Ἀλλὰ πότε; ὅταν διψᾷ: ὃ ἐστὶν ἕνεκα τῆς παρουσίας τῆς ἀλγηδόνος. Ἐπιθυμεῖ ναί τις ἐνδυμάτων: ὃ ἐστὶν ἕνεστις ἐπιθυμία

ἐν αὐτῷ κινήσεως. Ἀλλὰ πότε; ὅταν φύχῃται: ὁ ἐστὶν ἕνεκα τῆς παρουσίας τῆς ἀληθοῦς. Ἐπειτα καὶ κυρίως εἰπεῖν οὔτε ἐπιθυμεῖτε φαγητῶν, ἢ ποτῶν, ἢ ἐνδυμάτων, ἀλλ' ἀπαλλαγῆς πείνης, δίψης καὶ ψύχους. Καθότι—τίς ποτε ἐγερθεὶς ἐκ πλουσίας τραπέζης, ἢ ὧν ἐν λουτρῷ ἐπεθύμητε φαγητῶν, ἢ ποτῶν, ἢ ἐνδυμάτων; Ἀλλ'—εἰς τὰ ἀφροδίσια, ἤθελεν εἰποῖ τις, τί ἄλλο θεωρεῖται ἐκτὸς ἡδονῆς; Ἄν, λέγω ἐγὼ, καὶ ἔλλειπεν ἐντεῦθεν ὁ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐρεθισμὸς, δὲν ἤθελεν ἰδοῖ τις οὔτε ζῶα, οὔτε ἑαυτὸν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἀλλ'—ὁ ἐρεθισμὸς τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ σαφῆς ἀληθοῦς; Τίς-οὐχ ὁρᾷ ὅτι τὰ ζῶα δὲν φέρονται ἐκουσίως πρὸς συνουσίαν, ἀλλὰ βεβίως πῶς ὑπὸ τῆς φύσεως: διὰ τὴν ἀληθοῦς δηλονότι, καὶ ὅτι ἡ ἡδονὴ ἐπακολουθεῖ εἰς αὐτὰ κατ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν: ὁ ἐστὶν ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀποτέλεσμα, καὶ ὅχι αἴτιον τῆς κινήσεως καὶ ῥοπῆς; Ἄν—ἦν τὸ αἴτιον τῆς τῶν ζώων κινήσεως ἡ ἡδονή, τίνας ἕνεκεν νὰ ᾔναι χρεια περιστάσεων, ὥς νὰ λάβῃ ὑπαρξιν ἡ ἡδονή; Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν τὰ ζῶα νὰ μὴν ἔρχονται εἰς συνουσίαν οὔτε τὸν χειμῶνα, οὔτε τὸ φθινόπωρον, οὔτε τὸ θέρος, ἀλλὰ μόνον τὸ ἔαρ: τότε δηλονότι, ὅτε αὐξάνονται αἱ δυνάμεις αὐτῶν ὑπὸ τῆς φύσεως, ὑφ' ὧν περ δηλαδὴ καὶ κατεπεύχονται. Ὡς ὁ σοφὸς δημιουργὸς τῶν ζώων προνοούμενος περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν διατηρήσεως, καὶ γυνώσκων ὅποιον κινεῖ τὴν ὕρεξιν αὐτῶν, ἐνέθετο ἐν αὐτοῖς τὴν ἐνόχλησιν τῆς πείνης, τῆς δίψης, καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν, ὥς ταῦτα ἐρχόμενα ἐν ἰδίαις καιροῖς καὶ χρόνοις νὰ διεγείρῃ εἰς αὐτὰ τὴν κλίσιν, ἢ ἐκκλίσιν πρὸς

διατήρησιν καὶ διαδοχὴν ἐκάστου εἶδους. Δὲν ἀκολουθεῖ ὁμοῦς τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς ἡθικὰς ἡδονάς. Καθότι αὐται ἔχουσι κράτος ἐφ' ἡμῶν καὶ βάλλουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς κίνησιν, εἴτε κινουσί τὴν βούλησιν αὐτοῦ, ὥς ἕκαστος ἤθελε πληροφορηθῇ, ἂν μόνον ἔκαμε μικράν τινα παρατήρησιν ἐφ' ἑαυτὸν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὰ νοητὰ: τά τε ἡδονικὰ λέγω καὶ ἀλγεινὰ, εἶναι πάντοτε παρόντα, καὶ οὐδέποτε ἀπόντα. . . καὶ ἐπειδὴ ὡς ἡ ψυχὴ δημιουργεῖ τί καὶ παρίσχησιν ἑαυτῇ ιδέας θλιβεράς, οὕτω καὶ ἡδονικὰς, ἐπόμενον εἶναι ἡ λογικὴ ὄρεξις νὰ κινῆται ἐκ τε τῶν ἐπιλύπων καὶ ἡδονικῶν ιδεῶν.

289. Ὡς ἐκ τῶν ἡμετέρων λοιπὸν ἡδονῶν καὶ ἀλγηδόνων ἡ λυπῶν λαμβάνουσι καὶ τὰ ἀντικείμενα, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἵπομεν (261), ὄνομα ἀγαθὸν καὶ κακόν. Καὶ καθ' ὅ μὲν τι ἐμποιεῖ εἰς ἐμὲ ἀρεσὴν διάθεσιν, κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται ἡδονικόν. . . καθ' ὃ δὲ ἡ τοιαύτη διάθεσις σκοπεύει πρὸς τὴν ἐμὴν διατήρησιν ἢ βελτίωσιν: ὃ ἐστὶν ὡς ἐκ τοῦ τέλους, κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται ἀγαθόν. Ὡσαύτως καὶ καθ' ὃ μὲν τι ἐμποιεῖ εἰς ἐμὲ δυσάρεστον διάθεσιν, ὀνομάζεται ἀλγεινόν ἢ ἐπίλυπον. . . καθ' ὃ δ' ἡ ἀλγηδὼν ἢ λύπη φθείρει τὴν ἐμὴν ὑπαρξιν ἢ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐμῆς ψυχῆς: ὃ ἐστὶν ὡς ἐκ τοῦ τέλους, ὀνομάζεται κακόν. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἄνευ ὀρέξεως καὶ βουλήσεως οὔτε ἀγαθόν οὔτε κακόν.

290. Πολλὰκις ὁμοῦς ἡμεῖς δίδομεν τὸ ὄνομα ἀγαθόν καὶ κακόν ὅχι μόνον εἰς τὰ αἰτία, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Οὕτως ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀγαθόν ὅχι μόνον τὸν ἐνάρητον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔρ-

γα αὐτοῦ . . καὶ κακόν, ὅχι μόνον τὸν φαῦλον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ . . καὶ ἔτι κακὴν ὁσμὴν λέγομεν τὴν δυσωδίαν . . καὶ οὐκ ἔστι κακία: τούτέστι λύπη, λέγει ἡ Θεία γραφή, ἣν οὐκ ἐποίησεν ὁ Κύριος.

291. Ἄν ὁμως ἀντὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ ἀποτελέσματος ὅχι ἐν ἑαυτῷ: ὅ ἐστιν ὅχι ὡς ἐκ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ: ἢ ἂν θέλης ἀπολύτως, τότε ἀντὶ ἀγαθοῦ ὀνομάζεται καλόν ἢ ὡραῖον: ὄνομα ὅπερ ἀποδίδεται καὶ εἰς τὸ ἀντικείμενον, πλην ὅχι ἀπροσδιορίσως. Ἀλλὰ τῶν μὲν τριῶν αἰσθητηρίων τὰ αἰσθήματα: ὁράσεως, λέγω, ἀκοῆς, καὶ ἀφ᾽ ἑκκληρώσαντο τὸ ὡραῖον, τῆς δ' ὁσφρήσεως καὶ γεύσεως, τὸ καλόν. Οὕτως ἡμεῖς λέγομεν ὡραῖον χρῶμα, ὡραία φωνή, ὡραία ἐπαφή, καὶ ὅχι ὡραία ὁσμὴ ἢ χυμὸς, ἀλλὰ καλὴ ἢ νόστιμος. Ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα ὁμως τοῦ πράγματος ἀναφερομένου, εἰς μόνον τὰ ὁρατὰ ἀποδίδεται τὸ ὡραῖος, καὶ οὐδὲν εἰς τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων. Οὕτως ἡμεῖς λέγομεν ὡραῖος ἄνθρωπος, ὡραῖον παλάτιον, ὡραία εἰκὼν, κτξ, τὰ δ' ἐναντία αἰδῆς ἢ αἰτχρὸς ἄνθρωπος, λέγομεν ὁμως καλὴν λύραν τὴν ἠχοῦσαν ἀρεσιῶς, καὶ ὅχι ὡραίαν, καὶ κακὰς τὰς ἀκάνθας τὰς διεγερούσας πόνον εἰς ἡμᾶς.

Ἔτι πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὸν νοῦν, ἡμεῖς ὀνομάζομεν ὡραῖον, καὶ ὅχι καλόν. Καθότι ἡμεῖς λέγομεν ὅτι τὰ νοήματα ἢ ἡ φράσις τούτου τοῦ συγγραφέως εἶναι ὡραία, καὶ ὅχι καλὰ . . καὶ ὅτι οὗτος ὁ ποιητὴς ἔχει σοίχους ὡραίους, καὶ ὅχι καλοὺς. Πλην ἂν τὰ νοήματα θεωροῦνται ὅχι ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἢ περ πρὸς τὴν ψυχὴν ἐκτελοῦσι, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ τέλος: ταυτέστιν

ὥς πρὸς τὴν ὠφελίαν, τότε ὀνομάζονται ἀγαθὰ καὶ κακά. Οὕτως τὰς μὲν ὠφελίμους συμβουλὰς ἑνὸς συγγραφέως ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀγαθὰς, τὰς δὲ ἐπιβλαβεῖς, κακάς.

292. Ἄν ὅμως θελήσῃ τις νὰ δώσῃ καὶ τὸν λόγον τοῦ, τίνας ἔνεκεν ἡμεῖς εἰς τινα τῶν αἰσθημάτων νὰ δίδωμεν τὸ ὄνομα ὠραίου, καὶ εἰς τινα μὴ; τουτέστι τὴν διαφορὰν τῆς καλλονῆς καὶ ὠραιότητος, ἵπως δὲν ἤθελε δονηθῇ, ἀλλ' ἤθελεν εἰπεῖ πολλά, χωρὶς νὰ εἰπῇ μηδέν. Καὶ πολλοὶ τῶν νεωτέρων συγγραφέων συγγράψαντες πραγματείας ὁλοκληροῦς περὶ τῆς φύσεως τῆς ὠραιότητος, φαίνονται ὅτι δὲν ἐτόξευσαν κατὰ σκοπὸν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ ἄνθρωπος κατεδικάσθη ἵνα μὴν σιωπᾷ οὔτε περὶ τῶν δυσκολωγμάτων, ἃς εἰπώμεν καὶ ἡμεῖς λόγον τινα.

Εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι τὰ σώματα διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματα διὰ τῶν πέντε αἰσθητηρίων, καὶ τοῦτο βέβαια διὰ τινος ρεύσου (35). β'. Εἶναι ἐπίσης ἀληθές ὅτι τινα τῶν αἰσθημάτων (καὶ τῶν πέντε αἰσθητηρίων δηλονότι) εἶναι ἄρεσά εἰς ἡμᾶς, καὶ μὲ ὅλον τοῦτο ἡμεῖς δίδομεν διάφορα ὀνόματα εἰς αὐτά (291). Ως πρὸς τὸ εἶναι ἐνυπάρχῃ καὶ διαφοράτις, ἥτις δηλονότι καὶ ζητεῖται. Ἄν λοιπὸν, λέγω ἐγὼ, παρατηρήσῃ τις εἰς τὰ ἡμέτερα αἰσθήματα, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι τινα μὲν ἔξ αὐτῶν ἔχουσι μέρη, τινα δ' οὐ: ὅτι τὰ μὲν ὁρατὰ, τὰ ἀκουσὰ, καὶ ἅπτα ενεργοῦσιν εἰς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια ὥς ὅλα, τὰ δ' ὀσφραυτὰ καὶ γευσὰ ὅχι ὥς ὅλα. Ως εὐδοκίμου τούτου, ἐγὼ λέγω ὅτι, ἂν δοθῇ ἀναλογία εἰς τὰ μέρη τοῦ ὅλου, τοῦτο τὸ αἶσθημα ὀνομάζεται ὠραίου, εἰδὲ μὴ, αἰσθῆς καὶ αἰσχροῦ. Οὕτως ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἑ-

κείνου τὸν ἄνθρωπον ὡραίου, οὗτινος τὸ πρόσωπον καὶ ἀνάστημα διεγείρει εἰς ἡμᾶς ἄρεσόν αἰσθημα. Ἀλλὰ διὰ τὰ ἦναι ἐν πρόσωπον ὡραίου δὲν εἶναι ἱκανόν μόνον νὰ ἔχη καλοὺς μόνους τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἢ μόνον τὴν ῥίνα, ἢ μόνον τὰς παρειάς, ἢ μόνον τὰς ὀφρυς, ἀλλ' ἅπαντα ὁμοῦ: ὅς ἐστι νὰ θεωρητῇ ἀναλογίαις μεταξὺ αὐτῶν. Καὶ λέγοντες ἐν χοῦμα ὡραίου, ἡμεῖς αἰσθανόμεθα ὅχι μόνον προσβολῆς ἑνὸς μόνου σημείου τοῦ κεχρωσμένου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως πολλῶν: ὅς ἐστι ταυτοχρόνως πολλῶν χρωμάτων ἔχουσιν βέβαια ἀναφορὰν τινα πρὸς ἀλλήλας. Ὡσαύτως καὶ ἔταντες ψάλλη ὡραίως, τότε οὗτος ἐκτελεῖ εἰς ἐμὲ αἰσθημα, οὗτινος καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι ἐπακισθητὰ, καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν ἡ ἀναλογία. Ὅμοιον δέ τι ἐπακολουθεῖ καὶ εἰς τὰ αἰσθητά της ἀρῆς. Καθότι περιδιαβάζων τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα ἐπίενος σώματος ἄρεσού, ἐγὼ αἰσθάνομαι ὅχι μόνον ἑνὸς μορίου, ἀλλὰ πολλῶν, εἰς ὧν περ τὴν ἐνέργειαν πρότεσι καὶ ἀναφοράις: ὅς ἐστιν εἶναι κρίσις καὶ ὅχι αἰσθημα. Δὲν ἀκολουθεῖ ὁμοῦ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ αἰσθητήρια της ὀσφρήσεως καὶ γεύσεως. Καθότι ἔταν ἐγὼ μασσῶ ἐν φαγητῷ, τὰ μόρια αὐτοῦ δὲν ἐκτελοῦσι ταυτοχρόνως διακεκριμένα πρὸς με αἰσθημάτων, ἀλλ' ἐν μόνον συγκεχυμένων καὶ ἄνευ τινὸς ἀναλογίας ἢ ἀρμονίας τῶν μερῶν. Τὸ αὐτὸ δ' ἐπακολουθεῖ καὶ εἰς τὴν εὐωδίαν ἑνὸς ῥόδου: ὅς ἐστιν ἐγὼ ἔχω οὐδεμίαν διάκρισιν τῶν μερῶν τοῦ αἰσθήματος. Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, καθ' ὃν οὔτε εἰς ἐκεῖνα τῶν αἰσθημάτων της ἀφῆς, ἐξ ὧν ἐλλείπει ἡ διάκρισις τῶν μερῶν: οἷον εἶναι τὸ ψύχος καὶ ἡ θερμότης, δὲν δίδεται τὸ ὡραίου. Ὡς πρὸς

ὑπαρξίν τοῦ ὡραίου εἶναι ἀνάγκη καὶ μερῶν καὶ ἀναλογίας αὐτῶν: ὃ ἔστιν ἡ ὡραιότης εἶναι καλλοῦν ἢ τῆς καλλοῦν ἢς, εἴτε κρίσις ἢ δεινναία.

"Ἐπειτα ἐπειδὴ καὶ τὸ αἶσθημα ὡραίου διδεται μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὄχι καὶ εἰς τὰ κτήνη, ἐπόμενον εἶναι ἡ ἡδονὴ ὡραίου ὡς ἀνάγκη ἐκτελεῖται εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν νοῦν: ὅστις ὁηλοῦντι εἶναι κριτῆς τῆς ἀναλογίας καὶ ἁρμονίας τῶν ὄντων. Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, δι' οὗ περ ὅσα τῶν ἀντικειμένων ἐνεργοῦσιν εἰς τὸν νοῦν, τὰ ὀνομάζομεν ὡραία, καὶ καλὰ ἢ ἀγαθὰ, ὅσα εἶναι μόνον ὡφέλημα: ὃ ἔστιν ὅσα συντείνουσι πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀλγηδόνων: ἢ ἂν θείλῃς τὰ τῆς αἰσθητικότητος.

293. Δῆλον δ' ὅμως ὅτι οὔτε τὸ καλόν, οὔτε τὸ ὡραίου, ὡς ὄντα ἐκάτερα ἀποτελέσματα, εἶναι ἀπόλυτον, ἀλλ' ἀναφορά τις τῶν ἀντικειμένων, εἴτε ὡς πρὸς τὸν ἡμέτερον διοργανισμόν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἑξίν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν διάθεσιν. Οὕτως ἐν φαγητῶν εἶναι μὲν ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καλόν, ἄνυσον δ' ὡς πρὸς ἕν ἄλλο εἶδος ζώων. . . καὶ ἐν φαγητῶν εἶναι μὲν νόστιμον ὡς πρὸς ἐμέ, ἄνυσον δ' ὡς πρὸς ἕνα ἄλλον ἄνθρωπον. . . καὶ ὁ ἱματισμὸς τῆς ἐμῆς πατρίδος εἶναι ὡραιότατος μὲν ὡς πρὸς ἐμέ, ἀειδίματος δὲ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλοδαπεῖς. . . καὶ εἰς μὲν τοὺς Αἰθίους τὸ μέλαν χρῶμα εἶναι ὡραιότατον, ὡς πρὸς ἐμέ δὲ ὀσχημύτατον, ἅπερ βέβαια εἶναι ὄχι τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἑξέως καὶ ἔθους. Καὶ εἰς τὴν ἐμὴν ἀσθενείαν τὰ πλέον ἄρεσά εἰς ἐμέ ἀντικείμενα ἀποκαθίστανται ἀποτρώπια, εἰς δὲ τοὺς λυπη-

μένους καὶ αὐτὴ ἡ μουσικὴ ἐμποιεῖ λύπην, ὥστε εἶναι τῆς διχαθέσεως.

294. Ἡ καλλοιὴ ὅμως καὶ ἡ ωραιότης βοηθοῦνται ὑπὸ ἀλλήλων. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἐκ δύο γυναικῶν ἐπίσης ωραῖον ἢ ἔχουσα πνεῦμα καὶ χροῖον, ἡ ἀρετὴ φαίνεται ωραιότερα τῆς ἐτέρας. Καὶ ἐκ δύο γυναικῶν ἐπίσης μὴ ωραῖον ἢ ἔχουσα προτερήματα φαίνεται ωραία. Καὶ μία ὁπότε ωραία φαίνεται ἡδύτερα ἐνεκὸν τῆς ωραιότητος μᾶλλον ὅλλης ἐπίσης ἡδεύας. Καὶ εἰς ἄνθρωπος ωραίος πλὴν μελάνθης ψυχῆς, φαίνεται εἰς μὲν τοὺς γυνικοὺς ἀειδὲς, εἰς δὲ τοὺς ὑψωτοὺς τῶν βλάσφημων, αἰσχροτάτος, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας εἰς ἀηδὴς, πλὴν εὐάρετος φαίνεται ωραίος, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ὑψωτοὺς τῶν εὐποιουμένων.

Συνάγεται λοιπὸν ἐκτεῦθεν α'. ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς εἶναι μείζων τῆς τοῦ σώματος... καὶ β'. ὅτι εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡμεῖς αἰσθανόμεθα, ὥς οἱ οἰσθανόμεθα, ἀλλ' ὡς διανοούμεθα, εἴτε βουλόμεθα (238).

295. Τὰ ἀγαθὰ ὅμως καὶ τὰ κακὰ διαιροῦνται εἰς δύο: εἰς προσεχῆ καὶ πόρον, Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀγαθὸν ὅχι μόνον τὸ φαγητὸν, ἢ τὸ τοῦτο τὸ ρέον, ἢ τὸ τοῦτο τὸ λουτρὸν, ἢ τὸ τοῦτον τὸν κόθον, ἀπερ ὁλονότι ἐνεργοῦσιν ἀμέσως πρὸς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια καὶ διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς ἀρετὰ αἰσθητά, ἀλλ' ἐνδομῶς ὀλιγώτερον καὶ ἀπερ δὲν ἐνεργοῦσιν ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως. Οὕτως ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀγαθὸν εἰς ῥόγμιον... διότι ἐκτελεῖ καλὰ φαγητὰ, καὶ ἀγαθὸν φυτὸν ἢ γαίαν... διότι δίδει καρπὸν ἥδὺν ἢ πολύν. Καὶ ἐπὶ ἡμεῖς ὀνομάζο-

μεν καὶ τὴν βροχὴν καὶ τὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἡλίου ἀγαθὰ, καὶ ὅχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διότι συντείνουσι πρὸς καρποφορίαν τῆς γῆς, εἴτε πρὸς τὰ διατηροῦντα τὴν ἡμετέραν ζωὴν. Ἡ καὶ ἐξ ἐναντίας ἡμεῖς ὀνομάζομεν κακὰ ὅχι μόνον ὅσα τῶν ἀντικειμένων διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς ἀλγηδὸνά αἰσθητά, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀπλῶς συντείνουσι πρὸς διατήρησιν ἢ αὐξήσιν τῶν τοιούτων ἀντικειμένων.

Ὡσαύτως ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀγαθὸν ὅχι μόνον ἐνέινον, ὅς τις μᾶς λυτρώῃ ἐξ ἀλγηδόνων καὶ θλίψεων, ἀλλὰ καὶ τὸν αἴτιον τῆς λυτρώσεως. . καὶ ἐξ ἐναντίας, κακὸν τὸν ἐμπαιούντα εἰς ἡμᾶς ἀλγηδόνας ἢ λύπας, καὶ τὸν ταύτων αἴτιον.

296. Ἐπεὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ διακρίνονται εἰς πραγματικά καὶ δοκώμενα.

Καθότι ἐπειδὴ οὔτε τὰ ἀγαθὰ, οὔτε τὰ κακὰ εἶναι μονοειδῆ, ἀλλὰ φυσικά καὶ ἠθικά (261). . καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἠθικῶν ἄλλα μὲν εἶναι βελτιώσεως, ἄλλα δὲ προνοίας, καὶ ἄλλα δυνάμει (284), εἶναι δυνατόν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ νὰ ᾔῃαι ἐνταυτῇ καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον; ἀγαθὸν δηλονότι ὡς πρὸς τὰς αἰσθήσεις, καὶ κακὸν ὡς πρὸς τὸν νοῦν, ἢ ἐξ ἐναντίας κακὸν μὲν ὡς πρὸς τὰς αἰσθήσεις, ἀγαθὸν δ' ὡς πρὸς τὸν νοῦν. . καὶ ἐπεὶ πλεον ἀγαθὸν μὲν ἢ κακὸν πρὸς τὰ τῆς βελτιώσεως ἢ προνοίας, ἐξ ἐναντίας δ' ὡς πρὸς τὸ δυνάμει.

Πᾶσα λοιπὸν προσεκμνή ἀλγηδὸν ἢ λύπη, ἥτις ἐπιφέρει μείζονα ὠφέλειαν, λέγεται δοκῶμενον κακόν. . καὶ πᾶσα ἡδονὴ προσωρινή, ἥτις ἐπιφέρει λύπην μείζονα, ὀνομάζεται δοκῶμενον ἀγαθόν. Οὕτως ἡ πικρία ἐνὸς φαρ-

μάκου ἢ ἡ συμβουλὴ, ἅτινα ἐμποιοῦσι μὲν προσωρινὴν λύπην εἰς τὴν ψυχὴν, ἐπιφέρουσι δ' ὅμως ὑγιάν καὶ ἐπιβίωθον, εἶναι δοκόμενα κακὰ καὶ πραγματικὰ ἀγαθὰ. Ἡ δὲ κολακεία, ἥτις ἐμποιεῖ προσωρινὴν μὲν τὴν ἡδονήν, τὴν δὲ βλάβην διαρκεστέαν, εἶναι δοκόμενον ἀγαθὸν καὶ πραγματικὸν κακόν. Καὶ ἐξ ἐναντίας ὁ κόπος, ὅς τις μὲν εἶναι φέσκει κακόν, ὡς ἐμποιῶν πόνον πάντοτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἂν μὲν ἐπιφέρῃ εἰς τὸν κοπιῶντα, ἢ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἢ τὴν τελειοποίησιν διὰ τῆς μαθήσεως, τότε εἶναι δοκόμενον κακόν καὶ πραγματικὸν ἀγαθόν. εἰ δ' ὅμως εἶναι ὑπερβολικὸς, ὥστε νὰ προξενήσῃ ἀσθένειαν ἢ καὶ θάνατον, τότε εἶναι πραγματικὸν κακόν.

297. Ὡς μεταβαίνων τις ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων εἰς τὰ αἷτια, ἡθέλην εἰπεῖ ὡταύτως: τουτέστιν ὅτι πᾶν ἀντικείμενον, ὅπερ ἐμποιεῖ βραχείαν μὲν ἀληθόνα ἢ θλίψιν, χρόνιον δὲ ἢ δονήν, τοῦτο εἶναι πραγματικὸν ἀγαθόν, καὶ ὄχι κακόν. Ἰκὼν πᾶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμποιεῖ βραχείαν μὲν ἢ δονήν, χρόνιον δὲ λύπην, τοῦτο εἶναι πραγματικὸν κακόν, εἰ καὶ ἐπιφέρει προσωπεῖον ἀγαθοῦ. Οὕτως οἱ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι, οἵτινες κολάζουσι μὲν τὰ τέκνα καὶ μαθητὰς, πλην πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν, εἶναι τῶν αἰνῶν ἀγαθοὶ καὶ ὄχι κακοί. Ἰκὼν οἱ κόλακες, οἵτινες ἡδύνουσι μὲν ἀκακίως τὸν κολακευόμενον, διαφθείρουσιν ὅμως αὐτόν, εἶναι πραγματικῶς κακοί. Οἱ νόμοι ὅμως οἱ διορίζοντες θάνατον εἰς ἕνα πταίσην, ἂν δὲν εἶχον σκοπούμενον τὴν κοινὴν ὠφέλειαν: ὅςτις ἂν δὲν ἐσχίζοντο μέλος τῆς πολιτείας τὸν πταίσην, ἡθέλουν εἶναι κακοί, ὡταύτως βέρβρια καὶ οἱ νομοθέται.

298. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ εἶναι ἀγαθὰ καὶ κακὰ δο-
κόμενα, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος ἐκ φύσεως ὁρᾷ πρὸς
τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐκφευγεὶ φύσει τὰ κακὰ (255), φυσικῶς
πρὸς ἑπταὶ εἰς τὴν παρουσίαν τῶν δοκούντων ἢ ψυχῇ καὶ
ταλαινότηται περὶ τῆς ἀποφύσεως, καὶ τοῦτο εἶναι ὕπερ
ἢ εἰς ὁρμάζοντες σκέψιν ἢ καὶ κρίσιν (104), ἢ σύνει-
σιν τῶν ἰδεῶν (87), πλήρ᾽ ἀνευτῆρος ἀποφύσεως, εἴτε
δηλ. ἐλλείπει ἢ ἡμετέρα βούληται. Καθίτι ἐνταῦθα ἡ
ψυχὴ ἀδυνατεῖ καὶ διώτῃ τὴν ἐκείνης ψήρην, ὥς ὅτι ὁ
κοῦς οἶν διακρίνει, ἂν τὸ ἐνερῶς ἢ μέλλου ἦναι ἐπιερ-
δέσειεν. Καθίτι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι εἰς τὰ παχυρατικῶς
ἀγαθὰ ἢ κακὰ ὁρᾷ εἰς τὰ μὴ ἀφαιρέτη οὐδὲς σκέ-
πεται. Οὗτος ὅμως, ὡς ἐκ τῆς πείρας, ἀγαθὸν δὲ ἐμὲ
τοῦ αἵματος ὡς αἵματος ἐξ ἐμοῦ τὴν πείραν, ἐγὼ σκέπτο-
μαι ὁλοτελῶς, τῆς πείρας ἐλθούσης, ἂν πρέπει καὶ φάγο,
ἢ μή. . . καὶ ρθίτας εἰς τινα λαικῶνα, ἐγὼ δὲν σκέπτο-
μαι ὁλοτελῶς, ἂν πρέπει καὶ διέλθω αὐτὸν διὰ τῆς ὄψεως,
ἢ μή. . . καὶ ἂν εὖρω θησαυρὸν, ἐγὼ δὲν σκέπτομαι ὁλο-
τελῶς, ἂν πρέπει καὶ ἐκτείνω τὰς χεῖρας μου πρὸς αὐτόν,
ἢ μή. . . καὶ ἂν ἀτακτῆται ὄριον τινα, ἐγὼ σκέπτομαι οὐ-
δὴ ὅλως, ἂν πρέπει καὶ ἀπομακρυνθῶ ἐκείθεν, ἢ μή. "Αν
ὁ κοῦς τὸ προσηνέμενον ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἦναι διακρίνει: ὁ
ὅρως ἂν ἔχη δῖον πρόσωπα, τότε ἡ ψυχὴ ἀδυνατεῖ καὶ ἀ-
πορατῆς αὐτὴ σκέψεως καὶ ἐρεῦνης, καὶ πολλάκις ἐπα-
κολουθεῖ καὶ πόλεως ὅχι μικρῆς. Καθίτι αἱ αὐτὲς ἀσθή-
σεις ρονάζουσι πρὸς τὴν ψυχὴν ὅτι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον
εἶναι ἀγαθόν, ὡς διεγείρου αἰσθημα ἢ δυνικόν, ὁ δὲ κοῦς
βλέπων αὐτὸ ἐξ ἑκατέρων τῶν προσώπων, φωνάζει ὅτι

εἶναι κακόν, ὡς οὕτως τῆς βλάβης μείζονος τῆς ὠφελείας. Ἀν λοιπὸν τὰ δύο πρόσωπα τοῦ ἀντικειμένου εὐρεθῶτεν ἐπίτης ὠρεῖα: ὁ ἐστὶν ἂν τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν μηδενίζωνται ὑπὲρ ἀλλήλων, ἡ ψυχὴ θελεῖ κάμει οὐδεμίαν ἀπόφασιν, καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν κίνησιν: ὁ ἐστὶν ἄπεισι πᾶσα βούλησις τῆς ψυχῆς. Ὡς πᾶν ἀγαθόν, καὶ βουλητόν.

299). Συνάγεται λοιπὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, ἐκτεθέντων ὅτι ὁ ἄνθρωπος ῥέπει ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἢ διοργανισμοῦ πρὸς τὰ ἀγαθὰ καὶ ἐκφεύγει φύσει τὰ κακὰ. Καθότι ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι οὔτε αἰσθητικός, οὔτε λογικός ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως. καὶ καθὸ μὲν αἰσθητικός ῥέπει πρὸς τὰ ἡδονικά καὶ ἐκφεύγει τὰ ἀλγεῖνά. καθ' ὃ δὲ λογικός ῥέπει πρὸς τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα καὶ φεύγει τὰ αἰτχρά καὶ ἐπιβλαβῆ (93), ἐπόμενον εἶναι ἢ ζητητὴς τῶν ἀγαθῶν καὶ ἢ ἐκφυγὴ τῶν κακῶν (261) ὑπὸ πηγάζῃ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, τοῦτο δὲν εἶναι δεκτὸν τοῖς πᾶσιν: ὅτι δηλονότι τὸ μείζον ἀγαθὸν ἐλκύει πάντοτε τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου.

300. Πρόβλημα λοιπὸν μέγιστον τῆς μεταφυσικῆς προκύπτει ἐνταῦθα τὸ, ἂν τὸ μείζον ἀγαθὸν ἐλκύῃ πάντοτε τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου: ὁ ἐστὶν ἂν τὸ μείζον ἀγαθὸν ὑπερῃσχύῃ πάντοτε.

Καὶ Λώκιος θελεῖ (α) ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε αἴτιον τῆς κινήσεως τὸ μείζον ἀγαθόν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ πρὸ

(α) Ἐν τῷ περὶ νόου βιβ. β'. κεφ. κα'.

ἤλαστον. Ἡ Ἐγὼ, λέγει οὗτος ὁ μέγας μεταφυσικός, εἶμαι
 ἡβδισμένος καὶ οὐκ ἔχω ὅτι τὸ μείζον ἀγαθὸν ἀποφασί-
 κωθῶ καὶ ἐγνωσθῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιοῦτον, εἴη
 ἡ διορίζει ὁλοτελῶς τὴν βούλησιν αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνου αὐ-
 τῆς θέλει τὸ ἐπιθυμήσῃ ἀναλόγως μὲ τὸ μέγεθος αὐτοῦ,
 ἡ ὥστε ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ καὶ τὸν ἐνυγλήσῃ ἀναλόγως μὲ
 ἡ τὴν ζήτησιν αὐτοῦ. Πιστοὶ κατάπειστον, προσίτησιν
 ἡ αὐτὸς, ὅσον οὐκ ἀσπίστα ὅτι ὁ πλούσιος εἶναι κρείττεον
 ἡ τῶν πτωχείων. . . καὶ αὐτὸν καὶ γνωρίσῃ καὶ καὶ ὁμολογήσῃ
 ἡ ὅτι αἱ ἀναπαύσεις τῆς πεπλουτισμένης ζωῆς εἶναι προ-
 ἡτιμώτερον τῆς ἐνδεΐας, αὐτὸς ὁμοίως θέλει εὐχαριστηθῇ εἰς
 ἡ τὴν ἐνδεΐαν, καὶ αὐτὸν εὖ ἐνυγλήσῃ τὴν εἰς αὐτὴν
 ἡ θέλει μένει εἰς τὴν ἑαυτοῦ κατάστασιν, χροὶς καὶ ἐκτε-
 ἡ λείπονται αἱ καὶ συμβουλαί: τούτῃς ἡ παράστασις τοῦ
 ἡ μείζονος ἀγαθοῦ. Ὡστε ἡ βούλησις αὐτοῦ εἴη θέλει κα-
 ἡ τηθῇ εἰς τὸ καὶ ἀποφυγῇ τὴν παρούσαν ἐνδεΐαν. Ἐπεὶ εἰς
 ἡ ἀνθρώπος ὡς εἰς μέθην δεδωμένος σοχάζεται καὶ ὅτι
 ἡ διοχευμένου αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ζωὴν, ἐπέρχονται εἰς
 ἡ αὐτὸν σκωρηθῶν τὰ κακά: ὁ εἶναι ὅτι φθείρει τὴν ἑαυτοῦ
 ἡ ὑγίαν, ὅτι εἶναι τὸ ὑποκείμενον πάσης ἀσθενείας, καὶ
 ἡ τέλος πάντων ὅτι θέλει ὑποπέσει καὶ εἰς ἐνδεΐαν, ὥστε
 ἡ καὶ λείπονται τὰ μετὰ πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ πάθους αὐ-
 ἡ τοῦ, ἐξ αὐτοῦ τοιοῦτον ἡδὴ κυριεύεται. . . ἡ παρουσία ὁμοίως
 ἡ τῆς ἐνυγλήσεως αὐτοῦ τοῦ καὶ ἡναι μακρὰν τῶν συστρό-
 ἡ φων τῆς σὺνφυγίας, τὸν ἐλκύει εἰς τὰς ὁρισμένους ὥρας
 ἡ εἰς τὸ κατηλείπειν, μὲ ὅλον ὅπου αὐτὸς ἔχει ἔμπροσθεν
 ἡ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδίας ὑγείας,

πρὸς περιουσίᾳ, καὶ ἴσως καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς μελ-
ηλούσης ζωῆς».

Ἄλλ' ὡς φαίνεται, λέγω ἐγὼ, δίδεται καὶ δοκο-
μένη ἀλήθεια, ὡς καὶ δοκίμια ἀγαθὰ (296), καὶ τοι-
αύτη τῶντι εἶναι καὶ αὕτη ἡ τοῦ ἐνδύξου τοῦτου μετα-
φυσικοῦ. Καθότι δεδύσθω τὸ ἐλάχιστον ἀγαθόν, νὰ κινῇ
τὴν βούλησιν. Τότε θέλει ἐπακολουθήσει ἀφεύκτως τὰ
μὲν ἀγαθὰ νὰ ᾔται φευκτῶς, τὰ δὲ κακὰ ἐπιθυμητὰ, ὅπερ
εἶναι ἀπύσχατον (201). Καὶ ἴδου πῶς. Ἐν μικρὸν ἀγα-
θὸν ὡς πρὸς μέγα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ πραγματικόν,
κακὸν (296). Καθότι - τὸ νὰ ἀποποιήσῃ τις τὴν ἐξου-
σίαν, φέρε εἰπεῖν, μίᾳ πόλει, ἢ νὰ ῥίψῃ τὸν πλούτον αὐ-
τοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦτο ἄραγε τί θέλει εἶναι, πραγ-
ματικὸν κακὸν ἢ ἀγαθόν; Ἄν - Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς
ἠρώτα τινα τῶν φίλων αὐτοῦ λέγων, μίᾳ πόλει θέλεις
τὴν ἐξουσίαν, ἢ δύο, καὶ αὐτὸς ἀπεκρίνετο μίᾳ, τοῦτο
ἄραγε δὲν ἠθέλει εἶναι ἀποποίησις ἐξουσίας μίᾳ πόλει,
ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι ἀπολλύουσι καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ὑπὲρ
τῆς ἐξουσίας, καὶ ἔσιν οὐδεὶς, ὅς τις ἐμίσητε ποτε τὴν
ἐξουσίαν; Καὶ - ἄν τις πλούσιος ἐλεήμων ἔλεγε πρὸς τινα
πτωχόν, ἐδὼ μὲν ἔχω χίλια γρόσια, ἐκεῖ δὲ πεντακά-
σια, σὺ δὲ λάβε ὅποια θέλεις, καὶ ἐκεῖνος ἐλάμβανε τὰ
πεντακάσια, τοῦτο δὲν ἠθέλει εἶναι ῥίψαι εἰς τὴν θά-
λασσαν πεντακοσίων γροσίων, ἐν ᾧ ἅπαντες οἱ ἄνθρω-
ποι δουλεύουσιν ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τὸν χρημᾶτιν,
καὶ μετέρχονται πάντα τρόπον διὰ νὰ ἐξύξωσιν αὐτὰ καὶ
ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης; Καθότι ἀφαιρέσθαι ἐξ ἑκα-
τέρων τῶν μερῶν μίαν πόλιν, ἢ πεντακάσια γρόσια, καὶ

ἔξεις εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐκ μὲν τοῦ ἐνὸς μέρους μίαν πό-
λιν, ἐκ δὲ τοῦ ἐτέρου μηδὲν... εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἐκ μὲν
τοῦ ἐνὸς μέρους πεντακόσια γρότια, ἐκ δὲ τοῦ ἐτέρου μη-
δὲν... καὶ τότε ἐρώτητόν τινα, τὴν ἐξουσίαν μετὰ πόλεως
θέλεις, ἢ τοῦ μηδενὸς... τὰ πεντακόσια γρότια θέλεις, ἢ
τὸ μηδὲν; καὶ θέλεις ἀκούσει τὴν ἀπόκρισιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἄταυτες ἡμεῖς: καὶ ἰδυῖται λέγειν καὶ πεπαί-
δευμένοι, εἴμεθα ἡπατημένοι, καὶ τοιοῦτοι θέλωμεν δια-
μείναι αἰωνίως, ὅπου καὶ ἂν σπουδάζωμεν. Καθότι ἡμεῖς
πιστεύομεν ὅτι ἅπανται αἱ λέξεις ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημα-
σίαν εἰς ἀπάντας τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ πραγ-
ματικῶς εἶναι ἀπάτη ψηλαφητή. Καθότι - τίς ἀγνοεῖ ὅτι
ἡ σημασία τῆς λέξεως δόξης εἰς μὲν τὸν φιλόδοξον εἶναι
μεγίστη, εἰς δὲ τὸν φιλέγγυρον, ἢ ἀνδράποδον, ἐλαχίστη
ἢ καὶ μηδὲν; Ἡ - τίς ἀκριβέστερον ὅτι ἡ σημασία τῆς λέ-
ξεως χυτοῦ εἰς μὲν τὸν φιλέγγυρον εἶναι τὸ πᾶν, εἰς δὲ
τὸν φιλόδοξον μικρόν τι; Ἡ - τίς δὲν ἐμάθεν ὅτι ἡ ση-
μασία τῆς λέξεως τιμῆς εἶναι ἀνύπαρκτος εἰς τὰ ἀνδράπο-
δα, καὶ τὸ πᾶν εἰς τοὺς ἐντίμους; Καὶ - τίς δὲν ἐπαρα-
τήρησεν ὅτι ἡ ἔφεσις τῶν παλαιῶν νομισμάτων εἶναι μὲν
μεγίστη εἰς τινας, ἅπαντες δὲ οἱ λοιποὶ ἀποροῦσι μεγάλως
πῶς τὰ χάλκινα νομίσματα δύναται νὰ κυριεύωσι τοσοῦ-
τον τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων! Ἀν - λοιπὸν αἱ λέξεις ἔ-
χουσιν ὅχι τὴν αὐτὴν σημασίαν εἰς ἅπαντας ἡμᾶς... καὶ
ἂν ἡμεῖς ἀπαρτιζώμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι προκρίνουσι τὸ ἑ-
λαττω ἀγαθόν, τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἡμεῖς δίδο-
μεν εἰς τὰς ιδέας ἐκάστου ἀνθρώπου, οἷον μέγεθος ἔχον-
σιν αἱ ἡμέτεραι; Ἄλλ' ὦ ἄνθρωπε τὸ νὰ θέλῃ τις ὅτι τὸ

ἐλαττον ἀγαθὸν κινεῖ τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο εἶναι τὸ νὰ ζυγυσαι τῇ τῆς ξένης ιδέας διὰ τοῦ ἰδίου ζυγοῦ, ἐν ᾧ αἱ ἰδέαι ἐκάστου εἶναι ἔργον ὅχι τῶν ξένων νόμων, ἀλλὰ τοῦ ἰδίου.

Τοῦτο τὸ πρόβλημα, νομίζω ἐγὼ, δὲν ἤθελε λάβει χώραν ποτὲ εἰς τὴν μεταρυστικὴν, ἂν οἱ μεταρυστικοὶ εἶχον ἰδίαν καθαρὰν τοῦ μείζονος καὶ ἐλάττονος. Καθότι οὖν οὗτοι ἐγίνωσκον ὅτι τὸ μείζον καὶ ἐλαττον εἶναι ὅχι ὅντα ἀπόλυτα, ἀλλ' ἀναφοραί τινον πρὸς τινα, βέβαια δὲν ἤθελον ὑποτίθαι εἰς τοιοῦτον ἀτόπημα. Καθότι ὅπερ εἰς ἐμὲ εἶναι μέγα ἢ μέγιστον, εἰς ἄλλον εἶναι μικρὸν ἢ ἐλάττωτον. . . καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅπερ εἰς ἐμὲ μικρὸν ἢ ἐλάττωτον, εἰς ἄλλον μέγα ἢ μέγιστον.

Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ οὐδέποτε εἶναι μείζον πρὸς πάντα ἄνθρωπον. Καθότι ὁ γλυκὺς οἶνος εἶναι καὶ μικρότερον μὲν πρὸς τοῦ μέγαν Λόγιον, πλήν εἰναι μέγιστον ὡς πρὸς ἕνα μέθυτον. . . καὶ ἡ ἀτίλεια τῆς ὑπολήψεως, ἡ τῆς μελλούσης κρίσεως ἤθελον εἶναι μέγα μὲν πρὸς ἕνα τίμινον, σμικρότατον δὲ πρὸς ἕνα μέθυτον, ὥς τὸ νὰ ἐγκαταλήπῃ ὁ μέθυτος τὴν σὺνοπτικὴν, τοῦτο ἤθελον εἶναι ῥοπή πρὸς τὸ ἐλαττον ἀγαθὸν καὶ ἐκαλιεῖς ἐκ τοῦ μείζονος, ὅπερ εἶναι ξένον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Εἶναι καὶ ἀληθὲς ὅτι ἡ μέθη ἐπερᾶται μεθ' ἑαυτῆς σιωπηρῶν τὰ κακὰ, καὶ ὅτι ἐμπνέει προπορευμένη ἡ θνητὴ: ὁ ἕξιν εἶναι ὅχι πραγματικόν ἀγαθόν (294). Ἀλλ' — εἰς πόλιν ὀφθαλμοῦς ἔχει τὸν τοιοῦτον χρωματισμόν; Ὅχι βέβαια τοῦ μεθύτου, ἐκεῖ μάλιστ' ἔχει τὸν ἐκ διακρίτου ἐνυπνίου. Τί — εἶναι, λέγει κατὰ ἐν ἑαυτῷ, τοῦτο τὸ φάντασμα, ὅπερ οἱ ἄνθρωποι οὐράμασαν ὑπόληψιν, ἢ

τις τυραννεῖ τοὺς ἀνοήτους βροτοὺς πλείον τῶν σκληρῶν τυράννων! Τί;— κέρους ἤθελον ἔχει ἐγώ, ἂν ὑπέφερον τοῦ καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτός ὅχο δὲ ἄλλο, εἰμὴ διὰ τὰ συναθροίστω μέταλλα γῆς καὶ τὰ ἐνταφιάσω εἰς τὸ κιβώτιον εἰς ἔχθραν αἰῶνιον τῶν ἐμῶν κληρονόμων; Ἐγὼ δὲν βλέπω ἄλλο τι εἰς τὸν κόσμον, εἰμὴ ἀδικίας, εἰμὴ καταδρομῆς, εἰμὴ ἀρπαγῆς, εἰμὴ κόπους καὶ μόχθους, καὶ τοῦτο δὲ ὅσα φαντασά: ὁρᾶν ὑπ' αὐτὸν λεγομένην καὶ εἰμὴ! Αἰ καθημερινὰ θάπαι τῆς οἰκίας μου εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, ἢ βία τῶν θανείων, ἢ ἀπείθεια τῶν ζώντων, αἱ ἐνοχλήσεις τῶν θυγατέρων, ἢ ὀδύροπος γυνή τις τῆς γυναικός μου εἶναι τοσαῦται ἀκατάπαυστοι μάστιγες δὲ ἐμέ. Ποῖον—λοιπὸν ἄλλο φάρμακον δύναται νὰ μὲ θεραπεύσῃ ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων κακῶν, εἰμὴ τοῦτο μόνον τὸ οὐράνιον δῶρον: ὁ οἶνος! ὥς ὁ μέθυτος κινεῖται ὑπὸ τοῦ μείζονος ἀγαθοῦ.

301. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν παρουσίαν τῶν δοκομένων ἀγαθῶν γίνεται πάντοτε σύγκρισις δύο τιμῶν, εἴτε αἰσθημάτων καὶ ιδέας, εἴτε δύο ιδεῶν: παρόντος δηλονότι τοῦ ἐνὸς καὶ ἀπόντος τοῦ ἐτέρου, εἴθις ἢ ζωηρότης τῆς ἀπουσίας ιδέας θέλει εἶναι βέβαια πάντοτε ἀνάλογος μὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ συγκρίνουτος. Ὡς ἂν ὁ συγκρίνων ἦναι ἀνδράποδον: τουτέστιν ἀνευ νοός, θέλει ἐπιταλαιντευθῇ ὁλοτελῶς περὶ τῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ θέλει ἀπορασίσει ὡς ἀγαθὸν ἀμέσως τὸ προκείμενον. Εἰ δὲ καὶ ἔχει νοῦν μικρὸν ἢ κυριεύεται ὑπὸ τῶν παθῶν: ὁ ἐκεῖν ἂν δὲν προσέχῃ, τότε θέλει καὶ παραστήσῃ τὴν ιδέαν τοῦ μέλλοντος ἀγαθοῦ, πλὴν τοσούτου σκιαρῶς, ὥς νὰ

ἀντανανκλᾷ πολλὰ ὀλίγας ἀκτίνας, καὶ οὕτως αὐτὸς θέλει εὑρεῖ πολλῶ μείζον τὸ ἐνεστὸς τοῦ μέλλοντος. Ἄν ἔμως ἔχη γνώσιν ἀκριβή, τοῦ μέλλοντος ἀγαθοῦ.. καὶ ἂν ἐξ-
τάτῃ ἐκάτερα μὲ ἴσην προσοχὴν ἀνευ τινος πάθους ἢ προ-
λήψεως, τότε αὐτὸς βέβαια θέλει προκρίνει τὸ μείζον ἀ-
γαθόν, ἀλλήως δὲν ἤθελεν εἶναι λογικός. Καθότι τὸ νὰ
λέγῃ τις ὅτι τὸ ἔλασσον ἀγαθὸν κινεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἰσο-
δυναμεῖ μὲ τὸ, ὃ ἄνθρωπος δὲν εἶναι λογικός: ὅ ἐστι δὲν
κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας τὴν πλάσιγκα τῆς λογικότητος.

302. Ἄν λοιπὸν τὸ ἔλασσον ἀγαθὸν δὲν προσδιο-
ρίζῃ τὴν βούλησιν τοῦ ἀθρώπου, πολλῶ πλέον δὲν ἐκ-
τελεῖ τοιοῦτον τι τὸ καθ' αὐτὸ κακόν: ὅ ἐστι λήλυται καὶ
ἄλλο πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς ὥτι δηλονότι ὁ ἄν-
θρωπος δὲν πράττει ποτὲ κακὰ, ὡς τοιαῦτα. Ἐπειτα-
ἂν τις πράττων τὰ πραγματικῶς κακὰ (296), τὰ ἐσο-
χάζετο ὡς τοιαῦτα, τίνος ἕνεκεν νὰ ἐπιφέρῃ λόγους ὅτι,
ἅπερ πράττει, δὲν εἶναι κακά; Καὶ-ἔτι πλέον διὰ τί αὐ-
τὸς ὅχι μόνον νὰ ζητῇ νὰ καταπέισῃ τοὺς λοιποὺς περὶ
τῆς χρηστότητος τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραττομένων, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν; Καὶ τοῦτο ὥς πω. Εἰς πᾶσαν
πράξιν ἐνests καὶ βούλησις καὶ λογικὴν καθ' αὐτὸ.. καὶ
ἢ μὲν βούλησις, ἂν ὁ βουλόμενος κυριεύηται ὑπό τινος
πάθους ἢ προλήψεως, βλέπει οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ ἑαυτῆς
ἀντικείμενον ἀπηλλαγμένον παντὸς μώμου, χωρὶς νὰ κά-
μῃ ἔρευνάν τινα περὶ τοῦ μέλλοντος κακοῦ, ὅθεν καὶ γλί-
ναι περὶ τῆς πράξεως αὐτοῦ. Ἐξ ἐναντίας δ' ὅμως τὸ λο-
γικὸν (καθ' αὐτὸ) πολυπραγμονεῖ μὲν ἐπίσης ἐκάτερα,
καὶ ἔπρεπε νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὴν βούλησιν ὡσαύτως,

ἀλλ' ἡ βούλησις αὐξάνουσα διὰ μέτου τῆς φαντασίας τὸ προκείμενον, καὶ χρωματίζουσα αὐτὸ μὲ χρώματα χηρ-
 σότητος, παρὰ οὐλοῦ τὸ μέλλον ἀπατῶσα καὶ αὐτὸ τὸ
 λογικόν, ἵνα σώσῃ τὴν ψῆφον ὅτι τὸ ἐνός ἐστὶν ὄχι κα-
 κόν. Συντρέχει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ λογικόν πρὸς τὴν ἰδίαν
 ἀπάτην. Γιαθότι αὐτὸ ἀνακρίνει μόνον τὸ ἐνός καὶ τε-
 λείως ἢ ἐπιπολαίως τὸ μέλλον, καὶ οὕτως ἐπιφέρει τὴν
 ψῆφον ὅτι δὲν εἶναι κακόν.

Ἐπειτα - ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔπραττε τὰ κακὰ ὡς κα-
 κὰ, τίνας ἔνεκεν νὰ ἐπακολουθῇ μετάνοια εἰς αὐτόν; ὁ
 ἐστὶ λύπη ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἐν ᾧ αὐτὸς ἐγίνωσκεν πρό-
 τερον αὐτὰ ὡς τοιαῦτα, δὲν ἤθελε τὰ πράξει; Δήλον
 λοιπόν ὅτι οὗτος μετὰ τὴν πρόξιν ἐγύρῃσεν αὐτὰ ὡς κα-
 κὰ, καὶ ἔχειν ὅτι τὰ ἔπραττε.

Ἀλλ' ἄρτις, ἤθελεν εἰπαῖ τις, βλέπομεν πολλοὺς
 ὄχι μόνον νὰ πράττωσι τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ νὰ λέγωσιν,
 πῶς καὶ κακόν, ἐγὼ θέλω τὸ κάμει. Ἀλλὰ τοῦτο,
 λέγω ἐγώ, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἡ γλῶσσα μὲν ὁμώ-
 μωκεν, ἡ δὲ φρεὴν ἀνέμωκε, ἀλλέως δὲν ἤθελον ἐκφεύ-
 γαι ἅπαντες τὰ κακὰ, ὅπερ εἶναι ἄτοπον (261).

» Ἔγω, λέγουσιν οὗτοι. Ἀλλὰ - τοῦ φόβου ὅυτος φύ-
 σει κακόν, ὡς ὑπὸ πάντων ὁμολόγηται, τίνας ἔνεκεν οἱ
 λησαὶ καὶ οἱ τύραννοι οὕτε ἔπαυσαν, οὔτε θέλουσι παύσ-
 ἀν τοῦ νὰ αἰρῶσι τὴν ζωὴν τῶν ἐμῶν αὐτῶν; Ἰδεῖ
 λοιπόν ὅπου ἡ βούλησις διορίζεται ὑπὸ τοῦ φύσει κακοῦ·
 ὅστις ἐστὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπιθυρεῖ καὶ πράττει τὰ φύ-
 σει κακὰ. Εἶναι ναι, λέγω ἐγώ, φύσει κακόν ὁ φόβος·
 ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὸν διε-

φθαρμένον. Εἰς τὸν τοιοῦτον εἶναι μὴ τοιοῦτον. Καθότι οὔτε οἱ λησαί, οὔτε οἱ τύραννοι φονεύουσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπλῶς, ἀλλ' ἔνεκα τινος: ὁ ἐστὶν εἰ μὲν λησαί πρὸς τὸ λαβεῖν ἀργύρια, οἱ δὲ τύραννοι διὰ τὸν φόβον τοῦ νὰ μὴν ἀπολέσωσι τὴν τυραννίδα. Ἡ φύσις, λέγει ὁ ληστής, με ἔκαμε διὰ τὰ ζῶ. ἔγὼ ἔχω χρεῖαν χρημάτων. μοι δεῖ οὐδεὶς. ὥς ἔγὼ πρέπει νὰ τὰ λάβω με οἶον τροπὸν ἢ φύσις με ἐνώπλισεν. Ἡ θεία πρόνοια, λέγει ὁ τύραννος, με ἐδίδρισε κύριον τῶν ἀνθρώπων. οὗτος ἀντίκειται εἰς τὴν βουλὴν τῆς θείας προνοίας. μεταχειρίζεται πάντα τρόπον τοῦ νὰ μὴ ἀφαιρέσῃ τοῦτο τὸ θεῖον δοῦρον, ὥς εἶναι ἄξιος θανάτου. Εἰς ἄλλος πάλιν τύραννος φονεύει τοὺς ἀνθρώπους ἔνεκα θρησκείας, πλὴν ὅχι ἄνευ τινος λόγου. Ἡ μὴ πρὸς τοὺς Θεοὺς, λέγει οὗτος, λατρεία εἶναι ὑβρις εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ πῶς ὁ ἀνθρώπος ὑβρίζων εἶναι ἄξιος τιμωρίας, ὅρα ἔτι πλέον ὁ τοῖς Θεοῖς ὑβρίζων. Ὡς ὡς πρὸς τοὺς ληστές καὶ τυράννους ὁ φόβος εἶναι ὅχι πραγματικὸν κακὸν, ἀλλὰ δοκόμενον ἀγαθόν, ἢ ἐρθεύτερον εἰπεῖν πραγματικὸν ὀγαθόν. Εἰς τοῦτο λοιπὸν ἀχθέντος τοῦ πράγματος, ἢ λύσις ἤθελεν εἶναι εὐκολωτάτη διὰ τοῦ ἀνωτέρου παραγράφου.

Οἱ λησαί λοιπὸν καὶ οἱ τύραννοι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἰδανικοί (204). Οὗτοι λέζω ἐκτός ἑαυτῶν σοχάζονται ἅπαντας τοὺς λοιποὺς μὴ ὄντα, ἢ τὸ πολὺ γεγεννημένους δι' αἰτούς. Τί - θαυμάσιον λοιπὸν εἰς ἓνα ληστὴν νὰ φονεύσῃ ἐν μὴ εἶναι ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ εὐτυχίας, ἥτις, ὡς αὐτὸς νομίζει, δὲν προσγίνεται εἰς αὐτὸν ἄλλως, εἰμὴ διὰ τῶν χρημάτων; Ἡ - τί θαυμάσιον εἶναι εἰς ἓνα τύραννον

νὰ φονεύσῃ ἅπαντας, ὑφ' ἑσων ὑποπτεύεται τὴν ζοὴν αὐτοῦ ἢ ἐξουσίαν, ἢ ἔσους δὲν σέβονται τοὺς Θεοὺς αὐτοῦ; Ἄν-οὶ λησαὶ καὶ οἱ τύραννοι δὲν ἦσαν ἰδανικοί: ὃ ἔστιν ἂν οὗτοι ἐσοχάζοντο τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους ἑαυτοῖς: κατ' εἰκόνα λέγω Θεοῦ θεοδημιουργημένους (1) ἣν ποτὲ δοῦνα ὄν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀφ' ἧλωσι τὴν ζοὴν αὐτῶν: ἐκεῖνοι λέγω, οἱ τινας ὀδυνατοῦσι νὰ δημιουργήσωσι οὕτε μίαν ψιλλὴν ἢ ἓν χόρτον; Ὅχι ἀναυτιροῦτως. Εἶναι καὶ δίκαιον, ὅτι ὑβρίζουσιν ἄνθρωπον καὶ μάλισα βασιλέα, νὰ τιμωρῶνται. Ἀλλ' - ὑπὸ τίνων; ὑπὸ τῶν μυρμηγκῶν, ἢ ὑπὸ τῶν βασιλέων; Διήλον ἔτι ἔχει ὑπὸ τῶν μυρμηγκῶν. Ἄν λοιπὸν καὶ ὁ μὴ λατρεύων τοὺς Θεοὺς τοῦ τυράννου ἦν τῶν τε ἀξίος γῆενος νολεύσας, τότε ὅχι ἄνθρωποι: τουτέστι σκώληκες τῆς γῆς, ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι οἱ Θεοὶ ἔπρεπε νὰ τὸν τιμωρήσωσι. Τοῦτο εἶναι ἀρπαγὴ τῆς θείας προνοίας, καὶ σαφὴς ὁμολογία τῆς ἐκείνων ὀδυνημίας: ὃ ἔστιν ὕβρις. Καθότι ἂν ὁ μὴ λατρεύων τοὺς Θεοὺς ἦ-αι τῶν τε ἐπὶ τῆς γῆς ἀξίος θανάτου... καὶ οἱ Θεοὶ δὲν τὸν θανατοῖσι, διήλον, ὅτι ἔχουσιν εὐδελίαν πρόνοιαν τῶν ὑπὸ Σελήνην. Καὶ ἔτι πλέον, ἂν δέον νὰ θανατωθῇ, ὁ τοιοῦτος ὑπὸ τῶν Θεῶν, θανατοῦται ὑπὸ τυράννου, ὁ τύραννος ἀρπάζει τὰ δικαιώματα τῶν Θεῶν, καὶ εἶναι ἀσεβής, ὡς ὦν ἀρπαξ τῆς θείας δυνάμεως καὶ κρείττους.

Εἶναι δ' ἀξιὸν ἀπορίας, πῶς οἱ ἄνθρωποι ἀποροῦσι περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἰδανικῶν (αὐτόθι), ἐν ᾧ ἐν γένει ἡμεῖς ἅπαντες ἐσμεν ἰδανικοί: ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἡμεῖς ἅπαντες ἐσμεν ἰδανικοί: ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἡμεῖς ἐσοχάζομεθα τοὺς ἄλλους μὴ ὀφείλωμεν, καὶ μόνους ἡμᾶς αὐτοὺς ὄντα αὐτοῦπαρκτα, ἀλλέως: ὃ ἔστιν

αὐ- ἡμεῖς ἐσχαζόμεθα αὐτοὺς ὁμοίους ἑαυτοῖς, ἢ ποτε δουρατὸν ὅχι μόνον νὰ ἀφ' ἡλώμεν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν περιουσίαν ἣν ὑπόληψιν; Ὡς οὖν ὅντες ἡμεῖς ἰδανικοὶ, ἔπεται ἀναγκαιῶς νὰ νομίζωμεν τὰ κακὰ τῶν ἄλλων μὴ κακὰ, καὶ ἐπομένως ἕκαστος ἡμῶν νὰ τὰ πράττῃ ὥς μὴ τοιαῦτα.

Ἄν ὅμως τὰ βουλευτὰ καὶ ὀρεκτὰ μεγθυθῶσιν ὑπὸ τῆς παταγίας, ὥς νὰ λάβωσι καὶ ἐπὶ τῆς π. ε-τέρας ψυχῆς, τότε ἡ ὕψις καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀλλάττουσι ὄνομα καὶ ὀνομάζονται πάθη.

Κ Ε Φ. ΙΕ'.

Περὶ Παθῶν.

303. **Η**μεῖς ῥίπομεν ἐκ φύσεως πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐκφεύγομεν φύσει τὰ κακὰ (261): ὥς οὖν ἡμεῖς εἴμεθα φύσει καὶ αἰσθητικοὶ καὶ λογιστικοί. Ἀλλὰ τὸ νὰ ᾔναι τις ἐκ φύσεως αἰσθητικὸς καὶ λογιστικὸς ἀραγε δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, κεῖται ὅχι ἐπ' αὐτῷ τὸ νὰ μὴν ᾔναι τοιοῦτος, ἀλλ' ἐλκύεται τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν, καὶ πολλὰ πλήν. ὠθεῖται ὑπὸ τῶν κακῶν; Κατὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ σημαίνον, εἶδος θεωρουμένων τῶν ὀρεκτῶν καὶ βουλευτῶν, ἡ ὀρεξις αὐτῶν ὀνομάζεται χρεῖα, καὶ αὐτὰ χρειώδη· χρεῖα λοιπὸν εἶναι ἐπιθυμία ἀραξήριος γεν-

νωμένη ἐκ τῆς σερήσεως ἀναγκαίου τιὸς πράγματος· ὥς
ἡ τροφή, τὰ ποτὰ, καὶ τὰ ἐνδύματα εἶναι αἱ πρῶται καὶ
φυσικαὶ χρεῖαι τοῦ ἀνθρώπου, ὧν περ ἀπόντων, αὐτὸς
ἀποθνήσκει. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μό-
νον αἰσθητικὸς, ἀλλὰ καὶ λογικὸς, τούτου ἕνεκεν καὶ αἱ
χρεῖαι αὐτοῦ εἶναι ὄχι μονοειδείς, ἀλλὰ τριῶν ειδῶν: φυ-
σικαί, λέγω, εἴτε αἰσθητικαί, τοῦ νοῦς, καὶ τῆς καρδίας.
Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ἔχῃ χρεῖας ὅ-
χι μόνου τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πνεύματος, οἷαι
εἶναι ἡ διδασκαλία καὶ ἡ μάθησις. . καὶ ἔτι νὰ ἔχῃ χρεῖας
ὄχι μόνου τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς καρδίας, ἥτις
βέβαια δὲν ἔγεινεν εἰς τὸ νὰ διαμένη διάκενος, καὶ τού-
του ἕνεκεν βέβαια ἕκαστος ἐπιθυμεῖ τῆς κοινωνίας τῶν ἀν-
θρώπων καὶ ὄχι τῆς ἐρημίας, καὶ οὔτε εὐχαρισεῖται εἰς
τὴν ἀπλῆς κοινωνίαν, ἀλλὰ ῥέπει καὶ εἰς τὸ νὰ ἐνωθῇ
μὲν ἓν πρόσωπον, καὶ νὰ μὴν διαμένη μεμονωμένος, ἄ-
περ δηλονότι εἶναι χρεῖαι τῆς καρδίας.

304. Πολλάκις ὅμως τὰ χρεῖσθαι δὲν διαμένουσιν
εἰς τὸ ἑαυτῶν μέγεθος, ἀλλὰ μεγεθύνονται, πλην ὅχι ἀ-
πλῆς, ἀλλ' ἕνεκα τριῶν: ἕξεως, λέγω, ἀναλύσεως, καὶ
φυστασίας. Καθότι αὐτὶς παρατηρήσῃ εἰς τὰ τῆς ἡμετέ-
ρας βουλήσεως, εἴτε εἰς τὰς ἡμετέρας ἐνεργείας, ἢ θελεν
ἰδεῖν ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀκαριαίας ἐνεργείας, ἔσται εἰς τὰ ἡμέτερα
ὄργανα διάθεσις τις ἢ τρόπος ἐπίμονος, ἥτις δηλονότι γι-
νομένη πολλάκις, ὀνομάζεται ἕξις (138), ὡς οὗσης τῆς
ἕξεως διαθέσεως τοῦ νὰ γίνονται αἱ κινήσεις εὐκόλως,
ταχέως, καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητως. Ἄλλὰ - τὸ νὰ γίνη-
ταί τι εὐκολωτέρως, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὑπεροχὴν αὐ-

τοῦ ὡς πρὸς τὰ λοιπά; β'. Εἶναι εὐκόλουν νὰ ἰδῇ τις ὅτι καὶ ἡ ἀνάληψις πληθύνει τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπομένως διὰ τοῦ συνδιασμοῦ μεγεθύνει τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Καθίτι ἐξωσαν τρεῖς σμικραὶ ἡδοναὶ ἢ λύπαι, ὡς α, β, γ. . τότε ἂν μὲν γίνηται ἐκάστη αὐτῶν ἀνὰ μέρος, θέλει εἶναι σχεδὸν ἀνεπαίσθητος, ὡς ἐπομένη ἢ α, ἢ β, ἢ γ. . ἂν δὲ μετὰ συνδιασμοῦ, τότε θέλουσιν εἶναι $\alpha\beta + \alpha\gamma + \beta\gamma + \alpha\beta\gamma$. γ' Ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι ἡ φαντασία ἔχει ὅχι μόνον τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ παρισχῇ τὰ ὄντα εἰς τὴν ψυχῇ, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ τὰ μεγεθύνῃ διὰ τῆς προσοχῆς βίβαια (72). Ὡς ἂν μία χρεὶς μεγεθυνθῇ διὰ τῶν ἐκτεθέντων τριῶν μέσων, τότε ἀλλάττει ὄνομα καὶ ἀντὶμαρτυρεῖται Πάθος.

Πάθος, λέγουσιν εἰς, εἶναι μία κλίσις, ἡ ἀποσροφὴ ἐσωτερικῆς τινος ἀντικειμένου τοσοῦτον ζήτησι, ὥς ὁ τούτου ἀποσπασμὸς πρὸς μετάβασιν ἄλλου αἰσθήματος ἢ ἰδέας νὰ ἐμποιῇ λύπην ἢ ἡδονήν: λύπην μὲν, ἂν τὸ ἀντικείμενον ᾖ ἀγαπητόν, ἡδονήν δὲ, ἂν μισητόν. Καὶ κατ' ἄλλους, πάθος εἶναι αἰσθημα πλείον δυνατὸν τῶν λοιπῶν ἀναυεούμενον εἰς πᾶσαν σιγμὴν. Καὶ, κατ' ἄλλους, πάθος εἶναι ἐπιθυμία δυνατὴ μετὰ ἕξιως ἔνεκα τῆς ἡδονῆς, ἣν πέρ τις εὕρισκε εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἑνὸς ἀγαθοῦ, ἢ τῆς λύπης τῆς προξενουμένης ἔνεκα τῆς σεοήσεως αὐτοῦ. . ἢ ἔνεκα τῆς λύπης, ἣν τις δοκίμαζει εἰς τὴν ἀπάντησιν εἰς κακοῦ, καὶ τῆς ἡδονῆς, ἣν περ προξενεῖ ἢ τε ἀπουσία καὶ ὁ μηδενισμὸς αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι πάθος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἀδυναμία τοῦ ὀρεγομένου ὡς πρὸς τὸ ὀρεκτόν, ἢ ἰσχύς τοῦ ὀρεκτοῦ ὡς

πρὸς τὸ ὀρεγόμενον: ἢ ἂν θέλῃς ψθорὰ τῆς ὑποπόσεως αὐτῶν ἀποκτηθεῖσα ἕνεκα τῆς ἔξεως, ἀναλύσεως, καὶ φαντασίας. Καὶ οὗτος εἶναι ὡς φαίνεται ὁ λόγος δι' ἐν περ ἡ φαντασία ἐλέχθη μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν παθῶν. Πλὴν πότε; μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ζητεῖ τὰ ἀγαθὰ καὶ φεύγει τὰ κακὰ ἐκ φύσεως, ἐπόμενον εἶναι, ἂν σκελετεύσῃ ἐν ἀγαθῷ ἢ ἐν κακῷ, ὥς νὰ τὸ εὖρη ἀναγκαιότατον πρὸς ἀπόκτησιν ἢ φυγὴν: ἢ ἂν θέλῃς μᾶλλον ἑαυτοῦ ἀγαθὸν ἢ μᾶλλον κακόν, νὰ τὸ διώκῃ μᾶλλον τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, ἢ νὰ τὸ ἐκφεύγῃ μᾶλλον τῶν λοιπῶν κακῶν, ὡς κεχωρισμένου δηλονότι οὕτως ὑπὲρ τῆς φαντασίας. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ πάντα ταῦτα γίνονται ὅχι ἀκαριαίως, ἀλλ' ἐν χρόνῳ, δηλονότι τὰ πάθη εἶναι ἔξεις, καὶ ἄνευ τῆς ἔξεως εἶναι ἀνυπόστατα. διὸ ἀφανισμὸς ἑνὸς πάθους εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὁ χρονισμὸς τῆς ἀπουσίας τοῦ ὀρεκτοῦ, εἴτε ὁ ἀπομακρυσμὸς αὐτοῦ. Ὡς πάθος ἡθέλει εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ αἰσθητικότης ἐξερχομένη εἰς τὰ ἔξω σώματα.

305. Εἰδὲ καὶ ζητήσῃ τις καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν παθῶν, οὗτος θέλει ἰδεῖν ὅτι αὕτη εἶναι κυρίως μὲν τὰ παραδείγματα, ἐξ ὧν τις περικυκλοῦται ἐκ τῆς νηπιότητος αὐτοῦ, αἱ διδάσκαλοι, αἱ προσλήψεις, ἴσως δὲ καὶ τὸ κλίμα, ὅπερ κατεικεῖ, καὶ ἡ ἀτομικὴ κατασκευὴ αὐτοῦ. Καθότι ἐπειδὴ τάτε ἀγαθὰ καὶ κακὰ εἶναι ὅχι ἐν, ἀλλὰ πολλὰ. . . καὶ ἐπειδὴ εἶναι λόγος οὐδεὶς τοῦ νὰ προκρίνῃ τις τοῦτο τὸ ἀγαθὸν μᾶλλον τῶν λοιπῶν, ἢ νὰ ἐκφεύγῃ τοῦτο τὸ κακόν μᾶλλον τῶν λοιπῶν, ἐπόμενον εἶναι ἂν ἐν ὀρεκτῶν μεγαλυθῇ: εἴτε γένῃ μείζον ἑαυτοῦ ἕνεκα

τῆς ἔξεως, ἀναλύσεως, καὶ φαντασίας (302), καὶ γένη ταυτοχρόνως καὶ μείζον ἀπάντων τῶν λοιπῶν ὀρεκτῶν, ὅπερ καὶ πάθος τότε λέγεται. Ὡς πάθος ἤθελεν εἶναι ἐπιθυμία ἢ ἐκκλισίς, ἥς τινος τὸ ἐπιθυμητὸν ἢ φευκτὸν εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ῥοπή πρὸς τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐκκλιεῖς τῶν κακῶν (261), ἐπόμενον εἶναι πᾶς λογισμὸς καὶ πᾶσα πράξις τοῦ ἔχοντος τὸ πάθος καὶ ἀφορᾷ πρὸς οὐδὲν μᾶλλον, ἢ πρὸς ὃ ἐφίεται ἢ ἐκφεύγει. Καὶ τούτου ἔνεκεν, ὡς φαίνεται, καὶ πάθος ὠνόμασαι (128). Ἄλλ' - ἡ αὐξητικὴ ἐνὸς ὀρεκτοῦ ἢ βουλητοῦ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ αὐξήσις ἡδονῶν ἢ λύπῶν, ὡς οὕσης τῆς ὀρέξεως ἐκτάττως τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἀγαθὰ ἢ συστολῆς αὐτῆς ἐκ τῶν κακῶν (257); Ὡς ὁ ἄξιον τῶν παθῶν εἶναι αἰ ἡδοναὶ καὶ αἰ λύπαι. Οὕτως ἡμεῖς λέγομεν πάθη τὴν ἀγάπην, τὸν ἔρωτα, τὸ μένος, τὸν ζῆλον, τὸν ἔλεον, τὸν φθόνον, τὴν φιλοτιμίαν, κτλ., ὅπερ δηλονότι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡδοναὶ καὶ λύπαι πεποιημένα, καὶ ὅχι ἀκαριαῖαι. Ὡς πάθος ἤθελεν εἶναι ὑπόστασις ἡδονῆς ἢ λύπης.

306. Ὡς ὁ ἄξιον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἢ κινήσεως εἶναι τὰ πάθη, καὶ ἄνευ αὐτῶν τὸ πᾶν ἤθελεν εἶναι νεκρὸν. Πλὴν ποτὲ μὲν πρὸς τελειοποίησιν αὐτοῦ, ποτὲ δὲ πρὸς ὕφεσιν ἢ καὶ ὀλεθρον. Καθότι ἂν τὰ πάθη ἔλλειπον, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελε βοηθεῖ ἄνθρωπον. . . οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤθελον ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν. . . οἱ γυνήτορες δὲν ἤθελον φροντίζειν περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ βελτιώσεως τῶν ἐσθῶν τέκνων. . . τὰ τέκνα δὲν ἤθελον

γηροκομοὶ τοὺς γεννητόρας . . οὔτε τέχνη οὔτε ἐπισηῆσαι ἤθελον λάβειν ὑπαρξιν, καὶ πολλῶ πλείον νὰ τελειοποιήσωσιν. Ὡς τὰ πάθη εἶναι ἡ ἀρμονία καὶ ἡ διατήρησις τοῦ κόσμου. Καὶ ἐξ ἐναντίας, ἂν τὰ πάθη ἔλλειπον, οἱ γεννητορες οὐκ ἤθελον ἀποσφύονται τὰ τέκνα αὐτῶν . . τὰ τέκνα δὲν ἤθελον καταλυεῖν τοὺς γεννητόρας αὐτῶν . . ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελε καταδιώκει τὸν ἄνθρωπον . . οὔτε τυραννίαι, οὔτε ἀρπαγαί, οὔτε πόλεμοι ἤθελον ἔχειν ὑπαρξιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς τὰ πάθη εἶναι ἡ ἀταξία καὶ ὁ ὀλεθρος τοῦ κόσμου. Ἐν γένει ὅμως τὰ πάθη τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἐγχευώτερά τῶν τῆς ἐκκλίσεως. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν πολλοὺς νὰ ἀποκλύσῃ τὴν ὑγίειαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἐπιθυμητοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ βλέπομεν νὰ συμβαίνει τὸ αὐτὸ, ἢ καὶ σπανιώτατα εἰς τὰ πάθη τοῦ μίσους. Ὡς ὁρθῶς ἤθελε συνάξοιτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη νὰ ἐπιθυμῇ μᾶλλον ἢ νὰ μισῇ.

307. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ἡδοναὶ καὶ αἱ λύπαι εἶναι ὅχι μονοειδείς, ἀλλὰ τεσσάρων εἰδῶν (284) ἡ ἐπόμενον εἶναι καὶ τὰ πάθη νὰ ᾔναι ἐπίσης. Οὕτω τὸ, γαστρίμαργος, τὸ, ἀκόλαστος κτξ, ἀνάγονται εἰς τὰ τῆς σαρκὸς ἢ αἰσθητέων . . τὸ, δὲ σπουδαῖος καὶ κακὸς εἰς τὰ τῆς βελτιώσεως . . τὸ, δὲ φιλόργυρος καὶ ἄσπικτος κτξ, εἰς τὰ τῆς προνοίας . . καὶ τέλος τὸ, εὐεχόμενος καὶ ἀσπλαγχνος, κτξ, εἰς τὸ δυνάμει.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ πάθη τῶν αἰσθητέων προσγίνονται ὅχι δι' ἐνὸς αἰσθητηρίου, ἀλλὰ διὰ πάντες, ἐπόμενον εἶναι καὶ ταῦτα νὰ ᾔναι πάντες εἰδῶν. Οὕτως ἡ μὲν

γαστριμαργία ἀνάγεται εἰς τὴν γεῦσιν, ὃ δ' ἔρως, εἰς τὴν
 ὄρασιν, ἢ δ' ἀσέλγεια, εἰς τὴν ἀφῆν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.
 Πολλάκις ὁμῶς τὰ αἰσθητήρια βοήθουται ὑπ' ἀλλήλων,
 ὥς τὸ πάθος τοῦ ἑνὸς νὰ δυναμοῦται ὑπὸ τῆς συνδρομῆς
 τῶν ἄλλων: ὡς δηλονότι ὁ ἔρως ὑπὸ τῆς ἀφῆς καὶ ἀ-
 κοῆς. Δῆλον δ' ὁμῶς ὅτι τὰ πάθη τῶν αἰσθήσεων ἔλα-
 βον καταχρησικῶς τοῦτο τὸ ὄνομα, καὶ ὅτι τὰ αἰσθητή-
 ρια, εἴτε τὰ τούτων ἀποτελέσματα: τὰ οἰσθητά λε-
 γω, εἶναι ὀλοτελῶς ἀρχαὶ τῶν παθῶν, ἀλλ' ὁ νοῦς, ἀλ-
 λέως ἔπρεπε καὶ τὰ κτήνη νὰ ἔχωσι πάθη, καὶ ὡς φαίνεται
 εἶναι ἀνεπιτήδεια παθῶν. Καθότι ἕως οὗ ἐν ὀρεκτὸν εἶναι
 ὀρεκτὸν: ὃ ἐστὶν ἕως οὗ τὶ ἐνεργεῖ ὃν παρὼν, ἢ τούτου
 ἐνέργεια δὲν εἶναι πάθος, εἶναι ἀπλὴ ὄρεξις. Ὅταν ὁ-
 μῶς τὸ ὀρεκτὸν μεγαθυνθῇ (302), ὥς νὰ λάβῃ ὑπόστα-
 σιν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ (305), εἰς τρόπον ὅπου νὰ κινήται
 ὁ ἄνθρωπος, ἐκείνου ἀπόντος, τότε ὀνομάζεται πάθος.
 Ἀλλὰ-τις ποτε εἶπεν ὅτι τὰ αἰσθητήρια ἀναλύουσιν ἢ
 μεγαθύνουσι τὰ ἀντικείμενα; Τί-θαί, ἂν ἀπῇ ὁ μεγα-
 θυσμὸς ἑνὸς ὀρεκτοῦ, εἴτε ἡ φθορὰ τῆς ἰσορροπίας με-
 ταξὺ τοῦ ὀρεγομένου καὶ τοῦ ὀρεκτοῦ (204), εἶναι ду-
 νατὴ πλείον ἢ ὑπάρξις τοῦ πάθους; Ἄν-ἐγὼ δὲν ἐγκατα-
 λιμπάω πᾶν αἰσθημα καὶ τὴν θεωρίαν παντὸς ἄλλου
 ἀντικειμένου, καὶ ὑπάγω πρὸς ζήτησιν ἑνὸς μόνου, ἀλλ'
 ἐλκύομαι ἐπίσης ὑπὸ πάντων, πῶς τοῦτο ἦθελε λεχθῇ
 πάθος; Καθότι ἐγὼ βέβαια τότε πέπονθα οὐδὲν (128).
 Τὰ πάθη ὁμῶς τῆς βελτιώσεως ἔχουσι τὸ μέγιστον κρᾶτος
 ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Καθότι ἅπαται αἱ τέχναι
 καὶ ἐπιστήμαι, αὐταὶ αἱ δυναστεῖαι, αἱ διοικήσεις, αἱ πόλε-

μοι, ἡ εἰρήνη, αἱ πολυτέλειαι, κτξ, ἀνέκουσιν εἰς τὴν βελτίωσιν. Ἡ δ' ἀρετὴ καὶ κακία ἀνάγονται κυρίως εἰς τὸ θανάμει.

303β. Ἐν πρώτοις λοιπὸν λέγω ὅτι τὰ πάθη θεωρούμενα ὡς ἕξεις (304): ὅτι ὡς ἐν χρόνῳ ἀποκτιώμενα, εἶναι διακρίνου βελτιού. Καθότι ἐπειδὴ κατ' ἀρχὴς τὰ πάθη εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀλλὰς αἰτίαις (αὐτόθεν) ἐπόμενον εἶναι βραδυνόν καὶ αὐξανόντα καὶ καὶ συναμύονται μὲ τὴν τε παρέλευσιν τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ μερὸς τοῦ ὁρεκτοῦ, ὥστε καὶ γίνονται διαθέσεις καὶ ἕξεις. Καὶ ἡ περὶ αὐτῶν θέλει ὅτι ὅσα τῶν παθῶν γεννῶνται, καὶ αὐξάνονται ταχέως, ταῦτα καὶ ταχέως μηδενίζονται. . . καὶ ἐξ ἐναντίας, ὅσα αὐξάνονται βραδέως, ταῦτα ἀποκαθίστανται γιγαντιαῖα καὶ δυσμάχλευτα. Καὶ ὁ λόγος τούτου τοῦ φαινομένου βέβαια εἶναι διττός: ἢτε σμικρότης ὁρμῶντι τῆς ἕξεως, καὶ τὸ ἡμελμέιον τῆς ἀναλύσεως, ἐν ᾧ ἐτακολουθεῖ τὸ ἀνάπαλιν εἰς τὰ βραδέως ἀποκτιώμενα. Καθότι αὖ τις μικρὸς ἐξέ-
τάση ἐν πράγματι, ὅχι μόνον δὲν θέλει τὸ θεωρήσει ἐκ παντὸς μέρους, ὥστε καὶ μὴν ἀπαντήσῃ ἐλαττώματα εἰς τὸ μετέπειτα, καὶ ἐχομένης καὶ ἀλλάξῃ γνώμῃ (262), ἀλλὰ καὶ ἀποκτιῶν μικρὸν ἐξὶν περὶ αὐτοῦ, ἐκ μικρᾶς ἐναντίας αἰτίας οὗτος θέλει ἐκκλίνει ἐξ αὐτοῦ. Ἀκολουθεῖ ὁμοίως τὸ ἀνάπαλιν εἰς τὸ βραδὺ πάθος. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ὁ ἀνθρώπος ἔχει μῆλον ἔχει πολὺν χρόνον εἰς τὸ καὶ ἀνασκηθεύσῃ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἀντικείμενον λίαν λεπτομερῶς, ἀλλ' ὅμως τούτου ἀποκτῇ καὶ μεγάλην ἐξὶν περὶ

αὐτοῦ, ὥς τε ἅπαντα τοῦ κόσμου τὰ πράγματα νὰ ἀδυνα-
τώσῃ νὰ τὸν ἐλκύσωσιν ἐκείθεν.

303. β' Τὰ πάθη θεωρούμενα ὡς ἴδουαί καὶ λυ-
παι διακροῦνται εἰς δύο εἴδη: τοῦτέστιν ἐπιθυμίας καὶ
φυγῆς. Καὶ ἡ μὲν ἀγάπη, ὁ ἔρως, ἡ φιλία, τὸ φιλό-
πλουτον, ἡ σπουδή, κτξ, εἶναι πάθη ἐπιθυμίας, ἡ δ'
ὀργή, τὸ μῆτος, ὁ φθόνος, κτξ, εἶναι πάθη φυγῆς.
Ὡς τε διὰ μὲν τῶν πρώτων ὁ ἄνθρωπος κινεῖται πρὸς δια-
τήρησιν τῶν ἀγαπητῶν ἀντικειμένων, καὶ διὰ μέσου αὐ-
τῶν ἑαυτοῦ, διὰ δὲ τῶν δευτέρων, πρὸς ἀφανισμὸν τῶν
φευκτῶν, ὅπερ εἶναι ἑμμεσος διατήρησις ἢ βελτίωσις ἑαυ-
τοῦ: ὁ ἓς οὖν ἐκαστέρων αὐτὸς ζητεῖ οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν
ιδίαν διατήρησιν καὶ βελτίωσιν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲν τὸ,
ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ ἑαυτόν.

310α. Ὡς τε ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ, κατὰ τοὺς μεταφυ-
σικούς, εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἡ πηγὴ τῶν παθῶν καὶ
κοινὸν εἰς ἅπαντας. Ἐγὼ ὁμοίως λέγω ὅτι ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ
δὲν εἶναι ὁλοτελὲς πάθος, ἀλλὰ νόμος τῆς φύσεως.
Καθότι ἕκαστος ἐμολογεῖ ὅτι τὰ πάθη εἶναι ὄχι ἑμφυτα,
ἀλλ' ἐπίκτητα (304), ἀλλέως ἅπαντες αἰσθάνονται ἑ-
πρεπε νὰ ἔχωσι τὰ αὐτὰ καὶ τοῦ αὐτοῦ βεβημένου πάθη,
καὶ ὅχι διόφορα καὶ ἐκ διαμέτρου ἐναντία. β' Τὰ
μὲν πάθη εἶναι ἑξεῖς: ὁ ἓς πρὸς ὑπάρξιν εἰσὶναι χόλου
(αὐτόφι), ἡ δ' ἀγάπη ἑαυτοῦ εἶναι σύμφυτος καὶ σύγ-
χρονος μὲν αὐτῇ τῇ ὑπάρξει τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὰς
οὐδείς, ὅς τις δύναται νὰ μισήσῃ ἢ νὰ ἀποσραγῇ ἑαυτόν,
ἐν ᾧ τὰ πάθη γίνονται καὶ ἀπογίνονται. Ὡς τε ἡ ὀργὴ
ἑαυτοῦ δὲν εἶναι πάθος. Ἄν λοιπὸν δὲν ᾖναι πάθος: ὁ

ἔσι δὲν εἶναι ἐπίκτητον, ἄρα σύμφυτον. Καθότι ἔστιν οὐ-
δεὶς, ὅς τις δὲν ἐκφεύγει τὰς ἀλγηδόνους καὶ λύπας καὶ κατ'
αὐτὴν τὴν βροφηκὴν ἡλικίαν. Ἄλλ' - αἱ ἀλγηδόνες καὶ
λύπαι τί ἄλλο εἶναι, ἢ μηδενισμὸς ἑαυτοῦ; Ἡ δ' - ἀπο-
φυγὴ τοῦ ἰδίου μηδενισμοῦ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ διατή-
ρησις ἑαυτοῦ; Ἀλλὰ - τί ἄλλο ὀνομάζομεν ἡμεῖς ἀγάπην
ἑαυτοῦ, εἰμὴ τὴν ἰδίαν διατήρησιν καὶ τελειοποίησιν;
Ὡς ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ εἶναι νόμος τῆς φύσεως καὶ ὄχι
πάθος.

Θεωρεῖται ὅμως καὶ ἄλλη οὐσιώδης διαφορά μεταξὺ
τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης καὶ τῶν παθῶν: τουτέστιν ὡς πρὸς τὸ ἀν-
τικείμενον αὐτῶν. Καθότι ἡ μὲν ἀγάπη ἑαυτοῦ ἔχει δι'
ἀντικείμενον τὴν ἰδίαν τοῦ ἀνθρώπου διάθεσιν, τὰ δὲ πά-
θη, τὰ τούτων αἰτια. Οὕτως ὁ μὲν φιλόργυρος ἀγαπᾷ
τὰ ἀργύρια: ἐξωτερικόν τι ὄηλ., καὶ ὁ φθονερός φθονεῖ
τὸν ἑνδοξον καὶ ὄχι τὴν δόξαν, ἐν ᾧ ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ
εἶναι αὐτῇ τε ἡ ἡδονὴ τοῦ διὰ χρημάτων ζῆν ἐν ἀνέσει,
καὶ ἡ λύπη ἣν τις δοκιμάζει, ἂν δὲν ἀποκαταστήσῃ ἑαυ-
τὸν ἑνδοξον.

311. Ἄν ὅμως καὶ ἡ ἀγάπη ἑαυτοῦ δὲν ἦναι πά-
θος, πλὴν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν παθῶν καὶ ἡ μόνη πηγὴ
αὐτῶν. . . καὶ ἂν αὕτη ἔλλειπε, τὰ πάθη ἤθελον ξη-
ραυθῇ. Καθότι - ἂν τις δὲν ἠγάπα ἑαυτὸν, ποῖος ἤθελον
εἶναι ὁ λόγος τοῦ καὶ ἀγαπᾷ ἢ καὶ ἀποσρέφῃται ἄλλον;
Ἄν - τις δὲν ἤθελε τὴν δόξαν ἢ τὸν πλοῦτον περὶ ἑαυτοῦ,
τί τὸν ἔμελλεν, ἂν ἄλλος ἀπελάμβανε ταῦτα; Ἐκαστος
λοιπὸν εἶναι τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, καὶ ἅπαντα τὰ
λοιπὰ εἶναι σημεῖα, ἑνθα περατοῦται ἡ σφαῖρα αὐτοῦ.

Ὡς ἕκαστος νομίζει ὅτι τὸ πᾶν ἀνήκει καὶ ἀναφέρεται πρὸς οὐδένα ἄλλον, ἢ πρὸς αὐτοῦ, καὶ τούτου ἕνεκεν βίβαια καὶ ἡδύουσι καὶ ἀλγύνουσιν αὐτόν.

Ἄλλ' - αὖ, ἡθέλεν εἰποῖ τις, καὶ ἕκαστος ἐκτελῇ τὸ πᾶν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης, τίνος ἕνεκεν νὰ παραδίδῃ πολὺν ἑαυτοῦ εἰς θάνατον ἢ διὰ τὴν ἰδίαν δοξάν, ἢ γίλον, ἢ πατρίδα; Ἴδου πως. Ἡ ἀνδρεία, ὡς εἶναι γνωστὸν, εἶναι ἀρετὴ τοῦ νὰ καταβρῶνῃ τις, ἔνθα δεῖ, τοὺς κινδύνους, εἰδὲ ἀντὶ νὰ τοὺς καταβρῶνῃ, τοὺς ἐκφεύγει, τούτο εἶναι δειλία: τούτῃσι κακία. Ἄλλ' ὁ αὖθροπος γνωστικὸν τὰ κακὰ, τὰ ἐκφεύγει ἐκ φύσεως, ὥς ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἐκρύγῃ καὶ τὴν δειλίαν. Ἀλλὰ τὸ νὰ φεύγῃ τις τὴν δειλίαν, τί ἄλλο κάμνει εἰς τινα μέρη, εἰρήν νὰ ἀπαυτᾷ τὸν θάνατον; Ὡς ὁ παραδίδου ἑαυτοῦ εἰς θάνατον, παραδίδει ἑαυτὸν ὅχι ὑπὲρ ἄλλου τινος, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ, ὡς φαίνεται, δεῖν εἶναι ἀδύνατον εἰς τινα νὰ φθάσῃ εἰς τοσαύτην ἀγάπην ἑνὸς ἀντικειμένου, ὥς νὰ νομίσῃ τὴν ἐκείνου ζήτησιν χείρονα τοῦ ἰδίου θανάτου, καὶ ἐπομένως νὰ ἦναι ἀδιάφορος εἰς αὐτὸν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ἐκείνου ἀπολατθέντος. Καθὼς φθάνει τις νὰ ἐπικεντρῶσιν ἅπασας τὰς ἀκτῖνας ἑαυτοῦ πρὸς ἓν μόνον σημεῖον, καὶ τότε ἐκεῖνο τὸ σημεῖον θέλει εἶναι ἴσον μὲ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Καθότι αὖ ἅπαντα ἡ ἐπιφάνεια μιᾶς σφαίρας τραπῇ εἰς ἓν σημεῖον, τότε τοῦτο τὸ σημεῖον θέλει εἶναι ἴσον μὲ τὴν σφαῖραν.

312. γ' Τὰ πάθη θεωρούμενα ὡς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν διαιροῦνται εἰς δύο: εἰς τὰ τῆς ψυχῆς καὶ καρδίας. Καὶ πάθη μὲν καρδίας ὀνομάζονται τὰ περὶ τοῦ καλοῦ.

καὶ ἐνδόξου, ψυχῆς δὲ, ὅσα πρὸς παρέλευσιν χρόνου καὶ φυγὴν ἀηδίας... ἡ καρδία μὲν, ὅσα συντείνουσι πρὸς διατήρησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς δὲ, ὅσα πρὸς παρέλευσιν χρόνου καὶ φυγὴν ἀηδίας. Καὶ κυρίως μὲν ἅπαντα τὰ πάθη εἶναι ἔργον τῆς ψυχῆς, καὶ οὐδὲν τῆς καρδίας, ὡς ὅντος ἐκάστου αὐτῶν οὐθενὸς ἄλλου, ἢ ἰδέα τινός (311/4): ὁ ἐστὶ δημιουργημάτων τοῦ νοός. Πλήν ἐπειδὴ καὶ εἰς τινα τῶν παθῶν συνδιατίθεται καὶ ἡ καρδία: ὁ ἐστὶ συμβαίνουσι παλμοὶ εἰς αὐτὴν, κατὰθλιψίς τις, χεῖρ τις ψυχρὰ ἐπὶ αὐτῆς, λειποθυμία, κώλυμα ἀναπνοῆς, διασπλήνῃ ἢ συσπλήνῃ καρδίας, τούτου ἕνεκεν ἐν λόγῳ ταῦτα νοσομάχθησαν τῆς καρδίας, καὶ ὄχι τῆς ψυχῆς. Καὶ ὄχι μόνον εἰς ἀπάντημα ἐνὸς φίλου ἢ ἐχθροῦ θεωρεῖται διάθεσις τῆς καρδίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπλῶς ἀνάμνησιν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν πράξεων αὐτῶν... καὶ ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνάμνησις ἀποκαθίστησιν εὐκόλῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς καρδίας καὶ τοῦ διαζώματος, ἡ δὲ τῶν κακῶν, τὸ ἀνάπαλιν. Καὶ τούτου ἕνεκεν καὶ ὁ Βάκχων ὑπέθετο ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἔκτου αἰσθητήριου τὴν ἀγάπην ἐν τῇ καρδίᾳ, ὡς ὅντων τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ μίσους εἰς μόνην τὴν καρδίαν ἐπαισθητῶν, καὶ εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ σώματος. Ὡς ἐπαισθη καρδίας νοσομάχονται ἐκεῖνα, εἰς ὧν περὶ τὴν παρουσίαν θεωρεῖται διάθεσις εἰς τὸν φρενητικὸν χώρον (16), εἴτε εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ χειρὸς ἐπιτεθεμένης ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ νομάχου: ὁ ἐστὶν ἡ καρδία, τὸ διαζῶμα, καὶ τὸ ἄνω ζῶμιον τοῦ νομάχου. Εἰς ὅσα δὲ τῶν παθῶν δὲν συνδιατίθεται ὁλοτελῶς αὕτη ἡ

μικρὰ ἐξία τῆς αἰσθητικότητος, ταῦτα λέγονται τῆς ψυχῆς.

Ὅτι λοιπὸν τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτως, ἕκαστος ἔχει ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν πληροφάνειαν, ἂν μόνον παρατηρήσῃ τι συμβαίνει εἰς αὐτόν, ἐν ᾧ ἐπίκειται ἐπ' αὐτὸν κίνδυνός τις, ἢ ἔννευσιν ἐλπίς μεγάλου ἀγαθοῦ. Εἰ δὲ καὶ θελήσει τις καὶ τοῦ λόγου, οὗτος ὡς πρὸς ἡμᾶς εἶναι ἡθέλει εἶναι ἄλλος, εἴμῃ ἢ συμπάθεια (αὐτόθι), πρᾶγμα διόλου ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς. Πλήν εἶναι ὁμολογοῦμενον ὅτι εἰς πᾶσαν διάθεσιν τῆς ψυχῆς συνδιατίθενται ἐκτὸς τοῦ ἐγκεφάλου καί τινα μέρη τοῦ σώματος. Εἰς τὰ πάθη λοιπὸν τῆς καρδίας τὸ συνδιατιθέμενον μέρος τοῦ σώματος εἶναι ὁ φρενητικὸς χώρος, καὶ τούτου ἕνεκεν, ὡς φαίνεται, ἂν εἰς μέγαν θυμὸν γέννη φλεβοτομία, ὁ θυμὸς μηδενίζεται. Εἶναι ὅμως ἄξιον θαυμάσμου ὅτι ὅσα τῶν παθῶν συντείνουσι μάλιστα πρὸς διατήρησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ταῦτα εἶναι ἔχι μόνον ἀπλῶς αἰσθήματα ἢ ἰσθαί ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλὰ καί τις κατάθλιψις, εἴτε βίαιος ἐνέργεια ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου, ὥς ἐδηλονότι καὶ βιαίως πως ὁ ἄνθρωπος νὰ διατηρῇ καὶ νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸν, ὅπερ βέβαια ἐμφανίζει τὴν συμπάθειαν τῶν μικρῶν ἐσιῶν τῆς αἰσθητικότητος πρὸς τὴν μείζονα (αὐτόθι).

313. Εἰς τὰ πάθη ὅμως τῆς καρδίας ἐμφανίζονται καί τινα σημεῖα ἐξωτερικά, ἐξ ὧν ἡμεῖς ἀποφασίζομεν τὴν ἐκείνων ἐνδόμυχον ὑπαρξιν, ἅπερ μάλιστα ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν ἔδραν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἰς ἅπαν τὸ πρῶσωπον. Καὶ ταῦτα εἶναι ὁ γέλως, ἡ φαιδρότης, τὰ δά-

κρυα, ἢ σκυθρωπότης, ἢ κατήφεια κτξ, ἅπερ βέβαια εἶναι ὄχι πάθῃ, ἀλλὰ σημεῖα τῶν παθῶν. Ὡς ἐνθα τις βλέπει γέλατα, ἐκεῖ συνάγει χαρὰν . . καὶ ἐνθα δάκρυα λύπην κτξ. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ βλέπει τις δάκρυα ὄχι μόνον εἰς τὴν παρουσίαν τῶν ἀλγηδόνων, ἀλλὰ καὶ τῆς λύπης καὶ ὀφθονεςέρως, ὁρῶνς ἡθελε συνάξει ὅτι ὅσα ἐκτελοῦσι τὰ αἰσθητά, τοσαῦτα καὶ αἱ ἰδέαι. Πῶς ὁμως ὁ γεννητικὸς χώρος ἐνεργεῖ ἐπὶ τὸ πρόσωπον, ὥς ἐνὰ συνδιατιθῆται καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐκείνου διάθεσιν, τοῦτο εἶναι ἄνωσον εἰς ἡμᾶς, ὡς δηλ. εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀνατόμους πῶς ὁ γεννητικὸς χώρος ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ πύγματος. Ὅθεν καὶ συμπάθεια ὠνόμασαι: ὁ ἐστὶν ἄγνωστόν τι εἰς ἡμᾶς.

314. δ'. Τὰ πάθῃ θεωρούμενα ὡς ἐκ τοῦ τέλους αὐτῶν ἡ σκοποῦ: τοιούτων ὡς πράξεις (274), λαμβάνουσιν ὄνομα ἀρετῇ καὶ κακίᾳ, ἢ καὶ οὐδέτερόν τι. Καὶ ἀρετὴ μὲν εἶναι ὑπεράσπισις καὶ ἔκτασις τοῦ σκοποῦ τῆς ψύσεως, κακία δὲ πολέμιος αὐτοῦ. Οὕτως ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν διὰ τὰ ὑφιστῶνται καὶ τὰ τελειοποιῶνται, ἅντις εἰς τοῦτο συντρέχει, τοῦτο ἀρετῇ, καὶ ἂν ἀντιπολεμῇ εἰς ταῦτα, τοῦτο κακία, ἐξ ὧν καὶ ὁ πράττων ὀνομάζεται ἀγαθὸς ἢ κακός, εἴτε ἐνάρετος ἢ φαῦλος. Καὶ ἀρετὴ μὲν εἶναι, ἐνθα τὸ πάθος ἔχει δι' ἀντικείμενον τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν ἢ δοκίμενον κακόν (296), κακία δὲ, ὅταν τὸ καθ' αὐτὸ κακὸν ἢ δοκίμενον ὀγχαθόν. Οὕτω περὶ μὲν τοὺς γενετικούς, ἂν τις φοβῆται τὸ πᾶν, τοῦτο κακία . . ἂν δ' οὐδὲν, ἐπίσης κακία . . εἰδ' ἅπερ, καὶ ὅτε δεῖ, τοῦτο ἀρετῇ . . καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄν-

δρεῖος πάσχει, καὶ πάσχει ἕνεκα τῆς σωτηρίας τῶν ἄλλων, τοῦτο εἶναι δοκόμενον κακόν. Καὶ ὁ μὲν φθόνος εἶναι κακία, καὶ καθ' αὐτὸ κακόν, ἡ δὲ μέθη οὐσα κακία, εἶναι δοκόμενον ἀγαθόν (300). Ὡς καὶ ὁ ἄξιον τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ αἱ ἡδοναί. Οὐσα ὅμως ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀρχαίων νομισμάτων πάθος εἰς τινας, καὶ οὔτε βλάβην οὔτε ὄφελος ἐμποιοῦσα εἰς τοὺς ἄλλους, αὕτη οὔτε ἀρετὴ εἶναι, οὔτε κακία, ἀλλ' οὐδέτερόν τι. Ὡς ἂν μὲν τις θεωρῇ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἡθέλει τὸ ὀνομάσαι πάθος, ἂν δὲ ὡς ἐκ τοῦ τέλους, ἀρετὴν, ἢ κακίαν, ἢ οὐδέτερόν τι.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ κακία θεωρεῖται ὅχι μόνον εἰς τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπλῶς ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν: ὁ ἐστὶν εἰς τὰ ἀπλὰ πάθη. Καθότι ἂν μὲν τις θυμοῦται λίαν εἰς μικρὰ πράγματα, ἢ ἂν δὲν θυμοῦται ὀλοτελῶς εἰς τὰ μεγάλα, ὡς εἰς τὸν φόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δὴλ. τοῦτο λέγεται κακία. . . καὶ λέγεται ἀρετὴ, ἂν μὲν θυμοῦται ὅτε, καὶ ὅσον δεῖ. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἡθέλει λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

315. Καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν ἡ ἀρετὴ φαίνεται ὅτι κατέχει τὸ μέσον τῶν παθῶν, ἡ δὲ κακία τὰ πέρατα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ συχασικὴ τις τοῦ μέσου ἡ ἀρετὴ ἡθέλειν ὀνομασθῆ, πλὴν ὅχι πάντοτε. Οὕτω περὶ τὰ τῆς αἰσθήσεως ἢ φυσικὰ πάθη τῆς ἀφῆς, οὐσα ἡ σωφροσύνη ἀρετὴ κατέχει τρόπον τινα τὴν μεσότητά τῶν δύο ἄκρων: ἀκολασίας λέγειν καὶ ἀναισθησίας (ἅπερ δηλονότι εἶναι κακίαι), ἔνθα τοῦ μὲν ἔντος ἐλλείψεώς τις, τοῦ δὲ ὑπερβολῆς, ἡ σωφροσύνη εἶναι μέστος ὅρος. Περὶ

δὲ τὸν θυμὸν ἢ ὀργήν, οὐσα ἡ πραότης ἀρετὴ κατέχει τρόπον τινα τὴν μεσότητα τῆς ὀργησίας καὶ ὀργιλότητος (ἅπερ δηλονότι εἶναι κακία), εὐδα τοῦ μὲν οὗτος ἐλλείψεως, τοῦ δὲ ὑπερβολῆς, ἡ πραότης εἶναι μέσος πῶς ὅρος. Περὶ δὲ τὴν λήψιν τῶν χρημάτων, οὐσα ἡ ἐλευθεριότης ἀρετὴ κατέχει τρόπον τινα τὴν μεσότητα τὴν οὐδ' ἄκρην ἀνελευθερίας καὶ ἀσωτίας (ἅπερ δηλονότι εἶναι κακία), εὐδα τοῦ μὲν οὗτος ἐλλείψεως, τοῦ δὲ ὑπερβολῆς, ἡ ἐλευθεριότης εἶναι μέσος πῶς ὅρος.

Πλὴν οὔτε ἡ ἀρετὴ εἶναι πάντοτε μεσότης κακιῶν, οὔτε ἡ κακία ἄκρυν ἢ ἐκκλίσεις τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἀπόλυτά τινα πλάγις, ἡ καὶ ἐκδιαμέτρου ἐναντία. Οὕτως ὁ ἔλεος καὶ ἡ φιλία εἶναι ἀρεταὶ ἀπολύτως, χωρὶς τοῦ, ὁ μᾶλλον ἔλεος ἢ ἡ μᾶλλον φιλία νὰ ᾖ κακία. . . καὶ ἡ ἐπιχειροκακία, ἡ ψευδής, ἡ φέυγας, ἡ κλυτή, κτξ., εἶναι κακίαι ἀπολύτως, χωρὶς νὰ ᾖ ἄκρα ἀρετῆς τινος. . . καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἐκδιαμέτρου ἐναντία τῆς ἀδικίας.

Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι περὶ τὴν πράξιν καὶ ὄχι περὶ τὴν θεωρίαν. Καθότι οὐδεὶς λέγεται δίκαιος, ἕως οὗ γινώσκει τὸ, τί ἐστὶ δικαιοσύνη, ἀλλ' ὁ γινώσκων καὶ ποιῶν αὐτήν.

316. Εἶναι ὅμως ἄξιον σημειώσεως ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους τῶν ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενων εἰς τρία διαίρεσις (α): τούτέστιν εἰς πάθη, δυνάμεις, καὶ ἔξεις, εἴτε ἀρετὰς καὶ

(α) Τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα τρία εἶσι: πάθη, δυνάμεις, ἔξεις. λέγω δὲ πάθη μὲν ὀργήν, θυμὸν, φόβον, ὀράσεις, φθόνον, χαράν, φιλίαν, μῖσος, πόνον, ζῆλον, ἐλεον, καὶ ὅλως αἷς ἐπεται

κακίας (β). Καθότι—τούτο τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ὑπονόη-
σις τοῦ ὅτι τὰ πάθη εἶναι μὴ ἔξεις, καὶ ὅτι αἰσθάνεται καὶ
κακίαι ὑφίσταται ἀνευ παθῶν: Καθότι αὖ, κατὰ τὸν Ἀ-
ριστοτέλην, τὰ πάθη δὲν ἦναι ἔξεις, τότε ἀναγκασίως ἀ-
κολουθεῖ νὰ ἦναι ἀπλῶς ἔξεις: ὁ ἔστι μὴ ἐπίκτητος,
καὶ ἐπομένως ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔχωσι τὰ αὐ-
τά τε πάθη καὶ ἱσχυεῖσθαι, καὶ ὡς φαίνεται ταῦτο εἶ-
ναι ἀνυπαρκτον. β'. "Αν, κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην, ὁ
μὲν φθόνος, καὶ τὸ θράσος, καὶ ὁ ζήλος, καὶ ἡ φιλία (α)
εἶναι πάθη, ἐν ᾧ ἡ ἡθικὴ τὰ θέλει κακίας ἢ ἀρετῆς,
αἱ δὲ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, κατ' αὐτὸν, εἶναι ἔξεις (β).
ἄρα καὶ κατ' αὐτὸν τὰ πάθη εἶναι ἔξεις, ὡς ἐλ. χθ' (304).
γ'. "Αν, κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην (α), ἡ ὀργὴ ἦναι πά-
θος. . . καὶ ἄν τὸ μὲν σφοδρὸς ἢ ἀνειμένως ἐργασθῆναι εἶναι
κακία, τὸ δὲ μέσως, ἀρετὴ. . . καὶ ἄν ἀφαιρῆθῃ τὸ σφοδρῶς,
καὶ ἀνειμένως καὶ μέσως, τὸ κατάλοιπον θέλει εἶναι μηδέν:

ἡδονὴ καὶ λύπη. Δυνάμεις δὲ, καθ' αἷς παθητικοὶ τούτων λεγό-
μεθα: οἷον καθ' ὅς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλε-
ῆσαι. Ἐξεις δὲ, καθ' ὅς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εἶ, ἢ κακῶς:
οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς, ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔ-
χομεν, εἰ δὲ μέσως, εἶ. Πάθη μὲν οὐκ εἰσὶν οὗτ' αἱ ἀρεταὶ οὔτε
αἱ κακίαι, οἷον οὐ λέγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι, ἢ φαῖλοι,
κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς λεγόμεθα. Καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη, οὔ-
τε ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. Οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος
οὐδὲ ὁ ἐργαζόμενος, οὐδὲ ψεγεται ὁ ἀπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ
πῶς. Ἡθικ. Νικητ. τὸ β'. κεφ. δ'.

(β) "Εξιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἔχει προαιρετικὰ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ
πρὸς ἡμᾶς ὠρισμένη λόγῳ ἁρῆς. Ἡθικ. Νικ. τὸ β'. κεφ. ε'.

τί ἄραγε ἔμεινε τὸ πάθος; Ἐπειτα - τίς δὲν φέγει τὸν φθονερὸν, ἢ τίς οὐκ ἐπαινεῖ τὸν ἐλεοῦντα, ἅπερ Ἀριστοτέλης ὠνόμασε πάθη, ἐν ᾧ ὁ αὐτὸς θέλει ὅτι κατὰ τὰ πάθη ἡμεῖς οὔτε ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα;

Ὅτι δὲ τὰ πάθη, ὡς καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, εἶναι ἕξεις, γίνεται γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς λύπης τοῦ κυριευομένου ὑπό τινος πάθους καὶ φέροντος λόγους κατ' αὐτοῦ: ἢ ἂν θέλῃς ἐκ τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότες. Καθότι ἂν τις φέρῃ λόγους ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ πάθους, λόγους, οὓς περ αὐτὸς βλέπει καθαρώς, χωρὶς ὅμως νὰ δύνηται νὰ κάμῃ ἀπόφασιν, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, αὐτὸς δὲν κρίνει, ἀλλ' ὅτι φέρει μὲν ταυτοχρόνως ὑπὲρ τοῦ πάθους καὶ ἄλλους, ὧν περ ἕνεκα τῆς ταχύτητος καὶ σμικρότητος τῆς ἐνεργείας αἰσθάνεται ὀλιγοτελῶς, οἵ τινες φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλους πολλοὺς, λαμβάνουσι τὰ νικητήρια. Καθότι γινομένων ταυτοχρόνως πολλῶν κρίσεων, τινῶν μὲν ἐπαισθητῶν, πλείονων δ' ἀνεπαισθητῶν, ἀναγκαίως ἡ ψυχὴ ἔχει νὰ δώσῃ τὴν ψῆφον πρὸς τοὺς πλείονας ὡς μείζον τὸ ἀγαθὸν παριστώντας, πλὴν ἔχει ἄνευ λύπης, ὡς οὔσης τῆς ψῆφου ἐναντίον τοῦ λογικοῦ, εἴτε τῶν ἐνισώτων καὶ ἐναντίων λόγων, ἐν ᾧ ἄνευ πάθους: τοῦτέστιν ἄνευ ἕξεως, δοκιμάζει τις οὐδεμίαν λύπην εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν (88). Ὡς καὶ τὰ πάθη, ὡς καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, εἶναι ἕξεις, καὶ δὲν διαφέρουσι κατ' ἄλλο, εἰμὴ καθ' ὃ τὰ μὲν θεωροῦνται ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς, τὰ δὲ ὡς ἐκ τοῦ τέλους (314), καὶ πρὸς τοῦτοις καθ' ὅ πολλὰ τῶν παθῶν εἶναι οὔτε ἀρετὴ, οὔτε κακία, ἀλλ' οὐδέτερόν τι.

317. Ἀλλὰ - τίς ἄλλος θεωρεῖ τὸ τέλος παντός

πράγματος, εἰρή τὸ λογικόν; Ὡς ὁρθῶς ἤθελε συνά-
ξοις τις ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀναφερόμενον μὲν ὡς πρὸς
τὰς αἰσθησεις: ἢ ἂν θέλῃς ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ
θυμὸν, ὀνομάζεται πάθος (304), ὡς δὲ πρὸς τὸ λογι-
κὸν ἢ βούλησιν, ἀρετὴ ἢ κακία. Καὶ τούτου ἕνεκεν πᾶ-
σα πράξις ἐνάρετος, ἐξ ἧς ἄπεςιν ἢ προαίρεσις, εἴτε τὸ
λογικόν, εἶναι οὔτε ἄρετὴ οὔτε κακία. Οὕτως αὖτις κρί-
νῃ μὲν δικαίως, πλήν ἕνεκα φόβου τοῦ μείζονος, αὗτος
δὲν εἶναι δίκαιος. . καὶ αὖτις θανατοῖ ἀδίκως, πλήν προ-
σαγῆς τινος ἕνεκα, αὗτος βέβαια δὲν εἶναι φονεὺς. Ἀλλ'
ἐπειδὴ καὶ πᾶν τέλος εἶναι πράξις, δῆλον ὅτι αἱ ἀρεταὶ
καὶ κακίαι εἶναι πράξεις περὶ πάθη.

Τὰ πάθη λοιπὸν θεωρούμενα ὡς ἀπλῶς ὀρίζεις ἢ
αἰσθητικότης μὴ ἐντὸς τοῦ σώματος ἡμῶν (304), εἶναι
διόλου ἀθῶα, καὶ τούτου ἕνεκεν οὔτε ἐπαινούμεθα, οὔτε
ψεγόμεθα πράττοντες αὐτά. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς: οἱ τὰ
πάθη λέγω ἔχοντες, εἴμεθα καὶ λογικοί, τούτου ἕνεκεν
κατὰ τοῦτο ἔπεται εἰς ἡμᾶς καὶ ἔπαινος καὶ ψόγος, πλήν
τότε αἱ κινήσεις ἡμῶν λέγονται ὅχι πλὴν πάθη, ἀλλ'
ἀρεταί, ἢ κακίαι.

318. Ἄν λοιπὸν καὶ τὰ πάθη καθ' ἑαυτὰ θεω-
ρούμενα ἦναι πρᾶγμα ἀνέγκλητον. . καὶ ἂν ταῦτα ἦναι
ἢ ζωὴ τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὥς αὐτῶν ἀπόντων, τὸ πᾶν νὰ
ἦναι νεκρὸν (306), ἐπόμενον εἶναι νὰ ἦναι ἀδίκος καὶ
παράλογος ἢ κατὰ τῶν παθῶν καταφορὰ τῶν ἡθικῶν.
ἢ Ἡμεῖς, ἀκούει τις αὐτῶν νὰ λέγωσι, δὲν βλέπομεν
ἢ ἄλλοτε εἰς τὸν κόσμον, εἰμὴ πολέμους, εἰμὴ ποταμούς
καὶ αἱμάτων, εἰμὴ ἀρπαγὰς, εἰμὴ ἀδικίας, εἰμὴ δουλείας,

καὶ ἄλλα ἄπειρα, ἅπερ βέβαια πηγόζουσιν ἐξ οὐδενός
 ἢ ἄλλου, ἢ ἐκ τῶν παθῶν. ὥς ἂν τὰ πάθη ἐλλείπου,
 ἢ ἤθελε λείψει καὶ πᾶσα κακία ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. «
 Ἀλλὰ – εἰς, ἢ ἤθελεν ἐρωτήσῃ τις αὐτοὺς, ἀποφασίζει ἐν-
 ταῦθα εἰς ταύτας τὰς πράξεις, ἢ αἰσθητικότης, ἢ τὸ λο-
 γικόν; Δῆλον ὅτι τὸ λογικόν. Ὡς ἄδικον, νομίζῃ ἐγὼ,
 εἶναι ἄλλος νὰ ἁμαρτάνῃ, καὶ ἄλλος νὰ ψίγηται. Ἀλλ’
 ἂν, ἢ ἤθελεν εἰποῖ τις, καὶ ἔλλειπον τὰ πάθη, ὁφeyύκτως
 ἢ ἤθελεν λείψει καὶ αἱ ἀδικίαι. Ναί. Πλὴν τὸ βιβλίον τοῦ
 μέλλοντος δὲν ἀνοίγεται εἰς ἄλλον, εἰρή εἰς μόνον τὸν ἔ-
 χοντα μεγάλᾳ πάθη καὶ πόθον διακαῇ τῆς δόξης. Ὡς
 ἢ ἤθελε λείψει ἐνταυτῷ καὶ πᾶσα κίνησις ζώντων, μηδεμι-
 σθέων τῶν παθῶν. Καὶ αὐτὸ τὸ λογικόν ἄνευ τῶν πα-
 θῶν εἶναι νεκρόν. Καθότι, τὸ λογικόν εἶναι οὐδὲν ἄλλο,
 ἢ ζυγος ἄθρησις καὶ κρίσις. Ἀλλ’ ὥς φαίνεται δὲν εἶναι
 ἢ ζυγος ἄθρησις καὶ κρίσις ὁ κόσμος, ἢ κίνησις, ἢ-
 τις ἔχει ἀρχὴν τὰ πάθη.

Δημιούργησον ἓνα κόσμον διὰ μόνον νεκρῶν σω-
 μάτων: ἐκ γαιῶν λέγων, λίθων, μετάλλων, καὶ ὑδάτων
 καὶ τότε θελεῖς ἰδεῖ τὴν τούτου ωραιότητα: ὅς σε θελεῖς
 ἰδεῖ ἄταφον νεκρόν. Διόριστον τότε νὰ ἐξαχθῇσι φυτὰ: ὅ-
 τα λέγων τρεφόμενα καὶ αὐξανόμενα ὑπ’ ἐαυτῶν, καὶ τό-
 τε μόνον θελεῖς ἰδεῖ σημεῖα ζώντων. Πρόσραξον δὲ νὰ γέ-
 νωσι καὶ ζῷα: ὅντα λέγων αἰσθανόμενα καὶ κινούμενα ὑπ’
 ἐαυτῶν, καὶ τότε θελεῖς φανή ὅπως οὖν ἡ σοφία σου. Δὺς
 δ’ εἰς τινα τούτων δύναμιν νὰ κινῶνται ὅχι μόνον ὑπὸ τῆς
 παρουσίας τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν νοητῶν, καὶ
 τότε θελεῖ λάμπει ἡ σοφία σου. Οὕτω – λοιπὸν ἐχόντων

τῶν πραγμάτων, ἅντις ἐλθὼν ζητήσῃ νὰ μηδενίσῃ πᾶσαν κίνησιν γενομένην ἕνεκα τῶν νοητῶν, ὁποίας φρονήσεως σὺ ἠθέλεις τὸν νομίζοις; ὥς τὰ πάθη εἶναι καὶ τὸ πλεον πολυτίμου πρᾶγμα τοῦ κόσμου, καὶ τὸ πλεον ἀθῶν. Καὶ εἰς ἄνθρωπος ἄνευ παθῶν εἶναι τωόντι μὴ ἄνθρωπος. Καὶ οἱ κατὰ τῶν παθῶν καταφερόμενοι, καταφέρονται ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου, ἢ ὑπὸ πάθους: ὅ εἰς διὰ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι. Ἀθλιωτάτη ἐλλογί!

319. Ἡ γένεσις δ' ὅμως τῶν παθῶν, κατὰ τοὺς μεταφυσικούς, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ αἰσθητικότης. Καὶ ἰδοὺ πὺς οὗτοι συλλογίζονται. »Ἐν γένει πᾶν αἶσθημα; ἡλέγουσιν οἷτοι, εἶναι ἢ ἀλγεινόν, ἢ ἡδύ, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως ἐκκλίνει τὰ ἀλγεινὰ καὶ ῥέπει πρὸς ἡτὰ ἡδονικὰ, ὥς ἀκολουθεῖ ἀναγκαίως, ὅσα τῶν ἀντικειμένων διατεθέσθαι ἀλγεινῶς τὰ αἰσθητήρια αὐτοῦ, ἡτῶτα νὰ τὰ ἐκρεύγῃ, καὶ ὅσα ἡδονικῶς, νὰ τὰ ἐκδιώκῃ, ἐξ οὗ δηλονότι ἀναβλασάνουσι τὰ πάθη (304). »Ὡς ἡ πηγὴ τῶν παθῶν εἶναι ἡ αἰσθητικότης. Λαμβάνει δὲ τὸ προκείμενον ἐπιβεβασίωσιν, καὶ διότι οὔτε ἡδοναί, οὔτε ἀρεταί, οὔτε κακίαι εἰώθασι νὰ ἀναρῶνται, ἡ ἐξ ὧν πεδιᾶθαι ἐλλείπουσιν αἱ ἡδοναί«.

Ἐγὼ ὅμως νομίζω μὴ ἀληθὲς τὸ πρᾶγμα, Καθότι εἶναι νὰ ἀληθέςτατον ὅτι τὰ πάθη θεωροῦνται οὐδέποτε ἄνευ ἡδονῆς ἢ λύπης (αὐτόθι), καὶ τούτου ἕνεκεν ἠθέλον ἐκληφθῇ ὡς ἀποτελεσμα αἰσθητικότητος, πλην ἂν θελήσῃ τις νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα περιεργότερος, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἡ αἰσθητικότης τὸ ἄμισον αἰτίου τῶν παθῶν, ἀλλ' ἄλλοτι. Καθότι ἂν τοῦτο ἦν, ἔ-

πρεπεὺς ὄντες ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι ἐπίσης αἰσθητικοί, νὰ ἔχωσι ἐπίσης ἀπαξάπαυτες τὰ αὐτὰ πάθη, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἀκολουθεῖ. Οὕτε ἦν λόγος, δι' οὗ περ δὲν ἔπρεπε καὶ τὰ κτήνη νὰ ἔχωσι πάθη, ὡς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὡς ἐγὼ νομίζω, δὲν ὑπῆρξε τι τοιοῦτον μέχρι τῆς σημερον. Ὡς ἡ αἰσθητικότης, εἰ καὶ εἶναι αἷτιον τῶν παθῶν, πλην ὅχι ἄμεσον καὶ ἐγγύς, ἀλλὰ πόρῳ καὶ ἔμμεσον.

Πρώτου λοιπὸν ἐγγύς αἷτιον τῶν παθῶν, λέγω ἐγὼ, εἶναι τὸ φύσει ἐνεργητικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ οὗ ἀνακύπτουσι τρεῖς ἐγγύτεραι ἀρχαὶ καὶ πηγαὶ αὐτῶν: ἡ φυγὴ τῆς ἀηδίας, εἴτε ἐκκλιπὶς τοῦ μὴ ἐνεργεῖν, ἡ περιέργεια ἢ μάθησις, καὶ ἡ βελτίωσις. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ὁ ἄνθρωπος ἐκκλίνει τὸ ἀνενεργητον, ἀπαντᾷ ἡδονήν τινα εἰς τὴν ἐνέργειαν, καὶ τότε πολυπραγμονοῦν περιεργοτέρως καὶ ἐν χρόνῳ τὸ πρᾶγμα ἀποκτᾷ πάθος (304). Καθότι ἂν, ὡς ἕκαστος τοῦτο ὁρᾷ, ἦναι ἡδονὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅχι μόνον ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἡ γύμνασις τοῦ σώματος, ἔπεται ἀναγκαίως νὰ ἦναι λύπη τὸ τούτου ἐναντίον, καὶ διὰ τοῦτο φευκτόν. Ὡς ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, τὰ νέα αἰσθήματα, καὶ ἡ γύμνασις τοῦ σώματος: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐκφυγὴν τῆς ἀηδίας, εἶναι ἡ πρώτη χρεια τοῦ ἀνθρώπου (303), ἥτις πολλάκις τρέπεται εἰς πάθος ἕνεκα τῆς ἀναλύσεως καὶ ἕξεως.

Διὰ δὲ τῆς δευτέρας ἀρχῆς ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ ἐνεργῇ ὅχι ἀπλῶς, ἀλλ' ἐνταυτῷ, καὶ νὰ αὐξάνῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν γνώσεων αὐτοῦ: ὕπερ ἐστὶ νὰ μαυθάῃ. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει λογιστικός:

τουτέστι δυνατός νὰ μανθάνῃ, καὶ ὅχι μετ' ἑμφύτων ἰδεῶν (249), δὲν εἶναι λόγος, ἀφ' οὗ μάθητις τοῦ νὰ μὴ ζητῇ νὰ μάθῃ καὶ τὸ τούτου ἀκόλουθον, καὶ ἔτι τὸ τούτου, ὄντων δηλονότι τῶν πραγμάτων κρίκων τινῶν μεῶς αλύσου. Ὡς ἡ μάθητις εἶναι ἄλλη χρεια τοῦ ἀνθρώπου (303), ἐξ ἧς ὁ ἄνθρωπος ἐμπίπτει εἰς πάθη (304).

Καὶ ἡ βελτίωσις ἑαυτοῦ, ἣτις κατὰ τοὺς λογικευομένους εἶναι ἡ διαφορά τῶν δύο ἐκτεθειμένων ἀρχῶν, εἶναι τρίτη ἀρχὴ τῶν παθῶν. Καθότι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ὅχι μόνον ζητεῖ ἐκ φύσεως νὰ ἐνεργῇ καὶ φύσει νὰ μανθάνῃ ἀλλὰ καὶ ὁρθῶς, ὥς δηλονότι, εἰ δυνατόν, νὰ ἐπαινηταὶ ὑπὸ πάντων. καὶ ὡς ἕκαστος συνιθεὶς τὸ πρᾶγμα ἐξ ἑαυτοῦ, εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ εὐχαριστηθῇ, ὅταν κεῖται ἐπ' αὐτῷ, νὰ λάβῃ ἄλλος τὰ πρωτεῖα, τούτου ἕνεκεν ἡ ἐπιθυμία τῆς ὑπεροχῆς ἢ δόξης εἶναι ἄλλη χρεια τοῦ ἀνθρώπου (303), ἐξ ἧς ὁ ἄνθρωπος ἐμπίπτει εἰς πάθη (304). Εἶναι ὅμως τοσοῦτον ἰσχυρὰ αὕτη ἡ ἀρχὴ, ὥς ἐκ ταύτης μόνης νικῶνται αἱ φυσικαὶ ἡδοναὶ καὶ πόνοι. Καθότι εὐταῦθα συναθροίζων ὁ ἄνθρωπος ἅπασαν τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν περὶ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἐσομένου ἀγαθοῦ, αἰσθάνεται οὐδ' ὅλως τῶν ἐνεσώτων ἀντικειμένων, ὅθεν καὶ καταφρονεῖ ἀπάσῃς ἐνεσώσης ἡδονῆς καὶ πόνου. Καὶ εἶναι τῶν ἀδυνάτων εἰς τινα οὔτε νὰ προτιμήσῃ τὰ δοκόμενα ἀγαθὰ, οὔτε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ δοκόμενα κακὰ, ἂν ἡ ἐπιθυμία τῆς δόξης ἢ ὑπολήψεως δὲν ἔχει κράτος ἐπὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ὡς ἕκαστος ὁρᾷ ὅτι καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ τῶν παθῶν ἔχουσι δι' ἀρχὴν τὸ λογικόν, καὶ ὅχι τὴν αἰσθητικότητα.

Μεγεθυθέντων λοιπὸν, τὰ μὲν ὀρεκτὰ γίνονται πάθη, τὰ δὲ βουλευτὰ, ἀρεταὶ ἢ κακίαι. Πλήν, εἰς ἑκάστων τούτων θεωρεῖται καὶ κίνησις, κίνησις δ' ὅπως ἐκούσις, καὶ οὐδέποτε ἀκούσιος. Ἀλλ' ὡς φαίνεται διδόνται καὶ τινες κινήσεις εἰς τὸν αὐθροπον, αἵτινες ἔχουσι δι' ἀρχὴν ὅχι τὴν προαίρεσιν ἢ βούλησιν, ἀλλ' ἄλλο τι.

Κ Ε Φ. Ι Σ Τ'.

Περὶ Ὀρμεμφύτου καὶ Συμπάθειας.

320. **Ο**ρμέμφυτον ἢ Ἐνσεικτον ὀνομάζω ιδιότητά τινα ἢ δύναμιν τῶν ζώων, ἧς περ' ἕνεκα κινούνται πρός τι, ἄνευ ἐξωτερικῆς τε προσβολῆς καὶ εὐδιαθέτου βουλῆς. Συμπάθειαν δὲ πάλιν ὀνομάζουσι (φυσικῶς τοῦτο καὶ ἡθικῶς) φιλίαν τινα πρός τι ἄνευ προεγνωσμένης αἰτίας, ἀντιπάθειαν δὲ τὸ τοῦτου ἐναντίον ἢ νεῖκος. Ὅτι λοιπὸν ἔνεστιν εἰς τὰ ζῶα ὀρμέμφυτον καὶ συμπάθειά τις ἢ ἀντιπάθεια, οὐδεὶς δύναται περὶ τούτου νὰ ἀμφιβάλῃ, αὐτὸ μόνον θελήσῃ νὰ ἐξετάσῃ μικρόν τι ἑκάστων εἶδος ζώων. Πλήν λείπεται νὰ θεωρηθῇ, ἂν τῶν ὄντι καὶ ταῦτα ἦναι ὀρχαὶ κινήσεως εἰς τὸν αὐθροπον, ἢ ἦναι ἅπασαι αἱ κινήσεις αὐτοῦ ἐκούσιαι ἢ βούληται.

321. Μικρὰ λέγω ἔνεστιν εἶναι ἱκανὴ νὰ καταπίσῃ ἑκάστων ὅτι ἅπαντα τὰ ζῶα κινεῖται πρός τι ἐμφύτῳ

καὶ ἄνευ προὑπαρχούσης τινὸς γνώσεως ἢ συνηθείας. Οὕτως ὁ ὄρνυξ καὶ πέρδιξ μόλις ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ὠοῦ αὐτῶν τρέχουσι πρὸς τοὺς κέκλους καὶ σκώληκας. Ἡ γαλῆ καὶ ὁ κύων εὐθὺς ὅπου γεννηθῇσι, χωρὶς νὰ ἀναιξῶσι τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν, ζητοῦσι διὰ τοῦ σήματος τὸν τιτθόν τῆς μητρός. Τὸ νησάριον εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν, ὅπου ἡθελεν αἰσθανθῇ νεροῦ, βαίνει πρὸς αὐτὸ καὶ χωρὶς τινος τροχασμοῦ ῥίπτεται ἐντὸς, αἱ κραυγαὶ τῆς μητρός αὐτοῦ, ἂν δηλ. ἦ· αἱ εἰσποιητῆ· τουτέστι διαφόρου εἶδους, εἶναι ἀνωφελεῖς, ἔνθα ἡ μήτηρ διὰ τῆς κραυγῆς ἐμφανίζει τὸν ἑαυτῆς πόνον, ὑπὲρ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου τοῦ ἰδίου τέκνου. Ἡ χελώνη, εὐθὺς ὅπου ἐκβῇ ἐκ τοῦ ὠοῦ, ὁδεύει τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐδοιπορίαν με ἐπιμονήν, ὥστε ἄντις σρέψῃ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς πρὸς ἄλλην εὐθυβολίαν, αὕτη διευθύνεται, ὡς καὶ πρότερον, καὶ ἐκτελεῖ, ὅπερ ἡ ἔμφυτος ἐν αὐτῇ ὁρμῇ θέλει. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι τινα εἶδη ζώων εἶναι σαρκοφάγα καὶ ἀποποιῶνται τὴν βρώσιν τῶν λαγάνων, καὶ ἐξ ἐναντίας ὅτε ἄλλα πάλιν ἀποσρέφονται τὸ κρέας καὶ τρώγουσι τιμὸνον φυτὰ, χωρὶς βίβαιά τινος διδασκαλίας. Ταῦτα πάντα λοιπὸν καὶ ἄλλα ἄπειρα, ἅπερ γίνονται ἄνευ τινος προὑπαρχούσης γνώσεως καὶ διδασκαλίας, ὅποιον ἄλλο πρέπει νὰ ἔχῃσι δι' ἀρχήν, εἰμὴ ἰδιότητά τινα ἢ δύναμιν ἐνσπαιρμένην ἐκ χειρὸς τῆς φύσεως εἰς τὸν διοργανισμὸν ἐκάστου εἶδους τῶν ζώων; Τοῦτο λοιπὸν εἶναι, ὅπερ ἐγὼ ὠνόμασα ὁρμέμφυτον ἢ εὐσικτον (321). Καὶ φαίνεται ὅτι γεννᾶται ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης οὐδὲ πρὸς ἄλληλα τῶν μορίων θέσεως ἐκάστου εἶδους τῶν ζώων.

322. Ὀρμέμφυτον βέβαια εἶναι καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἀγκαλὰ καὶ εἶναι ἀόρατον κατ' αὐτὴν τὴν γένυενιν τοῦ ζώου, πλὴν δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ γένῃ ψηλαφητὸν, ἀφ' οὗ τὰ μέλη τοῦ ζώου ἀποκτήσασιν ἐκτυλίσσιντα καὶ δύναμιν. Οὕτως ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι εἰς τινὰ εἶδη ζώων γένονται κλίσεις τιναὶ καὶ ὀρέξεις, αἵτινες οὔτε ἦσαν εἰς αὐτὰ πρότερον, οὔτε εἰς τὰ λοιπὰ ὁρῶνται πρότε, ὅπερ βέβαια ἐπακολουθεῖ, διότι αὐταὶ εἶναι ἐσχεδιασμέναι κατ' αὐτὴν τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐμβρύου εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ. Οὕτως ἔνεσεν ἐν τῷ ἀνδρώπῳ ῥοπή τις καὶ κλίσις ἐμφυτος πρὸς τὸ μανθάνειν, καὶ ἀδυνατεῖ πᾶσα βίᾳ νὰ ὁπισθοδρομήσῃ ἢ νὰ μηδενίσῃ ταύτην τὴν κλίσιν. γίνονται ὅμως ὁρατὰ ὅχι κατ' αὐτὴν τὴν γένυσιν, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός. Οὕτως ἡ χελιδὼν κατασκευάζει τὴν ἐκυτὴς φωλεὰν οὐδέποτε ἐκ χόρτων ἢ ἄλλης ὕλης, ἀλλὰ πάντοτε ἐκ πηλοῦ. Οὕτως ἡ μὲν γαλῇ καταδιώκει τοὺς μύας, ὁ δὲ κύων τοὺς λαγῶους, ὁ δὲ λύκος τὰ πρόβατα, καὶ αἱ ἰχθύες τοὺς ἰχθύδας. Οὕτως ἡ τίγρις εἶναι ἐχθρὸς ἄσπονδος παντός φέροντος εἰκόνα ζωῆς, ὥς ὅτε περιποιήσεις, οὔτε ἀπειλαὶ οἶδασι νὰ μαλαξώσιν τὴν φυτικὴν αὐτῆς ὀρμὴν κατὰ τῶν ζώωντων.

323. Ὀρμέμφυτον βέβαια εἶναι καὶ ὅπερ ἐμφανίζεται εἰς τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς ζωῆς, ἔνεκα βέβαια τῆς ἐκτυλίσσεως τινος μέλους. Οὕτως ἡμεῖς βλέπομεν νέας διαθίσεις καὶ νέας κλίσεις εἰς τὰ ζῶα, εὐθύς ὅπου τὰ γεννητικὰ αὐτῶν μόρια ἄρχονται τῆς ἐαυτῶν λειτουργίας, ἀνευ τινος προϋπαρχούσης γνώσεως ἢ διδασκαλίας. Καὶ ἡ ἑμεῖρος ἀγάπη τῶν μητέρων πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν τὸ ἄλλο

εἶναι, ἢ ὀρμέμφυτον; Τοιοῦτον δέ τι φαίνεται καὶ τὸ ἔσος τινῶν ἰχθύων, οἵτινες ὄντες κάτοικοι ἑνὸς μέρους, ἐν καιρῷ τῆς τεκνογονίας, αὐτῶν ἀλλάττουσι κατοικίην, μετὰ δὲ τὸν γόνον ἐπιστρέφουσι πάλιν ἐκεῖ, καὶ τοῦτο ἀκαταπαύτως. Ἰχθύες, λέγω, κάτοικοι τῆς θαλάσσης μεταφέρονται χρόνον διωρισμένον εἰς γλυκὺ ὕδωρ πρὸς τὸ ἔργον τῆς τεκνοποιίας, εἴτα τούτου ἐκτελεσθέντος, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν κατοικίαν... καὶ ἐξ ἐναντίας, ἄλλοι ἰχθύες κάτοικοι τοῦ γλυκοῦ ὕδατος μεταβαίνουν ἐνεκα τῆς τεκνογονίας εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μετὰ τὸ ἔργον πάλιν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν κατοικίαν. Ὁμοίον δέ τι ἐκτελοῦσι καὶ οἱ ἰχθύες οἱ ὄντες κάτοικοι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἄλλων πελαγῶν, ἀλλάττοντες τὰ πλάγη δηλονότι εἰς ὥρας ὁρισμένας.

324. Ὅτι λοιπὸν δίδονται κινήσεις καὶ λειτουργίαι ῥοπῶν ἐμφύτων εἰς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν ζώων καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλη, ὡς οὗτος μάρτυρος τῆς ὁσημέραι παρατηρήσεως. Τίς ὅμως εἶναι ἡ τούτων αἰτία, τοῦτο δὲν εἶναι τοσοῦτον ἵσως γινώσκον. Εἶναι δὲ ναί τινες, οἵτινες θέλουσι τοῦτο τὸ ὀρμέμφυτον τοιαύτην δύναμιν ἄλογον, οἷα δηλ. εἶναι ἐν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ λογικόν, ἐν δὲ τῷ ζῳῷ ἡ αἰσθητικότης, ἧς ἕνεκα τὰ ζῶα κινούνται πρὸς τι, ὡς δηλονότι τὸ βρέφος πρὸς ἐκρόφησιν τοῦ γάλακτος, πλὴν τοῦτο ἵσως εἶναι ἐσσημμένον πάσης πιθανότητος. Καθότι τὸ νὰ δώσῃ τις τοσαῦτα διαφορετικὰ ὀρμέμφυτα ἢ ἔνσικτα, ὅσα εἶναι τὰ εἶδη τῶν ζώων, τοῦτο ἤθελεν εἶναι ὥσταν νὰ ἐδίδεν ὅτι τὸ ὀρμέμφυτον γεννᾶται ἐκ τοῦ διαφόρου διοργανισμοῦ

τῶν ζώων ἐκάστου εἶδους, ἢ ὅτι εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἔπειτα αὕτη ἡ διάθεσις: ὅ ἐστιν ὅτι εἶναι ἀποτελέσμα τοῦ διαρρή-ρου διοργανισμοῦ αὐτῶν, καὶ ὅχι δύναμεις τις ἰδιοσύστατος, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ, ἂν ἔλεγεν ὅτι τὸ ὀρμέμφυτον εἶναι ὀρμέμφυτον. Ἰσως ὅμως ἔλεγέ τις πλεονεξία, ἂν ἔλεγε τὸ ὀρμέμφυτον αἰσθησιν πεποιωμένην ἕνεκα τοῦ διοργανισμοῦ τῶν ζώων. Καθότι ἕκαστον τῶν ζώων εἶναι ναὶ αἰσθητικὸν ἐκ φύσεως: ὅ ἐστιν εἶναι πεπροικισμένον μετὰ ψυχὴν αἰσθητικὴν ἐκ φύσεως, πλὴν οὗτος τοῦ διοργανισμοῦ τοῦ σώματος ἀνατιπρόσῳ ἐκάστου εἶδους ἀλλοίους, ἀλλοῖα ἠθέλον εἶναι καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Εἴτε ὅμως δύναμεις τις ἰδιοσύστατος εἶναι τὸ ὀρμέμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀποτελέσμα τοῦ διοργανισμοῦ αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ ὁλοτελῶς τὰς αὐτοῦ ἀποφάνσεις, ἀλλ' ἡ βούλησις καὶ τὸ λογικὸν αὐτοῦ ἔχουσι τοσαύτην ἰσχύον ἐπὶ αὐτὸ, ὥς δύναται ὅχι μόνον νὰ τὸ αὐξήσωσιν ἢ νὰ τὸ σμικρύνωσιν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς νὰ τὸ μηδενίσωσι. Καθότι κατ' ἡν σιγμὴν ὁ ἄνθρωπος διοργανίζεται, κατ' αὐτὴν ταύτην κατασκευάζεται καὶ αὐτεξούσιος (274).

325. Ὡς εἰς λείπεται νὰ θεωρηθῇ, ἂν ἡ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια κινῶσι τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου: ὅ ἐστιν ἂν συμβάλλωσιν εἰς τὰς ἀποφάνσεις αὐτοῦ.

Ἡ συμπάθεια λοιπὸν καὶ ἀντιπάθεια ἑκατέρωθι διαιρεῖται εἰς φυσικὴν καὶ ἠθικὴν. Καὶ φυσικὴν συμπάθειαν ὀνομάζουσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸν τὸν νόμον τῆς φύσεως: τῆς πρὸς ἀλλήλα λέγω τῶν μορίων ἑλξεως.. καὶ ἐπομένως ἀντιπάθειαν, αὐτὸν τὸν νόμον τῆς φύσεως: τῆς τῶν μορίων ὑπ' ἀλλήλων ὠθήσεως. Ὅτι

λοιπὸν ἐνείσιν ἐν τοῖς σώμασιν οὗτοι οἱ νόμοι τῆς φύσεως : ἡ συμπάθεια λέγω καὶ ἀντιπάθεια, ἡ φυσικὴ ἐξάγει τὸ πρῶγμα ἐξω πάσης ἀντιλογίας. Καθότι ἂν ἔλλειπεν ὁ νόμος τῆς ἑλξεως ἐκ τῶν μορίων ἐκάστου σώματος, εἴτε ἡ συμπάθεια, δὲν ἤθελεν εἶναι λόγος τοῦ νὰ διαμένωσι ταῦτα συνημμένα πρὸς ἀλλήλα. Καὶ ἂν ἔλλειπεν ὁ νόμος τῆς ὠθήσεως ἐκ τῶν μορίων τῶν σωμάτων, εἴτε ἡ ἀντιπάθεια, δὲν ἤθελεν εἶναι λόγος τις οὔτε τῆς τῶν πόρων ὑπάξεως ἐν ἐκάστῳ σώματι, οὔτε τῆς τοῦ ἐλαίου καὶ ὕδατος τῶν μορίων ἀπ' ἀλλήλων ὠθήσεως. Ὡς ἔκαστος ὁρᾷ ὅτι ἡ φυσικὴ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸ τὸ ὁριζόμενον τῶν ἀψύχων. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνταῦθα οἱ φυσικοὶ καὶ χημικοὶ ἔλαβον τὰς λέξεις : συμπάθειαν λέγω καὶ ἀντιπάθειαν, μεταφορικῶς ἐκ τῶν ἡθικῶν, καὶ ὅχι ὅτι συμπάσχωσι καὶ τὰ ἄψυχα.

326. Ἰσως ὅμως δὲν ἤθελεν εἶναι πόρρω ἀληθείας τὸ νὰ ἀνάξῃ τις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ αἰσθητά τὴν φυσικὴν συμπάθειαν καὶ ἀντιπάθειαν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ εἰς ἑκάστου αἰσθητοῦ ἐκάστου αἰσθητηρίου ἀκολουθεῖ ἀρέσκειά τις ἢ δυσἀρέσκεια εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἤθελεν εἶναι ξένον τὸ νὰ ἐκληφθῶσι ταῦτα ὡς ἄλλη ἑλξις καὶ ἄλλη ὠθησις, ἅπερ δηλονότι ἀφ' οὗ γένωσι καταληπτὰ εἰς τὴν ψυχὴν, ὀνομάζονται αἰσθητά. Εἴτε ὅμως πρέπει τὰ αἰσθητά νὰ ὀνομασθῶσι φυσικὴ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια, εἴτε μὴ, εἶναι ἔξω πάσης ἀντιλογίας ὅτι ἡ τοιαύτη συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια ἐμποιοῦσιν οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ. Καθότι τὰ ἀρετὰ καὶ τὰ φευκτὰ αἰσθη-

ματα ἢ αἰσθητὰ δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ, ἅπερ ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἐκδιώκει ἢ ἐκφεύγει.

327. Ὡς ἐλείπεται νὰ θεωρηθῇ ἂν ἡ ἠθικὴ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια κινῶσι τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς δηλονότι κοινῶς δοξάζεται. Εἶναι ὅμως τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἀπάντησιν ἐνὸς ἀγνώστου ἀνθρώπου, λαμβάνει τις κλίσιν τινα πωλλάκις ἢ ἀποσροφὴν. Καὶ ἔστιν οὐδεὶς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅς τις ἐσθίων ἄρτον δὲν ἐδοκίμασε ταύτην τὴν κλίσιν ἢ ἐκκλίσιν, ὅπερ δηλονότι εἶναι ἡ λεγομένη ἠθικὴ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ὑπάγω εἰς τὴν παλαίσραν. . . βλέπω δύο παλαισὰς περιπεπλεγμένους τὰς χεῖρας, οὓς περ εἶδον οὐδέποτε. . . καὶ μὲν ὅλον τοῦτο ἐγὼ εὐχομαι νικῆν ὑπὲρ τοῦ ἐνός, καὶ ἤτταν ὑπὲρ τοῦ ἐτέρου. Ὡς ἐμὴ βούλησις κινεῖται ἐκτινος, ὅπερ εἶναι ἡ λεγομένη συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια.

Ὅτι λοιπὸν δίδεται τοῦτο τὸ φαινόμενον ἢ ἀποτέλεσμα, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὁ λόγος ὅμως αὐτοῦ ἴσως εἶναι σκιαρὸς. Πλὴν ἐν γένει οἱ μεταφυσικοὶ κλίνουσι νὰ δοξάζωσιν ὅτι ἐνεσί τε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπερ διατίθῃσι συμπαθῶς ἢ ἀντιπαθῶς τὸν ὁρῶντα, ὅθεν καὶ συμπάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν αὐτὸ ὠνόμασαν. » Ὡς συμπάθεια, κατὰ τοὺς μεταφυσικοὺς, ἢ ἀντιπάθεια ἠθέλεν εἶναι αἰτία τις ἄγνωστος ἐξωτερικὴ κινουσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τε ἢ ἐκτινος, ἥ τις κατὰ τὴν δόξαν αὐτῶν διαφέρει τῆς αἰτίας τῆς τε φιλίας καὶ ἔχθρας: τουτέστι τοῦ λογικοῦ. Καθ' ὅτι ἄντις λάβῃ βλάβην ὑπό τινος, οὗτος μὲν μισεῖ αὐτὸν, πλὴν ὅχι ἀπλῶς, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ ἐνός μέρους, ἐξετάζει

καὶ πολυπραγμονεῖ τὸ πρᾶγμα πανταχόθεν, ἀναλύων αὐτὸ λεπτομερῶς, ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου, διότι ἀνακρίνει καὶ θεωρεῖ καὶ τὸν ποιητὴν τῆς βλάβης, καὶ τοῦτο ποιῶν πολλάκις, συνδέει τοσοῦτον ἰσχυρῶς ταύτας τὰς δύο ιδέας: βλάβην λέγω καὶ βλάψαντα: ἢ αὖ θείης αἰσθημα καὶ αἰσθητόν, ὥς τε τὰ ἐκτελεῖ ἐν, καὶ οὕτως αὐτὸς ἔχει τοιαύτην ἀποσροφὴν τοῦ βλάψαντος, ὅσην καὶ τῆς βλάβης ἢ ἀδικίας, ὅμοιον δέ τι θεωρεῖται καὶ περὶ τοῦ φίλου. "Ὡς οὖν ὁ ἄνθρωπος καὶ μισεῖ καὶ φιλεῖ τινα ἔχει δὲ ἄλλο, εἰμὴ διότι ἔψθασε νὰ σοχασθῇ τὸν ἐχθρόν ἢ φίλον, ὡς αὐτὴν τὴν κακίαν ἢ ἀρετὴν, ὅπερ εἶναι τῆς βουλήσεως (262), καὶ προγίνεται ὑπὸ τοῦ λογιστικοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀπολουθεῖ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀντιπάθειαν ἢ συμπάθειαν. Καθότι ἐκεῖ καὶ ἀποσρέφεται τις καὶ ἀγαπᾷ τινα, ὄντα διόλου ἄγνωστον εἰς αὐτόν. "Ὡς ἐν ἐν ἐν τῷ ὁρατῷ; ὅπερ κινεῖ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου».

328. Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι τοῦτο δὲν ἔχεται ἀληθείας. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Ἄν-ἡ φυσικὴ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια ἢ ἐκ φύσεως: ὅ ἐστιν αὐτὶς ἐφίλει καὶ ἀποσρέφετο ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τοῦ ὁρατοῦ πρὸς αὐτόν, τίνος ἕνεκα εἰς ἐν λεπτόν νὰ μεταβάλληται ἡ συμπάθεια εἰς ἀντιπάθειαν, καὶ ἡ ἀντιπάθεια εἰς συμπάθειαν; Καθότι ἔχοντας ἐμοῦ κλίσει πρὸς τινα, ὥς τε νὰ με εὐχαρισῇ ἢ τοῦτου ἔντευξις καὶ συνανασροφή: ὅπερ ἐστὶν ἔχοντας συμπάθειαν πρὸς τινα, ἂν οὗτος μόνον με ὑβρίσῃ ἢ μοὶ θύσῃ ἐν ῥάπισμα, ἢ ἐμὴ κλίσις ἀμείσως τέτραπται εἰς ἀποσροφὴν: ὥς τε κίνησίς τις τῆς χειρὸς ἢ τῆς γλώττης ἔτρεψε τὴν ἐμὴν συμπάθειαν: τοιαύτης

πράγμα φυσικὸν καὶ συμπεφυκὸς μὲ τὸ ἐκείνου πρόσωπον, εἰς ἀντιπάθειαν: ὁ ἐστὶν εἰς πρᾶγμα φυσικὸν! Τὸ ἀξεῖον ὁμῶς εἶναι ὅτι καὶ εὐεργεσία τις τοῦ ὑβριστοῦ θέλει τρέφει τὴν ἐμὴν ἀντιπάθειαν εἰς συμπάθειαν... καὶ ἔτι πλέον ὑποψία τις ὅτι ὁ ἐμὸς εὐεργέτης ζητεῖ νὰ μὲ φονεύσῃ, θέλει αὖτις μετατρέφει τὴν ἐμὴν συμπάθειαν εἰς ἀντιπάθειαν. Ὡς ἡ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια δὲν εἶναι ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐπίκτητα.

329. Ἄλλ' - ἂν ἦναι ἐπίκτητα, ἤθελεν εἰποῖ τις, τίνας ἔνεκεν νὰ ἀπατῶνται εἰς ἄγνοια πρόσωπα, τοῦτο δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, εἶναι μὴ ἐπίκτητα;

Συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια ἠθικὴ, ὡς εἶδομεν (326), εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ κλίσις τις ἢ ἀποστροφὴ τινος ἔκτινος, ἥσπερ τὸ αἶτιον ζητεῖται. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, εἰώθασι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀγροῦσι τι, νὰ τὸ ἐμφανίζωσι διὰ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτοῦ, εἰς αὐτοὺς τὸ ἀποτέλεσμα νὰ τὸ ἐκλαμβάνωσιν ὡς αἰτίαν, καὶ τοιοῦτον τι, ὡς φαίνεται, ἠκολούθησε καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ ἀντιπάθειαν.

Ἡ καθημερινὴ ὁμῶς παρατήρησις θέλει ὅτι ἄντις φαγῶν τι φαγητὸν ἐμέσῃ, οὗτος εἰς τὸ ἐξῆς ἔχει μόνον ἀδυνατεῖ νὰ τὸ φάγῃ, ὡς καὶ πρότερον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς τὸ ἀπλῶς ὄνομα αὐτοῦ αὐτὸς δοκιμάζει ναυτίαν εἴτε κλίσιν τινα πρὸς ἐμετόν. Ἀλλὰ - τοῦτο τι ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡμεῖς ἀνάγομεν εἰς τὸ ὄνομα τὰς ιδιότητας τοῦ πράγματος: ὁ ἐστὶν ὅτι ἡμεῖς ἀνάγομεν εἰς τι, ὅπερ αὐτὸ δὲν ἔχει; Τοῦτο αὐτὸ λοιπὸν ἐκτελοῦσι βέβαια εἰς ἡμᾶς καὶ τὰ ἠθικά. Τὸ ὄνομα λέγω ἐνὸς διαπύρου ἐ-

χθροῦ ἐκτελεῖ εἰς ἡμᾶς, ὅπερ καὶ ἡ Θεία αὐτοῦ: τουτέστι κλείει τὴν καρδίαν ἡμῶν, γανυοὶ διὰ τῆς ὠχραιότητος τὸ πρόσωπον, καὶ συστέλλει τὴν ἀναπνοὴν, ὡς καὶ ἡ Θεία αὐτοῦ. Ἄλλὰ—τοῦτο πῶς ἄλλως ἤθελεν ἀκολουθήτοι εἰς ἡμᾶς, ἂν ἡμεῖς δὲν εἶχομεν συνδιασμόν τοῦ ὀνόματος μὲν τὴν Θεάν αὐτοῦ, καὶ τῆς Θεάς μὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; Ὡς ὄνομα, Θεά, καὶ ψυχὴ αὐτοῦ δι' ἡμᾶς εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἔτι δὲ καὶ—ἡ λέξις Φυσιογνωμία, ἣτις σημαίνει τὸ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν σημείων τοῦ προσώπου καὶ διακρίνη τις τὰ ἐνδομύχα, τί ἄλλο ἐμφανίζει, εἰμὴ ὅτι ἡμεῖς ἐκλαμβάνομεν τὰ ἐξωτερικὰ σημεία ἀντὶ τῶν ἐνδομύχων ἢ γνώμης; Τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἓν διδόμενον.

β'. Ἡμεῖς μὲν ἐκ τῶν ἀτομικῶν πάντοτε φθάνομεν εἰς τὰ γενικά, πλὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μόνου ἐνὸς ἀτομικοῦ μεταβιβάζομεν εἰς τὸ γενικόν. "Λυ, φέρε εἰπεῖν, εἰθὺς ὁποῦ φθάτη τις εἰς ξένον τόπον, θαρσθῇ ἀπλῶς ὑπότινος, οὗτος θέλει σοχασθῇ ἅπαντας τοὺς ἐκεῖ κατοίκους κακοὺς . . καὶ ἐξ ἐναντίας, ἂν λάβῃ ὑποδεξίαν καὶ φιλοφροσύνην ὑπότινος ἄνευ προὔπαρχούσης φιλίας, οὗτος θέλει σοχασθῇ ἅπαντας τοὺς ἐκεῖ κατοίκους ἀγαθοὺς. Καὶ περὶ τοῦ Κικερτετίου λέγουσιν ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὴν νεότητά αὐτοῦ ἠγάπητε μίαν παραβλῶπα, διὰ τοῦτο εἰς ἅπαντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐδοκίμαζε κλίνειν τὰ καὶ συμπάθειαν πρὸς πᾶσαν παραβλῶπα: ὅ ἐστιν εἶχε συμπάθειαν πρὸς αὐτάς. Τοῦτου λοιπὸν διδόντων, ἰδοὺ πῶς ἤθελε προχωρήτοις εἰς τὸν λόγον τῆς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας.

Ἡμεῖς ζῶμεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐπομένως ἕκαστος

ἡμῶν δέχεται καὶ εὐποιῶς καὶ βλάβας ἐκ τῶν κατεινῶν
 αὐτοῦ: ὁ ἐστὶν ἕκαστος ἡμῶν ἔχει ἴδια ἀγαθὰ καὶ ἴδια
 κακὰ, εἴτε φίλους καὶ ἐχθρούς. Ἐν ᾧ λοιπὸν οἱ ἄν-
 θρωποι ποιῶσιν εἰς ἡμᾶς εὖ ἢ τὸ ἀνάπαλιν: τουτέστιν
 ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἡμεῖς ἀναφέρομεν ταῦτα εἰς τὸν χαρα-
 κτήρα τοῦ προσώπου αὐτῶν, ζῶντα γράφοντες ἀπολύτως
 τὴν εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος καὶ κακίας, καὶ οὕτω τὰτ-
 τομεν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου ἡμῶν: ἢ ἂν θέλῃς κα-
 τασκευάζομεν ἀρχετύπον ἀρετῆς καὶ κακίας. "Ὡς εὐθὺς
 ὅπου ἡθέλωμεν ἀπαντήσοι κατ' ὁδὸν τινα ἔχοντα ἐμοίῳσιν
 τοῦ ἀρχετύπου, ἂν μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, αἰσθανόμεθα κλίσιν
 τινα πρὸς αὐτόν, ἂν δὲ τοῦ κακοῦ, ἔκκλινιν: ὅπερ ἐστὶν οὐδὲν
 ἄλλο, ἢ ἡ λεγομένη συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια. "Ὡς ἕκα-
 στος ὅρα ὅτι συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια δὲν εἶναι δυνάμεις τις
 ἐξωτερικὴ, κινουσα τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θύξαι
 ἡμετέρᾳ, ἥτις εἶναι ἔργον τοῦ λογιστικοῦ. Σημεῖον δ' ὅτι ἡ
 συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια κρέμαται ἐξ οὐδενὸς ἄλλου, ἢ
 ἐκ τοῦ λογιστικοῦ: ὅπερ εἶναι ὅτι ἂν λαβὼν τις συμπάθειαν
 πρὸς τινα, μάθῃ ὅτι εἶναι πατροκτόνος, εὐθὺς τὸν ἀπο-
 σρέφεται. . . καὶ ἐξ ἐναντίας ἂν λαβὼν πρὸς τινα ἀντιπά-
 θειαν, μάθῃ ὅτι εἶναι μεγάλων ἀρετῶν ἢ νοός, εὐθὺς
 μεταβάλλει τὴν ἀντιπάθειαν εἰς συμπάθειαν. Τοῦτο δ'
 ἐπιβεβαιούται, καὶ διότι ἡμεῖς ἀπαξάπαντες ἔχομεν συμ-
 πάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν πρὸς τι εἶδος ζώων ὁλόκληρον, εἴτε
 πρὸς ἅπαντα τὰ ἄτομα: τουτέστιν ἅπαντες ἡμεῖς ἔχομεν
 συμπάθειαν μὲν πρὸς ἅπαντα τὰ ἀρτία, ἀντιπάθειαν δὲ
 πρὸς ἕκαστον ὄφιν καὶ σκορπίον. Πάθεν - λοιπὸν γεννᾶται
 αὕτη ἡ ἀντιπάθεια ἢ συμπάθεια πρὸς ἕκαστον ἡμῶν; Παι-

τις οἶδεν, ἂν καὶ ἕκαστος μῦς, καὶ ἕκαστος λαγῶς, καὶ ἕκαστον πρόβατον δὲν πάσχει. τὸ αὐτὸ πρὸς πᾶσαν γαλῆν, πρὸς πάντα κύνα, καὶ πρὸς πάντα λύκον; Ὡς ἂν ἡ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια ἦναι ἔργον τοῦ λογιστικοῦ, ἐπόμενον εἶναι αἱ ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς, εἴτε ἡ ἡμετέρα βούλησις νὰ λαμβάνῃ οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν ἐξωτερικῆς τινος αἰτίας.

Οὔτε ὁμῶς τὰ ὄρεκτὰ οὔτε τὰ βουλευτὰ εἶναι τοιαῦτα ἀκαταπαύσως, ἀλλὰ περὶ ἓν τέταρτον τῆς ἡμέρας παύουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι τοιαῦτα: τουτέστι βουλευτὰ ἢ ὄρεκτὰ, καὶ ἐπομένως παύει πᾶσα κίνησις ἐνεργειῶν, ὅπερ τότε λέγεται ὅτι ὑπνώττει ὁ ἄνθρωπος, ὥς λείπεται καὶ ἡ θεωρία τοῦ ὕπνου.

Κ Ε Φ. ΙΖ'.

Περὶ ὕπνου, ἐνυπνίων, νυκτάλωπος παραφροσύνης καὶ μωρίας.

330. **Η**μεῖς εἶδομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται, καὶ ὅτι αἰσθάνεται διὰ τῶν πέντε αἰσθητηρίων, καὶ ἔτι ὅτι κινεῖται: ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ὅτι εἶναι ζῶον. Πλὴν αὐτὸς, ὡσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ βέβαια ζῶα, οὔτε αἰσθάνεται, οὔτε κινεῖται ἀκαταπαύσως, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπῃ, ἀπὸ τοῦ νὰ ἀκούῃ, ἀπὸ τοῦ νὰ ὁσ-

φραίνηται, ἀπὸ τοῦ νὰ γείνηται, καὶ ἀπὸ τοῦ νὰ ἁπτηται καὶ ἐπομένως ἀπὸ τοῦ νὰ κινήῃ ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο, ἕπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν ὕπνον. Ὡς ὅτι ὕπνος εἶναι κατάστασις τοιαύτη τοῦ ἀνθρώπου, ἐνθα παύει πᾶν ἀποτέλεσμα τῶν προσβολῶν τῶν ἐξωθεν σωμάτων πρὸς τὰ αἰσθητήρια αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἐνέργεια ἐκουσία ἐκ τῶν μελῶν αὐτῶν, ὅπερ εἶναι ἐναντίου τῆς ἐγρηγόρσεως. Ὡς ὅτι ὕπνος καὶ ἐγρηγόρσις εἶναι εἰς τὸν ἀνθρώπου δύο φαινόμενα ἐκ διαμέτρου ἐναντία: εἰς μὲν τὸ δεύτερον λέγω αὐτὸς ἔχει πᾶσαν κοινωνίαν μὲ τὰ περὶ αὐτὸν σώματα, εἰς δὲ τὸ πρῶτον παύων τῆς τοιαύτης κοινωνίας, μένει αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὡς ἄλλος τις ἄψυχος ἢ ἀπλῶς φυτικόν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ βρέφη, ἅπερ ὑπνώττουσι πολλὰ, τρέφονται καὶ οὐξ αἰνοῦνται πολλὰ, ἐπόμενον εἶναι τὸ φυτικόν: ὃ ἐστὶ τὸ τρέφεσθαι καὶ αἰεσεσθαι νὰ προσιδιόζη εἰς τὸν ὕπνον μάλιστα, ἢ εἰς τὴν ἐγρηγόρσιν.

331. Ἀγκαλὰ κοίτην καὶ ὅσον ὕπνου ἡ λειτουργία τῶν πέντε αἰσθητηρίων παύει ὁλοκλήρως, πλην οὔτε ἐν ταυτῷ παύει καὶ τῶν πέντε, οὔτε ἐκάστου αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν. Γιαθότι οἱ μὲν μυῶνες τῶν κώλων: χειρῶν λέγω καὶ ποδῶν, ἀποκάρκυσσι τοῦ ὕπνου ἐρχομένου πρότερον, ἢ οἱ τὴν κεφαλὴν ἀντίχοντες... καὶ οὗτοι πάλιν πρότερον, ἢ οἱ τοὺς ὄμους καὶ τὴν ραχίτην ἀντέχοντες. Ἐκ δὲ τῶν αἰσθητηρίων τὸ μὲν τῆς ὁράσεως ὑπνώττει πρὸ τῶν λοιπῶν τεσσάρων, τὰ δὲ τῆς ὁσφρήσεως καὶ ἀκοῆς νοιμῶνται μετὰ τὸ αἰσθητήριον τῆς γείσεως, τὸ δὲ τῆς ἀφῆς ἀρχεται τοῦ ὕπνου μετὰ τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς.

Ἐπειτα οὔτε ἐκάστου αἰσθητηρίου ὁ ὕπνος εἶναι ἐ-

πίσης βαρύν. Καθότι τὰ μὲν αἰσθητήρια τῆς γείτεως καὶ ὁσρήσεως ἐξυπνοῦσι δυσκολωτέρως τῶν λοιπῶν, τὸ δὲ τῆς ὁράσεως φαίνεται ὅτι ἐξυπνεῖ δυσκολωτέρας, ἢ τὸ τῆς ἀκοῆς. . . διότι κοιμώμενος τις πολλάκις ἀκούει φωνῆς τινος ἢ ἤχου, χωρὶς νὰ ἀντίξῃ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, τὸ δὲ τῆς ἀκοῆς αἰσθητήριον ἐξυπνεῖ δυσκολωτέρας, ἢ τὸ τῆς ἄφης. . . διότι κοιμᾶται τις εὐκόλως καὶ ἐν μέσῳ μεγάλων ψύφων, ἐν ᾧ ἀδυνατεῖ νὰ κοιμηθῇ, ἂν μικρὸν σωματίον ἐνοχλῇ τῇ ἀφῇ. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐλαφρὸν τοῦ ὕπνου τῆς ἀφῆς γίνεται παρὲς, καὶ διότι ἡμεῖς ἀλλάττομεν πολλάκις, ἐπὶ τῆς κλίνης, θέτειν χωρὶς νὰ λαμβάνωσιν εἰδησίην τινα τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, ἢ νὰ συγχιτθῇ ὁ ὕπνος αὐτῶν. Οὕτε εἶναι σπάνιον τὸ νὰ κινή τις τὴν χεῖρα κοιμώμενος διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τὰς μυίας ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, χωρὶς νὰ λάβωσιν εἰδησίην τινα τὰ λοιπὰ αὐτοῦ αἰσθητήρια. Ἀλλὰ καὶ ἐκείνου, ὃν περ βραχὶ μέγαλα δύν ἐξύπνησαν, μικρὸς γαργαλισμὸς τῶν ποδῶν τοῦ ἤρπασε τὸν ὕπνον.

332. Ἡ αἰσθητικότητα λοιπὸν, ὡς φθάσαντες εἵπομεν (4), διαφέρει τῆς αἰσθήσεως, ὡς γένος πρὸς εἶδος, ὥς ἡ μὲν αἰσθησις εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς ἀντιλαμβάνεται τῆς προσβολῆς τῶν ἐξωθεν σωματίων: ἡ ἂν θέλῃς, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἑαυτὸν μέρος τοῦ ὅλου, ἡ δὲ αἰσθητικότης δύναμις, δι' ἧς ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τῆς τε προσβολῆς τῶν ἐξωθεν σωματίων καὶ τῆς διαθέσεως τῶν μελῶν αὐτοῦ: ἡ ἂν θέλῃς, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἑαυτὸν καὶ μέρος τοῦ ὅλου καὶ ὅλου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κίνησις εἶναι συνέπειά τις τῆς αἰσθητικότητος (12), τούτου ἕνεκεν ἅπασαι μὲν αἰετοῦσαι

κινήσεις κρέμονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων καὶ αἰσθητικότη-
τος, ἅπασαι δ' αἱ ἀκούσiai, οἷαι δηλονότι εἶναι ὁ παλ-
μός τῆς καρδίας, ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, ἡ αἰσπνοή,
κτξ, ἐκ μόνης τῆς αἰσθητικότητος.

Ἄπασαι λοιπὸν αἵ τε ἐκλύσiai κινήσεις καὶ αἱ τῶν
αἰσθήσεων λειτουργίαι παύουσιν ὁλοτελῶς ἐν καιρῷ ὕπνου,
ὅχι ὅμως καὶ αἱ ἀκούσiai. Ὡς τε ὕπνος ἤθελεν εἶναι παύ-
σις τῶν τε αἰσθητηρίων καὶ τῶν μυόνων, πλὴν τῆς καρ-
δίας, τῶν νεύρων, τοῦ στομάχου, σπλάγχων, κτξ.

333. Αἱ ἀκούσiai ὅμως κινήσεις ἐν καιρῷ ὕπνου
διατίθενται καὶ λαμβάνουσιν ἀλλοίωσίν τινα: ὁ ἓς τινὲς
μὲν αὐτῶν βραδύνονται, τινὲς δ' ἐπιταχύνονται. Καθότι
ἡ μὲν χώνευσις ἐν καιρῷ ὕπνου ἀποκαθίσταται ἀδυνατω-
τέρα, καὶ ἐπομένως βραδυτέρα, ἢ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως
. . διότι βέβαια οἱ διάφοροι χυμοί, οἳ τινες συντρέχουσιν
εἰς τὴν χώνευσιν τῶν φαγητῶν, καὶ πᾶν τὸ συντρέχον
πρὸς χώνευσιν εἶναι ἥττον ἄφθονον ἐν καιρῷ ὕπνου. Πλὴν
τὰ πράγματα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ φυσιολόγοι δὲν συμ-
φωνοῦσι περὶ τοῦτο: ὅτι δηλονότι ἐν καιρῷ ὕπνου ἡ χώ-
νευσις γίνεται βραδυτέρως, ἢ ἐγρηγορότος τινος. Ἀλλὰ
- πότε ἐδόθησαν κανόνες ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως; Τίς -
ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἔξις μεταβάλλει τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων;
Ὡς τε ἄν τις ἐτίθη ἑαυτὸν νὰ κοιμᾶται ἀμέσως μετὰ τὸ δει-
πνεῖν, ὥς τε αὐτοῦ κοιμημένου, νὰ γίνηται πάντοτε ἡ χώ-
νευσις, δῆλον ὅτι ἡ ἔξις θέλει ἀπαιτεῖ πάντοτε ὕπνον
πρὸς ἐκτέλεισιν τῆς χωνεύσεως. Καὶ ἡ περιστατικὴ δὲ
δύναμις τῶν ἐντέριων εἶναι μᾶλλον χαύνη ἐν καιρῷ ὕ-
που, ἢ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνα-

πνοὴ εἶναι ἥττον ταχεῖα καὶ ταπεινότερα ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ ἐγρηγορότος τινος, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς πρώτας ὥρας, ὅπερ εἶναι σημεῖον ὅτι ὁ πνεύμων δὲν ἐνεργεῖ τοσούτου, ἐν ᾧ οὖν ὑπνώνει, ἢ ὅπου ἐν ᾧ ἐγρηγορεῖ, ἐξ οὗ ἡθελε συναΐξαι τις ὅτι οὕτως τῆς θερμῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποτελέσματος τῆς ἀναπνοῆς, τὸ ψυχρὸν πολεμεῖ τὸν ἄνθρωπον μᾶλλον ὑπνώζοντα, ἢ ἐγρηγοροῦντα. Ἐπειτα δ' ἐπειδὴ ἡ ἐξαγωγή τοῦ φλέγματος, ἥτις ἐν γένει ἐπακολουθεῖ μετὰ τὴν ἐξέγερσιν μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, ἐμφανίζει οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὅτι ὁ πνεύμων ἐπαναλαμβάνει ἀπ' ὀλίγου ὀλίγου τὴν ἥν περ ἀπώλεσεν ἐν καιρῷ ὕπνου δύναμιν.

Ἀκολουθεῖ δ' ὁμοίως τὸ ἀνάπαλιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ εἰς τὰ γεννητικὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου: ὁ ἐστὶν ἡ λειτουργία αὐτῶν εἶναι ἰσχυρωτέρα ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ ἐγρηγορότος τινος, ὡς ἕκαστος ἀναγινώσκει τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ. Καθότι ἕκαστος καὶ μελετᾷ καὶ αἰσθάνεται δυνατωτέρως μετὰ τὸν ὕπνον, ἢ πρὸ τοῦ ὕπνου, καὶ πολλῶν πλείον ἂν νυσάζῃ. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ κεκμηκότες ἐπαναλαμβάνουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν μᾶλλον ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ ἐγρηγοροῦντες. Πρὸς δὲ τοῦτοις αἱ κρίσεις καὶ αἱ μεταβολαὶ αἱ ἐπιωφελεῖς τῶν ἀσθενειῶν γίνονται ἐν γένει ἐν καιρῷ ὕπνου μᾶλλον, ἢ ἐν ᾧ ὁ ἀσθενὴς ἐγρηγορεῖ.

334. Ἄν λοιπόν, ἡθελεν εἰποῖ τις, καὶ ἡ αἰσθητικότης ἐν καιρῷ ὕπνου τινῶν μὲν μελῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαθίσταται ἀρχνῆς διόλου (333), τινῶν δὲ ἐκχαυνούται, καὶ τινῶν αὐξάνεται. . . καὶ ἂν ἡ μὲν ἀπώλεια ἦναι περὶ τὰ ἄκρα, ἢ δὲ αὐξήσις ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ὅρθως ἢ

Θελε συνάξοις τις ὅτι ὁ ὕπνος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἐπικεντρισμός τις τῆς αἰσθητικότητος ἐκ τοῦ ἄνω τοῦ νεύρων πρὸς τὴν πηγὴν αὐτῶν, εἴτε τὸν ἐγκέφαλον.

335. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ διά τινα νόμον τῆς φύσεως ἡ πληθώρα τῆς αἰσθητικότητος, ὡς ἕκαστος ἀνατρίβου ἐν τῶν μελῶν αὐτοῦ ἡθέλε πληροφορηθῇ, ἐκκαλεῖ πληθωρὴν αἵματος, ὅρθως ἡθέλε συνάξοις τις ὅτι ἡ ῥοή τοῦ αἵματος πρὸς τὸν ἐγκέφαλον ἐν καὶ ὃ ὕπνου εἶναι μᾶλλον ἀφθονωτέρα, ἢ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐπειτα - ἡ ἀποπληξία, ἥτις ἐν γένει ἐπαναλωθεῖ ἐν καιρῷ ὕπνου, καὶ ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ πληθώρας τοῦ αἵματος, εἴτε τῆς ὑπὸ τοῦ αἵματος καταδιψέως τοῦ ἐγκεφάλου, τί ἄλλο ἐμφανίζει, εἰμὲν ὅτι ἡ ῥοή τοῦ αἵματος, ἐν καιρῷ ὕπνου, εἶναι ἄφθονος πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, φειδωλή δὲ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος;

336. Ὡς ὅ,τε ἐπικεντρισμός τῆς αἰσθητικότητος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀφθονωτέρα ῥοή τοῦ αἵματος εἶναι ἐκ φύσεως. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ἀπαξάπαντας τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, εἰς ἐκάστην περὶ τὴν γῆν περιστροφὴν τοῦ Ἥλιου: τουτέστιν εἰς 24 ὥρων διάστημα, νὰ ὑπνώττωσι καὶ νὰ ἐξυπνώσι. Πλὴν δίδονται καί τινα ῥήτια ἐξωτερικά, ἅπερ ἡ ἐκκαλοῦσι τὸν ὕπνον, ἢ καὶ βιαίως πρὸς τὸν φέρουσι. Καθότι ὁ ἀπομακρυτμός παντὸς αἰσθημάτων, καὶ ἡ ἀπουσία πάσης ἰδέας θλιβεραῆς ἢ χαροποιᾶς: ὃ ἐστὶ πάσης αἰτίας ἱκανῆς τοῦ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ψυχὴν εἰς ἐνέργειαν, ἐκκαλεῖ τὸν ὕπνον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὅθεν ἡ σιωπὴ, τὸ σκότος τῆς νυκτός, ἡ μονό-

τους φωνή, τὰ ἀκατάληπτα νοήματα, καὶ ὁ μορμυρισμὸς ἐκκαλοῦσι τὸν ὕπνον· ὃ ἐξενώθουσι τὴν αἰσθητικότητα ἀπὸ τῶν ἄκρων τῶν νεύρων πρὸς τὴν πηγὴν αὐτῶν. Τοῦτο δ' αὐτὸ ἐκτελοῦσι καὶ τὰ χλιαρὰ λουτρὰ, τὸ ὑπερβολικὸν ψύχος, καὶ ἡ γύμνασις τοῦ σώματος. Καὶ τὰ βρέφη βέβρια δὲν κοιμῶνται δι' ἄλλο τι σχεδὸν διὰ παντός, εἰ μὴ διότι αἱ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν ἐνέργειαι, εἴτε τὰ αἰσθηματικά εἶναι πολλὰ ἀδύνατα, ἢ ὡς μὴ δὲν πρὸς αὐτά. Καθὼς ἐπειδὴ καὶ τὰ σερεὰ μέρη τῶν βρεφῶν εἶναι ἥτιον ἐπιτήδεια, ἢ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὸ νὰ βαλθῶσιν εἰς παλμούς ὑπὸ τῶν ἐξωθεν σωματίων . . καὶ ἔτι ἐπειδὴ ὁ συνδιασμός τῶν ἰδεῶν ἐλλείπει διόλου ἐξ αὐτῶν, πρόσθετε ὅτι καὶ τὸ διάκενον τοῦ κρανίου αὐτῶν εἶναι σμικρὸν, τούτου ἕνεκεν δυσπολεύεται ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχῃσι κοινωνίαν τινα μὲ τὰ περὶ αὐτὴν ἀντικείμενα.

Τὰ νευρωτικά ὁμοίως, ὡς τὸ ὅπριον καὶ τὰ ἔνζυμα ποτὰ, εἴτε ὁ οἶνος καὶ τὰ πνευματώδη ρεύσα, ὡς ἐνεργοῦντα πρῶτον εἰς τὸν σῶμαχον καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, πρῶτον μὲν διεγείρουσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγκεφάλου, εἴτα μετ' ὀλίγον συγχέουσι τὰς λειτουργίας αὐτοῦ, ὥς νὰ αἰσθάνηται καὶ διανοῇται συγκεχυμένος, καὶ οὕτω φέρουσι βιαίως πρὸς τὸν ὕπνον εἰς τὸν ἀνθρωπινόν διὰ τῆς ἀποβολῆς δηλοῦσι τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων ἐκ τῶν ἄκρων τῶν νεύρων πρὸς τὸν ἐγκέφαλον καὶ ταυτοχρόνως τῆς πληθύνσεως τοῦ αἵματος. Κυρίως ὁμοίως βίαιος ὕπνος εἶναι ὁ πρὸ τῆς ἀποπληξίας. Καθότι ἂν ἔκτειος περιρριπτοῦς ρεῦσῃ πληθὺς ρευστοῦ τινος εἰς τὴν διαχώρησιν τοῦ κρανίου, ἢ συμβῇ κατάθλιψις τοῦ ἐγκεφάλου,

ὕπῳ τοῦ κρανίου διὰ τινος πληγῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τότε εὐθὺς ἐπακολουθεῖ ὕπνος, ὕπνος βίαιος, ὅς τις δὲν τελειοῦται, ἀλλὰ μεταβάλλεται εἰς ἀποπληξίαν, ἢ ἡ ἰατρικὴ ἢ ἡ φύσις δὲν προλάβῃ νὰ ἀφαιρέσῃ τὰ αἷτια.

337. Ὡς ὁμῶς δίδονται αἷτια ἐξωτερικὰ, ἅπερ ἐκκαλοῦσι τὸν ὕπνον, οὕτω καὶ ἄλλα, ἅπερ τὸν ἀποβάλλουσι καὶ τὸν ἀπωθοῦσι. Καθότι πᾶν αἰσθητὸν ἡδονικὸν καὶ πᾶτα ιδέα εὐρρόστυνος ἐφέλκουσα πρὸς ἑαυτὴν ἅπασαν τὴν προσοχὴν τοῦ αἰσθανομένου, ἢ διανοουμένου, ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτοῦ τὸν ὕπνον. Τὰ πάθη ὁμῶς καὶ αἱ θλιβεραὶ ιδέαι ἔχουσι μείζονα τὴν ἰσχύν, ἢ τὰ ἡδονικὰ ἀντικείμενα τοῦ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἔλευσιν τοῦ ὕπνου εἰς τὸν ὥρισμένον χρόνον, οὗτινος φάρμακον ἢ ἰατρικὴ οἶδε τὰ ναρκώδη βότανα. Ἐτι δ' ἡ ὑπερβολικὴ γύμνασις καὶ ὁ κόπος τοῦ σώματος ἀναχαιτίζει τὴν ἔλευσιν τοῦ ὕπνου, οὗτινος φάρμακον οἱ ἰατροὶ θέλουσι τὰ ποτὰ, τὰ πρασιτικά.

Ἡ ἐκ τῶν παθῶν ὁμῶς σέρησις τοῦ ὕπνου συνεισφέρει μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν παντελὴ ἢ μερικὴν ἐλλειψιν τῆς χωνεύσεως τῶν φαγητῶν, ὅπερ βίβαια ἀποκαθίσταται σπέρμα πολλῶν ἐσομένων ἀσθενειῶν, ὅπερ δηλονότι εἶναι ἄλλο σημεῖον τῆς ἄκρας συμπαθείας τοῦ ἐγκεφάλου μετὰ τὸν σόμαχον ἢ φρενητικὸν χώρον (16). Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ ὕπνος εἶναι ἰσχυροποίησις τοῦ ἐγκεφάλου (334), ἐπόμενον εἶναι ἢ ἀϋπνία νὰ ἦναι ἐκνεύρωσις αὐτοῦ καὶ ἀτομία. Ἀλλ' - ἡ ἀτονία τοῦ ἐγκεφάλου τί ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐλλείτωσις τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς τὸν σόμαχον; Ἀλλ' ὕπνου λείπει ἐνέργεια, ἐκτὶ ἅπερ καὶ ἀτενέργεια. Ὡς ἡ

ἄπνία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπώλεια τῆς ἰσχύος τοῦ σωμαίου, καὶ ἔχομένως βλάβη παντός τοῦ σώματος.

338. Ἡμεῖς ὁμῶς μέχρι τοῦδε ἐκτελέσαμεν οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἔκθεσιν τινα τῶν φαινομένων τοῦ ὕπνου, χωρὶς νὰ ἐπιθέσωμεν χεῖρα ἐπὶ τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἶδε καί- τις Σελήνη νὰ ἐφάψηται καὶ τοῦ λόγου, οὗτος θέλει πληροφορηθῇ ἐντελέσματα ἐκ τῶν πραγμάτων, πόσον ἀπρόσιτον εἶναι τὸ πρᾶγμα. Καθότι ὁ λόγος τοῦ ὕπνου ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει πρόβλημα δυσήνικτον εἰς τὴν φυσιολογίαν, πρόβλημα προτεθὲν μὲν εἰς διαφόρους καιροὺς, μετὰ δὲ τὴν νομιζομένην λύσιν διαμεῖναν ὅχι ὀλιγώτερον, ἢ πρᾶ-τερον δεσδεμένου. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἡ σιωπὴ πάλιν εἶναι μὴ ἐνέργεια εἰς τὸν ἄνθρωπον. . καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἐνεργητικὸς, ἕκαστος ἔθελε συνάξῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ σιωπήσωμεν οὔτε περὶ τῆς τοῦ ὕπνου αἰτίας.

Ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι διὰ νὰ γένη αἰσθημά τι εἰς ἡμᾶς δὲν εἶναι ἱκανὴ μόνη ἡ προσβολὴ τῶν σωμάτων καὶ τὸ ὑγιὲς τῶν αἰσθητηρίων, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη καὶ ἐκ μέρους τῆς ψυχῆς νὰ συνεισέλθῃ καὶ ἡ προσοχή (56), καὶ τοῦ-του ἕνεκεν ὅπου ἡμεῖς προσέχομεν οὐδὲν ὅπως, οὐδὲν ὅπως καὶ αἰσθανόμεθα.

Ἐπεὶ ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι πραγματικῶς ἡ προσοχή δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ ῥοή ρευστοῦ τινος ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὸ αἰσθανόμενον αἰσθητήριον κατ' ἐμβυβολίαν τοῦ ἀντικειμένου (267), ἀλλέως δὲν ἦν λόγος ἐκ μυρίων ἐν ταυτῷ ἐνεργούντων ἀντικειμένων πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁ-ρῶντος, ὁ ὁρῶν νὰ ὁρᾷ ὅχι πλέον τοῦ ἑνός, καὶ πολλάκις οὐδὲ ἓν, ἀν δὴλ. ὀλοτελῶς προσέχῃ (56). Δοθέντος λοι-

πὸν ἀπαξ τούτου: ὅτι δηλονότι ἕκαστον τῶν αἰσθημάτων ἀγοράζεται διὰ τινος ῥεύσου, ἐπόμενον εἶναι ἢ τούτου ποσότης καὶ μὴν ἤναι ἄπειρος, ἀλλὰ πεπερασμένη, ὥς καὶ καὶ ὀλιγοσύνῃ, καὶ τέλος πάντων καὶ ἐξαυτληταί, εἰς τρόπον ὅπου καὶ διαμένη ἀνεπιτηδεύει πλέον τοῦ καὶ προσέχη ἢ ψυχῇ. Ἀλλ'—ἡ ἀδυναμία τῆς ψυχῆς τοῦ καὶ προσέχη εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἔξωθεν σωμάτων, τί ἄλλο εἶναι, ἢ παῦσις τῶν αἰσθημάτων, ὅπερ ἡμεῖς ὠνομάσαμεν ὕπνον (330); ὥς ὁ ὕπνος γεννᾶται ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ νευρικοῦ ῥεύσου, ὅπερ χρησιμεύει πρὸς ὕπαρξιν τῶν τε αἰσθημάτων καὶ τῆς κινήσεως (40). Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ὅπερ αἰσθάνεται, τοῦτο καὶ διανοεῖται (12) . . καὶ ἐπειδὴ τὰ αἰσθημάτων ἐκτελοῦνται διὰ δαπάνης ῥεύσου τινος, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἐκτελεῖται καὶ ἡ διάνοια διὰ δαπάνης τοῦ αὐτοῦ ῥεύσου, ὥς δηλονότι ἢ τούτου δαπάνη καὶ συντείνει πρὸς ἔλευσιν τοῦ ὕπνου. Καθότι α' αὐτὶς προσέχη εἰς ἓν αἰσθητὸν, οὗτος ἀδυνατεῖ καὶ προσέχη εἰς νοητὰ, καὶ ἐξ ἐναντίας ἂν προσέχη εἰς ἓν νοητὸν, οὗτος ἀδυνατεῖ καὶ προσέχη εἰς τὰ αἰσθητά, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ἕκαστον ἐκτελοῦνται διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου. β'. Παρατηρεῖται ὅτι ἄντις σκεφθῇ μεγάλως, οὗτος ἀδυνατεῖ ὅχι μόνον καὶ ἐπακολουθῇ καὶ σκέπτεται, ἀλλ' οὔτε καὶ αἰσθάνῃ διακεκριμένως, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ἕκαστον ταῦτα ἐκτελοῦνται διὰ δαπάνης τοῦ αὐτοῦ ῥεύσου, ἀλλέως ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀποδωθῇ ἢ μὴ ἰσχύς εἰς τὸ αἰσθάνομενον καὶ διανοούμενον, καὶ ὅχι εἰς τὸ δι' οὗ, ὅπερ εἶναι ἄτοπον. γ' Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἄντις νυσάζῃ: ὁ ἐξὲν ἂν ἐλαττωθῇ τὸ δι' οὗ τις αἰσθάνεται καὶ διανοεῖται, καὶ

προσυχθῇ νὰ προσέξῃ εἰς τι, ἡ ἀπόκρισις αὐτοῦ θέλει εἶναι δέν δύναμαι . . ἀφ' οὗ ὅμως ὑπνώσῃ ἀρκετὰ, δύναμαι, θέλει εἶναι ἡ ἀπόκρισις, καὶ προσέχει τῷ ὄντι καὶ μελετᾷ ἰσχυρῶς. Ὡςτε ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος πρὸ μὲν τοῦ ὕπνου εἶναι μὴ ἱκανὸς καὶ πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ πρὸς τὸ διανοεῖσθαι, μετὰ δὲ τὸν ὕπνον ἱκανώτατος . . καὶ ἐπειδὴ τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ διανοεῖσθαι ἔχει χρεῖαν ῥευστοῦ τινος, τοῦτου ἕνεκεν ὁ ὕπνος πρέπει νὰ γινώσκῃ αἷτιον οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ τὴν παντελὴ ἢ μερικὴν ἐλλείψην τοῦ νευρικοῦ ἢ αἰσθητικοῦ ρευστοῦ.

339. Πλὴν τοῦτο ἤθελεν εἶναι τὸ πύρρ'ον καὶ ὅχι τὸ ἐγγὺς αἷτιον τοῦ ὕπνου, ἐγγὺς δὲ αἷτιον αὐτοῦ ἤθελεν εἶναι ἡ πληθώρα ἐντὸς τῆς κεφαλῆς τοῦ αἵματος. Καθότι τὸ νὰ ἐλαττωταί ἕνεκα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς διανοίας τὸ νευρικὸν ῥευστὸν (338), ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἡ δυνάμεις τῆς αἰσθητικότητος ἔχ' τὰ πέρατα τῶν νεύρων καὶ συστέλλεται εἰς τὴν πηγὴν αὐτῶν, εἴτε τὸν ἐγκέφαλον. Ἐπειτα δὲ ἐπειδὴ, διὰ τινὰ νόμον τῆς φύσεως, ὁ πλεονασμὸς τῆς αἰσθητικότητος εἰς τι μέλος ἐκκαλεῖ τὸ αἷμα ἐκεῖ, τοῦτου ἕνεκεν πρέπει νὰ ἐπακολουθήσῃ ὕπνος εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ πληθώρην τοῦ αἵματος. Ὡςτε τὸ νὰ νυσάζῃ τις, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἐφθάρῃ ἡ ἰσότης τῆς ῥοῆς τοῦ αἵματος, καὶ ῥ'εἶε πρὸς τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον, ἢ πρότερον. Ἀλλ' ἡ ἐντὸς τῆς κεφαλῆς πληθώρα τοῦ αἵματος φέρει τὸν ὕπνον (335). Ὡςτε ὁ ὕπνος γινώσκει τὴν ἐαυτοῦ ὑπαρξίν ἐξ οὐδενὸς ἄλλου, ἢ ἐκ τῆς πληθώρης τοῦ αἵματος ἐντὸς τῆς κεφαλῆς.

Εἰς ἐπαίτης, εἰς τὸ Παρίσιον, εἶχε μίαν τρύπαν εἰς τὸ κρανίον, χωρὶς αὐτὴ ποτὲ νὰ ὀσῶθῃ. Ἡ ἐξωτερικὴ λοιπὸν κατὰθλιψις τοῦ ἐγκεφάλου ἐμποιοῦσεν εἰς αὐτὸν διάθεσίν τινα: ὁ ἐστὶν ἐν ᾧ ἠϋξάνεν ἡ κατὰθλιψις τοῦ ἐγκεφάλου, ἐκεῖνος ἀπ' ὀλίγου ὀλίγου ἐνεκροῦτο, καὶ ἔπιπτεν εἰς πρόσκαιρον ἀποπληξίαν. Καὶ — ὁ πολὺς δ' ὕπνος τῶν βρεφῶν τί ἄλλο ἐμφανίζει εἰμὴ τοῦτο αὐτό; Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὰ ὄργανα τῶν βρεφῶν εἶναι ἀνεπιτήδεια πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ πολλῶ πλεον πρὸς τὸ διανοεῖσθαι, ἐπόμενον εἶναι ἡ αἰσθητικότης αὐτῶν νὰ μὴν θέλῃ τὰ ἄκρα τῶν νεύρων: ὁ ἐστὶ νὰ σρέρῃ πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, ἔνθα ἐκκαλοῦσα τὸ αἷμα νὰ προξενῇ τὸν ὕπνον.

340. Ἐπεταὶ λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ὁ ὕπνος ἐδωρίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρὸς ἀποξημίωσιν τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ἐν καιρῷ τῆς ἐγρηγόρσεως ἀπολλυομένων δυνάμεων. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τε καὶ διανοεῖται διὰ τινος ρεύσου (338)... καὶ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως ὁ ἐγκέφαλος δαπανᾷ μᾶλλον τοῦ ἀποκτωμένου, ἀνάγκη ἦν νὰ δοθῇ χρόνος, καθ' ὃν ἡ δαπάνη νὰ ᾔναι ἐλάσσων τῆς ἀποκτήσεως, καὶ οὗτος εἶναι, ἐν ᾧ τις ὑπνώττει. Γίνεται λοιπὸν καταφανές ἐντεῦθεν καὶ τὸ, διατι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἰσχυρώτερος ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ ἐγρηγοροῦντός τινος (333). Καθότι ἐπειδὴ ἡ τροφή τε καὶ δυνάμεις ἐκάστου μέλους γίνεται ὅχι ἄλλοθεν, εἰμὴ ὡς ἐκ τοῦ αἵματος... καὶ ἐπειδὴ ἐν καιρῷ ὕπνου συσσελλομένη ἡ αἰσθητικότης εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἐκκαλεῖ ἐκεῖ μᾶλλον τὸ αἷμα, ἐπόμενον εἶναι τότε ὁ ἐγκέφαλος νὰ γίνεταί ἰσχυρώτερος ἑαυτοῦ.

341. Δοθέντος λοιπόν ἅπαξ ὅτι ὁ ὕπνος εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλλείψεως ῥευστοῦ τινος, λείπεται καὶ ἄλλο τῆς φυσιολογίας πρόβλημα τὸ, ἂν ὁ ὕπνος εἶναι ἐκούσιος, ἢ μὴ. Καθότι ἂν ὡς ἐκ τῆς ἀτομίας τοῦ ἐγκεφάλου παύει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχῃ πᾶσαν κοινωνίαν μὲ τὰ ἔξωθεν σώματα καὶ ἀπὸ τοῦ νὰ κινῇ τὰ μέλη τοῦ ἰδίου σώματος, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐκτελῇ τοῦτο ὅχι αὐτοπροαιρέτως, ἀλλὰ βιαίως πως, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὁ ὕπνος εἶναι μὴ ἐκούσιον. Ἐπειτα — τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἔτι πολλάκις θέλοντις καὶ βιαζόμενος ἑαυτὸν νὰ γρηγορήσῃ, μύει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκουσίως καὶ ἀπολλύει πᾶσαν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι; Ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (α) τάττων τὸν ὕπνον εἰς τὰς μὴ ἐκούσιους κινήσεις, φαίνεται ὅτι ἐπέτυχε μᾶλλον, ἢ οἱ νεώτεροι τῆς ἀληθείας. Εἶναι ναὶ ἀληθὲς ὅτι δύναταί τις νὰ κοιμηθῇ ταχύτερα τοῦ ὠρισμένου χρόνου, ἢ νὰ ἐγρηγορήσῃ πλεον τοῦ εἰωθότος, ἢ νὰ συνειθίσῃ ἑαυτοῦ νὰ ἐξυπνῇ εἰς τὴν τάδε ὥραν, πλὴν τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ὁ ὕπνος εἶναι ἐκούσιον, ἀλλ' ὅτι ἡ βούλησις ἔχει ἰσχύν τινα ἐπ' αὐτόν. Ἐτι εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκδιώκεται μὲν ὁ ὕπνος, ὅταν τις μάθῃ τι κινδυνώδες, πλὴν τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ὁ ὕπνος ἀδυνατεῖ νὰ καταλάβῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὅτι αἰτιούνται

(α) Λέγω δ' ἀκουσίους μὲν τήν τε τῆς καρδίας καὶ τὴν τοῦ αἵ-
δοῖον. Φανέντες γάρ τινος πολλάκις, οὐ μέντοι κλείσαντος τοῦ νοῦ,
κινεῖνται. Οὐχ ἐκούσιους δὲ, οἷον ὕπνον καὶ ἐγρηγόρσιν καὶ ἀνα-
πνοήν, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται εἰσὶν. Ἐν τῷ περὶ κιν. τῶν ζώων
κεφ. ια'.

ισχυρώτερον ἔβαλε τὴν αἰσθητικότητα εἰς ἐνέργειαν, πλὴν καὶ τοῦτο μέχρετος. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἀπαράβατοι.

342. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὁ ὕπνος εἶναι παῦσις τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐκουσίων κινήσεων... καὶ ἐπειδὴ χαρακτήρ τοῦ ζώου εἶναι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ κινεῖσθαι, ἢ δυνατόν εἴσθαι νὰ ὑπολάβῃ τὸν ὕπνον παῦσιν ζωῆς οὗτης συνεχοῦς ἐνεργείας. Πλὴν τοῦτο δὲν ἔχεται ἀληθείας. Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὸ πρῶτον ὄργανον τῆς ζωῆς, τὸν ἐγκέφαλον λέγω (ὅπερ δηλονότι διανέμει τὴν ζωὴν εἰς τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος), ἔχει μόνον εἶναι ἐνεργοῦν ἐν καμῶ ὕπνου, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, ἢ ἐργηγορός τινος (333, εἰ καὶ εἰς τὰ ἔξω εἶναι ἀνεπαίσθητον, δηλονότι ὅτι ὁ ὕπνος εἶναι ἔχει ὀλιγώτερον ἐνέργειαν τῆς αἰσθητικότητος, ἢ ἡ ἐργήγοσις. Καὶ ἡ διαφορὰ τούτων τῶν δύο καταστάσεων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑφίσταται ἐπ' οὐδενὸς ἄλλου, εἰμὴ ὅτι εἰς μὲν τὴν ἐργήγορσιν ἡ αἰσθητικότης ἔχει τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὰ ἔξω, εἰς δὲ τὸν ὕπνον, πρὸς τὰ ἔσω.

343. Ἄν ἔμως ἐκ τῆς θεωρίας μετέβαινέ τις εἰς τὴν πράξιν, αὐτὸς ἤθελεν εἰπεῖν ὅτι ὅσοι μεταχειρίζονται κατὰ κέρρον τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις: ὅςιν ὅσοι θαπανῶσι (ὅν ἦναι συγκεχωρημένον νὰ εἰπῇ τις) πολλὰ τὸ διανοητικὸν ῥευστὸν, οὗτοι πρέπει νὰ κοιμῶνται ἔχει ὀλίγον, πρὸς ἀποζημίωσιν δηλονότι τοῦ πρόγματος. β'. Ἐπειδὴ καὶ ὁ σόμαχος ἔχει μεγάλην συμπάθειαν μὲ τὸν ἐγκέφαλον... καὶ εἰς τὴν χώνευσιν διὰ νὰ ἐνεργήσωσιν οἱ γαστρικοὶ χυμοί, ἔχουσι χρεῖαν ῥευστοῦ αἰσθητικότητος.

πρέπει, ὄντος τοῦ σομάχου ἐμπεπλησμένου, οὔτε νὰ γρά-
φῃ τις οὔτε νὰ μελετᾷ, ἀλλέως ἤθελε βαλῇ εἰς ἀτα-
ξίαν ἡ λειτουργία τῶν γαστρικῶν χυμῶν, ὅπερ, ὡς εἴ-
πομεν, ἀποκαθίσταται ἀφεύκτως σπέρμα ἀσθενείας τινὸς
(338). γ'. Ἐπειδὴ ὡς ἡ ἔλλειψις παντὸς πράγματος εἶ-
ναι ἀμάρτημα, οὕτω καὶ ἡ ὑπερβολὴ, φρόνησις ἤθελεν
εἶναι νὰ ἀποφεύγη τις τὴν πολυϋπνίαν. Καὶ ἱατροί τις,
γνώριμος τοῦ Βοεράνη, ἡγάπα καθ' ὑπερβολὴν τὸν ὕπνου,
καὶ ἦν ἐκδοτος εἰς αὐτόν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐπέρασεν ἐν μέ-
ρος τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τοιαύτην κατὰστασιν, ἀπώλεσε βαθ-
μηδὺν τὸ λογικὸν αὐτοῦ, καὶ τέλος ἀπέθανεν εἰς τὸ
νοσταχομεῖον τῶν μωρῶν. Ὡς οὖν ὡς ἡ αὑπνία, οὕτω καὶ ἡ
ὑπερβολὴ τοῦ ὕπνου πρέπει νὰ ᾔναι φευκτὸν εἰς τὸν ἀν-
θρῶπον.

344. "Οτι λοιπὸν ὁ ὕπνος εἶναι πᾶσις τοῦ αἰσθά-
νεσθαι καὶ τῶν ἐκουσίων κινήσεων, ἕνεκα τῆς συστολῆς τῶν
αἰσθητικῶν δυνάμεων ἐκ τῶν ἄκρων τῶν νεύρων πρὸς τὸν
ἐγκέφαλον, δυσκόλως ἤθελεν ἀμχιβάλαι τις. "Αν ὅμως
καὶ ἐν καιρῷ ὕπνου ἡ ψυχὴ διανοῇται ἢ μὴ, τοῦτο, λέ-
γω ἐγὼ, εἶναι ἐκ τῶν ἀδυνάτων προβλημάτων, καὶ ἔχο-
μένως οἱ λόγοι οἱ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν εἶναι ἐς ἐρη-
μένοι πάσης πιθανότητος, καὶ ἰδοὺ πῶς.

Εἶναι τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον ὅτι τὸ διανοεῖσθαι
καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι εἶναι ἐνέργειαι οὐθενὸς ἄλλου, ἢ τῆς
ψυχῆς. Εἶναι δὲ πρὸς τούτοις πασίδηλον ὅτι ἡμεῖς ἔχο-
μεν γνῶσιν μόνων ἐκείνων τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖν, ὧν περ
ἡμεῖς ἔχομεν συνείδησιν (52 καὶ 200). Ἀλλὰ τίς ἐξ
ἡμῶν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι, δὲν ἔχει συνείδησιν ἐξ ὁ-

λοκλήρου διανοίας τινός γεγενημένης ἐν καιρῷ ὕπνου; Οὐδεὶς. Ὡς οὖν θάτερον: ἢ διανοούμεθα ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ οὐ. εἰ μὲν διανοούμεθα, πλὴν ἄνευ συνειδήσεως, τοῦτο ἡθέλει εἶναι ὡς πρὸς τὴν γνώσιν ἡμῶν, ὡσάν να μὴν διανοούμεθα. . εἰδὲ καὶ δὲν διανοούμεθα, ὅντος τούτου μὴ ἐνεργείας, ἅπερ καὶ ἡ συνείδησις, καὶ ἐπομένως καὶ πᾶσα γνώσις. Ὡς οὖν εἶναι διόλου ἄπορον εἰς ἡμᾶς, ἂν ἡμεῖς διανοούμεθα, ἢ μὴ, ἐν καιρῷ ὕπνου, ἐκτὸς μόνον ἂν θέλητις να ὁμιλῇ ἄνευ συνειδήσεως. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, ὅπου ἅπερ ἐν ἡ συνείδησις, ἅπερ καὶ αὐτὴς ἐαυτῷ. Καθότι τὸ να λέγητις ὅτι γίνεται ἐν ἐμοὶ ἐνεργείαις, ἥς τινος ἐγὼ ἔχω οὐδεμίαν συναίσθησιν, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, ἂν ἔλεγεν ἐγὼ ἐννοῶ, καὶ δὲν ἐννοῶ. καὶ τὸ να λέγητις ὅτι δὲν γίνεται ἐν ἐμοὶ τίς ἐνεργεία, τοῦτο ἦν ὡσάν να ἔλεγεν ἐγὼ ἔχω συνείδησιν τῆς μὴ ἐνεργείας. Ἐγὼ ὅμως λέγω ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἐνείρατα, ὧν περ τῆς ὑπάρξεως ἡμεῖς ἔχομεν συνείδησιν, εἶναι ἔργον ἔχει τοῦ λογικοῦ.

345. Καὶ ὄνειρον ἢ ἐνύπνιον ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἐνεργειάν τινα ἐν ἡμῖν τῆς ψυχῆς, ἐν καιρῷ ὕπνου, ἐνθα ὑπνώττοντες νομίζομεν ὅτι ἐκτελοῦμεν τσαῦτα, ὅσα καὶ ἐργηγοροῦντες, χωρὶς αἰ αἰσθήσεις ἡμῶν καὶ αἰ ἐκούσαι κινήσεις να ἔχωσιν ὑπαρξίν τινα. Εἰς τὰ ὄνειρα λοιπὸν νομίζειτις ὅτι αἰσθάνεται καὶ ὅτι κινεῖται, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ θαλάσσης, ἐν ᾧ πραγματικῶς διαμένει ἀκίνητος, ὅπερ βέβαια ἐπακολουθεῖ ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ μεγέθους καὶ τῆς δοκομένης θέσεως τῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἡμῶν ἰδεῶν ἢ φαντασμάτων, καὶ ὅπερ διαφέρει

ολοτελῶς, ἂν αὕτη ἡ μεταβολὴ ἐγίνετο εἰς αὐτὰς τὰς πραγματικὰς κινήσεις, ἐξαιρουμένου μόνου ὅτι τότε ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἰδέαν τῆς ἀδρανείας τοῦ σώματος ἡμῶν, ὥς μὴ ὁδοιποροῦντες... διότι ἐν καιρῷ ὕπνου τὰ νεῦρα τῶν μυῶνων δὲν ἐνεργοῦσιν, ὥς νὰ πέμπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς αὐτὰ, ἐξ οὗ ἔπεται τὰ ὄνειρα ταχέως νὰ ἀληθμονῶνται καὶ νὰ μὴν διαμένωσι χρόιον πολὺν εἰς τὴν μνήμην. Καθότι πρῶτον μὲν ἡ κατάσασις τοῦ ἐγκεφάλου, εἰσαδηλ. εἶναι ἡ ἔδρα τῆς μνήμης, λαμβάνει μείζονα μεταβολὴν ἐν καιρῷ ὕπνου, ἢ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ ἀταξία καὶ τὸ ἀσύνδετον τῶν ὁνείρων συντρέχει ὅχι ὀλίγον πρὸς λήθην αὐτῶν. Παρατηρεῖται ὅμως ὅτι ὅσα τῶν ὁνείρων ὀρῶνται τὸ ἐσπέρας, ταῦτα ἀληθμονοῦνται εὐκολωτέρως, ἢ τὰ τῆς αὐγῆς... διότι βέβαια τὴν αὐγὴν ἡ κατάσασις τοῦ ἀνθρώπου ἄρχεται νὰ πλησιάζῃ μᾶλλον εἰς τὴν κατάσασιν τῆς ἐγρηγορήσεως, ἢ τὸ ἐσπέρας.

346. Ἡ αἰτία ὅμως τῶν ὁνείρων ἴσως δὲν εἶναι τοσοῦτον εὐκολοθήρατος, εἰ καὶ τινες τῶν μεταψυχικῶν θέλουσι τὴν μνήμην καὶ φαντασίαν, Καθότι - τίνος ἕνεκεν, ἤθελεν εἰποῖτις, ἡμῶν ἐγρηγορούντων, οὔτε ἡ φαντασία οὔτε ἡ μνήμη νὰ ἔχῃ τὴν ὁμοίαν ἰσχύϊν, ὥς νὰ παριστᾷ τὰ φαντάσματα ἐπίσης ζωηρὰ, ὅσον καὶ ἐν κατῷ ὕπνου; Ως, νομίζω ἐγὼ, ἂν τις δοξάζῃ τὰ ὄνειρα, εἴτε τὰ ἐν ὕπνῳ φαντάσματα, οὔτε τῆς μνήμης, οὔτε τῆς φαντασίας ἔργον, ἀλλ' αἰσθηματάτινα διεγειρόμενα ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν μελῶν: τουτέστιν ἐκ τῶν τριῶν μικρῶν ἐσιῶν τῆς αἰσθητικότητος (16), οὗτος ἤθελεν ἐπιτύχοι μᾶλλον ὁρ-

Θῶς τῆς ἀληθείας. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἐν καιρῷ ὕπνου ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν εἶναι ἰσχυρότερος ἑαυτοῦ (333) . . καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ἔχει ἄκραν συμπάθειαν μὲ τὰς μικρὰς ἐξίας (312) , ἀκολουθεῖν εἶναι ἐν καιρῷ ὕπνου οἷτος τὰ ἐνεργῆ ἰσχυροτέρως πρὸς αὐτὰς, ἢ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ δίδεται οὐδέποτε ἐνέργεια ἄνευ αὐτενεργείας, ἀναγκαίως καὶ αἱ μικραὶ ἐξίαι τῆς αἰσθητικότητος πρέπει νὰ αὐτενεργῶσι πρὸς τὸν ἐγκέφαλον ἐν καιρῷ ὕπνου μᾶλλον, ἢ ἐν καιρῷ ἐγρηγόρσεως. Τούτου λοιπὸν δοθέντος, ἂν διὰ τινὰ περίσασιν τις τῶν τριῶν τούτων μικρῶν ἐξιῶν ἐνεργήσῃ ποτὲ πρὸς τὸν ἐγκέφαλον ἰσχυροτέρως, καὶ ὡς ἐν τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ὥς νὰ διεγερθῇ ἐκεῖ φάντασμα: ἢ ἂν θέλῃς διάθεσις τις τῆς ψυχῆς ὁμοία μὲ ἐκείνην, ἣτις γίνεται παρόντος τοῦ αἰσθητοῦ, ταῦτα ἡθέλον εἶναι, ἅπερ ἡμεῖς λέγομεν ὄνειρα. Ὡς τὰ ὄνειρα δὲν εἶναι ἔργον τῆς μνήμης ἢ φαντασίας. Ἐπειτα—τὸ νὰ ἀποκρίνωνται οἱ ὀνειρώττεντες ἐρωτώμενοι, τοῦτο τὸ ἄλλο ἐμφανίζει, εἰμὴ ὅτι τὰ ὄνειρα εἶναι αἰσθήματα τινα, καὶ τούτου ἕνεκεν οὔτε διατέμνονται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς! ἀκοῆς; Ἐτι ἂν φάλλωσι περὶ ὑπνώττεντα, ἢ ποῖζωσιν ὄργανα, ἢ πρόσκηται εὐάδη πλησίον ὑπνώττεντος . . καὶ ἂν οὔτως ἐνυπνιασθῇ, τὸ ὄνειρον αὐτοῦ θάλει εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ αἰσθημα.

Τὴν μεγάλην ὁμῶς ἰσχὺν τοῦ σεμάχου πρὸς τὸν ἐγκέφαλον περὶ τῶν ἐνείρων τὴν βλέπει τις, ἂν περιεργασθῇ α'. ὅτι τὰ ὄνειρα γεννῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅταν ὁ σεμάχος ᾔναι ἢ διάκειοις ἢ πλήρης φαγητῶν, ἐξ οὗ ὁλ. ἐπακολουθεῖ κατάθλιψις εἰς τὸ διάζωμα . . καὶ

β'. ὅτι ὁ μὲν πευμασμένος ὀνειρώττει πάντοτε φαγητὰ, ὁ δὲ διψῶν, ποταμούς καὶ πηγὰς ὑδάτων. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐν γένει τὰ ὄνειρα τοῦ διψῶντος εἶναι ἀπευκατὰ. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι συνεισφέρει ὅχι ὀλίγον καὶ αὐτὸς ὁ ἐγκέφαλος εἰς τὴν γέννησιν τῶν ὀνείρων. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὀνειρώττει τις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπερ ἐκτελεῖ ἢ μελετᾷ ἐκ καρδίας τὴν ἡμέραν ἐργηγορώς. . . καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι οὐδεὶς ποτε τῶν μὲν ἀνδρῶν ἐνυπνιασθῇ ἑαυτὸν ἐγγυον, ἢ ὅτι τίκτει, ἢ ὅτι νήθει, τῶν δὲ γυναικῶν ὅτι ξυράται, ἢ ὅτι κτενίζει τὸ γένειον αὐτῆς. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι τὰ ὄνειρα εἶναι ἀκούσια.

347. Πλὴν οὐδαμῶς ὀλιγώτερον αὐτὰ εἶναι καὶ ἀλογα. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν τὴν μεγίστην τοῦ κόσμου ἀλογίαν εἰς τὴν ὑφὴν τῶν ὀνείρων, ὡς ἕκαστος γινώσκει τὸ πρᾶγμα ἐξ ἑαυτοῦ. "Αν - λοιπὸν ἢ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ ἐν ἡμῖν διανοεῖται, ἡμῶν γρηγορούντων, μὲ ἐκεῖνο ὅπερ ἐν ἡμῖν ὀνειρώττει, ἡμῶν κοιμωμένων, τίνας ἔνεκεν νὰ θεωρῇται τοσαύτη διαφορὰ μετὰξὺ διανοίας καὶ ὀνείρων; Ὡς ἐπεὶ ἀναγκαίως τὰ ὄνειρα νὰ ᾖναι κίνησις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, καὶ ὅχι τοῦ λογιστικοῦ.

Ἄλλ' ἡ ψυχὴ, ἐνισχύμενοί τινες λέγουσιν, ἐν ᾧ μὲν διανοῆται ἢ αἰσθάνεται, βοηθεῖται ὑπὸ τῶν προσβολῶν τῶν ἔξωθεν σωματίων, ὡς νὰ ἐπιδιορθῇ τὰ ἑαυτῆς ἐλαττώματα, ἐν ᾧ δ' ὀνειρώττει, ἐλλείπει ἐξ αὐτῆς ἢ τοιαύτη βοήθεια, ὡς κοιμωμένων τῶν αἰσθητηρίων. Ἔγω. Ἄλλ' ἔπρεπε, καὶ ἐν ᾧ τις διανοεῖται ἐν τόπῳ σκοτεινῷ καὶ ἡ σύχω: ὁ ἐστὶν ἐνθα ἐλλείπει πᾶσα προσβολὴ τῶν ἔξωθεν σωματίων, νὰ διανοῆται ἀτάκτως: τουτέστι νὰ συμ-

περαίνειν ἀσυμπέρασα, νὰ συνδέῃ ιδέας ἀσυνδέτους, καὶ νὰ ἐκτελῇ ἀτοπωτάτους συνδιασμούς, καὶ ὡς φαίνεται τοιούτου τι δὲν ἀκολουθεῖ. Ὡς τὸ ὀνειρώττον διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ διανοουμένου.

Ἄλλ' ἡμεῖς ὠνομάσαμεν αὐτεξούσιον τὸ διανοούμενον (274), εἴτε λογικόν, ὥς τὰ ὄνειρα εἶναι ἀκούσια (346).

348. Θέλουσιν ὁμῶς τινὲς ὅτι ἡμεῖς ἀποκτῶμεν εἰς τὰ ὄνειρα νέας ιδέας. διότι, λέγουσι, πολλάκις ἀκούομεν ὀνειρώττοντες νέα πράγματα, διόλου ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς πρότερον. Ἐγὼ ὁμῶς νομίζω ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ δίδῃ παντελῶς πῆξιν εἰς τὰ ὄνειρα, ἀλλέως οἱ ἄνθρωποι ἤθελον τὸν νομίσαι ὀνειρώδη. Καθότι ἂν ἦν ἀληθὲς ὅτι ἡμεῖς μανθάνομεν τι ὀνειρώττοντες, ἔπρεπε καὶ μετὰ τὸν ὕπνον νὰ τὸ κατέχωμεν εἰς τὸν νοῦν, ἀλλέως πῶς τοῦτο ἤθελεν εἶναι μάθημα, ὅπερ ἀναντιρρήτως δὲν ἔχει χώραν. Τί-θαί, ὅταν ἡμεῖς ὀνειρώττωμεν ὅτι τρώγομεν, ἢ ὅτι ἔχομεν ἀληθδύνας; Πρέπει ἄραγε μετὰ τὸν ὕπνον νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ κοιλία ἡμῶν ἐμπέπληται, καὶ ὅτι εχομεν τιδόντι ἀληθδύνας; Πλὴν ἡ ἀπουσία τῆς ἀληθδύνης καὶ ἡ τῆς πείνης παρουσία μᾶς πληροφοροῦσι τὸ ἐναντίον. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, ἡ τῶν ὀνείρων κρίσις προσιδιάζει μᾶλλον εἰς τὰς γράϊας, ἢ πρὸς ἄλλον τινα.

349. Ἐνεσιν ὁμῶς καὶ ἐν ἄλλο εἶδος ὀνείρων, εἴτε κατὰξασις τοῦ ὑπνώττοντος, ἔνθα ὁ ὑπνώτων ὁμιλεῖ ἢ ἀκτελεῖ, ὅσα καὶ ὁ ἐγρηγορῶς. Ἵπνολογία λοιπὸν ἤθελεν ἐνομασθῇ τὸ πρῶτον, καὶ νυκτάλωψ τὸ δεύτερον. Πολλάκις ὁμῶς εὐρίσκονται ἐνωμένα ἀμφοτέρω εἰς ἓνα ἄνθρωπον, καὶ τότε ὁ νυκτάλωψ περιπατεῖ, μαγερεύει,

κτίζει, ἀναγινώσκει, ψάλλει, καὶ ἐν γένει ἐκτελεῖ, ὅσα καὶ ἐγρηγορώς.

Εἶναι βέβαια ἄξιον θαυμασμοῦ τὰ ἔργα τῶν νυκταλώπων. Οὗτοι λέγω ἐγείρονται ἐκ τοῦ κραββάτου, ἐνδύονται τὰ ἐνδύματα αὐτῶν, ἀνάπτουσι λαμπάδα, ζητοῦσι τὴν κλεῖδα, κλείουσι τὴν θύραν, οἶνον καὶ ἔλαιον ἐξάγουσιν, ἐπιβαίνουσιν ἐφ' ἵππου, κολυμβῶσι, διαβαίνουσι ποταμὸν, καὶ ἐν γένει ἐκτελοῦσι τοσούτα, ὅσα καὶ γρηγοροῦντες, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχωσι συναίσθησιν τινα τῶν γεγονότων.

350. Τὸ αἷτιον βέβαια τοῦ νυκτάλωπος εἶναι τοῦτο αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ὀνείρων, πλὴν ἰσχυρώτερον, εἶχε ὡς ἐκ τοῦ ἐνεργούντος, εἶτε ὡς ἐκ τοῦ πάσχοντος: τουτέστιν ἢ ὡς ἐκ τῆς φαντασίας τοῦ νυκτάλωπος, ἢ ὡς ἐκ τῆς ἐκινήσεως τῶν μελῶν αὐτοῦ. . . Καθότι ὅχι μόνον διεγείρονται φαντάσματα ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ νυκτάλωπος, ἀλλὰ γίνονται καὶ κινήσεις ἐκείνων τῶν μελῶν, ἅπερ ὑπόκεινται εἰς τὰς ἐκουσίας κινήσεις, καὶ ὑπνώττουσι μόνον αἱ αἰσθήσεις, καὶ πολλάκις οὔτε αὐταὶ ἅπασαι. Ὡς τὸ νυκτάλωψ κεῖται μεταξὺ ὀνείρου καὶ ἐγρηγόρσεως, καὶ οὕτως ἡμεῖς ἔχομεν κλίμακά τινα: ὕπνον, ἐνύπνιον, νυκτάλωπα, καὶ ἐγρηγόρσιν. Ἐκεῖνα ὅμως τῶν αἰσθητηρίων τῶν νυκταλώπων, ἅπερ δὲν ὑπνώττουσιν, δὲν ἐγρηγοροῦσιν ἐν τελῶς, ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον, ὥς καὶ νὰ αἰσθάνωνται μικρόν τι τῆς προσβολῆς τῶν ἔξωθεν σωματίων.

351. Δὲν εἶναι ὅμως δύσκολον, νομίζω ἐγὼ, νὰ καταπεισθῇ τις ὅτι καὶ τὸ νυκτάλωψ εἶναι πράξις ἄλογος καὶ κινήσις τις ἀκούσιος. Καθότι βλέπει τις εἰς τοὺς νυ-

κατάλωπας οὐδεμίαν ἄλλην πράξιν, εἰμὴ ἐκείνην, ἥνπερ ἐν χρόνῳ ἔμαθον αὐτοί, καὶ ἥνπερ πράττουσι συνεχῶς ἐγρηγοροῦντες: τοῦτέσιν ἔνθα ἔχουσιν ἔξιν μεγάλην τοῦ ἐνεργεῖν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, οὗτοι κινεῖνται μηχανικῶς, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν τις περιπατεῖ ἔχων τὸν νοῦν αὐτοῦ εἰς ἄλλο μέρος. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς ἀλόγους κινήσεις ἐλλείπει τὸ τελικὸν αἶτιον, τούτου ἕνεκεν ἂν παρεντεθῇ ἐμπόδιόν τι, αὐταὶ διαμένουσιν ἀτελείωτοι, ὡς ἐλλείποντος βέβαια τοῦ δικικοῦντος, εἴτε τοῦ λογιστικοῦ. Ὡς ἂν παρεμβάληται μεταξύ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγινώσκοντος νυκτάλωπος καὶ τοῦ βιβλίου χάστις, ὁ νυκτάλωψ παύει τῆς ἀναγνώσεως, ὡς ἀγνοῶν βέβαια τὸ ἐμπόδιον τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς δηλονότι παύει καὶ ἡ κίνησις τῶν τροχῶν ἐνὸς ὥρολογίου, αἱ μόνον παρεντεθῇ μεταξύ αὐτῶν μία βελόνη. Καὶ ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ἂν μὲν τις ἐπιθέσῃ ἐμπόδιον ἔμπροσθεν ἐνὸς ζώου τρέχοντος, αὐτὸ θέλει σταθῇ λαβὼν ἄλλην εὐθυβολίαν, ὥς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σκοπούμενον, ὁ δὲ νυκτάλωψ ἀγνοεῖ νὰ ἐξάξῃ τὸν χάστιν τὸν ἐμποδίζοντα τὴν ὁψιν αὐτοῦ πρὸς ἀνάγνωσιν: ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον αἱ κινήσεις τοῦ νυκτάλωπος εἶναι ἀλογώτεραι, ἢ τῶν ἀλόγων ζώων. Ἐπιβεβαιεῖται δ' ἡ ἀλογία τῶν φαινομένων τῶν νυκταλώπων, καὶ διότι οὗτοι πράττουσιν οὐδέποτε ἐκεῖνο, οὗτινος δὲν ἔχουσι τὴν ἔξιν. Καθότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ὧν μουσικὸς μαγειρεύει, ἢ ὧν μόνγερος ψάλλει, ἢ ὧν γραμματικὴς κτίζει, ἢ ὧν κτίσης γράφει, κτξ. Ὡς τὸ νυκτάλωψ εἶναι κινήσεις τις ἔχουσα ὅχι ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχήν, τελειομένη δὲ διὰ τὴν ἔξιν καὶ τὸ εὐκίνητον τῶν μελῶν ἢ μέγεθος

τῆς φαντασίας. Καθότι εἶναι τὸ αὐτὸ ἢ νὰ ἔχη ὁ νυκτάλωψ εὐκίνητα τὰ μέλη τῶν ἐκουσίων κινήσεων, ἢ μεγάλην τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, ὥς νὰ κινῇ εὐκόλως τὰ εἰς τὰ φαντάσματα ἀντιστοιχοῦντα μέλη.

352. Καθὼς ὅμως τὰ ὄνειρα ἔχουσι συγγενεῖαν τινὰ μὲ τὸ νυκτάλωψ, οὕτω καὶ μὲ τὴν παραφροσύνην καὶ μανίαν. Καὶ Κούλλεν ἐπῆρξεν ὁ ἐρευρετὴς τῆς τῶν ὀνείρων συγγενείας μὲ τὴν παραφροσύνην: ὅτι δηλονότι ἐκάτερον τούτων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ παῦσις μὲν τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων, ἔγερσις δὲ τῶν φαντασμάτων ἢ ἰδεῶν ἐκ τινος ἐξωτερικῆς αἰτίας. Καθότι παραφροσύνη εἶναι κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου ἐν καιρῷ ἀσθενείας, ἔνθα οὗτος εὐρισκόμενος ἔξω ἑαυτοῦ ὁμιλεῖ ἀσύμφωνον μὲ τὰς ἰδέας τῶν περιεσώτων: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, παραφροσύνη εἶναι σειράτις ἄλυτος ἰδεῶν, ἔχουσα οὐδεμίαν ἀναφορὰν μετὰ τῶν περὶ τὸν παράφρονον ἀντικειμένων, ὥς δηλονότι οὔτε τὰ περὶ τὸν ὀνειρώττουτα. Καθότι εἰς τὴν παραφροσύνην τὰ ἄκρα τῶν νεύρων τῶν πέντε αἰσθητηρίων ἢ ἀπολλύουσιν ὀλοτελῶς πᾶσαν δύναμιν αἰσθητικότητος, ἢ διασώζουσι πολλὰ σμικράν.

353. Ἄν ὅμως εἰς τὴν παραφροσύνην προσεθῇ βαθμὸς τις δυνάμεως, τότε τὸ πρᾶγμα ἀλλάττει ὄνομα καὶ ὀνομάζεται μανία. Καὶ μανία, κατὰ τὸν Γαληνόν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ σφοδρὰ παραφροσύνη ἄνευ πυρετοῦ. Ὡς εἰς τὴν μανίαν ὅχι μόνον ἐλλείπει πᾶσα λειτουργία λογικὴ, ἀλλ' ἐνεσι καὶ δύναμις μεγάλη εἰς τὸν μανιώδη, ὥς κινηθεῖς κατὰ τῶν περιεσώτων νὰ καταξέσχισή, νὰ κατακόψῃ, καὶ νὰ πνίξῃ τὸν τυχόντα. Εἶναι λοιπὸν

οἴκοθεν παρὲς ὅτι καὶ ἡ μανία καὶ ἡ παραφροσύνη εἶναι κινήσεις ἀκούσιοι καὶ ἄλογοι, ὡς δηλονότι εἶναι καὶ τὰ ὄνειρα καὶ τὸ νυκτάλωψ.

354. Ὡς καὶ τὰ αἷτια τῆς παραφροσύνης πρέπει νὰ ᾖναι τὰ αὐτὰ μετὰ τῶν ὀνείρων καὶ νυκτάλωπος (346), πλην μείζονος βέβαια ἰσχύος: ὁ ἐστὶν ὑπερβολὴ ἐνεργείας μιᾶς βέβαια τῶν τριῶν μικρῶν ἐσιῶν τῆς αἰσθητικότητος πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, ἕνεκα ἀσθενείας τινὸς αὐτῶν ἢ καὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Καθότι αἱ λειτουργίαι τοῦ ἐγκεφάλου διασώζονται καὶ εὐθεῖς καὶ ὑγιεῖς, πλην ἕως οὗ διασώζεται ἰσορροπία τις μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν μελῶν, καὶ μάλιστα τῶν μικρῶν ἐσιῶν τῆς αἰσθητικότητος (16), πρὸς ἃς περ οὗτος ἐνεργεῖ μὲν ἀκαταπαύσως, αὐταὶ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἀντενεργοῦσι, Πλην ἅπαξ διαφθορείσης ταύτης τῆς ἰσορροπίας ἕνεκά τινος περιστάσεως, ἀνάγκη πᾶσα εἶναι νὰ ἐπακολουθήσῃ διαφθορά τις καὶ εἰς τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν: οὗτος ἐξῆλθεν ἔξω ἑαυτοῦ, καὶ ἐπομένως αὐτὸς τότε ἀδυνατεῖ πλέον νὰ δώσῃ τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς τὰ ἔξω ἀντικείμενα, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, οὗτος ὀνειρώττει ἐγρηγορώς. Ὡς ἡ παραφροσύνη γενοῦται ἐκ τῆς φθορᾶς τινος τῶν μικρῶν ἐσιῶν τῆς αἰσθητικότητος: τουτέστιν ἢ ὡς ἐκ τῆς φλογώσεως, εἴτε ταχείας, εἴτε βραδείας τῶν σπλάγχνου: ὁ ἐστὶ σολήου, φρενῶν, περικαρδίου, αἰδοίου, αὐγοθήκης, μήτρας, κτλ, ἢ ὡς ἐκ τῆς παρουσίας τῆς μελαίνης χολῆς εἰς τὸ ἐπιγαστρικὸν σύστημα, ἢ ἕνεκα τοῦ σπασμοῦ τούτων αὐτῶν τῶν μελῶν. Ὡς ἕνεκα τούτων τῶν περιστάσεων ἡ παραφροσύνη δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ νῦν μὲν

ἀμβλεῖα, νῦν δ' ὀξεῖα, νῦν μὲν ὀλιγοχρόνιος, νῦν δὲ πολυχρόνιος, νῦν μὲν ἄτακτος, νῦν δὲ περιοδική, κτξ. Καὶ πρὸς Θεραπείαν αὐτῆς οἱ ἰατροὶ μεταχειρίζονται τὰ ψυχρὰ λουτρά, τὰ ναρκώδη βότανα, ἐξαγωγήν αἵματος, καὶ μάλισα ἐκ τῆς κροταφικῆς φλεβὸς κτξ. Ἔτι γεννᾶται παραφροσύνη καὶ ἐκ τῶν ναρκωτικῶν: τουτέστιν ὁπίου, οἶνου δυνατοῦ, κτξ. κατ' ἀρχάς: ἐν ᾧ δηλονότι ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τὰ νεῦρα τοῦ σωμαχοῦ, πρὶν νὰ διαμερισθῇ ἡ τούτων ἐνέργεια εἰς ἅπαν τὸ νευρικὸν σύστημα. Πολλάκις ὅμως τὸ αἷτιον τῆς παραφροσύνης ἐφεδράζει ἐπὶ οὐδεμιᾶς τῶν μικρῶν ἐστιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πρώτης ἢ μεγάλης. Ὁ Θεὸς καὶ Ἀρεταῖος ἐδιαίρεσε τὰ αἷτια τῆς παραφροσύνης εἰς δύο: εἰς ἐπιγαστρικά καὶ ἐγκεφαλικά. Τὸ πρῶτον, λέγει αὐτὸς, γεννᾶται ἐκ τῆς ἐμφράξεως τῶν ἐπιγαστρικῶν ὀργάνων ὑπὸ τῆς μελαίνης χολῆς, καὶ ἔχει σημεῖον τὴν μελαγχολίαν ἢ μανίαν. . . . τὸ δὲ δεύτερον, ἐκ τῆς διαφθορᾶς αὐτοῦ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἔχει διὰ σημεῖον τὴν ἀταξίαν τῶν αἰσθημάτων καὶ νοημάτων. Καθότι αὐτὸς ἐπαρτήρησεν ὅτι οἱ ἀσθενεῖς εἰς τινὰς παραφροσύνας ἀποκτῶσι τοσαύτην ὑπεροχὴν εἰς τὰς αἰσθήσεις τῆς ὁράσεως καὶ ἀφῆς, ὥστε νὰ ὀρῶσιν, ὅσα ὄντες ὑγιεῖς ἀβλεπτοῦσι, καὶ νὰ διακρίνωσι διὰ τῆς ἀφῆς, ὅσα ἀδυνατοῦσιν ὄντες ὑγιεῖς νὰ διακρίνωσι. . . καὶ πρὸς τούτοις εἶδεν ὅτι οἱ παράφρονες ἐνίοτε ἐννοοῦσι τοσοῦτον, ὅσον οἱ ὑγιεῖς δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσωσι. Εἴτε ὅμως, ἤθελεν εἰποῖ τις, εἰς τὸ ἐπιγαστρικὸν ἤθελεν ἀναφέρει τις τὸ αἷτιον τῆς παραφροσύνης, εἴτε εἰς τὸν ἐγκέφαλον, καθ' ἑκάτερον πρέπει νὰ ἀ-

ποδῶτη τὸ αἶτιον τῆς παρὰπροσύνης εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὡς
εἶτα αὐτὸν μόνον ὄργανον τῆς διανοίας.

355. Ἐνίστε ὁμοῦς ἡ διαφθορὰ τοῦ ἐγκεφαλίου, εἴτε τῶν
διανοητικῶν δυνάμεων δὲν εἶναι ὁλικῆς ἀλλὰ μερικῆς: ὁ ἐ-
στι ἡ ψυχὴ κρίνει καὶ ἀποκρίσκει ὀρθῶς περίτινων, ἁ-
μαρτάνει δ' ὁμοῦς περὶ ἄλλων, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται ὑ-
ποχονδρία. Καθότι οἱ ὑποχονδριακοὶ κρίνουσιν ὀρ-
θώτατα περίτινων ἀναφορῶν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, περὶ ἐ-
νέου ὁμοῦς ἄλλων λίαν ἡμαρτημένως. Καὶ εἶναι πασί-
δηλος ἡ τοῦτοιον τερατώδης ἰσορία. Καθότι τινὲς μὲν ἐξ
αὐτῶν ἐπίσσουν τοὺς πόδας αὐτῶν ὑελίνους ἢ ἀχυρίνους. .
ἄλλοι δ' ὅτι δὲν εἶχον ἐλοτελῶς κεφαλὴν. . ἄλλοι ὅτι
συνεῖχον ἐν ἑαυτοῖς ποσότητα ἄμετρον νεροῦ, ὥς ἐν κα-
τουρήσωσι, νὰ καταποντίσωσι τὴν πόλιν ὅλην αὐτῶν κτξ.
Ἄν ὁμοῦς εἶχον ταύτας τὰς γελοιώδεις ἀπάγας, πλὴν
ταυτοχρόνως ὑμνοῖοιουν κριτηρίου ἀκριβεστάτου περὶ τῶν
λοιπῶν ἀπάντων. Καὶ ὑπῆρξεν ἀρίστη ἡ ἀπόκρισις ἐνὸς
τῶν τοιούτων, ὅς τις νομίζων ἑαυτὸν Πάππαν, καὶ ὑπό τινος
φίλου ἐλεγχόμενος πῶς εἶναι ἡπατημένος, ἀπεκρίθη, ἡ
εἶμαι Πάππας ἢ δὲν εἶμαι. . ἂν ἦμαι καὶ ζητεῖς νὰ μοὶ
ἀποδείξης τὸ ἐναντίον, εἶσαι παγκάκιστος. . εἰδὲ δὲν ἦ-
μαι καὶ τὸ πιστεύω, εἶμαι μωρὸς. . ἀλλὰ τὸ νὰ ζητῇ τις
νὰ καταπείθῃ τὸν μωρὸν εἶναι μωρία μείζων. . ὥς δυ-
οῦν θάττερον: ἡ παγκάκιστος ἡ μωρότατος εἶσαι. Καὶ
Σουαμερδάμ, ὅς τις ἦν παρναλῶμα ταύτης τῆς ἀσθε-
νείας, δὲν ἔλλειπεν ἀπὸ τοῦ νὰ κάμῃ διαφόρους ὥραιας
πείρας περὶ τῆς ἐγγύσεως, ὥς νὰ εὐκολύνῃ ταύτην τὴν
μέθοδον. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ τοῦ ἤλθεν εἰς τὴν κεφαλὴν

ὅτι βλάπτεται ὁ Θεὸς ἕνεκα ταύτης τῆς περιέργου ἐρεύνης τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἔπαυσε τούτων τῶν ὠραιοτάτων πειραμάτων.

Ἔτι πολλοὶ, ὡς ἐξισορεῖ ἡ κλινικὴ, τῶν ἀσθενῶν ὀνόμιζον ὅτι ὡσφραίνοντο εὐωδιῶν ἀλλοκότων, μὲ ἔλθον ὁποῦ διὰ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων ἔκρινεν ὀρρώτατα. Ὅτι ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἤκουον φόρων εὐαχλητικῶν, καὶ ἄλλοι ἡδονικῶν. Ὅτι ἄλλοι ἐσοχάζοντο τὴν ρίνα αὐτῶν μεγέθους μεγάλου. Ὅτι ἄλλοι ἐνόμιζον ἑαυτοὺς τοσούτον ἐλαφροὺς, ὥς νὰ φεβῶνται μήπως καὶ τοὺς πάρει ὁ ἄνεμος, κτξ. Σημειωτέον ὅμως ὅτι μεγάλη φορὰ τοῦ αἵματος πρὸς τὸ πρόσωπον ἤθελε βιάσῃ τὸν ἀσθενὴ νὰ κρίνῃ ἡμαρτημένως. Οὕτως ἐν καιρῷ τοῦ Γαληνοῦ νομίζοντας τινὲς τῶν πυρεττόντων ὅτι βλέπει ὄφιν ἐρυθρὸν ἐκπύζοντα ἐπὶ τῆς σρωμνῆς αὐτοῦ, ὁ Γαληνὸς θεωρήσας τὴν φλόγωσιν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὸν κτύπον τῶν καρδιακῶν ἀρτηριῶν, τὴν φλόγα τῶν ὀφθαλμῶν, δὲν ἐβράδυνεν εἰς τὸ νὰ μαυτεύσῃ τὴν, ὅσον οὐπω αἰμορραγίαν τῆς ρινῆς.

356. Μωρία δὲ ἢ ἄνοια, εἴτε ἀκμὴ παραφροσύνης εἶναι ἐκεῖνη ἢ κατάστασις, ἔνθα ὁ ἄνθρωπος εἶναι διόλου ἀνεπιτήδειος ὀρθοῦ λόγου καὶ κρίσεως. Καὶ διαφέρει ἡ μωρία τῆς παραφροσύνης ὅχι μόνον διὰ τὴ πολυχρόνιον, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ μωρὸς καὶ ἄνους αἰσθάνεται μὲν τῶν προσβολῶν τῶν ἐξωθεν σωματίων, πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἀποφασίζει μὴ ὀρθῶς εἶναι ἀκλόουθον νὰ αἰσθάνηται διαφορῶς τῶν λοιπῶν. Οὕτως ἡμεῖς βλέπομεν τοὺς ἄνους νὰ προσέχῃσι πολλὰ ὀλίγον εἰς τὰ περὶ αὐτοὺς σώματα, ὅ-

περ εἶναι σημεῖον τῆς μικρᾶς ἐκείνων πρὸς αὐτοὺς ἐνεργείας. . . νὰ καταφρονῶσιν ἀπάντων. . . νὰ ἐκλαμβάνωσι τὰ μικρὰ ὡς μέγιστα, καὶ τὰ μέγιστα ὡς μικρὰ ἢ ὡς μηδέν. . . νὰ γελῶσι διὰ παντός, ἢ ὀλοτελῶς. . . τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν νὰ ᾄναι ὀργίλοι, καὶ τινες πρᾶοι, κτξ.

Καὶ τὰ παιδία δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄνοια καὶ μωρά. Καθότι καὶ αὐτὰ καταφρονοῦσι τῶν μεγάλων πραγμάτων, καὶ ἀφοσιοῦνται εἰς τὰ μικρὰ ἢ γελοιώδη. . . διακρίνουσι πολλὰ ὀλίγον τὰ ὠφέλιμα ἐκ τῶν ἐπιβλαβῶν. . . κινεῖται ὑπὸ τῶν σμικροτάτων προσβολῶν, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀγαπῶσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὰ παιγνίδια.

357. Τὸ δ' αἷτιον τῆς μωρίας ἢ ἀνοίας εἶναι ἢ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῆς παραφροσύνης, ἢ ὁμοίον τι. Καθότι δύναται μὲν νὰ γεννηθῇ ἄνοια ὡς ἐκ τῆς βλάβης τινὸς ἐπιγαστρικοῦ ἢ ὑπογαστρικοῦ ὀργάνου, ὡς καὶ ἡ παραφροσύνη (354), γενικῶς ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ καθέδρα αὐτῆς ἵσταιται ἐπὶ τῆς πρώτης ἐξίας τῆς αἰσθητικότητος. Καθότι αἱ παρατηρήσεις τῶν περιφρήμων ἀνατόμων συντρέχουσιν ἅπαται πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ, ὅτι ἔνεσι βλάβη τις ἢ ἀλλοίωσις εἰς τὸν ἐγκέφαλον τῶν μωρῶν. Καὶ Μοργάνης διὰ πολλῶν ἀνατομῶν τοῦ ἐγκεφάλου τῶν μωρῶν εὔρε ποτὲ μὲν αὐξῆσιν, ποτὲ δὲ ἐλάττωσιν, καὶ ποτε διαφθοράν τῆς σφαιρικότητος καὶ τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ ἐγκεφάλου αὐτῶν ὡς πρὸς τὸν ἐγκέφαλον τῶν ὑγιῶν, πολλάκις δ' ὅμως καὶ τινα τῶν μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου μαλακὰ, ἄλλα δὲ σκληρὰ, ἐξ οὗ δηλονότι ἔπρεπε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἐλάττωμά τι εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ τιοῦτου ἐγκεφάλου. Δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον τὸ νὰ εὕρηται ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου τῶν μω-

ρῶν καὶ ξένας τινὰς ὕλας: ὅ ἐστι ρεύσα κεπηγμένα, χυ-
λῶδεις ὕλας, καρξία ὁσώδη καὶ ἐκπετρώσεις ὕλῶν, ὡς
δηλονότι καὶ ἐν τῇ κύσει. "Αν ὅμως συμβῇ καὶ κατάθλι-
ψις τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου, τότε
ἤθελε γενηθῇ ἡλειθιότης εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἴτε παντε-
λῆς σέρησις τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων.

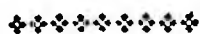
358. 'Αφ' οὗ ἐμάθομεν ὅτι τινὲς τῶν ἐκουσίων κι-
νήσεων ἐκτελοῦνται ἐνίοτε ἀκουσίως, δὲν ἤθελεν εἶναι ἔ-
ξω τοῦ προκειμένου καὶ ἡ θεωρία ἐνὸς μεταφυσικοῦ ζη-
τήματος περὶ τῆς τῶν ἰδεῶν ἀποκτίσεως τὸ, ἂν λέγω αἱ
ἰδέαι ἀποκτῶνται διὰ μόνων τῶν αἰσθη-
τηρίων, ἢ καὶ διὰ τῆς αἰσθητικότητος: τουτ-
έστι τῆς τῶν σπλάγχχνων ἐνεργείας ἐσωτερικῶς. Καθότι
δὲν ἔλλειψαν πολλοὶ τῶν φυσιολόγων νὰ ψθιάσωσιν εἰς ταύ-
την τὴν δόξαν. Καὶ ἰδοὺ πῶς οὗτοι συλλογίζονται. »Εἰ-
»ναι ὁμολογούμενον, ὡς ἡ καθημερινὴ παρατήρησις τοῦ-
»το θέλει, ὅτι εἰς τινὰς διαθέσεις τοῦ ἐπιγαστρικοῦ καὶ
»ὑπογαστρικοῦ συστήματος (16), ὁ ἄνθρωπος ποτὲ μὲν
»εἶναι πλέον, ποτὲ δ' ἥττον ἐπιτήδειος τοῦ νὰ αἰσθάνη-
»ται τῶν προσβολῶν τῶν ἔξωθεν σωμάτων, καὶ τοῦ νὰ
»διανοῇται. β'. Ἡμεῖς βλέπομεν ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς ὅτι ἀ-
»σθένειαί τινες τῶν εἰρημένων μωρῶν νῦν μὲν μεταβάλλ-
»λουσι, νῦν δὲ διακόπτουσιν ὀλοτελῶς τὴν εἰωθεῖαν τά-
»ξιν τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθήσεων καὶ νοῦς (355), ὥ-
»ς, ὡς ἕκαστος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπόδειξιν, νὰ ἀναφύων-
»ται εἰς τὸν ἄνθρωπον κλίσεις καὶ ἐρέξεις ξέναι, νὰ διε-
»γείρωνται εἰς τὴν ψυχὴν φαντάσματα ἄγνωστα, καὶ τὸ
»θαυμασώτερον νὰ ἀποκτῇ ὁ μὲν τοὺς ὕψος, δύναμιν,

»λαμπρότητα, ἡ δὲ ψυχὴ, διαθέσεις ἡδονικὰς καὶ εὐ-
 »κολοκινήτους, ἢ ἐξ ἐναντίας θλιβεράς καὶ δυσκολοκι-
 »νήτους. ὤζεε ὁρθῶς ἡθελε συναῖξοι τις ὅτι αἱ ἱλαραὶ, αἱ
 »κατηφεῖς, αἱ εὐφρόσυνοι καὶ θλιβεραὶ ἰδέαι λαμβάνου-
 »σι τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν ὅχι μόνον ἐκ τῆς προσβολῆς τῶν
 »καίσθητηρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης διαθέσεως τῶν
 »σπλάγχχνων πρὸς τὸν ἐγκέφαλον. Ἐπειτα, ὡς ἐπαρτη-
 »ρήθη, ἡ παραφροσύνη καὶ ἡ μωρία δὲν γεννῶνται ἄλ-
 »λοθεν εἰς τὸν ἐγκέφαλον, εἰμὴ ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν
 »σπλάγχχνων πρὸς αὐτόν. Τὴν μεγάλην ὁμῶς ἐναλλαγὴν
 »τῶν νοημάτων καὶ βουλημάτων ἡθέλεν ἰδοῖ τις μάλιστα
 »ἐν καιρῷ ἐφηβίας. Καθότι ἕκαστος βλέπει τότε κλίσεις
 »καὶ διαθέσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον νέας καὶ διόλου ξένας
 »πρότερον εἰς αὐτόν.»

Εἶναι ναί, ἡθέλεν εἰποῖ τις, ἀληθέστατον ὅτι ταῦ-
 »τα πάντα ἐπακολουθοῦσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, πλὴν εἶναι
 ὅχι ὀλιγώτερον ἀληθές καὶ τὸ ὅτι οὗτοι οἱ φυσιολόγοι δὲν
 ἔσχον ἰδέαν καθαράν τῆς ιδέας, ἀλλέως βέβαια δὲν ἡ-
 »θελον ὑποπέσοι εἰς τοιαύτας συζητήσεις. Καθότι δοθέν-
 »τος ἅπαξ ὅτι ἡ ιδέα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ εἰκῶν τις καὶ εἰ-
 »δωλον ἐνὸς ὄντος (47), μένει ἀνεκζήτητον τὸ, ὅτι ἡμεῖς
 ἀποκτῶμεν οὐδεμίαν ἰδέαν ὑπὸ τῶν σπλάγχχνων. Καθότι
 τὸ νὰ διανοηταί τις ἐνίοτε μὲν εὐκολωτέρως, ἄλλοτε δὲ
 δυσκολωτέρως ἔνεκα τῶν σπλάγχχνων, τοῦτο δὲν θέλει νὰ
 εἰπῇ ὅτι ἀποκτᾷ ἰδέαν τιὰ νέαν, ἀλλ' ὅτι κινεῖ εὐκολω-
 »τέρως ἢ δυσκολωτέρως τὰς ἐν αὐτῷ ἐνούσας ιδέας, ἀλ-
 »λέως τι πειράζει νὰ εἰπῇ τις ὅτι καὶ διὰ τῶν φαγητῶν καὶ
 ὕπνου ἡμεῖς ἀποκτῶμεν ιδέας. . διότι ἂν μείνη τις ἡμέρας

τινας νῆσις καὶ αὖπνος, δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ διανοηθῇ καὶ νὰ αἰσθανθῇ διακεκριμένως. Ἐπεὶ τὸ νὰ γεννᾶται εἰς τινα ἐκ τῶν σπλάγχχνων παραπροσύνη ἢ μαυία, τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἀποκτᾷ τις νέας ιδέας, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀσθένεια αὐτῶν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν δύναμιν τοῦ διανοεῖσθαι: ὃ εἰς τὰ ὄργανα αὐτῆς ἀποκαθίσανται ἀνεπιτήδεια.

Ἡμεῖς ὅμως μέχρι τοῦδε, εἰς τὴν παρούσαν πραγματείαν, ἄλλο δὲν ἐκάμαμεν, εἰμὴ ἐκθεσεῖν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων: τουτέστιν αἰσθήσεων, ἀντιλήψεως, συνειδήσεως, προσοχῆς, ἐνθυμήσεως, μνήμης, φαντασίας, λογικοῦ, λογιστικοῦ, βουλήσεως, καὶ αὐτεξουσίου: ἢ ἂν θέλῃς τῶν πρώτων ιδιοτήτων τοῦ διανοητικοῦ ὄντος. Ὡς ἀκόλουθον ἤθελεν εἶναι καὶ ἡ θεωρία αὐτοῦ τοῦτου τοῦ ὄντος ιδίως, ὅπερ καὶ ψυχολογίαν πυνὲς ὀνομάζουσι.

Κ Ε Φ. ΙΗ'.

Περὶ Ψυχῆς.

359. **Ε'**ως οὗ ὁ ἄνθρωπος σπουδάζει καὶ μελετᾷ οὐράνιαι τε καὶ ἐπίγεια, αὐτὸς σπουδάζει καὶ μελετᾷ ἄλλοτι, ἢ ἑαυτὸν. Ὅταν ὅμως ἐκ τῆς θεωρίας τῶν περὶ ἑαυτὸν πραγμάτων μεταβῇ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ψυχῆς, τότε πλέον αὐτὸς καὶ σπουδάζει καὶ μελετᾷ οὐδὲν ἕτερον;

ἢ ἑαυτὸν, ἀποκαθισταμένης τότε τῆς ψυχῆς καὶ ἑτασοῦ καὶ ἑταζομένου. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, ἡ γνώσις ἑαυτοῦ εἶναι τὸ πλέον δυσθῆρετον τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων, καὶ τούτου ἕνεκεν ὑπῆρξε καὶ θεῖος χρησμός τῷ γνωσθῆσαι τὸν. Ἐπρεπευ ὅμως ἴσως νὰ ἐπακολουθήσῃ ὅλον τὸ ἐναντίον: ὃ ἐστὶ νὰ ἦναι εὐκολωτέρα ἡ γνώσις ἑαυτοῦ, ὡς ὅτις τοῦ ἑμοῦ ἐγγυτέρω ἀπάντων τῶν λοιπῶν, καὶ ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι συμβαίνει ὅλον τὸ ἐναντίον: τουτέστιν ὅτι γινώσκει ἡ ψυχὴ μᾶλλον τὰ λοιπὰ καὶ πῶρῳ ὅντα, ἢ ἑαυτήν. Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, εἰ ὃν ἐγενήθη τοσαύτη διαφωνία εἰς τοὺς πεπαιδευμένους περὶ τοῦ εἶναι καὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς. Καὶ ἴσως ἔχει ἀλόγως. Καθότι ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀμέσως ιδέα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ σοχασμοῦ: τουτέστι διὰ τῶν αἰσθημάτων, ιδεῶν, διανοίας, καὶ ἐπιθυμιῶν τῆς ψυχῆς, ἅπερ βέβαια δὲν εἶναι ψυχῆ, ἀλλ' ἀποτελέσματα, ἥτοι τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ἢ τῆς ψυχῆς ἀμέσως. Καὶ αὗται δ' αἱ τῆς ψυχῆς ιδιότητες, ἃς περ ἡμεῖς μέχρι τοῦδε ἀναλύσαμεν, δὲν γίνονται εἰς ἡμᾶς καταληπταὶ ἄλλως πως, εἰμὴ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ὡςτε συμπεφυκέ πως ἡ δυσκολία εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ, τί ἐστὶ ψυχὴ, ἢ ἐγώ.

360. Ὅτι ὅμως ἡ ψυχὴ ἔστι, οὐδεὶς, νομίζω, δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ. Καθότι ἡμεῖς ὠνομάσαμεν ψυχὴν, ὅπερ ἐν ἡμῖν αἰσθάνεται (13), ὅπερ διανοεῖται, καὶ ὅπερ βούλεται. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐν ἡμῖν κριτὴς ἀδέκαστος: τὴν συνείδησιν λέγω (200), θέλει ὅτι ἐκτελοῦνται ἐν ἡμῖν αἰσθήματα, διανοήματα, καὶ βουλήματα: ἔστιν ἀ-

ποτελέσματα, ἀνάγκη πάντα εἶναι νὰ εὐρίσκηται ἐν ἡμῖν καὶ τὸ τούτων αἷτιον, ὅπερ καὶ ψυχὴ ὠνόμασαι (13).

361. Ὡς οὐτα ἡ ψυχὴ τι . . διότι ἐστὶν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς, ἀναγκαίως αὕτη θίλει εἶναι ἐν τῶν τριῶν ἢ σῶμα, ἢ ιδιότης σώματος, ἢ ἀσώματόν τι, καὶ ἐκτὸς τούτων ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι οὔτε ἔχομεν, οὔτε δύναμεθα νὰ λάβωμεν ἄλλην ιδέαν περὶ αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις λοιπὸν ἐξω ιδιότης ἡ δύναμις τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ. Καὶ τοιαύτην, ὡς φαίνεται, δίδαν ἔσχον περὶ αὐτῆς Ἐπίκουρος, Ἀριστόξενος, Γαληνὸς καὶ ἄλλοι τινες. Εἶναι ὁμοῦς τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον ὅτι ἡ ιδιότης ἡ δύναμις ἐνὸς σώματος δὲν εἶναι ὡς αὐθύπαρκτον: τουτέστι οὐσία (75), ἀλλ' ἀπλῶς ἀναφορά τις τῶν μερῶν τοῦ σώματος, ἢ πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς ἄλλο σῶμα. Οὕτως τὸ αὔξασθαι, ὅπερ εἶναι ιδιότης τῶν φυτῶν, πραγματικῶς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφορά τις τῶν μερῶν τοῦ φυτοῦ πρὸς ἄλλα ἑτεροειδῆ, ὥς νὰ τὰ μεταβιβάσῃν εἰς ἑαυτὰ, καὶ ἐπομένως πρόσθεσι τοῖς φυτοῖς τὸ αὔξασθαι, ἕως οὗ διασώζεται αὕτη ἡ ἀναφορά. Ταύτης ὁμοῦς ἀπολεσθείσης συναπολλύεται καὶ ἐκεῖνο: τουτέστι αὐξάνονται τὰ φυτὰ, ἕως οὗ αἰρῆσαι αὐτῶν εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς γῆς, ἕως οὗ ποτίζονται, ἕως οὗ θάλλονται ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ακτίνων, ἕως οὗ πνέονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων, ὥς εὐθὺς ὅπου αἰρῆσαι αὐτῶν ἐξαχθῶσιν ἐκ τῆς γῆς, ἢ ἀφαιρεθῇ πᾶσα ὑγρασία, ἢ λείψῃ παῖσα θερμότης, ἢ ἐμποδισθῇ ἡ πύξις τοῦ ἀνέμου, παύσῃ καὶ τὰ φυτὰ τοῦ αὔξασθαι καὶ ξηραίνονται. Ὡς αὐτῶς δὲ πρόσθεσι καὶ εἰς τὸ πῦρ δύναμις εἰς τοῦ νὰ ρυσιζῇ τὸν κηρὸν, ἢ ἐξ ἐναντίας πρόσθεσι εἰς

τὸν κηρὸν δυνάμεις τοῦ νὰ ρευστίζηται ὑπὸ τοῦ πυρός. Ἀλλὰ—πότε ἐμφανίζονται αὗται αἱ δυνάμεις; Ὅταν θά-
τερον τεθῇ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας ἢ πάθους θα-
τίρου, ἀλλ' ὥς ἐκτελείται οὐδέν. Οὔτε ὁμῶς τὸ ρευστίζειν,
οὔτε τὸ ρευστίζεσθαι εἶναι τι ἰδιούσητον καὶ αὐθύπαρκτον,
ἀλλὰ λαμβάνει ὑπαρξον τότε μόνον, ὅτε τὰ δύο σώματα
συνέλθωσιν εἰς ἓν. Ὡς αὖ καὶ ἡ ψυχὴ ἢ ἰδιότης ἢ δύ-
ναμις τοῦ σώματος ἡμῶν, ὡς τὸ αὔξεσθαι λέγω καὶ ρευ-
στίζεσθαι, ἔπρεπε νὰ ἐμφανίζηται οὐδέποτε ἄλλοτε, εἰμὴ
ὅτε τὸ σῶμα ἡμῶν προσέγγιζε εἰς ἄλλο τι σῶμα, καὶ ὡς
φαίνεται εἶναι ἀνύπαρκτον τοιοῦτον τι. Καθότι εἰς μὲν
τὴν παρουσίαν τῶν αἰσθημάτων, ἤθελεν εἰπῶν τις, ἔνεσε
καὶ παρουσία ἄλλων σωμάτων ἐν τῇ σφαίρα τοῦ ἐγκεφάλ-
λου, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐμφανίζεται καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἡ-
μῶν δύναμις, πλὴν εἰς τὰ τῆς διανοίας ἡμεῖς ἔχομεν οὐ-
δὲν ἕτερον, εἰμὴ μόνην καὶ μόνην τὴν ψυχὴν. Καὶ ἐκά-
στου ἢ συνειδήσεως ἐπιβεβαιῶν τοῦτο μεταφυσικῶς, ὅτι ἡ
ψυχὴ αὐτοῦ διανοεῖται περὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐν
καιρῷ νυκτός, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ: ὃ ἔστιν
εἴτε εἰς τὴν Ἀσίαν εὐρίσκεται ὁ διανοούμενος, εἴτε εἰς
τὴν Εὐρώπην, εἴτε εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἴτε εἰς τὴν Ἀμε-
ρικὴν, εἴτε εἰς τὴν θάλασσαν, εἴτε εἰς τὴν ξηράν. Καὶ
εἴτε πλέον ἡ ψυχὴ καὶ μέμνηται καὶ συνοιδεν ἐν ταυτῷ ὅτι
αὕτη, ἣτις ἤδη αἰσθάνεται ἢ διανοεῖται εἶναι ταυτοτάτη,
μὲ ἦν περ πρὸ ἐτῶν πολλῶν διανοεῖτο, ἢ ἠσθάνετο, ἢ ἐ-
βούλετο. Ὡς αὖ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἰδιότης ἢ δύναμις τοῦ
σώματος, ἀλλ' ὅν τι αὐθύπαρκτον.

362. Ἀλλ' αὖ ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει ἰδιότης ἢ δύναμις

τοῦ σώματος, πολλῶ πλέον δὲν θέλει εἶναι ποιότης. Καθότι ἡμεῖς εἶδομεν (143) ὅτι ποιότης εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ ὕφασμά τι τῶν μορίων τοῦ σώματος, εἴτε μία τοιάδε αὐτῶν πρὸς ἄλληλα ἀναφορὰ, ἧς ἕνεκα ἐξέρχεται οὕτω πως τὸ πανταχικίνητον ἐξ αὐτῶν. Ὡς νὰ εἰπῇ τις ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ μέμνηται τῶν παρωχηκότων, ὅπερ προνοεῖ τὰ μέλλοντα, ὅπερ ἐτάζει τὰ ἐνεσῶτα, ὅπερ κτξ. εἶναι ἀναφορὰ τῶν μορίων τοῦ σώματος, τοῦτο ἠθέλεν εἶναι παπαρροσύνη ἀντικρυς, καὶ οὐδὲν ἄλλο.

363. Ἐπειτα ἂν ἡ ψυχὴ ἦν ποιότης, ἡ ιδιότης, ἡ δύναμις τοῦ σώματος, αἱ ἐνεργεῖαι αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἦναι μονοειδεῖς, ὡς καὶ τῶν ἄλλων δηλονότι δυνάμεν, ἡ ὀρθώτερον εἰπεῖν ἔπρεπεν αὐτὴ αὕτη νὰ ἦναι ἐνέργειά τις (44), καὶ ὄχι χαμαιλέων, ὡς ἡμεῖς τοῦτο ὀρώμεν ἰδίως ὀρθαλμοῖς. Καθότι τὸ κινεῖν τὸ σῶμα εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν προσβολῶν τῶν ἐξωθεν σωμάτων. . . καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν πρόσβολῶν τῶν ἐξωθεν σωμάτων εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦ διανοεῖσθαι. . . καὶ τὸ διανοεῖσθαι εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦ βούλεσθαι. . . καὶ τὸ βάλεσθαι εἶναι οὐσιωδῶς διάφορον τοῦ μεμνησθαι τῶν παρωχηκότων. Ὡς τὸ νὰ συνυπάρχωσι ταυτοχρόνως τσαῦται καὶ ἄλλαι πλείονες δυνάμεις εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὂν: εἰς τὴν ψυχὴν, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἡ ψυχὴ εἶναι ὃν αὐθύπαρκτον: τοῦτεςιν οὐσία, καὶ ὄχι ποιότης ἡ δύναμις τοῦ σώματος.

364. Ὡς ἂν ἡ ψυχὴ ἦναι ὃν αὐθύπαρκτον, εἴτε οὐσία. . . καὶ ἂν ἡμεῖς δὲν ἔχωμεν γινώσιν ἄλλων οὐσιῶν εἰμὴ τῶν σωμάτων, εἴτε τῆς ὕλης, ἐπόμεον εἶναι θυοῖν θάτερον: ἢ νὰ εἶναι ὕλη ἡ ψυχὴ, ἔχουσα διαφόρους

δυνάμεις, ἢ αὐλός τις οὐσία. Ὑλεις αὖ λοιπὸν ἤθελον
ὀνομασθῆναι, ὅσοι δοξάζουσι τὴν ψυχὴν ὑλικήν.

Εἶναι ὁμῶς τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἡ σύγκρισις δύο
ούτων προϋποτίθησι τὴν γνώσιν αὐτῶν, ἀλλέως παραβάλ-
λουν τις αὐτὰ, ἤθελε παραβάλλει, ἅπερ ἄγνοεῖ, καὶ ἐπο-
μένως ἐκ δύο ὁγνώστων οὗτος ἤθελε συναΐξει τρίτου ἄγνω-
στου. Καὶ ταιούτου τι φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ φύσις τῆς ψυ-
χῆς καὶ τοῦ σώματος. Καθότι ἅπαντες οἱ μεταφυσικοὶ
ἐκλογίζονται ἄγνωστον ἔχει μόνον τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς,
ἀλλ' οὐδαμῶς ὀλιγώτερον καὶ τῶν ὡπερ εἰς αὐτοὺς ἐ-
νεργοῦσι σωμάτων (203), καὶ ἐπομένως ἤθελεν εἶναι
τόλμη ἡ ζήτησις τῆς ταυτότητος ἡ ἑτερότητος αὐτῶν.
Καθότι ἂν τὰ δύο οὗτα: ἢτε ψυχὴ δηλ. καὶ τὸ σῶμα
ἦναι οὐσίαι (361). . καὶ ἂν ἡ οὐσίαι ἦναι ἄγνωστον εἰς ἐμὲ
(75), τότε αἱ δύο προτάσεις: ἡ ψυχὴ διανοεῖται, καὶ
τὸ σῶμα εἶναι ἑκτατόν, μεταβάλλονται εἰς ταύτας: ἡ ψυ-
χὴ εἶναι, ἀγνοῶτε, ὅπερ διανοεῖται, καὶ τὸ σῶμα εἶναι,
ἀγνοῶτε, ὅπερ εἶναι ἑκτατόν. Καὶ ἐπειδὴ αὗται αἱ δύο
προτάσεις περιέχουσι τρία ἄγνωστα, τούτου ἕνεκεν οὔτε
ταυτότης, οὔτε ἑτερότης ἤθελεν ἀποδειχθῆναι εἰς τοὺς δύο
ἄνους, ἐκτὸς μόνου ἂν θέληται νὰ ὁμιλῇ ὡς ὁ ψευτακός.

Ἀλλ' - ἐπειδὴ οὗτης ταιαύτης τῆς γνώσεως τῆς τῶν
σωμάτων οὐσίας, οἱ ὑλεις ἀπορραίνονται ὑλικὴν τὴν ψυ-
χὴν, καὶ ἐπειράζει νὰ ἰδῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἂν τῶντοι οὗτοι
βρίσκει λογινῶς; Ἐπειτα ἡμεῖς μὲν ἀδυνατοῦμεν νὰ
ἱσθῶμεν μέγα τιτὸν ἐνδομύχον τῆς τῶν σωμάτων οὐσίας,
ἅπερ οὔτε ἴσως ἤθελεν εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀναγκαῖον, πλὴν
ἡμεῖς ἔχομεν γνώσιν ἀκρίβεσάτην τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν,

ὡς περ ἡμεῖς τῶντι ὀνομάζομεν καὶ σῶμα (140). Καθ-
ὅτι πραγματικῶς ἡμεῖς ὀνομάζομεν οὐδὲν ἄλλο σῶμα, εἰμὴ
ἀδιαχώρητον τι, τριχῇ διασατόν, ἀδρανές, κινητόν, κτξ.
Ὡς εἴη ἂν ἡ ψυχὴ ἦναι σῶμα, ἀφεύκτως πρέπει νὰ ἦναι
ἀδιαχώρητον, τριχῇ διασατόν, ἀδρανές, κινητόν, κτξ,
ἀλλέως ἔσαι μὴ σῶμα τὸ ἐταζόμενον.

365. Ἐν πρώτοις λοιπὸν ἡ φυσικὴ θέλει, καὶ ἑ-
καστος ἡμῶν ἔχει παρὰ πόδας τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἕκαστον
τῶν σωμάτων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἄθροισμα πολλῶν σω-
ματίων, καὶ τούτου ἔνεκεν ἕκαστον αὐτῶν διαιρεῖται διχῇ,
καὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν ἑκάτερον τῶν μερῶν εἶναι τοιοῦ-
τον, οἷον καὶ τὸ ὅλον, ὅθεν καὶ δίχα διαιρεῖται, καὶ οὕ-
τως ἐπ' ἄπειρον, χωρὶς τι τῶν σωμάτων νὰ σεσηθῇ τινος
ιδιότητος τοῦ ὅλου: τοιῦτοι τοῦ τριχῇ διασατοῦ, ἢ ἀ-
δρανείας, ἢ κινητοῦ, ἢ κτξ. Ὡς εἴη ἕκαστον τῶν σωμά-
των ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἄθροισμα μυρίων σωματίων,
καὶ ἡ λέξις ἐν εἰς τὸ σῶμα σημαίνει ὅχι τὸ ἐνιαῖον τῆς
ὑποστάσεως, ἀλλ' ἀναφορὰν τινα ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτοῦ,
εἴτε ἔνωσιν πολλῶν σωματίων. Καθότι ἂν αὕτη ἡ λέξις
ἐσημείωνε τὸ ἐνιαῖον τῆς ὑποστάσεως, τότε μετὰ τὴν διαί-
ρεσιν, τὸ μέρος πλείον ὅθεν ἔπρεπε νὰ φυλάττη τὸ αὐτὸ
ὄνομα, ὥς εἰ λέγω νὰ ὀνομάζεται εἰς λίθος καὶ ὁ ἑκατόν
λιτρῶν καὶ τὸ ἡμισυ αὐτοῦ, εἴτε ὁ πεντήκοντα, καὶ τὸ
ἑν τέταρτον, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

Ἄν λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἦναι σῶμα, ψυχὴ θέλει εἶναι
καὶ τὸ ἡμισυ αὐτῆς, ψυχὴ καὶ τὸ ἑν τέταρτον, ψυχὴ καὶ
τὸ ἑν ὄγδοον, κτξ. . . καὶ ἐπομένως ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἦθε-
λεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἄθροισμα μυρίων ψυχάρων, ἐξ

οὐ καὶ τὸ ἐγὼ ἤθελεν εἶναι ἄθροισμα μυρίων ἐγνωσίων, ὅπερ βέβαια εἶναι ἄτοπον. Καθότι τότε ἕκαστον τῶν ἡμετέρων αἰσθημάτων, καὶ ἐκάστη τῶν ἡμετέρων ιδεῶν ἦ-
 λεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κεφάλαιον μυρίων αἰσθημάτων
 καὶ ιδεαρίων κατὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπον, καθ' οὗ καὶ ἡ κί-
 νησις ἢ ἀντίστασις ἐνὸς σώματος εἶναι κεφάλαιον τῶν ἀνὰ
 μέρος κινήσεων ἢ ἀντιστάσεων ἀπάντων τῶν μορίων αὐτοῦ,
 ὅπερ δὲν ἀληθεύει. Καθότι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὄχι μόνον ἐν-
 νοεῖ, ὅπερ ἴσως ἤθελεν ἀποδοθῆ εἰς πολλὰ μέρη, ἀλλὰ
 καὶ συγκρίνει α'. αἰσθητάματα πρὸς ἄλληλα .. β'. ιδέας
 πρὸς ἀλλήλας .. καὶ γ' ιδέας μετὰ αἰσθημάτων, ἀλλὰ
 καὶ ἀπορρίνεται, ἀλλὰ καὶ διανοεῖται, ἀλλὰ καὶ βούλε-
 ται, ἀλλὰ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα κατ' ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν.
 Πῶς-λοιπὸν, δεῖναι, ἤθελεν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις
 τούτων ἀπάντων, ἂν δὲν ἦν εἰ σημεῖον ἐνώσεως, ἐν ση-
 μείον ἀδικίρετον; Τίς-ἀμβιβάζει, παρακαλῶ, ὅτι διὰ
 τὰ γένη σύγκρισις δύο ιδεῶν ἢ αἰσθημάτων, καὶ ἐπο-
 μένως ἀπόφασις, εἶναι ἀνάγκη τὰ συγκρινόμενα καὶ μὴ
 ἦναι εἰς διάφορα σημεῖα, ἀλλ' εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ
 οὕτω γενομένης τῆς συγκρίσεως, καὶ ἐπακολουθήσῃ ἀπό-
 φασις, καὶ χρείας καλούσης, καὶ γένῃ καὶ διαταγῇ αὐ-
 τόθεν πρὸς τὰ πέρατα τοῦ σώματος διὰ καὶ κινήσει;
 Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἀπτόμενος τῆς χιόνος, αἰσθάνομαι
 ψύχους, καὶ χωρὶς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὴν ἰδῶ, ἀ-
 ποφαρίζω κατ' αὐτῆς λευκότητα. Ὡς-ἂν τὸ αἰσθημα
 ψύχος εἰς ἤρχετο εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, εἰς ὅπερ πάρεσι
 καὶ ἡ ιδέα τῆς χιόνος, πῶς ἦν δυνατόν εἰς τὴν ἐμὴν ψυ-
 χὴν ν' ἀποφασίσῃ εἶναι τὸ αἰσθητὸν ψυχρὸν εἶναι ὁμοῦ καὶ

λευκόν; "Η—πῶς ὁρῶν τις διὰ τῶν ὀφθαλμῶν λευκὴν τὴν χιόνα, καὶ ἀποραπίξῃ διὰ τοῦ νοῦς ψυχρότητα κατ' αὐτῆς; ἂν τὸ τῆς ὁράσεως αἰσθημα δὲν ἤρχετο εἰς τὸ αὐτὸ σημείον, ἔνθα ἔνεστιν ἡ ἰδέα χιών; Τὸ πᾶν λοιπὸν συμπνέει ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μὴ σύνθετος: ὃ ἔστι μὴ σῶμα.

"Ἐξω ὁμῶς ἡ ψυχὴ σύνθετος. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι διανοητικὴ, δῆλον ὅτι ἕκαστον αὐτῆς τῶν μερῶν θέλει εἶναι τοιοῦτον, ἀλλέως μέρος τι ἤθελε σερεῖται τῆς ιδιότητος τοῦ ὅλου, ὅπερ εἶναι ἀτύστατον. Δοθέντος λοιπὸν τούτου, μένει εἰς τοὺς ὕλιστας καὶ ἐξηγήσασιν ἡμῖν εἰς ποῖον μέρος τῆς ὕλικῆς ψυχῆς γίνεται ἡ σύγκρισις μετὰ ἰδέας μετ' ἐν αἰσθημα, ἐνέργεια, ἢ ὑπερ ἀδυνατούσιν αἱ ὕλισαι καὶ ἀρνηθῶσι. Καθότι διὰ καὶ γένη σύγκρισις δύο τι-νῶν, εἶναι ἀνάγκη καὶ ἦναι παρόντα ἀμφοτέρω τὰ συγκρινόμενα εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος. Ἀλλ' ἡ ἰδέα εἶναι εἰς οὐδὲν μέρος ὁλόκληρος, ἀλλέως ἕκαστος μέρος τῆς ψυχῆς ἤθελεν ἔχει ὁλόκληρον τὴν αὐτὴν ἰδέαν, ἐν ᾧ ἕκαστον μέρος τοῦ κινουμένου σώματος δὲν ἔχει ὁλόκληρον τὴν κίνησιν, ἀλλὰ μέρος. Ὡς αὖ τὸ σῶμα ἢν λογικόν, εἰς οὐδὲν τῶν μερῶν ἤθελεν εἶναι ὁλόκληρον τὸ αἰσθημα ἢ ἰδέα, ἀλλὰ κοινῶς εἰς ἅπαντα, καὶ ἐπομένως οὐδὲν τῶν μερῶν τοῦ λογικοῦ κατ' ἑαυτὸ ἐδύνατο καὶ κἄμῃ συγκρί-σιν, καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἀπόρρυσιν. Ἀλλ'—ὅταν τὰ μέρη σερυνταίενος, τίς ἀμφιβάλλει ὅτι καὶ τὸ ὅλον σερεῖται τούτου; Ὅθεν ἔπρεπε τότε ἡ ψυχὴ καὶ ἦναι ἀννίκειος πάσης συγκρίσεως ἰδεῶν, καὶ ἐχομένως καὶ ἀπορρύνσεως, καὶ ὡς φαίνεται δὲν εἶναι. Ὡς ἀναγκαίως ἡ ψυχὴ εἶναι μὴ σύνθετος, εἴτε μὴ σῶμα.

366. β'. "Αν ἡ ψυχὴ ᾗναι σῶμα, ἐπειδὴ ἐν ταύτῳ εἶναι αἰσθητικὴ τε καὶ διανοητικὴ, ὡς καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὑλιστῶν τοῦτο ὡμολόγηται, ἐπόμενον εἶναι, ἐν ᾧ προσγίνεσθαι εἰς αὐτὴν ἰδέατις ἢ αἰσθημα, καὶ προσγίνεσθαι μετὰ κινήσεως, εἴτε ὀλικῆς, εἴτε μερικῆς; Καθότι εἶναι ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς πάντα ἐνέργεια ἢ ἀντενέργεια, ἔνθα ὅπερσι πάντα κινήσεις. Ὡς ἀνάγκη εἶναι πάντα ἰδέα καὶ πᾶν αἰσθημα καὶ ᾗναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κινήσεις τις, κινήσεις ὁμῶς ἔχει μονοειδῆς, ἀλλ' ἀπείρως διαφορετικὴ, ἀλλέως τὸ ψύχος τῆς χιόνος, ἢ θερμὴ τοῦ λουτροῦ, ἢ λαμπρότης τοῦ Ἡλίου, κτξ, ἢ θελον εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ εἶναι ψεῦδος ψηλαφητόν. Ἐπειδὴ λέγω ἕκαστον αἰσθημα ἔπρεπε καὶ ᾗναι κινήσεις τις ἢ διάθεσις τῆς ψυχῆς. . . καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν αἰσθημάτων διεγείρεται εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ἀκόλουθον ᾗν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκείναι τὴν ψυχὴν, ὅ,τι καὶ ἂν ᾗν, ὡς διερχόμενον πρῶτον δι' ἄλλων μερῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἕως οὗ καὶ φθάσῃ εἰς τὸν ἐγκέφαλον, καὶ κινήσῃ καὶ αὐτὰ: ὅ ἐστι καὶ ἐκτελεῖ καὶ ἐκεῖ αἰσθημα, καὶ ὡς φαίνεται, δὲν ἀκολουθεῖ. . . καὶ ἔτι πλέον ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι οὔτε ἀπολλύει τοῦτο τὴν ἑαυτοῦ κίνησιν καθ' ὁδόν. Ὡς λείπεται εἰς τοὺς ὑλιστάς καὶ ἐξηγήσωσιν ἡμῖν α'. πῶς τοῦτο τὸ κινεῖν κινεῖ εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ οὐδὲν τῶν λοιπῶν σωμάτων, εἰμὴ μόνον τὴν ψυχὴν, ὅπερ εἰς τὰ ὁρατὰ εἶναι ἀνυπόπαρτον, οὔτε ἀπολλύει τὴν ἑαυτοῦ καθ' ὁδόν κίνησιν. . . β'. πῶς αὕτη ἡ παρεχόμενη κίνησις εἶναι τοσοῦτον πολυειδῆς, ὅσον δηλ. καὶ τὰ ἄπειρα αἰσθήματα. . . καὶ γ'. πῶς ἕκαστη τῶν κινήσεων: τουτέστιν αἰσθημάτων μεταβαίνει ὁλόκληρος

ἐξ ἑκάστου μορίου τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἐγγύς, καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ ἐγγύς, καὶ οὕτως ἐφεξῆς ἐπ' ἄπειρον, ὥς τε ἕκαστον αὐτῶν νὰ ᾔναι ἰκανὸν νὰ συγκρίνῃ τούτο τὸ αἴσθημα μὲ ἄλλο, ἢ μὲ ἰδεῖαν. . . διότι ἂν τούτο λείψῃ, ἡ ψυχὴ δὲν θέλει δουλεῖν νὰ ἐκτελέσῃ σύγκρισίν τινα, καὶ ἐχούμενως οὕτε ἀπόρρητον.

367. Δεδόσθω ὅμως τὰ σώματα νὰ ἔχῃσι τοῦτο τὸ προτέρημα: τουτέστι νὰ κινῶσιν οὐδὲν τῶν μελῶν, εἰμὴ μόνον τὴν ὕλικήν ψυχὴν, καὶ ἔτι χωρὶς νὰ ἀπολλύσῃ κατ' ὁδὸν τὴν ἑαυτῶν κίνησιν: δεδόσθω λέγω αἱ ἡλικ- καὶ ἀκτῖνες νὰ κινῶσι διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ψυχὴν, ὁ αἰμοσφαιρικός ἀὴρ διὰ τῶν ὠτῶν, μόνον τὴν ψυχὴν, αἱ ἀναθυμιάσεις τῶν ὀσμνητικῶν σωμάτων διὰ τῆς ῥινός, μόνον τὴν ψυχὴν, ὁ χυλὸς τῶν φαγγητῶν διὰ τῆς γλώσσης: καὶ οὐρανίσκου, μόνον τὴν ψυχὴν, ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος ἡμῶν ἐπαφὴ τῶν σωμάτων, μόνον τὴν ψυχὴν: τουτέστι δεδόσθω αὗται αἱ κινήσεις νὰ μεταφέρωνται ἀνέπαροι ἐκ τῶν περάτων τῶν νεύρων μέχρι τῶν ἐντὸς τοῦ κρανίου.

Ἄλλ' – εἰσώπωνται ἡμεῖς οἱ ὕλεις αἱ τίνας ἔνεκεν αἱ τοιαῦται κινήσεις νὰ ἀλλάττωσιν ἐκεῖ φύσιν διαφόρως καὶ ἀκαριαίως, καὶ ἐκ μὲν κινήσεων νὰ μεταβάλλωνται εἰς μὴ κινήσεις, ἀλλὰ καταλήψεις, ἐκ δὲ καταλήψεων, εἰς ὀρέξεις, καὶ ἐξ ὀρέξεων εἰς κινήσεις τῶν μελῶν τοῦ σώματος; Καθότι ἡμεῖς γινώσκομεν ὅτι εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν ἀκολουθεῖ οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντενέργεια. Ἐνταῦθα ὅμως συμβαίνει ξένον αἰ: τουτέστιν ἐκ τῆς ἐνεργείας τινῶν ἀναφύεται εἰς τὴν ψυχὴν κατάληψις, καὶ ἐκ ταύτης ἀ-

πόρανσις, βούλησις, καὶ κίνησις. "Ως ἡ ψυχὴ εἶναι ξένου-τι καὶ ὄχι σῶμα.

368. γ'. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ ὄχι μόνον αἰσθάνεται, ἀλλὰ καὶ διανοεῖται. "Ως ἂν ἡ ψυχὴ ἦν σῶμα, τότε καὶ ἡ νόησις αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ᾔῃ κίνησις τις. "Οθεν ἦν ἐπόμενον ὕτων τῶν σωμάτων ἀθανάτων: ὁ ἐς μὴ ἐξ ἑαυτῶν κινουμένων, νὰ εἴρωσιν οἱ ὕλεις ἐσωτερικόν, ὥς νὰ κινή τὴν ψυχὴν. Ἐξω λοιπὸν τοῦτο ἢ τὸ αἷμα, ἢ τὸ νευρικὸν ῥευστὸν, ἢ τὸ ἐπιγαστρικὸν καὶ ὑπογαστρικὸν σύστημα διὰ τινος βέβαια αἰθέρος. Πλὴν εἶναι ἐκτὸς πάσης αὐτελογίας ὅτι τοῦτο (ὅποιονδὴ ποτε καὶ ἂν ᾔῃ) ἤθελεν εἶναι μονοειδές, καὶ ἐχομένως τοιαύτη ἤθελεν εἶναι καὶ ἡ παρεχομένη ὑπ' αὐτοῦ κίνησις εἰς τὴν ψυχὴν, εἴτε νόησις.

Ἀλλ'—ἐπειδὴ, καὶ ὡς ἕκαστος τοῦτο συννοῖεν, ἡμεῖς ἔχομεν ιδέας ἀπείρους, εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ ὕλεις πόθεν γεννᾶται τὸ οὕτω καὶ τοσαύτως πολυειδὲς τῶν ιδεῶν; Καὶ ἔτι πλέον, πῶς—ἡ ἅπαξ δοθεῖσα εὐθυβολία νὰ ἀλλάττῃ αὕτη ἑαυτὴν εἰς διάφορον, ἐν ᾧ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον εἰς τὰ σώματα; Καθότι ἐγὼ ἤδη ἐννοῶ ὅτι εἶμαι εἰς τὴν Πάτμον περιερχόμενος τὴν ἐκεῖ σχολήν, καὶ ἐξ ἀπροόπτου μεταβαίνω εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. . . ἐγὼ ἤδη μὲν σοχάζομαι περὶ οὐρανίων, ἤδη δὲ περὶ ἐπιγείων, ἤδη μὲν περὶ ἀρετῆς, ἤδη δὲ περὶ κακίας. "Ως ἡ ἑμὴ ψυχὴ μεταβαίνουσα ἀχρόνως ἐκ νοήσεως εἰς νόησιν, εἴτε ἐκ κινήσεως εἰς κίνησιν, ἦν τὸ αὐτὸ ὥσπερ νὰ ἄλλαττεν ἐξ ἑαυτῆς τὴν ἑαυτῆς κατάστασιν. Ἀλλ'—ἡ ἐναλλαγὴ τῆς ιδέας τινὸς ἐξ ἑαυτοῦ καταστάσεως τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ κί-

νησις ἄνευ ἐξωτερικῆς δυνάμεως; Ὡς ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σῶμα.

369. δ'. Τὸ πλέον τερατώδες ὅμως ἤθελεν εἶναι ὅτι, ὅπερ ἐσωτερικῶς κινεῖ τὴν ψυχὴν, ἤθελεν εἶναι ὅχι μόνον ἀπλῶς πολυειδές, ἀλλὰ καὶ αἱ μεταμορφώσεις αὐτοῦ ἰσάριθμοι μὲ τὰ ἐξωθεν ἡμῶν σώματα, εἴτε μὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς διεγειρόμενα αἰσθήματα, καὶ ἔτι πλέον σύμμορφοι καὶ ἀκύλουθοι αὐτοῖς. Καθότι ἕως οὗ ἐγὼ δὲν εἶδον τὸν ψιττακὸν διὰ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν, τὸ ὑποτεθέν ἐν ἐμοὶ ἐσωτερικῶς ἐνεργοῦν δὲν ἐδυνήθη νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν ἰδέαν τοῦ ψιττακοῦ, τοῦτο δ' αὐτὸ ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ πάντων τῶν λοιπῶν διεγειρομένων ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ ἰδεῶν. Ὡς—τὸ νὰ ἔπῃται τὸ ἐσωτερικῶς κινεῖν τὴν ψυχὴν τοῖς αἰσθήμασι τῶν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν σωμάτων, τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ἄραγε ἀνυπαρξίαν ἐαυτοῦ: ὃ ἐστὶν ὅτι ἡ ψυχὴ νοεῖ ἐξ ἑαυτῆς, καὶ ὅχι ἐκ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ νευρικοῦ ρευστοῦ; Ὡς ἡ ψυχὴ εἶναι μὴ σῶμα.

370. ε'. Τὸ θαυμαστότερον δ' ὅμως εἶναι ὅτι τῆς νοήσεως ἐκληφθείσης ὡς κινήσεως, ἤθελε εἶσθαι κίνησις εἰς τὴν ψυχὴν καὶ κατ' ἐναντίαν εὐθυβολίαν, ὅπερ εἶναι ἀτύχατον εἰς τὴν φύσιν τῶν σωμάτων. Καθότι εἶναι νὰ δυνατόν νὰ κινήθῃ ἐν σῶμα ὑπότινος δυνάμεως, πλὴν κατὰ μόνην μίαν εὐθυβολίαν, ὥς ἂν κατ' ὁδὸν ὀπισθοδρομήσῃ, τοῦτο ἤθελε γένῃ ἀναντιρρήτως ἔκτινος ἐξωτερικῆς αἰτίας ἐκ διαμέτρου ἐναντίας τῆς πρώτης. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐννοῇ ἡ ψυχὴ δύο ἐναντίας ποιότητας, τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι κινεῖται κατὰ δύο ἐναντίας εὐθυβολίας: ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον ὅτι κινεῖται τελείως.

Οὕτω λέγοντες ὅτι ἡ χιὼν δὲν εἶναι μέλαινα, οὗτος ἐννοεῖ ὅτι λευκόν τι σῶμα δὲν εἶναι μέλαν, καὶ τότε, ὑποτιθέντος τοῦ λευκοῦ κινήσεως πρὸς ἀνατολῆς, τὸ μέλαν ἤθελεν εἶναι κίνησις πρὸς δυσμᾶς. Ὡς οὕτε ἡ νόησις εἶναι κίνησις, οὕτε ἡ ψυχὴ σῶμα.

371. 5'. Ὁ κόμβος ὅμως τοῦ Γορδίου διὰ τοὺς ἑλισσᾶς ἤθελεν εἶναι ἡ συνείδησις. Καθότι δεδόςθω ἡ ψυχὴ νὰ ᾔηται σῶμα . . δεδόςθω ἡ ἀντίληψις, ἡ μνήμη, ἡ ἀπόφανσις, ἡ διαύνοια, ἡ σκέψις νὰ ᾔηται κινήσεις τινὲς τῆς ἐνσωμάτου ψυχῆς. Ἀλλ'—ἡ συνείδησις ὅποια κινήσεις ἤθελεν εἶναι; Αὕτη βέβαια ἤθελεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ κίνησις κινήσεων. Καθότι ἐγὼ ἔχει μόνον ἀντιλαρβύνομαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ σύνοιδα τοῦτο . . καὶ ἔχει μόνον μέμνημαι τῶν παρωχηκότων, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ σύνοιδα τοῦτο . . καὶ ἔχει μόνον ἀποφαίνομαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ σύνοιδα τοῦτο . . καὶ ἔχει μόνον διανοεῖσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ σύνοιδα τοῦτο . . καὶ ἔχει μόνον σκέπτομαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ σύνοιδα ὅτι σκέπτομαι, ἔνθα ἡ συνείδησις εἶναι οἷον ἐπιθεωρὸς καὶ ἐτασῆς ἀπάσων τῶν τῆς ψυχῆς ἐνεργειῶν. Ὡς αὖ αἱ λοιπαὶ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς εἶναι κινήσεις τινὲς, ἡ συνείδησις, ὡς ἐκάστου ἡ συνείδησις περὶ τούτου εἶναι μάρτυς ἀδέκαστος, ὡς ἐννοοῦσα τὰς λοιπὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, πρέπει νὰ ᾔηται κίνησις κινήσεων: ὁ ἕστιν ἡ κίνησις νὰ ἐννοῇ τὴν κίνησιν. Πράγμα γελοιωδέστατον!

372. Τίλος πάντων ἡ δυναμικὴ: τουτέστιν ἡ ἐπιτήρησις, εἰ ἥς λογαριάζομεν τὰς κινήσεις τῶν σωμάτων, εἶναι τεθεμελιωμένη ἐπὶ τῷ, ἡ ὕλη εἶναι ἀδιάφο-

ρος καὶ πρὸς κίνησιν καὶ πρὸς ἡρεμίαν, καὶ ὅτι ἀναγκαίως διὰ τὰ συμβῆ σμικροτότη μεταβολὴ κινήσεως εἴς τι σῶμα εἶναι χρεῖα ξένης δυνάμεως, ἐξ οὗ καὶ ἀδρανῆ τὰ σώματα ὠνομάσθησαν. Καθότι ἂν ἡ κίνησις ἦν μᾶλλον οὐσιώδης εἰς τὴν ὕλην, ἔπρεπε, ὅντος ἐνὸς σώματος ἐν ἡρεμίᾳ, τὰ ἦναι εἰς τινα εὐκολώτερον τὰ τὸ κινήτῃ ἢ, ὅντος ἐν κινήσει, τὰ τὸ ἐμποδίσθαι ἐκ τῆς κινήσεως, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν πεῖραν. Καθότι αὕτη θέλει, ἂν ἐν σῶμα εὗρεθῇ εἰς κίνησιν, εἰς κίνησιν τὰ διαμένη αἰωνίως. . . καὶ ἂν ἐν ἡρεμίᾳ, ἐν ἡρεμίᾳ τὰ διαμένη αἰωνίως, ἐκτὸς μόνον ἂν τις ἐξωτερικὴ δύναμις ἤθελεν ἀλλάξαι τὴν κατάστασιν αὐτοῦ. Ἄν λοιπὸν καὶ ἡ ψυχὴ ἦναι σῶμα, ἀναγκαίως ἔπρεπε τὰ ἦναι ἀδρανῆς. Ἀλλὰ δέδεικται ὅτι αὕτη εἶναι αὐτεξούσιος (κεφ. ιγ'): ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον μὴ ἀδρανῆς, ὡς φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων νοήσεων καὶ κινήσεων. Ὡς ἡ ψυχὴ εἶναι μὴ σῶμα.

373. Ἀλλὰ-δὲν εἶναι δυνατόν ἀραγε, ἤθελεν εἰποῖτις, ἡ ὁργανισμένη ὕλη τὰ λάβῃ ἔνεκα τοῦ ὁργανισμοῦ αὐτῆς ταύτην τὴν κίνησιν; Ἄν ὣμως, λέγω ἐγώ, ὁ ὁργανισμὸς δύνηται τὰ βάλῃ εἰς τάξιν τὴν κίνησιν μιᾶς μηχανῆς, πλὴν ἀδυνατεῖ τὰ μεταβᾶν τοὺς νόμους τῆς κινήσεως (372): ὁ ἐστὶ τὰ ἀφαιρέσθαι ἀπὸ τῆς ὕλης τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν κίνησιν ἢ ἡρεμίαν. Ὡς ὁ ὁργανισμὸς βέβαια δὲν δίδει δύναμιν εἰς τὴν ὕλην, πλὴν διευθύνει, ὅπερ ἅπαξ εἰδόθῃ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ὕλειςαι ἤθελον εἰποῖ ὅτι ἔνεστιν ἄλλη »τις ὕλη λεπτοτάτη ἱκανὴ τοῦ τὰ δώσει κίνησιν εἰς τὴν ἡπαχείαν ὕλην, καὶ ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ὑποκειμένη εἰς τοὺς

νόμους τῆς κινήσεως τοὺς παρ' ἡμῶν γνωστούς, ὥς ἐκ
τῆς ἐνεργείας αὐτῶν νὰ προκύπτωσιν οἱ νόμοι. « Ἀλλ'
ἐπειδὴ, λέγω ἐγὼ, καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς τοιαύτης ὕλης εἶναι
φανταστὴς, φαντασὰ ἄρα πρέπει νὰ ᾔηται καὶ τὰ ταύτης
θαυμασὰ ἀποτελέσματα.

374. "Ἐπεὶ λοιπὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέν-
των ἡ ψυχὴ νὰ μὴν ᾔηται σῶμα. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ
ιδέα τοῦ σώματος εἶναι σύνθετος ἐκ τῶν ιδεῶν ἐκτατοῦ,
συνθέτου, ἀδρανοῦς κτξ . . καὶ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἔχει τὰς
ἐκ διαμέτρου ἐναντίας ιδιότητας: ὁ ἐς ἐν εἶναι μὴ σύνθε-
τος (365), μὴ κινήτὸν (366), μὴ ἀδρανὴς (372), ἐ-
πόμενον εἶναι νὰ ᾔηται οὐσιωδῶς διάφορος τοῦ σώματος: ὁ
ἐς ἐν ἀσώματος ἢ αὐλός. Ὡς ἡ ψυχὴ εἶναι ὡς αὐθύπαρ-
κτον ἔχον ιδιότητας ἐναντίας τοῦ σώματος, εἰς ὃπερ ἔ-
δοκον ὄνομα πνεῦμα.

375. »Δὲν εἶναι, λέγουσί τινες τῶν νεωτέρων,
οὔτε πνεῦμα, οὔτε σῶμα ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὁργανισμὸς τοῦ
ἐγκεφάλου, καὶ ὅτι ὁ ἐγκέφαλος ἐνεργεῖ ὡς τὰ λοιπὰ
ὅργανα τοῦ ἀνθρώπου: τὸν σόμαχον λέγω, τὸ ἥπαρ,
τὸν πνεύμονα, κτξ, καὶ ὅτι ἡ τοῦτου ἐνέργεια εἶναι αὐ-
τῇ αἰὶ ιδέαι ἢ διάνοια.»

Φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτοι εἰδόντες ἀνεξήγητον τὸ, πῶς
αἱ τοῦ νοῦς ἐνέργειαι ἐκτελοῦνται διὰ τῆς τῶν σωματίων
κινήσεως, προσέτρεξαν εἰς τὸν διοργανισμὸν ἢ κατα-
σκευὴν τοῦ ἐγκεφάλου, ὥς νὰ ἀναπαύσωσιν ὥσπου τὴν
ἐαυτῶν συνείδησιν. Εἶναι ὅμως αὕτη ἡ ὁμοίωσις τοσοῦ-
τον παχεῖα, ὥς νὰ προσενῇ μικρὰν τὴν ὑπόληψιν εἰς
τὸν ἐφευρετὴν τοῦτου τοῦ συστήματος. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ὁρ-

γανισμὸς εἶναι λέξεις ἀφηρημένη σημαίνουσιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφορὰν τῶν μορίων πρὸς ἄλληλα. Καὶ οὕτως φαίνεται ἡ ψυχὴ, ἥτις αἰσθάνεται, ἥτις ἀντιλαμβάνεται τῶν προσβολῶν τῶν σωμάτων, ἥτις ἐνθυμεῖται, ἥτις δημιουργεῖ ἰδέας τῶν ὄντων, ἥτις ἐκ τῶν μερικῶν ἀποκαθίστησι γενικὰ, ἥτις κρίνει καὶ ἀποφαίνεται, ἥτις διανοεῖται καὶ σκέπτεται, ἥτις βούλεται καὶ βάλλει τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου εἰς κίνησιν, ἥτις συνοῖδε ταῦτα πάντα, ἅπερ ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ, εἶναι ὅχι ὁργανισμὸς, ἀλλ' ἄλλοτι: ὃ ἐστὶν ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι λογικός. Καθότι διὰ τὴν ἡνίατι λογικὸν, πρέπει νὰ μὴν ἔχῃ μέρη (365), νὰ μὴν ἦναι κινήτὸν (366), νὰ μὴν ἦναι ἀδρανὲς (372), ἀλλὰ φύσει ἐνεργητικόν, ἐν ᾧ ὁ ἐγκέφαλος σερπίζεται τούτων ἀπάντων, ὡς ψίχα μαλακῇ.

Ἐπειτα - ὅποια ὁμοιότης σώζεται μεταξύ τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν λοιπῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρώπινου σώματος; Ἄπαντα τὰ λοιπὰ ὅργανα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ὕλην λαμβάνουσι, καὶ ὕλην παρέχουσι, καὶ ἡ λειτουργία αὐτῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μεταποίησις καὶ μεταμόρφωσις τῆς ὕλης. Οὕτως τὸ ἥπαρ λαμβάνει αἷμα, τὸ μεταποιεῖ εἰς χολήν . . οἱ ἀδένες: παρωτίδες, παροιακοί, καὶ ὑπογλωσσικοὶ λαμβάνοντες αἷμα, τὸ μεταποιοῦσιν εἰς σίελον . . ὁ στήμαχος λαμβάνων φαγητὰ, τὰ ρευστίζει καὶ τὰ μεταποιεῖ εἰς χυλόν . . ὁ πνεύμων λαμβάνων τοῦτον τὸν χυλὸν τὸν μεταποιεῖ εἰς αἷμα. Ὡς τὸ ἔργον τῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μεταποίησις καὶ μεταμόρφωσις τῆς ὕλης εἰς ὕλην. Ἄρα - καὶ ὁ ἐγκέφαλος μεταποιεῖ τὴν

ὕλην εἰς ὕλην; Μή - πως καὶ τὰ σώματα, ἐν ᾧ ἐφάπτονται τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μεταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς ἀντιλήψεις; Μή - πως αἱ ἥλια καὶ ἀκτῖνες φθάνουσαι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἢ ὁ ἀήρ εἰς τὰ ὠτα, ἢ αἱ ἀναθυμιάσεις τῶν ὀσμητικῶν σωμάτων εἰς τὴν ῥίνα, ἢ ὁ χυμὸς εἰς τὸ σῶμα μεταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς ἀντιλήψεις, ὅ ἐστιν εἰς ὕπαρξιν τῶν ἐξωθεν σωμάτων; Ἐν - ᾧ δὲ ἡ ψυχὴ ἀποφαίνεται ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι παντὸς τριγώνου εἶναι ἴσαι μὲ δύο ἑρῶς, ὅποιαν ὕλην λαμβάνει καὶ εἰς τί τὴν μεταποιεῖ; Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἐσωτερικῶς δὲν ἔρχεται ἄλλο τι, εἰ μὴ αἷμα καὶ χυλὸς, ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμολογήσωμεν ὅτι ὁ λογικὸς ἐγκέφαλος λαμβάνων αἷμα, ἢ χυλὸν τὸν μεταποιεῖ εἰς ιδέας, πλὴν ἔχει ἀπλᾶς, ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς γενικὰς, ἐκεῖνο δ' εἰς μερικὰς . . καὶ τοῦτο μὲν εἰς ἐνθύμησιν, ἐκεῖνο δ' εἰς προσοχὴν . . τοῦτο μὲν εἰς μνήμην τῶν παρελθόντων, ἐκεῖνο δ' εἰς διάνοιαν, καὶ οὕτως ἀκλούθως. Πλὴν καὶ οὕτω μένει ἄπορον τί - ἄραγε λαμβάνων ὁ ἐγκέφαλος ἐκτελεῖ τὴν ἀμφιβολίαν, τὴν ἀπορίαν, τὸ μηδὲν, καὶ τὸ ἄπειρον; Ὡ καὶ τί θαυμαστὴ ἀναλογία μεταξὺ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν λοιπῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος!

376. Ἐπειτα - ὡν ὁ ἐγκέφαλος σῶμα, δὲν εἶναι ἄραγε ἀδρανὴς (372); Ἀνατιρόρητως. Ἀνάγκη λοιπὸν εἰς αὐτὸν διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τι, νὰ ἐισεργῇ τι πρὸς αὐτὸν, ὡς τὸ αἷμα, ἢ νευρικὸν ρευστὸν, ἢ ἄλλο τι, ἀλλέως θέλει μένει ἀνεξήγητον πῶς τι ὑλικὸν ἐνεργεῖ, πῶς τοῦτο

παίει τῆς ἐνεργείας, πῶς τοῦτο ἄρχεται πάλιν οἰκοθῆναι, ὅπερ εἶναι ἀλλότριον τῆς ὕλης. Ὡς-δοθέντος αἱ ιδέαι νὰ γεννῶνται ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἕνεκα ἐνεργείας τινός, μένει οὐχ ἥττον εἰς τοὺτους τοὺς μεταφυσικοὺς νὰ ἐξηγήτωσιν εἰς ἡμᾶς τίνας ἔνεκεν οὗτος εὖς καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦτε ἐνεργούντος καὶ τοῦ πάσχοντος, νὰ ἦναι τοσοῦτον διάφορα τὰ πάθη: ὅσαι δηλονότι εἶναι καὶ αἱ ἡμέτεραι ιδέαι; Ἐπειτα - ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἐνεργεῖ ὅχι ὡς αὐτὸς θέλει, ἀλλ' ὡς τὸ ἐνεργεῖν πρὸς αὐτὸν ἐνεργεῖ, τίνας ἔνεκεν εἰς τινας μὲν ἐνεργείας, ὡς εἰς τὴν πράξιν τῆς ἀρετῆς, νὰ χαίρῃ, εἰς τινας δὲ, ὡς εἰς τὴν πράξιν τῆς κακίας, νὰ λυπῇται καὶ νὰ μετανοῇ διὰ τὴν τοιαύτην πράξιν, ὥσπιν δηλ. νὰ ἔκειτο ἐπ' αὐτῷ ἢ μὴ πράξις; Τοῦτο - δὲν εἶναι σημεῖον ἀναντιρρήτου ὅτι αὗται αἱ πράξεις εἶναι ἐκούσαι, καὶ ὅχι ἀκούσαι;

β'. Ἐπειδὴ καὶ, κατὰ τὰ πειράματα τοῦ Σαντορίου καὶ ἄλλων, ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀθήλου διαπνοῆς ἀπολλύει ἐξ ἑαυτοῦ πλεον τοῦ ἡμέτερος, ἢ ὅσον ἐσθίει καὶ πίνει, ἐπόμενον εἶναι, ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀπολλύῃ τουλάχισον καθ' ἐκάστην μίαν λίτραν, εἰς ἥττον ἐνός ἔτους νὰ ἀνανεοῦται, καὶ ἐπομένως καὶ ὁ ἡμέτερος ἐγκέφαλος. Ὡς-δε δὲν ἤθελε μείναι λόγος, δι' ὃνπερ ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν μνήμην πεντήκοντα καὶ ἐξήκοντα ἐτῶν συμβεβηκότων. Καθότι αὐτῇ ἀποδημῶν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ μετὰ πεντήκοντα ἔτη, οὗτος θέλει ἐνθυμηθῇ ἄριστα ὅτι, ὅπερ ἐνεργεῖ ἤδη εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἐνεργῆσαν.

γ'. Ἡ ἀνατομὴ θέλει ὅτι τὰ νεῦρα εἶναι ἐπικλαδι-

σμός τοῦτε ἐγκεφάλου καὶ τοῦ ραχίτου, καὶ ὅτι ὡς οἱ κλάδοι ἐνὸς δένδρου εἶναι συνέχεια τοῦ κορμοῦ, οὕτω καὶ τὰ νεύρα (11). Ἄλλ' εἶναι ἀξίωμα τῆς μεταφυσικῆς ὅτι τὰ μέρη ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητας μὲ τὸ ὅλον. Ὡς αὖ αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς ἦσαν ἐνέργειαι τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπρεπε καὶ τὰ νεύρα νὰ ἐκτελῶσιν ὅσα καὶ ὁ ἐγκέφαλος. Καὶ ὡς φαίνεται τὰ νεύρα καθ' ἑαυτὰ οὔτε αἰσθάνονται (12), καὶ πολλῶν πλείον οὔτε διανοοῦνται. Ὡς καὶ ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἀνεπιτήδεις αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, καὶ πολλῶν πλείον ἐπιθυμιῶν καὶ βουλήσεως.

377. » Ἄλλ' - αὖ, λέγουσιν ἄλλοι, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἐν ἑαυτῇ κοινόν τι μὲ τὸ σῶμα, τίς ἐνεκεν ἢ αὐξήσεως; ἢ διαφθορά, ἢ ἀλλοίωσις, καὶ ἐν γένει ἢ τελειότης τῶν ἡμετέρων ὀργάνων νὰ ἔχῃ τοσαύτην ἰσχύϊ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων αἰσθημάτων, ἰδεῶν, ὀρέξεων καὶ κλίσεων; β'. » Πῶς - ἢ θελε γένη καταληπτὸν τὸ, δύο οὐσίαι τοσούτου καὶ διάφοροι, αἵτινες ἔχουσιν οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἀλλήλας, νὰ ἔχωσι τοσαύτην ἰσχύϊ πρὸς ἀλλήλας; Καὶ τέλος πάντων ὁποία διαφορὰ θεωρεῖται μεταξὺ τοῦ μηδενὸς καὶ τοῦ ἐνός; ὅπως ἔχει ὑλικοῦ; Οἱ μὴ ὑλισταὶ βέβαια εὐεχόμενοι καὶ θέλοντες ἐπιφέρει ὅτι τὸ νόημα καὶ ἡ βούλησις εἶναι καὶ οὔτε ἐπιμήκη, οὔτε πλατέα, οὔτε κεχρωσμένα, πλὴν εἶναι τι, ὅπερ βέβαια εἶναι ἀληθές. Ἄλλ' εἶναι ὅχι ὀλιγωτέρων ἀληθές ὅτι καὶ ἡ βαρύτης, καὶ ἡ κίνησις, καὶ ἡ κτλ., εἶναι ἐπίσης οὔτε ἐπιμήκη, οὔτε πλατέα, οὔτε κεχρωσμένα, πλὴν εἶναι τι, καὶ ἐν ταυτῇ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὕλην. Ἡ δυσκολία λοιπὸν δὲν ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ

»εὐρητίς διαθέσεις ἄνευ ἐκτάσεως, ἀλλ' ὑποκείμενον μὴ
»ἐκτατὸν, δεχόμενον τοιαύτας διαθέσεις.«

Ἄν ὁμως ἐξετάσῃ τις τὴν οὐσίαν ταύτης τῆς εὐστά-
σεως, ἤθελεν εἶδαι ὅτι ἀποτείνεται ὁλοτελῶς πρὸς τὸ εἶναι
τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ, πῶς αὕτη ἐνεργεῖ πρὸς τὸ σῶ-
μα, καὶ τὸ ἀνάπαλιν: ἢ μὲ ἄλλους λόγους πῶς δύο οὐσίαι
οὐτωδῶς διάφοροι: σῶμα καὶ ψυχὴ εὐρίσκονται ἀλλή-
λαις συνδεσμέναι, ὥς ἡ τῆς μίης ἐνέργεια νὰ μεταδι-
δῶται εἰς τὴν ἑτέραν. Ἡμεῖς ὁμως φροντίζομεν πολλὰ ὀ-
λίγον τοῦ νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἡ μία οὐσία ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς
ἑτέρας. . διότι ἡ ἄγνοια τοῦ πῶς ἐνεργεῖ τι πρὸς ἑτέρον
δὲν ἀφαιρεῖ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. . ἡμεῖς φροντίζομεν ὁλο-
τελῶς καὶ πῶς τὰ αἰσθήματα διεγείρονται διὰ τῶν αἰσθη-
τησίων εἰς τὴν ψυχὴν, ἢ πῶς ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ νευρικοῦ
ῥευστοῦ ἢ δι' ἄλλου τινὸς δίδει τὴν κίνησιν εἰς τὸ σῶμα. .
τὸ ἡμέτερον θεώρημα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἡ ψυχὴ
δὲν εἶναι ὕλη. Ὡς καὶ οἱ ὕλισται ἔπρεπε νὰ ἀποδείξωσιν
ὅχι ἄλλο, εἰμὴ τὸ τοῦτου ἐναντίον: ὅτι λέγει ἡ ψυχὴ εἶναι
ὕλη, καὶ ὅχι φεύγοντες τοῦτο νὰ ζητῶσιν ἐξ ἄλλων τὸν
τρόπον, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἢ ἀντιλαμβάνεται τῶν
προσβολῶν τῶν ἐξωθεν σωμάτων, ἀλλέως καὶ ἡμεῖς ἡ-
θέλαμεν κάμοι τὸ ὅμοιον, καὶ τότε καὶ οὗτοι ἤθελον ὑ-
ποπέτοι εἰς τὴν ὁμοίαν ἀγρυξίαν.

Καθότι ἐρωτῶ ἐγὼ, πιστεύετε, ὦ ὕλισται, ὅτι ὑπάρ-
χει ὕλη εἰς τὸν κόσμον; Ναι, ἤθελον ἀποκριθῆ. Πι-
στεύετε - πρὸς τοῦτοις ὅτι σώματι, ὡς ἡ χειρὸς μου, κινεῖ
ἄλλο σῶμα; Καταφατικὴ βέβαια ἤθελεν εἶναι ἡ τούτων
ἀπόκρισις. Ἀλλὰ - πῶς, ἐρωτῶ ἐγὼ ἔτι, διακρίνεται ἐκ

τῆς ἐμῆς χειρὸς εἰς τὸ ἄλλο σῶμα ἢ κίνησις; ἢ πῶς - ἢ
χειρμου οὗτα ἐν ἡρεμίᾳ βάλλει ἄλλο σῶμα εἰς κίνησιν;
Ἀγνοοῦμεν, θέλει εἶναι ἢ τούτων ἀποκρίσις. Ὡς οὗτοι
πιστεύουσι μὲν καὶ τὴν ὑπαρξιν τῶν σωμάτων καὶ τὴν κί-
νησιν αὐτῶν, πλήν ἐπιφέρουσιν ὅτι ἡ ἄγνοια τοῦ πῶς με-
ταδίδεται ἢ κίνησις δὲν μηδενίζει τὰ κινούμενα. Ἄλλ'
εἶναι, λέγω καὶ ἐγώ, ἄδικον τὸ νὰ προσρέχηται εἰς ἐ-
κεῖνο τὸ καταρύγιον, ὅπερ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῶν ἄλλων.

Εἶναι ναὶ ἀκατάληπτον πῶς δύο οὐσίαι οὕσιωδῶς διάφο-
ροι, ὥς σῶμα καὶ πνεῦμα, ἐνεργοῦσι πρὸς ἀλλήλας. Τί-θαί,
θεώσεως τῆς ψυχῆς ἐνύλου, ἡθέλεν εἶναι μᾶλλον κατα-
ληπτὸν πῶς ἡ ὕλη (τὰ ἐξωθεν σώματα λέγω) κειμένη
μακρόθεν, κοινοῖ εἰς τὴν ὕλην (τὴν ψυχὴν λέγω) τὰς
ἐαυτῆς διαθέσεις καὶ ὑπαρξιν (207), ἢ πῶς ἡ ὕλη (ἡ
ψυχὴ) κοινοῖ εἰς τὴν ὕλην (εἰς τὸ σῶμα) τὰς τε ἐαυτῆς
ιδίας καὶ τὰς βουλήσεις; Εἰπάτωσαν ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ὁ-
λισταί-πῶς τὰ μακρόθεν ἡμῶν ἐξέματα σώματα ἐνεργοῦσι
δὲν τῶν σωματικῶν νεύρων ἐπὶ τῆς ἐντομάτου ψυχῆς;
Καί-πῶς ἢ τούτων ἐνέργεια νὰ μὴν ᾔναι ἀπλῶς ἀντενέρ-
για, ἀλλὰ κατὰληψις τῆς τε ιδίας ὑπάρξεως καὶ τῶν πρὸς
ταύτην ἐνεργούντων σωμάτων; Εἰπάτωσαν ἡμεῖς-πῶς ἡ ἐν-
σώματος ψυχὴ, εἴτε ὁ ἐγκέφαλος ὢν σῶμα ἀθανάτος (372)
δημιουργεῖ ἰδίας, καὶ πῶς τὰς κοινοῖ εἰς τὸ σῶμα, ὥς
τοῦτο νὰ κινῆται κατὰ τὴν βούλησιν τῆς ψυχῆς, καὶ ὅχι
κατὰ τὴν ἰδίαν; Ἄν-ᾔναι ἀκατάληπτον εἰς τοὺς φυσικοὺς
ἢ ἀπλῶς μετὰδοσις τῆς κινήσεως ἐκ σώματος πρὸς τὸ ἐ-
φαπτόμενον σῶμα, δὲν εἶναι ἄραγε ἀσυγκρίτως τοιοῦτον
πῶς ἡ προσβολὴ τῶν ἐξωθεν σωμάτων ἐπὶ τῆς ἡμετέρας

ἐπιδερμίδος καὶ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἐκεῖ καὶ μεταδιδῶται ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετουσιούται. α'. εἰς κατάληψιν, β' δὲ ἐκ τῆς καταλήψεως εἰς ἰδέαν, καὶ γ'. ἐξ ἰδέας εἰς βούλησιν ἢ ἀμφιβολίαν; "Αν - ἦναι ἀκατάληπτον εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἀπλῶς κοινωνία τῆς κινήσεως, δὲν εἶναι ἀπυγκρίτως τοιοῦτον, πῶς οὕτω ἐν ἡρεμίᾳ ἢ ἐν σώματι ψυχὴ ἐκ μὲν ἡρεμίας καὶ βάλλῃ εἰς κίνησιν τὸ σῶμα, ἐκ δὲ τῆς κινήσεως εἰς ἡρεμίαν, ἐκ δὲ ταύτης τῆς εὐθυβολίας εἰς ἐκείνην, καὶ τοῦτο ὅχι ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ γινώσκῃ καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν ἡ ψυχὴ τὸ διατὶ κινεῖται; Εἰς δ' ἄλλος ἤθελε προσηύδει καὶ τὸ - τίνας ἔνεκεν ἂν τὰ ἔξωθεν ἐνεργοῦντα σώματα ἦναι κύμβαλα εὐήχα, ἢ ψυχὴ ἐκτὸς τῆς κινήσεως καὶ χαίρῃ. . εἰδὲ καὶ εἶναι θρηῖνος ἢ ἀνθρώποι σφαττόμενοι, αὕτη καὶ λυπῆται καὶ καὶ φρίττει; "Η - τίνας ἔνεκεν ἂν μὲν εἰς πράττειν ἐκουσίως, καὶ εὐχαριεῖται, εἰδὲ καὶ βιάζεται καὶ πράξῃ τοῦτο αὐτὸ, καὶ λυπῆται; "Ως δὲ ἂν ἦναι νίκη τὸ καὶ ῥίψῃ τις εἰς ἀγρυξίαν τοῦ ἐναντίου αὐτοῦ, ἀκόλουθον εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ καὶ ἦναι ἀσώματος.

Τὸ δὲ καὶ ἐμποιῇ μεταβολὴν ἢ τελειότης τῶν ἡμετέρων ὀργάνων ἐπὶ τῶν ἡμετέρων αἰσθημάτων, ἰδεῶν καὶ κλίσεων, τοῦτο δὲν θέλει καὶ εἰπῇ ὅτι τὸ σῶμα ἔχει ἰσχύοντινα ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ σῶμα οὐ ὄργανον τῆς ψυχῆς, ὅσον τελειοποιεῖται, τοσοῦτον καὶ αἱ λειτουργίαι αὐτοῦ καθίστανται τελειότεραι, καὶ ἐντεῦθεν καὶ αἱ τῆς ψυχῆς βουλαί. Καὶ καθὼς ὅταν μία ἀξίνη ἦναι ἀμβλεία, τοιοῦτα θέλουσιν εἶναι καὶ τὰ ταύτης ἀποτελέσματα. . καὶ ἐξ ἐναντίας οὗσης ταύτης ὀξείας, ταυῦτα

Θέλουσιν εἶναι καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, καὶ ἢ τελειότης ἢ μὴ, τῶν τῆς ἀξίτης ἀποτελεσμάτων ἀναφέρονται ὁλοτελῶς εἰς τὴν ἐνεργοῦσαν χεῖρα, οὕτω δὲν εἶναι ὁρθόν τὸ νὰ ἀναφέρηται εἰς τὴν ψυχὴν τὸ τέλος καὶ ἀτελές τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργειῶν αὐτῆς. Τέλος πάντων εἶναι διόλου ὑπόθεσις ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ πνεύματος εἶναι ἐπίσης ἄγνωστος, ὡς τοῦ μηδενός. Καθότι τὸ μηδέν, καθ' ὃ μηδέν, ἔχει μηδέν ιδιότητος, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ, καθ' ὃν αὐτοῦπαρκτον (372), ἔχει πραγματικὰς τὰς ιδιότητας, ὡς δηλονότι καὶ αἱ σωματικαὶ οὐσίαι. Εἶναι ναὶ ἀληθές ὅτι τὸ πνεῦμα ἐνεργεῖ πρὸς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια ὡς τὸ μηδέν, πλην τοῦτο δὲν εἶναι ἰδέα, ὡς οἱ ὕλισται λέγουσι, τοῦτο εἶναι αἴσθημα. Ὡς αἰσθητικός τις, καὶ ὅχι λογικός ἔπρεπε νὰ προφέρῃ τὸ, ἡ ἰδέα τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ μηδενός. Ἄν τὸ πνεῦμα ἐνέργει πρὸς τὰ ἡμέτερα αἰσθητήρια, τότε πλέον ἤθελεν εἶναι σῶμα, καὶ ὅχι ἀνώματόν τι. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι εἶναι ἔργον ὅχι τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ, ἐπόμενον εἶναι εἰς τοὺς λογικοὺς νὰ διδῶσι πῶς περισσοτέραν εἰς τὸ λογικόν, ἢ εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλέως οὔτε σώματα ἤθελον ὑπάρχει ἐν τοῖς οὐσίᾳ (207).

378. Αἱ ἀποφάνσεις τῶν θυητῶν βέβαια γίνονται γενικῶς ἐκ τινος προλήψεως, καὶ ὅχι μετὰ λόγου, καὶ τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἠκολούθησε καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ πνεύματος. Ἡμεῖς εἰμεθα καθυποβεβλημένοι εἰς τὴν ἀκατάπαυστον προσβολὴν τῶν σωματικῶν. ἡμεῖς ἀκαταπαύτως οὔτε βλέπομεν, οὔτε ἀκούομεν, οὔτε ὁσφραινόμεθα, οὔτε μασσῶμεν, οὔτε ἀπτόμεθα ἄλλοτι, εἰμὴ σῶ-

ματα, εἰμὴ ὕλην, ὥς συνάγομεν ὅτι εἰς τὸν κόσμον εὐρίσκεται οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὕλη· ἐξ ἐναντίας δ' οἱ ἰδανικοὶ ἐπειδὴ ἐσοχάσθησαν ἅπαξ, δις, πολλάκις, καὶ μυριάκις ὅτι, ἅπερ οἱ λοιποὶ ὀνομάζουσι σώματα, ταῦτα πραγματικῶς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ διαθέσις τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, ἐσύναξαν ὅτι εἰς τὸν κόσμον εὐρίσκεται οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἰδέαι καὶ πνεύματα (204). Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς οἱ ἄνθρωποι ἀποραπίζουσιν ἐκ μένης τῆς προλήψεως. "Αὐτοὺς ἀρίστητις ἀνὰ μέρος τὴν πρόληψιν, καὶ ἐξετάξῃ καθ' ἑαυτὰ τὰ πράγματα, οὗτος βέβαια θέλει λάβει ἐπίτης ἰδέαν καθαρὰν τοῦτε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν σῶμα ἀδιαχώρητόν τι, ἑκτατὸν ἀδρανές, κεχρωσμένον, κτξ. Ἀλλὰ ταῦτα, πάντα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἰδέαι λαβρῶσαι τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν αἰσθημάτων: ὅςιν ἀποτελεσμά πως τῶν σωμάτων, εἴτε διαθέσις τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἔχομεν ἥτινα γινώσκιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πνεύματος, εἴτε τῆς ψυχῆς; Καὶ τίς ἐξ ἡμῶν ἀβαλλέποτε ὅτι ἐννοεῖ, ὅτι κρίνει, ὅτι σκίπτεται, ὅτι ποφαίνεται, ὅτι βούλεται, ὅτι εἶναι κύριος τῶν ἰδίων βωλημάτων, ὅτι κινεῖ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα; Τοῦτο δὲν εἶναι συνειδητὸς ἐνεργειῶν, ὡς ἀποχρώτως δέδεικται (365 κτξ), αἵτινες ἀνήκουσιν ὀλοτελῶς εἰς τὸ σῶμα; Ἀναγκαίως ἄρα ἀνήκουσιν εἰς ἄλλο, ὅπερ πνεῦμα ὀνομάσαμεν. Ὡς ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέαν καθαρὰν τοῦ πνεύματος, ὡς καὶ τοῦ σώματος.

379. Τέλος πάντων ἔρχεται καὶ ἡ ἀπορία τοῦ Λοκίου περὶ τῆς αὐλότητος τῆς ψυχῆς, ἥτις εἶναι, καὶ ὅ

Θεὸς δὲν ἐδύνατο νὰ δημιουργήσῃ ὕλην λογικὴν: ὅ ἐστι νὰ δώσῃ νοῦν εἰς τὸ σῶμα. Οἱ Θεὸς ναί, πᾶς τις ἤθελεν εἰποι, εἶναι παντοδύναμος, ἄρα δύναται νὰ δώσῃ καὶ νοῦν εἰς τὸ σῶμα, καὶ ἡ ἐκφώνησις τοῦ ἐναντίου τούτου ἤθελε νομισθῇ βλασφημία βέβαια. Εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὁμιλοῦσι περὶ παντὸς ὡς ἄνθρωποι: τουτέστιν ὡς ἐκ τῶν γνώσεων αὐτῶν. Ὡς κατα τὴν γνώσιν αὐτῶν εἶναι ἀδύνατον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἡ δημιουργία τῆς λογικῆς ὕλης. Καθότι τὸ νὰ δημιουργηθῇ ὕλη λογικὴ, μὴ ἄλλους λόγους θελε νὰ εἰπῇ νὰ μηδενισθῇ ἡ ὕλη: ὅ ἐστι νὰ μὴν δημιουργῇ. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουσιν οὐδὲν ἄλλο ὕλην, εἰμὴ ἀδιαχώρητόν τι, σύνθετον, ἀθρανές, κινητὸν, κτῆρ, καὶ ἐξ ἐναντίας λογικὸν λέγουσι τὸ μὴ σύνθετον, μὴ ἀθρανές, φύσει ἐνεργητικόν, αὐτεξούσιον, κτῆ. Ὡς ὕλη λογικὴ θελε νὰ εἰπῇ σύνθετόν τι καὶ μὴ σύνθετον, ἀπλοῦν τι καὶ μὴ ἀπλοῦν, ἀθρανές τι καὶ μὴ ἀθρανές, φύσει τι ἐνεργητικόν καὶ μὴ φύσει ἐνεργητικόν, αὐτεξούσιον τι καὶ μὴ αὐτεξούσιον. Ὅπερ εἶναι ἀντίφασις. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινος γνώσις σοχάζεται ἀδύνατα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν τὰ ἀντιφατικὰ, διὰ τοῦτο ἀπορασίζει ὅτι οὔτε ὁ Θεὸς δύναται νὰ δημιουργήσῃ ὕλην λογικὴν, ὡς οὔσαν ὑπόσασιν ἔχουσαν ἐναντίας τὰς ιδιότητας: ὅ ἐστιν ὑφ' ἐαυτῆς μηδενιζομένην.

380. Ἐπεταὶ λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦναι σύνθετος ἐκ δύο οὐσιῶν οὐσιωδῶς διαφόρων: πνεύματος λέγω καὶ σώματος. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα εἶναι οὐσία ἀπλῇ, φύσει ἐνεργητικῇ, λογικῇ, καὶ αὐτεξούσιος

καὶ οὐδένος εἴςου.

381. Ἄφ' οὗ λοιπὸν ἄραξ ἡ ψυχὴ ἀπεδέλγη ἀ-
πλὴν, εἴτε ἄνθρωπος μὲν ἢ θνητὸς πῶς ἔσται νὰ ᾖ καὶ
ἀδύνατος. Καθότι πραγματικῶς φθόρα εἶναι οὐδὲν ἀλ-
λ', ἡ δεινότης τοῦ συνθέτου εἰς τὰ ἐξ ἡνὶ σύγκειται μέρη
ἢ στοιχεῖα. "Ὅτε ἐπειδὴ καὶ ἡ ψυχὴ οὐσα ἀπλὴ διὸν ἔχει
μέρη, τούτου ἕνεκεν εἶναι ἀνεπίδεκτος διαλύσεως εἰς ἄλλα
ἀπλοῦςερα. "Ὅθεν χωριθεῖσα ἐκ τοῦ σώματος, διὸν μέ-
νει λόγος, δι' ὅπερ νὰ μὴ διαμένη ζῶσα ὡς καὶ πρότε-
ρον, διασώζουσα τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις: ὅ εἰσι ἡ ψυ-
χὴ εἶναι ἀδύνατος.

382. ἡ Ἄλλα πᾶν ἔχειν, ἡ δὲ λένε ἐπὶ τοῖς ὅπερ
ἡ λαβὴν ἀρχὴν, ἀρχὴν εἶναι νὰ λαβῇ καὶ τέλος, ἄρα
καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστιν, καὶ εἰς μένος ὁ Θεὸς εἶναι ἀδύνα-
τος, ὡς ὡν ἀνάγκη. Ἀλλὰ τίς τὸ ἄλλο ἐννοοῦμεν
περὶ θανάτου, εἴμνη παύσειν τὸν ὄντα, τίς τινος οὐσίας;

τὸ δὲ σῶμα οὐκ ἐστὶν σύνθετος, ἐκτατὴ, ἀδιαχώρητος, καὶ ἀθάνατος. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα προνοεῖ καὶ διοικεῖ τὸ σῶμα, τὸ δὲ σῶμα ὑποτασσεται καὶ ἐκτελεῖ τὰ τοῦ πνεύματος. Καὶ τὸ μὲν πνεῦμα ὡς ἀλλος πλάσσης κατασκευάζει διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐκτατῶν νοητῶν τινα κόσμον ὅμοιον μετὰ τὸν αἰσθητῶν, τὸ δὲ σῶμα μεταφράζεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐκπηγεῖ τὰς βρυχάς τοῦ πνεύματος. Ὡς ὅμως ταῦτα τὰ δύο εἶναι ἡνωμένα ἀλλήλοις, ἡ πῶς ἡ τοῦ ἐνὸς βρυχὰ ἢ μεταβάλλει εἰς τὸ ἕτερον, τοῦτο εἶναι ἀγνώστον εἰς ἡμᾶς καὶ ἀνώτερον τῶν ἡμετέρων γνώσεων. Πλὴν καὶ αὐτὸν γνωσκόν, ἡ ὡς ἐλθεῖν αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς ἢ θελεῖν εἶναι πάλιν ἀσκήγη, ὡς ὁὗτος τοῦ πράγματος ψαλγὴς περιεργείας,

Οὕτως θάνατον ἐνὸς ἀνθρώπου λέγομεν οὐδὲν ἄλλο, εἰ-
 μὴ τὸ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ κινῆται καὶ νὰ ἀναπνέῃ.
 Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι μὲν οὐσία ἐνεργητικὴ,
 πλὴν εἶναι καὶ ἀπλή, τούτου ἕνεκεν ὁ θάνατος αὐτῆς,
 εἴτε ἡ παῦσις τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς ἤθελεν εἶναι οὐδὲν
 ἄλλο, ἢ ὁ μηδενισμὸς αὐτῆς. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ψυ-
 χὴ εἶναι ἀπλή καὶ δὲν ἔχει μέρη εἰς τὸ νὰ διαλυθῇ, ὥ-
 σε νὰ ἀπολέσῃ τὰς ιδιότητας αὐτῆς, ἀναγκαίως ὁ θά-
 νατος αὐτῆς ἤθελεν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὸς ὁ μηδε-
 νισμὸς αὐτῆς, ὅπερ δὲν ἀκολουθεῖ οὔτε εἰς αὐτὰ τὰ σώ-
 ματα. Καθότι εἰς τὴν φθορὰν καὶ ἀπώλειαν τῶν σωμά-
 των· τοτέστιν εἰς τοῦ θάνατου αὐτῶν, ἀπόλλυται οὐδὲ
 ἐν τῶν μορίων αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῶν,
 ἅπαντα γίνονται μόρια ἄλλων, εἴτα ἄλλων, καὶ οὕτως
 αἰωνίως, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ οὐδέποτε μηδενίζονται.
 Τίς δ' ἄλλος δύναται νὰ φέρῃ εἰς μηδὲν τὰ ὄντα, εἰμὴ
 μόνος ὁ δημιουργὸς αὐτῶν Θεός; Δοθέντος λοιπὸν νὰ
 μηδενισθῇ τι ἐκ τῶν θείων δημιουργημάτων, τοῦτο πρέ-
 πει νὰ ἐκτελεσθῇ μόνον διὰ τῆς θείας βουλήσεως τοῦ
 δημιουργοῦ τῆς φύσεως, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι.
 Ὡς καὶ ὁ μηδενισμὸς, εἴτε ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς, ἢ
 ἦναι νὰ γένῃ, θέλει κρέμαται ἐξ οὐδενὸς ἄλλου, ἢ ἐκ
 τῆς θείας βουλήσεως. Καὶ ἰδοὺ πῶς ἡμεῖς ἀπροσδοκῆτως
 ἐκ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἕνεκα τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἐ-
 κατανηγάμεν εἰς τὴν θείαν βουλήσιν· ὁ ἔστιν εἰς τὴν ὑ-
 παρξιν ἐνὸς ἄλλου ὄντος, ὅπερ καὶ αὐτὸ εἶναι πνεῦμα
 καὶ ἀθάνατος. Διόλου ὁρῶς ὅτι ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς
 εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος τῆς τοῦ Θεοῦ. Καθότι ὁ μὲν Θεὸς

εἶναι οὐσιωδῶς ἀθάνατος.. αὐτὸς οὔτε ἀρχὴν ἔλαβεν, οὔτε τέλος λήφεται, καθ' ὅπερ καὶ ἀϊδίος ὀνομάζεται.. αὐτὸς ἐξήρτηται ἐξ οὐδενός, ἐν ᾧ ἡ τῆς ψυχῆς ἀθανασία εἶναι τρόπον τινὰ κατὰ τὸ ἡμῖν τοιαύτη.. διότι ἦν καιρὸς, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ δὲν ὑπῆρχε, λαβοῦσα τὸ εἶναι καὶ φύσει ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃθεν καὶ ἡ ζωὴ αὐτῆς ἐξήρτηται ἐκ τῆς βουλῆσεως αὐτοῦ, καὶ ἄνευ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν σιγμὴν ἤθελεν ἔλθῃ εἰς τὸ μηδέν (α). Ὡς λέγεται νὰ ἰδῶμεν, ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ νὰ φέρῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ μηδέν, εἴτε εἰς θάνατον.

383. Ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι πάνσοφος, εἶναι πανάγαθος, εἶναι παντοδύναμος, εἶναι δίκαιος. Ὡς εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκτελέσῃτε ἀλόγως, ἢ νὰ μὴ θέλῃτε τὴν εὐδαιμονίαν τινὸς τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ, ἢ νὰ μὴν δυνήθῃ νὰ ἐκτελέσῃ, ὅ,τι θέλει, ἢ νὰ ἐκτελέσῃτε ἀδίκως. Ἀλλ' ἡμεῖς βλέπομεν ἐν φαινόμενον τούτοις σώματι μέγιστον καὶ θαυμαστόν: τὴν σφαῖραν τῆς γῆς. Αὕτη λοιπὸν οὔτε ἐξ ἑαυτῆς βέβαια ἐδημιουργήθη, οὔτε ἄναρχος εἶναι, ἀλλ' ἔλαβε τὴν ἑαυτῆς ὑπῆρξεν παρ' ἄλλου, ἐν περ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Θεόν. Οὗτος λοιπὸν λογικοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως καὶ ἡ γῆ δεδημιούργηται ἐνεκά τινος (44), ὅπερ βέβαια εἶναι πρὸς δόξαν Θεοῦ. Ἐπειδὴ – ὅμως καὶ αὕτη, ὡς ἕκαστος τοῦτο ὁρᾷ, εἶναι καὶ ἀναίσιθτος καὶ ἄλογος, τίς ἀμφιβάλλει ὅτι αὕτη ἐ-

(α) Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος, καὶ κινούμεθα, καὶ ἰσμεν. Πραξ. κερ. ιγ'.

δημιουργήθη ἔχει ἕνεκα ἑαυτῆς, ἀλλ' ἕνεκα ἄλλου τινός, ἐκτὸς μόνον αὐτῆς θελήσῃ καὶ κατηγορήσῃ κατὰ τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος τοσαύτην ἁλογίαν, ὅσην νομίζει ἁλογον καὶ κατηγορήσῃ κατὰ τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου; Ὡς ἐπειδὴ τὰ ἄψυχά οὗτα δι' ἑαυτὰ εἶναι μὴ ὄντα, ἕνεκα ἄλλων ἀξεύκτως ἐδημιουργήθησαν καὶ τούτου εἰκεν καὶ ἡ γῆ· καὶ ὡς πρὸς τὰ θηρία τὰ λοιπὰ ὄντα εἶναι μὴ ὄντα. Καθότι αὐτῆς ἦν λίθος ἢ ξύλον, ἢ κίτξ, οὗτος δὲν ἤθελε γινώσκειν, οὔτε ἤθελεν αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ὑπάρξεως: ὁ ἐστὶν ἤθελεν εἶναι μὴ ὅντι ἐαυτόν. Εἰδὲ καὶ οὗτος ἦν θηρίον, ἤθελε μὲν αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, πλην δὲν ἤθελεν ἔχει γινώσκειν τινα τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως, καὶ πολλῶ πλεον τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ. Τούτου λοιπὸν δεθέντος καὶ δεσθῆναι ἀναγκαιώς, μένει ἐκτὸς πάσης ἀντιλογίας, ὅτι ἡ γῆ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὔτε ἕνεκα τῶν φυτῶν, ὡς ἀναισθήτων, οὔτε ἕνεκα τῶν θηρίων, ὡς ὄντων ἀλόγων καὶ ἀγνοούντων τὸ διὰ τί, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, ὅς τις γινώσκει καὶ αὐτὸν τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως μετὰ τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως.

Ἄν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦν ἀθάνατος, κατὰ τὸ ἤθελε διαφέρει τῶν θηρίων; Ὡς εἶναι ἐναντίον τῆς θείας σοφίας τὸ καὶ ἦναι θνητὸς ὁ ἄνθρωπος.

384. β'. Ἄν - ὁ Θεός, ὡς τὸ σῶμα εἶναι μόνος ἀναντιρρήτος, ἦναι λογικός.. καὶ ἂν μόνος ὁ ἄνθρωπος, ὡς καὶ αὐτοὶ εἰ ὕλιστα τοῦτο ἐμολογοῦσιν, ἦναι λογικός ἐπὶ τῆς γῆς (93): ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, ὅτι μόνος ὁ ἄνθρωπος ἦναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐμοίωσις.. εἶναι

δ' ἅπαντα τὰ σώματα ἀθάνατα (382), πῶς εἶναι τρόπος μόνον ἢ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ νὰ ᾔῃαι θνητὴ ἐπὶ τῆς γῆς; Ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ᾔῃαι ἀθάνατος.

385. γ'. Ἐνεσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς ἡ συνειδήσις ἡμῶν τοῦτο καθομολογεῖ, ἐπιθυμία τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας, ἐπιθυμία ὅμως ἀκόρεστος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι οὔτε ἀναρχος, οὔτε ὑφ' ἑαυτοῦ δημιουργεῖται, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ, δῆλον ὅτι αὕτη ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἔργον τῆς θεξιάς τοῦ ὑψίστου καὶ τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη, ὡς ἕκαστος ὁρᾷ, δὲν ἐκπληροῦται ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπόμενον εἶναι νὰ ὑπάρχῃ ἄλλος τόπος πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς, ἀλλέως ὁ πάνσοφος Θεὸς ἐπροίκισέ τι εἰς τὸν ἄνθρωπον, χωρὶς νὰ προγινώσκῃ τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπληρώσεως· ὥς ἀντίκειται εἰς τὴν θείαν σοφίαν τὸ νὰ ᾔῃαι θνητὸς ὁ ἄνθρωπος.

386. Οἱ νόμοι δίδονται εἰς τὸν κόσμον ὅχι ἀπλῶς, ἀλλέως οἱ νομοθέται ἤθελον εἶναι ἄλογοι. Ἀλλ' ἡμεῖς βλέπομεν νόμον ἐγγεγραμμένον ἐκ χειρὸς Θεοῦ ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νὰ ζητῇ τὴν ἑαυτοῦ εὐδαιμονίαν, ἣτις εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὴν ἰδίαν τῆς ἀρετῆς. Εἰτα ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὁ ἐνάρετος δὲν εἶναι πάντοτε εὐδαίμων, ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς ἀνάγκη πᾶσα εἶναι νὰ δοθῇ καὶ ἄλλη ζωὴ, ἔνθα ἀμφοτέρω: ἢτε ἀρετὴ λέγω καὶ ἡ εὐδαιμονία νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλέως οἱ νόμοι ἰχαράχθησαν ὑπὸ Θεοῦ εἰς μάτην, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν θείαν σοφίαν. Ὡς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι θνητός.

387. Ὁ Θεὸς πλάττει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μηδενὸς: . τὸν πλάττει σύνθετον ἐκ πνεύματος καὶ σώμα-

τος.. τὸν πλάττει κύριον τῶν ἰδίων βουλευμάτων .. τὸν πλάττει, ὡς ἕκαστος τοῦτο ὅρα, κύριον τῶν ἐπὶ γῆς κτισμάτων· ὑποτάξας αὐτὰ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ η.. τὸν πλάττει κατ' εἰκόνα ἰδίου καὶ ὁμοίωσιν, εἴτε λογικόν· ἂν λοιπὸν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἦναι θνητὴ κατὰ τὴν ἡθέλει διαφέρει οὗτος τῶν κτηνῶν; Μήπως, διότι γινώσκει τὴν ἑαυτοῦ ἀθλιότητα. Μήπως, διότι βλέπει ἰδίαις ὀφθαλμοῖς τὸν ἑαυτοῦ μηδενισμόν; ὥς εἶναι διέλου ξένον τῆς θείας σοφίας τὸ νὰ ἦναι θνητὸς ὁ ἄνθρωπος.

388. Ὁ Θεὸς ὡς παντοδύναμος δημιουργεῖ ὅ,τι θέλει, πλὴν μετὰ τινος λόγου ὡς πάνσοφος. Αὐτὸς λοιπὸν ἡθέλησε νὰ δημιουργήσῃ, δι' ὁποῖον δήποτε λόγον, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνωτέραν τῶν λοιπῶν ἀπάντων κτισμάτων, ὥς νὰ ἀνέρχεται καὶ εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦτο θεωρηθήσεται ἀμέσως. Ἀφ' οὗ — λοιπὸν ἅπαξ ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τσαύτην ὑπεροχὴν, ποῖος ἡθέλει εἶναι ὁ λόγος τοῦ νὰ θελήσῃ νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃ χεῖρονα πάλιν αὐτῶν τούτων τῶν κτισμάτων, ἀποκαταστήσας αὐτὸν θνητόν, ἐν ᾧ ἅπαντα τὰ λοιπὰ κτίσματα εἶναι ἀθάνατα (382)· ὥς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ἦναι ἀθάνατος.

389. Πρὸς τούτοις οὖν ὑπῆρξε γένος ἐπὶ τῆς γῆς, ὥς νὰ φθόσῃ νὰ μὴν ἐκδέξῃ ἀμειβὴν τῶν ἀρετῶν καὶ εὐθύνas τῶν κακιῶν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ἕνεκα τῶν ἐνταῦθα πράξεων. Ἀρῶρες, Φοίνικες, Πέρσαι, Ἀσσύριοι, Χαλδαῖοι, Σίνες, Ἀμερικανοί, Ἑβραῖοι, Ἕλληνες, κτ., ἐδέξαζον καὶ ἐδέξασιν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν ἐν-

ταῦτα πεπραγμένων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ φωνὴ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ φωνὴ ἀδιάκοπος ἀπ' ἀρχῆς κόσμου μέχρι τῆς σήμερον εἶναι βέβαια φωνὴ φύσεως, ἀναγκαίως ἡ ψυχὴ τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀθάνατος.

"Αὐ ὅμως καὶ εὐρέθησαν ἄτομά τινα, ὥστε νὰ ἀντιπῶσι περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τοῦτο διαφέρει ὁλοτελῶς τῶν ἰδανικῶν περὶ τῆς ἀνυπαρξίας τῶν σωμάτων· εἴτινες βιάζουσιν μὲν ἑαυτοὺς νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐναντίοι τῆς τῶν σωμάτων ὑπάρξεως, ἐνδιαθέτως ὅμως θέλουσιν τὸ ἐναντίον. Πλήν τὸ συνειδὸς εἶναι πάντοτε ἀπόδειξις, καὶ ὅχι ἡ δόκησις.

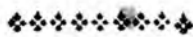
390. Ἡμεῖς βλέπομεν τοσαῦτα ἴδια τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ βιάζουσιν ἡμᾶς ἐκόντας ἀέκοντας νὰ δοξάσωμεν τὴν ψυχὴν ὅχι βλάβημα τῆς γῆς. Καθότι — τίνας ἔνεκεν τοσούτον πένθος καὶ ἀγάπη νὰ εὐρίσκηται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, καὶ ἔτι ἂν ἄλλος ἠθέλην ἦναι ὁ ταύτην πράττων; Διὰ τί — τοσαύτη τῆς ψυχῆς κατάθλιψις καὶ τοσαύτη αἰσχύνη, αὐτοῦ πράττοντος τὰ αἰσχροῦ ἢ τοσαύτη καταρροήσις καὶ ἀποστροφή, ἄλλων ταῦτα πραττόντων; Τίνος — ἔνεκεν τοσαύτη σκληρὰ ἀπόφρασις τῆς συνειδήσεως περὶ τῶν πλέον μουσικῶν κακῶν αὐτοῦ ἔργων; Πόθεν — οἱ σκληροὶ ἔλεγχοι τῆς συνειδήσεως, οὓς περ οὐδεμία δύναμις δύναται οὔτε νὰ ἐμποδίσῃ, οὔτε νὰ μηδενίσῃ; Ἄρα — ἔγραφεν εἰς μάτην ἡ χεὶρ τοῦ παντοδυνάμου, ὅς τις εἰδημιούργησε τὸν ἀνθρώπου, μὲ γράμματα ἀδιάγραφα ταύτας τὰς συναισθήσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἔχη σκοπὸν ἀμοιβῆς, ἀλλὰ πάντα νὰ λάβωσι πέρας εἰς ταύτην τὴν ζωὴν; Ὅχι ἀναντιρρήτως.

Ὅποίαν δ' ἀτοπίαν δὲν περιέχουσιν οὗτοι οἱ λόγοι! ὅποια ἀνατροπὴ τῶν ἀρχῶν! πόσον δὲ εἶναι παράδοξον τὸ, ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ νὰ εὐρίσκωνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, ἡ ὁρῶτερον εἰπεῖν, ἡ μὲν κακία νὰ θριαμβεύῃ, ἡ δ' ἀρετὴ νὰ χλευάζεται. . τὰ αὐτεξούσια ὄντα (274) νὰ ῥιψῶσιν ὡς ὑπὸ τῆς τύχης ἐπὶ τῆς γῆϊνης ἐπιφανείας. . οἱ εὐάρετοι νὰ ἐαθῶσιν εἰς τὴν σκληρότητα τῶν κακῶν. . οἱ ἀδύνατοι νὰ ἐαθῶσιν ἄνευ βοηθείας εἰς τὴν τυραννίδα τῶν ἰσχυρῶν. . οἱ ἐνδείς ἄνευ τινὸς συνδρομῆς. . οἱ δυσχεεῖς ἄνευ τινὸς παραμυθίας. . ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἐλευθεριότης ἄνευ πληρωμῆς. . ἡ εὐποιΐα ἄνευ σεφάνων. . ὁ ἡδύκως οὗτος κόσμος ἄνευ τάξεως καὶ ἁρμονίας. . ἡ θεία δικαιοσύνη ἄνευ δικαιοσύνης. . ἡ θεία εὐσπλαγχνία ἄνευ οἰκτιρμοῦ. . ἡ θεία ἐνδίκησις ἄνευ τινὸς τιμωρίας καὶ κολάπεως. . ἡ θεία νέμεσις ἄνευ γενναιότητος καὶ ἀμοιβῆς εἰς ὅσους καταφρονοῦσιν ἀπάντων ἕνεκα τῆς ἀγάπης καὶ νόμων αὐτῆς, ἡ θυσιάζονται ὑπὲρ τῶν ὁμοίων αὐτῶν. . καὶ ἐν γένει ἡ θεία πρόνοια ἄνευ τινὸς προνοίας: ὁ ἐστὶν ὁ δημιουργὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸ πᾶν ἄνευ τινὸς προνοίας!

391. Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἶναι προνοητὴς τῶν ἰδίων κτισμάτων, ὡς ἡ διαμονὴ καὶ ἡ τάξις τῶν ὁρατῶν τοῦτο ἐπιβεβαιῶν. Οὗτος αὐτὸς ἐπλασε βέβαια καὶ τὸν ἄνθρωπον. . αὐτὸς καὶ ὄχι ἄλλος ἐγχαράξεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ νόμους, ὡς ἕκαστος ἀναγινώσκει αὐτοὺς ἐν ἑαυτῷ. Ἄλλ' ἡμεῖς βλέπομεν καὶ δικαίους καὶ ἀδίκους ἐπὶ τῆς γῆς: ὁ ἐστὶ καὶ ἐκπληρωτὰς καὶ καταφρονητὰς τούτων τῶν θείων νόμων, χωρὶς νὰ λαμβάνωπιν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ οὔτε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς, οὔτε ποινὴν τῆς κακίας, ἐν ᾧ ἡμεῖς βλέπομεν τὰ

λογικὰ ζῶα ἐπὶ τῆς γῆς νὰ κολάζωσι τοὺς παραβάτας τῶν
 ἰδίων νόμων καὶ νὰ ἀντιβραβεύωσι τοὺς ἐκπληρωτάς αὐ-
 τῶν. Ἰδὲ ἀναγκαίως πρέπει νὰ δοθῇ εἰς ἄλλος τύπος,
 ἔνθα νὰ ἀντιβραβευθῇ ἡ ἀρετὴ καὶ νὰ κολασθῇ ἡ κα-
 κία, ἁλλέως πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν πᾶσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ
 δικαιοσύνην, καὶ ἐπομένως νὰ συνάξωμεν, οὐκ ἔστι Θεός.
 Καθότι ἂν ἦναι Θεός, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἦναι καὶ δι-
 καιος (α). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ εἶναι, καὶ ἐν ταύτῳ καὶ δι-
 καίος, ἄρα πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος.

Ἡμεῖς λοιπὸν διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀθανασίαν
 τῆς ψυχῆς, ἐβιάσθημεν νὰ εἰσάγωμεν ὕπαρξιν Θεοῦ, ἀλλὰ
 διὰ νὰ μὴν νομισθῇ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι, ἀνάγκη εἶναι
 νὰ ἀποδειχθῇ καὶ, εἰ ἔστι Θεός.

Κ Ε Φ. ΙΘ'.

Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

390. Ἄν τις ἄρῃ πρὸς οὐρανὸν τὰ ὄρματα, οὗ-
 τος θέλει ἀπαντήσῃ εἰς τοῦτο τὸ περὶ ἡμῶν ἀχανὲς διά-
 σημα σώματα ἀπειρα ὡς ἀπηωρημένα, σώματα μέγιστα

(α) Τῷ γὰρ μηδὲν ἐμολογοῦντι εἶναι μετὰ ταῦτα, ἀνάγκη μηδὲ
 Θεοῦ εἶναι ἐμολογεῖσθαι. Κι γὰρ μηδὲν ἐστὶν ἐκεῖ μετὰ ταῦτα, οὐ-
 δὲ Θεός ἐστιν. Εἰ γὰρ ἐστὶ Θεός, ὁ καὶ εἰς ἐστὶν. αὐτὸς διναίς ἐστι
 τί κατ' ἀξίαν ἀπονεμείτω. Χρυσ. λέγ. δὲ περὶ Πιναριε.

σώματα ἀπείρου ἀφ' ἡμῶν ἀποστάσεως, σώματα διαφέρου διαμέτρου, σώματα αὐτόφωτά τε καὶ ἑτερόφωτα, σώματα ἡρεμοῦντα καὶ κινούμενα κινήσει ταχίσῃ καὶ τακτικωτάτῃ, κινούμενα δ' ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς . . ἐκ δὲ τῶν κινουμένων ἄλλα μὲν νὰ ἔχῃσι κέντρον περιφορᾶς τὸν Ἡλίον, ἄλλα δὲ τοὺς πλανήτας, καὶ οἱ πλανῆται μετὰ τοῦ Ἡλίου νὰ ἔχῃσι καὶ δευτέραν περὶ τὸν ἄξονα κίνησιν, καὶ τοῦτο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι τῆς σήμερον, χωρὶς ἡκίνησις αὐτῶν νὰ λόβῃ οὔτε τὴν σμικροτάτην βράδυνσιν ἢ ἀταξίαν, ὅπερ βέβαια εἶναι ἡ ζητουμένη αἰωνία κίνησις. Ὡς οὗτος ἤθελε βιασθῇ ἐκὼν τ' ἀέκων νὰ ὁμολογήσῃ τινὰ αἷτιον τούτων ἀπάντων, εἰς ὃν περ ὑπὸ τῶν προπατόρων ἐδόθη ὄνομα Θεός.

393. Ἄν τις περιερχόμενος διὰ τῶν ὤψεων τὰ οὐράνια σώματα, ἐπιμείνῃ χρόνον τινὰ ἐπὶ τὸ λαμπρότερον αὐτῶν, οὗτος θέλει ἰδεῖ ὅτι τοῦτο τὸ λαμπρότατον τῶν σωμάτων ἔνεκα τῆς διαφορῆς πρὸς ἡμᾶς ἀναφορᾶς τῶν ζωνηρῶν αὐτοῦ ἀκτίνων, ἥδη μὲν ἐμποιεῖ εἰς ἡμᾶς ἔαρ, ἥδη δὲ θέρος, ἥδη δὲ φθινόπωρον, καὶ ἥδη χειμῶνα, ὥς διὰ τῆς τοιαύτης πρὸς ἡμᾶς τῶν τεσσάρων ὥρῶν ἐναλλαγῆς, αὐτὸς νὰ τρέφῃ καὶ νὰ ποτίζῃ καὶ ζωογονῇ ἅπαντα τὰ ἐπὶ γῆς ζῶντα: ἀνθρώπους λέγω, θηρία, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Καθότι αὐτὸς ἐκτὸς τοῦ ὅτι διὰ τοῦ φωτογόνου αὐτοῦ ζωογονεῖ τοὺς ζῶντας αἶρων ἀπὸ τῆς γῆς ἀκαταπαύστως διὰ τῶν ἀκτίνων ὕδαρ, κρατεῖ αὐτὸ εἰς τὸν οὐρανὸν χρόνον τινὰ, εἴτα ἔων αὐτὸ ἐν καιρῷ, ποτίζει ἅπαν τὸ πρόσθιον τῆς γῆς, τῶν σπλάγχχνων τῶν βουνῶν διωρισθέντων ὡς δεξαμενῶν, ὥς νὰ ποτίζῃσιν ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν τοὺς ζῶντας, καὶ τοῦτο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου

μέχρι τῆς σήμερον. Οὗτος λέγω ὁ παρατηρητὴς ἤθελε βιασθῇ ἐκόντες αἰκῶν νὰ ὁμολογήσῃ νομοθέτην τινὰ τούτων ἀπάντων, ὅν περ ἡμεῖς καλοῦμεν Θεόν.

394. Ἄνοιξον σεαυτὸν, ὦ ἄνθρωπε, καὶ θέλεις ἰδεῖ θαυμασὴν τινα καὶ θείαν κατασκευὴν ἐν σεαυτῷ: θέλεις λέγω ἰδεῖ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σώματός σου σωματίοντι: τὴν καρδίαν, ὥς ἡδὴ μὲν νὰ πέμπῃ τὸ αἷμα διὰ τῶν ἀρτηριῶν εἰς τὰ πέρατα πρὸς τροφήν καὶ ζωὴν αὐτῶν, ἡδὴ δὲ νὰ τὸ λαμβάνῃ ἐκεῖθεν διὰ τῶν φλεβῶν, καὶ ὅτι πρὸς ἀποξημίωσιν τοῦ αἵματος ἐδιωρίσθησαν ὄργανα ἔχι ὀλίγα: τούτῃσι τὰ μὲν χυλοφόρα ἀγγεῖα διὰ νὰ φέρωσι τὸν χυλὸν ἀπὸ τῶν ἐντέρων εἰς τὴν καρδίαν πρὸς μετουσίωσιν αὐτοῦ εἰς αἷμα διὰ τοῦ πνεύμονος, τὸν δὲ σόμαχον πρὸς κατασκευὴν τοῦ χυλοῦ, τὸν δὲ σόμα, τὸν οἰσοφάγον, καὶ τὸ αἰσθητήριον τῆς γεύσεως πρὸς κάθοδον τῶν φαγητῶν εἰς τὸν σόμαχον... καὶ ὅτι διὰ νὰ τρώγῃ τις ἐδιωρίσθησαν τὰ φαγητὰ καὶ ἡ πείνα... καὶ τέλος πάντων πρὸς ἐκπλήρωσιν τούτων ἀπάντων ἐδιωρίσθη ἡ αἰσθητικότης καὶ τὰ νεῦρα εἰς ἕκαστον τούτων τῶν μελῶν, ὥς ὅτι αὐτῶν νὰ κινῶνται ὑπὸ τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν. Παρατηρήσας λέγω ταῦτα πάντα, θέλεις βιασθῇ ἐκὼν τ' αἰκῶν νὰ ὁμολογήσῃς δημιουργόν τινα λογικὸν τούτων ἀπάντων, ὃν περ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Θεόν (α).

(α) Ἄξιον οὖν οἶμαι θαυμάσαι τῶν σοφιστῶν, εἰμῆτε ἐξουρεῖν μὴδέπω, μὴδ' ἐξηγήσασθαι δυνάμενοι τὰ τῆς φύσεως, ἔτι καταγνώσκουσιν ἀτεχνίαν αὐτῆς. Γαλ. Περὶ χρῆσ. τῶν μερ βιβ. ε. κεφ. θ'.

Μάλιστα γὰρ ἂν οὕτω θαυμάσῃς τὴν φύσιν, εἰ μὴδὲν τῶν ἔργων αὐτῆς ἄσκειτον παραλίποις. Ὁ αὐτός, βιβ. α'.

395. Ἐξέτασον ἔτι ἕκαστον ὄργανον τῶν ζώων, καὶ ἐν ἑκάστῳ θέλεις ἰδεῖ ζωγραφισμένην τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Τίς - θέομαι, δύναται νὰ ἀμφιβάλη, ἂν οἱ τῶν ζώων ὀφθαλμοὶ ἔγιναν διὰ νὰ βλέπωσιν, ἢ τὰ ὠτα αὐτῶν διὰ νὰ ἀκούωσιν, ἢ οἱ πόδες διὰ νὰ περιπατῶσιν. ἢ αἱ χεῖρες διὰ νὰ συλλαμβάνωσι καὶ νὰ κρατῶσιν, ἢ τὰ πτερά τῶν πτηνῶν διὰ νὰ πετῶσιν εἰς τὸν αἶρα, ἢ τὰ πτερύγια τῶν ἰχθύων διὰ τὸ ὑδροῦ, ἢ κξ; Ἀλλ' - ἐπειδὴ καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων συνέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς τεχνίτου: τουτέστι λογικοῦ, τίνας ἕνεκεν ὡς ἀνθρώπου καὶ εἰς τὰ τῆς φύσεως νὰ μὴν συνέχῃ ἡ ἰδέα τοῦ τελικοῦ αἰτίου ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ (127); Τὸ τελικὸν αἶτιον εἰς τὰ τῆς φύσεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰρηφικὸν Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πλην ἂν ἔχῃ ὠτα. Καὶ εἰς ταύτην τὴν διάλεκτον τὰ μὲν σημεία εἶναι φύσικα, ἢ δ' ἐξηγήσεις ἔμψυτος.

396. Μετάβηθε δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν σαυτοῦ ὀργάνων, καὶ ἐν ἑκάστῳ θέλεις ἰδεῖ ζωγραφισμένην τὴν δημιουργὸν τοῦ Θεοῦ χεῖρα. Καθότι ἡ ἀνατομὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ σώματος θέλει τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ σου τὸ πλέον θαυμαστὸν τεχνουργημα ἑνὸς πανσόφου τεχνίτου. Ἐκπληξὴν λέγω προξενεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ τέχνη, ἥνπερ ἡ φύσις ἐμεταχειρίσθη πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ σου. Καὶ ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὰ λογικὰ ζῶα: τοὺς ἀνθρώπους λέγω, διόπτρα καὶ τηλεσκόπια: ἢ ἂν θελῃς διὰ νὰ δώσῃ βοήθειαν μόνον τινὰ εἰς τὴν ὄρασιν τῶν ἀνθρώπων, ἔγινε χρεῖα νὰ διελθῶσιν αἰῶνες ἀπὸ πολλοί, χωρὶς πάλιν ἡ διόπτρική

τέχνη: τουτέστι τὸ κεφάλαιον πολλῶν λογικῶν νὰ φθάσῃ οὕτε ὡς ἔγγιστα εἰς τὸν μηχανισμόν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Καθότι ὁ βολβὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ ἡ φακὴ αὐτοῦ σύγκειται ἐκ τριῶν ῥευστῶν διαφόρου ἐξεπίτηδες πυκνότητος. ὅπισθεν αὐτῶν ἐτέθη τὸ ὀπτικὸν νεῦρον καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ὀφθαλμοῦ μετὰ τῆς θαυμαστῆς, ὥς καὶ νὰ δέχωνται τὰ εἰδῶλα τῶν ἔξωθεν ἀντικειμένων, καὶ νὰ τα μεταχετεύωσιν ἄνευ συγχύσεως μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ὁρατὰ κεῖνται εἰς διάφορον ἀπόστασιν, τούτου ἕνεκεν ἐμβλήθησαν καὶ ῥευστὰ ἐκ φύσεως ἐντὸς ὑμένων μαλακῶν, ὥς συσελλόμενα καὶ διασελλόμενα ἀναλόγως μετὰ τῶν ὁρατῶν ἀπόστασιν, νὰ φέρωσιν εἰς τὴν ἐσῖαν τῆς φακῆς τὸ ὀπτικὸν νεῦρον, καὶ οὕτω νὰ ἀποκαθίσταται ὁρατὸν τὸ ὁρατόν. Μυῶνες δ' ὅχι ὀλίγοι ἔλαβον τὸ ἐπάγγελμα τῆς διαφόρου κινήσεως καὶ συστροφῆς τῶν ὀφθαλμῶν: ἄλλος λέγω ἐκ τῶν δεξιῶν, ἄλλος ἐκ τῶν ἀριστερῶν, ἄλλος ἐκ τῶν ἄνω, καὶ ἄλλος ἐκ τῶν κάτω. Ἐκτὸς ὅμως ταύτης τῆς θαυμαστῆς κατασκευῆς, ἂν ὁ ὀφθαλμὸς δὲν ἔκλεγε τὴν ἀνωτάτω τοῦ σώματος τοποθεσίαν, ἢ τὸ νὰ μὴν ἦναι στρογγύλος, τὸ πρᾶγμα ἤθελεν εἶναι ἀτελές. Καθότι ἂν ὁ ὀφθαλμὸς ἦν ἐπίπεδος ἀντὶ στρογγύλου, ἦν ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ δεχθῇ εἰδῶλον πρὸς ὁρθὰς μείζονος τοῦ ἰδίου μεγέθους, ἐν ᾧ ὡν στρογγύλος δύναται νὰ δεχθῇ ἀκριβείως τὸ τεταρτημόριον τῆς οὐρανοῦ σφαίρας. Τί δαὶ ἢ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἥττον ζωηρὰ εἰκὼν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως; Ἀλλ' ἡ κατασκευὴ αὐτῆς εἶναι τοσοῦτον θαυμαστῆς, ὥς ἡ ὄρασις αὐτῆς εἶναι τρυφὴ μεγίστη τοῦ λογικοῦ.

Ὅποια δ' ἐκπληξίς δὲν προτρίνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅταν μὲ περίεργον ὄφθαλμόν ἰδῇ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, αἵτινες ἐδεωρίτθησαν ἐκ φύσεως φύλακες τοῦ ἀνθρώπου, ἀναγγέλλουσαι εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ὑπαρξιν τὸν ἔξωθεν σωμάτων καὶ τὸν ἴδιον κίνδυνον καὶ ἀλγηδύνας, καὶ ἔτι ἐκ τῶν αἰσθημάτων ἡ ψυχὴ νὰ δημιουργῇ ιδέας διαφόρου βάθους καὶ πλάτους, καὶ ἐκ τούτων κόσμον ὅλον, καὶ ἐντεῦθεν νὰ συνάγῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὄντων!

Τι - δαί, τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἄρα δὲν εἶναι τὸ πλέον θαυμαστὸν δημιούργημα τῶν, ὅτων ὀρώνται ὑπὸ τὴν Σελήνην, ὃν σημεῖον ἀναντίρρητον ὅτι ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ εἶναι λογικός; Καθότι - πόθεν ἄλλοθεν ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος, ὅστις δὲν εἶναι ἀναρχος, ταύτην τὴν δύναμιν τοῦ διανοεῖσθαι, εἰ μὴ ἐκ τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ; Πῶς - δὲ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν, ὅπερ οὐκ εἶχε; Δι' αὐτοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς γῆς τῆς κατοικίας αὐτοῦ, ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανὸν, μεταβαίνει ἀπὸ ἄστρου εἰς ἄστρον, διέρχεται καὶ αὐτὸ τὸ ἀχανὲς διάστημα, καὶ οὕτω τέλος πάντων φθάνει καὶ εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτῶν, ὃν περ ἡμεῖς καλοῦμεν Θεόν. Καθότι ἡ ὑπόθεσις τοῦ τελικοῦ αἰτίου εἶναι ὑπόθεσις λογικῆς αἰτίας.

397. Κατάβηθε ὡς ἄνθρωπε καί εἰς τὰ ἐνδόμυχα τῆς σαυτοῦ καρδίας, καὶ ἐκεῖ θέλεις ἀναγνώσει δύο νόμους ἐγκεχαραγμένους βέβαια ἐκ τινος χειρὸς, ὥς διὰ μὲν τοῦ ἐνὸς ἐκώντε ἀέκων νὰ ζητῇς τὴν σαυτοῦ εὐδαιμονίαν, διὰ δὲ τοῦ ἐτέρου νὰ ἐπιθυμῇς τὰ ὅμοια καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὅπερ ἡμεῖς ἀρετὴν ὠνομάσαμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οὐδέ-

ποτε γράφονται νόμοι ἄνευ χειρὸς νομοθέτου: λογικοῦ λέγω τινὸς οὗτος, ἀναγκαιῶς ἔπεται νὰ δώσης ὑπαρξίν εἰς τινα νομοθέτην τῆς φύσεως, ὃν περ ἡμεῖς καλοῦμεν Θεόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀρετὴ ἔχει σκοπούμενον ὅχι τὴν τοῦ ἐργάτου αὐτῆς διατήρησιν, ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ὁμοίων αὐτῷ, φυσικῶς πως ἔπεται οὗτος ὁ νομοθέτης νὰ ᾔναι λογικὸς, καὶ ὅχι τὸ τυφλὸν αὐτόματον.

498. Καθότι ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ᾔναι Θεοῦ δημιουργήμα, ἀκολουθεῖ ἀρεύκτως νὰ ᾔναι ἔργον τοῦ τυφλοῦ αὐτομάτου... ἢ ἂν θέλης συνδρομῆς τινων περιστάσεων, εἴτε τινὸς δυνάμεως τῆς ὕλης. Καί ἔσω τοῦτο. Ἀλλὰ— πῶς, δέομαι, τοῦτο τὸ τυφλὸν αὐτόματον ἐπρόβλεψε νὰ δημιουργήσῃ ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ πλάσμα αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴν ἀβλεπτῇ, καὶ εἴη νὰ τοὺς τάξῃ οὔτε ὀπισθεν, οὔτε ἐκ τῶν πλαγίων, οὔτε ὑπὸ τῶν ποδῶν, ἀλλ' ἐμπροσθεν καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ δύο ἀντ' ἑνός;

β'. Πόθεν— αὕτη ἡ δίνη ἐπρονόησε νὰ δημιουργήσῃ ἐν τῇ αὐτῇ στιγμή ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἢ ἂν θέλης δύο φύλα ζώων φύσει διάφορα, διδοῦσα εἰς ἑκάτερον δύναμίν τε τοῦ γενεᾶν ὁμοία, καὶ ὄργανα οἰκεῖα καὶ πρὸς γένεσιν καὶ πρὸς ἀνατροφὴν τῶν ἰδίων τέκνων;

γ'. Τίς— ποτε ἤθελε καταπείσοι ἑαυτὸν ὅτι ὑπῆρξαν τοσαῦτα αὐτόματα διάφορα, ὅσατε εἶδη ζώων καὶ φυτῶν; Καθότι, ὑποτεθέντος ἀλόγου τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄντων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἤδη μὲν συνεληθοῦσαι περιστάσεις τινές, εἴτε ἐν αὐτόματον, ἐδημιούργησαν τὸν ὄνον: ἄρσεν λέγω καὶ θῆλυ: ἢ ἂν θέλης κεφαλὴν, ὀφθαλμοὺς, σῶμα, σπλάγχνα, πόδας, τρίχας, οὐρὰν, μῆ-

τραν, αἰδοῖα, κξ... ἤδη δὲ συνελθούσαι ἄλλαι περιστάσεις εἰς ἄλλο αὐτόματον, ἐδημιούργησαν τὸν σπάρου: ἄρσεν λίγω καὶ θήλυ: τουτέστι κεφαλὴν, ὀφθαλμούς, στόμα, σπλάγχχνα, οὐρὰν, λεπίδας, πτερύγια, κξ... ἤδη δὲ συνελθούσαι ἄλλαι περιστάσεις, εἴτε ἄλλο αὐτόματον, ἐδημιούργησαν τὸν αἰτόν: ἄρσεν λέγω καὶ θήλυ: τουτέστι κεφαλὴν, ὀφθαλμούς, ὦτα, ῥύγχος, σπλάγχχνα, ὀρόπυριον, πτερὰ, κξ. "Ομοιον δὲ τι ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ ἀπάντων τῶν λοιπῶν εἰδῶν τῶν ζώων καὶ φυτῶν, καὶ ἐτι τῶν σκυλήκων, οἵτινες οἰκοῦσιν ἐκτὸς ἐκάστου εἶδους ζώων καὶ φυτῶν. "Αν ὅμως καὶ ταῦτα τὰ αὐτόματα ὑπῆρξαν τοσούτου πολυάριθμα: ἢ ἂν θείλης διάφορα, πλὴν ἀπαξάπαντα συνεφώνησαν κατὰ τὸ σκοπούμενον, ὥς νὰ δώσωσι δύναμιν τοῦ γενεῶν ὅμοια, καὶ νὰ ἐμφυτεύσωσιν ἐν αὐτοῖς ἐρμέμφυτον τοῦ νὰ ἔχωσι πρένοιαν τῶν ἰδίων τέκνων πρὸς διαμονὴν αἰώνιον ἐκάστου εἶδους! Τὸ θαυμαστὸν ὅμως εἶναι ὅτι ἐν τούτων τῶν αὐτομάτων: ἢ ἂν θείλης μία εἴδη τῆς ὕλης ἐδημιούργησεν ἐν ζῶον, ὅπερ ἐκτὸς τῶν εἰρημένην δυνάμεων ἐφίλοτιμήθη νὰ χάριση εἰς αὐτὸ καὶ λογικόν: ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἐχάρισεν, καὶ οὗ τινος καθ' ὕλην ἐσερεῖτο! Ταῦτα - λοιπὸν ἅπαντα καὶ ἄλλα μυστήρια δὲν εἶναι φωνὴ φωνάζουσα στυγερῶς ὅτι δὲν εἶναι αἱ δίνειν, δὲν εἶναι αἱ δίνειν ὁ τῶν ὄντων δημιουργός, ἀλλὰ λογικός τις καὶ πάνσοφος, καὶ εἰς μόνος καὶ ἔχι πολλοί, ὃν περὶ ἡμεῖς καλοῦμεν Θεόν, καὶ ὅτι ἡ φύσις εἶναι χεὶρ Θεοῦ ἀναγγέλλουσα ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ;

499. Πρὸς τούτοις εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀντιλογίας ὅτι ἡ κίνησις εἶναι ἐπουσιώδης εἰς τὴν ὕλην καὶ δὲν πηγάζει

ζει ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, ὡς δηλ. ἡ ἀδράνεια, ἡ ἔκτασις, τὸ ἀδιαχώρητον, κξ. Καθότι ἡ δυναμικὴ, εἴτε ἡ ἐπιτήρησις, δὲ τῆς λογαριάζομεν τὰς κινήσεις, εἶναι κυρίως τεθειμελιόμενη ἐπὶ τοῦ, ἢ ὕλη εἶναι ἀδιάφορος καὶ πρὸς κίνησιν καὶ πρὸς ἡρεμίαν, καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη ξένης δυνάμεως, ὥς νὰ ἐμποιηθῇ εἰς αὐτὴν σμικροτάτη μεταβολή, εἴτε πρὸς κίνησιν, εἴτε πρὸς ἡρεμίαν. Ἰδιότι ἂν ἡ κίνησις ἦν μᾶλλον οὐσιώδης εἰς τὴν ὕλην, ἢ ἡρεμία, ἔπρεπε ὅτος ἐνὸς σώματος εἰς ἡρεμίαν, νὰ ἔχη χρίαν ἐλάχιστος δυνάμεως εἰς τὸ νὰ κινηθῇ, ἢ ὅτος ἐν κινήσει, διὰ νὰ τὸ ἡρεμίῃ, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν πείραν. Ὡς οὗτος τῆς κινήσεως ἐπουσιώδους εἰς τὴν ὕλην, ἀνάγκη πᾶσα εἶναι νὰ δοθῇ ὅτι ἐξωτερικὴ τις αἰτία ἐνέθιχεν ἐν αὐτῇ ταύτῃ, ἣν περ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Θεόν.

400. Τί - θαί, ἡ ὁμολογία ὅλων τῶν ἐθνῶν περὶ τῆς ἀπάρξεως τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἰσχυριώτατη, εἰ καὶ ἡθικὴ, ὑπόθεσις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τὸ σύμπαν δὲν εἶναι δημιουργημα τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ λογικοῦ καὶ πανσόφου τινος ὄντος; Καθότι Πάρθοι, Μῆδοι, Ἑλκμίται, Βάρβαροι, Ἕλληνες (α), Ἰουδαῖοι, Ἀφρικανοί,

(α) Ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων
μακάρτατε, καὶ τελίῳ
τελειότατον κράτος, ὁλβιε Ζεῦ,
πειθούτε καὶ γνώσθω.

Λίσχλ. εἰς τὰς ἰκετ.

Ἀμερικανοί, Ἰνδοί, καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ ἔθνη τά τε πά-
λαι καὶ νῦν ἐκφωνοῦσιν ὁμοφώνως ὅτι ἐστὶ Θεός. Ἡ φωνὴ
λοιπὸν αὐτῶν καὶ ἀντήχει καὶ ἀντηχεῖ ἐκ τῶν περάτων
τῆς οἰκουμένης ἀπ' ἀρχῆς κόσμου μέχρι τῆς σήμερον περὶ
τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Διέλθε καὶ ἅπαντας τοὺς Ἰσο-
ρικούς ἐκάστου ἔθνους . . περιέλθε ἅπασαν τὴν σφαῖραν τῆς
γῆς, καὶ ἀπανταχοῦ σὺ ἄλλο δὲν θέλεις ἀπαντήσῃ, εἰ
μὴ σημεῖα τῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς λατρείας αὐτῶν. Ὡς ἡ-
θέλει εἶναι ἀκατανόητος ἀλογία τὸ νὰ συμφωνήσωσιν ἁ-
παξ ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς γῆς ὡς ἐκ συνθήκης, εἰ καὶ
τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπέχοντες κατὰ τε τὸν τόπον, ἥδη,
διάλεκτον, κξ. . καὶ νὰ δοξάσωσι δημιουργὸν τινα ἑαυτῶν
καὶ τοῦ σύμπαντος, προσφέροντες καὶ θυσίας πρὸς αὐτόν,
ἐν ᾧ καθ' ἅπαντα τὰ λοιπὰ εἶναι διάφωνοι!

401. Πλὴν ἐῶντες ἀνὰ μέρος τὰς πιθανολογίας,
ἅς ἔμβωμεν εἰς τὰς μεταφυσικὰς ἀποδείξεις.

Πᾶν ὄν, ὅπερ ἀντίκειται εἰς δυνάμεις ἐνεργητικὰς,
ἔχει καὶ αὐτὸ δυνάμεις ἐνεργητικὰς. Ὡς ἡ ἰδέα ὑπαρξίς
συνεισφέρει μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἢ δυνάμει, καὶ
τὸ οὐδὲν, ἐμποιεῖ τὸ οὐδὲν, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ οὐδὲν
ὄν ὑφίσταται ἄνευ δυνάμεως.

402. Ὑφίσταται λοιπὸν τί ὄν μετὰ δυνάμεων, ὅπερ
ἐστὶν ἀναρχον. . διότι ὑφίσταται τί ὄν ἥδη, καθὼς ἡμεῖς
ἀτεδείξαμεν (207), καὶ ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδανικοὶ τοῦτο
ὁμολογοῦσι, δοξάζοντες ἑαυτοὺς ὄντα αὐθύπαρκτα (204),
ἀλλέως τὸ μηδὲν ποιεῖ τι. Ὡς τοῦτο τὸ αὐθύπαρκτον ὄν
ἢ εἶναι ἀναρχον: ὃ ἐστὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς
ἰδίας ὑπάρξεως, ἢ ἔλαβεν αὐτὴν ἐξ ἄλλου, καὶ ἦν και-

ρὸς, ὅτε οὐκ ἦν. "Αν λοιπὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄν ἔλαβεν ἀρχὴν, ἐδήλον, ὅτι τὴν ἔλαβεν ἐξ ἄλλου καὶ ὄχι ἐξ ἑαυτοῦ. Καθότι τὸ νὰ λάβῃ τι ἐξ ἑαυτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὅτε οὐκ ἦν τι, ἐνήργει, ὅπερ εἶναι ἀσύστατον. "Ως ἐάντι ἔλαβεν ἀρχὴν καὶ ὑπαρξιν, τὴν ἔλαβεν ἐξ ἄλλου. Τοῦτο πάλιν τὸ ὄν ἢ εἶναι ἀναρχον, ἢ ἔλαβεν ἀρχὴν ἐξ ἄλλου τινὸς, καὶ οὕτω τέλος πάντων ἡμεῖς θέλομεν φθάσει εἰς τι ὄν ἀναρχον.

Δήλον ὅμως ὅτι ἡ ἰδέα ἀναρχοῦ εἶναι ἀκατάληπτος εἰς ἡμᾶς, ὡς μὴ δυναμένου τοῦ ἀνθρωπίνου πεπερασμένου νοῦς νὰ περιλάβῃ τὰ ἀνευ πέρατος. Πλὴν ἡ ἡμετέρα ἀκαταληψία δὲν ἀφαιρεῖ τὴν ἐκείνου ὑπαρξιν. Καθότι ἡμεῖς οὔτε τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης κατανανοοῦμεν, πλὴν ἀμφιβάλλομεν οὐδύλως διὰ τοῦτο περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. οὔτε τὴν ἀπειρίαν τῶν μορίων τῶν σωμάτων καταλαμβάνομεν, πλὴν ὄχι καὶ διὰ τοῦτο διςάζομεν παντελῶς περὶ τούτου.

403. Τὸ νὰ ἦναι λοιπὸν τοῦτο τὸ ὄν ἀναρχον: ὃ ἐστὶ τὸ νὰ λάβῃ ἐξ οὐθενὸς τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν, τοῦτο μεθερμηνευόμενον θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ὑφίσταται ὑφ' ἑαυτοῦ ἀναρχως, καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξις αὐτοῦ πηγάζει ἐκ τῆς ἰδίας αἰτίας φύσεως, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, τοῦτο τὸ ὄν εἶναι ἀναρχον καὶ ἀπόλυτον καὶ ἀνεξάρτητον. "Ως ἐ τὸ ἀναρχον ὄν εἶναι ἀπόλυτόν τε καὶ ἀνεξάρτητον.

404. Ἀλλὰ—τὸ νὰ ἦναί τι ὄν ἀπόλυτον καὶ ἀνεξάρτητον ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, εἶναι ἀναγκαῖον ὄν καὶ ὄχι ἐνδεχόμενον. Καθότι ἐνδεχόμενον ὄν λέγεται ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξ ἄλλου λαμβάνει τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν, ὡς τῆς ὑπάρξεως

αὐτοῦ κρεμαμένης ἐκ τῆς ἐκείνου βουλήσεως, δι' ὃ εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ μὴν ἦναι. Ἐξ ἐναντίας δὲ τὸ ἀνεξάρτητον, ὡς ἔχον ἐν ταυτῷ καὶ δυνάμεις ἐνεργητικὰς (401), ὑφίσταται ἐξ ἑαυτοῦ διὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἰδίας φύσεως: ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ὑφίσταται ἀναγκαίως.

Ὡς τὸ ἀνεξάρτητον ὄν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον.

405. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἦναι ἀναγκαῖόν τι ὄν, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, εἶναι αἰώνιον, εἴτε ἀθάνατον. Καθότι ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀναγκαῖον ὄν εἶναι ἀνεξάρτητον. . καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνεξαρτήτου κρέμαται ἐξ ἑαυτοῦ, τούτου ἕνεκεν ἤθελεν εἶναι ἀντίφασις τὸ νὰ δοθῇ μηδενισμὸς εἰς αὐτό. Ὡς τὸ αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι καὶ αἰώνιον.

406. Ἀλλὰ πᾶν ἄριστον καὶ αἰώνιον ὄν λέγεται αἰδίου. Ὡς τὸ αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι αἰδίου.

407. Ἀλλὰ νὰ τὸ ἦναί τι ὄν αἰδίου εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ, νὰ ἦναι ἀναλλοίωτον. Καθότι ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τὸ ὄν εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἀνεξάρτητον (403): ὃ ἐστὶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, ἤθελεν εἶναι ἀντίφασις, ἂν ἐδίδοτο ἀλλοιώσεις τις εἰς αὐτό, οὐσίας τῆς ἀλλοιώσεως ἀπηγορισμοῦ ἑκτις. Ὡς τὸ αἰδίου ὄν εἶναι καὶ ἀναλλοίωτον, εἴτε αἰώνιον κατὰ τὸς ποιότητας.

408. Ἄν λοιπὸν καὶ τοῦτο τὸ ἀναλλοίωτον ὄν ἀπαρτᾶται ἐξ οὐδενός, θήλον ὅτι οὔτε ἐκ τοῦ τόπου. Ἀλλ' ὅπερ οὐκ ἐξήρηται οὔτε ἐκ τοῦ χρόνου, οὔτε ἐκ τοῦ τόπου, ἡμεῖς τὸ ὀνομάζομεν ἄπειρον. Ὡς τὸ αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι καὶ ἄπειρον: ὃ ἐστὶ πανταχοῦ παρόν.

Δήλον ὅμως ὅτι τὸ ἄπειρον τούτου τοῦ ὄντος διαφέρει τοῦ ἀπείρου τῶν μαθηματικῶν. Καθότι τὸ ἄπειρον

τῶν μαθηματικῶν εἶναι τῆς φαντασίας, γινόμενον διὰ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως ἄνευ τέλους, ὅπερ δὴλ. εἶναι ἄπειρον ὅχι ἀπολύτως.

409. Τοῦτο λοιπὸν τὸ αἰδίον καὶ ἄπειρον ὄν εἶναι ἓν. Καθότι ἔσωσαν δύο ἢ πολλά. Τότε ἐπειδὴ ἐκάτερον τούτων εἶναι πανταχοῦ, δὴλον ὅτι τὰ δύο τραπήσονται εἰς ἓν.

β'. Ἐπειδὴ καὶ ἐκάτερον τούτων ὑπάρχον ἀνεξάρτητον κρέμαται ἐξ οὐθενός (403), τούτου ἕνεκεν ἐκάτερα ὡς μὲν ἄπειρα θέλουσιν εὑρίσκονται πανταχοῦ, ὡς δ' ἀνεξάρτητα δὲν θέλουσι συνέρχονται παντελῶς ἑαυτοῦ, ὅπερ εἶναι ἀτύσαστον.

γ'. Ἡ πληθὺς ἀντίκειται εἰς τὴν φύσιν τούτου τοῦ ὄντος. Καθότι ὄντων πολλῶν, εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι ἐλλεῖπει ἓν ἐξ αὐτῶν, ἢ πολλά. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἔχει εὐδεχόμενα (404). Ὡς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἦναι πλεον τοῦ ἐνὸς ἐκ τούτων τῶν ὄντων.

410. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἓν καὶ αἰδίον ὄν εἶναι μὴ σύνθετον. Καθότι πᾶν σύνθετον εἶναι οὕτω πως σύνθετον, ὡς ὁρῶμεν ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, ὥς νὰ μὴν ἀνήκη ἡ σύνθεσις εἰς τὸ αἰδίον ὄν, ὡς ὄν ἀνεπίδεκτον πάσης μεταβολῆς (407). Ἐπειτα ἐπειδὴ καὶ πᾶν σύνθετον σύγκειται ἐκ μερῶν διαφόρου βέβαια φύσεως. . καὶ τὸ αἰδίον εἶναι ἓν καὶ ὅχι πολλά (409), τούτου ἕνεκεν τὸ αἰδίον ἀδυνατεῖ νὰ ἦναι σύνθετον. Καὶ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἐκείνο, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν Θεόν.

Ὡς ὁ Θεὸς εἶναι ἀναρχος, ἀνεξάρτητος, ἀναγκαῖον ὄν, αἰώνιος, αἰδίος, ἀναλλοιώτος, ἄπειρος, εἷς, καὶ ἁπλοῦς.

411. "Ως τὰ σώματα εἶναι μὴ Θεοί: τουτέστι μὴ ἀναρχα, Καθότι α'. ἐπειδὴ ὁ μὲν Θεὸς εἶναι εἰς (409), τὰ δὲ σώματα εἶναι ἄπειρα, ὁ δὲ δὴλον ὅτι τὰ σώματα δὲν εἶναι ἀναρχα, ἀλλ' ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ἐν ἐτέρῳ, καὶ ὄχι ἐν ἑαυτοῖς. β'. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅσημέραι ὅτι πολλὰ τῶν ὄντων λαμβάνουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι αἰδιος (408). "Ως τὰ σώματα δὲν εἶναι Θεοί. γ'. Ἡμεῖς βλέπομεν οὐδὲν ἄλλο εἰς τὴν γῆν: τουτέστιν εἰς τὰ σώματα, εἰμὴ φθορὰν καὶ ἀλλοίωσιν· ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ἄφθαρτος καὶ ἀναλλοίωτος (407). "Ως τὰ σώματα δὲν εἶναι Θεοί, ἀλλὰ γινώσκουσι τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου ὄντος (404). "Ως ὁ Θεὸς εἶναι καὶ παντοδύναμος καὶ συνέχει ἐν ἑαυτῷ ἅπαντα τὰ ὄντα.

412. Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι οὔτε ἡ ὕλη εἶναι ἀναρχος. Καθότι—τὶ ἄλλο εἶναι, ὅπερ οἱ φιλόσοφοι ὀνομάζουσιν ὕλην, εἰμὴ σώματα ἄνευ εἰδους, εἴτε ἄνευ μορφῆς καὶ σχηματισμοῦ, ὡς δηλονότι καὶ τὰ σώματα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὕλη εἰδοπεποιημένη; "Ως εἶναι βέβαια ἀλογία καὶ ἐγκυμονεῖ ἀντίφασιν τὸ νὰ ἦναι τὰ μὲν σώματα ἐν χρόνῳ, ἢ δ' ὕλη ἀναρχος. Καθότι ὅσοι τῶν φιλοσόφων ἐδέξασαν ἀναρχον τὴν ὕλην, οὗτοι δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ ὁμολογήσωσιν ἐν ταυτῷ πῶς ὁ Θεὸς ἔδωκε τὸν σχηματισμὸν, τὸν καλλωπισμὸν, καὶ τάξιν εἰς τὰ μέρη αὐτῆς. Ἀλλὰ—τοῦτο τὶ ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ ἀναρχος καὶ ἐν ἀρχῇ ἢ χρόνῳ; ἀναρχος μὲν, ὡς μὴ δημιουργηθεῖσα παρὰ Θεοῦ, ἐν χρόνῳ δὲ, ὡς λαβοῦσα καὶ λαμβάνουσα ἤδη ἀεννάως παρ' αὐ-

τοῦ τὸν ὀρώμενον καλλωπισμὸν καὶ τάξιν; Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι οἱ εἰρημένοι φιλόσοφοι ἐξώκειλαν εἰς ταύτην τὴν δόξαν ἐκ τοῦ ἀξιώματος: ἐκ τοῦ μὴ θένος μὴ δὲν γίνεταί. Πλὴν ἀναντιρρήτως τοῦτο λέλεκται περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἢ τῆς φύσεως, καὶ ὅχι περὶ Θεοῦ, καὶ ἡθέλει εἶναι ἀλογία ἐσχάτη τὸ νὰ ἀναφέρη τις τὴν τῶν θνητῶν ἀδυναμίαν εἰς τὸν παντοδύναμον Θεόν, ὥς νὰ ἀποφασίξῃ ἀδύνατον τι ὅχι δὲ ἄλλο, εἰμὴ διότι αὐτὸς ἀδυνατεῖ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. Τί - δαί, δυνάμεθα ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἐκ τίνος νὰ ἐκτελεσώμεν τι; Ἐγὼ νομίζω ὅχι. Καθότι - τίς ἐξ ἡμῶν δύναται νὰ μεταποιήσῃ τὸν κηρὸν εἰς πέτραν, ἢ τὴν πέτραν εἰς κηρὸν, ἢ τὸν χαλκὸν εἰς χρυσόν, ἢ τὸν χρυσὸν εἰς καρδίαν ἀνθρώπου, ἢ τὸ ὕδωρ εἰς κρέας, ἢ τὸ χῶμα εἰς μύρμηγκα, ἢ τὸν πηλὸν εἰς ἄνθρωπον; Οὐδεὶς βέβαια. Ὡς - ὁ τὸ ἐνὸς πρὸς ἡμᾶς δυνάμενος ἀδύνατον νὰ ἐκτελέσῃ, διὰ τί νὰ ἀδυνατῇ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ τὸ ἕτερον; Καὶ - ὁ δυνάμενος νὰ δώσῃ νέαν φύσιν εἰς τὴν ὕλην, ὥς ἡμεῖς ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς τοῦτο ὀρώμεν, ἀραγε δὲν δύναται οὗτος νὰ δώσῃ καὶ ὑπόσασιν εἰς τι ἀνύπαρκτον; Καὶ - ἂν ἡ ὕλη ἐξήρτηται ἔνεκα τοῦ σχηματισμοῦ, καὶ τῆς κινήσεως, καὶ τῆς τάξεως αὐτῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τί τὸ κωλύον νὰ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὑπόσασιν; Καθότι πᾶν ἄναρχον ὄν πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἀνεξάρτητον (403).

413. Ἄν λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς ἦναι δημιουργὸς τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους αὐτῆς, δῆλον ὅτι αὐτὸς εἶναι καὶ τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐπ' αὐτῆς, καὶ ἐντεῦθεν καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸς

(93), ἔπεται ἀναγκαίως νὰ ᾔηται τοιοῦτος καὶ πολλῶ πλέον· καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ, ἀλλέως ἄλογον τι ἐδημιούργησε λογικόν, ὅπερ εἶναι ἀδύνατον. Τὸ λογικόν λοιπὸν εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ περ ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεως ἐμφανίζεται τῷ κόσμῳ, καὶ ἂν αὐτὸ ἔλλειπεν, οὐκ ἦν Θεός.

414. Ἄν λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς ᾔηται λογικός, ἢ ὀρθώτερον εἰπεῖν αὐτὸς ὁ νοῦς, ἔπεται ἀναγκαίως νὰ ᾔηται καὶ αὐτεξούσιος. Καθότι νοῦς καὶ μὴ αὐτεξούσιον εἶναι ὄντα ἐκ διαμέτρου ἐναντία, πατέρου πολεμουμένου ὑπὸ πατέρου, ἐνθα φύσις μὲν τοῦ νοῦς εἶναι τὸ νὰ ἐνεργῇ νοερώς ἐκουσίως καὶ νὰ βάλλῃ εἰς πράξιν τὴν ἰδίαν βούλησιν, τοῦ δὲ μὴ αὐτεξουσίου, τὸ νὰ κινῆται ὑπ' ἄλλου τινος.

β'. Τὸ νὰ ᾔηται ὁ Θεὸς ἀνεξάρτητος (403), ταῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, κρέμαται ἐξ οὐδενός, εἰμὴ ἐξ ἑαυτοῦ, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν αὐτεξούσιον, ὡς φέρου ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν.

γ'. Τὸ νὰ ᾔηται ὁ Θεὸς παντοδύναμος (411), τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, πάντα αὐτῷ ὑπόκεινται, ὅπερ βέβαια σημαίνει ὅτι αὐτὸς εἶναι αὐτεξούσιος, καὶ ἔχει πρὸς αὐτὸν ἰσχὺν οὐδεμίαν οὐδὲ ἐν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Τέλος πάντων ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ἔπλασεν ὄντα αὐτεξούσια: τοὺς ἀνθρώπους λέγω, λόγῳ ἰσχυροτέρῳ πρέπει νὰ ᾔηται καὶ αὐτὸς τοιοῦτος.

415. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεὸς ᾔηται οὐσία νοητικὴ καὶ αὐτεξούσιος... καὶ ἂν ἡ ψυχὴ, ὡς εἶδομεν (274), τοῦ ἀνθρώπου οὐσα οὐσία νοητικὴ καὶ αὐτεξούσιος, λέγεται πνευ-

μα, πνεῦμα ἄρα εἶναι καὶ ὁ Θεός: τουτέστιν οὐσία αἰ-
 λος φύσει ἐνεργητική, καὶ ὅχι ὕλη, εἴτε ἀδρανής.

β'. Ἐπειδὴ καὶ ἡ ὕλη ἀδυνατεῖ νὰ ᾖ ἄναρχος
 (412), ὁ δὲ Θεός εἶναι ἄναρχος (404), ἀκόλουθον
 εἶναι νὰ ᾖ ὁ Θεός ἄλλο τι τῆς ὕλης, ὅπερ ἡμεῖς ὀνο-
 μάζομεν πνεῦμα.

416. "Αν ὅμως καὶ ὁ Θεός ᾖ πνεῦμα καὶ δια-
 νοητικὴ οὐσία, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ, πλην ὅχι καὶ
 διὰ τοῦτο δὲν παραχωρεῖ μεγίστη διαφορὰ εἰς ταύτας τὰς
 δύο οὐσίας. Καθότι ἡ μὲν ἡμετέρα ψυχὴ ἀποκτὰ διὰ τῶν
 αἰσθήσεων τὰς ιδέας καὶ γνώσεις τῶν ὄντων, εἴτα ἐκ τῶν
 γνώσεων μεταβαίνει εἰς γνώσεις, τὸ δὲ Θεῖον ἔχει οὐδε-
 νὸς τῶν τοιούτων χρεῖαν. Καθότι ὅν τὸ Θεῖον πανταχοῦ
 παρὸν, καθὼ ἄπειρον, ἐφορᾷ ἀκαριαίως ἅπαντα τὰ ὄντα:
 τά τε παρωχηκότα δὲ ἡμᾶς, ἐνεσῶτα, καὶ μέλλοντα, ὅ-
 θεν καὶ παρὰ τὸ Θεᾶσθαι Θεὸς ὠνόμασαι. Ὡς οὖν ὁ Θεός
 εἶναι καὶ πᾶν σοφός.

"Ἐπειτα - τί ἄλλο ὡς δὲ ἀπείρων σωματῶν φωνάζου-
 σι πρὸς ἡμᾶς ἡ τάξις τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡ μεγίστη
 καὶ ὁμοειδὴς κίνησις τῶν μεγίστων οὐρανίων σωματίων, ἡ
 θαυμασὴ καὶ ἀκατάληπτος κατασκευὴ ἐκάστου εἶδους τῶν
 ζώων, εἰμὴ ὅτι ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν Θεοῦ
 εἶναι ἄπειρος; Καθότι δὲν εἶναι χρεῖα νὰ περιεργασθῇ
 τις τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου (394), ἡ τῶν λοιπῶν
 μεγάλων ζώων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν μικροτάτων ἐντό-
 μων, καὶ θέλει βλέπει γυμνὴν τὴν σοφίαν ἐγκεχαραγ-
 μένην ἐν ἐκάσῳ αὐτῶν. Ὅποια λεπτότης! ὅποια ἀλλε-
 πᾶλληλος διαδοχὴ! ὅποια ὠραιότης τῶν ὀργάνων αὐτῶν!

ἢ ὅποῖος ὁ διοργανισμὸς τῶν ὄπλων αὐτῶν πρὸς ἰδίαν ἐκάσου διαφύλαξιν!

417. Ἄν λοιπὸν καὶ ὁ Θεὸς ἦναι πάνσοφος καὶ πνεῦμα τῶν πνευμάτων: ὧς νοητικὸν ὄν καὶ αὐτεξούσιον... καὶ τὸ μὲν νὰ ἐννοῇ τις, ἰσοδυναμῇ μὲ τὸ, νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ, τὸ δὲ νὰ ἦναι αὐτεξούσιος, μὲ τὸ, νὰ ἐκπληροῖ τὰ ἀγαθὰ καὶ νὰ κωλύῃ τὰ κακὰ, τούτου ἕνεκεν ἐκ τῆς πνευματικότητος ἢ λογικότητος τοῦ Θεοῦ ἀναπηγάξουσιν ὅπαντα τὰ ἡθικὰ αὐτοῦ προσόντα: τουτέστιν ἡ ἀγαθότης, ἡ δικαιοσύνη, ἡ πρόνοια, κτξ.

418. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι ἀγαθὸς καὶ πηγὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἀγαθότης θεία εἶναι μία ἀκατάπαυστος θέλῃσις τῆς εὐδαιμονίας ἐκείνων, ὧν περ ἡ φύσις εἶναι ἱκανὴ εὐδαιμονίας. Ἐπειτα δ' ἂν αὕτη ἡ ἰδιότης καθοράται καὶ ἐπὶ γῆς εἰς τοὺς τελείους ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, πολλῶ πλείον εἰς τὸν παντέλειον Θεόν. Ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τῶν αἰσθητικῶν καὶ λογικῶν ὄντων ἐμφανίζει οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν θείαν ἀγαθότητα. β'. Ὁ βαθμὸς τῆς τελειότητος τῶν ἀνθρώπων κατὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι ἄλλο σημεῖον τῆς ὑπάρξεως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος. γ'. Ἡ τάξις μετὰ τῆς διαμονῆς τῶν ὄντων εἶναι ἀπόδειξις μεταφυσικὴ τῆς ὑπάρξεως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος.

Ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν εἰκόνα ἀκριβεστάτην τῆς θείας ἀγαθότητος ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ σκιαρὰν ἐπὶ πάντων τῶν ζώων. Καθότι — τίς τῶν ἀνθρώπων ἢ ζώων δὲν τρέφει τὰ τέκνα αὐτοῦ; ἢ — τίς τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐπιθυμεῖ τῆς εὐδαιμονίας τῶν γεννημάτων αὐτοῦ; ἢ — τίς τῶν

σπουδαίων δὲν εὔχεται τὴν εὐδαιμονίαν παντός τοῦ ἀνθρώπου γένους;

419. Ὡς ὁ κόσμος ἔλαβε καὶ λαμβάνει τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν ἐξ οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τῆς Θείας ἀγαθότητος. Καθότι εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ φύσει ἀγαθὸν ὄν, τῆς δυνάμεως προπούσης εἰς αὐτὸ, τὸ νὰ μὴν ἐκτελέσῃ ἀγαθὰ καὶ εἰς ἄλλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὡς ὢν παντοδύναμος ἐδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ πᾶν, ὅ,τι ἐβούλετο, ἢν ἀδύνατον εἰς αὐτὸν ὡς πανάγαθον ὄντα νὰ μὴν δημιουργήσῃ τὸν κόσμον καὶ ἐπ' αὐτὸν ὄντα λογικά, ὥς νὰ ἀπολαμβάνωσι καὶ νὰ γινώσκωσι τὰ ποιήματα αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτῶν καὶ τὸν ποιητὴν.

Ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ Θείου προσόντος ἤθελε συνάξοι τις ὅτι, εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸν Θεὸν τὸ νὰ θελήσῃ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρώπων, ἢ νὰ μὴν ἐπιθυμῇ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν.

420. Τῆς τε Θείας λοιπὸν ἀγαθότητος καὶ τοῦ νοὸς εἶναι γόνος ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Καθότι δικαιοσύνη εἶναι κυρίως οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀγαθότης καθόλου, ἀποδίδουσα ἐκάσῳ μέρει τὸ κατῆκον πρὸς διατήρησιν τοῦ ὅλου, καὶ μὴ συγχωροῦσα εἰς τι μέρος νὰ ἀρπάξῃ τὴν τῶν ἄλλων εὐδαιμονίαν. Ὡς εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς τῆς ἀγαθότητος ἄνευ δικαιοσύνης. Καθότι δεδοσθαι νὰ ἀδικῇ τις τινα ἔμπροσθεν τινος ἐξουσιασοῦ, καὶ ὁ ἐξουσιαστὴς νὰ ἀνέχηται ταύτην τὴν ἀδικίαν. Τότε - τί ἄλλο ἤθελεν εἶναι αὕτη ἡ ἀδικία, εἰμὴ βούλησις τοῦ ἐξουσιασοῦ τῆς τοῦ ἀδικουμένου ἀθλιότητος, ὅπερ δηλονότι εἶναι ἐκ διαμέτρου ἐναντίον τῆς φύσεως τῆς ἀγαθότητος (418);

β' Ἐπειδὴ καὶ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία εἶναι ἔρ-

γον τῆς θείας ἀγαθότητος (419) ..καὶ ἡ ἀδικία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ φθορὰ τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἐπόμενον εἶναι, ἂν ὁ Θεὸς ἦναι ἄδικος, ἢ ἂν οὗτος αὐτὸς καταλυτῆς τῶν νόμων, οὓς αὐτὸς μόνος ἔγραψεν : τουτέστι τῆς ἰδίας δημιουργίας, εἴτε τοῦ ἔργου τῆς θείας ἀγαθότητος. Ἐπειτα – ποῖος νομοθέτης, ἢ ποία ἐξουσία, ἥτις βέβαια ἔχει σκοπὸν τὸ ἀγαθόν, δὲν ἔλαβε φροντίδα τινὰ περὶ τῆς παραβάσεως τῶν νόμων ; Ἡ – ποία ἐξουσία τάττουσα νόμους δὲν ἀντεβράβευσε τοὺς ἐκπληρωτὰς αὐτῶν ; Εἶδὲ καὶ τοῦτο ποιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, πολλῶ πλέον αὐτὸς ὁ παντέλειος Θεός. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ νόμοι εἶναι βέβαια ὑπαγόρευμα τοῦ νοῦς, τούτου ἕνεκεν καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι γένος τοῦ νοῦς μετὰ τῆς ἀγαθότητος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὁ νομοθέτης τῆς ἀρετῆς τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐδεὶς ἄλλος, ἢ αὐτὸς ὁ Θεός, ἢ θελεν εἶναι διόλου ἄλογον, ἂν δὲν ἐλάβανον οἱ ἔργαται τῆς ἀρετῆς βραβεῖον τι παρ' αὐτοῦ. Καθότι ἡ νόμους δὲν ἔπρεπε ὁ Θεὸς ἢ δώσει, ἢ ἂν ἐδώκε, ἢ ἀποδώσει καὶ βραβεῖα καὶ ποινὰς εἰς τε τὴν ἐκπλήρωσιν καὶ παράβασιν αὐτῶν.

421. Ἡ δὲ θεία πρόνοια εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης μετὰ νοῦς, ἢ ἂν θέλης εἶναι εἶδος τι δικαιοσύνης. Καθότι ἐπειδὴ πρόνοια εἶναι διχτήρησις τῶν ἅπαξ δημιουργηθέντων : ἢ ἂν θέλης συνέχεια τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν ὄντων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ σοφίας (419), δῆλον ὅτι θεία πρόνοια εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀγαθότης τις. Πλὴν οὐδαμῶς ὀλιγώτερον αὕτη εἶναι καὶ δικαιοσύνη τις. Καθότι – ἂν ὁ Θεὸς ἐδημιούργει μὲν τὰ πάντα, πλὴν εἶχεν οὐδεμίαν πρόνοιαν

αὐτῶν, ὥς τε νὰ διατηρῶνται καὶ νὰ διευθύνωνται κατὰ τὸ σκοπούμενον, ὅποια ἄλλη μείζων ἀδικία ταύτης ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὸν κόσμον; Καθότι δυοῖν θάτερον: ἢ ἔπρεπε νὰ γένῃ ὁ κόσμος, ἢ δὲν ἔπρεπε. "Αν-δὲν ἔπρεπε, διὰ τί ὁ Θεὸς νὰ τὸν δημιουργήσῃ; εἶδὲ-καὶ ἔπρεπε, διὰ τί ὁ δημιουργὸς νὰ μὴν ἔχῃ πρόνοιάν τινα περὶ αὐτοῦ; Καὶ-τις ἐξ ἡμῶν γεννῶν υἱόν, ἢ οἰκοδομῶν οἰκίαν, ἢ ναυπηγῶν πλοῖον, ἢ κατασκευάζων ἄλλοτι, τὸ ἐγκαταλιμπάνει εἰς ἀπώλειαν; Εἶδὲ καὶ οἱ μικροὶ νόες δυσαρεσσοῦνται εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἰδίων ποιημάτων, πολλῶ πλέον αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἄλλ' ὡς φαίνεται ἡ θεία πρόνοια καθοράται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν καὶ εἶναι τοσοῦτον ψηλαφητὴ ἐπὶ τῆς γῆς, ὥς τε δεῖται οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ἰδίους ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦτο ὅχι μακράν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅτι τινα τῶν ὄντων: τὰ ζῶα λέγω, δημιουργοῦνται ἤδη ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ-τοῦτο τί ἄλλο εἶναι ἢ ἐπακολουθήσεις τῆς κατ' ἀρχὰς δημιουργίας τῶν ὄντων, εἰς ὅπερ ἐδόθη ὄνομα πρόνοια; Καὶ-τις ἐξ ἡμῶν οὐχ ὀρᾷ τὴν γέννησιν, τὴν αὔξησιν, τὴν ἀκμὴν, τὴν παρακμὴν, τὴν φθοράν, καὶ θάνατον τῶν τε ζώων καὶ φυτῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀφανισθῶσι ποτε τὰ εἶδη τῶν ζώων ἢ φυτῶν, ἀλλὰ νὰ διασώζωνται ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου; Τοῦτο-λοιπὸν τί ἄλλο, εἶναι εἰμὴ ψηλαφητὴ πρόνοια; Μήπως-καὶ καθ' ἑαυτὰ τὰ ζῶα διατηρῶσιν ἑαυτὰ ἀπ' αἰῶνας μέχρι τῆς σήμερον; Ἄλλ' αὐτὰ ἀποθνήσκουσι. Πῶς-λοιπὸν, ὅπερ ἀποθνήσκει: ὃ ἐς ἐπερ ἀδυνατεῖ νὰ διατηρήσῃ ἑαυτὸ, διατηρεῖ τὸ εἶδος

αὐτοῦ; ὥς ἐστις διατηρητὴς καὶ προνοητὴς τῶν ζώων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁμοίου τε ἤθελε λεχθῆ καὶ περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ τῶν μελῶν τῶν ζώων κτλ. Ἐπεται λοιπὸν ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι ἐστις ὃν ἀναρχον, ἀπόλυτον, ἀναγκαῖον, ἀδιάφθονον, αἰώνιον, αἰδῖον, ἀπλοῦν, ἐν, παντοδύναμον, δημιουργὸν πάντων, πάνσοφον, πανάγαθον, δίκαιον, προνοητικὸν τῶν ἰδίων δημιουργημάτων, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ Θεός.

422. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀντεῖπόν τινες περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, εἰς οὓς περ οἶδεται ὄνομα ἄθεοι. Πλὴν εἶναι δύσκολον νὰ καταπεισθῇ τις ὅτι λογικός τις ἤθελε φθάσαι ποτὲ εἰς τοσοῦτον ἀγνοίας, ὥς ὁρῶν ἃ ἐρευνῶν τοῦτο τὸ σύμπαν νὰ ἀπισήσῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ (α). Καὶ εἶναι πιθανώτερον νὰ εἰπῇ τις ὅτι ὁ νοῦς τῶν ὕσων συνέγραψαν περὶ τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ Θεοῦ, δὲν συγκατένευσεν εἰς ἄπερ ἢ χεῖρ συνέταττεν καὶ ἡ γλῶσσα ἔλεγεν, ἄλλ' ὅτε ἐκινήθησαν εἰς τοῦτο ἐκ πείσματος ἢ ἄλλης προσωπικῆς αἰτίας τῶν ἐναντίων, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἐβίασαν ἐαυτοὺς οὗτοι διὰ νὰ φανῶσιν, ὅπερ πραγματικῶς δὲν ἐφρόνουν. Ὅποιονδῆποτε ὅμως καὶ ἂν ᾖ τὸ αἷτιον, εἶναι ἄδικον τὸ νὰ ἀντίκηται τις εἰς τὰ σαφέςατα. Πλὴν εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἄδικον καὶ τὸ τῶν θρησκίων, οἳ τινες δοξάζοντες πολλάκις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἢ τῆς φαντασίας αὐτῶν διὰ Θεοῦ, ὀνομάζουσιν ἄθεον πάντα τὸν εἰς τοῦτο ἀντιτείνοντα.

(α) Ἐκ τῆς διακοσμήσεως τῶν κτισμάτων ὁ δημιουργὸς καθορᾶται. Παῦλος.

Ἄν ὅμως καὶ ἐδίδοντο τῶντι ἐπὶ γῆς ἄθεοι, τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον αὐτῶν ἄξιον ἤθελεν εἶναι ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἀναρχος, φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, καὶ ἐπομένως ὅχι οὐκ ἔστι Θεός, ἀλλ' ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῶν εἶναι ὑλικός. Καθότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ μὴν δοθῇ ἀναρχόντι (401), καὶ οὐδεὶς μέχρι τῆς σήμερον ἔφθασεν εἰς τοσαύτην ταπεινότητα πνεύματος, ὥς νὰ ὁμολογήσῃ διὰ Θεοῦ τὸν ὑπ' ἄλλου πλασθέντα.

Ἔστω λοιπὸν, κατὰ τὴν δόξαν τινῶν, ἡ ὕλη ἀναρχος, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἔστω Θεὸς ἡ ὕλη. Ἀλλὰ τότε δυοῖν θάτερον: ἢ αὕτη ἦν ἀπ' ἀρχῆς τοιαύτη, οἷα ἡδὴ ὁράται ὑφ' ἡμῶν, ἢ ἦν ἀμορφος καὶ ἀνείδεος καὶ μετεμορφώθη εἰς τὸ μετέπειτα. Καὶ ἔστω πρῶτον τὸ πρῶτον. Ἐπειδὴ – λοιπὸν πρὸ αἰώνων ἡ ὕλη εὐρέθη εἰς τοιαύτην κατάστασιν, εἰς οἷαν ὑφ' ἡμῶν ὁράται τὴν σήμερον.. καὶ ἐπειδὴ αὕτη εἶναι μία καὶ ὅχι πολλαί, τίνος ἕνεκεν τινὰ μὲν τῶν τμημάτων αὐτῆς νὰ εὐρεθῶσιν ἀπείρως μακρὰν ἀλλήλων, τινὰ δὲ πλησίον, καὶ τινὰ ἔτι πλησιέστερον: ὃ ἔστιν οὕσης μιᾶς τῆς ὕλης, διὰ τὴν τὰ μέρη αὐτῆς νὰ λάβωσι διαφορετικὰς τὰς τε ἀναφορὰς, καὶ τὰς ποιότητας, καὶ τὴν τοποθεσίαν; Καὶ – ἔτι πῶς τινὰ μὲν τῶν τμημάτων αὐτῆς, ὡς οἱ πλανῆται, οἱ ὑποπλανῆται, καὶ οἱ κομήται, νὰ κινῶνται περὶ ἄλλα ὡς δοῦλοι ὑποταγεῖς ἔχοντα ἐν ταυτῷ καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν δευτέραν περὶ τὸν ἄξονα κίνησιν, ἄλλα δὲ, ὡς οἱ ἀπλανεῖς, νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἡρεμίαν: τουτέστιν εἰς ἐναντίαν κατάστασιν; Καὶ – ἔτι πλέον διὰ τὴν τὰ κινούμενα σώματα νὰ μὴν ἦναι ἰσοταχῇ, οὔτε κατὰ τὴν περιοδικὴν αὐτῶν κίνησιν, οὔτε κατὰ τὴν

ἄξονικὴν, οὔτε ἡ ταχύτης αὐτῶν νὰ ἔχῃ λόγον τινὰ μετὴν ποσότητος τῆς ὕλης, ἐν ᾧ δηλ. ἡ κίνησις εἶναι ιδιότης τῆς ὕλης κατὰ τοὺς ἀθέους; Διὰ τί - πάλιν οἱ μὲν πλησιέστεροι τοῦ Ἥλιου πλανῆται νὰ ᾔναι ταχύτεροι περιδικῶς, ὅχι δ' ὅμως καὶ ἄξονικῶς, οἱ δὲ ἀπωτέρω, βραδύτεροι μὲν περιδικῶς, ὅχι δ' ὅμως καὶ ἄξονικῶς; Διὰ τί - πρὸς τοῦτοις ἐφ' ἐνὸς τῶν τμημάτων τῆς ὕλης νὰ εὐρίσκωνται τμημάτια: τὰ ζῶα λέγω, ἅπερ νὰ ἔχουσιν καὶ ἐκούσιον κίνησιν: τουτέστιν ἤδη μὲν νὰ βάλλωσιν ἑαυτὰ οἴκοθεν εἰς κίνησιν, ἤδη δὲ νὰ ἀλλάσωσιν εὐθυβολίαν, καὶ ἤδη νὰ ἡρεμώσιν; Καὶ - περιπλέον πῶς τινὰ τῶν ζώων ὅχι μόνον νὰ κινῶνται ἐκούσιως, ἀλλὰ καὶ νὰ γινώσκουσιν ὅτι κινοῦνται, οὔτε νὰ ἀγνοῶσιν ὅτι δὲν εἶναι ἀναρχα καὶ αἰώνια, ἀλλὰ λογικὰ καὶ διάφορα τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς ὕλης; Ὡς - ταῦτα πάντα δὲν εἶναι φωνή γεντορία ὅτι ταῦτα πάντα δὲν εὐρέθησαν τοιαῦτα ἀπ' αἰῶνος, ἀλλ' ὅτι αἰτία τις ἐξωτερικὴ ἔδωκε καὶ δίδει εἰς αὐτὰ τὸ εἶδος, καὶ τὴν κίνησιν, ἣ δύναμιν τοῦ κινεῖσθαι κατὰ τὴν ἑαυτῶν βουλήν; Καθότι δυοῖν θάτερον, ἡ κίνησις ἢ εἶναι ιδιότης, οὐσιῶδες λέγω τι τῆς ὕλης: τουτέστιν ἀναρχον, ἢ δὲν εἶναι. Ἄν ᾔναι, διὰ - τί μέρη μόνον τινὰ αὐτῆς (καὶ τοῦτο πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως) νὰ τὴν ἔχωσι, καὶ μέρη οὐ; Εἰδὲ καὶ δὲν εἶναι, δηλον ὅτι ἐξ ἄλλου τινὸς ἐξωτερικῶς τὴν ἔλαβον. Πρὸς τοῦτοις - διὰ τί εἰς τινὰ τῶν μερῶν τῆς ὕλης νὰ εὐρίσκηται ἡ κίνησις ὅχι ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ δυνάμει; Ὡς ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἀναρχος, ἢ ἂν ᾔναι, ἔλαβε καὶ λαμβάνει τὸ εἶδος ἐξ ἄλλου τινός.

423. Ἐξω λοιπὸν τὸ δεῦτερον, εἰς ὃπερ φαίνεται ὅτι κλίνουσε μᾶλλον καὶ οἱ ἐναντίοι: ὅτι δηλονότι ἡ ὕλη εἶναι ἀναρχος, πλὴν ἔλαβε καὶ λαμβάνει μετασχηματισμὸν καὶ μεταμόρφωσιν, δῆλον ὅμως ὅτι ἔλαβε καὶ λαμβάνει ταῦτα ὅχι ἔκ τινος ἐξωτερικῆς αἰτίας, ἀλλέως αὕτη δὲν εἶναι πλέον Θεός. Καθότι ἐπειδὴ καὶ οὗτοι ἔχουσιν ὡς ἀξίωμα τὸ, μὴ δ' ἐν ὑπὸ τοῦ μὴδε νός: ὁ ἐστὶν ἄνευ αἰτίας, τούτου ἕνεκεν καὶ ὁ κόσμος: τουτέστιν ἡ τάξις, ἡ ἁρμονία, καὶ ἡ διάφορος φύσις τῶν τμημάτων τῆς ὕλης ἔλαβε καὶ λαμβάνει τὴν ἑαυτῆς ὑπαρξιν ἔκ τινος αἰτίας.

Καὶ ἐπειδὴ ἐκτὸς τοῦ αὐτομάτου: ἡ αὖ θειλῆς τῆς συνδρομῆς τῶν μορίων τῆς ὕλης, ἄλλην αἰτίαν ἢ ἀθεΐα δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐπινοήσῃ, τούτου ἕνεκεν δημιουργός, κατ' αὐτοὺς, τοῦ κόσμου ἡθελεν εἶναι ἡ συνδρομὴ τῆς ὕλης. Καὶ ἔξω.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἕκαστον τῶν μὲν οὐρανίων σωμάτων ἔχει ἰδίαν κίνησιν περιοδικήν τε καὶ ἀξωνικήν (422), τῶν δὲ ζώων ἰδίαν φύσιν, ἔπεται ἀναγκαίως νὰ δοθῶσι τοσαῦτα αὐτόματα, ἀλλέως τὸ νὰ ὑποθέσῃ τις ἀναρχον τὴν ὕλην, εἰτα νὰ δώσῃ δωρεὰν κίνησιν διαφορετικὴν εἰς τὰ μέρη αὐτῆς: βίαιόν τε λέγω καὶ ἐκούσιον, προσιθέμενος εἰς αὐτὰ καὶ τὸ οὕτω πως κινεῖσθαι, τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ἄλλο, εἰμὴ ὅτι τὸ ὁρώμενον σύμπαν εἶναι ὁρώμενον σύμπαν: ὁ ἐξὶ λέγει μὴδέν. Καὶ εἰς τὸν μὴδέν λέγοντα οὐδεμία ἀπόκρισις. Ταύτη λοιπὸν τῇ στιγμῇ, καθ' ἣν συνέβη ἡ δίνη, ἡ ἣν ἐν ἡρεμίᾳ ὅλη ἡ ὕλη, ἡ ἐν κινήσει. ἂν ἐν ἡρεμίᾳ, ἐπειδὴ καὶ τινὰ τῶν μορίων αὐτῆς συνέτρεξαν, δῆλον ὅτι τὰ ἀδρανῆ (οἷα κατὰ τοὺς φυσικοὺς εἶναι

τὰ τῆς ὕλης μόρια) ἐκινήθησαν ἐξ ἑαυτῶν, ὅπερ εἶναι μεταφυσικῶς ἀδύνατον. Ἄν ἐκινήτῃς ἐπειδὴ καὶ τινὰ τῶν μορίων αὐτῆς συνέτρεξαν, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μετὸ, ἥλλαξαν τὴν εὐθυβολίαν ἑαυτῶν: ὁ ἐστὶν ὅτι ἐκινήθησαν ἐξ ἑαυτῶν, ὅπερ εἶναι μεταφυσικῶς ἀδύνατον, ἐκτὸς μόνον ἂν δοθῇ ὅτι ἡ ὕλη ἦν πρότερον μιᾶς ἄλλης φύσεως, ὥς ἐνὰ κινή ἑαυτήν, ὡς ἐβούλετο, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ χρόνου ἀπώλεσε ταύτην τὴν ιδιότητα διὰ τὸ γῆρας!

Πλὴν καὶ τούτου δοθέντος, ὅπερ εἶναι παχύτατον, ἡ κίνησις δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι πάντοτε κίνησις· ὥς ἐπρεπε μὲν νὰ κινῶνται τινὰ αὐτῆς ἢ ἅπαντα τὰ μέρη, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ἔχῃ ἡ κίνησις τινων ἀναφορὰν τινὰ ὡς πρὸς τὸ κέντρον τῆς περιφορᾶς, οὔτε ἄλλα νὰ φέρωσιν ἐν ἑαυτοῖς δυνάμει τὴν κίνησιν, ὡς ὁ σπόρος καὶ τὸ σπέρμα, ὥς μετὰ καιρὸν νὰ βάλλωσι τὸ πρᾶγμα, εἰς ὅπερ ἐδιωρίσθησαν, οὔτε ἄλλα νὰ ἔχωσι θείαν τινὰ καὶ ἁλλοίαν κίνησιν, ὥς λέγων νὰ διανοῶνται καὶ νὰ ἦναι αὐτεξούσια, ἔχοντα οὐδένα ἄλλον σκοπὸν, ἢ τὴν ἰδίαν αὐτῶν διατήρησιν. Φωνὴ Θεοῦ εἶναι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐδαμῶς τῆς ὕλης.

424. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ ἐναντίοι ὁρῶσι τὸ πᾶν ἐν κινήσει, καὶ γίνεται οὐδὲν ἄνευ κινήσεως, τοῦτου ἐνεκεν οὗτοι ἐκίνησαν παντὰ λίθου νὰ ἀποδείξωσι κατηγορούμενον, εἴτε οὐσιώδη ποιότητα τὴν κίνησιν τῆς ὕλης. Ἀλλὰ—τις, θέομαι, οὐχ ὅρᾳ ὅτι ἡ κίνησις δὲν πηγάζει ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης, ὡς ἡ ἀδράνεια, τὸ ἀδιαχώρητον, ἡ ἔκτασις, κξ, ἀλλ' εἶναι ἐπουσιῶδες τι εἰς αὐτήν, ὡς τοῦτο εἶδομεν (399); Καθότι—ὅποιαν ἀντίφασιν φέρει ἐν ἑαυτῇ ἡ ἰδέα ἐκτατὸν, ἀδιαχώρητον, ἀδρανὲς, καὶ

ἡρεμοῦν; Οὐδεμίαν; Ἐπειτα — τίς ἐξ ἡμῶν δὲν βλέπει ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς ἐν τῷ οὐρανῷ σώματα ἄπειρα τοὺς ἀπλανεῖς λέγω, οἵτινες κινεῶνται οὐδόλως; Πλὴν ἐῶντες ἀνὰ μέρος τὸ, εἰ δυνατὸν καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων ἀπόδειξιν, ἃς ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα μεταφυσικῶς.

Τὰ κατηγορούμενα τῶν σωμάτων: ὁ ἐστὶν αἰουσιώδεις αὐτῶν ποιότητες ἢ σύμφυτοι, ὡς συνισῶσαι τὴν φύσιν αὐτῶν εἶναι ἐπίσης, καὶ ἔχει διαφορετικῶς κατηγορούμενα αὐτῶν, καὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ εἰπῶμεν ὅτι τοῦτο τὸ τμήμα τῆς ὕλης εἶναι μᾶλλον ἑκτατὸν, ἢ μᾶλλον ἀδρανές, ἢ μᾶλλον ἀδιαχώρητον, ἢ μᾶλλον κτξ, ἄλλέως ἢ ἑκτασις, ἢ ἀδράνεια, τὸ ἀδιαχώρητον, κτξ, ἀπολλύουσι τὸ νὰ ἦναι κατηγορούμενα τῶν σωμάτων: ἢ ἂν θελῇς σύμφυτοι αὐτῶν ποιότητες. Πλὴν — τίς οὐχ ὁρᾷ ὅτι ἐν τοιοῦτον δὲν ἔχει χώραν παντελῶς εἰς τὴν κίνησιν; Καθότι κατὰ τὰς ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις ὁ μὲν Ἑρμῆς εἰς ἐν λεπτὸν διέρχεται λέγας

663

ἢ δ' Ἀφροδίτη

486

ἢ δ' Γῆ

413

ὁ δ' Ἄρης

334

ὁ δὲ Ζεὺς

181

ὁ δὲ Κρόνος

134

καὶ ὁ Τитάν

94

ὥς, ὡς ἕκαστος ὁρᾷ, αἱ τούτων ταχύτητες εἶναι ἄνιστοι, καὶ ὅτι ἡμὲν τοῦ Ἑρμοῦ εἶναι ἑπταπλάσιος τῆς τοῦ Τιτάνος, τῶν δὲ λοιπῶν διαφορῶς. Ὡς οὐσιώδης τις ποιότης τῆς ὕλης: τουτέστιν ἡ κίνησις, εἰς μὲν τὸν ἕνα πλανήτην εἶναι ὡς ἑπτὰ, εἰς δὲ τὸν ἄλλον, ὡς ἓν, καὶ εἰς

τοὺς λοιποὺς διαφόρως, εἰς δὲ τοὺς ἀπλανεῖς οὐδόλως! Πλὴν ἡ ἀτοπία τοῦ πράγματος προχωρεῖ περαιτέρω. Καθ' ὅτι κατὰ τὰς ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις ἡ μὲν τῶν πλανητῶν ταχύτης ἀντιπάσχει μὲ τὴν τοῦ Ἑλίου ἀπόστασιν, τῶν δ' ὑποπλανητῶν, μὲ τὴν τῶν ἰδίων πλανητῶν. Ἀλλὰ - τοῦτο τὸ ἄλλο ἐκφωνεῖ, εἰμὴ ὅτι ἡ κίνησις τούτων ἀπάντων ἔχει ἀναφορὰν ὡς πρὸς τὸ κέντρον τῆς περιφορᾶς; ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύομενον ὅτι ἡ κίνησις αὐτῶν εἶναι ὄχι οὐσιώδης αὐτῶν ιδιότης, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός; Ἀλλ' - αὖν ἡ κίνησις εἶναι ἐπουσιώδης ποιότης τῆς ὕλης: τουτέστι συμβεβηκός, τίς πλέον καὶ διὰ φιλῆς ἐπειροίας ἠθελε σοχασθῇ τοῦτον τὸν κόσμον ἄνευ δημιουργοῦ;

425. Ἀφ' οὗ ὅμως οἱ λέγοντες τοῦτον τὸν κόσμον ἄνευ δημιουργοῦ δεῖ ἴσχυσαν οὔτε καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ νὰ κινήσωσι τὰς μεταφυσικὰς ἀποδείξεις τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, κατέφυγον εἰς τὰς ἠθικὰς, »οἱ ἄνθρωποι, λέγοντες, »ἔλαβον ἰδέαν Θεοῦ ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἀπάτης τῶν Ἱερέων καὶ Ἡγεμόνων.

Ἐξώσαν ταῦτα πάντα ἀληθῆ· ἀλλὰ τί ἐκ τούτου; ἄραγε - προκύπτει ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός; Προκύπτει - ἐκ τούτου ὅτι ἡ ὕλη εἶναι Θεός; Προκύπτει - ἄραγε ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ λαοῦ τὸ νὰ εἶναι οὐσιώδης ποιότης τῆς ὕλης ἡ κίνησις (424); Ἄραγε - ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ λαοῦ προκύπτει ὁ μὲν Ἑρμῆς νὰ ᾔναι ταχύτερος πάντων τῶν λοιπῶν πλανητῶν, ἡ δὲ Ἀφροδίτη περιοδικῶς μὲν ταχύτερα τοῦ Διὸς, ἄξονικῶς δὲ τὸ ἀνάπαλιν; Προκύπτει - ἄραγε ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ λαοῦ νὰ μεταβάλληται ἡ ἄλο-

ιος ὕλη δινευομένη εἰς λογικὴν καὶ αὐτεξούσιον; Ὅχι ἐναντιρρήτως. Καθότι τὸ νὰ ὑπάρχῃ ὁ λαὸς μὴ ἱκανὸς τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἢ νὰ ἀπατάται ὑπὸ τῶν ψευδῶν, τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲν ἐδιάφερε βέβαια ἀπὸ τοῦ ἂν ἔλεγέ τις, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡλεκτρικὸν ῥεύσον. διότι μήτε ὁ λαὸς τὸ γινώσκει, μήτε οἱ φιλόσοφοι εἰς τοσούτους αἰῶνας ὑπῆρξαν ἱκανοὶ τοῦ νὰ τὸ γνωρίσωσιν. Ἄλλ' ὥς φαίνεται ἡ διαλεκτικὴ δὲν εὐχαρισεῖται εἰς τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα. Ὡς εἰ ἐναντία ἔπρεπε διὰ μεταφυσικῶν ἐπιχειρημάτων νὰ ἀποδείξωσι τὸ ἀνύπαρκτον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅχι διὰ τῶν ἀποθετικῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπρεπε εἰς αὐτοὺς μεταφυσικῶς νὰ ἀποδείξωσι τὸ ἄναρχον τῆς ὕλης, καὶ ὅτι φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, οὕσα ὦν ἀναγκαῖον καὶ ἀνεξάρτητον. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξωσι σύμφυτον ποιότητα τῆς ὕλης τὴν τῶν σωμάτων κίνησιν. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξωσι τὸ αὐτόματον νομοθέτην τοῦ σύμπαντος καὶ διατακτὴν τῆς κινήσεως καὶ ἁρμονίας πάντων. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξωσι τὴν εἰνὴν δημιουργόντε τῆς λογικῆς ψυχῆς, καὶ πῶς ἡ ἀδρανὴς ὕλη ἐδίνευσεν ἐαυτήν. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὕλην μὴ ἀδρανῆ, ἀλλὰ φύσει ἐνεργητικὴν. Ἐπρεπε νὰ ἀποδείξωσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως μὴ νόμους, καὶ τὰ λοιπὰ, καὶ ὅχι νὰ λέγωσιν, οὐκ ἔστι Θεός. διότι ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τοὺς λόγους τῶν φαινομένων, ἢ διότι φοβεῖται τὰ δεινὰ, ἢ διότι ὑπῆρξαν ἀπαταιῶνες εἰς τὸν κόσμον.

426. Πλὴν ἃς ἰδοῦμεν καὶ καθ' ἑαυτὰς τὰς ἀντιστάσεις τῶν ἐναντίων.

ἢ τὸ ἀνθρώπινον γένος, λέγουσιν οὗτοι, ἔλαβεν ἡδέαν Θεοῦ ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν φυσικῶν αἰτίων... διότι ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦσι νὰ καταλάβωσι τὴν αἰτίαν ἐνὸς φαινομένου, Θεὸν ὀνομάζουσι ταύτην. Ἔσω. Ἀλλ' ἂν τοῦτο ἦν ἀληθές, ἔπρεπε νὰ ἦναι Θεοσεβεῖς μόνον οἱ ἄμαθεῖς, καὶ πολλῶ πλεον τὰ ζῶα, ὡς ἀπάσας τὰς αἰτίας ἀγνοοῦντα, καὶ ὅχι οἱ βαθυνοὶ καὶ τὰ μεγάλα πνεύματα, ἅπερ ἐφεύρον καὶ ὥσπερ αἰτίας ἡμεῖς γινώσκουμεν τὴν σήμερον, ὡς ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ Πλάτων, ὁ Νεύτων, ὁ Καρτέσιος, καὶ οἱ λοιποί. Τί-θαί, ἡ Ἀθεΐα ἐφθασεν ἄραγε εἰς τὴν ἄκραν γνῶσιν τῶν ὄντων, καὶ παρείσδυται εἰς τὰ ἄδυτα μυστήρια τῆς φύσεως; Καὶ ποῖος τῶν ἀθέων ἐφεύρε ποτὲ νόμον τινὰ τῆς φύσεως, ἢ καὶ ἐπλησίσσεν ὅπως οὖν εἰς τι μυστήριον τῆς φύσεως; Μάλιστα, λέγω ἐγὼ, πρέπει νὰ εἰπῇ τις ὅλον τὸ ἐναντίον, ὅτι δὴλ: ἂν τις δὲν φθάσῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ἀμαθείας, δὲν θέλει ἀγνοῇσαι ποτὲ τὴν πρώτην γνῶσιν καὶ νοῦν τῶν ὄντων (α).

427. β'. Εἶναι ἐπίσης ψευδὲς καὶ τὸ, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐφυτεύθη εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ φόβου, καθότι εἶναι ναὶ ἀληθὲς ὅτι οἱ ἄνθρωποι καταρχὰς ἐτρόμαζον, καθὼς καὶ πλεῖστοι τὴν σήμερον εἰς τὰς βροντὰς, ἀστραπὰς, κεραυνούς, ἐκλήψεις, σεισμούς κτλ.

(α) Ἀξίον οὖν εἶναι θαυμάσαι τῶν σοφιστῶν, εἰ μήτε ἔξευρεῖν μηδέπω, μήτε ἐξηγήσασθαι δυνάμενοι τὰ τῆς φύσεως, ἐτι καταγιγνώσκουσιν ἀτεχνίαν αὐτῆς. Γαλήνης· περὶ χρυσ. τῶν μερ. βιβ'. ι. κεφ. α'.

πλὴν εἶναι παντελῶς ἄλογον τὸ νὰ δώσῃ τις, πῶς ἐκ τοῦ φόβου τούτων ἐφθασαν εἰς τὴν γυνῶσιν τοῦ Θεοῦ οἱ ἄνθρωποι. Καθότι ἂν ὁ φόβος ἦν τὸ αἷτιον τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, ἔπρεπεν ἀφ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐφεύρουν τὰς αἰτίας τούτων τῶν φαινομένων, νὰ ἀποβάλωσι τὴν ιδέαν τοῦ ἀνυπαρκτοῦ ὄντος, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἠκολούθησε τοιοῦτον τι, ὥς μένει εἰς τὴν ἀθείαν νὰ ἐξηγήσῃ πῶς τῆς αἰτίας ἀφαιρέσεως, διαμένει τὸ ἀποτελεσμα.

428. γ'. Εἶναι ἐπίσης ψευδὲς καὶ τὸ, ὅτι ἡ ιδέα τοῦ Θεοῦ ἐφυτεύθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς πλάνης τῶν ἱερέων. Καθότι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἱερατείου προαπαιτεῖ ἀφεύκτως τὴν ιδέαν τοῦ Θεοῦ οὕτως, ὡς καὶ ἡ ὑπαρξὶς τῶν δούλων προαπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν τῶν δεσποτῶν. Ὡς ἂν ἦσαν ἱερεῖς εἰς τὸν κόσμον, ὥς νὰ ἀπατώσῃ τὸν λαόν, κατὰ τοὺς ἐναντίους, τοῦτο εἶναι τεκμήριον ὅτι προὔπηρχεν ἡ ιδέα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν λαόν. Καὶ καθὼς εἶναι λῆρος σαφῆς, μὴ ὄντων δεσποτῶν, τὸ νὰ λέγῃ τις ὅτι οἱ δούλοι συμβουλεύουσι τοὺς συνδούλους νὰ ὑπόκηνται εἰς τοὺς ἰδίους δεσπότας, οὕτω καὶ μὴ ὄντος Θεοῦ, ὅτι ὑπῆρχον λειτουργοὶ αὐτοῦ.

Οὐδαμῶς ὁμως ὀλιγώτερον εἶναι ψευδὲς καὶ τὸ, ὅτι ἡ γυνῶσις τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε γόνος τῶν ἡγεμόνων. Καθότι ἅπασαι αἱ ἱστορίαι καὶ αἱ περιγηήσεις τοῦ κόσμου συμφωνοῦσιν ἐν ἐνὶ στόματι ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν πρῶτον τοῦ Θεοῦ λατρευταί, εἴτα μετὰ παρέλευσιν αἰώνων συνέστησαν ἡγεμονίας καὶ βασιλείας. Καὶ ὡς φαίνεται εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐνεργῇ τις, πρὶν νὰ λάβῃ ὑπαρξίν ἐν τοῖς οὐσί. Δεύτερον δ' ἂν οἱ Βασιλεῖς ἴσχυσαν νὰ ἀπατήσωσι τὸν λαόν,

ὥς ἐνὰ δοξάζῃ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνυπάρκτου ἔντος, πῶς ἤθελον δυνήθῃ ἐκτελέσωσι τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν φιλοσόφων; τίς, λέγω, ἐξηπάτησε τὸν Σίνα Κομφύ-
 τκιον, τὸν Φοίника Ὡχον, τὸν Αἰγύπτου Ἑρμῆν καὶ Ἱερο-
 φάντας, τοὺς Γυμνοσοφιστὰς Ἰνδοῦς, τὸν Πέρσην Ζωροά-
 στρην, τοὺς Κελτοὺς Δρυΐδας καὶ Σεμνοθέους, τὸν Θράκα
 Οἰρφέα, τὸν Σκύθην Ἀνάχαρσιν, τὸν Ἕλληνα Σωκράτην,
 τὸν πατέρα τῆς νέας φιλοσοφίας Νεύθωνα, καὶ ἅπαντας
 τοὺς λοιποὺς; Τρίτον δ' οἱ περιηγῆται τοῦ Κόσμου διη-
 γοῦνται ὅτι ὑπήντησαν εἰς τοὺς ἀγρίους σημεῖα πάμπολ-
 λα θρησκευτικά: ὃ ἐς τῆς τῶν Θεῶν ὑπάρξεως, οἵτινες
 ἔχουσιν οὔτε ἡγεμονίας, οὔτε βασιλείας, ἀλλ' οὔτε σύν-
 ταγμα πολιτικόν. Ἀλλ' ὥς φαίνεται αἱ ἀποδείξεις τῆς ἀ-
 θεΐας εἶναι ἀνάλογοι μὲ τὸν νοῦν τῶν ἐαυτῆς ὑπερασπιστῶν.

429. Ἰδοὺ ὅμως, ἂν θέλῃς, ὁ λόγος, δι' ὃν περ οἱ
 ἄνθρωποι, οἵτινες ἀναντιρρήτως διέφερον ἡμῶν ὀλοτελῶς,
 ἔφθασαν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμὶ, ἔλεγεν
 ἕκαστος αὐτῶν ἐν ἑαυτῷ, ἔχι ἄναρχος, οὔτε ἀθάνατος, οὔ-
 τε ὁ πατήρ μου, οὔτε ὁ πάππος μου, οὔτε ὁ πατήρ αὐτοῦ,
 οὔτε ὁ πάππος αὐτοῦ, οὔτε οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτῶν. Ἐ-
 γὼ βλέπω ἀναρρίθμητα ὄντα, ἐνὰ λαμβάνωσιν ὑπαρξιν
 ἔμπροσθεν τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐνὰ θνήσκωσιν. Ὡς
 πρέπει ἐνὰ ἡναί τις δημιουργὸς αὐτῶν, χωρὶς ἐνὰ λάβῃ ἐξ
 ἄλλου τινὸς τὴν ἀρχὴν καὶ χωρὶς ἐνὰ ἡναί θνητὸς: ὃ ἐστὶν
 ἂν τι ἀναγκαῖον καὶ ἀνεξάρτητον κατὰ τὴν διάλεκτον τῶν
 διαλεκτικῶν. Ἐγὼ, ἔλεγεν ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ, βλέπω σώ-
 ματα ἄπειρα ἐπὶ τῆς ἐμῆς κεφαλῆς ἐπιχείμενα, ὥς ἐνὰ
 κινῶνται μὲ μεγίστην τάξιν καὶ ἀρμονίαν ἀπὸ καταβολῆς

κόσμου, καὶ με τοσαύτην ταχύτητα, οἷαν οὔτε κατὰ φαντασίαν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δύναται νὰ φαντασθῇ. Ὡς πρέπει νὰ ἦναι τις δημιουργὸς τούτων πάντων. Ἐγὼ, ἔλεγε ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ, βλέπω τὸν ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην νὰ με φωτίζουν, καὶ τὸν ἥλιον νὰ με θερμαίνει : τουτέστι νὰ με εὐεργετῇ· βλέπω τὰς τέσσαρας ὥρας τοῦ ἔτους ἀναγκαίας δι' ἐμέ.. βλέπω τὸν οὐρανὸν νὰ βρέχῃ, τὰ ὄρη ὡς δεξαμενὰς τοῦ ὕδατος ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν γῆν νὰ καρποφορῇ ; ἅπαντα λέγω ταῦτα πρὸς διατήρησιν τῶν ἐπὶ γῆς ζώντων, καὶ τοῦτο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὡς ἔστι χεὶρ Θεοῦ ἐνταῦθα, ὅπερ κατὰ τὴν διάλεκτον τῶν Θεολόγων λέγεται Θεία πρόνοια. Ἐκ τούτων λοιπὸν καὶ ἄλλων ὁμοίων οἱ ἄνθρωποι ἐσύναξαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Βλέποντες ὁμῶς ὅτι συνέτρεχον πολλὰ τῶν ὄντων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν, ὡς ὁ ἥλιος, ἡ Σελήνη, κτλ., ἐξέλαβον αὐτὰ ὡς εἰκόνας τοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν Θεοῦ, ἡ καὶ τῶντι ὡς Θεοῦ, ἐξ οὗ ἀνεφάνη ἡ πολυθεΐα, ἣτις εἶναι ἄλλο σημεῖον ἀναντίρρητον τῆς γνώσεως τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

430. Εἶναι ὁμῶς καὶ ἐν ἄλλο εἶδος ἐναντίων, οἳ τινες δέχονται μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, πλην ἀντιλέγουσι περὶ τῶν Θεῶν αὐτοῦ προσόντων, καὶ εἰς τοὺς τοιούτους δίδεται ὄνομα ἐπικούρειοι.

Ἡ Ἀν - ὁ Θεός, λέγουσιν οὗτοι, ἦναι ἀγαθός, διὰ τὴν νὰ δώσῃ κακὰ εἰς τὸν κόσμον ; « Καὶ οὗτος βέβαια εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περ οἱ Μανιχαῖοι ἐδόξαζον δύο ἀρχὰς τῶν ὄντων : ἀγαθὴν λέγω τὴν μίαν, καὶ τὴν ἐτέραν πονηράν, ὀναφέροντες εἰς μὲν τὴν ἀγαθὴν ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ, εἰς δὲ τὴν πονηράν, ἅπαντα τὰ κακὰ. Πλην ἡμεῖς εἶδομεν

τὸ ἀδύνατον τῆς τῶν δύο Θεῶν ὑπάρξεως (401), καὶ πολλῷ πλέον αὖ οὗτοι ἦναι ἐκ διαμέτρου ἐναντίοι, ὡς οἱ Θεοὶ τῶν Μανιχαίων. διότι ἐκ τοῦ ἀκαταπαύσου πολέμου ὁ πονηρὸς ἤθελε βέβαια ἀφανίσει τὸν ἀγαθὸν πάντοτε.

Οἱ μεταφυσικοὶ διαιροῦσι τὰ κακὰ εἰς τρία: εἰς μεταφυσικά, εἰς φυσικά, καὶ ἠθικά, καὶ ὀνομάζουσι μεταφυσικά τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ, φυσικά δὲ τὰ ἐκ τῶν σωμάτων, καὶ ἠθικά τὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Ὡς εἰ μὲν ἦν δυνατόν νὰ δημιουργηθῶσιν ἐντελεσέως τὰ ὕτα καὶ δὲν ἐδημιουργήθησαν, τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὰ μεταφυσικῶς κακὰ. τὸ δὲ νὰ ἦναι ἀλγεινὰ πρὸς ἡμᾶς τὰ σώματα, τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὰ φυσικῶς κακὰ. τὸ δὲ νὰ βλάπτωσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, παραβαίνοντες δηλονότι τοὺς νόμους καὶ ἀδικοῦντες ἡμᾶς, τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὰ ἠθικῶς κακὰ, ὧν ἕκασον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἰδίως.

α'. Εἶναι, λέγω ἐγώ, ἐσχάτη ἀλογία τὸ νὰ ἀποδώσῃ τις εἰς τὸ Θεῖον μεταφυσικόν τι κακόν. Καθότι—τοῦτο τί ἄλλο ἤθελεν εἶναι εἰμὴ ὁ σμικρότατος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐμφανισθῇ μείζων τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ (415), ὥς εἰ δὲ τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἀβλεπτῶν νὰ ζητῇ νὰ γένη σύμβουλος τῆς αὐτοσοφίας; Αἶ, ὁ ἀδυνατῶν νὰ κατασκευάσῃ ἐν κρίνον τοῦ ἀγροῦ, καὶ ὁ μὴ εἰδὼς νὰ δημιουργήσῃ ἕνα μύρμηκα, ἀποκαθίστησιν ἑαυτὸν σύμβουλον τοῦ Θεοῦ, ὥς εἰ νὰ διατάξῃ ἄλλως πῶς τάτε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια! Τί γελοιῶδες ἤθελεν εἶναι, αὖ τις τῶν Χριστιανῶν ἔλεγε πρὸς τὸν Νεῦθωνα, ὅχι ὡς σὺ φρονεῖς, ἀλλ' ὡς ἐγὼ ἐπίσταμαι οὕτως ἔχουσιν οἱ τῆς φύσεως νόμοι!

β'. Τὸ νὰ ἐκλείψωσιν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὰ

φυσικά κακὰ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, νὰ ἐκλείψωσι τὰ αἰτία αὐτῶν: τουτέστι τὰ σώματα. Ἀλλὰ - πῶς καὶ ποῦ ἤθελε ζῆσαι τότε ὁ ἄνθρωπος; βλέπεις - ὅτι οἱ ἐπικούρειοι ὑπαγορεύουσιν ἀδύνατα: ὁ ἐστὶν ἀντιφάσκουσι (186); Καὶ ἔπρεπε. Καθότι αἱ βουλαὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι πάντοτε ἀνάλογοι μὲ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν! Ἐπειτα τὰ φυσικά κακὰ, εἴτε ὅσα ἐμποιοῦσιν εἰς ἡμᾶς τὰ σώματα, ἡμεῖς ὄντες λογικοὶ θυνάμεθα ἄριστα νὰ τὰ ἀποφύγωμεν, χωρὶς νὰ τὰ ἀναφέρωμεν εἰς τὸ Θεῖον. Ἄν ὅμως καὶ ἐνίοτε ἀδυνατῶμεν, τότε πάλιν εἶναι ἄδηλον, ἂν ταῦτα ἦναι τῶνόντι πραγματικῶς ἢ κατὰ δόκησιν κακὰ.

γ'. Τὸ νὰ λείψωσιν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὰ ἡθικά κακὰ, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, νὰ ἐκλείψωσι τὰ αἰτία αὐτῶν: τουτέστιν οἱ ἄνθρωποι: ὁ ἐστὶν οἱ ἐπικούρειοι. Οὕτω πως οἱ Ἐπικούρειοι εὗχονται τὸν ἑαυτῶν μηδενισμόν! Ἐπειτα ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον λογικόν .. τὸν ἄφησεν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ .. ἐγχάραξεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸν νόμον τῆς ἀρετῆς, ὥς νὰ καθιδύνηται εἰς τὴν πράξιν τῆς ἀγαθοεργίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπικούρειος νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸ Θεῖον, ὅπερ εἶναι ἔργον τῶν ἰδίων χειρῶν; Δὲν πρέπει, λέγει καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος, νὰ ἀποδίδῃ τις τὰ τῶν ἀνθρώπων κακὰ εἰς τὸν Θεόν (α).

431. Ἄν - λοιπόν, λέγουσιν ἄλλοι, ὁ Θεὸς ἦναι ἀγαθός, τίνος ἕνεκεν νὰ μὴν δημιουργήσῃ πρὸ αἰώνων τὸν κόσμον, ἀλλὰ νὰ ἦναι χιλιάδες τινὲς ἐτῶν μόνον ἀπὸ τῆς

(α) Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω ὅτι ἀπὸ Θεοῦ πειράζομαι. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειράστος ἐστὶ κακῶν, πειράζει, δ' αὐτός οὐδένα. Ἐπισ. Καθολ. Κεφ. α'.

αὐτοῦ δημιουργίας μέχρι τῆς σήμερον; Πλὴν αὕτη ἡ ἀπορία γεννᾶται ἐξ ἀπάτης. Καθότι ἔσω ὁ κόσμος σου παλαιῶς καὶ ἂν θείης: διςμιλλιονίων φέρε εἰπεῖν, πλὴν πάντοτε ἤθελεν εἶναι ἐν χρόνῳ, ὡς παρὰ Θεοῦ λαβὼν τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξιν (415), καὶ οὐκ ἔχει ἄλλως γενεῖσθαι. Ὡς ἡμεῖς μὲν ἠθέλαμεν εἶσθαι δις μιλλιονιστῆς γενεῶς, ἄλλοι ὁμῶς ἀφεύκτως ἠθέλεν εἶναι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας γενεῶς: ὁ ἐστὶν ἐγγύτατος τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας. Ἡμῶν λοιπὸν εὐλογούντων τὸν Θεόν, διότι πρὸ αἰώνων ἔφερεν εἰς φῶς τὸν κόσμον, ἐκείνοι ἠθέλου βλασφημοῦ αὐτὸν, διότι ἐβράδυνε νὰ τὸν δημιουργήσῃ. Ὡς τὸ νὰ δυσανασχετῇ τις διὰ τὸ ὁ Θεὸς ἐβράδυνε νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, διὰ τὸ νὰ μὴν γεννηθῇ οὗτος αὐτὸς εἰς τὰς ἐσχάτας τῶν γενναιῶν, ἀλλ' εἰς τὰς πρώτας, ἀλλ' εἶναι τοῦτο, δέομαι, λόγος.

432. »Ἄν-ὁ Θεὸς, λέγουσιν ἄλλοι, ἦν ἀγαθός; ἡτίνας ἔνεκεν νὰ κάμῃ τόσους πτωχοῦς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡτινας μόνον πλουσίους; Τίνος-ἔνεκεν τοσαύτη ἀταξία »εἰς τὸν κόσμον ὥς μία ὁράξ ἀνθρώπων νὰ τυραννῇ μιλ-»λιόνια; Τίνος-ἔνεκεν οἱ ἐνάρετοι νὰ δυσυχῶσι κατα-»τρυχόμενοι εἰς ἅπασαν τὴν ζωὴν αὐτῶν, καὶ οἱ κακοὶ »νὰ ἐμπιπλῶνται τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου, κτξ; «

Ἄλλ' ὁ Θεός, λέγω ἐγώ, ἐπλασεν ἐπίσης ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους αἰσθητικούς τε καὶ λογικούς. . αὐτὸς ἔδωκεν ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως εἰς αὐτοὺς τὸν κατοικισμὸν τῆς γῆς. . αὐτὸς βρέχει ἐπίσης δι' ἕκαστον τῆς γῆς κάτοικον. . αὐτὸς φωτίζει ὅχι διαφόρως διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. . αὐτὸς διανέμει παγκοίνως τὸν

τε ἀέρα, ὅνπερ ἅπαντες ἀναπνέουσι, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐξ οὗ
 ἄστος ὠρεᾶν πίνει. Ποία - λοιπὸν προσωποληψία εὗρίσκει-
 ται εἰς τὸν Θεόν; Ἄυτὸς δίδων εἰς αὐτοὺς τὸ λογικὸν τοὺς ἀ-
 ποκαθιστῆ ἱκανοὺς ὅχι μόνον νὰ διατηρῶσιν ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ
 νὰ φροντίζωσι καὶ περὶ τῶν ὁμοίων αὐτῶν. Αὐτὸς ἐνεχάραξεν
 ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων τὸν νόμον τῆς ἀρετῆς, ὥς
 εἰ αὐτὸν καὶ νὰ ἐκφεύγωσι πᾶσαν βλάβην τῶν ὁμοίων,
 καὶ νὰ ρέπωσι πρὸς εὐποιᾶν αὐτῶν. Τί - λοιπὸν ἔπρεπεν
 ὁ Θεὸς νὰ κάμῃ, καὶ δὲν τὸ ἔκαμε;

Τέλος.

